

KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA

MİMARİ

EDİTÖRLER:

Prof.Dr. Caner ARABACI
Prof.Dr. Mehmet Ali HACIGOKMEN
Doç.Dr. Mustafa AKKUŞ

IV.CİLT

1882

KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX

TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA

MİMARÎ

2023 KONYA

1882

KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX

TÜRKİYE SELÇUKLULARI VE KONYA

MİMARÎ

2023 KONYA

1882
KONYA TİCARET ODASI
KONYA CHAMBER OF COMMERCE

KONYA KİTABI XIX

İMTİYAZ SAHİBİ
Konya Ticaret Odası Adına Yönetim Kurulu Başkanı
Selçuk ÖZTÜRK

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Özhan SAY

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Mustafa AKGÖL

PROJE KOORDİNATÖRÜ

Mustafa AKGÖL

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ

Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Caner ARABACI
Prof. Dr. Mehmet Ali HACIGÖKMEN
Doç. Dr. Mustafa AKKUŞ

BİLİM VE HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI
Prof. Dr. Ahmet GÜZEL
Prof. Dr. Ayşe Dudu KUŞÇU
Prof. Dr. Bayram Ali ÇETİNKAYA
Prof. Dr. Bekir BİÇER
Prof. Dr. Ebru ALTAN
Prof. Dr. Erkan GÖKSU
Prof. Dr. İbrahim KUNT
Prof. Dr. Johannes NIEHOFF-PANGIODİTİS
Prof. Dr. Mehmet Akif CEYLAN
Prof. Dr. Muharrem KESİK
Prof. Dr. Ömer SUBAŞI
Prof. Dr. Süleyman ÖZBEK
Prof. Dr. Yahya BAŞKAN
Prof. Dr. Halil İbrahim GÖKBÖRÜ
Doç. Dr. İbrahim BALIK
Doç. Dr. İzzetullah ZEKİ
Doç. Dr. Mehmet ŞİMŞİR
Doç. Dr. Sefer SOLMAZ
Doç. Dr. Selim KAYA
Doç. Dr. Zehra ODABAŞI

SEKRETERYA

Arş. Gör. Burak ÇELİK

DİL EDİTÖRLERİ

Arş. Gör. Burak ÇELİK
Büşra ARABACI

GÖRSEL SANAT YÖNETMENİ

M. Fatih ÖZSOY

KAPAK TASARIMLARI

Prof. Dr. A. Gani ARIKAN

GRAFİK TASARIM

ÇİZGİ MEDYA · Mehmet ÇAKIR
Telefon: 0 507 443 8107

İLETİŞİM ADRESİ

KONYA TİCARET ODASI
Vatan Caddesi No.: 1 · Selçuklu/KONYA
www.kto.org.tr
Tel: 0332 22152 52 · Faks: 0332 353 05 46

Kasım 2023

E-ISBN: 978-605-137-998-2

BU ÇALIŞMA "TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİ KONYA TARİHİ YAYIN AR-GE PROJESİ" KAPSAMINDA HAZIRLANMIŞTIR.

- Kitabın her hakkı Konya Ticaret Odası'na aittir.
- Kitapta yayınlanan yazılar, kaynak gösterilerek alınabilir.
- Makalelerdeki görüş, düşünceler, görseller ve bilimsel materyallerin hukuki sorumlulukları yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM

MİMARİ GELENEK-TARZ

BİZANS'TAN SELÇUKLU'YA KONYA'DA MOLOZ TAŞ GELENEĞİ	3
Neslihan ASUTAY-EFFENBERGER	
KONYA VE ÇEVRESİNDE SELÇUKLU DÖNEMİ KAZILARI	27
Ahmet YAVUZYILMAZ	

II. BÖLÜM

İDARİ VE ASKERİ YAPILAR

KONYA SARAYLARI.....	63
Rüçhan ARIK	
KONYA KALESİ VE TARİHİ	113
Mustafa ÖNGE	
KONYA'NIN KİLİDİ: GEVALE KALESİ	141
Ahmet ÇAYCI Zekeriya ŞİMŞİR	

III. BÖLÜM

DİNİ YAPILAR

SELÇUKLU DÖNEMİ KONYA'DA İNŞA EDİLEN CAMİ VE MESCİTLER	155
Muhammet ARSLAN	
TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİ CAMİLERİNDEKİ SULTAN MAHFİLLERİ	193
Mustafa ÇETİNASLAN	

KONYA'DAKİ SELÇUKLU MEDRESELERİ.....213

Ahmet YAVUZYILMAZ

Cahit KARAKÖK

KONYA'DAKİ SELÇUKLU TÜRBELERİ 253

Yaşar ERDEMİR

IV. BÖLÜM
SOSYAL VE İKTİSADİ YAPILAR

SELÇUKLU DÖNEMİ KONYA ÇARŞISI 299

Haşim KARPUZ

Bayram ÜREKLİ

KONYA'DAKİ SELÇUKLU DÖNEMİ SU YAPILARI 313

Ahmet YAVUZYILMAZ

Ahmet ÇAYCI

KONYA VE ÇEVRESİNDE SELÇUKLU HAN VE KERVANSARAYLARI 347

Ali BAŞ

DİZİN.....391

I. BÖLÜM

MİMARÎ GELENEK-TARZ

BİZANS'TAN SELÇUKLU'YA KONYA'DA MOLOZ TAŞ GELENEĞİ

Neslihan ASUTAY-EFFENBERGER

Prof. Dr., Ruhr-Universität Bochum, Kunstgeschichtliches Institut, Kunstgeschichte des Mittelalters, Bochum/
ALMANYA, neslihan.asutay-effenberger@ruhr-uni-bochum.de, ORCID: 0009-0007-6877-3658

“Dünyanın her yerinden insanların rahat ve huzur aramak için binbir umutla geldikleri, malını mülkünü bırakıp eşiğini günlerin olaylarından uzak bir yuva olarak seçtikleri [Konya]“. Alâeddin Keykubâd I. (nakleden İbn-i Bibi)¹

ÖZ

Selçukluların hem büyük şehirlerdeki önemli yapıları hem ticaret yolları üzerindeki kervansarayları, çoğunlukla kesme taş malzeme ve *emplekton* teknikle inşa edilmiştir. Konya’da ise kesme taş, genelde küçük ebatlı binalarda veya büyük mimari eserlerin bazı kısımlarında kullanılır. Ulu camii dahil, şehrin birçok simgesel anıtının (dış) duvarları moloz taşla örülmüştür. Selçuklu kaynakları, en güçlü banilerin burada neden daha az maliyetli moloz taşı tercih ettikleriyle ilgili bir bilgi vermez. Ancak Nyssalı Gregorios’un, IV. yüzyıl sonlarında, Konya (İkonion) piskoposu Amphilokhios’a yazdığı bir mektup, Selçuklu öncesi dönemle ilgili bazı ipuçları içerir: Buna göre, IV. yüzyılda, Konya’da moloz taşla çalışan ve makul fiyat talep eden taşçı/duvarcılar vardır. Şehirde, bu dönemden kalma bir yapı bulunmaz ancak Ef-

* Bu yazı, Deutsche Forschungsgemeinschaft tarafından desteklenen bir araştırma projesininin (AS 100/5-1) henüz başka bir yerde yayınlanmamış bazı sonuçlarını içermektedir. Nyssalı Gregorios’un 25 no.lu mektubunun konum açısından büyük önem taşıyan bölümü, Prof. Dr. Diether Roderich Reinsch (Berlin Hür Üniversitesi, Bizantinoloji Bölümü Başkanı, em.) tarafından, makalem için Almancaya çevrilmiştir. Türkçe tercümede de büyük ölçüde baz aldığım Almanca metin yazının sonunda Grekçe asıyla birlikte ek olarak verilmiştir. Yardımları için Profesör Reinsch’a içten teşekkür ederim.

¹ İbn Bibi El-Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Ca’feri er-Rugadi, *El Evamirü'l-Ala'iyе Fi'l Umuri'l-Ala'iyе (Selçukname)*, çev. Mürsel Öztürk, Milli Kütüphane Başkanlığı Basımevi, Ankara 1996, s. 272.

latun Mescidi adıyla tanınan, XX. yüzyıl başlarına kadar ayakta kalmış ve muhtemelen X./XI. yüzyıla ait bir Bizans kilisesinin dış duvarları moloz taşla örülmüştür. Tüm veriler Konya’da yüzyıllardır devam eden bir moloz taş geleneği olduğuna ve bunun Selçuklu devrinde de yaşatıldığına işaret eder.

Anahtar Kelimeler: Konya, Kesme taş, *Emplekton* tekniği, Moloz taş örgü, Nyssalı Gregorios.

RUBBLE MASONRY TRADITION IN KONYA–FROM BYZANTINE TO SELJUK ERA

ABSTRACT

On the buildings of the major urban centers and on the caravanserais located on the trade roads of the Seljuk Anatolia ashlar masonry in *emplekton* technique was generally preferred. It appears in Konya either in several modest buildings or in some parts of the huge edifices. However, the exterior walls of a number of important monuments with symbolic character, including of the Friday Mosque of the city, show rubble stone masonry. Written sources of Seljuks give us no information about the reason of this choice. On the other hand, a letter written by Gregorios of Nyssa to Amphilochios, the bishop of Iconium (Konya), in the late 4th century, contains some hints regarding rubble stone masonry in pre-Seljuk period. According to the letter, there were stonemasons/craftsmen in Konya, who worked with rubble stone masonry and charged reasonable prices. There is no building from this period in the city, but the exterior walls of a Byzantine church, known as Eflatun Mescidi, which survived until the

early 20th century and probably dates back to 10th/11th century, was constructed with rubble stones. All evidence points to the fact that there was a centuries-long tradition of rubble stone masonry in Konya and that this tradition was kept alive during the Seljuks era.

Keywords: Konya, Ashlar masonry, *Emplekton* technique, Rubble stone masonry, Gregorios of Nyssa.

GİRİŞ

Taş, Anadolu’da özellikle Helenistik dönemden beri en fazla kullanılan yapı malzemesidir². Zengin taş ocakları, bu tercihde önemli rol oynar³. Coğrafyanın sunduğu imkanlardan, 1071’den sonra burayı yurt edinen Türkler de yararlanmışır⁴. Yazılı kaynaklarda da konuyla ilgili bazı ipuçları bulunur: Örneğin, Büyük Emir Celâleddin Karatay’ın, 1247 yılında dü-

² Krş. Marcell Restle, Studien zur frühbyzantinischen Architektur Kappadokiens 1. Text., Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1979, s. 138-139.

³ Taş ocaklarını konu alan yayınların hepsini burada tek saymak mümkün değildir. Örnek olarak Bkz. M[alik] Sayar / K[emal] Erguvanlı, Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları, Kurtulmuş Matbaası, İstanbul 1955 (köşeli parantez yazara aittir); Ömür Bakırer, “Anadolu Mimarisinde Taş ve Tuğla İşçiliği”, Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı, Ankara 1993, s. 255-280; özellikle Konya için Bkz. Azize Aktaş Yasa, “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Konya Yapılarında Malzeme Kullanımı ve Yapım Teknikleri”, Vakıflar Dergisi 45, 2016, s. 143-176.

⁴ Krş. dipnot 3; ayrıca Bkz. Ömür Bakırer, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yapı Malzemeleri”, 4. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, 25-26 Nisan 1994, Konya 1995, s. 165-181; Aysel Yavuz Tükel, “Selçuklu Döneminde Malzeme ve Mimarlık İlişkisi”, Geçmişten Geleceğe Anadolu’da Malzeme ve Mimarlık Sempozyum, Uluslararası Mimarlar Birliği, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul 2005 12. Dünya Mimarlık Kongresi, İstanbul 2006, s. 79-142, özellikle s. 138; Ufuk Yüksel / Şehriban Eraslan, “Jeolojik Miras Niteliğindeki Doğal Taşların Peyzaj Mimarlığında Kullanım Olanakları”, Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi 4/1, 2019, s. 69-89.

zenlenmiş kervansaray vakfiyesinde, Kayseri yakınındaki aktif bir taş ocağından söz edilir⁵; İbn-i Bibi, Emir Kemâleddin'in 1232'de, Van gölü civarında yapmak istediği tamiratlar için Adilcevaz (Ahlat)'dan taş getirttiğine dair bilgiler verir⁶.

Kesme taşın en kusursuz aplikasyonunun, *emplekton* tekniği olduğu kabul edilir. Helenistik dönemden beri bilinen uygulama, Romalı mimarlık kuramcısı Vitruvius'un, MS. I. yüzyılda kaleme aldığı *De Architectura* adlı eserinde tarif edilmiştir⁷. Kısaca ifade etmek gerekirse, çift cidarlı, cidarlar arası moloz taş ve esnek harç dolgulu duvar örgüsü denilebilir⁸. Kappadokya Sivrihisar'daki Kızıl Kilise (Resim 1)⁹; Başşehir Konya (İkonion) olan Lykaonia bölge-

sindeki Binbirkilise anıtları¹⁰ veya bazı Gürcü¹¹ ve Ermeni¹² yapıları, tekniğin zaman içerisinde ulaştığı mükemmelliği gösteren örneklerdir. Bu eserlerde cephelere yansıyan, sadece malzemenin bolluğu ve çeşitliliği değil, aynı zamanda ona son şeklini veren ve duvarı ören işçi/usta/atölyelerin becerileridir. Gürcistan'da, X. yüzyıla ait Korogo Kilisesi'nde ustaların çalışma aşamaları, bir friz üzerine işlenen rölyeflerle hikâyeleştirilmiş¹³; Bizans yazılı kaynaklarında hünelerinden övgüyle söz edilmiştir: Lykaonia'ya komşu İsauria'dan gelen duvarcılar, tarihi metinlerde zaman zaman ismen anılırlar; üyelerinin kendi memleketlerinin dışına yayıldığı vurgulanır¹⁴. Örnekler çoğaltılabilir ancak bu konuyla ilgili bir tartışma, makalemin sınırlarını aşacaktır¹⁵. *Emplekton*, Türkiye Selçuklu mi-

⁵ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri 3. Celaleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, 12/45, 1984, s. 17-170, özellikle s. 124/52.

⁶ İbn Bibi, s. 427.

⁷ Vitruvii, *De Architectura libri decem*, yay. haz. Fritz Krohn, Teubner, Leipzig 1912, II, 8, 7, s. 43; Türkçe çeviri için Bkz. Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, İstanbul 1998, Kitap II, Bölüm VIII/7, s. 38: "Başka bir teknik, ülkemizde bizim de kullandığımız ve *επιλεκτον* olarak bilinendir. Bu teknikte, yüzeyler tamamlanır fakat diğer taşlar doğal durumlarında bırakılarak, değişik bindirme taşlarla döşenirler. Ancak işçilerimiz işi bitirme acelesiyle duvarların yalnızca dış yüzeyleri ile uğraşarak onları dik olarak döşerler ve aralarını bol miktarda kırma taş ve gelişigüzel atılmış harçlarla doldururlar. Bu aynı yapıda ikisi kaplama, diğeri ise aralarındaki dolgu olmak üzere üç farklı kesit yaratır." Krş. Restle, *Studien*, 137.

⁸ Vitruvius'un *emplekton* teknikten tam olarak ne anladığı zaman zaman tartışılmıştır, bu makalede terim, Marcell Restle'nin de benimsediği anlamda kullanılmıştır, Bkz. Restle, *Studien*, 137: "Die Technik des Zweischalenquaderbaues mit lockerem Gußkern"; betonumsu dolgulu *Opus Caementicium*, *emplekton*'dan geliştirilmiş daha güçlü bir versiyondur.

⁹ Dış yüzeydeki örgü genelde, çoğu zaman sıvayla kapatılan iç duvarlara göre daha itinalıdır. Bkz. Restle, *Studien*, s. 57-63 ve s. 140.

¹⁰ Yapılar ve daha önceki yayımlar için Bkz. Semavi Eyice, *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1971; Lykaonia ile ilgili etraflı bir araştırma için Bkz. Klaus Belke / Marcell Restle, *Galatien und Lykaonien, Tabula Imperii Byzantini 4*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1984; yeni bir çalışma için Bkz. Cilliers Breytenbach / Christiane Zimmermann, *Early Christianity in Lycaonia and Adjacent Areas from Paul to Amphilochius of Iconium*, Brill, Leiden / Boston 2018.

¹¹ Gürcü yapılarının duvar tekniklerine de değinen bazı makaleler için Bkz. The Georgian Kingdom and Georgian Art. *Cultural Encounters in Anatolia*, yay. haz. Irene Givashvili / Feyza Akder, Koç Üniversitesi Yay., İstanbul 2021.

¹² Ermeni yapıları için Bkz. Jean-Michel Thierry / Partick Donabédian, *Armenische Kunst*, Herder Verlag, Freiburg / Basel / Wien 1988.

¹³ Söz konusu friz kilisenin doğu duvarının en üstünde, kırma çatının hemen altındadır. Görseller ve daha eski araştırmalar için Bkz. David Khoshtaria, "Medieval Architectural Design and Building Process According to the Sculptural Images in Korogo Church", (<https://www.academia.edu/28209208>).

¹⁴ Cyril Mango, "Isaurian Builders", *Polychronion. Festschrift für Franz Dölger zum 75. Geburtstag*, yay. haz. Peter Wirth, Verlag Carl Winter, Heidelberg 1966 s. 358-365.

¹⁵ Örneğin, Hırvatistan, Pula'da iki taşçı rölyefi ile süslenmiş bir mermer levha için Bkz. Alka Starac, "A Marble Slab

marisinde de en fazla kullanılan teknik olmuş (Resim 2); ustaların kimliği de çoğu zaman araştırmacıların ilgisini çekmiştir.

Bazı Selçuklu yapılarının dış duvarlarının ise moloz taşla örüldüğü; örgüde zaman zaman tuğla ve (ya) ahşap hatıl kullanıldığı görülür¹⁶. Moloz taş uygulama, *emplekton* kadar zor bir işlem ve beceri gerektirmez, eğer yanılmıyorsa, özel bir çalışmanın konusu da olmamıştır. Makalemin odak noktası, başlıktan da anlaşılacağı üzere, moloz taştır. Ancak tartışma ve argümanlar açısından önemli olduğundan aşağıda öncelikle, Selçuklu Anadolu'sunda *emplekton* teknik ile çalışan ustaların kimliği ile ilgili görüşlere, Konya'daki bazı anıtlara da değinilerek, kısa bir ek yapılacaktır¹⁷.

Kesme Taş ve Emplekton

Marcell Restle, 1979 yılında yayınlanan, Kappadokya'da erken devir Bizans mimarisini konu alan kitabında, Türkiye Selçuklu anıtlarında karşılaşılan duvar teknikleri hakkında şu yorumu yapar:

“[Emplekton] *teknliğini Selçuklular Anadolu'ya kendi vatanlarından veya İran'dan getirmediler. Türbe, Cami ve Medrese [gibi] binalarda kısmen muhafaza edilen tuğla yapı [geleneği], oradan ne getirdiklerini açıkça gös-*

termektedir. Emplekton tekniği özellikle faydacıl yapılarda kesin olarak uygulanırken, dini binalarda eski alışkanlıkların daha yavaş terk edildiği gözlemlenir. Emplektonun Selçuklular tarafından benimsenmesi, muhtemelen, kesme taş geleneğine hakim, Kappadokyalı veya Lykaonialı, yani, yerli atölyelerin, 11. yüzyıldan itibaren ülkenin yeni sahipleriyle çalışmaya başlamalarının neticesidir.”¹⁸

Benzer tespitler daha önce de yapılmış¹⁹; Restle'den sonra da tekrar edilmiştir. Yazar, Kappadokya ve Lykaonialı atölyeleri ön plana çıkartırken, diğer bazı araştırmacılar Ahlatlı ustaların önemini vurgular²⁰ veya Ermeni taşçıların oynadığı role dikkat çeker²¹. Gerçekten de Selçukluların Anadolu'da başlattıkları yoğun imar ve ihya faaliyetlerini yerli ustaların katkıları olmadan hayata geçirebilmeleri zordur. Ayrıca, bu kişilerin 1071 sonrasında bir anda işlerini bırakmış olabilecekleri de zaten düşünülemez ki, Restle'de satırlarında bunu dolaylı olarak ima etmiştir. Doğan Kuban'ın da haklı olarak belirttiği gibi, “*Anadolu'da 12. ve 13. yüzyıllarda büyük şantiyeler her milletin usta ve işçinin yan yana çalıştığı iş yerleri*”²².

with Relief of a Stonemason”, *Marmora* 3, 2007, s. 135-136, resim s. 136; taşçı adı veren bazı buluntular için Bkz. Breytenbach / Zimmermann, *Early Christianity*, s. 218.

¹⁶ Krş. Bakırer, “Yapı Malzemeleri”, 167; ayrıca Bkz. Ayşıl Tükel Yavuz, “Anadolu Selçuklu Mimarisinin Yapı Özellikleri”, Selçuklu Çağında Anadolu, yay. haz. Doğan Kuban, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2008 (2. Baskı), s. 281-299, özellikle s. 286.

¹⁷ Bir çok yayında tartışılan teknik detaylar, taş cinsleri, renkleri ve boyutları makalemin konusu kapsamında değildir. Bu özelliklere ait bilgiler için Bkz. dipnot 3 ve 4'te verilen eserler.

¹⁸ Restle, *Studien*, s. 139.

¹⁹ Örneğin Bkz. Zafer Bayburtluoğlu, *Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni*, *Vakıflar Dergisi* 11, 1976, s. 67-106, özellikle, s. 71.

²⁰ Anthony Eastmond, *Tamta's World. The Life and Encounters of a Medieval Noblewoman from the Middle East to Mongolia*, Cambridge University Press, Cambridge 2017, s. 282-287.

²¹ Richard P. MacClary, “Craftsmen in Medieval Anatolia: Methods and Mobility”, *Architecture and Landscape in Medieval Anatolia, 1100-1500*, yay. haz. Patricia Blessing / Rachel Goshgarian, Edinburgh University Press, Edinburgh 2017, s. 27-58, özellikle s. 31-32.

²² Doğan Kuban, *Batıya Göçün Sanatsal Evreleri, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2017 (4. Basım)*, s. 264.

Günümüze ulaşmış yazıtlar da, inancı ve etnik kökeni ne olursa olsun, Anadolu dışından gelen ustaların yerli meslektaşlarıyla birlikte çalıştıklarını onaylar: Kendileri veya babalarının memleketleri genelde isimlerinin yanına eklenmiştir²³. Örneğin, Aksaray-Konya güzergahındaki Alay Han'ın kitabesinde adı geçen Ahlatlı sanatçı da²⁴; Sinop surlarında çalışan Sebastos Kayseri de²⁵, Sivas Gök Medrese'nin mimarı Kaloyanü'l-Konevi de²⁶ yerli ustalardır. Yine Sinop surlarında görev alan Ebû Ali ibn Ebû Raha el-Kettâni el-Halebî ise Anadolu dışı kökenlidir²⁷.

Selçuklular'ın, taşla daha doğrusu *emplekton* teknikle ilk kez Anadolu'da karşılaştıkları ve Selçuklu yapılarında bu tekniğin genelde yerli ustalar tarafından uygulandığı (veya öğretildiği) varsayımı ise problemlidir. Çünkü böyle bir düşünce, İslam öncesi dönem de dahil olmak üzere Anadolu dışı Türk mimarisinde- en azından zaman zaman - taşın da kullanılıyor ol-

duğu ile ilgili bilgileri²⁸ ama, özellikle, *emplekton* tekniğine yabancı olmayan Sasani mimari geleneğini göz ardı etmek anlamına gelir. Oysa, Sasani mimarisinde en yaygın yapı malzemesi her ne kadar tuğla ve kerpiç olsa da Firuzabad'da, III. yüzyılda inşa edilmiş bazı anıtlarda veya VI. yüzyıla ait Derbent Surları'nda, kesme taş ve *emplekton* tekniği başarıyla tatbik edilmiştir²⁹. Anadolu'nun doğudaki giriş kapısı sayılabilecek Ani'de, taş malzemeyle yaptırılmış ateşgedeyi de unutmamak gerekir ki, kalıntıları hala mevcuttur (Resim 3)³⁰. Elbette Sasani mimarisi için de ustaların kimliğiyle ilgili bir soru yöneltilebilir ama, en azından Derbent örneğinde mimar, usta ve yöneticilerin Pers kökenli oldukları kitabelerle kanıtlanmıştır³¹. Ayrıca bu sorunun cevabı her ne olursa olsun, bizim açımızdan önemli olan; İran, dolayısıyla kısmen Büyük Selçuklu coğrafyasında tekniğin biliniyor olmasıdır. Restle'nin satırlarında da somutlaşan, Selçukluların *emplektonu* “*kendi vatanlarından veya İran'dan*“ getirmedikleri düşüncesine karşın, Anadolu'ya doğudan göç eden ustaların bu teknikle, “*kendi vatanlarında veya İran'da*” tanışmış olma olasılığı hayli yüksektir.

²³ Bkz. Zeki Sönmez, Başlangıcından XVI. yüzyıla kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995; Anadolu Selçuklu döneminde bani-sanatçı ilişkisiyle ilgili bir çalışma için Bkz. Aynur Durukan, “Anadolu Selçuklu Döneminde Bani-Sanatçı İlişkileri, Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı, Sanat Yazıları, yay. haz. Mustafa Denktaş / Yıldırım Özbek, Kayseri Büyükşehir Belediyesi....Kültür Yay., Kayseri 2001, s. 247-278.

²⁴ Sönmez, Sanatçılar, s. 184-185, Kat. No. 28.

²⁵ Sönmez, Sanatçılar, s. 211-212, Kat. No. 36.

²⁶ Bkz. Neslihan Asutay-Effenberger, “Könnten sich ihre Wege wieder gekreuzt haben. Der Architekt Kaloyan-ül Konevi und Kaiser Michael VIII. Palaiologos“, ΦΙΛΟΠΑΤΙΟΝ. Spaziergang im kaiserlichen Garten. Beiträge zu Byzanz und seinen Nachbarn. Festschrift für Arne Effenberger zum 70. Geburtstag, yay. haz. Neslihan Asutay-Effenberger / Falko Daim, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz 2012, s. 1-9.

²⁷ Bkz. Sönmez, Sanatçılar, s. 203, Kat. Nr. 37/I; Bu ustanın Anadolu'daki başka bir çalışması için Bkz. a.e., s. 203-204, Kat. No. 35/II.

²⁸ Krş. Neslihan Asutay-Effenberger, “Stein und ‘Steinmetzzeichen’ im seldschukischen Anatolien im 13. Jahrhundert“, Insitu. Zeitschrift für Architekturgeschichte 14/2, 2022, 161-174, özellikle 166-168; ayrıca İbn-i Fadlan Seyahatnamesi, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul 2022 (11. Baskı), s. 60 (İbn-el Fakih, Kitabü Ahar el-Buldan).

²⁹ Yayınlar için Bkz. Asutay-Effenberger, “Stein“, s. 166-168.

³⁰ Bkz. Beyhan Karamağaralı, “1998 Yılı Ani Kazısı, 21. Kazı Sonuçları Toplantısı (24-28 Mayıs 1999)“, Ankara 2000, s. 431-438.

³¹ Murtazali S. Gadjiev, “On the Interpretation of Derbent's Masons Mark“, Traditional Marking System. A Preliminary Survey, yay. haz. Joám Evans Pim / Sergey A. Yatsenko / Oliver Perrin, Dunkling Books, London 2010, s. 147-178, özellikle, s. 147.

Konya’da, *emplekton* tekniğiyle inşa edilmiş anıtlara ve eğer mevcutsa yazıtlarına göz atıldığında, ustaların, en azından şef konumunda veya üst düzeyde olanların, geldikleri yer konusundaki çeşitliliğin burası için de geçerli olduğu anlaşılır: Örneğin 12. yüzyılın ikinci yarısına ait II. Kılıç Arslan kümbetinin mimarı Anadolu dışından gelmiş Yusuf bin Abdulgaffar el Cuhî’dir (Resim 4)³²; vezir ve hazinedar Hacı Ferruh’un 1215 yılında yaptırdığı mescidin mimarı Ramazan bin Küniş (Güneş) ise muhtemelen Kayserilidir (Resim 5)³³. 1242-1243 yıllarında Emir Bedreddin Müslîh tarafından yaptırılan Sırçalı Medrese’de kesme taş alt seviyelerde ve giriş cephesinde uygulanmıştır (Resim 6). Yapı Horosan kökenli Muhammed bin Muhammed bin Osman el Tûsî’nin eseridir³⁴. Anadolu dışı bağlantılı ustaların kendilerinin mi yoksa atalarının mı buraya göç ettikleri; mesleği nerede öğrendikleri; aynı ekipte yer alan duvarcılarının kökenlerinin ne olduğu gibi sorulara şu anda cevap vermek zordur³⁵. Buna rağmen bazılarının, *emplekton* tekniği ile Anadolu’ya gelmeden önce tanışmış olabilecekleri ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Konya’da kesme taşla inşa edilen örnekler çoğaltılabilir³⁶. Ancak bu malzeme burada Kayseri, Sivas veya Erzurum’da olduğu gibi ön plana çıkmaz. Azize Aktaş Yasa, Konya yapılarındaki malzemeyi konu alan etraflı makalesinin sonuç bölümünde şu cümleleri not eder:

“Selçuklular döneminde kesme taş, bilhassa cami, medrese ve kervansaray gibi büyük ölçekli yapılar için seçilirken; tuğla, mescit ve türbe gibi küçük ölçekli yapıların tercih edilmiş malzemesi olmuş, büyük ölçekli yapılarda, belirli bölümlerde ve üst örtüde kullanılmıştır. ..Selçukluların başkenti Konya’da malzeme kullanımını Anadolu’daki diğer çevrelerle paralellik göstermekle birlikte, tuğla kullanımının bu çevrelere oranla daha yoğun olduğu ve Konya’nın malzeme seçiminde Büyük Selçuklu geleneğini devam ettirdiği gözlemlenir.”³⁷

Yazarın bu tespitleri elbette doğrudur, ama şehirdeki en büyük anıtların dış duvarlarında tercih edilen genelde moloz taştır³⁸. Aşağıda örneklere kısaca değinilecek³⁹; bu eğilimin arkasında yatan olası gelenek irdelenecektir.

Moloz taş

Konya’nın en önemli anıtı, aynı adı taşıyan tepe üzerinde yükselen Alâeddin Camii’dir. Sultan I. Mesud (1116-1155) devrinde bir medrese ile birlikte inşa edilen yapı, XIII.

³² Memleketiyle ilgili notun farklı okunuşları için Bkz. İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964, s. 578; krş. Sönmez, *Sanatçılar*, s. 179, Kat. No. 27/I.

³³ Konyalı, *Konya*, s. 364’te mimarın memleketini gösteren kelimelerin kazanmış olduğunu; kendisinin bunu “Elkayseri gibi” okuduğunu belirtir; krş. Ömür Bakırcı, “Hacı Ferruh Mescidi”, *Vakıflar Dergisi* 8, 1969, s. 171-178; ayrıca Bkz. Sönmez, *Sanatçılar*, s. 200, Kat. No. 34.

³⁴ Michael Meinecke, *Fayencedekoration seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien*, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen 1976, s. 260’da, ustanın hem çini hem mimariden sorumlu olduğunu belirtir.

³⁵ Bir çok araştırmacı taşların üzerindeki bazı işaretlerden yola çıkarak, ustaların olası kimliği veya atölyeler konusunda fikir yürütür. Bu işaretlerin hepsinin gerçekten taşçı işareti olup olmadığı ile ilgili bir tartışma için Bkz. Asutay-Effenberger, “Stein”, s. 161-174, özellikle s. 171-174.

³⁶ Konya’daki kesme taş eserlerin detaylı bir listesi için Bkz. Aktaş Yasa, “Malzeme”, s. 164-167.

³⁷ Aktaş Yasa, “Malzeme”, s. 161.

³⁸ Aktaş Yasa, “Malzeme”, s. 146-147 ve s. 256’da moloz taşla inşa edilmiş yapılardan bahseder ancak yazarın odak noktası, dolayısıyla soruları bu makaleninkinden farklıdır.

³⁹ Anıtların tümünün yoğun restorasyon geçirmiş olduğu unutulmamalıdır. Restorasyonların boyutları, dipnotlarda verilen eserlerin çoğunda belirtilmiştir.

yüzyılın ilk yarısında batıya doğru genişletilerek bugünkü çok ayaklı cami elde edilmiştir (Resim 7)⁴⁰. Başşehirin ulu camisi konumundaki binaya ait yazıtlarda I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220) ve I. Alâeddin Keykubâd'ın (1220-1237) isimleri geçer⁴¹. Avlu duvarının şehre bakan yüzünde, dikdörtgen bir blok üzerindeki iki satırlık kitabede Şamlı usta Muhammed bin Hâvlan'ın adı okunur⁴². Hem aynı levha hem de üç diğer yazıt müteveli Atabey Ayaz'ın ismini verir⁴³. Mermerin de bol miktarda kullanıldığı portal ve devşirme malzemenin yoğun olarak uygulandığı avlu duvarı Muhammed bin Hâvlan el Dımışkî'nin tasarımı olmalıdır (Resim 8)⁴⁴. Duvar, şehir taraftaki kesme taş kaplamasının dışında moloz taşla örülmüştür (Resim 9-10). Caminin dış duvarlarında da aynı malzeme ve teknik göze çarpar. Özellikle kible yönünde (Resim 11) ve batıda ahşap, yer yer de tuğla hatlı fark edilir (Resim 12-13).

Büyük emir Celâleddin Karatay tarafından, 1251-1252 yıllarında yaptırılan Karatay Medresesi'nin taç kapısı, Alâeddin Camii'nin portali-

ni anımsatır ve genelde aynı ustaya mal edilir⁴⁵. Ustanın kimliği ile ilgili tartışmadan bağımsız, sorumuz açısından önemli olan, dış duvarların, moloz taşla örülmüş; arada ahşap hatlı uygulanmış olmasıdır (Resim 14-15). Benzer durum yukarıda sözü edilen, Sırçalı Medrese'de de göze çarpar: Sırlı tuğla dekorasyonu ile ünlü yapının⁴⁶, dış duvarlarında moloz taş kullanılmıştır (Resim 16)⁴⁷. Horosanlı usta Muhammed bin Muhammed bin Osman el Tûsî'nin de giriş cephesi hariç aynı geleneğe bağlı kaldığı fark edilir. Vakfıyesi 1265-1280 yılları arasında yazılan, İnce Minareli Medrese'nin banisi, Selçuklu'nun son dönemlerinin en güçlü vezirlerinden Fahreddin Sahip Ata'dır. Konya kökenli kabul edilen mimar Kelük bin Abdullah'ın adını ve unvanını veren yazıtlar, portalin en üst kısmındaki madalyonların içerisinde⁴⁸. Burada da taç kapının bulunduğu cephe kesme taş kaplamayken (Resim 17), diğer duvarlar moloz taşla örülmüş (Resim 18); köşeler yine kesme taşla güçlendirilmiştir (Resim 19)⁴⁹. Aynı bani ve sanatçı, bu eserden birkaç yıl önce, 1258'de, Larende Camii olarak da bilinen Sahip Ata Camii'nde de birlikte çalışmışlardır⁵⁰ ama, cami XIX. yüzyıl sonlarına doğru yeniden yapıldı-

⁴⁰ Neslihan Asutay-Effenberger: "Konya Alâeddin Camii Yapım Evreleri Üzerine Düşünceler", Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi 23/2, 2006, s. 113-122; 13. yüzyıl öncesine ait kitabeler ve yayınlar için Bkz. a.e., 113-122.

⁴¹ Remzi Duran, Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşâ ve Ta'mir), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s. 36-44.

⁴² Duran, Selçuklu, s. 44, Kat. No. 15; ve resim 16; krş. Sönmez, Sanatçılar, s. 220, Kat. No. 39/I.

⁴³ Krş. Duran, Selçuklu, s. 36-37, Kat. No. 6; s. 37-39, Kat. No. 7; s. 41-42, Kat. No. 11.

⁴⁴ Mahmut Akok, "Konya'da Karatay Medresesi Rölöve ve Mimarisi", Türk Arkeoloji Dergisi 30, 1969, s. 5-28, özellikle s. 6; yeni bir çalışma için Bkz. Sevda Gülizar Dinçer / Mehmet Oğuz Duru, "Konya Alâeddin Camisi ve Aksaray Sultanhanı Taç Kapıları Ara Kesitinde bir Taç Kapı Analizi: Karatay Medresesi Örneği", Akdeniz Sanat, C. 16, S. 20, 2022, s. 387-407.

⁴⁵ Yayınlar ve tarihlleme konusundaki düşünceler için Bkz. Dinçer / Duru, Taç Kapı, 393-395 ve 397vd.

⁴⁶ Rüşhan Arık / Oluş Arık, Treasures of Anatolian Soil. Tiles of the Seljuk and Beylik Periods, Kale Group Cultural Publications, İstanbul 2008, s. 74-84 (Bu makalede kitabın İngilizce çevirisi kullanılmıştır. Türkçe aslı için Bkz. Rüşhan Arık / Oluş Arık Anadolu Toprağı'nın Hazinesi Çini. Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri, Kale Grubu Kültür Yay., İstanbul 2007).

⁴⁷ Bk. Mahmut Akok, "Konya'da Sırçalı Medresenin Rölöve ve Mimarisi", Türk Arkeoloji Dergisi 18/1, 1969, s. 5-35, özellikle s. 14.

⁴⁸ Sönmez, Sanatçılar, s. 270, Kat. No. 51/II.

⁴⁹ Krş. Mahmut Akok, "Konya'da İnce Minareli Medresenin Rölöve ve Mimarisi", Türk Arkeoloji Dergisi 31, 1970, s. 5-36, özellikle s. 9.

⁵⁰ Sönmez, Sanatçılar, s. 270, Kat. No. 51/I.

ğından, bugünkü duvarların, özgün durumu ne ölçüde yansıttığı bilinmez. Ait olduğu külliye-nin başka birimlerinde ise yer yer moloz taş gözlemlenir (Resim 20)⁵¹.

Konya’da daha küçük ölçekteki binalarda da uygulanan moloz taş duvar tekniği, bu pratiğin ne kadar revaçta olduğunu gösterir⁵². Ancak yukarıda sözü edilen yapılar küçük mahalle mes-citleri değil, başşehirin en güçlü yöneticiler tarafından vakfedilmiş simgesel anıtlardır. Aynı bani veya ustaların Konya dışındaki eserlerinde ise malzeme ve teknik tercihlerinin farklı olduğu göze çarpar: Alâeddin Camii’nden tanıştığımız mütevellî Atabey Ayaz ve Şamlı usta Muham-med bin Hâvlan, Konya-Aksaray yolundaki Sultan Han’da da aynı ekiptedirler⁵³. I. Alâed-din Keykubâd’ın emri ile 1229 yılında yapı-mına başlanan kervansaray *emplekton* tekniikle inşa edilmiş olup, ana malzemesi muntazam kesme taştır. Celâleddin Karatay’ın, 1240-1241 yıllarında, Kayseri-Malatya kervanyolu üzerin-de yaptırdığı Karatay Han’ın duvar dokusu da Sultan Han’ınkine benzer⁵⁴. Bu tercih, kervan-sarayların faydacı yapılar olmaları ve genelde kesme taşla inşa edildikleri argümanı ile açıklanabilir, fakat aynı banilerin Konya dışındaki diğer önemli eserlerinde de kesme taş ön plan-dadır. Örnek olarak, yine I. Alâeddin Keykubâd

tarafından 1223 yılında yaptırılan, üstâd Sıddık bin Mahmud ve kardeşi Gazi bin Mahmud im-zalı Niğde Alâeddin Camii⁵⁵ (Resim 21) veya Fahreddin Sahip Ata’nın, 1271’de Kaloya-nü’l-Konevi’ye ısmarladığı Sivas Gök Medre-se verilebilir (Resim 22)⁵⁶. Elbette malzeme ve teknik seçimi, söz konusu şehirlerin yakınında rahat ulaşılabilir materyal veya taş ocaklarının bulunmasına; ayrıca burada var olan inşa gele-neğine de bağlanabilir. Ama, yukarıdaki bazı örneklerden de anlaşılacağı gibi, Konya’da da arzu edildiğinde kesme taş ve *emplekton* tekni-ği uygulanabilmektedir⁵⁷. O halde bani ve(ya) ustaların bu şehirdeki büyük yapılarında, moloz taşı tercih etmelerinin özel bir nedeni olmalıdır. Konuya ışık tutabilecek, en azından benim tanıdığım, bir Selçuklu kaynağı yoktur. Aşağıda, bugüne kadar Selçuklu mimarisi ile ilintili ola-rak yorumlanmamış bir Bizans metninin yardı-mıyla, nedenin ne olabileceği sorusuna cevap aranacaktır.

Nyssalı Gregorios

IV. yüzyılın son çeyreğinde, Nyssalı⁵⁸ pis-kopos Gregorios, İkonion’daki mevkidaşı Am-philokhios’a hitaben yazdığı bir mektupta (25. mektup) Nyssa’da yaptırmaya karar verdiği bir martiryondan bahseder⁵⁹. Yapının gözünde can-

⁵¹ Krş. Mahmut Akok, “Konya’da Sahib-Ata Hanikah, Camiinin Rölöve ve Mimarisi”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 19/2, 1970, s. 5-38, özellikle s. 8: daha sonraki yayınlar ve caminin taçkapısı ile ilgili yeni bir çalışma için Bkz. Ayşe Denknalbant-Çobanoğlu, “Konya Sahip Ata Camii Taçkapısı Üzerine Yeni Bir Tespit”, *Tüba-Ked* 14, 2016, s. 11-25.

⁵² Aktaş Yasa, “Malzeme”, s. 146-147 ve s. 256.

⁵³ Kurt Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, Erster Teil / Text*, Verlag Gebr. Mann, Berlin 1961, s. 83-90, Kat. No. 25; taç kapı için Bkz. Dinçer / Duru, *Taç Kapı*, özellikle s. 392-393 ve s. 397.

⁵⁴ Erdmann, *Karavansaray*, s. 117-125, Kat. No. 32.

⁵⁵ Sönmez, *Sanatçılar*, s. 238-242, Kat. No. 42.

⁵⁶ Asutay-Effenberger, “Kaloyan”, s. 7, dipnot 37; krş. Sönmez, *Sanatçılar*, s. 283, Kat. No. 52/III.

⁵⁷ Konya civarındaki taş ocakları için krş. dipnot 3 ve 4.

⁵⁸ Friedrich Hild / Marcell Restle, *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos)*, *Tabula Imperii Byzantini 2*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1981, s. 246-248, özellikle s. 246’da yazarlar Nyssa’nın konumunu Kırşehir’in 28 km güney-güneybatısı, Harmandalı’nın 1 km kuzeyi olarak belirlerler.

⁵⁹ Gregorii Nysseni *Epistulae*, Ed. Georgius Pasquali, E.J. Brill, Leiden, 1959, s. 79-83. Mektup martiryon’un re-

landırdığı planına, hayali ölçülerini de ekler. Amphilokhios'dan isteği, bu ebattaki bir bina için ne kadar usta/zanaatkar gerektiğini hesaplaması ve bunları Nyssa'ya yönlendirmesidir. Aslında Gregorios mektubunu kaleme almadan önce kendisi de bazı araçlarla görüşmüştür. Konuyu piskoposa şu sözlerle aktarır:

„πεπεισθω δὲ ἡ ἀψευδὴς σου ψυχὴ ὅτι τῶν ἐνταῦθὰ τινες τριάκοντά μοι τεχνίτας συνέθεντο εἰς τὸν χρύσινον ἐπὶ τῷ τετραπεδικῷ ἔργῳ, δηλαδὴ καὶ τῆς τετυπωμένης τροφῆς τῷ χρυσίνῳ ἀκολουθοῦσης.“⁶⁰

“Lekesiz ruhun bilsin ki, buradan bazı kişiler, kesme taş için bir altın gündelikle, otuz zanaatkarın istihdamı ile ilgili bir sözleşme tavsiyesinde bulundular. Bu bir altına, günlük yemek masrafları dahildir“.

Bu satırlardan anlaşılacağı üzere, Nyssa'da kesme taş (τετραπεδικός) konusunda uzmanlaşmış ustalar, ayrıca Restle'nin de tahmin ettiği gibi, muhtemelen lonca tipi bir organizasyon vardır⁶¹. Ancak istenen ücret (bir *solidus*) bir hayli abartılıdır⁶². Gregorios mektubuna şu sözlerle devam eder:

„ἡμῖν δὲ ἡ τοιαύτη τῶν λίθων οὐ πάρεστιν, ἀλλ' ὀστρακίνη πλίνθος ὕλη τοῦ οἰκοδομήματος ἔσται καὶ οἱ ἐπιτυχόντες λίθοι, ὡς μὴ εἶναι αὐτοῖς ἀνάγκην τρίβειν τὸν χρόνον ἐν τῷ τὰ μέτωπα τῶν λίθων συγγέειν ἐναρμονίως πρὸς ἄλληλα“⁶³

Ama bizde bu tip taş [için yeterli bütçe] yok,⁶⁴ binanın yapı malzemesi, onun yerine, rastgele [elde edilecek] moloz taş ve tuğla olacak, böylece [ustalar] taşların kenarlarını birbirine uyumlu hale getirmek için boş yere zaman kaybetmeyecekler.

Talep edilen gündelik dışında, taşların kenarlarının birbirine uyumlu hale getirilmesi ve bu işlem için harcanan zamana yapılan vurgu da, Nyssalı duvarcılarının kesme taşla çalıştıklarını onaylar. Uzmanı oldukları teknik, çok fazla itina ve beceri gerektiren emplektondan başkası değildir⁶⁵. Sınırlı maddi imkanlar nedeniyle Gregorios bu seçeneğe mesafeli yaklaşmakta; daha hesaplı olan moloz taş (ἐπιτυχόντες λίθοι) ve tuğlaya; dolayısıyla bu malzemelerle çalışan işçi veya ustalara yönelmektedir⁶⁶. Tasarladığı martiryonun tamamen tuğladan veya taş-tuğla karışımı almasıık duvar tekniğinde inşa edildi-

konstruksiyonu ile ilgili olarak birçok kez göz önüne alınmıştır, krş. Restle, Studien, s. 75-82; ayrıca Reinhard Stupperich, “Eine Architekturbeschreibung Gregors von Nyssa. Zur Diskussion um die Rekonstruktion des Martyriums von Nyssa im 25. Brief“, Studien zum antiken Kleinasien. F. K. Dörner zum 80. Geburtstag gewidmet: Asia Minor Studien 3., Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn 1991, s. 111-124. Stupperich mektubun bazı bölümlerinin Almanca tercümesini de verir (s. 113-114) ancak ihtiyatla okunmasında yarar vardır. Mektubun tarihlenmesi ile ilgili bazı görüşler için Bkz. Restle, a.e., s. 80 (yazara göre 373-375/76 arası); ayrıca krş. Anna M. Silvas, Gregory of Nyssa: The Letters. Introduction, Translation and Commentary. Brill, Leiden / Boston 2007, s. 33-39.

⁶⁰ Epistulae, s. 81, § 12/22-26.

⁶¹ Restle, Studien, s. 78.

⁶² Cyril Mango, Byzanz, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1986, s. 16.

⁶³ Epistulae, s. 81, § 12/26, s. 82 § 12/3 arası.

⁶⁴ „ἡμῖν δὲ ἡ τοιαύτη τῶν λίθων οὐ πάρεστιν“ ibaresinin birer çevirisi „burada bu tip taş yoktur“ şeklindedir. Bunu ilk kez Marcell Restle, makul argümanlarla „bu tip işlenmiş taş bizim bütçemizi aşar“ („Diese Art von Werkstein liegt nicht im Bereich unserer finanziellen Möglichkeiten“) şeklinde yorumlar, Bkz. Restle, Studien, s. 79; krş. Silvas, Gregory, s. 201, dipnot. 409; Aynı anlama gelecek ek yukarıda köşeli parantez içinde verilmiştir.

⁶⁵ Krş. Restle, Studien, s. 79.

⁶⁶ Stupperich, “Architekturbeschreibung“, s. 114'te, kelimeyi Almanca'ya, moloz taş anlamına gelen „Bruchstein“; Silvas, Gregory, 2. 201'de İngilizce'ye „chance stones“ olarak çevirir; Restle, Studien, 79'da yine „Bruchstein“ kullanılmış; ancak Grekçe terim περιτυχόντες λίθοι şeklinde yazılmıştır.

ğine dair görüşler de vardır⁶⁷. Ancak böyle bir tercihin daha ucuz mal olmayacağı bir yana, sözlerinde taştan vazgeçtiği veya taşı ikinci plana ittiği yönünde bir ima da yoktur. Eğer öyle olsaydı, başka taşçı arayışına girmez, boş yere zaman harcanmasını istemediğini belirttikten hemen sonra, mektubuna şu cümleleri eklemeydi:

“ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν περὶ τὸν μισθὸν εὐγνωμοσύνην ἐπίσταμαι τοὺς αὐτόθεν κρείττους εἶναι τῶν ἐνταῦθα κατεμπορευομένων τῆς χρείας ἡμῶν⁶⁸... ὃ ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, ὅπως ἂν δυνατὸν καὶ νεομισμένον ἦ, οὕτω τοῖς ἀνθρώποις συνθέμενος θαρρῶν ἐπάγγελαι πᾶσιν αὐτοῖς τὴν παρ’ ἡμῶν εὐγνωμοσύνην καὶ τὴν τῶν μισθῶν ἀποπλήρωσιν.⁶⁹”

“Sizin oradakilerin [ustaların] teknik açıdan daha iyi, ücret konusunda burada beni kandırmaya çalışanlardan da daha iyi niyetli olduklarını biliyorum... O, Tanrı adamı, benim için bu kişilerle, mümkün olduğu şekilde ve alışlageldiği üzere bir anlaşma yap, onlara iyi niyetim ve ödeme konusunda garanti ver.”

Planlanan yapıda, taşın ana malzeme olması yine gayet belirgindir. En önemli bilgi ise Konya’da moloz taş duvar konusunda uzman, güvenilir kişi veya atölyelerin bulunduğu ve ünlerinin Konya dışına - en azından Nyssa’ya kadar yayılmış olduğudur⁷⁰.

Alıntı yapılan son cümleler ise, Amphilokhios’un, böyle bir organizasyon/anlaşma yapma konusunda yetkin olduğunu göstermesi açısından önemlidir⁷¹. Konya’da bugün, söz konusu dönemden kalma bir yapı yoktur. Alâeddin Tepesi’nde, XX. yüzyıl başlarına kadar ayakta kalmış ve X./XI. yüzyıla tarihlenen Eflatun Mescidi ise bu pratiğin daha geç bir örneği olmalıdır⁷². Sadece eski resimler ve araştırmalardan tanıdığımız kilisenin duvarları, moloz taşla örülmüş; aralarda tuğla hatlı uygulanmıştır⁷³. Bu özelliği Alâeddin Camii’nin kible ve batı duvarını hatırlatır. Aynı gruba ve geleneğe yukarıda adı geçen Selçuklu yapılarını da eklemek yanlış olmaz.

SONUÇ

Elbette moloz taş örgü, ne tek bir coğrafyanın ne de tek bir kültürün tekelinde olabilecek kadar özel ve tekildir. Her yörede ve her dönemde karşılaşılır, Selçuklular da bunu hemen hemen her bölgede uygulamışlardır. Konya’nın, kesme taş konusundaki önemli merkezlerden biri olan Lykaonia’nın başşehri olmasına rağmen, IV. yüzyıla ait bir Bizans metni, şehri dolaylı olarak moloz taş geleneği ile ilişkilendirir; burada moloz taşla çalışan ve başka yer[ler]deki kesme taş ustalarına göre daha uygun ücret talep eden, güvenilir zanaatkarlar ve atölyeler

⁶⁷ Krş. Mango, Byzanz, 16 (tuğla); Stupperich, “Architekturbeschreibung“, 116-117 (almaşık).

⁶⁸ Epistulae, s. 82, § 12/3, § 13/1 arası.

⁶⁹ Epistulae, s. 83, §17/9-12.

⁷⁰ Stupperich, “Architekturbeschreibung“, s. 115’te Restle’nin, Konya’dan gelecek ustaların İsaerialı olduklarını belirttiğini öne sürer ancak Restle’de böyle bir ibare bulunmaz.

⁷¹ Piskoposların planlama ve personel bulma konusundaki rollerine bir örnek için Bkz. Enrico Zanini, “Technology and Ideas: Architects and Master-Builders in the Early Byzantine world”, Technology in Transition, A.D. 300-650, yay. haz. Luke Lavan / Enrico Zanini / Alexander Sarantis, Brill, Boston / Leiden 2007, s. 381-406, özellikle s. 386.

⁷² Semavi Eyice, “Konya’nın Alâeddin Tepesinde Selçuklu Öncesine âit Bir Eser: Eflatun Mescidi”, Sanat Tarihi Yılı 4, 1970-1971, s. 269-302.

⁷³ Eyice, Eflatun Mescidi, s. 287 „Fotoğraflardan anlaşıldığı kadarı ile, moloz taşı ve tuğladan yapılmıştı“.

bulduğundan bahseder. Bu bilgi, yukarıda sözü edilen Bizans kilisesi ve diğer Selçuklu anıtları ile birlikte değerlendirildiğinde, Selçuklu mimarisi araştırmaları açısından önem kazanır: Konya'da, muhtemelen yüzyıllardır süregelen bir moloz taş yapı geleneği vardır. Selçuklu devrinde de diğer pratiklerle birlikte devam etmiş; yeni gelen ustaların da katkılarıyla gelişmiş olmalıdır. Sultan, vezir, emir düzeyindeki banilerin bu uygulamayı daha hesaplı buldukları için değil, kuşaktan kuşağa aktarılmış yerel bir değere sahip çıkma kaygusuyla bilinçli olarak tercih ettikleri söylenebilir.

Ayrıca, *emplekton* kadar ilgi çekmeyen moloz taş duvar örgünün, en azından bir Anadolu şehrinde, kökleşmiş bir geleneğe bağlanabileceği gerçeği; diğer yandan genelde sadece yerli ustalara mal edilen *emplekton* tekniğinin İran coğrafyasından gelen ustalarca da biliniyor olması ihtimali, bazı ön yargıların yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliği konusunda uyarı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

Kaynak Eserler

- GREGORII NYSSENI EPISTULAE, ed. Georgius Pasquali, E.J. Brill, Leiden, 1959.
- İBN BİBİ, el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'feri er-Rugadi, el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l Umuri'l-Ala'ie (Selçukname), çev. Mürsel Öztürk, Milli Kütüphane Başkanlığı Basımevi, Ankara 1996.
- İBN-İ FADLAN SEYAHATNAMESİ, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yay., İstanbul 2022 (11. Baskı).
- SILVAS, Anna M., Gregory of Nyssa: The Letters. Introduction, Translation and Commentary, Brill, Leiden / Boston 2007.
- TURAN, Osman, "Selçuk Devri Vakfiyeleri 3. Celaleddin Karatay", Vakıfları ve Vakfiyeleri. Belleten 12/45, 1984, s. 17-182.

VITRUVIUS, De Architectura libri decem, yay. haz. Fritz Krohn, Teubner, Leipzig 1912.

VITRUVIUS, Mimarlık Üzerine On Kitap, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, İstanbul 1998.

Modern Eserler

- AKOK, Mahmut, "Konya'da Sırçalı Medresenin Rölöve ve Mimarisi", Türk Arkeoloji Dergisi 18/1, 1969, s. 5-35.
- AKOK, Mahmut, "Konya'da Karatay Medresesi Rölöve ve Mimarisi", Türk Arkeoloji Dergisi 30, 1969, s. 5-28.
- AKOK, Mahmut, "Konya'da Sahib-Ata Hanikah, Camiinin Rölöve ve Mimarisi", Türk Arkeoloji Dergisi 19/2, 1970, s. 5-38.
- AKOK, Mahmut, "Konya'da İnce Minareli Medresenin Rölöve ve Mimarisi", Türk Arkeoloji Dergisi 31, 1970, s. 5-36.
- AKTAŞ YASA, Azize, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Konya Yapılarında Malzeme Kullanımı ve Yapım Teknikleri", Vakıflar Dergisi 45, 2016, s. 143-176.
- ARIK, Rüçhan/ARIK, Oluş, Anadolu Toprağının Hazinesi Çini. Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri, Kale Grubu Kültür Yay., İstanbul 2007.
- ARIK, Rüçhan/ARIK, Oluş, Treasures of Anatolian Soil. Tiles of the Seljuk and Beylik Periods, Kale Group Cultural Publications, İstanbul 2008.
- ASUTAY-EFFENBERGER, Neslihan, "Konya Alâeddin Camii Yapım Evreleri Üzerine Düşünceler", Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi 23/2, 2006, s. 113-122.
- ASUTAY-EFFENBERGER, Neslihan, "Könnten sich ihre Wege wieder gekreuzt haben. Der Architekt Kaloyan-ül Konevi und Kaiser Michael VIII. Palaiologos", ΦΙΛΟΠΙΣΤΙΟΝ. Spaziergang im kaiserlichen Garten. Beiträge zu Byzanz und seinen Nachbarn. Festschrift für Arne Effenberger zum 70. Geburtstag, yay. haz. Neslihan Asutay-Effenberger / Falko Daim, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz 2012, s. 1-9.
- ASUTAY-EFFENBERGER, Neslihan, "Stein und 'Steinmetzzeichen' im seldschukischen Anatolien

- im 13. Jahrhundert“, *Insitu. Zeitschrift für Architekturgeschichte* 14/2, 2022, s. 161-174.
- BAKIRER, Ömür, “Hacı Ferruh Mescidi“, *Vakıflar Dergisi*, 8, 1969, s.171-176.
- BAKIRER, Ömür, “Anadolu Mimarisinde Taş ve Tuğla İşçiliği“, *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*. Ankara 1993, s. 255-280.
- BAKIRER, Ömür, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yapı Malzemeleri“, 4. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri, 25-26 Nisan 1994, Konya 1995, s. 165-181.
- BAYBURTLUOĞLU, Zafer, “Anadolu Selçuklu Devri Büyük Programlı Yapılarında Önyüz Düzeni“, *Vakıflar Dergisi* 11, 1976, s. 67-106.
- BELKE, Klaus/RESTLE, Marcell, *Galatien und Lykaonien, Tabula Imperii Byzantini 4*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1984.
- BREYTENBACH, Cilliers/ZIMMERMANN, Christiane, *Early Christianity in Lycaonia and Adjacent Areas from Paul to Amphilochius of Iconium*, Brill, Leiden / Boston 2018.
- DENKNALBANT ÇOBANOĞLU, Ayşe, “Konya Sahip Ata Camii Taçkapısı Üzerine Yeni Bir Tespit“, *Tüba-Ked* 14, 2016, s. 11-25.
- DİNÇER, Gülizar/DURU, Mehmet Oğuz, “Konya Alâeddin Camisi ve Aksaray Sultanhanı Taç Kapıları Ara Kesitinde bir Taç Kapı Analizi: Karatay Medresesi Örneği“, *Akdeniz Sanat*, C. 16, S. 20, 2022, s. 387-407.
- DURAN, Remzi, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşâ ve Ta’mir)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s. 36-44.
- DURUKAN, Aynur, “Anadolu Selçuklu Döneminde Bani-Sanatçı İlişkileri“, Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı. *Sanat Yazıları*, yay. haz. Mustafa Denктаş / Yıldray Özbek, Kayseri Büyükşehir Belediyesi...Kültür Yay., Kayseri 2001, s. 247-278.
- EASTMOND, Anthony, *Tamta’s World. The Life and Encounters of a Medieval Noblewomen from the Middle East to Mongolia*, Cambridge University Press, Cambridge 2017.
- ERDMANN, KURT, *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts, Erster Teil / Text*, Verlag Gebr. Mann, Berlin 1961.
- EYİCE, Semavi, *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1971.
- EYİCE, Semavi, “Konya’nın Alâeddin Tepesinde Selçuklu Öncesine âit Bir Eser: Eflatun Mescidi“, *Sanat Tarihi Yıllığı* 4, 1970-1971, s. 269-302.
- GADJIEV, Murtazali, “On the Interpretation of Derbent’s Masons Mark“, *Traditional Marking System. A Preliminary Survey*, yay. haz. Joám Evans Pim / Sergey A. Yatsenko / Oliver Perrin, Dunkling Books, London 2010, s. 147-178.
- GIVIASHVILI, Irene/AKDER, Feyza (yay. haz.), *The Georgian Kingdom and Georgian Art. Cultural Encounters in Anatolia*, Koç Üniversitesi Yay., İstanbul 2021.
- HILD, Friedrich/RESTLE, Marcell, *Kappadokien (Kappadokia, Charsianon, Sebasteia und Lykandos), Tabula Imperii Byzantini 2*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1981.
- KARAMAĞARALI, Beyhan, “1998 Yılı Ani Kazısı, 21. Kazı Sonuçları Toplantısı (24-28 Mayıs 1999)“, Ankara 2000, s. 431-438.
- KHOSHTARIA, David, “Medieval Architectural Design and Building Process According to the Sculptural Images in Korogo Church“, (<https://www.academia.edu/28209208>).
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964.
- KUBAN, Doğan, *Batıya Göçün Sanatsal Evreleri*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2017 (4. Basım).
- MACCLARY, Richard “Craftsmen in Medieval Anatolia: Methods and Mobility“, *Architecture and Landscape in Medieval Anatolia, 1100-1500*, yay. haz. Patricia Blessing / Rachel Goshgarian, Edinburgh University Press, Edinburgh 2017, s. 27-58.
- MANGO, Cyril, “Isauran Builders“, *Polychronion. Festschrift für Franz Dölger zum 75. Geburtstag*, yay. haz. Peter Wirth, Verlag Carl Winter, Heidelberg 1966, s. 358-365.
- MANGO, Cyril, *Byzanz*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1986.

- MEINECKE, Michael, Fayencedekoration seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen 1976.
- RESTLE, Marcell, Studien zur frühbyzantinischen Architektur Kappadokiens 1. Text, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1979.
- SAYAR, Malik / ERGUVANLI, Kemal, Türkiye Mermerleri ve İnşaat Taşları, Kurtulmuş Matbaası, İstanbul 1955.
- SÖNMEZ, Zeki, Başlangıcından 16. Yüzyıla kadar Anadolu Türk-Islam Mimarisinde Sanatçılar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.
- STARAC, Alka, "A Marble Slab with Relief of a Stonemason", Marmora 3, 2007, s. 135-136.
- STUPPERICH, Reinhard, "Eine Architekturbeschreibung Gregors von Nyssa. Zur Diskussion um die Rekonstruktion des Martyriums von Nyssa im 25. Brief", Studien zum antiken Kleinasien. F. K. Dörner zum 80. Geburtstag gewidmet: Asia Minor Studien 3., Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn 1991, s. 111-124.
- THIERRY, Jean-Michel / DONABEDIAN, Partick, Armenische Kunst, Herder Verlag, Freiburg / Basel / Wien 1988.
- TÜKEL, Aysel Yavuz, "Selçuklu Döneminde Malzeme ve Mimarlık İlişkisi", Geçmişten Geleceğe Anadolu'da Malzeme ve Mimarlık. Sempozyum, Uluslararası Mimarlar Birliği, 2005 12. Dünya Mimarlık Kongresi, Uluslararası Mimarlar Birliği, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul 2006, s. 79-142.
- YÜKSEL, Ufuk/ERASLAN, Şehriban, "Jeolojik Miras Niteliğindeki Doğal Taşların Peyzaj Mimarlığında Kullanım Olanakları", Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi 4/1, 2019, s. 69-89.
- ZANINI, Enrico, "Technology and Ideas: Architects and Master-Builders in the Early Byzantine world", Technology in Transition, A.D. 300-650, yay. haz. Luke Lavan / Enrico Zanini / Alexander Sarantis, Brill, Boston / Leiden 2007, s. 381-406.

EK

Nyssa'lı Gregorios'un mektubunun bazı satırlarının, Prof. Dr. Dieter Roderich Reinsch tarafından yapılan Almanca çevirisi:

πεπεισθω δὲ ἡ ἀψευδής σου ψυχὴ ὅτι τῶν ἐνταῦθά τινες τριάκοντά μοι τεχνίτας συνέθεντο εἰς τὸν χρύσινον ἐπὶ τῷ τετραπεδικῷ ἔργῳ, δηλαδὴ καὶ τῆς τετυπωμένης τροφῆς τῷ χρυσίνῳ ἀκολουθούσης· ἡμῖν δὲ ἡ τοιαύτη τῶν λίθων οὐ πάρεστιν, ἀλλ' ὀστρακίνη πλίνθος ὕλη τοῦ οἰκοδομήματος ἔσται καὶ οἱ ἐπιτυχόντες λίθοι, ὡς μὴ εἶναι αὐτοῖς ἀνάγκην τρίβειν τὸν χρόνον ἐν τῷ τὰ μέτωπα τῶν λίθων συγγέειν ἐναρμονίως πρὸς ἄλληλα. ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν περὶ τὸν μισθὸν εὐγνωμοσύνην ἐπίσταμαι τοὺς αὐτόθεν κρείττους εἶναι τῶν ἐνταῦθα κατεμπορευομένων τῆς χρείας ἡμῶν ... σὺ δέ μοι, ὦ ἄνθρωπε τοῦ θεοῦ, ὅπως ἂν δυνατὸν καὶ νενομισμένον ἦ, οὕτω τοῖς ἀνθρώποις συνθέμενος θαρρῶν ἐπάγγελαι πᾶσιν αὐτοῖς τὴν παρ' ἡμῶν εὐγνωμοσύνην καὶ τὴν τῶν μισθῶν ἀποπλήρωσιν

Deine lautere Seele möge als gegeben annehmen, dass einige Leute von hier für mich dreißig Handwerker auf die Goldmünze für das Viereckswerk vertraglich angeboten haben, wobei auch die festgelegte Verpflegung in der Goldmünze einbegriffen ist. Uns steht aber ein solcher Stein nicht zur Verfügung, sondern Material des Gebäudes werden Ziegel aus Lehm sein und die gerade zufällig vorhandenen Steine, so dass für sie [i.e. die Handwerker] keine Notwendigkeit besteht, ihre Zeit damit zu verlieren, die Stirnseiten der Steine einander anzupassen. Ich weiß aber, dass in Bezug auf die handwerkliche Kunst und die rechte Gesinnung in Bezug auf den Lohn die dortigen [sc. Handwerker] besser sind als die hiesigen, die daraus Nutzen ziehen, dass wir sie brauchen ... Du aber, Du Mann Gottes, schließe mit den Menschen eine solche Vereinbarung, wie es möglich und üblich ist, und versichere sie alle der Fairness unsererseits und dass sie ihren Lohn erhalten werden.

RESİMLER

1-Sivrihisar, Kızılkilise (yazar)

2-Konya-Akşehir yolu, Kadın Han, avlu duvarı kalıntısı (yazar)

3-Ani, Sasani ateşgedesi (Süleyman Sanusoğlu)

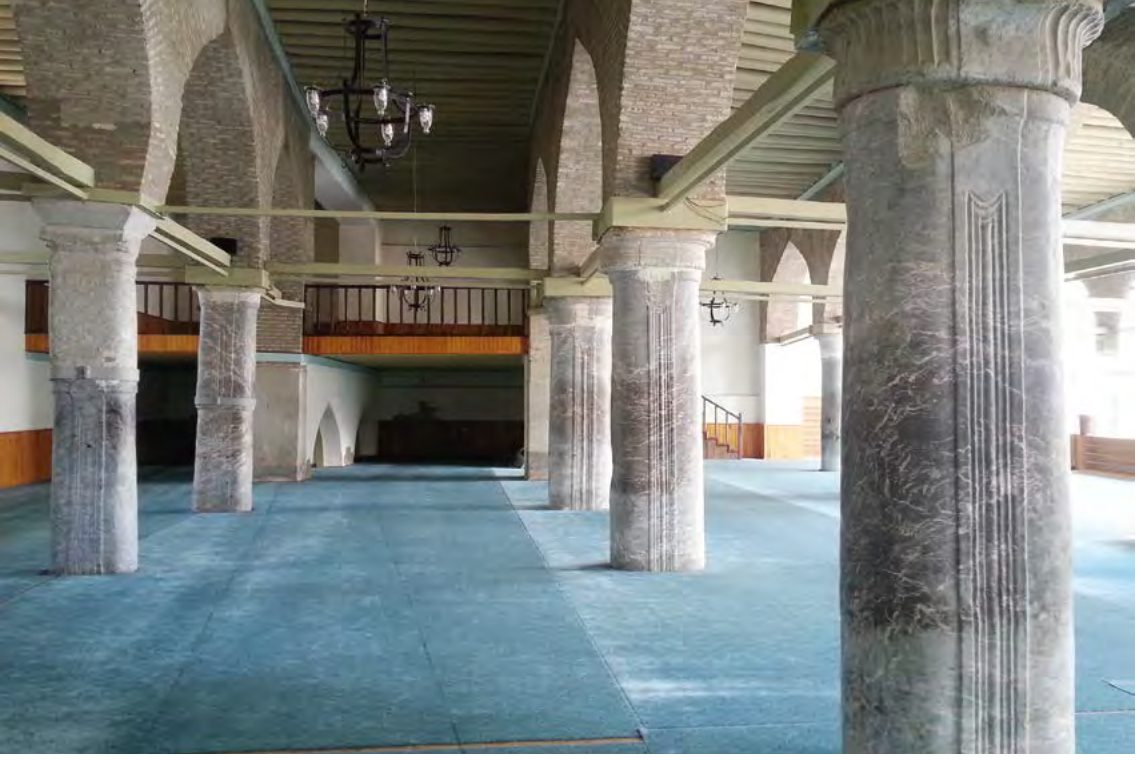
4-Konya, II. Kılıç Arslan Kümbeti (yazar)

5-Konya, Hacı Ferruh Mescidi (yazar)

6- Konya, Sırçalı Medrese, ön cephe (yazar)

7-Konya, Alâeddin Camii, iç görünüm (yazar)

8- Konya, Alâeddin Camii, avlu duvarı, şehir tarafı (yazar)

9-Konya, Alâeddin Camii, avlu duvarı, örgü, detay (yazar)

10- Konya, Alâeddin Camii, avlu duvarı, arka yüzü (yazar)

11- Konya, Alâeddin Camii, kible duvarı (yazar)

12- Konya, Alâeddin Camii, batı duvarı (yazar)

13- Konya, Alâeddin Camii, batı duvarı, detay (yazar)

14- Konya, Karatay Medresesi, ön cephe (yazar)

15- Konya, Karatay Medresesi, arka duvar (yazar)

16-Konya, Sırçalı Medrese, arka duvar (yazar)

17-Konya, İnce Minareli Medrese, ön cephe (yazar)

18- Konya İnce Minareli Medrese, arka duvar (yazar)

19. Konya, İnce Minareli Medrese, kuzeydoğu köşe (yazar)

20-Konya, Sahip Ata Külliyesi, Hankah/Türbe, genel görünüş (Levent Uyarbaş)

21-Niğde, Alâeddin Camii (Arne Effenberger)

22-Sivas, Gök Medrese (yazar)

KONYA VE ÇEVRESİNDE SELÇUKLU DÖNEMİ KAZILARI

Ahmet YAVUZYILMAZ

Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya/
TÜRKİYE, ahmet_yavuzylimaz@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6214-3734

ÖZ

Türkler Anadolu'ya hâkim olduktan sonra, imar faaliyetleri artmıştır. Hakimiyetlerini perçinlemek ve ihtiyaçları doğrultusunda; cami, medrese, saray, han, hamam, kervansaray, türbe gibi birçok yapı yapmışlardır. Bu yapılar, bölgenin el değiştirmesi sonucunda ya da dönem içerisindeki koşullara bağlı olarak yıkılmış ya da tahrip olmuştur. Günümüze ulaşan yapıların birçoğu restorasyonlar sonucu ayakta kalmayı başarmıştır. Yok olan ya da tahrip olan eserler araştırmacılar için hep merak konusu olmuştur ve bunun için kazılar gerçekleştirilmişlerdir. Konya, Türkiye Selçukluların başkenti ve önemli bir bağlantı noktası olması dolayısıyla, önemini hep korumuş ve yapılarla donatılmıştır. Bu yapıların birçoğu bugün görülebilmektedir. Yalnız en az bunlar kadarı da toprak altındadır. Araştırmacılar, bu doğrultuda mevcut olan ve değişikliğe uğramış eserlerin ilk hallerini

merak etmiş ve çalışmalar gerçekleştirmiş, gün yüzünde olmayanlar içinse arkeolojik kazılar gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada, Konya ve çevresinde Selçuklu dönemi eserlerine yönelik yapılmış olan arkeolojik kazılar, yapı türlerine göre ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelime: Arkeoloji, Kazı, Konya, Selçuklu.

SELJUK PERIOD EXCAVATIONS IN KONYA AND ITS SURROUNDINGS

ABSTRACT

After the Turks dominated Anatolia, their construction activities increased. They built many structures such as mosques, madrasahs, palaces, khans, baths, caravanserais, and tombs etc. to consolidate their dominance and in line

with their needs. These structures were dilapidated or destroyed due to the change of hands of the region or depending on the conditions in the period. Thanks to the restorations, many of the structures have survived to the present day. Destroyed or disappeared artifacts have always been a matter of curiosity for researchers, and they have carried out investigations for this purpose. Konya, as the capital of the Seljuks of Turkey and an important connection point, has always maintained its importance and has been adorned with buildings. Many of these structures can be seen today, but at least many of these are under the ground. In this direction, researchers have wondered about the original conditions of the existing and restored constructions, and carried out studies, and archaeological excavations for those that are not on the surface. In this study, the archaeological excavations of Seljuk period constructions in Konya and its surroundings are discussed and evaluated according to the building types.

Keywords: Archeology, Excavation, Konya, Seljuk.

GİRİŞ⁷⁴

Eskinin bilimi anlamına gelen arkeoloji kelimesi Antik Yunancada eski anlamına gelen “arkhaios” ile bilim anlamına gelen “logos” kelimelerin birleşmesinden meydana gelmektedir⁷⁵. Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans dönemi ile birlikte insanlarda uyanan koleksi-

yonerlik merakı ve Avrupalı devletlerin farklı uygarlıklara ait eserleri müzelerinde sergilemesi arkeoloji kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur⁷⁶. İlk olarak geçmiş uygarlıklara ait olan maddesel unsurların ortaya çıkarılması ve sınıflandırılarak kataloglaması 20. yüzyılın ikinci döneminde Amerika’da başlayan yeni bir anlayışla yerini kültürün sosyal, siyasi ve ekonomik koşullar bağlamında analizine dönüşmüştür⁷⁷.

Araştırmacıların yüzeyde gördükleri kalıntıları yorumlamasının ötesinde define arayışı şeklinde toprak altındakileri merak etme ve faaliyete geçmelerinin en iyi örneklerinden birisi İS. 79’da Pompei ile birlikte yok olan Herculaneum da 1709-1715 yıllarında Avusturyalı General Prince d’Elboeuf tarafından gerçekleştirilen çalışmadır. İlk arkeolojik bilimsel çalışmalar ise Alcubierre ve yardımcısı Bardet tarafından gerçekleştirilmiştir⁷⁸. XVIII yüzyılda geçmiş kültürlerin anlaşılması adına onlara ait toprak altında kalmış eserlerin kazılar sonucu ortaya çıkarılması gerekliliği bilinci oluşmaya başlasa da 18 yüzyıl ve 19 yüzyıl başlarında amacı sadece müzelere eser kazandırmak olan tahrip edici kazı çalışmaları yapılmıştır. XIX ve XX. yüzyıllarda arkeolojik çalışmaların, artık sadece eser bulmak için değil bilgi edinmek ve anlamaya çalışmak için yapılmaya başlanması, modern arkeolojinin başlangıcıdır⁷⁹.

⁷⁴ Bu çalışma Selçuklu Araştırmaları Dergisinde yayınlanmış olan “Konya’da Selçuklu Sanatına Yönelik Arkeolojik Kazılar” isimli makaleden ihtisar edilerek yeniden düzenlenmiştir.

⁷⁵ V. Sevin, *Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı, Arkeoloji*, İstanbul 1995, s. 11.

⁷⁶ S. Mutlu, S.-M. Başaran Mutlu, “Anadolu’da Arkeolojinin Kurumsallaşma Süreci ve Gelişimi”, *Academic Knowledge*, 1/1, 2018, s. 65.

⁷⁷ V. Sevin, *a.g.e.*, s. 14.

⁷⁸ L. Özgenel, “A tale of two cities: In search for ancient Pompeii and Herculaneum”, *Metu Journal*, S.1, 2008, s. 8.

⁷⁹ V. Sevin, *a.g.e.*, s. 18-21.

XIX. yüzyılda Avrupalı devletlerin ilgisi Osmanlı topraklarına kaymış ve birçok tarihi eser yurtdışı müzelerine götürülmüştür. 1881 yılında Müze-i Hümayun Müze Müdürü olarak göreve getirilen Osman Hamdi Bey ilk müze binasının yapımını sağlamıştır. Müzedeki eser sayısını arttırmak adına İzmir Menemen’de Eolia, Muğla yakınlarında Lagina, Manisa yakınında Artemis Tapınağı ve Adıyaman Nemrut’ta olmak üzere farklı bölgelerde kazılar gerçekleştirmiştir⁸⁰.

Cumhuriyet döneminde arkeolojiye verilen önemin arttığı görülmektedir. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk’ün bu alandaki girişimleri son derece önem taşımaktadır. Atatürk’ün yurt gezileri sırasında Konya’yı ziyaret eder. Bu ziyaretleri sırasında (18 Şubat 1931–1 Mart 1931) 21 Şubat 1931 günü Mevlâna Müzesini gezmiş ve müzede incelemeler yapmıştır. Ayrıca eski eserlerin onarımı tarih ve arkeoloji konularında uzman yetiştirmek üzere yurt dışına öğrenci gönderilmesini isteyen aşağıdaki telgrafı Başbakan İsmet İnönü’ye göndermiştir⁸¹.

Konya’dan: 21.02.1931 Acele ve Önemlidir.

Başvekil İsmet Paşa Hazretlerine

“Son tetkik seyahatimde muhtelif yerlerdeki müzeleri ve eski sanat ve medeniyet eserlerini de gözden geçirdim. İstanbul’dan başka, İzmir, Antalya, Adana ve Konya’da mevcut müzeleri gördüm. Bunlarda şimdikiye kadar bulunabilen bazı eserler muhafaza olunmakta ve kısmen de ecnebi mütehasısların yardımı ile tasnif edilmektedir. Ancak, memleketimizin hemen her

tarafından emsalsiz defineler halinde yatmakta olan kadîm eski medeniyet eserlerinin ileride tarafımızdan meydana çıkarılarak ilmi surette muhafaza ve tasnifleri, geçen devirlerin süreklilik ihmalî yüzünden pek harap bir hale gelmiş olan abidelerin muhafazaları için müze müdürlüklerinde ve hafriyat işlerinde kullanılmak üzere arkeoloji mütehasıslarına kat’i lüzum vardır. Bunun için maarifçe harice tahsile gönderilecek talebeden bir kısmının bu şubeye tahsisi muvafık olacağı fikrindeyim.

Konya’da, asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle, büyük bir harâbi içinde bulunmalarına rağmen, sekiz asır evvelki Türk Medeniyetinin hakiki mimari şaheserleri sayılacak kıymette bazı mebani (binalar) vardır. Bunlardan bilhassa “Karatay Medresesi, Alâeddin camii, Sahip Ata Medresesi, Camii ve Türbesi, Sırçalı Mescid ve İnce Minareli Camii, derhal ve musta’celen (acilen) ta’mire muhtaç bir haldedir. Bu tamirin gecikmesi, bu abidelerin kâmilinden indirâsını mûcip (tamamen yıkılmasına sebep) olacağından, evvelâ asker işgalinde bulunanların tahliyesinin ve kâfesinin (hepsinin) mütehasıs zevât nezâretiyle tamirinin temin buyurulmasını rica ederim”.

Bu telgrafın akabinde Ekrem Akurgal, Sedat Alp, Arif Müfit Mansel ve Halet Çambel devlet bursuyla eğitim görmeleri için yurt dışına gönderilir. Akabinde 1931’de Türk Tarih Kurumu, 1934’te İstanbul Üniversitesi’ne bağlı Türk Arkeoloji Enstitüsü, aynı yıl içerisinde Ankara’da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kurulur. Cumhuriyet’in kuruluşunun 10. yıldönümünde de Atatürk’ün talimatı ile millî kazılar başlar. Avrupa’da eğitim gören öğrencilerin iki ay süre ile kazılara katılmaları sağlanır. Bu bağlamda ilk büyük Türk kazısı, H. Z. Koşay

⁸⁰ S. Mutlu, S.-M. Başaran Mutlu, *a.g.m.*, s. 67.

⁸¹ M. Önder, *Atatürk ve Konya*, Konya 1989, s. 107-108.

Kuzey cephe görünümü

ve R. O. Arık başkanlığında Ahlatlıbel (1933) ve Alacahöyük'te (1935) başlamıştır. Ardından K. Kökten, Antalya Karain (1946), A. M. Mansel, Perge (1946) ve Side (1947); B. Alkım Karatepe (1947); T. Özgüç Kültepe (1948) ve Altuntepe'de Urartu Kalesi (1959); K. Bittel, H. Çambel ve A. M. Mansel, Fikirtepe (1952); J. Mellart, Hacılar (1957) ve Çatalhöyük (1961) gibi yerlerde kazılar yaparlar (Bayram, 2008: 9). Ancak yapılan bu kazılar daha çok Anadolu'da Türk öncesi döneme ait çalışmalardır. Orta Çağ Türk dönemine ait kazılar içerisinde Sedat Çetintaş Sivas İzzeddin Keykâvus Darüşşifası (1937), R. Oğuz Arık Konya Alâeddin Köşkü (1941), Aydın Sayılı-W. Ruben Kırşehir Cacabey Medresesi (1947), Prof. Dr. Oktay Aslanapa Diyarbakır Artuklu Sarayı (1961-62), Kayseri Keykubâdiye Sarayı (1964), Eski Van Ulu Camii Kazısı (1970-1972); M. Oluş Arık Alanya Kalesi (1985), K. Ottodorn Beyşehir Kubadabad Sarayı (1965) kazıları dikkati çekmektedir. Bunlar içerisinde Beyşehir Kubadabad Sarayı'nda 1965 yılında K. Ottodorn

başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları Türk Kültürüne yönelik arkeolojik çalışmalar içerisinde ilk profesyonel ve tam teşekküllü olması ile dikkati çeker⁸². Bu çalışmada Konya ve çevresinde Selçuklu Sanatına yönelik yapılan bilimsel kazı, sondaj, araştırma, kurtarma kazılarını konu almaktadır. Bu bölgedeki çalışmaların fazlalığı bir makalenin boyutunu aşacağından dolayı bazı çalışmaların sadece isimleri zikredilmiştir. Ayrıca gerçekleştirilen kazılar, kronolojik olarak sıralanmak yerine, yapı türlerine göre bir tasnif yapılarak bunun içerisinde alfabetik olarak verilmiştir.

CAMİ VE MESCİTLER

Alâeddin Camii: Konya il merkezinde Alâeddin Tepesi olarak adlandırılan höyüğün üzerinde yer alan Camii Selçuklu'nun ilk ulu mabedidir. Ahlatlı ustaya yaptırılan künde kari tekniğinde yapılmış minberi ile yapının kuzey

⁸² R. Arık, *Kubad Abad, Selçuklu Saray Çinileri*, İstanbul 2000, s. 23-30.

ve batı cepheleri üzerinde bulunan kitabeler inşa süreci hakkında bilgiler ihtiva eder. Bu kitabelerden hareketle caminin Sultan I. Mesud tarafından yapımına başlandığı; II. Kılıç Arslan, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubâd ile son halini aldığı anlaşılmaktadır⁸³. Kuzey cephedeki kitabelerde caminin mimarının Şamlı Havlan oğlu Muhammed, mütevellisinin Atabeg Ayaz, çini ustasının Kerimüddin Erdişah olduğu yazılıdır⁸⁴. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan caminin harimi üç birimden oluşmaktadır. Doğuda yer alan ve ilk inşa edildiği kabul edilen bölüm enine dikdörtgen planlı, mihrap duvarına paralel olarak uzanan altı sütun dizisiyle yedi sahınlıdır. Her sahında yer alan 8 adet devşirme sütunlar doğu-batı doğrultusunda atılan sivri kemerlerle birbirine bağlanmıştır⁸⁵.

1968 yılında caminin kible duvarında günümüzdeki mermer mihrapta meydana gelen çatlamlar ve duvarın dışarıya doğru meyillenmesi, kubbeyi taşıyan kemerlerden kible yönündekilere takviye yapılması gerekli görülmüştür. Bunun için kible duvarının temeli birer metre mesafe ile delinerek cami zemininin altına duvara dik istikamette çelik putreller konulmuştur. Kible duvarının dışarıya doğru açılması engellemek için destekler yapılmıştır⁸⁶. Yapılan çalışmalar sırasında cami içinde ve mihrabın önündeki hafriyatlarda eski mihraba

ait çini parçaları bulunmuştur. Bu çiniler muhtemelen 1307/1889 yılında Sultan Abdülhamid zamanında Konya Valisi Sururi Paşa tarafından yaptırılan mermer mihrabın inşası sırasında duvar örgüleri arasına yerleştirilmiştir⁸⁷. Harimin ortasında ve doğudaki küfe planlı birime sonradan eklenen mihrap önü kubbeli bölüm yer alır. Batıdaki birim ise mihraba paralel olarak uzanan üç sahınlı bir plan şemasına sahiptir. Alâeddin Camii ahşaptan kündekari tekniğinde yapılmış minberi, çini mozaik mihrabı, kuzey ve batı cephelerde yer alan kitabeleri, kuzey avlu duvarındaki renkli mermer işçiliği ile dikkati çeken bir yapıdır.

Caminin mihrabı

Caminin avlusu kuzeydedir. Avlu içerisinde Selçuklu Sultanlarına ait türbe hem plan şeması hem de süslemeleri ile dikkati çeker. Bunun batısında yarım bırakılmış ve diğer türbe ise sekizgen planlıdır. Avlunun bir dönem mezarlık

⁸³ H. Karamağaralı, "Konya Ulu Camii", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S.4, Ankara 1982, s.121-132.

⁸⁴ Y. Erdemir, *Alâeddin Camii ve Türbeleri*, Konya 2009, s. 71-77.

⁸⁵ Y. Erdemir- A. Yavuzylmaz, "Alâeddin Keykubâd'ın Sanat Anlayışı ve Konya'da İnşa Ettirdiği Sanat Eserleri", I. *Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri (6-7 Kasım 2008)*, Konya 2010, s. 129-175.

⁸⁶ Y. Önge, "Konya Alâeddin Caminin Çinili Mihrabı", *Önasya*, C. IV, S.41, 1968, s.11.

⁸⁷ Y. Önge, *a.g.m.*, s. 12.

Avluda yer alan türbeler

Çini sandukalar

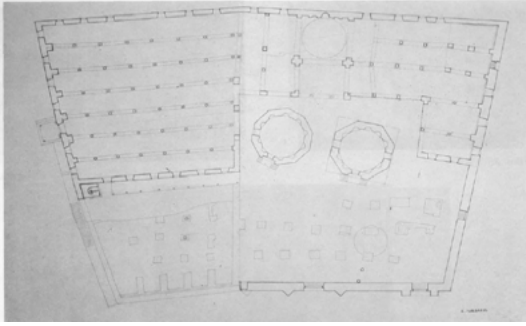
olarak kullanıldığı eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Alâeddin Camii inşasından günümüze kadar zaman zaman tamiratlar görmüş bir yapıdır. İşte bu onarım ve restorasyonlar sırasında gerek kible cephesinde gerekse avlusunda kazı çalışmaları yapılmıştır. Kazılar neticesinde caminin eski mihrabına ait olan çini parçalar ile

Konya Sarayına ait alçı ve çiniler ortaya çıkarılmıştır⁸⁸.

Alâeddin Camii avlusunda 1970-1971 yılında Erol Yurdakul tarafından kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Caminin kuzeyinde yer alan

⁸⁸ Y. Önge, *a.g.m.*, s. 12.

avlusunu zaman içerisinde 2.00-2.50m. yüksekliğinde toprakla doldurulmuştur. 1970 yılındaki çalışmalarda türbenin merdivenine ait orijinal basamak taşları, avlunun kuzey duvarının batısındaki kapının içerisindeki dolgu toprak boşaltılmıştır. Ertesi yıl 29.03.1971 yılında devam eden kazılarda mevcut dolgu toprak üzerindeki taş kaplama kaldırılmıştır. Bu toprağın yaklaşık 0.50m. altında mezarlar bulunmuştur. Ölülerin gelişigüzel toprağa defnedildiği mezarların üzeri ardıc ağaçları ile kapatılmıştır. Aşağıya doğru inildiğinde yazılı, figürlü ve bitkisel motifli alçılar, çini parçaları, mermiler, duvar kalıntıları, sütun kaideleri ile mezarlar tespit edilmiştir. Ayrıca avlunun batısında 3.00m. çapında daire planlı bir çini fırını kalıntısına ulaşılmıştır⁸⁹.

Alâeddin Camii avlusunda yapılan kazılar neticesinde ortaya çıkarılan temel kalıntıları

Avluda yapılan kazı çalışmaları (E. Yurdakul'dan)

Sahip Ata Camii: Sahip Ata külliyesi Konya'nın Larende Mahallesi'nde eski surun Larende Kapısı karşısında Karaman yolu ile Meram yolunun kesiştiği köşede bulunmaktadır. Külliye, cami (1258), hankâh (1279), türbe (675/1276 yılında yapılmış, 682/1283 yılında yenilenmiş), hamam ve dükkanlardan oluşmaktadır⁹⁰. Külliye yapıları iki eksen üzerinde konumlandırılmıştır. Birinci eksende kuzeyde cami, caminin güneyinde hankâh, hankâh ile cami arasında türbe yer alır. Hankâhın doğusunda ve yol aşırı karşısında ise çifte hamam yer alır.

Sahip Ata Külliyesinin genel görünümü

Camii, taçkapısı üzerinde bulunan tek sarrıklık, sülüs hatla yazılmış kitabesine göre II. İzzeddin Keykâvus'un saltanatı yıllarında 656/1258 tarihinde Selçuklu Döneminin ünlü vezirlerinden Hacı Ebubekir oğlu Ali tarafından yaptırılmıştır⁹¹. Mimarı ise taçkapının ön yüzünün sağ tarafındaki sebilin üstünde yer alan iki adet yuvarlak madalyon içerisinde zemin oyma tekniğinde kazınmıştır. Bu madalyonlar-

⁸⁹ E. Yurdakul, "Konya Alâeddin Camii 1971 Yılı Avlu Kazısında Yeni Buluntular", *Önasya*, C. VI, S.69, Ankara 1971, s. 8-9, 11.

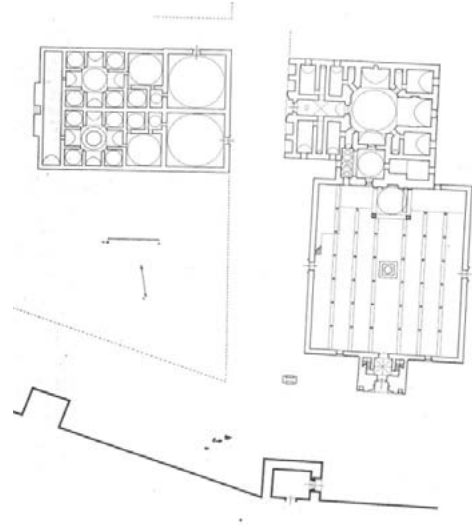
⁹⁰ İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 721; M. Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 114.

⁹¹ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 506; M. Önder, *a.g.e.*, s. 113.

dan sağdaki “*Amel-i Kelük*”, solda ise “*bin Abdullah*” yazılıdır⁹².

Yapı inşasından günümüze kadar geçirdiği onarımlarla büyük ölçüde özgünlüğünü yitirmiştir. İki defa yangın geçiren cami 1871 yılında yeniden yapılmıştır⁹³. İlk yapıdan günümüze çini mozaik mihrabı, anıtsal portali ile Sahip Ata Vakıf Müzesi’nde sergilenen ahşap kapı kanatları ulaşabilmiştir. Caminin kuzeyine cephe duvarından taşıntı yapan anıtsal bir taçkapı yerleştirilmiştir. Taçkapı sağ ve sol köşelerdeki birer adet Roma dönemine ait lahit üzerine oturmaktadır. Lahitlerin üzerinde taçkapı formunda mukarnas kavsaralı birer adet sebülunur. Sebillerin üzerinde ise soldaki yıkılmış olan birer adet minare yer alır. Sahip Ata Camii taç kapısındaki çift minare uygulaması ile Anadolu’da bilinen en eski çift minareli portal örneği olması bakımından dikkat çekmektedir⁹⁴. Minareye taçkapının arka kısmında bulunan bir merdivenle çıkılmaktadır. Sivri kemerli giriş açıklığından bir avluya buradan da camiye geçiş sağlanmıştır. Kapı açıklığından girilen harim mekanı her sırada üç ahşap sütunun yer aldığı dört ayak dizisiyle mihraba dik olarak uzanan beş sahnıdır. Ahşap ayaklar birbirlerine ve duvarlara mihraba dikey istikamette atılmış bursa kemerleriyle bağlanmıştır. Caminin doğu ve batı cephelerinde altlı üstlü üçer, kuzey cephede ise ikişer penceresi bulunmaktadır. Güney cephede mihrabın doğusunda türbeye bakan bir pencere ile türbe ve hankâha geçişi

sağlayan bir kapı yer alır. Yangından sonra inşa edilen camii doğu ve batıdan birer sahnin küçültülmüş; kuzey-güney istikametinde ise önceki yapıdan daha kısa tutulmuştur.

Sahip Ata Külliyesi vaziyet planı (H. Karamağaralı’dan)

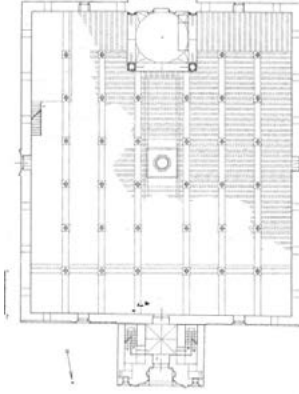
Yapının asli planını tespit etmek, üst örtü ve mimarisini belirlemek amacıyla 1964 yılında Prof. Dr. Haluk Karamağaralı tarafından kazı ve sondaj çalışmaları yapılmıştır (Karamağaralı, 1982b: 49-76). İlk olarak bugünkü caminin doğu ve batıdaki yan duvarlarının eski temeller üzerine yapılmış olabileceği düşüncesiyle kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerde sondajlar gerçekleştirilmiştir. Burada bulunan temellerin kuzeye doğru devam ettiği tespit edilmiştir. Caminin uzunluğunun belirlenmesinden sonra özgün durumda genişliğinin de bulunması için mevcut sahnin genişliklerinden hareketle doğuda yapılan sondajlarda doğu duvarı ortaya çıkarılmış, benzer çalışma batıda da yapılmıştır. Bulunan bu temellerin caminin esas beden duvarları olmadığı, camii yeniden yapılırken yalnız uzunluğu kısaltılmamış, yan duvarlar da birer sahnin içeri alınmıştır. Karamağaralı, yaptığı çalışmalar neticesinde caminin

⁹² Z. Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s. 283-291; Z. Bayburtuoğlu, *Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum 1993, s. 107-113.

⁹³ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 512.

⁹⁴ H. Karamağaralı, “Sahip Ata Camiinin Restitüsyonu Hakkında bir Deneme”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi* 3, Ankara 1982, s.52.

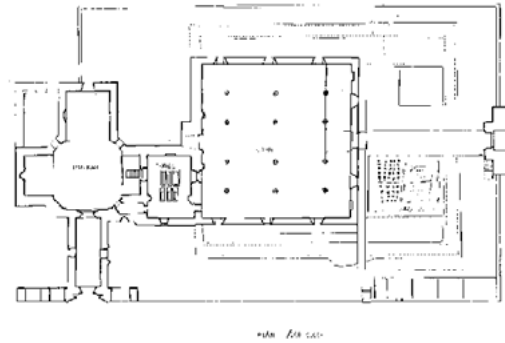
dıştan 31.50x37.70m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturduğunu ifade etmiştir⁹⁵. Taçkapının arkasındaki çalışmalarda bulunan tali bir duvar bakiyesinden burada bir medhal bulunduğunu ortaya koymuştur⁹⁶.

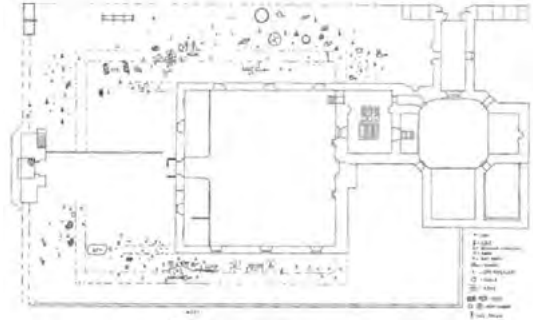
Sahip Ata Camii asli planı (H. Karamağaralı).

Harim içerisinde mihrabın iki yanında yer alan yarım yıldız formlu iki gömme ayağın ve kemer başlangıç taşlarının varlığı burada bir mihrap önü kubbesi olabileceğine işaret etmektedir. 1977-78 yılında O. C. Tuncer tarafından yapılan kazı ve araştırmalarda bu ayakların karşısında kuzeyde yıldız şeklinde iki ayağa ait kaideler bulunmuştur. Haluk Karamağaralı'nın 1965 yılında yaptığı kazı ve sondajlar sonucu caminin asli durumu meydana çıkarılmış ve restitüsyonu yapılmıştır⁹⁷. Buna göre taçkapiya kadar uzanan caminin kuzey-güney doğrultusunda sıralanan her sırada altı ahşap sütunun yer aldığı altı ayak dizisiyle yedi sahınlı olduğu, üzerinin içten ahşap kirişlemeli tavan dıştan ise düz toprak dam örtülü olduğu, mihrap önünde bir kubbe olduğu tespit edilmiştir.

Cami ile ilgili diğer bir arkeolojik çalışma 4–20 Eylül 1974 tarihleri arasında Ömer Yörükoğlu tarafından caminin bahçesinde doğu, batı ve kuzeyde yapılmıştır. Yörükoğlu, Prof. Dr. Haluk Karamağaralı'nın daha önce yaptığı çalışmasını devam ettirerek diğer temelleri de açığa çıkartmıştır. Bu çalışmalar sırasında caminin bahçesinde çanak çömlekler, seramik parçalar; mavi, kırmızı, siyah, lacivert ve patlıcan moru renklerde duvar ve minare çinileri, saç tokası, üçayaklar (kinet), lüleler, pipolar, bakır sikkeler ile top gülleleri ele geçirilmiştir⁹⁸.

Araştırma ve kazı yapılacak alanın gösterimi (Ö. Yörükoğlu)

Kazıda ele geçirilen buluntuların gösterimi (Ö. Yörükoğlu)

⁹⁵ H. Karamağaralı, *a.g.m.*, s. 51.

⁹⁶ H. Karamağaralı, *a.g.m.*, s. 51.

⁹⁷ H. Karamağaralı, *a.g.m.*, s. 49-75.

⁹⁸ Ö. Yörükoğlu, "Sahip Ata Araştırması", VIII. *Türk Tarih Kongresi*, C. II, Ankara 1981, s. 899-905; Ö. Yörükoğlu, "Sahip Ata Araştırması Buluntuları", *Vakıflar Dergisi*, S. XI, Ankara 1976, s.217-220.

Sahib Ata Hankâhı: Caminin güneyinde yer alan hankâh doğuya açılan taçkapısı üzerinde bulunan dokuz satırlık kitabesine göre 678/1279 yılında, Selçuklu sultanı III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanı yıllarında Hacı Eubekir Zade Hüseyin oğlu Ali tarafından yaptırılmıştır⁹⁹.

Avlu genel görünüşü

Hankâhın doğu cephesinde ortada taçkapı iki yanında dükkanlar yer alır. Taçkapıdan tonoz örtülü giriş koridoruna ulaşılır. Koridorun güney ve kuzeyinde dikdörtgen şeklinde ikişer oda ile batısında avluya geçişi sağlayan bir giriş bulunur. Hankâh plan şeması bakımından kapalı avlulu, üç eyvanlı, tek katlı plan şeması ile Selçuklu'nun kapalı avlulu medrese plan şemasını devam ettirir. Koridorun batısında yer alan kapıdan avluya ulaşılır. Avlu köşeleri pahlanmış kare biçiminde olup üzeri tuğladan ay-

dınlık fenerli bir kubbe ile örtülüdür. Avlunun ortasında sekizgen bir havuz yer alır. Avlunun kuzey, güney ve batısında birer eyvan bulunur. Avlu zemininden yükseltilmiş eyvanlardan güneyinde alçı mihrabın varlığı buranın mescit olarak kullanıldığını gösterir. Kuzey eyvan zeminine açılan bir açıklıktan türbenin cenazelik katına ulaşılır. Batıda yer alan ana eyvanın iki yanında birer adet oda bulunur. Avlunun kuzeybatı köşesindeki kapı hankâhın türbe ve camii ile bağlantısını sağlamaktadır.

Prof. Dr. Yılmaz Önge, 1965 yılında hankâh ve çevresinde restorasyona yönelik kazı ve araştırmalarda yıkılmış, yok olmuş kısımlara ait temel ve duvar kalıntıları ile üst örtülere ait izler tespit etmiştir. Bir dönem toprakla doldurularak üzeri ahşapla kaplanan avluda temizlik çalışması yapılarak öğün döşemeye ulaşılmıştır. Avlu ortasında sekizgen bir havuzun olduğu tespit edilmiş ve havuza ait kenar taşları bulunmuştur. Eyvanların zemininin altıgen tuğla döşeli olduğu insitu halindeki kalıntılardan anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmalarda hankâhın yıkılmış bölümlerine ait temel izleri bulunmuş bu temel izlerinin yok olmaması için ise üstlerine 1.00-1.50 metre yükseklikte muhdes moloz duvarlar örülmek suretiyle doldurma çalışması yapılmıştır¹⁰⁰.

Abdülaziz Mescidi: Konya'nın Meram ilçesinde aynı adla anılan mahallede bulunan mescit kitabesine göre II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu II. İzzeddin Keykâvus'un saltanatı yıllarında yapılmış olduğu kabul edilmektedir¹⁰¹.

⁹⁹ Y. Önge, "Konya Sahip Ata Hankâhı", *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Ankara 1984, s. 281-292.

¹⁰⁰ Y. Önge, *a.g.m.*, s. 281-292.

¹⁰¹ R. Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri*, Ankara 2001, s. 57.

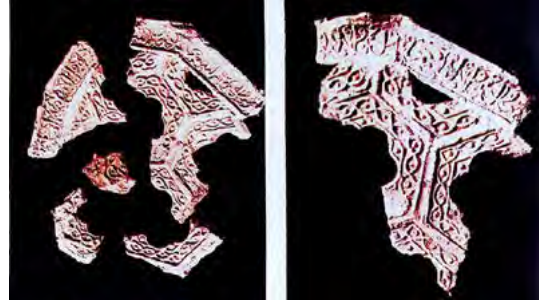
Taş ve tuğladan inşa edilen mescit dıştan sade bir görünüme sahiptir. Mescidin güney, doğu ve kuzey cephesinde birer adet sivri kemerli pencere açılmış, batı cepheye ise dikdörtgen formlu kapı yerleştirilmiştir. Dıştan 9.30x9.30 m. ölçülerinde, içten 7.15x7.15m. ölçülerinde kare planlı mescidin üzeri tromp geçişli tuğladan bir kubbe ile örtülüdür. Kible cephesi ortasında yer alan mihrap yenilenmiş olup kavsara ile mihrap nişinin birleşim yerinde yazılı alçı kalıntıları yapının ilk inşasından kalan parçaları dikkati çeker. Konya Müze Müdürü Mehmet Önder tarafından 1962 yılında mescitte bir kazı ve hafriyat çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sırasında mihrabının arkasına istiflenmiş halde on beş parçadan oluşan kabartma tekniğinde yapılmış çini kitabe parçaları bulunmuştur. 0.35x0.71m. ölçülerindeki kitabe günümüzde Konya Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesinde 914 envanter numarada kayıtlıdır¹⁰².

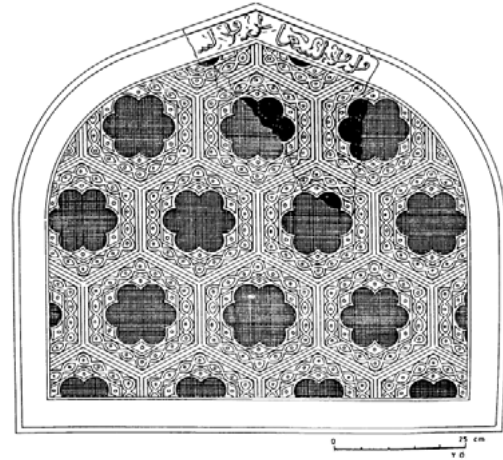
Mescidin çini kitabesi (Y. Erdemir).

Hoca Hasan Mescidi: Kare planlı harimin önünde bir medhal bölümü ile kuzeydoğu köşede tuğladan minaresi yer alır. Kitabesi bulun-

mayan yapı XII-XIII. yüzyıl tarihlendirilir¹⁰³. 1990 yılında Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyona yönelik yapılan çalışmalarda ve toprak hafriyatında alçı pencere şebekeleri ile çini parçaları bulunmuştur. Mescidin hariminde orijinal döşeme, kapı ve pencere eşik kotlarının tespiti için yapılan çalışmalarda mevcut zeminden 70 cm. aşağıda eski tuğla döşeme kaplamasına ait izler bulunmuştur. Muhdes dolgu içinde de çok sayıda alçı ve çini parçalarına rastlanmıştır. Mihrap önünde yapılan sondajlarda ise eski mihrabın alt bölümü ile iki yanda cephe boyunca uzanan çini kaplamalı sekiler tespit edilmiştir¹⁰⁴.

Alçı pencere şebekesi

Alçı pencerenin çizimi (Y. Önge).

¹⁰² M. Önder, *a.g.e.*, s. 127.

¹⁰³ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 397-400; M. Önder, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁰⁴ Y. Önge, "Konya'da Yeni Bulunan Alçı Süslemeler", IX. *Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s.188.

İçkaraarslan Mescidi: Konya ili Karatay ilçesinde Şems Tebrizi Mahallesi, Apalılar Sok. No: 14'de yer almaktadır. Mescidin banisi Ziyaeddin (Necmeddin) Karaarslan'dır. Kitabesine göre Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubâd'ın saltanatı yıllarında 631/1233 yılında yaptırılmıştır¹⁰⁵. Mescidin alt bölümü taş, üst kısımları ise tuğladan inşa edilmiş olup tipik bir Selçuklu Mahalle Mescidi özelliklerini taşımaktadır. İç Karaarslan Mescidi dıştan 9.30x9.30m. ölçülerinde, içten ise 7.15x7.15m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı olup üzeri tuğladan pandantif geçişli tek kubbe ile örtülüdür. Kible cephe ortasına yerleştirilen çini ve alçının birlikte kullanıldığı Selçuklu döneminde pek fazla örneği olmayan bir mihraba sahip olması açısından önem taşımaktadır¹⁰⁶.

21.03.1990 yılında VGM Genel Müdürlüğü uzmanlarınca yapılan incelemelerde mescidin içinde ve dışında hafriyat kazısı yapılması, mahfil ve duvarlardaki ahşap lambrikenlerin sökülmesi, üst örtünün yenilenmesi, su akıntılarının engellenmesi, zemin kaplamasının yenilenmesi, çevresinde drenaj yapılması yönünde rapor hazırlanmıştır. 1990'lı yılların başlarında mescitte yapılan onarım ve kazı çalışmaları neticesinde mescidin dolmuş olan zeminindeki dolgu toprak kaldırılmıştır. Bu sırada yarıya kadar toprak altında kalmış olan mihrabın alt bölümlerinde mescidin çinili kitabesi açığa çıkartılmıştır. Büyük oranda tahrip olmuş ve parçalanmış durumda olan kitabe parçaları tıpkı Abdülaziz Mescidinde olduğu gibi kabartma tekniğinde yapılmıştır. Kitabenin zemini lacivert, harfler ise beyaz olarak işlenmiştir. 2006 yılında yapılan restorasyonlar neticesinde zemin boşaltılarak orijinal boyutu ortaya çıkarılmıştır. Bu restorasyonlar sırasında mihrap tamamen elden geçmiş, dökülen çinilerin yeri boya ile tamamlanmıştır¹⁰⁷.

1990 yılında yapılan araştırma kazısı (VGM Arşivi)

Çini Kitabe (Şimşir-Yavuzıylmaz).

Kadı İzzeddin Camii, Türbe ve Medresesi: Yapı Konya'nın Karatay ilçesinde Şerafettin Caddesi, Şemsi Tebrizi Mahallesinde bulunmaktaydı. Camii 650/1252 yılında Kadı İzzeddin Muhammed tarafından yaptırılmıştır¹⁰⁸. Kadı İzzeddin'in 652 yılı Recep ayının başlarında tescil edilmiş bir de vakfiyesi bulunmaktadır¹⁰⁹. Bakımsızlık ve ihmaller yüzünden

¹⁰⁵ Z. Şimşir-A. Yavuzıylmaz, "Yeni Bulunan Bir Selçuklu Kitabesi: İç Karaarslan Mescidi Kitabesi", *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der. (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı)*, Konya 2019, s. 95.

¹⁰⁶ Z. Şimşir-A. Yavuzıylmaz, *a.g.m.*, s. 91-103.

¹⁰⁷ Z. Şimşir-A. Yavuzıylmaz, *a.g.m.*, s. 91-103.

¹⁰⁸ M. Önder, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁰⁹ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 418.

harap olan cami 1925 yılında yıktırılarak yerine Karpuzoğlu adıyla anılan günümüzdeki cami yapılmıştır. 1958 yılında caminin doğusunda yapılan kazılarda Selçuklu dönemine ait çok sayıda çiniler bulunmuştur¹¹⁰. Bu çiniler günümüzde Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

Ulvi Sultan Mescit ve Türbesi: Ulvi Sultan Türbe ve Mescidi Konya'nın Meram İlçesi, Şükran Mahallesi'nde, Valilik binasının batısında yer almaktadır. Yapıya ait inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak türbe ve mescidin mimari üslubu ile VGM arşivinde bulunan vakfiyesinden XIII. yüzyıl sonlarında yapıldığı anlaşılmaktadır¹¹¹.

Ulvi Sultan Türbe ve Mescidi'nin 1924 yılı öncesi görünüşü. (SÜSAM arşivi)

Ulvi Sultan Mescit ve Türbenin Cumhuriyet yıllarında çekilmiş ve sağlam halini gösteren eski fotoğraflar plan ve mimari özellikleri hakkında bilgiler edinilebilmektedir. Bu fotoğraflara göre güneyde türbe, türbenin kuzeyinde ve ona bitişik olarak mescit bulunmaktaydı. Mescit kare planlı olup üzeri kubbe ile örtülüdür.

Giriş batı cephenin kuzey yakın köşesinde. Girişin güneyinde bir, doğuda ise iki pencere açıklığı bulunur. Mescidin İnce Minareli Taş ve Ahşap Eserler Müzesinde sergilenen mihrabı restorasyon çalışmaları sırasında özgün yerine konulmuştur.

Mescidin güneyinde yer alan türbe, kare planlı kübik gövde üstünde yükselen sekizgen kaska ve üstünü örten piramidal külahtan oluşmaktaydı. Gövdenin alt bölümleri düzgün olmayan kaba yonu taş, diğer bölümleri ise tuğladandı. Selçuklu türbe geleneğine uygun olarak yapı içten tromplarla geçilen kubbe, dıştan ise piramidal külah ile örtülü idi.

Yapının genel görünüşü

Türbenin kare planlı gövdesinin batı cephesinde düz atkı taşlı, dikdörtgen formlu bir kapı yer alır. Girişin üzerinde sivri kemerli pencerenin zaman içerisinde örülerek kapatıldığı eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Kare alt yapıdan üst örtüye geçiş köşelerin üçgenlerle pahlanmasıyla sekizgen bir kaskağa geçiş

¹¹⁰ M. Önder, a.g.e., s. 90.

¹¹¹ M. Önder, a.g.e., s. 90.

sağlanmıştır. Kasağın dört cephesi dikdörtgen formlu çökertmeli nişler içerisine iç içe kademelenen sağır sivri kemerli iki sathi niş ile hareketlendirilmiştir. Türbenin cenazelik katına güney cepheye yerleştirilmiş sivri kemerli bir kapıdan girilir. Kare planlı cenazeliğin üzeri kubbe ile örtülüdür.

Türbe ve mescit, meydanı genişletmek ve yol açmak bahanesiyle 1924 yılında Konya Belediyesi tarafından yıktırılarak tamamen ortadan kaldırılmıştır¹¹². Mescidin mihrabı müzeye, türbe içerisinde sanduka ise Musalla Mezarlığına kaldırılmıştır¹¹³.

Kayalı parkın düzenlenmesi sırasında çekilen bir fotoğrafta türbe ve mescidin görünüşü (Uzluk Arşivi).

1953 yılı baharında, Konya Hükümet Konağı batısındaki caddenin, Belediye tarafından yeşil saha olarak tanzim edildiği bir sırada, ameller tarafından 0.50 m. derinlikte bir kapak taşı bulunmuş, taş kaldırıldığı zaman, altından kubbeli bir mahzenin çıkması üzerine durum Konya Müzesi'ne ihbar edilmiştir¹¹⁴. 1954 yılında

Konya Müze Müdürlüğü'nden Mehmed Önder ile Müzeler ve Anıtlar Şubesi Müdürü Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen'nin yaptığı kazı neticesinde türbenin 4.00x4.00m. ölçülerinde kripta bölümüne ulaşılmıştır. Kripta içerisinde iskeletlerin bulunduğu üç adet ahşap sanduka tespit edilmiştir¹¹⁵. Bu alanın etrafı ve türbenin bulunduğu saha tekrar doldurularak düzenlenip yeşil alan haline getirilmiş, etrafı da demir kafes ile çevrilmiştir. 23.10.2015 tarihinde Konya Müze Müdürlüğü tarafından yürütülen kazılarda mescidin temelleri ile türbenin kripta bölümü açığa çıkarılmış, hazırlanan rölöve, restorasyon ve restitüsyon projeleri ile yapı ayağa kaldırılmıştır.

Kazı sırasında ortaya çıkarılan temel kalıntıları

Zenburi Mescidi: Konya'nın Karatay ilçesinde Şems Tebrizi Mahallesi, Müftü Sokak'ta

derek, tetkiklerde bulduk. Bir Selçuklu Türbesi'nin yer altı cenazeliği olduğu anlaşılan mahzen, 4x4 m. ebadında kare bir salondan ibaretti. 3 m. yüksekliğinde taş ve tuğladan örülmüş duvarları ve üzerinde basık bir kubbesi vardı. Zemindeki ızkaralar üzerinde, kısmen çürümüş, üç adet, tahta sanduka ve içerisinde de iskeletler görülmüştü. Mahzeni tekrar kapayarak, çevresini muhafaza altına aldım. Sonradan yaptığım tetkiklerle bu Türbenin hüviyetini tespit ederek, yerinin kaybolmaması ve devamlı muhafazasının sağlanması için bulunduğu yere bir de tanıtma levhası diktirdim. Bugün, kısmen yeşil saha olan bu sahayı tetkik edenler, şu ibareyi taşıyan bir levha ile karşılaşacaklardır...." (M. Önder, "Konya'da Alevi Sultan Mescidi ve Mihrabı", Vakıflar Dergisi, S. IV, Ankara 1958, s. 241.)

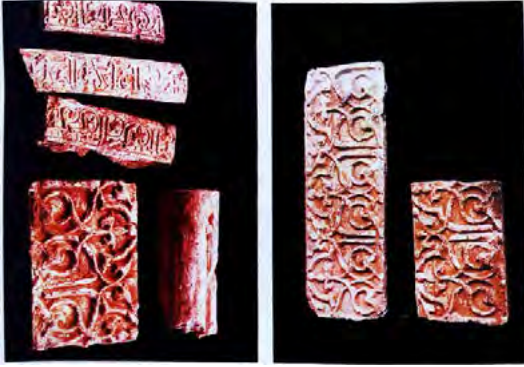
¹¹² M. Önder, a.g.e., s. 89.

¹¹³ İ. Aczi Kendi, *Konya Mezar Folkloru*, Konya 1959, s. 19-20.

¹¹⁴ M. Önder yapılan kazı hakkında şu bilgileri aktarır: "O zaman Müzelerde Anıtlar Şubesi Müdürü olan sayın dostum Yük. Mim. Ali Saim Ülgen'le birlikte, kazı yerine gi-

¹¹⁵ M. Önder, a.g.m., s. 241; M. Önder, a.g.e., s. 90.

bulunmaktadır. Banisi bilinmemektedir. Üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Plan ve mimari özelliklerinden hareketle XIII. Yüzyıl ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Kare planlı harimin üzeri tuğladan bir kubbe ile örtülüdür. Mescidin kuzeyinde medhal bölümü yer alır. Kuzeybatı köşedeki tuğladan tek şerefeli minaresi silindirik gövdelidir¹¹⁶. 1960 ve 1992 yıllarında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından onarılmıştır. Orijinal kotunu tespit amacıyla harim mekanı yaklaşık 0.80m. muhdes dolgu toprak ile doldurulmuştur. Muhdes dolgunun boşaltılması için yapılan çalışmalarda eski mihraba ait olduğu düşünülen sütunce, çerçeve bordürü ile bazı alçı parçalar ile mihrabın iki yanında kible duvarı boyunca uzanan 20 cm. yüksekliğindeki alçı kaplamalı tuğla sekiler ortaya çıkarılmıştır¹¹⁷.

Alçı buluntular (Y. Önge).

TÜRBELER

Konya Meram Şekerfuruş Türbesi: Günümüzde Konya Şeker Fabrikası içerisinde,

Hoca Fakih Camii'nin yol aşırı kuzeyinde yer alır. Hoca Ahmed Fakih'in talebelerinden biri olduğu kabul edilen Şekerfuruş namıyla bilinen Şaban oğlu Hasan'ın Konya'da bir kervansaray ve bir de mescidi bulunmaktadır¹¹⁸. Mescide ait kitabe Konya İnce Minareli Medrese Taş ve Ahşap Eserleri Müzesinde 903 env. numarada kayıtlıdır. Bu kitabeye göre mescid Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatı yıllarında 617/1220 tarihinde inşa edilmiştir¹¹⁹. Türbe üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamakta olup XIII. yüzyıl sonlarına tarihlendirilmektedir. Günümüze sadece mezar odası ulaşan türbenin eyvan kemeri 1306/1888 yılında çökmüştür¹²⁰. 1965'li yıllarda cenazeliğin üzerine 40cm. kalınlığında beton harçlı moloz taş örgülü duvar yapılarak üzeri toprakla kapatılmıştır. Aradan geçen zaman içerisinde türbenin etrafı toprakla dolmuştur. Türbede Konya Müze Müdürü Erdoğan Erol başkanlığında Naci Bakırcı, Necip Çay, Gülseren Karakap, Neşican Yücedağ ve 7 işçiden oluşan bir ekiple 26.06.1996-30.12.1996 tarihleri arasında kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır¹²¹. Bu çalışmalar neticesinde türbenin etrafında bulunan dolgu toprak boşaltılmış, üzerinde bulunan moloz taş örgülü duvar kaldırılmıştır. Cenazelik katının doğu, batı ve kuzey yönlerine açılmış ikişer adet mazgal havalandırma deliği açığa çıkarılmıştır. Eyvanlı bir türbe olduğu tespit edilen yapının mezar odası içten 5.00x5.00m., dıştan 7.00x7.00m. ölçülerinde kare planlıdır. Kazılar sırasında türbenin yanında su künkleri

¹¹⁸ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 742.

¹¹⁹ R. Duran, *a.g.e.*, s. 41.

¹²⁰ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 742.

¹²¹ N. Bakırcı, "Konya Meram Şekerfuruş Türbesi 1996 Yılı Kazı Ve Temizlik Çalışması", VIII. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri 7-9 Nisan 1997*, Ankara 1998, s.159.

¹¹⁶ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 567; A. Yavuzylmaz, "Zenburi Mescidi", *Konya Ansiklopedisi*, C. IX, Konya 2015, s.180-181.

¹¹⁷ Y. Önge, "Konya'da Yeni Bulunan Alçı...", s.187-195.

ile Anadolu Selçuklu dönemine ait çini parçaları bulunmuştur. Bu çiniler günümüzde Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesinde bulunmaktadır. Kazı neticesinde pramidal bir çatı yapılarak türbe koruma altına alınmıştır¹²².

Şerafeddin Türbesi: Konya'nın Karatay ilçesinde aynı adla anılan caminin güneyinde kible duvarına bitişiktir. Banisi Şeyh Şerafeddin'dir¹²³. Caminin ilk inşası Selçuklu dönemine kadar geriye gider. Devlet Hatun'a ait 1214 tarihli vakfiyede "Şerafeddin Mescidi" olarak geçiyor olmasından hareketle XII. yüzyıl sonları XIII. yüzyıl başlarında inşa edilmiş olmalıdır¹²⁴. Karamanoğlu II. İbrahim Bey tarafından 848/1444 tarihinde tamir ettirilmiştir. Zamanla harap olan yapı 1046/1636 yılında Osmanlılar zamanında Konyalı Mehmed Çavuşoğlu Memi Bey tarafından yeniden yapıtılmıştır¹²⁵.

Türbe 1925 yılında yıktırılmıştır¹²⁶. Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 2006 yılında camide başlayan restorasyon çalışmaları sırasında kible yönünde türbenin temellerine rastlanılmıştır. Bunun üzerine mevcut kalıntılar ve yapıya ait eski fotoğraflardan hareketle türbe 2010 yılında ayağa kaldırılmıştır. Kare planlı, kübik gövde üstte sekizgene dönüşerek içten kubbe dıştan konik bir külahla örtülüdür¹²⁷. Sekizgenin dört yüzüne dikdörtgen çerçeve içerisine yerleştirilmiş sivri kemerli sathi nişler ile hareketlendirilmiştir. Dört köşeye de birer

pencere açılmıştır. İ. H. Konyalı, türbenin cenazelik katının dört mazgal pencere ile aydınlatıldığını söyler¹²⁸.

MEDRESE ve ZAVİYELER

Ali Gav/Mahmudiye Zaviyesi/Medresesi:

Ali Gav Zaviyesi Konya il merkezinde Atatürk Kız Lisesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır. Banisi ve inşa tarihi bilinmeyen medresenin XII. yüzyıl sonu XIII. yüzyıl başlarında yapıldığı kabul edilmektedir¹²⁹. Uzun yıllar harap olan yapı 2010 yılında restore edilerek Komek Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Medresenin onarım öncesi durumu

Zaviye 1965 yılında VGM tarafından onarım programına alınmıştır. Bu çalışmalar sırasında mevcut duvarlara sıva raspası yapılmış, içinde ve dışında toprak hafriyatı, sondaj ve araştırma kazıları yapılarak özgün plan şeması ortaya çıkarılmıştır. Prof. Dr. Yılmaz Önge tarafından gerçekleştirilen sondaj ve kazılarda önemli verilere ulaşılmıştır. Sıva raspaları ile kapatılmış kapı ve pencereler, duvar kalıntıları

¹²² N. Bakırcı, *a.g.m.*, s. 160-161.

¹²³ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 546; M. Önder, *a.g.e.*, s. 243.

¹²⁴ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 546.

¹²⁵ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 548.

¹²⁶ M. Önder, *a.g.e.*, s. 243.

¹²⁷ A. Yavuzylmaz, "Şerafeddin Türbesi", *Konya Ansiklopedisi*, C. VIII, Konya 2015, s.227.

¹²⁸ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 546.

¹²⁹ Y. Önge, "Bilinmeyen Bir Selçuklu Medresesi: Konya-Ali Gav Zaviyesi ve Türbesi", *Önasya*, C. III, S.28, Ankara 1967, s. 22.

ile yıkılmış kubbe ve tonozlar izleri tespit edilmiştir. Toprak dam örtünün altında özgün tuğla kaplamalar bulunmuş. Yapının kuzeye doğru devam ettiği çıkan temel izlerinden anlaşılmıştır. Ana eyvanın önünde bulunan iki sütun arasındaki mesafeden hareketle karşılarında birer adet sütun olabileceği düşüncesiyle kuzey yöne doğru yapılan çalışmalarda üçüncü sütunun kaidesi tespit edilmiştir¹³⁰.

Yılmaz Önge'nin çalışmaları neticesinde medresenin dıştan 19.70x23.50m. ölçülerinde dikdörtgen bir alan oturan yapının duvar kalınlıkları 1.00m. olarak ölçülmüştür. Beden duvarları ahşap hatıllı moloz taş örgülü ve kireç harçlıdır. Üst örtü ve kemerler tuğladandır. Avlu 10.60x10.60m. ölçülerinde kare planlıdır. Avlunun dört köşesine avlu duvarına 1.50m. mesafede 0.55m. çapında birbirine sivri kemerlerle bağlanmış dört sütun tarafından taşınan 6.00m. çapında bir kubbe ile örtülü olduğu tespit edilmiştir. Sütunlar ile avlu duvarı arasında kalan revaklar çapraz tonoz örtülüdür. Güneyde cephe ortasında beşik tonoz örtülü ana eyvan, eyvanın iki yanında kare planlı kubbe ile örtülü odalar yer alır. Avlunun doğu ve batısında beşik tonoz örtülü hücreler bulunmaktaydı. Tüm bu veriler ışığında medresenin kapalı avlulu tek yada iki eyvanlı bir plan şemasına sahip olduğu tespit edilmiştir¹³¹. Kazılar sırasında firuze ve koyu lacivert renkli dikdörtgen, haçvari ve sekiz köşeli çinileri kandiller, taçkapıya ait olduğu düşünülen geometrik bir bordür parçası, güneybatı oda da tandır, avluda Bizans dönemine ait mimari parçalar ile güneyinde su kanalı bulunmuştur¹³².

Karatay Medresesi: Konya şehir merkezinde Alâeddin Tepesinin kuzeyinde yer alan medrese Selçuklu Vezirlerinden Celaleddin Karatay tarafından 1251 yılında yaptırılmıştır¹³³. Medrese kapalı avlu, tek eyvanlı bir plan şemasına sahiptir. Giriş doğu cephenin güneye yakın köşesine yerleştirilmiştir. Cepheden az bir taşıntı yapan taçkapı bitkisel, geometrik ve yazılı süslemeleri ile dikkati çeker.

Medresenin ön cephesi

Kapı açıklığından üzeri günümüzde camcanla kapatılmış kare bir mekana buradan da bir kapı ile medresenin iç avlusuna ulaşılır. Kare planlı avlunun ortasında bir havuz bulunur. Avlunun üzeri yelpaze üçgenlerle geçilen kubbe ile örtülmüştür. Avlunun kuzey ve güneyinde günümüzde tek bir mekan haline getirilmiş tonoz örtülü talebe hücreleri bulunur. Avlunun batısında zeminden yükseltilmiş tonoz örtülü ana eyvan, eyvanın sağında ve solunda kubbe ile örtülü odalar yer alır. Bunlardan eyvanın solundakinde medresenin banisi Celaleddin Karatay'ın mezarı bulunmaktadır. Medresenin en dikkat çekici yönü içerisinde bulunan ve du-

¹³⁰ Y. Önge, *a.g.m.*, s. 15.

¹³¹ Y. Önge, *a.g.m.*, s. 16.

¹³² Y. Önge, *a.g.m.*, s. 22.

¹³³ Medresenin tarihi, plan ve mimari özellikleri için bk. Y. Erdemir, *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, Konya 2009.

varları kaplayan çini süslemeleridir. Ana eyvan, kubbe ve geçişler, avlu yan duvarları sır altı tekniğinde yapılmış bitkisel, geometrik, yazılı çinilerle tezyin edilmiştir. Karatay Medresesi zaman zaman onarımlar geçirerek günümüze kadar gelebilmiş bir eğitim yapısıdır.

Konya Müze Müdürlüğü tarafından 2005-2007 yılları arasında medresenin eyvanında ve kuzey hücrede kazı çalışması yapılmıştır¹³⁴. Bu çalışmanın temel amacı yapıdaki rutubeti ortadan kaldırmak ve duvarların dayanıklılığını arttırmaya yöneliktir.

Eyvanda yapılan sondaj kazısı neticesinde içerisinde bulunan toprak boşaltılmış, bu sırada özgün tuğla döşeme ile çok sayıda çini parça açığa çıkarılmıştır. Ayrıca avlu ortasındaki havuza su teminini sağlayan su kanalı ile içerisinde pişmiş topraktan yapılmış su künkleri bulunmuştur. Ayrıca eyvanın sağında yer alan kubbeli odanın zemininde de benzer bir su kanalı açığa çıkarılmıştır¹³⁵. Her iki kanal da havuz ile bağlantılıdır. Bir kanaldan havuza ulaşan suyun fazlası diğer kanal tarafından tahliye edilmektedir. Benzer uygulama İnce Minareli Medrese ile Konya Sahip Ata Hankahı'nda bulunmuştur. Her üç yapıda ortaya çıkan su kanalları Selçuklu Medreselerindeki su sistemi ile havuz ilişkisini aydınlatması için son derece önemlidir.

İnce Minareli Medresesi: Konya'da Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafın-

dan mimar Kelük bin Abdullah'a yaptırılan eser kapalı avlulu, tek eyvanlı plan şemasına sahiptir. Doğu cephe ortasında yüzeyden dışarı taşırılan anıtsal taçkapı yazılı ve bitkisel süslemeleri ile dikkati çeker. Kapı açıklığından giriş koridoruna buradan da kare planlı avluya ulaşılır. Ortasında kare bir havuzun yer aldığı avlunun üzeri yelpaze üçgenlerle geçilen tuğla bir kubbe ile örtülüdür. Avlunun iki yanında talebe hücreleri, girişin karşısında tonoz örtülü ana eyvan yer alır. Eyvanın sağında ve solunda kubbe ile örtülü kışlık dersane odaları bulunur. Medresenin eyvanı, kubbe ve geçişleri, avlu duvarları ile pencereler sırlı tuğla ve çini ile bezenmiştir¹³⁶.

Medresenin görünümü

Konya Müze Müdürlüğü tarafından 2000'li yıllarda medrese eyvanında yaptığı kazı ve hafriyat çalışmaları yapılmıştır. Eyvan zemini 1.00m. ye yakın boşaltılmıştır. Tıpkı Karatay Medresesinde olduğu gibi tuğla döşeli özgün eyvan zemini ile bir su kanalı açığa çıkarılmıştır. Eyvandan havuza ulaşan ve üzeri ahşapla kapatılmış su kanalının içerisinde pişmiş topraktan yapılmış künkler vasıtasıyla havuza su

¹³⁴ Y. Erdemir, "Konya Selçuklu Medreselerinin Onarımlarında Ortaya Çıkarılan Yeni Çini Buluntular", *Konya Kitabı X*, Konya 2007, s. 329-344; S. N. Pekdemir, "Karatay Medresesi Eyvanı Kurtarma Kazısı", 16. *Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu (25-27 Nisan 2007 Marmaris)*, Ankara 2008, s. 13-30; Y. Erdemir, *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, Konya 2009, s. 171.

¹³⁵ S. N. Pekdemir, *a.g.m.*, s. 13-30.

¹³⁶ Medresenin plan, mimari ve süsleme özellikleri için bk. Y. Erdemir, *İnce Minareli Medrese*, Konya 2009.

temini sağlanmıştır. Havuzdaki fazla suyun tahliyesi ise eyvanın sağında bulunan odanın zemininden geçen ikinci bir kanalla da tahliyesi sağlanmıştır. Kazı sırasında çok sayıda çini parça bulunmuştur¹³⁷.

Tac'ül Vezir Medresesi: Tac'ül Vezir Medresesi Konya'nın Selçuklu ilçesinde, Ferhuniye mahallesinde, Fuar alanı içerisinde bulunmaktadır. Medrese Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246)'in saltanatı yıllarında Tacüddin Ahmed tarafından 637/1239 tarihinde yaptırılmıştır¹³⁸. II. Bayezid dönemi tahrir defterinde “*Medrese-i Tacü'ddin Lala İbn-i Seyyid Ahmed bin ümerâü's-Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev bin Alâeddin Keykubâd-ı Selçukiyye, haliye Tacü'l-Vezir*” demikle meşhurdur” şeklinde baninin adı açık bir şekilde yazılmıştır¹³⁹. Türbe, medrese ve hanikâhtan oluşan külliyyeden günümüze türbe ile etrafta bulunan mimari parçalar ulaşmıştır.

Medresenin yıkılmadan önceki durumunu gösteren gerek fotoğraflarda gerekse çeşitli yayınlarda yapının planı hakkında bilgiler elde edilmektedir. Bu görsellerde sağlam olan medresenin ana eyvanın bir yanında kışlık dersane, diğer yanında türbenin bulunduğu anlaşılmaktadır. 1960'lı yılların sonlarında üst örtüsü çöken ana eyvanın eni 5,70 m. boyu 6,95 m. olup tonoz örtülüdür. Eyvanın bitişiğindeki dershanenin duvar köşelerindeki tromp kalıntılarında üzerinin kubbe ile

örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Dershanenin yaklaşık olarak 6.00x5.60m. ölçülerinde kare planlı olduğu yapılan araştırmalar neticesinde tespit edilmiştir¹⁴⁰. M. Önder, doğuda yer alan anıtsal bir kapıdan medrese avlusuna girdiği, avlunun iki yanında talebe hücreleri, batıda ortada ana eyvan, eyvanın solunda kubbeli bir oda, sağda ise baninin türbesinin yer aldığını ifade eder¹⁴¹. Çocukluk yıllarında yapıyı gören Ş. Uzluk medrese eyvanının çinilerle süslü olduğunu söyler¹⁴².

Medrese ve türbenin eski durumu (VGM Arşivi).

Tac'ül Vezir Türbesi'nin bitişiğinde yer alan medrese kalıntısında 1964 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Oktay Aslanapa tarafından bir sondaj çalışması yapılmıştır. Bu çalışma İstanbul Üniversitesinin maddi desteği ile gerçekleştirilmiş olup devamı getirilmemiştir¹⁴³.

¹³⁷ Y. Erdemir, “Konya Selçuklu Medreselerinin...”, s. 329-344; Y. Erdemir, *İnce Minareli...*, s. 75, 103.

¹³⁸ M. Önder, *Konya Maarif Tarihi*, Konya 1952, s. 23; İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 900; A. Kuran, *Anadolu Medreseleri*, C. I, Ankara 1969, s. 106; M. Önder, a.g.e., s. 90.

¹³⁹ Z. Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlılar Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998, s. 208.

¹⁴⁰ A. Kuran, a.g.e., s. 208.

¹⁴¹ M. Önder, *Konya Maarif...*, s. 208.

¹⁴² Z. Atçeken, a.g.e., s. 208.

¹⁴³ Ş. Yetkin, “Türkiye’de Elli Yıl İçinde Yapılan Türk Sanatı İle İlgili Kazılar”, *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul 1973, s. 277.

KERVANSARAYLAR

Konya çevresinde Selçuklu dönemine ait çok sayıda kervansaray bulunmaktadır. Zaman içerisinde harap olan ve yıkılmaya yüz tutmuş bu yapılar ilgili kurumlar tarafından son 20-30 yılda yapılan kazı, temizlik çalışmaları ve bunların devamında gerçekleştirilen restorasyon faaliyetleri ile özgün durumlarına getirilmişlerdir. Dokuzun Hanı, Obruk Hanı, Zazadin Hanı, Kuruçeşme Hanı, Kızılören Hanı, Horozlu Han gibi yapılarda son yıllardaki çalışmalarla kuratılan Selçuklu kervansaraylarından birkaçıdır.

Dokuzun Hanı/Dokuzun Derbendi/Emir-i İğdişan/Şadiye Hanı Kazısı: Konya-Akşehir yolu üzerinde yer alan Dokuzun Hanı Konya şehir merkezine 24km. lik mesafede bulunmaktadır¹⁴⁴. Kapalı bölüm giriş sağlayan kapısı üzerindeki kitabesine göre I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatı yıllarında 1210 tarihinde Emir-i İğdişan Ebubekir oğlu Hacı İbrahim tarafından mimar Osman Bin Abdurrahman'a yaptırılmıştır¹⁴⁵.

Dokuzun Hanı

Dokuzun Hanı avlu ve barınak bölümünden oluşur. Avlu bölümü yıkılmıştır. Barınak bölümü kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Güney cephe ortasında bulunan taçkapıdan girilen barınak bölümü her sırada dörder ayağın bulunduğu iki ayak dizisiyle üç sahına ayrılmıştır. Ayaklar birbirine ve arkalarında yer alan duvarlara kemerlerle bağlanmıştır. Orta sahin yan sahinlere göre daha geniş tutulmuştur. Sahınların üzeri kuzey-güney doğrultusunda tonozla örtülmüştür. Barınak bölümünün aydınlatılması kuzeyde üç, doğu ve batıda birer adet mazgal formulu pencere ile aydınlatılmıştır. 1990-1995 yıllarında Prof. Dr. Yılmaz Önge, Prof. Dr. Haşim Karpuz ve Selçuk Üni. Sanat Tarihi Bölümünden Öğretim Üyelerinden oluşan bir ekiple kervansarayın yıkılmış avlusundaki kazı çalışmaları 1992 yılında başlanmış 1993 yılında tamamlanmıştır¹⁴⁶. Bu kazının temel amacı avlunun planını ortaya çıkarmak, restorasyonu ve çevre düzenlemesini yapmak amaçlanmıştır. Kazılar neticesinde avlu girişinin sağında arkası oda olan bir eyvan, solda bir odanın temelleri bulunmuştur. Moloz taş örgülü duvarlar kireç harçlı olduğu tespit edilmiştir. Avlunun iki yanında revak şeklinde düzenlenmiş beşer bölümlü tonoz örtülü birimler tespit edilmiştir. Barınak bölümündeki 1990 yılındaki çalışmalarda içerideki dolgu toprak 1990 temizlenmiştir¹⁴⁷. Kazılarda Selçuklu ve Osmanlı

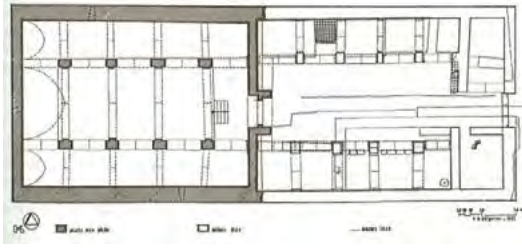
¹⁴⁴ K. Özergin, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları" *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, C. XV, S.20, İstanbul 1965, s.148.

¹⁴⁵ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 1028; Z. Bayburtluoğlu, *a.g.e.*, s.100-102.

¹⁴⁶ H. Karpuz, "Konya Dokuzun Hanı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. II, Ankara 1993, s. 457-474; H. Karpuz, "Konya Dokuzun Hanı'nda Yapılan Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *Aslanapa Armağanı*, İstanbul 1996, s.141-149; H. Karpuz, "S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Tarafından Konya'da Yapılan Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", *Sanat Tarihi Dergisi* IX, İzmir 1998, s. 43-57.

¹⁴⁷ H. Karpuz, "S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Tarafından Konya'da Yapılan...", s. 44.

dönemine ait seramikler ile madeni eserler bulunmuştur¹⁴⁸.

Kazı sonrası kervansarayın planı (H. Karpuz)

Horozlu/Ruzbe Han: Horozlu Han, Konya'nın Selçuklu İlçesinde, aynı adla anılan mahallede, tapunun 8 pafta, 22 parselinde kayıtlıdır. Konya-Ankara üzerinde yer alan kervansaray tarihi kaynaklarda Ruzbe Ovası olarak adlandırılan mevkide inşa edilmiştir. Hanın ismi kaynaklarda Ruzbe Han, Rûzbih (Rûzbe) Hanı, Uruzlu, Uruzbe, Oruzlu ve Horozlu Han şeklinde geçmektedir¹⁴⁹. Banisi, Alâeddin Keykubâd'ın Lalası, Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) câmedârı ve II. İzzeddin Keykâvus'un Atabeyi Emîr Camedar Esedüddin Rûzbe (1246-49)'dir¹⁵⁰. İbn-i Bibi Ruzbe'nin zeki, namuslu, dindar bir kişi olduğunu söyler¹⁵¹. Kervansaray üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak banisi Lala Ruzbe'nin 647/1249 yılında vefatından önce yapıldığı kabul edilmektedir¹⁵². Mimarı bilinmemektedir. Lala Ruzbe'nin kervansaraydan başka hankâh ile medrese yaptırdığı arşiv vesikalarından öğre-

nilmektedir¹⁵³. Her iki yapı ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır.

Kesme ve moloz taştan inşa edilen kervansaray avlu ve kapalı bölümden oluşmaktadır. Yapı ile ilgili ilk araştırmalarda, eserin sadece kapalı kısımdan oluşan bir kervansaray olduğu belirtilmişse de, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1970 yılındaki kazı çalışmaları neticesinde, kapalı ve açık birimlerden meydana geldiği tespit edilmiştir. Kervansarayın avlu kısmı yıkılmış, kapalı kısım ise sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Kapalı bölüm beden duvarları kuzey, güney ve batı yönde ikişer payanda ile desteklenmiştir. Kuzey ve güney duvarlarında, payandalar arasına mazgal formlu üçer adet pencere yerleştirilmiştir. Kapalı bölüme doğu cephenin ortasında yüzeyden dışarı taşırılan tonoz kavsaralı anıtsal bir taçkapıdan giriş sağlanmıştır. Basık kemerli girişin üzerindeki kitabe taşı boş bırakılmıştır. Taç kapının sivri kemerli kuşatma kemerinin üst köşelerine dairevi rozetler yerleştirilmiştir. Kare planlı kapalı bölüm her sırada dörder ayağın bulunduğu dört ayak dizisiyle beş sahına ayrılmıştır. Sahınların üzeri kuzey-güney doğrultusunda sivri beşik tonozla örtülmüştür. Enine atılan sahnınları doğu-batı doğrultusunda uzanan tonoz örtülü orta sahnın kesmektedir. Giriş eksenindeki sahnın ortasına denk gelen kare alanın üzeri içten kubbe, dıştan piramidal külahla örtülü aydınlık feneri yer alır. Sekizgen kasnağın her bir yüzüne birer adet mazgal formlu pencere açılmıştır. Pandantiflerle geçilen kubbenin içi tuğla, dışı iki renkli kesme taşla kaplanmıştır. Giriş aksında yer alan orta sahnın iki yanında zeminden yükseltilmiş sekiler yer alır.

¹⁴⁸ H. Karpuz, "Konya Dokuzun Hanı'nda Yapılan Kazı.....", s.145.

¹⁴⁹ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 1050.

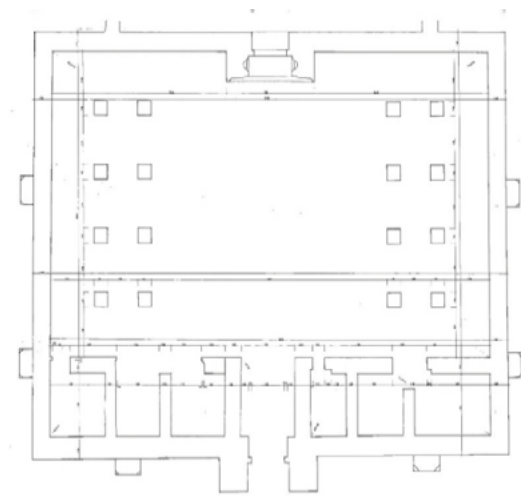
¹⁵⁰ Z. Atçeken, *a.g.e.*, s. 203.

¹⁵¹ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 1050.

¹⁵² İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 1050.

¹⁵³ Z. Atçeken, *a.g.e.*, s. 203.

Kervansaray 1957-1958,1963 ve 1984 yıllarında onarılmıştır. 1971 yılında hanın avlu bölümünde yapılan kazı çalışmaları neticesinde kervansarayın özgün plan şeması ortaya çıkartılmıştır. Kazılarda elde edilen verilerde beden duvarlarının payandalarla desteklendiği, taçkapının cepheden dışarı taşırıldığı anlaşılmaktadır. Taçkapıdan muhtemelen önce bir giriş eyvanına buradan da avluya ulaşılır. Avlunun iki yanında dörderden ikişer ayak dizisi yarı açık servis mekanları ile doğuda girişin iki yanında üçer adet kare ve dikdörtgen planlı mekanlar bulunmaktadır. Restorasyon ve korumaya yönelik ikinci aşamada ortaya çıkarılan temeller yaklaşık 1.00m. yükseltilmiştir. Yapılan kazı ve hafriyat çalışmaları neticesinde kervansarayın kapalı ve açık bölümden oluşan kervansarayların özelliğini yansıtan plan şemasına sahip olduğu ortaya konulmuştur¹⁵⁴.

Kervansarayın avlu planı (VGM arşivinden)

Konya Zazadin Hanı: Zazadin Hanı, Konya'nın Karatay ilçesine bağlı Tömek Mahallesi'nde, Konya-Aksaray yolunun 22. Kilometresinde bulunmaktadır¹⁵⁵. Sadeddin yada Zazadin hanı olarak adlandırılan yapının banisi I. Alâeddin Keykubâd'ın av emiri ve aynı zamanda mimarı olan Sadeddin Köpek'tir¹⁵⁶. Avlu ve barınak bölümü üzerinde yer alan kitabelerine göre 633/1235 tarihinde Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatı yıllarında Köpek oğlu Mehmed tarafından yapımına başlandığı 634/1236 tarihinde II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatı yıllarında tamamlanmıştır¹⁵⁷.

Avlu ve barınak bölümünden oluşan kervansaray doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmaktadır. Beden duvarları dıştan daire, kare ve dikdörtgen formlu payandalarla desteklenmiştir. Kervansarayın avlusuna güney cephenin kapalı kısma yakın olan bölümüne yerleştirilmiş, cepheden dışarı taşırılan tonoz kavsaralı bir taçkapıdan giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığından giriş eyvanına buradan da dikdörtgen planlı avluya ulaşılır. Avlunun üç tarafı tonoz örtülü revak ve mekanlar ile kuşatılmıştır. Kervansarayın mescidi giriş eyvanının üzerine yerleştirilmiş olup taş basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Kare planlı mescidin üzeri yıldız tonoz ile örtülüdür. Kible cephesinde geometrik bezeli mihrap yer alır¹⁵⁸. Avlunun batısında yer alan ikinci bir kapı ile barınak bölümüne girilir. Barınak kısmı kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen her sırada dörder ayağın bulunduğu beş ayak dizisiyle altı sahına ayrılmıştır. Bu

¹⁵⁴ Ş. Yetkin, a.g.m., s. 288; Y. Erdemir, "Payitaht Konya'da Bir Konaklama ve Ticaret Yapısı: Horozlu Han", *USAD*, S.6, Konya 2017, s. 123-146.

¹⁵⁵ A. Baş, "Yeni Buluntular Işığında Zazadin Hanının Değerlendirilmesi", I. *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, C.1, Konya 2001, s.107.

¹⁵⁶ İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 1057-1058.

¹⁵⁷ A. Baş, a.g.m., s. 105-106.

¹⁵⁸ A. Baş, a.g.m., s. 104.

enine sahnaları giriş aksından dikey olarak yerleştirilmiş bir orta sahnın kesmektedir. Doğudan batıya doğru dördüncü sahnının ortasında aydınlık feneri yer alır. Kesme taştan yapılan aydınlık feneri içten kubbe dıştan konik külah örtülüdür. Barınak bölümünün üzeri tonoz örtülüdür. İç mekanın aydınlatılması kuzey ve güneyde üçer, batıda bir adet mazgal pencere ile sağlanmıştır.

Kervansarayda yapılan restorasyon çalışması (VGM Arşivi)

1996 yılında Prof. Dr. Haşim Karpuz başkanlığında restorasyona yönelik kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. Öncelikle avlu ve barınak bölümü içerisindeki dolmuş toprak boşaltılmıştır. Avlunun özgün halinde taş döşeli bir zemini bulunduğu anlaşılmıştır. Avlu güneyindeki revakların kotunun avlu kotundan daha düşük olduğu, mekanların zeminlerinin kireç harçlı olduğu tespit edilmiş. Girişin batısında mescide ve çatıya çıkışı sağlayan merdivenin sahanlığı ortaya çıkarılmıştır¹⁵⁹. Barınak bölümünde daha önce bilinmeyen seki düzenlemesi ortaya çıkarılmış, toprak dolgular içerisinde seramik parçalar bulunmuştur. Buradaki çalışmalarda sekilerin zeminin altıgen tuğlalarla

kaplı olduğu ortaya çıkarılmıştır¹⁶⁰. Kervansaray 2008 yılında Selçuklu Belediyesi tarafından restore edilmiştir.

SARAYLAR

Akşehir Sarayı/Saray Altı: Akşehir’de Saray altı mahallesinde Akşehir Müzesi tarafından 2000, 2001 ve 2004 yıllarında Selçuk Mahallesi Anıt Meydanında gerçekleştirilen kazılar dış kale surlarının bulunduğu alanın bir bölümü kapsamaktadır. 2000 ve 2001 yılındaki kazı çalışmaları Müze Müdürü Yusuf Demirci, Arkeolog Ömer Faruk Türkan ile Arkeolog Şengül Selman tarafından; 2004 yılındaki çalışmalar ise Müze Müdürü Arkeolog Ali Harmankaya, Ömer Faruk Türkan, Mimar Hayriye Taşbaş tarafından yürütülmüştür. Kazılar sırasında tek renkli sırlı, sgraffitto ve slip tekniğinde yapılmış seramikler, altı ve sekiz köşeli yıldız formlu çiniler, üç ayak ile fırın ayakları ile kandiller bulunmuştur¹⁶¹. Araştırmacılar mevcut buluntulardan hareketle Akşehir’de bir saray veya köşkün olabileceği konusunda hem fikirdir¹⁶².

Beyşehir Kubad Abad Sarayı: Kubadabad Sarayı Beyşehir gölünün güneybatı kıyısında, Anamas Dağları’nın eteklerinde eski adıyla Hoyran, bugünkü adıyla Gölyaka beldesinin 3 km. kuzeyinde yer almaktadır. Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubâd’ın (1220–1236) yaptırdığı saray külliyesi –kısmen de olsa– günümüze ulaşabilmiş tek Selçuklu saray yapısıdır.

¹⁶⁰ H. Karpuz, “S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Tarafından...”, s. 55.

¹⁶¹ S. Gök, “Buluntular Işığında Akşehir Sarayı yada Köşkü”, *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, C. II, İstanbul 2021, s. 326.

¹⁶² G. Öney, “Akşehir Sarayaltı Mahallesinde Bulunan Selçuklu Çinileriyle ilgili Yeni Görüşler”, *STY*, 14/1, İzmir 2005, 225-240; S. Gök, a.g.m., 320-347.

¹⁵⁹ A. Baş, a.g.m., s. 101-109.

Selçuklu tarihçisi İbn-i Bibi eserinde Sultan Alâeddin Keykubâd'ın Antalya-Alanya seferinde Beyşehir gölü kenarında konakladığında, aynı zamanda mimar olan veziri Sadeddin Köpek'e buraya bir saray yapılmasını istediğini yazmakta¹⁶³. Hatta sarayın plan ve krokisini bizzat kendisinin çizdiği ve yapıyla yakından ilgilendiği bilinmektedir. Cornell Üniversitesi dendrokronoloji uzmanları tarafından sarayın ahşap hatıllarından alınan parçaları laboratuvar incelemeleriyle 1231 yılına tarihlendirmişlerdir. Rüçhan Arık ise kazı çalışmaları ile elde edilen buluntulardan hareketle sarayın 1235 yıllarına ait olduğunu ortaya koymuştur¹⁶⁴.

Kubadabad Sarayı yapılar topluluğu (M. Akok)

İbrahim Hakkı Konyalı 1944 yılında hazırlanıp 1964 yılında yayınlanan *Konya Tarihi* ve *Beyşehir Tarihi* isimli iki kitabında sarayı ilim âlemine tanıtmış; akabinde Sarayın Beyşehir civarında olması gerektiğine işaret etmesinden sonra 1949 yılında Konya Müze Müdürü Zeki Oral, Kubadabad'ın yerini bularak iki ay kazı yapmıştır¹⁶⁵. Kubadabad'da ilk sistematik ve

bilimsel kazılar 1965-1966'da Katharina Otto-Dorn, Gönül Öney, M. Oluş Arık vd. tarafından gerçekleştirilmiştir¹⁶⁶. 1967'de Mehmet Önder'in sondaj ve kazı çalışmalarının ardından uzun süre (13 yıl) kendi kaderine terk edilen Kubadabad Sarayı'nda 1980 yılından itibaren Rüçhan Arık tarafından devam ettirilmiştir. 2016 yılından itibaren ise Muharrem Çeken tarafından kazı çalışmaları devam etmektedir. R. Arık, Kubadabad Saray Külliyesi içinde Büyük Saray, Küçük Saray, tersane, Kız Kalesi ve sarayın etrafındaki alanlarla, Malanda'daki Selçuklu köşkünde araştırma ve kazılar gerçekleştirmiştir¹⁶⁷. Yıllardır devam eden kazılarda çini başta olmak üzere, alçı, seramik, cam, metal, kemik, sikke gibi çok sayıda buluntu ortaya çıkarılmıştır. Kazı buluntularının bir bölümü Konya Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesinde teşhir edilmektedir.

Çift başlı kartal figürlü çini

¹⁶³ İbn-i Bibi, *El-Evamirü'l Alai'ye Fil-Umuri'l Alaiye/Selçuk Name I-II*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, s.362-363.

¹⁶⁴ R. Arık, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁶⁵ Z. Oral, "Kubat âbat Bulundu", *Anıt*, S.2, Konya 1949, s. 23.

¹⁶⁶ A. O. Uysal, "Kubad Abad'ın Tarihi Hakkında", *Beyşehir Gölü Kıyısında Bir Selçuklu Sitesi: Kubad Abad*, Konya 2019, s.99.

¹⁶⁷ Y. Erdemir- A. Yavuzylmaz, "Alâeddin Keykubâd'ın Sanat Anlayışı ve Konya'da İnşa Ettiği Sanat Eserleri", *I. Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri (6-7 Kasım 2008)*, Konya 2010, s. 133-135.

Kubadabad Sarayı insan figürlü çini.

Konya Köşkü Kazısı: Konya Köşkü, Konya il merkezinde Alâeddin Tepesi olarak adlandırılan höyüğün kuzeyinde, Selçuklu döneminde iç kaleyi kuşatan surların bir burcu üzerine inşa edilmiştir. Köşkün kim tarafından yapıldığı konusunda farklı görüşler ileri sürülse de genel olarak 1156-1192 arasında II. Kılıç Arslan tarafından yaptırıldığı, Alâeddin Keykubâd tarafından ise tamir ettirildiği kabul edilmektedir¹⁶⁸. Ayrıca Amerika'daki Cornell Üniversitesi dendrokronoloji uzmanlarının köşkün mukarnas konsollu kısmında, üç ayrı ahşap hatıldan numune alarak yaptıkları tahlil ve analizlerini yaparak ahşap parçaların, 1167, 1173 ve 1174 yıllarına ait olduklarını tespit etmişlerdir¹⁶⁹.

Yapıyla ilgili en kapsamlı bilgi veren seyyahlardan birisi de Bertrandon De La Broguiere'dir. Kudüs üzerinden 1432'de Konya'ya gelen Fransız seyyah, tanıştığı Kıbrıs elçisi ile Konya Sarayı'na girer ve burasını şöyle tanıtır: "Elçi saray kapısına kadar at binmiş olarak geldi ve orada attan indi. Yaklaşık üç yüz kişinin sığa-

bileceği büyük bir salona alındık ve burasını boydan boya geçtikten sonra hükümdarın bulunduğu odaya girdik. Onu bir halının üstünde oturuyor bulduk, âdetleri böyleymiş. Altın işlemeli kumaştan dört köşe bir yastığa yaslanmış bir halde bulunuyor, kılıcı da hemen yanında duruyordu. Kendisinin de üstünde altın işlemeli koyu kırmızı kumaştan bir giysi vardı; yanı başında, bana söylendiğine göre şehirden üç adam oturmaktaydı. Kölelerinden otuz kadarı, odanın çevresinde sıralanmış bir halde ayakta duruyorlardı. Hükümdarın ön tarafında ise baş vezir ayakta durmaktaydı...¹⁷⁰". XV. yüzyılda sarayı bu kadar teferruatlı anlatan, sağlam ve kullanılır halini gözler önüne seren bir başka seyyah olmadığı gibi sonraki dönemlerde de karşılaşılmamıştır. Bu tarihlerde Konya Sarayı'nda oturan hükümdar Karamanoğlu II. İbrahim Bey'dir.

Köşkün yıkılmadan önceki durumu (Van Berchem'den)

1897 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında Konya'ya gelen Tarihçi ve Para Mutahassısı Ahmed Tevhid Bey Alâeddin Tepesi'nin o ta-

¹⁶⁸ O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1999, s. 187.

¹⁶⁹ R. Arık, *a.g.e.*, s. 29; Y. Erdemir, *a.g.e.*, s. 120.

¹⁷⁰ Bertrandon De La Broguiere, *Bertrandon De La Broguiere'nin Denizaşırı Seyahati*, (Yayına hazırlayan: Ch. Schefer, çev: İlhan Arda, Sunuş: Prof. Dr. Semavi Eyice,) İstanbul 2000, s. 185-186.

rihlerdeki durumu hakkında şu bilgileri aktarır, “Eski Konya murabba’ müstatil şeklinde olduğu asarından anlaşılıyor. Şimdiki Konya Şark’a ve Cenuba doğru tevessü etmiştir. Eski Konya’nın Şimali hemen hemen terkedilmiştir. Selçukluların enfes asarını gördüm. Alâeddin Köşkü ki yerliler “Taht” diyorlar latiftir, harap olmuş. Haricindeki çiniler, kısmen dahildekiler umumen yok olmuş. Cüzi tamir ile mükemmel bir eser olur. Alâeddin köşkünü sun’î bir tepenin Şimâle müteveccihen durulduğu halinde sağ cenahındadır. Bu tepenin etrafı vaktiyle surlar ve hendekle muhattır. Sur harap olmuş ve hendek hayli dolmuştur. Alâeddin tepesi sun’î bir tepe olup şehrin en mürtefi’ mahallidir. Bunun da en yüksek mahalli yirmi metreyi tecavüz etmez. Tepesinin üzerinde hane yoktur. Etrafı surla muhattır. Amma sur kısmen yıkılmış etrafındaki hendek dolmuş olduğundan tepenin eteklerinden ileriye doğru Hristiyan evlerinden tecavüz vuku bulmaktadır. Alâeddin tepesinde köşk harabesi, Alâeddin Camii ve türbesi, saat kulesi ki bir kadim kilise olsa gerekdir. Birbirine muttasıl Ermeni ve Rum kiliseleri mevcut olup başka bina yoktur. Arsai hâliyedir. Mebanii Kadime hep bu tepe civarındadır. Buradan biraz ileri doğru gittim. Kalenin bakıyyesinden bir kapı yeri gördüm. Yıkıyorlardı, ismini sordum, Zindankale, dediler¹⁷¹”.

1941 yılında Alaedin Tepesindeki Kazı çalışmalarını Ankara İli Gölbaşı İlçesi yakında bulunan Karaoğlan Höyüğü’nü kazılarını yapan ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Kazı başkanlığını R. O. Arık’ın yaptığı Arkeolog Raci Temizer, Nuri Gökçe, Mimar Mahmut Akok, Konya Müzesi Müdürü Yusuf Akyurt, Fotoğ-

rafçı Fazıl Önal’dan oluşan bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kazı çalışmasının ayrı bir önemi ise Selçuklu Mimarisi ve Ortaçağ Türk Kültürüne yönelik ilk kazısı olması açısından da önem taşımaktadır¹⁷².

Kazının yapılmasındaki temel amaç o tarihlerde höyük üzerinde bir takım imar faaliyetlerinin yapılmak istenmesi üzerine höyük mü yoksa bir tepe mi olduğunun tespit edilmesi amacıyla yapılmıştır¹⁷³. Kuzey-güney 450m., doğu-batu doğrultusunda ise 350m. çapında olup yüksekliği ise 20m. civarındadır. Höyük üzerinde uygun olan dört yerde sondajlar yapılarak bunlar A,-B,C,D olarak isimlendirilmiştir. Kazılar neticesinde M.Ö. 2000’lere kadar uzanan Bakır Çağı kalıntılarının üzerinde Frig, Helenistik, Grek, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerini barındıran kültür katmanlarından oluşan bir höyük olduğu tespit edilmiştir¹⁷⁴.

R. Oğuz Arık, “Coğrafyadan Vatana” isimli eserinde Alâeddin Tepesi hakkında şu bilgileri aktarır; “İsler Erciyes’ten ve Hasan Dağı’ndan yani doğudan, ister Emir ve Muğan gölleri mntıkasından yani şimalden, ister Afyon taraflarından yani batıdan, ister Kilikyalardan yani cenuptan geliniz: Konya’dan geçeceksiniz ve Alâeddin Tepesi’ne selam vereceksiniz. Bu bakımdan Alâeddin Tepesi, Orta Anadolu’da bu kısmın bağrında, tarihin özenerek yükselt-

¹⁷¹ S. Ünver, “Yetmiş Yıl Önce Konya”, *Bellekten*, C. XXXI, S. 121, Ankara 1967, s. 202, 204, 208.

¹⁷² R. Arık, Selçuklu Dönemi Sarayları, *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu 7-8 Ekim 2008*, Konya 2009, s.215; M. O. Arık, “Türkiye’de Ortaçağ Arkeolojisi’nin Gelişimine Bir Bakış”, *Anadolu Selçuklu Şehirleri ve Uygarlığı Sempozyumu 7-8 Ekim 2008*, Konya 2009, s.16.

¹⁷³ M. Akok, “Türk Tarih Kurumu Adına, Konya Alâeddin Tepesinde 1941 Yılında Yapılmış Olan Arkeolojik Kazıda Elde Edilen Mimari Buluntular”, VII. *Türk Tarih Kongresi 25-29 Eylül 1970*, C. I, Ankara 1972, s. 60.

¹⁷⁴ R. O. Arık, “Alâeddin Tepesi”, *Konya Halkevi*, Yıl: VII, II. Teşrin 1942, s.15-18.

tiği bir kuleye, bir abideye benzer. Benim gibi şimalden gelenler için bu kulenin manası inanılmayacak kadar derin, büyüleyicidir. Bu vahanın, hasretiyle koşan çöl yolcularına ilk selamı veren Alâeddin Tepesi'dir. Bu itibarladır ki Konya demek, bir anda, Alâeddin Tepesi demek olur. Alâeddin tepesinin geçmişi, masalların malıydı. Şimdi Türk arkeoloğunun eli, Alâeddin Tepesi'ni bütün masallardan temizlemiş, onu hakikaten hayran kalınacak tarihinin kürsüsüne oturtmuştur. Artık biliyoruz ki Alâeddin Tepesi denen höyük, kumlu bir zemine, Frig çağı insanların kurduğu geniş bir şehirle yerleşiyor. Anadolu'ya milattan önce 1000 tarihlerinden beri akan Frigler akını buraya dökülünce, höyüğümüzün bütün dünyaya meydan okuyacak kadar azametli bir şehre kavuştuğunu görüyoruz. Anadolu'yu alt üst eden türlü kasırgalarla kaybolan Friglerden sonra Alâeddin Tepesi sırasıyla Helenlerin, Romalıların, Bizanslıların sığındığı bir istihkam oluyor. Onların tarihini kapayan Türklerle ise Alâeddin Tepesi ebedi çehresini almış görünmektedir¹⁷⁵”.

Köşkün ahşap tavanı (C. Texier'den).

Köşkün alçı tezyinatı (C. Texier'den).

Kazı çalışmaları sırasında köşkün Konya iç kalesini kuşatan I. surun bir burcu üzerine inşa edildiği anlaşılmış, ayrıca sarayın güneye uzandığını ve geniş alan kapladığını ortaya koymuştur. Kazılardan çıkarılan buluntular Konya Müzesi'ne teslim edilmiş, çalışma raporları ile diğer doküman ve dosyalar ileride yayınlanmak üzere Tahsin Özgüç'e verilmişti¹⁷⁶.

Alçı buluntu-Türk İslam Eserleri Müzesi (R. Arık).

Yapılan çalışmalar neticesinde hem tepenin kültür katmanı, hem de saraya ait zengin çini

¹⁷⁵ R. O. Arık, *a.g.m.*, s.15-18; R. O. Arık, *Coğrafyadan Vatanı*, Ankara 1990, s. 206.

¹⁷⁶ M. Akok, "Konya'da Alâeddin Köşkü Selçuklu Saray ve Köşkleri" *Türk Etnografya Dergisi*, S. XI, 1969, s.47-73; M. Akok, Mahmut, 1972, "Türk Tarih Kurumu Adına Konya Alâeddin Tepesi'nde 1941 Yılında Yapılmış Olan Arkeolojik..." s. 60-63; M. Akok, "Konya Şehri İçindeki Alâeddin Tepesinde Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Arkeolojik Kazıların Mimari Buluntuları", *Belleten*, C. XXXIX, S. 153-154, Ankara 1975, s.217-236.

ve alçı malzemeler ortaya çıkarılmıştır. Çini buluntular lüster, minai ve sıraltı tekniğinde yapılmış olup renk, desen ve kompozisyon açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Bunlar içerisinde süvari, bağdaş kurarak oturan insan figürleri, uçalan figürler, siren ve sfenks gibi hayali yaratıkların tasvir edildiği zengin bir figür dünyası ile de karşılaşmaktayız. Bunun yanı sıra alçı buluntularda da insan ve hayvan figürleri ile hayvan mücadele sahneleri ile dikkati çekmektedir. Benzer figürlü çini ve alçı örnekleri Beyşehir'deki Kubadabad Sarayında yapılan kazılarda da bulunmuştur¹⁷⁷.

Minai Çini, Metropolitan Müzesi (R. Arık).

Minai Çini (M. A. Çelebi'den)

Konya Büyükşehir Belediyesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında imzalanan protokol gereği 2010 yılında Konya Müze Müdürlüğü yürütücülüğünde, Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından II. Kılıç Arslan Köşkü Kurtarma Kazısı yapılmıştır. 2010 yılında 5 ay süren kazılarda ortaya çıkarılan duvarların Bizans dönemine ait olduğu Selçuklular devrinde ise son halini aldığı tespit edilmiş. Ayrıca Bizans döneminde kale duvarına ait bir burcun köşkü çevrelediği, köşkün temel kalıntılarının güneyde Selçuklu Sarayı ile birleştiği, köşkün doğusunda ikinci bir köşkün varlığı kazılarla ortaya çıkmıştır¹⁷⁸. 2015 yılında 5 ay süren çalışmalarda 7 adet dikdörtgen planlı burcun kalıntılarına ulaşılmıştır. 2018yılı sonlarında başlayıp 2020 yılına kadar devam eden çalışmalarda sarayın çevre duvarı ile saraya ait mekanlar bulunmuştur.

Kaleler

Konya Gevale Kalesi Kazısı: Gevale Kalesi Konya'nın Selçuklu ilçesi Saray Mahallesi sınırları içerisinde, şehir merkezinin 10 km batısında bulunmaktadır. Deniz seviyesinden 1675m yüksekliğindedir. Gevale Kalesi gerek arşiv vesikalarında gerekse de tarihi kaynaklarda Gevele Kevele, Kirale, Gavele, Kaballa, Kevale, Kavala, Kabala, Gâvele şeklinde geçmektedir¹⁷⁹. Halk arasında kalenin burçları uzaktan takke gibi görüldüğünden dolayı bu dağ Takkeli Dağ olarak da adlandırılmıştır. Gevale Kalesinin stratejik konumu, geniş Konya ovasını 360 derecelik bir görüş alanı ile şehrin

¹⁷⁷ Y. Erdemir, *a.g.e.*, s. 122.

¹⁷⁸ M. A. Çelebi, "Konya İç Kalesi ve Anadolu Selçuklu Sarayı", *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, C. I, İstanbul 2001, s. 190-298.

¹⁷⁹ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 172-173.

savunmasında kilit bir rol oynamıştır. Geçmiş Helenistik döneme kadar geriye giden kalenin imarı büyük oranda Bizans devrinde tamamlanmış, Selçukluların bölgeyi fethi ile birlikte yeniden imar edilmiştir.

Tarihi kaynakların verdiği bilgiler kalenin içerisinde saray ve şikarhane gibi önemli yapıların bulunduğu belirtilmiştir. “*Darü'l-mülk*” olarak da isimlendirilen Gevale Kalesi Ayrıca Selçuklu sultanların elçileri ağırladığı, av ve eğlencelerin tertip edildiği, mahkumların tutulduğu yapılardan oluşmaktaydı. Selçuklulardan sonra Eşrefoğlu ve Karamanoğlu hakimiyeti altında kalan kale Gedik Ahmed Paşa tarafında yıktırılarak kendi kaderine terk edilmiştir¹⁸⁰.

Gevale Kalesi görünümü

yüzyıllardır kendi kaderine terk edilen Gevale Kalesi, zaman zaman da definçiler tarafından tahrip edilen, bazen de bir taş ocağı olarak kullanılmıştır. Gevale Kalesinde 2012 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı izni ile bölgede kapsamlı yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. 2013 yılından itibaren ise Kale ve çevresinde kazı çalışmaları başlatılmıştır. Kazı çalışmaları

Konya Müzeler Müdürlüğü'nün başkanlığında, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet Çaycı'nın başkanlığındaki bir bilim heyeti tarafından ve Selçuklu Belediyesi'nin sponsorluğunda yürütülmektedir.

2013-2022 yılları arasındaki kazılar sırasında tapınak olarak adlandırılan yapı, dehliz/potern, kaya mezarları, hamamlar, sarnıçlar, işlevi tam olarak tespit edilemeyen mekanlar ile sur duvarları açığa çıkarılmıştır. Bunlar içerisinde en dikkati çekenlerden biri kalenin batısında “L” planlı, üzeri tonoz örtülü, 80m. uzunluğundaki dehlizdir. Bu tarz dehlizlere Ortaçağ savunma yapılarında karşılaşılmaktadır. Dehlizlerin en önemli işlevi olağanüstü durumlarda kaleye giriş ve tahliye için kullanılmıştır¹⁸¹.

Kalenin bulunduğu konumdan dolayı su kaynaklarına oldukça uzaktır. Kalenin su ihtiyacını karşılamak için çok sayıda sarnıç inşa edilmiştir. Farklı formlarda ve plan şemalarında sayıları 100'e yakın sarnıçlar yağın yağmur ve karların içlerine doldurulmasıyla su temini sağlanmaya çalışılmıştır. Kalede gerek sultanın gerekse görevli personellerin beden temizliğini yapabilmesi için hamamlara ihtiyaç vardır. Gevale Kalesindeki kazılarda iki adet hamam tespit edilmiştir. Bu hamamlardan biri batıda diğeri doğudadır. Soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık,

¹⁸¹ A. Çaycı, Z. Şimşir, “Gevale Kalesi 2013 – 2014 Kazı Buluntuları”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 37. Kazı Sonuçları Toplantısı, C. III, Ankara 2015, s. 539-558; A. Çaycı, Z. Şimşir, “Gevale Kalesi 2014 Yılı Kazı Çalışmaları”, XXII. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (Manisa 21-24 Ekim 2015), Ankara 2019, 383-401; A. Çaycı, Z. Şimşir, “Gevale Kalesi 2018 Yılı Kazı Çalışmaları”. 41. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu (Diyarbakır, 17-21 Haziran 2019), Ankara 2020, s.67-77.

¹⁸⁰ İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 172-173.

su deposu ve külhan birimlerinden oluşmaktadır. Hamamlar tek kişinin içinde yıkanmasına uygun olup oldukça küçük boyutlu tasarlanmıştır. Gevale kalesi kazı buluntuları bakımından da zengindir. Farklı dönemlere ait sırlı-sırsız seramikler¹⁸², sikkeler, mühürler, ok uçları, cam bilezik¹⁸³, alçı, gülle¹⁸⁴, değirmen taşı, ağırşak, zihgir, lüle, kandil¹⁸⁵, aplik, kemer tokası, metal kap ve objeler bulunmuştur.

Kazılarda bulunan ok uçları.

Zindankale: Konya ili İhsaniye Mahallesi Derviş Hilmi Sokak'ta yer almaktadır. Buradaki çalışmalar 2007-2009 yılları arasında Konya Müze Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir. 2007 yılında Konya Büyük Şehir Belediyesinin ve Kültür Parkının güneyinde yapılacak

olan Katlı otopark projesi hazırlanmış ve bu proje doğrultusunda çalışmalar başlatılmıştır. Çalışmalar Konya Müze Müdürlüğü uzmanları denetiminde yürütülmüştür.

Zindankale'nin yıkılmadan önceki durumu (J. Haynes-1887).

Zindankale Katlı Otopark hafriyat çalışmalarında 6.50 m. de 9.70 x 1,95 cm ölçülerinde bir duvar kalıntısı görülmüştür. Duvar kalıntısı etrafında şekillenen kazılar neticesinde temel kalıntularına ulaşılmıştır. İki köşe kulesi ve bunların arasında payanda, ana kütlelinin etrafını çevreleyen üçgen girintiler ile üzerinde merdivenleri olan duvar bulunmuştur. Etrafı hendekle çevrili olduğu görülen köşe kuleli bir iç kale ortaya çıkarılmıştır. Yapılan çalışmalarda Roma-Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait silindirik kitabeli taş, sırlı kandiller, sırlı-sırsız seramikler, metal objeler ve cam buluntuları ortaya çıkmıştır¹⁸⁶.

Konya Kılıç Arslan Meydanı Kazısı: Dar'ül Mülk Müzesi Konya İli, Selçuklu İlçesi, Ferhuniye Mahallesi sınırları içerisinde 4236

¹⁸² H. H. Özdeniz-Z. Şimşir, "Gevale Kalesi Kazılarında Ortaya Çıkartılan Seramiklerde Kap Formları", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)*, S. 5, Konya 2020, s.59-76.

¹⁸³ A. Yavuzylmaz, "Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları (2013-2015)", *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Sakarya 2017, s.49-61.

¹⁸⁴ A. Şen, "Konya Gevele Kalesi Kazılarında Bulunana Taş Gülleler (2013-2016)", *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi (SEMA)*, S.4, Konya 2019, s.189-224.

¹⁸⁵ H. H. Özdeniz-A. Çaycı, "Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Seramik Kandiller", *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi (SEMA)*, S.7, Konya 2022, s.117-131.

¹⁸⁶ Z. Özcan, *Konya Zindankale (Ahmedek) Kazı ve Buluntuları (Selçuklu Dönemi buluntuları)*, ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2019, s. 19-26.

6ada ve 2 parsel üzerinde bulunan Alâeddin Tepesinin kuzeyinde III. Derece Arkeolojik Sit alanında yer almaktadır. Dar'ül Mülk Müzesinin yapılacağı alanda; Konya Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu kararı doğrultusunda 2012 yılında Konya Müze Müdürlüğü Başkanlığında yapılan sondaj kazılarında Selçuklu dönemine ait işlevi anlaşılmayan yapı kalıntıları ve yoğun miktarda çini parçalarını rastlanması nedeniyle alanda kurtarma kazıları yapılmıştır. Kurtarma kazıları 2015 yılına kadar aralıklı bir şekilde devam etmiştir.

Kazı alanından görünüm (M. A. Çelebi'den)

Şükran Mahallesi Kazısı: Konya İli, Meram İlçesi, Şükran Mahallesi Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 01.06.2009 tarih ve 3038 sayılı kararı ile sınırları genişletilen III. Derece Arkeolojik Sit Alanında ve Koruma Kurulunun 24.03.2017 tarih ve 4346 sayılı, 15.01.2018 tarih ve 4996 ve 18.05.2018 tarih ve 5311 sayılı kararları ile uygun görülen koruma amaçlı imar planların kapsamında riskli alandaki kentsel dönüşüm çalışmaları kapsamında, 2018 yılında Konya Müze Müdürlüğü Başkanlığında başlayan kurtarma kazıları 2022 yılı sonuna kadar devam etmiştir. Müze Müdürlüğü Başkanlığında yapılan Şük-

ran Mahallesi kurtarma kazılarında Roma, Bizans dönemi yapı kalıntılarının yanı sıra Anadolu Selçuklu dönemine ait hamam, seramik fırını gibi taşınmaz birçok kültür varlığı tespit edilmiştir. Konya Müze Müdürlüğü Başkanlığında bu alandaki kazılara devam edilmektedir.

Çini fırını

SONUÇ: Konya, Anadolu'nun kadim şehirlerinden birisi olup Selçuklu Devleti'ne de başkentlik yapmıştır. Gerek Türk hakimiyeti altında gerekse Türk dönemi öncesinde bölgede hakim olan topluluklar tarafından bırakılmış çok sayıda mimari eser bulunmaktadır. Bu eserler Konya'nın zengin bir mimari kültüre sahip olduğunun en önemli kanıtıdır. Geçmiş tarih öncesi döneme kadar uzan Konya'nın mimari birikimi maddi imkansızlıklar, halkın ilgisizliği, savaşlar, doğal afetler gibi çeşitli sebeplerle bu eserler yıkılmış-yıktırılmış, harap olmuş, adeta kendi kaderine bırakılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra özellikle de Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği doğrultusunda Türk bilim adamları yurt dışına eğitim görmek amacıyla gönderilmiştir. Eğitimlerinin ardından ata yurtlarına dönerek kazı çalışmalarına başlamıştır. Türk bilim adamları içerisinde ilk olarak 1937 yılında Sedat Çetintaş'ın Sivas Keykâvus Da-

rüşşifası'nda gerçekleştirdiği kazı çalışmaları Ortaçağ Türk Dönemi kazıları için bir başlangıç teşkil etmektedir. R. O. Arık, Tahsin Özgüç, O. Aslanapa, M. O. Arık, H. Karamağaralı, B. Karamağaralı, R. Arık gibi bilim insanları da aynı yolda yürüyerek toprak altında gizli kalmış, harap olmuş, yıkılmış yada tarihi kitapların sayfalarında geçen ancak günümüze ulaşmayan bilinmezlikleri ortaya çıkarmaya, yeni bilgiler ve buluntular ortaya koymaya çalışmış bunda da başarılı olmuşlardır.

Bu çalışma özelinde Konya'da Selçuklu Sanatına yönelik gerçekleştirilen ve çeşitli kurumlar tarafından desteklenmiş kazı, sondaj ve harfiyat çalışmaları ile yapıların özgün plan ve mimarisi, süslemeleri, malzeme ve tekniğinin yanı sıra bulunan taşınır kültür varlıkları ile dönemine ışık tutan sonuçları ile son derece önem taşımaktadır. Ayrıca Selçuklu başkenti Konya'nın tarihi süreç içerisinde geçirdiği tahribatları, eski eser kayıplarını, bilinçsizce yapılan eser katliamlarını da ortaya koymaktadır. Bizlere düşen ister toprak altında kalsın ister sağlam yada kazılarla ortaya çıkarılmış bu ata yadigarı eserleri koruyup, muhafaza ederek gelecek nesillere aktarmaktır.

KAYNAKÇA

- AKOK, Mahmut, 1969, "Konya'da Alâeddin Köşkü Selçuklu Saray ve Köşkleri" *Türk Etnografya Dergisi*, S. XI, s.47-73.
- AKOK, Mahmut, "Türk Tarih Kurumu Adına Konya Alâeddin Tepesi'nde 1941 Yılında Yapılmış Olan Arkeolojik Kazıda Elde Edilen Mimari Buluntular", VII. *Türk Tarih Kongresi (Bildiri-ler)* I, Ankara 1972, s. 60-63.
- AKOK, Mahmut, "Konya Şehri İçindeki Alâeddin Tepesinde Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Arkeolojik Kazıların Mimari Buluntuları", *Bel-leten*, C. XXXIX, S. 153-154, Ankara 1975, s.217-236.
- ARIK, R. O., "Alâeddin Tepesi", *Konya*, Yıl: VII, Konya 1942, s.15-18.
- ARIK, R.O., *Coğrafyadan Vatana*, Ankara 1990.
- ARIK, M. Oluş, "Türkiye'de Ortaçağ Arkeolojisinin Gelişmesine Bir Bakış", VII. *Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri* (II. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Araştırmaları Sempozyumu, 30 Nisan-02 Mayıs 1998), Konya 1998, s.11-19.
- ARIK, R., *Kubad Abad, Selçuklu Saray Çinileri*. İstanbul 2000.
- ASLANAPA, O., *Türk Sanatı*, İstanbul 1999.
- ATÇEKEN, Z., *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlılar Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998.
- BAKIRCI, N., "Konya Meram Şekerfuş Türbesi 1996 Yılı Kazı Ve Temizlik Çalışması", VIII. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri 7-9 Nisan 1997*, Ankara 1998, s.159-172.
- BAŞ, A., "Yeni Buluntular Işığında Zazadin Hanının Değerlendirilmesi", I. *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, C. I, Konya 2001, s.101-109.
- BAYBURTLUOĞLU, Z., *Anadolu Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum 1993.
- BAYRAM, F., *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'nun 30. Yılı Anısına Türkiye Arkeolojisi*, Ankara 2008.
- BROGUIERE, Bertrandon De La, *Bertrandon De La Broguiere'nin Denizaşırı Seyahati*, (Yayına hazırlayan: Ch. Schefer, çev: İlhan Arda, Sunuş: Prof.Dr. Semavi Eyice), İstanbul 2000.
- ÇAYCI, A. ŞİMŞİR Z., "Gevale Kalesi 2013-2014 Kazı Buluntuları", *Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. III, Ankara 2015, s. 539-558.
- ÇAYCI, A.-ŞİMŞİR, Z., "Gevale Kalesi 2014 Yılı Kazı Çalışmaları", XXII. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (Manisa 21-24 Ekim 2015)*, Ankara 2019, 383-401.

- ÇAYCI, A.-ŞİMŞİR, Z., “Gevale Kalesi 2018 Yılı Kazı Çalışmaları”, 41. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu (Diyarbakır, 17-21 Haziran 2019), Ankara 2020, s.67-77.
- ÇELEBİ, M. A., “Konya İç Kalesi ve Anadolu Selçuklu Sarayı”, *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, C. I, İstanbul 2021, s. 190-298.
- DURAN, R., *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri*, Ankara 2001.
- ERDEMİR, Y., “Konya Selçuklu Medreselerinin Onarımlarında Ortaya Çıkarılan Yeni Çini Buluntular”, *Konya Kitabı X*, Konya 2007, s. 329-344.
- ERDEMİR, Y., 2009, *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, Konya 2009.
- ERDEMİR, Y., 2009, *İnce Minareli Medrese*, Konya 2009.
- ERDEMİR, Y., 2017, “Payitaht Konya’da Bir Konaklama ve Ticaret Yapısı: Horozlu Han”, *USAD*, S. 6, Konya 2017, s. 123-146.
- ERDEMİR, Y.- Yavuzylmaz, A., “Alâeddin Keykubâd’ın Sanat Anlayışı ve Konya’da İnşa Ettiği Sanat Eserleri”, I. *Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri (6-7 Kasım 2008)*, Konya 2010, s. 129-175.
- GÖK, S., “Buluntular Işığında Akşehir Sarayı yada Köşkü”, *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, C. II, İstanbul 2021, s. 320-347.
- İBN-İ BİBİ, *El-Evamirü’l Alai’ye Fil-Umuri’l Alaiye/Selçuk Name I-II*, (Çev. Mürsel Öztürk), Ankara, 1996.
- KARAMAĞARALI, H., “Konya Ulu Camii”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S.4, Ankara 1982, s.121-132.
- KARAMAĞARALI, H., “Sahib Ata Camiinin Restitüsyonu Hakkında bir Deneme”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi 3*, Ankara 1982, s.49-76.
- KARPUZ, H., “Konya Dokuzun Hanı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. II, Ankara 1993, s. 457-474.
- KARPUZ, H., “Konya Dokuzun Hanı’nda Yapılan Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, *Aslanapa Armağanı*, İstanbul 1996, s.141-149.
- KARPUZ, H., “S.Ü. Selçuklu Araştırmaları Merkezi Tarafından Konya’da Yapılan Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, *Sanat Tarihi Dergisi IX*, İzmir 1998, s. 43-57.
- KENDİ, İ. Aczi, *Konya Mezar Folkloru*, Konya 1959.
- KONYALI, İ. H., *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.
- KURAN, A., *Anadolu Medreseleri*, C. I, Ankara 1969.
- MUTLU, S.-Başaran Mutlu, M., “Anadolu’da Arkeolojinin Kurumsallaşma Süreci ve Gelişimi”, *Academic Knowledge*, 1/1, 2018, s. 64-76 .
- ORAL, Z., “Kubat âbat Bulundu”, *Anıt*, S.2, Konya 1949, s. 2,23.
- ÖZDENİZ, H.-ÇAYCI, A., “Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Seramik Kandiller”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi (SEMA)*, S.7, Konya 2022, s.117-131.
- ÖZDENİZ, H. H.-ŞİMŞİR, Z., “Gevale Kalesi Kazılarında Ortaya Çıkarılan Seramiklerde Kap Formları”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)*, 5, Konya 2020, s.59-76.
- ÖNDER, M., *Konya Maarif Tarihi*, Konya 1952.
- ÖNDER, M., “Konya’da Alevi Sultan Mescidi ve Mihrabı”, *Vakıflar Dergisi*, S. IV, Ankara 1958, s. 241-245.
- ÖNDER, M., *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971.
- ÖNDER, M., *Atatürk ve Konya*, Konya 1989.
- ÖNEY, G., “Akşehir Sarayaltı Mahallesinde Bulunan Selçuklu Çinileriyle ilgili Yeni Görüşler”, *STY*, 14/1, İzmir 2005, 225-240.
- ÖNGE, Y., “Bilinmeyen Bir Selçuklu Medresesi: Konya-Ali Gav Zaviyesi ve Türbesi”, *Önasya*, C. III, S.28, Ankara 1967, s. 15-16, 22.
- ÖNGE, Y., “Konya Alâeddin Caminin Çinili Mihrabı”, *Önasya*, C. IV, S.41, 1968, s.11-12, 22.
- ÖNGE, Y., “Konya Sahip Ata Hankâhı”, *Suut Kemal Yetkin’e Armağan*, Ankara 1984, s. 281-292.
- ÖNGE, Y., “Konya’da Yeni Bulunan Alçı Süslemeler”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1992, s.187-195.
- ÖZCAN, Z., *Konya Zindankale (Ahmedek) Kazı ve Buluntuları (Selçuklu Dönemi buluntuları)*, ÇOMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2019.

- ÖZERGİN, K., “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları” *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, C. XV, S.20, İstanbul 1965, s.141-170.
- ÖZGENEL, L., “A tale of two cities: In search for ancient Pompeii and Herculaneum”, *Metu Journal*, Vol. 1, 2008, pp. 1-25
- PEKDEMİR, S. N., “Karatay Medresesi Eyvanı Kurtarma Kazısı”, *16. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu (25-27 Nisan 2007 Marmaris)*, Ankara 2008, s. 13-30.
- SEVİN, V., *Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı*, Arkeoloji, İstanbul 1995.
- SÖNMEZ, Z., *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989.
- ŞEN, A., “Konya Gevele Kalesi Kazılarında Bulunana Taş Gülleler (2013-2016)”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi (SEMA)*, S.4, Konya 2019, s.189-224.
- ŞİMŞİR, Z. -YAVUZYILMAZ, A., 2019, “Yeni Bulunan Bir Selçuklu Kitabesi: İç Karaarslan Mescidi Kitabesi”, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der. (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı)*, Konya, 91-103.
- UYYSAL, A.O., “Kubad Abad’ın Tarihi Hakkında”, *Beyşehir Gölü Kıyısında Bir Selçuklu Sitesi: Kubad Abad*, Konya 2019, s.85-100.
- YAVUZYILMAZ, Ahmet, 2015, “Şerafeddin Türbesi”, *Konya Ansiklopedisi*, C. VIII, Konya 2015, s.227.
- YAVUZYILMAZ, A., “Zenburi Mescidi”, *Konya Ansiklopedisi*, C. IX, Konya 2015, s.180-181.
- YAVUZYILMAZ, A., “Gevele Kalesi Cam Bilezik Buluntuları (2013-2015)”, *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Sakarya 2017, s.49-61.
- YETKİN, Ş., “Türkiye’de Elli Yıl İçinde Yapılan Türk Sanatı İle İlgili Kazılar”, *Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan*, İstanbul 1973, s. 271-290.
- YÖRÜKOĞLU, Ö., “Sahip Ata Araştırması”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, C. II, Ankara 1981, s. 899-905.
- YÖRÜKOĞLU, Ö., “Sahip Ata Araştırması Buluntuları”, *Vakıflar Dergisi*, S.XI, Ankara 1976, s.217-220.
- YURDAKUL, E., “Konya Alâeddin Camii 1971 Yılı Avlu Kazısında Yeni Buluntular”, *Önasya*, C. VI, S.69, Ankara 1971, s. 8-9, 11.

II. BÖLÜM

İDARÎ VE ASKERÎ YAPILAR

KONYA SARAYLARI

Rüçhan ARIK

Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, Çanakkale/TÜRKİYE;
rucarik@gmail.com, ORCID: 0009-0001-9909-5139

ÖZ

Türkiye'nin temelini atan Selçukluların, Alâeddin Tepesi, Kubad Abad ve Konya ilindeki diğer saraylarında kazı ve araştırmalar, çok yeni ve değerli bilgiler sağlamaktadır. Remzi Oğuz Arık ve ekibinin Alâeddin Tepesi ve Kılıç Arslan Köşkü'nde 1941'deki arkeolojik çalışması, günümüzdeki bilgi ve değerlendirmelerin ön adımıdır. Selçuklular saray külliyelerini, İç Asya-İran kültür geleneği kapsamında, eyvan ve orta avlu çevresine mekânları yerleştirerek planlamıştır. Hamam ve tuvaletler, temiz akarsu, atık-su altyapı sistemleri Selçukluların vazgeçilmez donanımlarıydı. Konya Köşkü aynı zamanda, İç Asya'daki kale burçları üstüne kurulan "Kalık" denen köşk geleneğinin de uzantısıdır. Konya köşk kazılarında çıkarılan minai çiniler, İslam çini sanatında yeri, tarihi ve kaplama kompozisyonu bilinen ender örneklerdir ve Selçuklu çini sanatına yön veren Konya merkezinin üstün düzeyini sergilemektedir. Kubad

Abad çinileri zenginlik ve çeşitliliğiyle, Anadolu'da yeni bir ressamlık ve çini üretim ekolünü temsil eder. Konya sarayları en çok XIX. ve XX. yy. ilk yarısında talan ve tahrip edilmiştir.

Bu varlıkların ihyası, kültür tarihi için büyük önem taşıdığı kadar, Konya için bir övünç kaynağı olacak, turizm için de parlak gelecek sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Saray, Burç, Seyran Köşkü, Çini, Minai, Lüster.

KONYA PALACES

ABSTRACT

Excavations and research at Alâeddin Hill, Kubad Abad and other palace ruins of the Seljuks in Konya province, who laid the foundations of Turkey, provide very new and valuable information. The archaeological work of Remzi Oğuz Arık and his team at Alâeddin Hill and

Kılıç Arslan Kiosk in 1941 is a preliminary step to today's information and evaluations. The Seljuks planned the palace complexes within the scope of the Inner Asian-Iranian cultural tradition by placing the spaces around the iwan and central courtyard. Baths and toilets, clean streams and waste-water infrastructure systems were indispensable equipment of the Seljuks.

Konya Kiosk also reflects the tradition of a mansion called "Kalık", which was built on the castle bastions in Inner Asia. The minai tiles unearthed during the excavations of Konya Kiosk are rare examples whose place, history and coating composition are known in Islamic tile art and show the superior level of the Konya center, which pioneered the Seljuk tile art. Kubad Abad tiles, with their richness and variety, represent a new school of painting and tile production in Anatolia. The palaces of Konya were mostly plundered and destroyed in the 19th century and the first half of the 20th century. The revival of these assets will be a source of pride for Konya, as well as being of great importance for cultural history, and will provide a bright future for its tourism.

Keywords: Seljuk, Palace, Bastion, Seyran Kiosk (Belvedere), Tile, Minai, Lust.

GİRİŞ

Merkezi İran olan Büyük Selçuklu İmparatorluğu 1157'de Sultan Sencer'in ölümüyle dağılmış; ancak Selçuklu ülkesine dönüştürdükleri Anadolu'daki devlet, 150 yıl daha devam etmiştir. Böylece Anadolu, Selçukluların yayılmış olduğu coğrafyanın merkez bölgesi haline gelmiştir.

XI. yy. son çeyreğinde (1071) bugünkü Türkiye'nin temelini atan Selçuklular, egemen ol-

dukları her ülkede yaptıkları gibi Anadolu'da da çağlarının önemli ticaret, kültür ve sanat merkezleri olan şehirler geliştirdiler.

Bu bağlamda yeni Selçuklu başkenti Konya; siyaset, ticaret, kültür ve sanat hayatının özel ve önemli bir merkezi oldu.

Tarih öncesi zamanlardan beri yerleşim yeri olan Konya çevresi, Hitit, Frig ve Lidya egemenliklerine ev sahipliği yapmış; MÖ 546'da Pers, MÖ 334'te İskender, MÖ 63'de Roma imparatorluklarına bağlanmış; MS V. yüzyıldan itibaren seçkin bir Doğu Roma kenti niteliği ile tanınmıştır.

MS VIII. ve IX. yüzyıllarda kısa süreli Emevî ve Abbasî işgallerine uğramıştır.

Konya, tarihte en parlak dönemini Selçuklu egemenliğinde yaşamıştır. I. Mesud zamanında (1116-1155) başlayan imar işleri, II. Kılıç Arslan zamanında (1155-1190) giderek yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda, İç Kale'de I. Mesud'un başlattığı cami tamamlanmış; avlusunda bir türbe inşa edilmiştir¹⁸⁷.

Bu yoğun imar faaliyeti, XIII. yüzyılda I. Alâeddin Keykubâd döneminde doruğa ulaşmıştır. O, büyüyen kentte eski savunma sisteminin yetersiz kaldığını, yeni savunma düzeni gerektiğini görmüştü.

Hızlanarak sürdürdüğü yeni yapılanmalar sırasında, bugün Alâeddin Tepe denen yükselti ve çevresindeki iç kale onarılırken, bunun batısında, Zindan Kale'de Ehmedek denen bir iç kale (donjon) ve bir dış kale inşasına da başlanmıştır.

¹⁸⁷ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasî Tarih, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318), İstanbul 1998, s.224-225.

Bu gelişmeyi İbn-i Bibi şöyle anlatır:

“Sultan, ... yakın adamlarına: ‘Bu kente dünyanın her yerinden insanlar rahat ve huzur aramak için binbir umutla geldikleri, onu bir yuva olarak seçtikleri için, onu bir hisar süsünden mahrum bırakmak hata olur’ dedi ve hemen kenti koruma amaçlı surların yapılmasını emretti.

Surların temeli atılıp inşası başladı. Sağlam kaideler üzerine bedenler ve burçlar yükseldi. Ham gümüşe benzeyen kayaların üzerine çeşitli kabartma resimler ve heykeller yaptılar. Yumuşak taşlar ve mermerler üzerine altın yaldızla âyetler, hadisler, Şehname vecizelerinden ve beyitlerinden parçalar yazdılar. İnşaat bittiğinde Sultan atına binip hendeğin etrafını dolaandı, her tarafını dikkatle inceledi. Yapılanlar çok hoşuna gitti. Sanatçıların teşekküre değer çalışmalarından dolayı, her birinin, bir taş üzerine altın harflerle kendi adını yazmasını buyurdu”¹⁸⁸.

Surlar 1221’de tamamlandı¹⁸⁹. Alâeddin Keykubâd dış surları yaptıınca, Alâeddin Tepsî’nde kalan surlar ile burçlar ve içerdeki saraaya ait yapılar, bir iç kale durumunu kazandı.

İç Kale’de günümüze kalan onarım kitabesi önemli bir belgedir. Bu dört satırlık kitabede, sülüs yazıyla “Rüknü’-d-Dünya ve’-d-Din, fetihler babası Süleyman oğlu Kılıç Arslan (zamanında) bu burcu .... 600 senesinde yaptırdı” denilmektedir¹⁹⁰.

Kitabenin, H. 600-M. 1203/4 yılında bir İç Kale burcunun tamiri üzerine yazıldığı anlaşılmaktadır¹⁹¹.

XIV. yüzyılda Karamanlılar zamanında ayaklanmalar, yağmalar, bu parlak Selçuklu başkentine çok zarar vermiş; yakılıp yıkılmasına yol açmıştır.

Fatih Sultan Mehmed’in 1468’de yolladığı güçler bu ayaklanma ve yağmaları bastırmış; Konya XV-XVI. yüzyıllarda Şehzade Mustafa ve Cem Sultan’ın onartıp ikamet ettiği bir merkez haline gelmiştir.

Böylece Selçuklu başkenti, Osmanlıların önemli bir vilayeti olmuştur.

Bir zamanlar İranlı, Suriyeli, Türkmen, Azeri, Ermeni felsefe, edebiyat, bilim ve sanat ustalarının Moğol istilasından kaçıp sığındıkları Konya’da Selçuklu sultanları onları korumuş; kendilerine sanat eseri değerinde mekânlar sağlamıştı.

Gelişimini bu kentte, Selçuklu kültür ortamında tamamlayan Mevlânâ Celâleddin Rumî, bugün bile uluslararası üne sahiptir.

Selçukluların zengin kültür hazinelerini barındıran bu “Taht şehri”, her zaman çeşitli yerli-yabancı gezgin ve görevlilerin uğrak yeri olmuştur.

Haçlılar 1190’da Konya’ya geldiklerinde burayı, Almanya’daki görkemli Köln (Kolonya) gibi büyük bir kent olarak tanımlamışlardı¹⁹².

¹⁸⁸ İbn-i Bibi, El-Evâmirü’l-Alâ’iyye fi’l-Umûri’l-Alâ’iyye: Selçuknâme, çev. Mürsel Öztürk, C. I, Ankara 1996, s.273.

¹⁸⁹ O. Turan, Selçuklular Zamanında, s.332.

¹⁹⁰ R. Duran, Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve ta’mir), TTK Yay., Ankara 2001, s.33.

¹⁹¹ Y. Akyurt, Konya Asarı Atıka Müzesi Muhtasar Rehberi, Konya Vilayeti Muhasebei Hususiyesi, İstanbul 1930; M. Ali Çelebi, “Konya İç Kalesi ve Anadolu Selçuklu Sarayı”, Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler, Konya 2021, s. 208 (Foto. 20).

¹⁹² C. Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1979, s.132-133.

Konya, kaynaklarından su fışkıran tepelerin eteklerinde kurulmuştu. Susuz iç Anadolu bozkırlarını geçen Haçlılar, yeşillikler arasında akan çayları görünce heyecan içinde kalmışlardı¹⁹³.

XVI. yüzyıl ortalarında, Selçukluların yıkılışından hemen sonra buraya gelen İbn-i Batuta, “Konya’nın suyu, çayları, bahçeleri ve meyvaları bol, iyi kurulmuş bir kent olduğunu; caddeleri geniş, pazarları düzgün, her zanaat türü ayrı konumlanmış, bu özellikteki kentte yaşayanların önemli bir bölümünün saraylılar, emirler, din adamları, bilginler, kadı’lar, divan görevlileri gibi seçkinlerden oluştuğunu” (yani bir Orta Çağ Yüksek Sosyetesinin varlığını) belirtmiştir¹⁹⁴.

Mısır’da yaşayan Bedrü’l-din İbn Raziyyi’l-din el-Gazi 1529’da El-Metâli’ül-Bedriyye fî Menazil er-Rûmiyye adlı seyahatnamesinde: “Konya güzel bir kenttir Ağaçları çeşitli, bahçeleri büyük, çarşıları zengin, evleri geniş, türbeleri güzel, mescidleri şirindir. Burada geçim de ucuz ve güzeldir. Hülâsa, kent baştan başa yüce bir güzelliğe, görülmemiş bir bahara maliktir ki Karaman memleketleri arasında buna benzer ikinci bir kent yoktur...” demektedir¹⁹⁵.

1650’de Konya’yı gezen Evliya Çelebi şöyle yazıyor: “... Bu şehrin kuyumcuları, dericileri, külâhçıları, terzileri ve berberleri meşhurdur. Vilâyet âyânının dediğine göre 340 kadar

bağlı-bahçeli, akarsulu büyük saray bulunmakta ve 80 kadar hamam yer almaktadır. Bunlardan Paşa Sarayı meşhurdur”¹⁹⁶.

XIV. yüzyıldan XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Anadolu’yu gezen yerli ve yabancı gezginler, seyahatnamelerinde Selçuklu başkenti Konya’dan hayranlıkla söz etmişlerdi.

Ancak bu parlak başkent kültür varlıkları, XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar önemli ölçüde ayakta kaldığı halde, XVII. yüzyıldan itibaren doğal afetler yanı sıra, ülkedeki düzensiz, bilgisiz gelişmeler yüzünden, XX. yüzyıla ancak harabe olarak ulaşabilmiştir.

Selçukluların bu görkemli kentinde, cami, medrese, türbe, han gibi bazı yapılar günümüze kısmen sağlam ulaşabilmişken, ev, konak, köşk ve saray yapıları, ancak bazı zavallı kalıntılar bırakarak toprağa karışmıştır.

KONYA SARAYLARI

Alâeddin Tepesi ve Konya Sarayı

İşte bunlardan, Konya Sarayı’nın Alâeddin Tepesi eteğinde yer alan Seyran Köşkü kalıntısı, bugüne ulaşabilen nadir örneklerden biridir. 1833-37 yıllarında Konya’yı ziyaret eden Charles Texier: “Şehrin ortasında bir çeşit akropol oluşturan bu saray, taş ocağı hâline getirilmiş; insanlar taşlardan, mermerlerden, süslemeden ne koparabildilerse almışlar; saray öyle tahrip olmuş ki bugün acıklı manzarasından başka bir şey görülmemekte; ilk şeklini tanıyabilmek hemen-hemen imkânsızdır” demektedir¹⁹⁷(Res. 1).

¹⁹³ V. A. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Ankara 1988, s.229.

¹⁹⁴ V. A. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu...*, s.230.

¹⁹⁵ E. Kâmil, “Gazzi Mekki Seyahatnamesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi*, 1/2, İstanbul 1937, s.5-29; A. Çaycı, “Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri”, *Seyahatnamelerde Konya*, haz. Ahmet Çaycı, Konya 2016, s.143-144.

¹⁹⁶ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, çev. S. A. Kahraman-Y. Dağlı, C. I-III, İstanbul 2003, s. 10.

¹⁹⁷ C. Texier, *The Art of Islam, The Art Council of Great Britain*, 1876, s. 231.

Res.1: Charles Texier gravürü.

Yapının yavaş-yavaş yıkılmasıyla, benzersiz çiniler ve alçı kabartmaların çoğunun satışa çıktığını; bunların Avrupa ve dünya müzeleri ile özel koleksiyonlara dağıtıldığını yabancı uzmanlar belirtmektedir.

Selçuklu başkenti ve kültür merkezi Konya'daki saray kalıntısı, eski Hitit kentleri gibi yuvarlak planlı kentin ortasında, "Alâeddin Tepesi" denen höyüğün kuzey eteğinde yer alır (Res.2).

Yine yuvarlak planlı olan iç kalede, burçlardan birinin üstünü, mukarnaslı tuğla konsollarla taşınan bir balkon çevreler. Bunun üzerine tuğladan bir kat eklenmiştir. Bu kat bir eyvandan ibarettir. Eyvanın sivri kemerli açıklığı Konya'ya bakar. Yan duvarlarında ikişer pencere balkona açılır.

Eyvan kemerindeki çinili kitabe, yapının tarihini belirtmekteydi. Konya'yı ziyaret eden çeşitli yerli ve yabancı gezgin ve uzmanlar, bu yapı hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Res.2: II. Kılıç Arslan Köşkü (F. Sarre).

Leon de Laborde, Kont Helmut von Moltke, XIX. yy'da Alâeddin Tepesindeki yapıları görmüş, çeşitli yıllarda yayınlanan seyahatnamelerinde saraya ait bilgiler vermiş, çizdikleri resimleri bastırmışlardır.

İranlı tarihçi ve coğrafyacı Hamdullah Müstevfi'nin 1340 gibi oldukça erken bir tarihte yazdığı Nüzhetü'l-Kulûb adlı eserde, iç kaledeki saraydan şöyle söz edilir: "*Sultan Kılıç Arslan Konya'dayonu taşlarıyla bir kale ve içinde iki katlı, büyük ve görkemli bir saray yaptırmış ve sarayın üst kat odalarından birinin sivri kemerli pervazı üzerine konulan kitabeden, köş-*

kün Kılıç Arslan tarafından yaptırıldığı anlaşıl-maktadır”¹⁹⁸.

XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde Fransız gez-gin Bertrandon de la Broquiere, o sıralarda Ka-ramanoğlu hakimiyetinde bulunan Konya’yı zi-yaretinde, kentin mükemmel surlarla çevrili ol-duğunu, bir ucunda da küçük bir kalenin bulun-duğunu, Karaman Beyinin sarayının burada yer aldığı belirtmiştir: *Saraya girdiğinde büyük bir salona, orayı boydan boya geçerek makam odasına ulaşmış. Bey, altın işlemeli kumaştan dört köşe yastığa yaslanarak bir halı üzerinde oturmaktaymış. Giysisi altın işlemeliymiş, kılıcı da yanındaymış. 30 kadar köle, odada ayakta sıralanmaktaymış*¹⁹⁹.

Mısırlı gezgin Bedrü’l-din ibn Razi-yi’l-din el-Gazi, yine *el-Metailü’l-Bedriyye fi Menazil erü-Rûmiyye* adlı seyahatnamesinde şunları da yazmış: “*Bu kentin etrafı eski büyük surlarla çevrilidir. Aralarında hemen konuşa-cak gibi çok canlı insan heykelleri ve cüsseler vardır. Bazı kapılarda insan heykellerinin ayak-ları yere dikilmiş... Şimdi Karaman kentlerin-den olan burası, tarihî zamanlarda hükümdar-ların pâyitahtı idi*”.

Mehmed ibn Ömerü’l-Âşık da 1596’da *Me-nazirü’l-Avalım* adlı seyahatnamesinde Kon-ya’yı şöyle anlatmaktadır: “*Konya’nın harabe-ye yüz tutan surunu Sultan Alâeddin Keykubâd ve ümerası tamir ettirmiştir. 20 arşın derinli-ğindeki hendeğin dibinden başlayarak 30 arşın yüksekliğindeki surlar, yontulmuş taşlarla bina*

ettirilmiştir. 12 kapısı olan surun çevresi 10 bin adımdan ziyadedir. Her kapının önünde kuleva-ri bir köşk vardır”²⁰⁰.

Ayrıca, Kanuni Sultan Süleyman’ın 1534 Irak Seferi sırasında orduda yer alan minyatür ustası Matrakçı Nasuh, *Beyan-ı Menazil-i Se-fer-i Irakeyn* adlı eserinde, harekât güzergahla-rını belgelerken, Konya Sarayı’nı resmetmesi, yapının o sıralarda ayakta olduğunu göstermesi bakımından önemlidir²⁰¹.

Res.3: Konya Sarayı. (Matrikçı Nasuh).

Kâtip Çelebi, II. Kılıç Arslan’ın 1173 yılın-da inşa ettirdiği kale, saray ve türbenin deprem-de zarar gördüğünü, I. Alâeddin Keykubâd’ın (1220-1237) onları yeniden yaptırdığını, bu saraya Alâeddin Sarayı dendiğini yazmıştır²⁰². 1648’de Konya’ya gelen Evliya Çelebi, Kılıç Arslan’ın 569 / 1173-74’de Konya Kalesi’ni ve eyvanı Kısra’yı andıran kemerli büyük bir köşk ile bir Divanhane inşa ettirdiğini ve bun-

¹⁹⁸ Z. Atçeken, “Arşiv Belgelerine Göre Alâeddin Köşkü”, Konya Ansiklopedisi I, Konya 2019, s.163-164.

¹⁹⁹ *Bertrandon de la Broquiere’nin Deniz Aşırı Seyahati*, haz. Ch. Schefer, çev. İlhan Arda, Sunuş: Semavi Eyice, İstan-bul 2000, s.185-186; Y. Erdemir, “Konya Sarayı ve 2. Kılıç Arslan Köşkü”, *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, Konya 2021, s.82-187, (84).

²⁰⁰ A.Çaycı, “Osmanlı Seyyahlarının...”, 2016, s.150.

²⁰¹ Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn*, nşr. Hüseyin G. Yurdaydın, Ankara 1976.

²⁰² Kâtip Çelebi, *Kitâb-ı Cihânümâ li-Kâtip Çelebi*, C. I, An-kara 2009, s. 615; İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s.123.

ların “Kısra eyvanından daha üstün” olduğunu belirtmektedir²⁰³.

Görüldüğü üzere, yerli ve yabancı gezgin, tarihçi ve başka uzmanların çeşitli dönemlerdeki seyahatnameler, notlar, çizim ve resimleri hem Konya kenti hem de saray yapıları hakkında değerli bilgiler vermekte, onların özelliklerini tanıtmaktadır.

Ne yazık ki bu tarihsel varlıklarımız, doğal afetlerin yanı sıra, insan eliyle hırpalanıp tahrip edilmiş, söz edilen özelliklerini yitirmiş ve günümüze toprak yığınları görünümünde gelmişlerdir²⁰⁴. XVII. yy’a kadar Konya valilerinin hizmet mekânı olan saray, zamanla yetersiz görülerek kaderine terkedilmiştir. Kendi insanların eliyle, başka yapıların inşası için taş ocağı gibi kullanılmıştır. Örneğin, Kapı Camisi’nin taşları, inşaat maliyetini düşürmek amacıyla, harap haldeki kale taşlarından alınmıştır²⁰⁵.

Osmanlı döneminde bazı yetkili kişilerce, genelde hayrat olarak yaptırılan çeşitli binaların inşaatında kullanılmak üzere, iç kalede yıkık, kullanılmaz haldeki yapılardan mermer, taş ve başka malzemelerin alındığı, Şer’iye Sicil kayıtlarında ifade edilmiştir. Örneğin 1676’da harap durumdaki köşkten mermer ve taş alınmasına izin verilmiş; mahalle halkı da buna şahitlik ettirilmiştir. 150 araba ve 2200 merkep yükü taş, duvar kalıntıları temellerden sökülerek

alınmış; bunlar için 14750 akçe ödenmiştir²⁰⁶. Şer’iye Sicil kayıtlarında buna yer verilirken, aynı yılda Konya kadısının tuttuğu kayıtlarda yapının, “6 ayak ile taşınan bir kubbe ile örtüldüğüne işaret edilmiştir”²⁰⁷.

Yavaş-yavaş yıkılarak taş ocağı haline getirilen Konya Köşkü’nün çok değerli ve ünik çinileri ve alçı kabartmalarının çoğunun satılarak Batılı müzelere ve özel koleksiyonlara dağıldığını F. Sarre belirtmektedir.

1907’de Rizo isimli bir Rum mühendisin onarım bahanesiyle köşkte kazı yaptığını, bunun etkisiyle yapının eyvan ve duvarlarının çöktüğünü, çini kitabesinin de Konya Alman Konsolosu Dr. J. H. Löytved tarafından Almanya’ya götürüldüğünü İ. H. Konyalı belirtmektedir²⁰⁸.

Konya II. Kılıç Arslan (Alâeddin) Köşkü

1907’de Köşkün batı ve kuzeyindeki tuğla konsol ve eyvan duvarları yıkılmış, böylece bina harap ve zavallı bir kalıntı haline gelmişti (Res. 4).

1920-1940 yılları arasında Konya Belediyesi, Alâeddin Tepesi’nin herhangi bir yerleşim ve yapı içermediği, höyük değil alelâde bir tepe olduğu, imar müdürlüğünün burada yeni yapılmalara girişmek istediği gibi konularda tartışmalar başlatmıştı. 1937’de Konya Müzesi Müdürü olan Yusuf Akyurt şunları ifade etmiştir: *Konya Belediyesi, tehlikeli olduğu gerekçesiyle Köşkün yıkılmasını istemiş; ancak Müze buna izin ver-*

²⁰³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, sadeleştiren: Tevfik Temelkuran-Necatî Aktaş, C. III, İstanbul 1976, s.709; Zeki Atçeken, “Arşiv Belgelerine Göre...”, s.164.

²⁰⁴ Z. Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Döneminde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1988, s.19-23.

²⁰⁵ Hüseyin Muşmal-Mustafa Çetinaslan, “Bir Keşif Defteri Işığında Konya Kapı Camiinin İnşa Süreci ve Mimari Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. II, İzmit 2009, s.447-480.

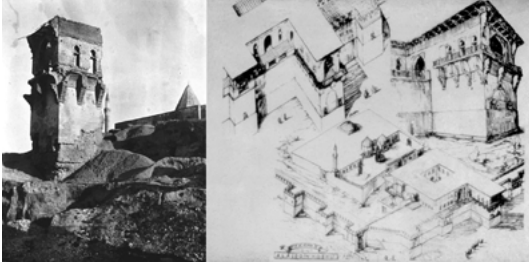
²⁰⁶ Şer’iye Sicil Defteri, C. XXI, (C.8), s.229/1.

²⁰⁷ Z. Atçeken, “Sultan Alâeddin Sarayı ve Konya Köşkü”, *Vakıflar Dergisi* XXIII, Ankara 1994, s103-112 (s.108).

²⁰⁸ İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri...*, s.183.

*meyip onarım için Bakanlığa başvurmuştur. Ne var ki Valilik ve Bakanlık, onarımı Belediyenin üstlenmesi gerektiğini bildirmiştir*²⁰⁹.

1937 yılında Kültür Bakanlığının isteğiyle, Konya Müzesi Müdürü Yusuf Akyurt, Köşk çevresinde kısa bir araştırma yapmış; önemli çini ve alçı parçaları bulmuş, araştırmasının sonucunu bir raporla Bakanlığa bildirmiştir²¹⁰.

Res.4: Konya, Kılıç Arslan Köşkü. (M. Akok).

Res.5: Konya, Kılıç Arslan Köşkü'nde Prof. Remzi Oğuz Arık tarafından yürütülen ilk arkeolojik çalışma.

İlk Arkeolojik Çalışma

Prof. Remzi Oğuz Arık, 1941 yılında Alâeddin Tepesi üzerine bu zıt görüşler ve tartışmalara son verip durumu bilimsel olarak aydınlat-

mak amacıyla Türk Tarih Kurumu tarafından Alâeddin Tepesi'nde kazı yapmakla görevlendirildi (Res. 5).

Bu kazı, Selçuklu saray mimarîsi üzerinde ilk arkeolojik çalışmadır²¹¹. Prof. Remzi Oğuz Arık başkanlığında arkeologlar Raci Temizer, Nuri Gökçe, Hayri Sağlamtunç, arkeolog-mimar Mahmut Akok, Konya Müzesi Müdürü Yusuf Akyurt ile fotoğrafçı Fazıl Önel'dan oluşan ekip, odak noktası Köşk kalıntısı olmak üzere kazı çalışmalarına girişti. 21 m yüksekliğindeki höyüğün 4 bölümündeki sondajlarla kazı çalışmaları başladı. Frig, Helen, Roma, Selçuklu, Osmanlı dönemlerine ait buluntular ortaya çıkarıldı.

Çalışmalar giderek odak noktası olan Köşk kalıntısı ve çevresinde toplanmıştı. Önce köşk kalıntısının sağlamlaştırılması, sonra çevre temizliği yapılmış, ardından esas kazılar yoğunlaşmıştı. Köşkün, iç kale burçlarından biri üzerine inşa edildiği, burcun içinin kerpiçle doldurulduğu belirlenmişti.

Höyüğün güneyindeki sondajlarda ortaya çıkan mimari buluntular ve temellerin, Alâeddin Camisi'nin batısından, tepenin üstündeki düzlüğe uzandığı fark edilmiş, bunların saray bölümlerine ait olabileceği kanısına varılmıştır. Batıdaki kazı çalışmalarında, diğer burçlar üzerinde de köşkler kurulmuş olabileceği düşünülmüş; mimar üye M. Akok, restitüsyon projesinde sarayın iki köşkü olduğunu önermiştir.

²⁰⁹ Y. Akyurt, Konya'da Alâeddin Köşkü ve Tarifnamesi Raporu, 11.05.1937; M. Ali Çelebi, "Konya İç Kalesi...", s.238.

²¹⁰ Y. Akyurt, Konya'da Alâeddin Köşkü Etrafında Yapılmış Olan Hafriyat Raporu, 19.05.1937; M. Ali Çelebi, "Konya İç Kalesi...", s.238.

²¹¹ Remzi Oğuz Arık, "Alâeddin Tepesi", ÜLKÜ, Milli Kültür Dergisi 1/1, Ankara 1941, s.12-15; R. Arık - O. Arık, Anadolu Toprağının Hazinesi Çini, Selçuklu ve Beylikler Dönemi Çinileri, Kale Grubu Kültür Yay., İstanbul 2007, s.225-238; R. Arık, Selçuklu Sarayları ve Köşkleri, Ankara 2017, s.147; R. Arık, Arkeolojik Buluntularıyla Konya Selçuklu Sarayları ve Saray Yaşamı, Ed. Gökhan Meriç, Türk Arkeoloji ve Tarihi Miras Enstitüsü Yayını, İstanbul 2021, s.77.

Bu çalışmalarda önemli mimari buluntuların yanı sıra, çok değerli ve bu saraya özgü çini ve zengin alçı süsleme parçaları ortaya çıkarılmıştır. Kazı buluntuları Konya Müzesi ve İstanbul'da Türk-İslam Eserleri Müzesine dönüştürülen Çinili Köşk'e teslim edilmiştir.

Ekip üyesi Mahmut Akok, bu çalışmaların notları, raporları ve diğer belge dosyalarının, Prof. Remzi Oğuz Arık uçak kazasında vefat ettikten sonra, ailesi tarafından Türk Tarih Kurumu üyesi Prof. Dr. Tahsin Özgüç'e teslim edildiğini ve kendisinin, bu raporlardan yararlanarak biri köşkün mimarisi, diğeri kazı buluntuları olmak üzere iki makale yayınladığını ifade etmiştir²¹². Ne yazık ki bu raporlar ve diğer belgeler, bir daha bulunamadı. Sorulduğunda, gerek Prof. T. Özgüç, gerek T. T. Kurumu yetkilileri, bilgilerinin olmadığını ifade ettiler.

Osman Turan, "2. Kılıç Arslan (1155-1192) döneminde inşa faaliyetleri yoğunlaşmış, özellikle İç Kalede 1. Mesud döneminde inşasına başlanan cami tamamlanmış ve avlusuna bir türbe inşa edilmiştir. İki burcun üzerine de köşkler yapılmıştır" demektedir²¹³.

Konya'yı ziyaret eden yerli ve yabancı gezgin ve bilim adamları da değerli tarihçi Osman Turan gibi, surların burçları üzerine kurulan köşklere ve ona bağlı saray ünitelerinden söz etmişlerdir

Bu kaynaklar ile Remzi Oğuz Arık'ın 1941 kazı çalışmalarının sağladığı verilerin ardından,

uzun bir durgunluk dönemi yaşanmıştır. Son yıllarda Konya Müze Müdürlüğü tarafından Konya Belediyesinin desteği ile gerçekleştirilmekte olan kazılar, büyük önemi olan ata yadigarı Kılıç Arslan Köşkü'nün mimari ve dekoratif özellikleri hakkında yeni bilgi ve görüşler kazandırmaktadır. En dikkate değer katkılardan biri, önceki çalışmalarda da fark edilen, başka surların üzerinde de köşk yapılmış olabileceği fikrinin, somut olarak doğrulanmasıdır.

Bunların gerisinde sarayın çeşitli mekânlarının yer aldığı anlaşılmaktadır. Surlardaki burçlar üzerine yerleştirilen, genelde kare (bazen dikdörtgen) planlı, iki katlı olup seyran köşkü "cihannüma" diye anılan bu yapılar, sultanın dinlenme, eğlenme, şenlikleri ve manzarayı seyretme amaçlarına hizmet eden özel mekânlardı. Bazen de gözetleme ve haberleşme amacıyla kullanılmaktaydılar.

Böyle köşkerlerin daha erken örnekleri, İç Asya'da Uygurlara ait IX. yüzyıldan Hoço – İdikut kenti surlarında da görülmektedir. Sir Aurel Stein, o kentte yaptığı incelemelerde, dört köşe planlı surların, sayısı 70'e ulaşan, tepesi kesik piramit biçimli, 15 – 20 m yüksekliğinde burçları bulunduğunu; bunların yer-yer sıvalı olup türkuaz ve lacivert sırlı tuğlalarla dekore edildiğini belirtmektedir²¹⁴.

Emel Esin de bu burçların bulunduğu yerlerde ele geçen yaldızlı ve boyalı ahşap kalıntılarının, burçlar üzerine kurulan köşklere ait olabileceğini düşünmektedir. Bu köşklere "Kalık" denirdi. Kalıklarda ahşap iskelet arasına tuğla dolgu duvar örülüp sıvanmakta; sonra üzerine

²¹² M. Akok, "Konya'da Alâeddin Köşkü, Selçuklu Saray ve Köşklere", *Türk Etnografya Dergisi*, S.XI, Ankara 1968, s.47-73; M. Akok, "Konya Şehri İçindeki Alâeddin Tepesinde Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Arkeolojik Kazıların Mimari Buluntuları", *Belleten* XXXIX / 154, Ankara 1975, s.217-224.

²¹³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye...*, s.224-225.

²¹⁴ A. Stein, *Innermost Asia, Detailed Report of Exploration in Central Asia: Kansu and Eastern Iran*, C. I-IV, Oxford 1928.

resim yapılmakta; ahşap kısımları cilalanmakta ve altın varaklarla süslenmekteydi²¹⁵.

İşte bu köşklerin Selçuklu döneminde bilinen en önemli örneği, Konya’da II. Kılıç Arslan (Alâeddin) Köşküdür (Res. 6).

Benzer örnekler olarak Alanya İç Kalesi Selçuklu Sarayı seyir köşkleri ile Hasankeyf’te Dicle kıyısında Büyük Saray kulesi anılabilir. Kubad Abad kazılarınının 40. yılı olan 2020’den beri üzerinde çalışılan “Şikârhane” de bu kapsamda düşünülebilir²¹⁶.

Res. 6: Konya, Kılıç Arslan Köşkü, tuğla konsollar.

Burada belirtilen veriler, Konya İç Kalesi’nin, eski Hitit kentleri gibi yuvarlak planlı ve surlarla çevrili olduğunu; bu surlarda düzenli aralıklarla yer alan burçlara da İç Asya’daki örnekler gibi köşkler yerleştirilmiş olabileceğini göstermektedir²¹⁷.

Köşk, tuğla örgülü duvar kısmı ve iki konsolu kalan bir harabe görünümündeydi. Bir kenarı 10 m kadar uzunlukta ve muntazam kesme taşlarla inşa edilen kare planlı kaide 2,5 m yükseldikten sonra, üzerinde ikinci bir taş örgülü duvar kısmının 2 m kadar devam ettiği, batıdaki kalıntılardan anlaşılmaktaydı. Güney ve batı duvarları yıkıldığından, kuzey duvarla sağlam doğu duvarı arasındaki boşluğun kerpiçle örüldüğü görünüyordu. Tuğla duvarın dış yüzü krem rengi sıvalıydı; daha yukarda kırmızı aşı boyası izleri kalmıştı.

Bu duvarın aşağı kısmında, taş kaplamalar arasında simetrik olarak, tuğla kemerli iki niş hazırlanmıştı. Birinin içine yerleştirilen aslan heykeli hâlâ durmaktaydı. Şimdi bu heykel İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesinde bulunmaktadır. Diğer nişte de benzer bir aslan heykelinin varlığından söz edilse de çok tahrip edilip bozulan bu kısımda bunun izine rastlanmıyordu. Köşkü yaptıran Kılıç Arslan’ın lâkabına uygun olarak bu heykel konmuş olabilir.

Duvarın toprağa yakın yerlerinde sıvalar dökülmüş, taş aralarındaki kireç harçlı derzlerin çizgi oluşturan biçimde kırmızı boyalı olduğu görülmüştü. Duvarların üst kısmında kırmızı ve sarı boya ile tuğla taklidi freskler fark edilmekteydi.

²¹⁵ E. Esin, “Ordu, Türk Saray Mimarisinin On beşinci Asırdan Önceki Tarihçesi”, *Millî Saraylar Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 1985, s.22-26.

²¹⁶ M. O. Arık, “Alanya Inner Citadel Excavations (1985-1991)”, *Anatolica XXVIII*, Leiden 1992, s.119-135; M. O. Arık, *Üç Dünyanın Buluştuğu Kent: Hasankeyf*, İstanbul 2004, s.102-107; M. Çeken, A. Yavaş, M. Dündar, T. Bozkurt, G. Meriç, “Kubadabad Saray Külliyesi 2018 Yılı Kazı Çalışmaları” *41. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. III, Ankara, 2020, s.323-340 (324-326); M. Çeken, A. Yavaş, G. Meriç, “Kubadabad Saray Külliyesi Kazısı 2019-2020 Yılı Çalışmaları”, *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları*, C. III, Ankara, 2022, s.229-244 (230).

²¹⁷ R. Arık, *Selçuklu Sarayları...*, s.149; R. Arık, *Arkeolojik Buluntularıyla...*, 2021, s.78.

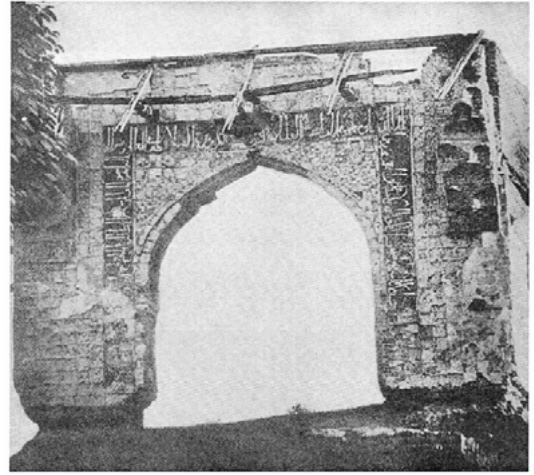
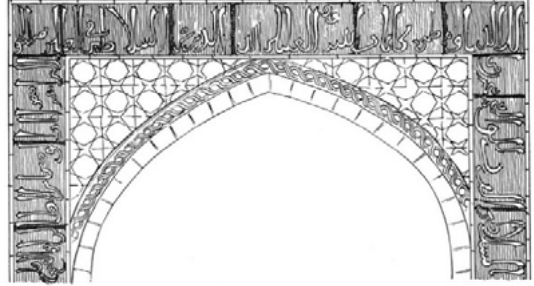
Daha yukarda, tuğla örgülü, stalaktitli konsollar ve yarım tonozlarla desteklenen dar balkon üç yandan üst katı kuşatmaktaydı. Konsolların üzerinde kalın ve yuvarlak kesitli ahşap hatulların uçları görünmekteydi. Eski fotoğraflardan anlaşıldığı gibi, kuzey cephedeki stalaktitli üç konsoldan ikisi tam köşelerde, biri ortada yer almaktaydı. Daha sonra yalnız ikisi kalmıştı.

Yarım tonozların yüzeyinde tuğla-mozaik yöntemiyle zikzak, iç-içe baklavalılar (eşkenar dörtgenler) gibi geometrik kompozisyonlar oluşturulmuştu. Böylece hazırlanmış platform üzerindeki köşk mekânı, anıtsal bir kemerle kuzeye açılan görkemli bir eyvan şeklindeydi. İki yan duvarında da ikişer pencere bulunmaktaydı.

Cephede, sağ ve sol köşeler ile eyvan kemeri tepesindeki tuğla örgülü stalaktitli konsollar ve üstlerindeki ahşap hatul kalıntıları, aslında yukarda bir ahşap saçak bulunduğuna işaret etmekteydi. Ne yazık ki bugün yok olan bu özellikleri artık göremiyor; ancak eski fotoğraflar ve yayınlardan algılıyoruz.

II. Kılıç Arslan Köşkü eyvanı hem içte hem dışta çini kaplamalarla süslüydü. Özellikle kuzeyde, eyvan kemeri cephesindeki süslemeler çok göz alıcıydı. Sivri eyvan kemerini zengin süs kuşakları dört köşe çerçeve içine almıştı. Kemerini üç yandan kuşatan çini bordürü, koyu mavi zemin üzerinde beyaz kabartma harflerle süslü yazılı kitabeyi içermekteydi. Ne yazık ki bu kitabe kaybolmuştur. Ancak henüz sağlam durumdayken, inceleyen batılı uzmanların yayınları ve fotoğraflarından kitabe ve köşkün özellikleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz²¹⁸.

Çini kitabede “Şâhenşâh-ül-azam, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, dünya memleketlerinin yenileyicisi, mazlumları zalimlerin pençesinden kurtaran, âlemin sultanı, fetihler babası Kılıç Arslan” yazmaktaydı.

Res.7: Konya, Kılıç Arslan Köşkü, kitabe (F. Sarre).

Kitabede, kaçınıcı Kılıç Arslan'ın kastedildiği açık değildir. Tarihî durum, yapı özellikleri ile çinilerin teknik ve üslûp nitelikleri üzerine yürütülen çok yönlü araştırma ve incelemeler, bu köşkün 1156 – 1192 arasında II. Kılıç Arslan tarafından yaptırılmış olması gerektiğini göstermektedir. Daha sonra Sultan 1. Alâeddin

Kiosk von Konia, Berlin 1936; F. Sarre, Konya Köşkü, çev. Şahabettin Uzluk, Ankara 1967; J. H. Löytved, Konia, Inschriften der Seldschukischen Bauten, Berlin 1907; M. Berchem, Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien, Leipzig 1909, s.139-146.

²¹⁸ J. Strzygowski, “Der Kiosk von Konia”, *Zeitschrift für Geschichte der Architektur* I, 1907, s.3-9; F. Sarre, Der

Keykubâd'ın köşkü onartıp yenilettiği bilinmektedir.

A.B.D. Cornell Üniversitesi dendrokronoloji uzmanı P. I. Kuniholm tarafından Köşke ait üç hatıldan alınan üç ayrı örneğin analizi sonucunda bunların 1167, 1173 ve 1174'de kesildiği belirlenmiştir²¹⁹. Buna dayanarak Köşkün II. Kılıç Arslan'ın saltanat yıllarının (1156 -1192) ortalarında, 1179 dolaylarında yapıldığını kabul edebiliriz.

Ayrıca, Kâtip Çelebi, *Cihannüma*'sında (1648), Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde, Dr. Nazmi *Türkiye'nin Sıhî, İçtimaî Coğrafyası* kitabında, Köşkün II. Kılıç Arslan tarafından yaptırıldığını doğrulamaktadır²²⁰.

Bazı yabancı uzmanlar araştırmalarında köşkün III. veya IV. Kılıç Arslan'a ait olabileceğini savunmuşlardır. Ancak, III. Kılıç Arslan 5 ay saltanatta kalabilmiş; IV. Kılıç Arslan ise yoğun siyasî olaylar ve karışıklıklarla uğraşmıştır. Bu nedenle her iki sultanın da Konya'da böyle görkemli bir eser yapacak ne fırsatı ne de ortamı bulduğu düşünülemez²²¹.

II. Kılıç Arslan Köşkünün Dekorasyon Özellikleri

Köşkün en zengin dekorasyon malzemeleri çiniler ve alçılardır.

Selçukluların ardından Karamanoğullarının, XV. yy. sonlarından XVII. yy. sonlarına

kadar da Osmanlı Beylerinin ikamet yeri olan sarayın süslemelerinde ahşap malzemenin de kullanıldığı bilinmektedir. Charles Texier XIX. yy. başında harap durumdaki Saraydan renkli ve kara kalem resimler ve planlar gibi belgeler yayınlamıştır. Selâmlık salonu dediği bölümün, kalem-işi bezemeli görkemli ahşap tavanı ile mukarnas dolgulu renkli alçı dekorasyonu, bugün, bu tasvirler sâyesinde tanınmaktadır²²².

C. Texier, bu renkli boyalı kaplamaların geç döneme ait olabileceğini düşünmektedir. Mahmut Akok da XVII. yy. örnekleri olduğunu belirtir.

Çini Dekorasyon

Yazılı kaynaklar ve eski fotoğraflar 2.Kılıç Arslan Köşkü'nün hem dışının hem içinin zengin çinilerle bezendiğini yansıtmaktadır.

1941 kazısında çok sayıda çinilerle alçı ve tuğla malzeme ortaya çıkarılmıştır²²³. Bu çiniler, Türk çini sanatında bir yenilik yaratan ve minai denen teknikle üretilmiş çok önemli eserlerdir. Bu, son derece kaliteli, zahmetli ve pahalı bir tekniktir. XII. yy'da İran'da Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde uygulanmaya başlamıştır. Farsça "heft renk" (yedi renk) diye de anılmıştır²²⁴. II. Kılıç Arslan Köşkü duvarları bu çinilerle kaplanmıştır (Res. 8).

İran'a ait minai teknikinde duvar kaplama çinileri pek azdır. Bunlar da yerlerinden sökül-

²¹⁹ P. I. Kuniholm, "Dendrochronologically Dated Ottoman Monuments", *A Historical Archaeology of the Ottoman Empire*, Boston 2000, s.93-136.

²²⁰ Kâtip Çelebi, *Cihannüma*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1245, s.615; Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi...*, 2003, s. 9; Doktor Nazmi, *Türkiye'nin Sıhî-İçtimaî Coğrafyası; Konya Vilâyeti*, haz. M. Karayaman, Konya 2009, s.31.

²²¹ R. Anık, *Selçuklu Sarayları...*, 2017, s.151.

²²² C. Texier, *Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, çev. Ali Suat, C. III, Ankara 2002, s.301, 302, 307; Y. Erdemir, "Konya Sarayı...", s.117-119.

²²³ M. Akok, "Konya Şehri İçindeki...", s.217-224.

²²⁴ M. Çeken, "Selçuklu ve Beylikler Devri Çinilerinde Malzeme, Teknik ve Fırınlara Dair Bazı Tespitler", *Anadolu Toprağının Hazinesi: Çini*, 2007, s.13-23, 19.

müş, uygulandıkları yer ve kompozisyon bilinmeyen tek parçalardır.

Bu durumda, Selçuklu Başkenti Konya’da II. Kılıç Arslan Köşkünü süsleyen minai tekniğindeki çini kaplamalar, yeri ve hangi kompozisyona ait olduğu bilinen, şimdilik ilk ve tek Selçuklu saray örnekleridir. Bu nedenle Sanat Tarihinde büyük öneme sahiptirler²²⁵.

Minai tekniğinin yukarıda belirtilen zaman sınırı, Köşkün XII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde inşa edildiği görüşünü desteklemektedir.

Res.8: Kılıç Arslan Köşkü, minai çiniler.

İran’da minai tekniği daha çok seramik eşya üretiminde uygulanmış görünüyor. Bunların XII. yy. son çeyreğinden XIII. yy. ikinci yarısına kadar bol örnekleri bulunmaktadır. XIII. yy’dan sonra bu üretimin zayıfladığı belirtilir²²⁶.

²²⁵ R. Ank, Kubad Abad, Selçuklu Saray ve Çinileri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul 2000, s.30-37; R. Ank, “Anadolu Selçuklu Saraylarında Çini”, *Anadolu Toprağının Hazinesi: Çini*, 2007, s.230-238; R. Ank, Selçuklu Sarayları..., s.152-157; R. Ank, Arkeolojik Buluntularıyla..., s.80-88.

²²⁶ R. Ritter, J. Ruska, F. Sarre, E. Winderlich, “Orientalische Steinbücher Persische Fayence Technik”, *Istanbuler Mitteilungen* III, 1935, s.1-70.

İran’da Büyük Selçuklu minai seramiklerinin desenleri ile II. Kılıç Arslan Köşkü minai çini kaplamaları, konu-teknik-üslup açılarından aynı denecek kadar benzerlik gösterir. Hepsi üslup bakımından Selçuklu minyatür resmiyle bağlantılıdır. Bu durum da Konya Köşkü çini bezemelerini XII. yy’ın 3. çeyreğine tarihlemeyi destekler.

Ne yazık ki XIII. yy’a kadarki Selçuklu minyatür resmi hakkındaki bilgilerimiz çok sınırlıdır. Ashında XIII. yy’dan itibaren üretilmiş minyatürlü yazmalar da çok az tanınmaktadır. Örneğin, XIII. yüzyıl başlarındaki kaynaklara göre Konya’da yaşayan nakkaş **Abdü’l-Mümin bin Muhammed el-Hoyî**’nin hazırladığı **Varka ve Gülşah** yazması minyatürleri, renk ve üslup bakımından, II. Kılıç Arslan Köşkü figürlü çinileri ile yakın benzerlik gösterir²²⁷ (Res. 9).

Res. 9: Varka ve Gülşah minyatürü (Topkapı Sarayı Kitaplığı).

Minai seramik kaplarda en çok saray ile ilgili sahneler tasvir edilmiştir. Konya 2.Kılıç Arslan Köşkü çinilerindeki resimler de benzer

²²⁷ M. K. Özergin, “Selçuklu Sanatçısı Nakkaş Abd-el-Mümin bin Muhammed-el-Hoyî Hakkında”, *Belleten* XXXIV, Ankara 1970, s.219-230; C. Yakupoğlu – N. Musalı, Hasan bin Abdülmümin el-Hoyî Kaleminden Selçuklu İnşa Sanatı, Ankara 2018, s.36.

konulardadır: Tahtında oturan sultan ve yanında muhafızları, bağdaş kuran, ayakta duran, çalgı çalan insan figürleri, bir ağaç çevresinde insan tasvirleri, tek atlı ve avcı figürleri ile fantastik yaratıklar duvarları donatmaktaydı.

Minai çiniler küçük ölçekli, sekiz ve altı kollu yıldız ve haç biçimli levhalar halindedir. Dikdörtgen levhalar da bulunmuştur.

Köşkte minai levhalar yanı sıra, lüster, sıraltı, tek renkli sır teknikleriyle üretilmiş çiniler de ele geçmiştir.

Konya Alâeddin (II. Kılıç Arslan) Köşkü'nün bu görkemli ve eşsiz çinilerinin çoğu, çöken yıkıntılar altında ezilip bozulmuş; sağlam kalanların bir kısmı koparılıp dünyanın çeşitli müzelerine götürülmüştü. Sağlam bulunanların bir kısmı ile 1941 kazılarında çıkarılanlar ise Konya Karatay ve İstanbul Türk-İslâm Eserleri Müzelerinde korunmuştur.

Alçı Süslemeler

İran'daki Büyük Selçuklu yapılarında zengin ve yüksek kaliteli örnekleri ünlü olan alçı dekorasyonun Anadolu Selçuklu saraylarında az örnekleri kalmıştır.

Konya II. Kılıç Arslan Köşkü alçı bezemelerinin de çinilere yakın zenginlikte duvarlarda yer aldığı anlaşılıyor. 1941 kazılarında yapının kendisi ve çinileri gibi bunlar da ancak kırık parçalar hâlinde bulunabilmiştir. Daha önce bulunmuş olan alçı bezeme parçaları da çiniler gibi dünya müze ve koleksiyonlarına dağılmıştır.

Konya köşkü alçı dekorasyon parçaları, Selçukluların son parlak hükümdarı I. Alâeddin Keykubâd'ın Kubad Abad, Alanya İç Kale ve Kayseri saraylarındaki kazılarda ortaya çıkan

alçı bezeme kalıntılarına benzemektedir. Bunların, Konya Köşkü Alâeddin Keykubâd döneminde onarılıp yenilenirken yapılmış olabileceği akla gelmektedir.

Alçı bezemelerin önemli parçaları bugün İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi ile Berlin İslam Sanatı Müzesinde yer almaktadır.

Ele geçmiş kabartmalı alçı kenar bordürlerinin bir bölümü çokgenler, yıldızlı madalyonlar, zikzaklar, geçme örgü kuşakları gibi çeşitli geometrik motifler, bir bölümü de palmetler ve "arabesk" denen şekillerden oluşan zengin bitkisel kompozisyonlar içermektedir (Res.10).

Res.10: Konya Kılıç Arslan Köşkü, alçılar.

Alçı bordür parçalarının bir grubunda bitkisel şekillerden fon üzerinde, birbirini kovalayan tavşan, tilki, geyik, kurt gibi hayvanlar son derece hareketli, canlı tarzda işlenmişlerdir.

Başka bir alçı kabartma grubunda çinilerdeki gibi çift başlı kartal, çift ejder, tavus kuşu, aslan, fantastik hayvan, madalyonlar içinde bağdaş kuran, elinde kadeh tutan, ayakta duran insan figürleri yer almaktadır.

İstanbul Türk-İslam Eserleri Müzesinde sergilenen iki ucu kırık, ancak iki yana devam ettiği anlaşılan alçı kabartma, Konya Köşkünün en görkemli örneğidir:

Büyük bir levhadan kalan bu parça 28 x 58 cm boyutundadır. Sahne üstte yıldız, çokgen ve çeşitli geometrik motifler bordürüyle sınırlanmış; altta asıl sahne alanında iki atlı kabartmasından biri ejderi, öbürü aslanı öldürürken tasvir edilmiştir (Res.11). Bunların at üzerindeki görünümü, Kubad Abad alçı dolaplarındaki avcı kabartmasının ata biniş tarzına benzemektedir. Fondaki boşluklarda iri palmet motifleri, iki atlı arasında da tekrarlandığı için, kabartmanın devam ettiği düşünülmektedir.²²⁸.

Bu kabartma, İran Rey şehrinde, bugün yok olan Selçuklu saray duvarlarına ait alçı kabartma levhalarla benzer üslûptadır. Büyük Selçuklu geleneğinin, Anadolu Selçuklu saraylarında devam ettiğini göstermektedir.²²⁹.

Res.11: Konya Kılıç Arslan Köşkü, iki atlı avcı tasvirli alçı parçası.

Konya Köşkü'nün Ortaya Çıkarılışı

Selçuklu Saraylarına yönelik ilk arkeolojik çalışma olduğunu belirttiğimiz Prof. Remzi Oğuz Arık ve ekibinin Türk Tarih Kurumu Adına 1941'de gerçekleştirdiği Alâeddin Tepe kazıları sayesinde edindiğimiz bilgiler, Sanat Ta-

rihi açısından son derece önemli ve ufuk açıcı niteliktedir. Şöyle ki, bu etkinlikte ortaya çıkan mimarî ve dekoratif buluntular yeni, benzersiz ve köken sorunlarına ışık tutan değer taşurlar.

Eğer 1941'de R. O. Arık ve ekibi, yaptığı arkeolojik çalışmayla Alâeddin Tepesi ve II. Kılıç Arslan Köşkü'nün niteliğini belirlemeydi, bunların ne tarihî ne mimari ne de dekoratif özellikleri ve anlamları hakkında sahip olduğumuz bilgi ve değerlendirmeler üretilmeyecekti. Öte yandan, bu arkeolojik çalışma, başta T.T.K. ve diğer yetkili çevreler tarafından desteklenip devam ettirilseydi, elimize daha sağlam malzeme ve bilgi geçecek; Selçuklu saray mimarisi, dekoratif özellikleri, dolayısıyla üst düzey kültürü hakkında daha çok ve net değerlendirmeler yapabilecektik.

Ne var ki 1941'den sonra, bu eşsiz ata yadigân Köşk, mimari ve dekoratif pek çok özelliğini yitirmiş, toprağın örttüğü paha biçilmez kalıntılar ufalanıp, eriyip gitmiştir. Üstelik, Alâeddin Tepesi'nde teraslamalar, ağaçlandırmalar, daha sonra büfe, çay bahçeleri, havuzlar, Ordu Evi, sinema, düğün salonu, Halk Evi, yollar, alt-yapı işleri yapılmış; bunlar höyükteki tüm kalıntılara zarar vermiştir.

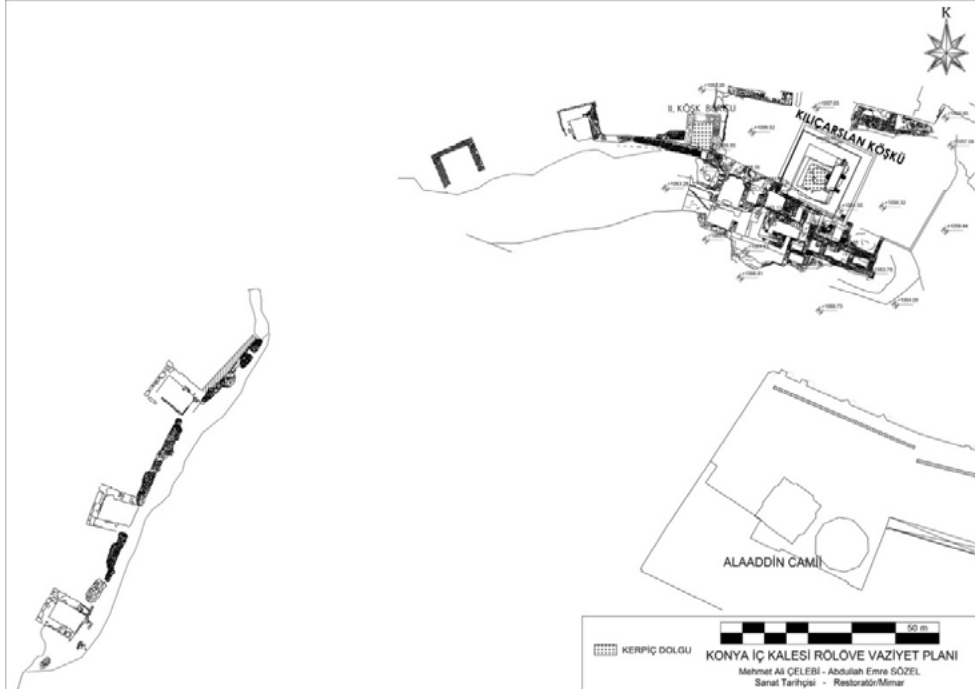
Köşk kalıntısını korumak amacıyla 1961'de üstüne betondan bir şemsiye oturtulmuş; 1992'de höyük çevresini dolanan tramvay hattı yerleştirilmiştir. Bunun sebep olduğu titreşim, höyükteki varlıkların uğradığı tahribatı artırmaktadır.

Kurtarma Kazıları

Nihayet 69 yıl sonra, 1941'deki iki aylık arkeolojik çalışmanın sağladığı bilgilere dayanarak Bakanlığın izni ve Konya Büyükşehir Belediyesinin desteği ile 2010 yılında Konya

²²⁸ F. Sarre, Konya Köşkü, s.57 – 65; R. Arık, Kubad Abad..., s.37-39.

²²⁹ R. Arık, Selçuklu Sarayları..., s74-82.

Şek.1: Alâeddin Tepesi İç Kale, sur ve sarayının vaziyet planı (M. A. Çelebi).

Müzesi kurtarma kazıları başlatmıştır²³⁰. Dört yönden Köşkün çevresinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, çoğu daha geç dönemlerden çeşitli duvar ve alt yapı kalıntıları ortaya çıkmıştır.

En önemli buluntular Köşkün batısındaki kazılarda ele geçmiştir: Kerpiç dolgululu ikinci bir köşk kalıntısı ile karşılaşmıştır. Kılıç Arslan Köşkü'ne 17 m mesafedeki bu köşkün önceki gibi kireç harçla örgülü tuğla kemerleri ve tuğla konsolları olduğu, yıkılmış kalıntılardan anlaşılmıştır.

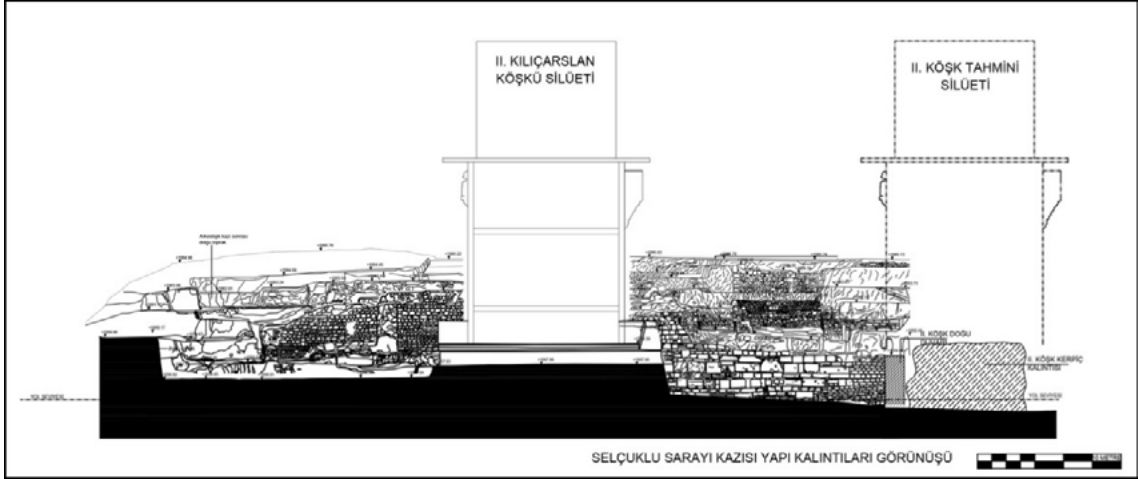
Bunun güneyindeki alanda yürütülen kazılarda, koridor ve kapılarla birbirine bağlanan, zeminleri taş döşeli büyüklü-küçüklü mekân

kalıntıları bulunmuştur. Moloz taş örgülü duvarlarının sıvalarında aşırı boyalı fresk kalıntılara rastlanmıştır. Bunların yanı sıra yoğun çini ve alçı buluntular ele geçmiştir.

Konya Büyükşehir Belediyesi 2015 yılında Höyük üzerindeki Ordu Evi ile diğer bazı beton binaları yıktırılmış ve tepeyi araç trafiğine kapatmıştır. 2015'te devam eden kazılarda, 2010'da yine iç kale suru üzerinde ortaya çıkarılmış bulunan ikinci köşk kalıntısında çalışılmıştır. Her iki köşk de höyüğün kuzeyinde yer almaktaydı.

Bilindiği gibi, Selçuklulardan önceki dönemlerden kalan surlar tahrip olmuş, Haçlılar savuşturulduktan sonra II. Kılıç Arslan tarafından onartılmış; Evliya Çelebi'ye göre içeride çeşitli mekânlar yaptırılmıştır. İç Kale'ye ait dört satırlık bir onarım kitabesinde, sülüs yazı

²³⁰ Y. Erdemir, "Konya Sarayı, s.111-116.

Şek. 2: Alâeddin Tepesi üzerindeki köşk kalıntılarının çizimleri (M. A. Çelebi).

ile “Rüknü’*d*-Dünya ve’*d*-Din fetihler babası, Süleyman oğlu Kılıç Arslan bu burcu .... 600 senesinde yaptırdı” ifadesi vardı. Bu kitabe, H. 600 / M. 1203-1204 yılında Konya İç Kalesinin onarımı üzerine yazılmış olmalıydı²³¹. I. Alâeddin Keykubâd, zamanında inşa edilen dış surlar, Höyüğü çevreleyen sur ve üzerindeki burçlar, içinde Saray külliyesi bulunan bir iç kaleyi oluşturmuştur.

Çalışmalar ilerlediğinde beş burç daha bulunmuş; bunların önlerine destek duvarları inşa edilerek sağlamlaştırıldığı anlaşılmıştır (Şek.1). Höyüğü çepeçevre kuşatan surlarda, 17-18 m arayla aynı şekilde burçların yer aldığı belirlenmiştir. Bunlar, biçim ve ölçü bakımından II. Kılıç Arslan burcuna benzer. Burçlardaki taşların bazıları gri-beyaz sıvalıdır. Bazılarında ise kırmızı-mavi-beyaz renklerin egemen olduğu freskler görülmektedir.

Kazılar sırasında bazı antik ve Bizans dönemi kalıntıları tespit edilmiş; bunların yer-yer devşirme olarak kullanıldığı, bazı yerlerde ise, bu kalıntılar üzerinde burçların yükseltildiği görülmüştür.

İç kale suru üzerinde 2010’da tespit edilen ikinci köşk kalıntısı ve diğer burçlar, II. Kılıç Arslan Köşkü’nün burcu gibi kerpiçle doldurulmuşlardır. Kuzeyde yer aldığına değinilen II. Kılıç Arslan Köşkü ve ikinci köşk, saraya bağlantılı üniteler durumundadır (Şek. 2).

Mahmut Akok’un 1941’de hazırladığı restitüsyon projesinde ve Matrakçı Nasuh’un minyatüründeki Konya tasvirinde, bu iki köşk sur üzerinde görünmektedir.

İkinci köşkün doğusunda yapılan kazılarda yine çok zengin minai çiniler bulunmuştur. Bunların biçim ve desen özellikleri, II. Kılıç Arslan Köşkü’nün altın yaldızlı minai çinilerine benzer. İnsan figürleri aynı şekilde dolgun yuvarlak yüzlü, çekik badem gözlü, küçük ağız ve burunları ile İç Asya Uygur figürlerinin

²³¹ R. Duran, Selçuklu Devri Konya..., s.33; M. Ali Çelebi, “Konya İç Kalesi..., s.208 (Foto.20).

özelliklerini taşırlar. Atlı figürleri ile fantastik yaratık tasvirleri de aynı benzerlikleri yansıtır (Res.12). Tüm bu buluntular, mimari ve dekorasyon özellikleri ile bu iki köşkün aynı tarihte, birlikte yapıldığını kanıtlar.

Kazılar sırasında Kılıç Arslan Köşkü'nün beton şemsiyesinin ayakları ve beton hatulları kaldırılınca köşk ile sarayı bağlayan mekânların kalıntularına ulaşılmıştır. Köşkün güneyinde saraydan köşke geçişi sağlayan bir koridorun temel kalıntıları saray içine doğru uzanmaktadır. İki yanında kapılarla geçilen mekânlar tespit edilmiştir. Koridor güneyde bir açıklıkla sonlanır. Bu açıklıktan büyük ihtimalle, bir avluya çıkılmaktaydı ve bunun belki eyvanı da vardı. Açıklığın 1,20 m kalınlığındaki büyük tuğla ayakları, avluya (veya büyük bir hole) ait üst örtüyü taşımış olabilir.

Res.12: İkinci köşk kazılarında bulunan minai çiniler (M. A. Çelebi).

Tüm mekânların bir ana avlu (veya merkezî hol) çevresinde yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Koridorun duvarları ve kapı aralarında, sıva üzerine kırmızı tonlarında kök boya ile fresk kalıntıları bulunmuştur²³². Sarayın mekânları, taş temel üzerinde kerpiç duvarlar örülerek inşa edilmiş; zeminleri tuğla döşenmiştir. Duvarlar fresk, çini ve alçı bezemelerle kaplanmıştır.

Alâeddin Tepe'sinde Konya Sarayı'na yönelik arkeolojik çalışmalar devam etmektedir. Ancak henüz bu çok önemli Selçuklu kurumunun özellikleri tam olarak ortaya çıkarılmış değildir. Bununla birlikte, elde edilen veriler, onun kökeninde İç Asya saray mimarisi ile ilişkileri düşündürmektedir:

IX.-X. yy.'da Uygurlara ait kule/burç üzerine kurulu "Kalık" denen köşk tipi; XI. yy. Gazneli ve Karahanlı mimarisindeki tarzda tuğla ve kerpiç kullanımı; sarayın merkezini büyük bir avlu ve eyvanın oluşturması; bu merkezin çevresinde koridorlar ve çeşitli mekânların düzenlenmesi; mekânların freskler, alçılar ve çinilerle süslenmesi ve bunların üslûbu gibi İç Asya özelliklerinin Konya Sarayı'nda da bulunduğunu gösteren belirtilerin çoğalması, böyle düşünmemize yol açmaktadır.

Çalışmalar ilerledikçe bu sarayın, Konya'nın eşsiz bir mücevheri olduğu adamakıllı belirginleşiyor. Bu eser, yalnız Türkiye için değil, bütün saray örnekleri yok edilmiş İran'daki Büyük Selçuklu mimarisi için de birçok ipucu ve açıklama sağlayabilecek değerde bir varlıktır.

Akşehir Sarayı

Konya ve çevresi, Selçuklu çağında ana yolların kavşağı olan bir merkezi bölge niteliğindedir. Akşehir ilçesi de her zaman önemli

²³² M. A. Çelebi, "Konya İç Kalesi...", s.286.

bir ticaret merkeziydi ve Selçuklu çağında soylu ailelerin mülkleri ve hayır yatırımları olan, devletin çeşitli projelerinin yürütüldüğü, yani, ticaret kadar siyaset alanında da önemi büyük bir merkez durumundaydı. Neolitik, Hitit ve Frig dönemlerini de kapsayan uzak geçmişte de “Kral Yolu” denen ana ticaret hattının kavşağındaki önemli bir kentti. Bizans egemenliğinden sonra da Anadolu’yu fetheden Selçukluların önemli bir kenti olarak günümüze gelmişti.

Akşehir’in, Selçuklu Sultanı 1. Gıyâseddin Keyhüsrev’in 1192-1196 saltanat yıllarından itibaren önemi çok daha artmıştır²³³. Akşehir, Anadolu Selçukluları zamanında Sultan yakınlarına ve beylere “temlik edilmekte” veya tumar olarak verilmekteydi²³⁴.

Örneğin I. Alâeddin Keykubâd, Alanya Kalesi tekfurı Kir Fard’a, Akşehir’in emirlik menşuru ile her birinin bir kent geliri olan birkaç köyün mülkiyetini vermiş; karşılığında Alanya’yı ve Kir Fard’ın kızı denilen, aslında onun haremindeki kadınlardan biri olan Mahperi Huan Hatun’u almıştı²³⁵.

Selçuklu egemenliğinden sonra **Akşehir** Hamidoğulları’nın, onlar Osmanlılara sattıktan sonra Karamanoğullarının eline geçmiş, XIV. yüzyıl sonunda Yıldırım Bayezid tarafından geri alınmıştır. Yıldırım, Ankara Savaşında Timur’a esir düşünce Akşehir’e getirilmiş, 1403’de burada vefat etmiştir. Bunun üzerine

Karamanoğulları kenti yeniden almış; 1467’de Fatih Sultan Mehmed tarafından Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Akşehir, Selçuklular zamanında yoğun bir imar faaliyetine sahne olmuştur. Ne yazık ki o faaliyetin eserlerinden bugüne, bozulup özelliklerini yitirmiş birkaç yapı gelebilmiştir.

Akşehir’deki pek çok Selçuklu yapısı çinilerle süslenmişti²³⁶. Bunların bir bölümü özgün özelliklerini korumuş, bir bölümü bozulmuştur²³⁷. Binaların zengin çinilerle süslenmesi yanı sıra, kentte bol zengin seramik örnekleri bulunması, Akşehir’de bu alanda ne denli yoğun üretim olduğunu gösterir.

1213 tarihli Akşehir Ulu Camisi I. Alâeddin Keykubâd zamanında büyük onarım geçirmiştir²³⁸. Yapının minaresinde sekiz kollu yıldız ve haç biçimli çini kaplamalar bulunmaktadır. Genellikle çeşitli tekniklerle üretilen bu şekildeki çini kaplamalar, daha çok saray, köşk gibi dinî olmayan yapılarda görülmektedir.

Akşehir dinî yapılarındaki çini kaplamaların saraylardakilere benzemesi şaşırtıcıdır. Böyle çiniler, Akşehir Ulu Cami minaresinden başka, Gündük Minare Mescidi, Ferruh Şah Mescidi ve Seyyid Mahmud Hayranî Türbesi’nde de kullanılmıştır. Bu biçimde çinilerin en bol örneklerini Kubad Abad ve Konya saraylarında görmekteyiz.

²³³ Y. Demiralp, Akşehir ve Köylerinde Türk Anıtları, Ankara 1996, s.3.

²³⁴ İ. Şahin, “Akşehir”, *İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989, s.298-299.

²³⁵ M. A. Hacıgökmen, “I. Alâeddin Keykubâd’ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma”, *Mediterranean Journal of Humanities*, II /1, Antalya 2012, s.123, 126; İbni Bibi, *El-Evâmirü’l-Alâ’iyye...*, s.262-267.

²³⁶ Ş. Yetkin, Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul 1965, s.69-74; T. Samur, Akşehir’de Türk Mimarî Eserleri, Konya 1997; R. Arık, *Arkeolojik Buluntuları...*, s.94-99.

²³⁷ S. Gök, “Buluntular Işığında Akşehir Sarayı ya da Köşkü”, *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, Konya 2021, s.320-347.

²³⁸ G. Öney, “Akşehir Ulu Camisi”, *Anadolu (Anatolia) IX*, Ankara 1967, s.176-178; Ş. Yetkin, Anadolu’da Türk..., s.60; Y. Demiralp, Akşehir ve Köylerinde..., s.16; T. Samur, Akşehir’de Türk..., s.6.

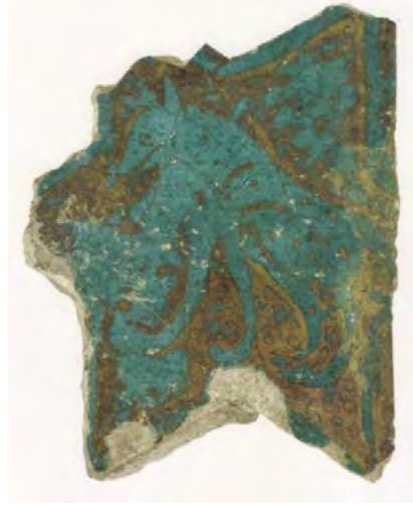
Res.13: Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi çinileri.

Bu çiniler büyük ihtimalle onarım sırasında, saray ve köşk yıkıntılarında alınarak kullanılmış olmalıdır.

Akşehir’de Seyyid Mahmud Hayran Türbesi 1964’de onarılrken, külâh çatı üzerindeki muhdes sac örtü kaldırılınca dolgular arasında önemli çini parçalarının bulunması, bu konu için iyi bir örnektir²³⁹. Bunlardan biri, sırstüti tekniği ile yapılmış altı kollu yıldız levhadır. Zeminini altın yaldızlıdır. Yüzüne türkuaz renkte tilkiye benzer bir hayvan figürü işlenmiştir (Res. 14). Bu saray, köşk çinileri özelliğindeki nadir parça, büyük ihtimalle Akşehir saray yıkıntılarında gelmiş olmalıdır.

Bu örneklerin dışında, kentın çeşitli bölgelerinden toplanan ve Akşehir Müzesinde sergilenen sekiz ve altı kollu yıldızlar, kare, dikdörtgen, altıgen levhalar biçiminde çiniler de incelenmesi gereken sanat eserleridir. Çeşitli kuş, dört ayaklı hayvan figürleri, bitkisel ve geometrik motifler ve yazı kompozisyonlarıyla bezenmişlerdir²⁴⁰. Saray-altı denen mevkide

inşaat kazısında bulunan türkuaz sırlı, siyah desenli bir niş parçası, Kubad Abad Büyük Saray kazılarında ortaya çıkan alçı duvar dolabı nişlerini akla getiren biçimdedir. Şimdilik kendi türünün tek örneğidir. Bu da Saray-altı semtinde bulunduğu sanılan saray yıkıntılarında çıkmış olsa gerektir (Res.15).

Res.14: Tilki figürlü sır üstü tekniğinde çini.

Res. 15: Çini kemer boynu, restitüsyon: Bahar Özdemir.

²³⁹ Y. Önge, “İki Selçuklu Saray Çinisi”, *Önasya*, S.26, Ankara 1967, s.16-19.

²⁴⁰ G. Öney, “Akşehir Sarayaltı Mahallesinde Bulunan Selçuklu Saray Çinileri ile İlgili Yeni Görüşler”, *Sanat Tarihi Dergisi* XIV / 1, İzmir 2005, s.225, 227, 240.

Akşehir’de ele geçen bu çiniler form, kalite ve konu repertuarı açısından Kubad Abad, Kayseri Keykubâdiye, Alanya İç Kale sarayları ve

Antalya Aspendos'daki köşk çinileri ile benzer özelliklerdedir.

Bugün Akşehir'de Selçuklu dönemine ait bir köşk veya sarayın kalıntısı bulunup bulunamayacağı, ancak tarihî kaynaklardan çıkarımla sağlanacak bilgiler ve arkeolojik kazıların bulguları değerlendirilerek tartışılabilir.

Akşehir Müzesi 2000, 2001 ve 2004 yıllarında Selçuk mahallesinde, Saray-altı Sokakta, Kurtarma kazıları yapmıştır²⁴¹. Bu alandaki izinsiz inşaat kazısında pek çok seramik ve çini ortaya çıkmış; inşaat kazısı durdurulmuştur²⁴².

Kaynakların belirttiği Akşehir İç Kalesi, Eski Hisar Mahallesi içine alır. Dış kale ise Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi üstünden başlayarak Akşehir Deresi kenarına uzanır; oradan kuzeye, Taş Medreseye iner, sonra batıya dönüp yine Seyyid Mahmud Hayrani Türbesinde son bulur. 2000 Kurtarma kazısı, Akşehir'i çevreleyen dış kale surlarının bir kısmını kapsamıştı²⁴³. Kazılarda surların temeline kadar inilmiş, duvarlar arasında bağlantı görülmüştür. Bu alanda çeşitli tekniklerde seramikler ve seramik fırını malzemesi ele geçmiştir.

2001'deki kazılarda sur kalıntılarının devamı bulunmuş ve bir burcun duvarları tespit edilmiştir. Bu alanda da çok zengin malzemeyle karşılaşmıştır. 2004 yılı kazısında, surların Bizans ve Selçuklu dönemi olmak üzere iki inşaat evresi geçirdiği gözlemlenmiştir.

Kurtarma kazılarında ortaya çıkarılan mimarî ve küçük eser buluntuları, Akşehir tarihi ile ilgili önemli görüşlere yol açabilir. İç Asya'dan beri süregelen Selçuklu kent düzenlemelerinde, iç surlarla çevrili İç Kale ve onu kuşatan dış surlar bulunmaktadır. Tarihî kaynaklar ve kazı sonuçlarından anlaşıldığı üzere, Akşehir de benzer özelliklere sahipti.

İç Kalede üst düzey yöneticilerin saray ve köşklere bulunurdu. Akşehir'de şimdi "Selçuk" adlı bir mahalle ve hemen yakınında Sarayaltı Sokağı bulunmaktadır. Selçuk Mahallesi adı, 1476 tarihinden itibaren vakıf kayıtlarında geçmektedir²⁴⁴.

Sokak ve mahallelerin adlarını önemli yapılarından almış olmalarına bakarak, Selçuk Mahallesi adı ve saray geleneğini yansıtan çok sayıdaki önemli çinilerin Sarayaltı Sokağında bulunmuş olması, o bölgede saray ve köşklere varlığını düşündürmektedir.

Akşehir Selçuklu döneminde önemli yöneticileri ağırlayan, bazıları için bir tür sürgün yeri olabilen bir kent idi. Örneğin Akşehir'de Taş Medreseyi inşa ettiren Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'nin oradaki ikametgâhı bir saray veya görkemli bir köşk olmalıydı²⁴⁵.

Alâeddin Keykubâd'ın kayınpederi sayılarak 16 yıl Akşehir'de bulunan Alanya tekmuru Kir Fard da herhalde basit bir evde yaşamadı²⁴⁶.

Akşehir'de bulunan çiniler teknik, kalite, form, desen açılarından neredeyse Kubad Abad

²⁴¹ S. Gök, "Buluntular Işığında...", s.332 (dipnot:20,21,22).

²⁴² Ş. Yetkin, "Türk Çini Sanatında Bazı Önemli Örnekler ve Teknikleri", *Sanat Tarihi Yıllığı I*, İstanbul 1964-65, s.117.

²⁴³ İ. H. Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir, Tarihi-Turistik Kılavuzu*, İstanbul 1945.

²⁴⁴ D. Yörük, "XV-XVI. Asırlarda Akşehir Kent Merkezinin Nüfus Yapısı", *Bilig*, S.45, s.169-170; S. Gök, "Buluntular Işığında...", s.340.

²⁴⁵ A. Yavaş, "Sahip Ata Fahrettin Ali'nin Baniliği ve Yapılarında Görülen Benzer Özellikler", *Sanat Tarihi Dergisi*, XVI / 1, s.167.

²⁴⁶ S. Gök, "Buluntular Işığında...", s.343.

Saray çinilerinin paralelleridir ve Akşehir'in saray ve köşkerlerini süslemiş olmalıdırlar.

Konya Filobad (Felek Abad) Sarayı

Tarihî kaynaklar Selçukluların başkent Konya'da çeşitli zengin saray, köşk ve konaklar yaptırdığını bildirmektedir.

Örneğin Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinin III. cildinde 1650 dolaylarında Konya ziyaretinden söz ederken, "... vilâyet âyanının dediğine göre bu kentte 340 kadar bağlı, bahçeli, akarsulu büyük saray bulunmakta, saraylarda 80 hamam yer almaktadır. Bunlardan Paşa Sarayı meşhurdur" demektedir²⁴⁷.

XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Anadolu'yu gezen yerli ve yabancı gezginler, seyahatnamelerinde Konya'nın görkemli yapılarından hayranlıkla söz etmiştir. Ne yazık ki bunların çoğu yok olmuş, günümüze gelememiştir²⁴⁸. Tarihsel kaynaklarda, günümüze ulaşamayan bazı köşk ve saraylar hakkında bilgiye rastlanır. Ne var ki bunların yeri ve niteliğinden hiç söz edilmez.

Selçuklu tarihçisi İbni Bibi, Cimri olayını anlatırken, **Köşk-i Sebz ve Filobat Sarayı / Köşkü** diye iki önemli yapı adı vermiştir²⁴⁹.

Köşk-i Sebz (Yeşil Köşk) yeri ve özellikleri bilinmiyor; yeşil denmesinden dolayı çinilerle kaplı olabileceği akla geliyor. Filobat Sarayı'nın ise adı ve yeri hakkında Selçuklu, Ka-

ramanlı ve Osmanlı kaynaklarında bazı bilgiler bulunmaktadır²⁵⁰.

İbni Bibi, Karamanoğlu Mehmed Bey ile Alâeddin Siyavuş'un (Cimri'nin) ordusundan söz ederken, "... kırmızı külâhlı, çarıklı, siyah kilimli Türkmenler, Konya'ya hareket edip saltanat kasrı Filobad düzlüğüne indiler" ifadesini kullanmıştır. İ. Hakkı Uzunçarşılı'ya göre 1277'de Konya'ya giren Karamanoğlu Mehmed Bey, kenti yağmaladıktan sonra Filobad'a çekilmiştir²⁵¹.

İbni Bibi, gündüzleri şehri yağmalayan Mehmed Bey'in ordularıyla geceyi Filobad'da geçirdiğini, yağmaladıkları malları, katır ve develere yükleterek Filobad'a gönderdiklerini yazmıştır²⁵².

Aksarayî, II. İzzeddin Keykâvus'un ikinci kez tahta oturmasıyla Filobad'ın köşkerinde eğlence meclisleri düzenlendiğini belirtir²⁵³. Ahmed Eflâkî de II. İzzeddin Keykâvus'un yakın arkadaşlarıyla Filobad Köşkü'nde eğlendiğini aktarır²⁵⁴.

Hasta olan Karamanoğlu İbrahim Bey'in, Konya Kalesi'nden Gevale Kalesi'ne kaçarken Hoca Cihan yakınlarında (Filobad) 1493 yılında vefat ettiği belirtilmektedir²⁵⁵.

²⁴⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi...*, C. I-III s.10.

²⁴⁸ A. Yavaş, "Günümüze Ulaşamayan Anadolu Selçuklu Saray ve Köşkerleri", *Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, C. I, S.2, Ankara 2006, s.115-129.

²⁴⁹ İbni Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye...*, C. I, s.204-205, 211.

²⁵⁰ A. Çaycı – Z. Şimşir, "Konya Filobat Sarayı", *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkerleri*, Konya 2021, s.350-360; Kerimüddin Mahmud-ı Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000, s.40; Ş. Uzlu, "Felekabad Sarayı Konya'nın Neresinde idi? Kim İnşa Ettirdi? Çatısını Hangi Mimar Çattı?", VII. *Türk Tarih Kongresi*, (25-29 Eylül 1970), Ankara 1972, s.374-380.

²⁵¹ İ. H. Uzunçarşılı, *Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 2003, s.6; A. Sevim – Y. Yücel, *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara 1989, s.314.

²⁵² İbni Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye...*, s.206, 211.

²⁵³ K. M. Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbar*, s.40; A.Çaycı, Z. Şimşir, "Konya Filobat...", s.352.

²⁵⁴ Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri II*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973, s.143.

²⁵⁵ İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri...*, s.36; A. Çaycı – Z. Şimşir, "Konya Filobat...", s.352.

Tüm bu yazılı kaynakların verdiği bilgiler, Filobad'ın Konya'nın neresinde olduğunu belirlemeye çalışan araştırmacıları çeşitli görüş ve tartışmalara yöneltmiştir. Örneğin Şehabettin Uzluk, "Felekabad" dediği köşkü, XVI. yüzyılın önemli usta sanatçısı Matrakçı Nasuh'un, Konya kenti minyatüründen yola çıkarak kent surları içinde aramıştır²⁵⁶ (Res. 16).

Res.16: Matrakçı Nasuh'un Konya kenti minyatüründen detay (A. Çaycı ve Z. Şimşir).

İ. H. Konyalı Filobad'ın Hoca Cihan mevkisinde olabileceği üzerinde durmuştur. Mehmet Önder ise Akyokuş civarında yaptığı kazılarda Felekabad'a ait alçı buluntular çıkardığını belirtmiş; fakat bu konuda yazılı bir anlatım vermemiştir.

Bugün Konya Müzesinde, "Felekabad Sarayına ait" kaydı ile sergilenen bu alçılar, Konya ve Kubad Abad Sarayı alçılarının kalitesinde, çok önemli buluntular olup ancak bir saraya yakışacak örneklerdir²⁵⁷.

Res.17: Felekabad Sarayı, alçılar (M. Çeken).

Tüm bu araştırma, bilgi ve görüşler, dikkatimizi Konya'da başka bir saray (veya köşk) yapısının varlığına çekmektedir: 2010 yılından beri Necmettin Erbakan Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Elemanları, Konya'nın batısındaki Gevale Kalesi kazılarına ve çevredeki alanlarda da yüzey araştırmalarına devam etmektedir. Gevale Kalesi'nin aşağılarında, Sarayköy'ün güneydoğusunda 2018 yılında bir yapının temel izleri olduğu düşünülen kalıntılarla bazı tuğla, çini ve seramik parçalarına rastlanmıştır²⁵⁸.

Tek renk türkuaz ve lacivert sırlı çini parçalarının yanı sıra, özellikle Kubad Abad, Alan-ya Selçuklu saraylarında ve Akşehir Saray-altı buluntularında rastlanan, siyah desenli, şeffaf türkuaz sırlı, haç kolu biçimli levha parçası, buradaki bir saray (veya köşk) duvarlarının, yıldız-haç düzenlemeli çini kaplamalarına ait olabilir (Res. 18).

²⁵⁶ Ş. Uzluk, "Felekabad Sarayı...", s.374-380; Matrakçı Nasuh, Beyân-ı Menâzil-i..., şek.17a.

²⁵⁷ M. Çeken, Konya Karatay Çini Eserler Müzesindeki Alçılar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Lisans Tezi, Ankara 1995, s. 91-99, Res. 76-83.

²⁵⁸ A. Çaycı-Z. Şimşir, "Konya Filobat...", s. 357, res: 356, 358.

Res.18: Sıraltı haç kolu ve turkuaz renkli sırlı çini parçaları (A. Çaycı ve Z. Şimşir).

Bu kalıntılara yakın köyün, kaynaklarda ve günümüzde “Sarayköy” adıyla anılması, söz konusu buluntuların bir saraya (veya köşke) ait olduğuna kanıt sayılabilir. Üstelik araştırmalarda, Matrakçı Nasuh’un eserindeki Konya kenti tasvirinde, Gevale Kaleleri eteklerinde küçük bir köşk yapısı belirlenmiştir. Bunun konumu, kalıntıların bulunduğu alana uygun düşmektedir²⁵⁹.

M. Ali Orak, 2019’da Konya’nın Hoca Cihan yöresinde yaptığı çalışmalarda Filobad’ın orada olabileceğini belirtmiş; ancak tam yerini tespit edememiştir²⁶⁰.

Burada özetlenen veriler, Filobad Sarayı / Köşkünün Hoca Cihan yöresinde, Konya ovasından daha yüksek noktada, tüm kente ve ova-ya bakan bir arazide konumlanmış olduğunu gösteriyor. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü akademik ekibi (Ahmet Çaycı, Zekeriya Şimşir, Ahmet Yavuzylmaz, Cahit Karakök, Hasan Hüseyin Özdeniz ve Selçuk Oğuz), araştırmalar ve arkeolojik buluntularla Filobad Sarayı / Köşkünün yerini tespit etmişlerdir. Şimdi burada arkeolojik kazıların başlamasıyla ortaya çıkarılacak olan saray, Konya Selçuklu eserlerine zenginlik katacak, aynı zamanda, Selçuklu saray mimarisi geleneğinin çok çeşitli başarılarına muktedir olduğunu ortaya koyacaktır.

Kubad Abad Sarayı

Selçuklular ülkede siyasî birliği sağlamış, özellikle başkent Konya, I. Alâeddin Keykubâd zamanında surlarla çevrilmiş, öncelikle II. Kılıç Arslan Köşkü onarıp büyütülmüş; âdeta her yer şantiyeye çevrilmiştir.

Konya Sarayında yenileme faaliyeti sürerken, Alâeddin Keykubâd, Beyşehir Gölünün güneybatı yakasında, çok önemli yeni bir saray külliyesi yaptırmış, orada bir Selçuklu şehrinin de gelişimini sağlamıştır. Buraya Kubad Abad denilmiştir (Res. 19).

Res. 19: Kubad Abad Sarayı, restitüsyon (M. Akok).

²⁵⁹ A. Çaycı-Z. Şimşir, “Konya Filobat...”, s. 359.

²⁶⁰ M. Ali Orak, Türkiye Selçuklu Devlet Adamı Hacı-i Cihan: Geçmişten Günümüze Hoca Cihan Yöresi, Konya 2019, s. 76-85.

Beyşehir Gölünün iskân tarihi Prehistorik devirlere kadar uzanır. Bu bölgede Hitit, Frig, Pers, Helen ve Roma gibi çeşitli egemenlikler iz bırakmıştır. Helenistik ve Romalı kültürün egemen olduğu dönemde bütün bu bölgeye Pisidya adı verilmiştir. Roma ikiye ayrılınca, Doğu Roma İmparatorluğunda (çok sonra Bizans imparatorluğu denmişti) kalan Beyşehir Gölü çevresinde ve göldeki adalarda çeşitli küçük Hristiyan grupları yerleşimler ve manastırlar oluşturmuştur.

Malazgirt 1071 Zaferinden sonra, Marmara ve batı Anadolu'ya uzanan Selçuklular, önce İznik'i başkent yaptılar. Ancak 1097'deki Haçlı seferi sonrasında kenti Bizanslılara teslim ettiler. Bundan sonraki başkent Konya olmuştur.

Konya'nın yakın çevresindeki Beyşehir Gölü havzasında XI. yüzyıldan itibaren Selçuklu yerleşmeleri kurulmaya; XII. yüzyıl boyunca yerli Hristiyan halk ile Selçuklular yan-yana yaşamaya ve Selçuklu idaresi altında kaynaşmaya başlar. Bizans imparatoru Ioannes Komnenos, doğuda yeniden otoritesini güçlendirmek için çıktığı seferde bu bölgeye gelerek yerli Hristiyan halkı Selçuklulara karşı kendi yanında yer almaya çağırdığı zaman özetle, halkın buna uymadığı ve Selçuklularla beraber yaşamak tercihini belli ettiği anlaşılmaktadır²⁶¹.

Alâeddin Keykubâd yoğun imar faaliyeti sırasında, 1220'li yıllarda, Kayseri, Alanya gibi kentlerde de saraylar yaptırmıştı. Konya-Antalya-Alanya güzergâhındaki Beyşehir Gölü ve çevresinin doğa güzelliklerine hayran kalmış; burada da bir saray yapılmasını istemişti.

İbni Bibi bu konuyu *Selçukname*'sinde şöyle anlatır: "... göle hayran olan sultan, mimar Saadettin Köpek'e bir saray yapmasını buyururken, binanın planını çizerek onun üzerinde açıklamalar yaptı ve sarayı resmetti. Saadettin Köpek ... kemerinin kavsi yüksek göğün çatısıyla yarışan, çok süslü, geniş ve çok eşyaya sahip köşkleri, kısa zamanda Sultanın emrine uygun yaptı"²⁶².

Bu yeni yapılan saraya Farsçada Keykubâd'ın imar ettiği yer anlamında Kubad Abad denmiştir. Sarayın yakın çevresinde de konaklar, hamam, mescid ve başka binalar yapılmış; yöre bir Selçuklu beldesi hâline gelmiştir. Alâeddin Keykubâd adına inşa edilen belde camisinin neshî yazılı Arapça kitabesinde, "...Büyük Sultan Keyhüsrev oğlu Alâeddin Keykubâd'ın ... günlerinde Kubad Abad'da vali Bedreddin Savtaş tarafından 633 yılı Ramazan ayında yapıldı" denmektedir (Res. 20).

Res.20: Kubad Abad Sarayı, belde camisinin kitabesi.

²⁶¹ I. Demirkent, Ioannes Kinnamos'un *Historia*'sı (1118-1176), Ankara 2001, s. 19-20.

²⁶² İbni Bibi, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye...*, C. I, s. 362-363.

Res.21: Kız Kalesi, genel görünüş.

Buna göre Sultan önce inşaat işleriyle görevlendirdiği Bedreddin Savtaş'ı, Saray külliyesi tamamlandıktan sonra beldeye vali atamış; o da H. 633-M. 1235 yılında Camiyi yaptırmış olmalıdır. Sultan ayrıca beldeye, mâli ve idarî işlerle ilgili bir müşrif de atamıştır.

Bu bilgiler saray külliyesi inşaatının 1230'lu yıllarda yürütüldüğünü düşündürüyor. Külliye-deki “**Büyük Saray**” denen en büyük köşkün temelindeki ahşap hatılların analizi, bunların 1231 dolayında kesildiğini göstermektedir²⁶³. Bu durum Caminin tarihi olan 1235 dolayında Sarayın tamamlanmış olduğu görüşünü desteklemektedir.

Alâeddin Keykubâd'ın 1237 yılında Kayseri Sarayında bir ziyafette zehirlenerek ölmesi

(veya öldürülmesi), Huand Hatun'dan olma zayıf karakterli oğlu **II. Gıyâseddin Keyhüsrev**'in tahta geçmesine yol açtı. II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in yürüttüğü siyaset sonunda, Keykubâd'ın karizmatik otoritesi ve politik becerisiyle Anadolu'nun dışında tuttuğu **Moğol felâketi** âdeta ülkeye davet edilmiş, böylece Selçuklunun çöküşü başlamıştı.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında **Di-yarbakır** gibi önemli bir kentin fethi (1240), Selçuklu kudretinin hâlâ devam ettiğini gösterse de o sıralardaki **Babai İsyanı** devletin otoritesini çok sarsmış, Gıyâseddin Keyhüsrev'i çok korkutmuştu. Kendini güvene almak için Kubad Abad'a kaçmış, **Kız Kalesi** denen adaya sığınmıştır (Res. 21).

İbni Bibi'nin “**Cezire-i Kubad Abad**”, yani Kubad Abad Adası derken, Göl yükseldiği zaman etrafı suyla çevrilip ada gibi görünen Ku-

²⁶³ P. T. Kuniholm, “Kubad Abad Sarayı, Konya Beyşehir, Gölyaka Köyü 1990”, *The Malcolm and Carolyn Wiener Laboratory for Aegean and Neareastern Dendrochronology*, (unpublished manuscript).

bad Abad külliyesini mi, yoksa Kız Kalesi'ni mi kastettiği anlaşılmamaktadır²⁶⁴.

Bundan sonra Moğollar, Anadolu'yu yağmalamaya devam eder. **1243 Köseadağ Savaşı yenilgisi, Moğol işgali ve zorbalığı** sonunda Selçuklu devletinin çöküşü giderek hızlanır. XIII. yüzyılın son çeyreğinde Selçuklu sultanlarının Kubad Abad'ı ne oranda, nasıl kullandıkları belli değildir.

Burası XIII. yüzyıl sonları, XIV. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren **Eşrefoğullarının ika-metgâhı**, Moğol komutanlarının sığınağı hâline gelmiş; **XIV. yüzyılın ikinci çeyreğinde Saray ve Kubad Abad beldesi köyleşmeye başlamıştır**. XVII. yüzyıldan sonra Kubad Abad Sarayının varlığı giderek unutulmuş, kalıntıları taş ocağı olarak kullanılmış, ünlü, görkemli çinileri tahrip edilmiştir. Sonuçta **adı, kime ait olduğu bilinmeyen bir ören yeri olarak XX. yy'a ulaşabilmiştir**.

Kubad Abad'ın Bulunuşu ve İlk Kazılar

Nihayet XX. yy ortalarında, **1949-50** yıllarında, Konya Müzesi Müdürü rahmetli **Zeki Oral**, tarihî kaynak ve yayınları tarayıp çeşitli araştırmalar yaparak Alâeddin Keykubâd'ın yaptırdığı iki sarayı: Konya-Beyşehir'de **Kubad Abad'ı, Kayseri'de Keykubâdiye'**yi keşfetmiştir. Kubad Abad'da yüzey araştırması yapmış, Büyük ve Küçük Saray dediği köşkerin planlarını çizmiş, bazı çini parçaları bulmuş ve resimlemiştir.

Merhum Zeki Oral, azimli çalışmalarıyla tarihin karanlığından çıkardığı **Kubad Abad'ı**

1949-1954 yıllarındaki yayınlarıyla bilim dünyasına tanıtmıştır. Bugünkü çalışmalar O'nun kurduğu bu temel üzerinde yürümektedir; O'na teşekkür borçluyuz²⁶⁵. Zeki Oral, Kubad Abad'da arkeolojik kazıların büyük ve iyi örgütlenmiş ekiple gerçekleştirilmesinin uygun olacağını belirterek oradaki çalışmaları bırakmıştır. Böylece, Kubad Abad ören yeri **14 yıl kadere terkedilmiş**, kimse oraya ilgilenmemiştir.

1965 yılında A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü kurucu Başkanı Prof. Dr. Katharina Otto-Dorn, o zamanki Müzeler Genel Müdürü **Mehmet Önder** ile Kubad Abad'da kazılara başlamıştır. 1966'da da devam eden bu kazılar burada yapılan **ilk uzman kadrolu ve bilimsel arkeolojik çalışmadır**. Külliyeinin topografik planı ile Büyük ve Küçük Saray denen binaların rölöveleri de çizilmiştir.

Res.22: Kubad Abad Saray külliyesinin bugün havadan görünüşü.

Büyük Saray'ın içi temizlenmiş, sırustü (lüster) ve sıraltı teknikleriyle üretilmiş **çok değerli çini kaplamalar, bazı duvarlarda in**

²⁶⁴ İbni Bibi, El-Evâmirü'l-Alâ'iyye..., C. II, s.51.

²⁶⁵ M. Z. Oral, "Kubad Abad Bulundu", *Anıt X*, Konya 1949, s.23; M. Z. Oral, "Kubad Abad Çinileri", *Belleten* 66, Ankara 1953, s. 211; M. Z. Oral, "Kubad Abad Nasıl Bulundu", *A. Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C. II, S.2-3, Ankara 1954, s. 171-208.

situ (özgün yerinde) bulunmuştur. İslâm Sanatı uzmanları arasında heyecan ve hayranlık uyandıran bu görkemli çiniler, Büyük Saray'ın taht eyvanı, divan odası ve harem holü duvarlarında in situ olarak ele geçmiştir. Ayrıca “harem” denen bölümdeki bir odada alçı duvar dolabı kalıntıları da in situ olarak ortaya çıkarılmıştır.

Anıtsal bir yapı olan *Büyük Sarayın* bu kazılar sonucunda, *İç Asya-İran bölgelerindeki Türk topluluklarının hemen her yapıda gelekselleşen, orta avlu – ana eyvan çekirdeği etrafında çeşitli mekânlar* yerleştirilen biçimde düzenlendiği anlaşılmıştır.

Büyük Sarayın çok daha güneyinde konumlanan *Küçük Saray* da aynı nitelikte sayılacak biçimde planlanmıştır²⁶⁶.

1967'de California Üniversitesinin daveti üzerine Türkiye'den ayrılan Prof. Dr. K. Otto-Dorn bu bilimsel çalışmaların sonucunu dünyaya lâyıkıyla tanıtmış; Türk Sanatı Tarihi alanına yeni bir anlayış ve yöneliş getirmiştir. Bu bağlamdaki katkılarının değeri unutulamaz. 1967'de Mehmet Önder Kubad Abad'da bir sezon, çini aramaya ağırlık veren bir çalışma yapmıştır²⁶⁷. Bundan sonra Kubad Abad *13 yıl yine kadere terkedilmiştir*.

²⁶⁶ K. Otto-Dorn – M.Önder, “Bericht über die Grabung in Kobadabad 1965”, *Archaeologischer Anzeiger*, Heft 2, Berlin 1966, s.170-183; K. O. Dorn- M. Önder, “Kubad Abad Kazıları 1965 yılı Ön Raporu”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, C. XIV, S.1-2, Ankara 1967, s.237-243; K. Otto-Dorn, “Bericht über die Grabung in Kobadabad 1966”, *Archaeologischer Anzeiger*, Heft 4, Berlin 1969, s.438-506; M. O. Anık, “Kubad Abad Sarayı, I. Hafriyatın Hikâyesi”, *Önasya*, S.28, Ankara 1968, s.6-7; M. O. Anık, “Kubad Abad Sarayı, II. Hikâyenin Ardı ve Türk Arkeolojisi Hakkında Düşündükleri”, *Önasya*, S.39, Ankara 1968, s.14-15; M. O. Anık, “Kubad Abad Sarayı, III. Tarihi Anıtlarımızın Korunması İçin Gerekli Görüşler”, *Önasya*, S.40, Ankara 1968, s.6-7.

²⁶⁷ M. Önder, “Kubad Abad Sarayı Harpi ve Simurgları”, *Türk Etnografya Dergisi*, S10, Ankara 1968, s.5-17; M.

Yeni Kazı Dönemi

*1980’de Prof. Dr. Rüçhan Arık, Kubad Abad’ı ele alarak 2016’ya kadar 36 yıl kesintisiz bir çalışma programı yürütmüştür*²⁶⁸. Bilimsel araştırmaya ek olarak bu programın diğer bir meslekî amacı da, Türkiye’de gereği ve önemi hâlâ tam anlaşılamayan Orta Çağ, özellikle Selçuklu dönemi arkeolojisinin kurumsallaşması için bir model oluşturmaktı.

Bilimsel arkeolojik kazıların geçici bir heves, bir tatil geçirme uğraşı olmadığı bilincini kazandıran, devamlı bir araştırma ve eğitim merkezi, aynı zamanda kazı ekibi için barınma yeri olacak bina, ören yerinde hiçbir iz taşımayan büyük ve çok derin doğal kaya üzerine 1981’de inşa edildi.

Kubad Abad, Beyşehir Gölü’nün güneybatı kıyısında, Torosların kolu Anamas Dağları’nın eteklerindeki küçük alüvyon ovasında, Göle çı-

Önder, “Kubad Abad Saraylarında Yeni Resimli Dört Çini”, *Sanat Tarihi Yıllığı* II, İstanbul 1969, s.116-121; M. Önder, “Kubad Abad Çinilerinde Sultan Alâeddin Keykubâd I’in İki Portresi”, *Sanat Tarihi Yıllığı* III, 1969-1970, İstanbul 1970, s. 171-174.

²⁶⁸ R. Anık, “Türk Kültürüne Yönelik Arkeolojik Araştırmalar ve Kubad Abad Kız Kalesi Kazısı”, *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, Ankara 1987, s.71-9; R. Anık, “Kubad Abad Excavations 1980-1991”, *Anatolica* 18, Leiden 1992, s.101-118; R. Anık, Recent Developments in Kubad Abad Excavations 1980-1995”, *Art Turc/Turkish Art 10e Congres International d’art Turc*, Genève 1999, s.75-86; R. Anık-O. Anık, *Treasures of Anatolian Soil, Tiles of the Seljuk and Beylik Periods*, İstanbul 2008, s.219-402; R. Anık, “New Information and Perspectives on Seljuk Art Obtained Throughout the Kubad Abad Palace Excavations”, *Der Doppeladler. Byzans und die Seljuken in Anatolien vom spaeten 11. bis zum 13. Jahrhundert* (Hrsg. N. Asutay-Effenberger-Falko Daim), VRGZ, Mainz 2014, s.139-152; R. Anık, *Selçuklu Sarayları ve Köşkleri*, Ankara 2017, s.160-265; R. Anık, *Arkeolojik Buluntularıyla Konya Selçuklu Sarayları ve Saray Yaşamı*, (Ed. Gökhan Meriç) Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayını, İstanbul 2021.

kıntı yapan kayalıklardan oluşan tepe ile “Toprak Tol” denen bir Bronz Çağı höyüğü üzerine ve çevresine yayılan bir külliye harabesidir. Külliye sur ile kuşatılan birbirine bağlantılı avlular içine serbest düzende yerleştirilen çeşitli köşk ve hizmet binalarından oluşmuştur. Kubad Abad bu kompozisyonuyla Topkapı ve Edirne saraylarının öncüsüdür.

Külliye'deki en büyük ve anıtsal üç binanın niteliği kolayca anlaşılmalıdır: En kuzeyde kayalık, geniş bir alanı kaplayan anıtsal **Büyük Saray**, onun güneyinde **Küçük Saray** yer almaktadır. Bu iki binanın arasındaki avluda çeşitli alt yapı tesisatı, çeşme kalıntıları, iki binayı bağlayan **Sekili Yol** ve Büyük Saraya bitişik bir **Hamam**, en önemli mimari varlık bulgularıdır. Bu yapıların hepsini kuşatan bir iç surla **bu bölüm “İç Kale” niteliği kazanmaktadır.**

Res.23: Büyük Saray eyvan lüster “insitu” çiniler (Otto-Dorn).

K. Otto-Dorn’un kazılarında, **Büyük Sarayın taht eyvanı, divan odası ve harem holü** duvarlarında *in-situ* (özgün konumda) sırsütü (lüster) ve sıraltı tekniğinde, zengin **figürlü görkemli çiniler** ile harem bölümündeki bir odada **kabartma süslemeli alçı duvar dolabı** kalıntıları yine *in-situ* (özgün konumda) ortaya çıkarılmışlardı (Res. 23, 24).

Res.24: Büyük Saray, “Harem”, insitu alçı dolap.

Yeni Kazı Dönemi olarak 1980’den itibaren R. Arık’ın başlattığı ikinci kazı dönemindeki çalışmalarında, **Büyük Saray**’ın kazılmamış yerleri açılmaya başlamış; binanın kuzeydoğu köşesinde, **harem** denen bölüme ait mekânda, **devamlı akar-su tesisatı** bulunan, duvarları ve zemini çinilerle bezeli olduğu kalıntılardan anlaşılan bir **tuvalet ve gusülhane** ortaya çıkarılmıştır.

Bir diğer önemli sürpriz de **Büyük Sarayın güneydoğusuna bitişik SARAY HAMAMI** ile karşılaşmak olmuştur (Res. 25).

Res.25: Büyük Saray ve Hamamı.

Hemen temizlenip kazılması sürdürülen epeyce tahrip olmuş Hamam kalıntısında, tuğla duvarlar, **külhanın ocak ağzı, su deposu, cehennemlik, sıcaklık, ılıkılık ve soyunmalık ol-**

ması gereken mekânlar ve ayrıntıları, duvarlar içinde *su künkleri kalıntıları*, ılıkığın çökmüş tabanından görünen *tuğla cehennemlik ayakları*, *tüteklikler* hamamın mimarîsi hakkında gereken ipuçlarını vermekteydi²⁶⁹.

Hamamın kare planlı sıcaklık mekânı duvarlarında *üç kurna* tespit edilmiş; güneydoğu duvarındakinin altında ve kapı açıklıkları köşelerinde *bir sıra halinde, süpürgelik frizi oluşturan türkuaz sırlı çini levhalar* ele geçmiştir. Bazı noktalarda bunların üstünde, *şeffaf türkuaz sırlı, siyah desenli haç biçimli çinilerin kırık parçaları* kalmıştı. Bunlar, hamam duvarlarında *yıldız-haç biçiminde çini kaplamaları* bulunduğu işaretidir.

Res.26: Büyük Saray Hamamı çevresinde bulunan çiniler.

Hamamın kuzeydoğusunda, **Büyük Saray teras duvarları dibindeki kazılarımızda sa-**

yısız figürlü yıldız-haç çini kırıkları bulunmuştur. Bunlar hamamdan sökülüp atılmış olmalıdır (Res. 26).

Hamamın kuzeydoğu köşesinden *bir kapıya, Küçük Saray'a giden Sekili Yola geçilir. Sekili Yol*, yukarda, iç kale oluşturduğuna değinilen sura bitişik olarak, Büyük ve Küçük Saray arasındaki avlunun batı kenarında uzanmaktadır. Bu avlu arazisinde, işlevleri tam anlaşılabilen birkaç küçük yapı, çeşmeler ve alt-yapı tesislerinin kalıntıları bulunmaktadır.

Küçük Saray daha güneyde surlarla çevrili avlu içinde, **Büyük Saray** gibi Göl kıyısında konumlanmıştır. *Küçük Saray avlusunun güneybatı köşesinde içe ve dışa açılan çift eyvan biçimindeki anıtsal taç kapı, İç Kale suru ile ortak bir giriş oluşturmaktadır.*

Res.27: Küçük Saray.

Mevcut mimari izler ve çevresinde ele geçen buluntular **Küçük Saray'ın iki katlı** olduğunu göstermektedir. Yapının *dış yüzlerini kaplayan düzgün kesme taşların* bir kısmı günümüze kalabilmiştir. Plan tasarımı Büyük Saray'a benzer (Res. 27).

Yapının güneybatı köşesinde *eyvan biçimindeki taç kapıdan bir vestibüle (ön-koridora) girilir*. Bunun güneybatı duvarı içine yerleştirilen *küçük sahanlıktan yukarı bir merdiven yükselir*; kuzeybatı ucunda, girişin karşısında bir mekân vardır (Res. 28).

²⁶⁹ A. O. Uysal, "Kubad Abad Hamamları", I. Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Konya, 2006, s.85-96.

Vestibülün doğu duvarındaki kapı **merkezî hole** açılır. Holün doğusunda **taht eyvanı** yer alır. Holün iki yanındaki odalar birer duvarla ikiye ayrılmış, batı duvarına paralel dar mekânlar elde edilmiştir. Bunlara odaların içinden geçilmektedir (Res. 29).

İşlevleri tam anlayamayan bu mekânların kuzey ve güney duvarları ortasında **bacaya benzer birer künk yuvası** bulunur. Taht eyvanının doğu, güney ve kuzey duvarlarında birer kapı açıklığı yer alır. Kuzey ve güneydekiler, iki yana açılan eyvan şeklinde birer mekâna bakmaktadır.

Res.28: Küçük Saray, vestibül ve merdiven.

Res.29: Küçük Saray, taht salonu ve eyvanı.

Üst kat bugün yok olmakla birlikte, binanın kuzey ve güney yan cepheleri boyunca yapılan kazılarda ortaya çıkan zengin çini ve alçı parçaları bunların üst kattan, tabakalar hâlinde kapaklanarak düşmüş olabileceğini göstermektedir²⁷⁰ (Res. 30).

Res.30: Küçük Saray, çift başlı kartal figürlü çiniler.

Ayrıca Küçük Saray'ın kuzeydoğu cephesi önünde yapılan kazılarda, sıva üzerine boyalı, yıldızlı küçük fresk parçacıkları da bulunmuştur.

Küçük Saray'ın güneyinde, kuzeybatı – güneydoğu yönünde birbirine paralel uzanan üç duvar kalıntısının **TERSANE / Kayıkhane** harabesi olabileceğini K. Otto-Dorn belirtmişti²⁷¹. Buradaki kazılarda 27x27 m boyutlarında 750 m² alanı kaplayan, külliye'deki en anıtsal binanın ana özellikleri belirlenmiştir (Res. 31, 32).

Yapının duvarları tahrip olmuş, yalnız kuzey duvarı 3 m yüksekliğe kadar ayakta kalmıştır. Ortadaki duvar yapıyı iki bölüme ayırmıştır. İçinde bir seki ile ahşap kızak kalıntıları bulduğumuz kuzey gözü, sultanî tekne için “çekek” ve Küçük Saray'a geçişi sağlayan iskele yeri olmalıdır. Tersanenin güney duvarı dışında eş arayla sıralanan üç payanda dikkati çeker.

²⁷⁰ R. Arık, Arkeolojik Buluntularıyla..., s.130-131.

²⁷¹ K. Otto-Dorn – M. Önder, “Bericht über...”, s.172; R. Arık, Arkeolojik Buluntularıyla..., s.142-144.

Alâeddin Keykubâd 1224 dolayında Karadeniz’de Sinop İç Kalesi’nde iki gözlü; 1229-1231 arasında Akdeniz’de Alanya Kalesi eteklerinde beş gözlü birer tersane yaptırmıştır. Bunlar deniz tersaneleridir. Kubad Abad Saray Tersanesi / Kayıkhanesi ise **bugün bilinen tek Selçuklu GÖL TERSANESİ** olarak çok önemlidir.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, bu göl kıyısı binaları, ortak surla çevrili iç kale içinde başlı başına bir topluluk oluşturmuştur.

Ortak sur, Küçük Saray’dan daha da güneye uzanarak, “**Üç Mekânlı Yapı**”, “**Köşklü Hamam**”, “**Gürlevi**” göleti, “**Şikârhane**” diye andığımız yapı kalıntıları ile “**avlak**” arazisini kuşatır. **Sur**, sınırladığı yapılarla birlikte tasarlanmış olmalıdır.

Büyük Saray’dan başlayarak **Küçük Saray** ve **Köşklü Hamam**’a kadar uzandığı kazıyla belirlenen **Sekili Yol**, âdetâ Sarayın “**protokol güzergâhı**” gibidir²⁷².

Res.31: Küçük Saray ve Kayıkhanesi (Tersane).

Res.32: Kayıkhanesi

Sur, Küçük Saray batısında dirsek yaparak güneydoğu – kuzeybatı yönünde uzanmaktadır. **Küçük Saray avlusu** dışında (dirseğin batısında) kalan yerdeki kazılarda en ilginç buluntulardan biriyle karşılaşılırdı: Yarım daire planlı, 4,50 m çaplı bir konstrüksiyon ortaya çıktı ve bunun bir “**ÇİNİ FIRINI**” olduğu anlaşıldı²⁷³.

Külliyedeki bütün alanlarda **sır bulaşmış taşlar, fırın artıkları, bozuk çini parçaları** ve **cüruflara** rastlanmıştır. Saray inşaatı sırasında çini ustalarının, çeşitli alanlarda **şantiye üniteleri** ve **fırınlar** hazırlayarak üretim yaptıkları; iş bitince bunları kapattıkları akla gelmektedir.

Külliyenin ortalarında ve kayalık bir alanındaki kazılarda biri, **iki bitişik mekânlı**; az daha güneydeki diğeri güney – kuzey ve doğu – batı doğrultularında birbirine dik, **köşeden çakışan iki yapının** kalıntıları daha ortaya çıkarılmıştır. İşlevini gösterecek bir ipucu bulunamadığından bu üç yapıya **Anonim Yapılar** denmiştir.

Külliyenin güneyinde, 2002 kazı döneminde, yan-yana birbirine bitişik “**ÜÇ MEKÂNLI YAPI**” dediğimiz bir harabe daha ortaya

²⁷² M. Çeken, “Kubadabad Saray Külliyesi”, *Selçuklu Dönemi Sarayları ve Köşklere*, Konya 2021, s.72.

²⁷³ R. Ank, *Selçuklu Sarayları...*, s.210.

çıkmişti²⁷⁴. Üç mekânın kapıları sur üzerinden güneye açılmaktaydı. **Küçük Saray'a** bağlanan **Sekili Yol**, bu mekânların önünden güneye doğru kırılmayla **KÖŞKLÜ HAMAM**'ın köşk kısmına ulaşmaktaydı (Res. 33). Bu mekânların, külliye'nin ilk inşa tasarımından sonra yapıldığı, surla birleşme yerlerindeki diletasyonlardan anlaşılmaktadır²⁷⁵.

Res. 33: Üç Mekânlı Yapı.

Üç Mekânlı Yapı batısında kuzeybatı – güneydoğu doğrultusunda **büyük bir hamam kalıntısı, su deposu, sıcaklık mekânı, halvet hücreleri, ılık ve aralık mekânlarıyla** gün yüzüne çıkarılmış ve **KÖŞKLÜ HAMAM** olarak adlandırılmıştır²⁷⁶ (Res. 34). Bu hamamın güneydoğusuna **çarpık dikdörtgen mekânlı bir köşk** eklenmiştir. Kapısı Sekili Yol'a açılan köşk iki bölümlüdür. Batı bölümünün batı duvarı ortasında aşağıdan yukarı çıkan künk, yukarıda bir kat bulunduğunu düşündürüyor. Bu bölümün batı duvarı, saray külliyesini sınırlayan surla dayanmaktadır.

Res.34: Köşklü Hamam.

Yeni kazı ekibinin son yıllarda burada yaptığı kazı çalışmalarında köşkün düzgün kesme taşlarla kaplandığı ve hamamın köşke sonradan eklendiği belirlenmiştir²⁷⁷.

Hamamın soyunmalığa bağlı ılık mekânı zemininde, iki aşamada döşendiği anlaşılan çini kalıntılarıyla karşılaşılmıştı. Güneydoğu duvarındaki kapı açıklığı eşliğinde, türkuaz sırlı altıgen çiniler, güney ve güneybatı duvarı önünde ise bunların üstündeki seviyede, beyaz fon üzerine kobalt mavisi zikzak desenli çiniler döşenmişti²⁷⁸ (Res. 35).

Saray külliyesi ve güneyindeki **“Avlak”** denen geniş av parkı, **“TOPRAK TOL”** denen prehistorik höyük ve **“GÜRLEVİ”** (Res. 36)

²⁷⁴ R. Anık, Selçuklu Sarayları..., s.170-171.

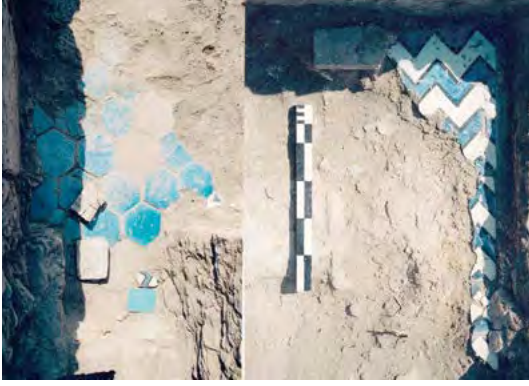
²⁷⁵ M. Çeken, “Kubadabad..., s.86.

²⁷⁶ R. Anık, Selçuklu Sarayları..., s.171-175; A. O. Uysal, “Kubad Abad..., s.85-96.

²⁷⁷ M. Çeken, “Kubadabad..., s.86.

²⁷⁸ ⁹² R. Anık, Selçuklu Sarayları..., s.173-174.

denen *küçük barajın* yer aldığı, *geniş arazi, üç yandan surla, doğudan Göl ile sınırlanmıştı. Bunu gösteren ardıç kazıkların kalıntılarında hâlâ rastlanmaktadır.*

Res. 35: Köşklü Hamam, soyunmalıkta çini döşemeler.

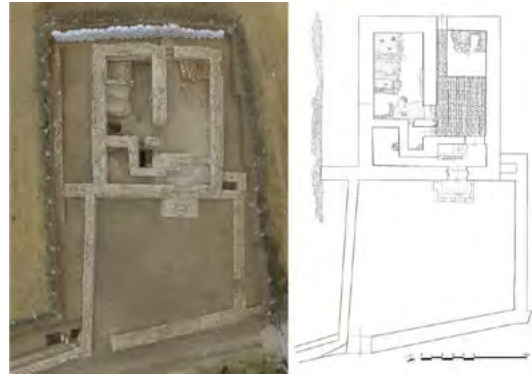

Res. 36: Gürlevi.

Külliyenin güneybatısındaki Toprak Tol'un kuzeybatı eteğinde yer alan yapı kalıntısının kazısına **2016'da başlanmış, 2019'a kadar devam edilmiştir**²⁷⁹. Kazılar sonucunda bu yapının yeni bir köşk tipi ortaya koyduğu anlaşıl-

mıştır: Orta Çağ saraylarında bu tür köşkerin, günlük yaşamın çok önemli bir parçası olarak av, müzik, eğlence, spor etkinliklerine ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır. **Şikârhane** denen bu yapılar genelde saraylara yakın yapıldı²⁸⁰ (Res. 37).

Kubad Abad Şikârhanesinin yamuk planlı avlusundan yapıya dört basamaklı merdivenle çıkılır, kapı sahanlığından vestibüle girilir. Girişin hemen karşısında duvara bitişik, üst kata veya dama çıkan merdiven kalıntısına ait olabilecek bir kütle vardır. Vestibülün açıldığı ince bir koridor doğuya uzanır. Güneyinde birbirine içten bir kapıyla açılan iki dikdörtgen mekânla karşılaşırız. Batıdakinin kuzeydoğu köşesinde bir tuvalet bulunmaktadır.

Res. 37, Şek. 3: Şikârhane.

Şikârhanenin kuzeybatısında külliye'nin ana girişi olduğu düşünülen açıklığın hemen yanında, ikinci kazı döneminde belirlenen **Büyük Dikdörtgen Yapı**, güney-kuzey doğrultusunda uzanmaktaydı; girişi güneydoğu köşesindeydi. İçte ortada, kalın, sağlam duvar gibi örülmüş, tezgâh yüksekliğinde bir seki, doğu ve batı du-

²⁷⁹ M.Çeken-A. Yavaş-T.Bozkurt, "Kubad Abad Saray Külliyesi 2017 Kazı Çalışmaları", 40. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Ankara 2019, s.701-716; M. Çeken, 2021, s.88.

²⁸⁰ A. Yavaş, "Anadolu Selçuklu Köşkerleri", *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkerler*, Konya 2021, s.260-317, 294.

varlarına paralel olarak uzanıyordu. Bu büyük yapının Külliye girişine ve şantiye alanına yakınlığı, şantiye çalışmaları bitince muhafız koğuşu veya ahır olarak kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir²⁸¹.

Res.38: Batı Köşkü.

Yine ikinci kazı döneminde, bu binanın kuzeybatısındaki kazılarda, temelleri ve subasman seviyesinde duvarlarının bir kısmı kalan **Batı Köşkü** harabesi ortaya çıkarıldı (Res. 38). Kuzeydoğu köşesindeki bir kapıdan vestibüle, sonra odalara ve batıdaki hole geçilmekteydi. Holün iki yanında odalar bulunmaktadır. Binanın kuzeybatısında soyunmalık, ılıklik, sıcaklık, su deposu ve külhanı ard-arda sıralanmış bir hamam karşımıza çıkmıştı. Zemini çökmüş, cehennemlik ayakları yıkılmıştır. Araştırmalar, önce hamamın yapıldığı, yıkıldıktan sonra köşkün inşa edildiği ihtimalini güçlendirmektedir²⁸².

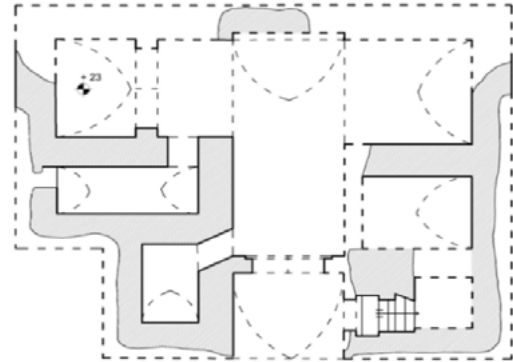
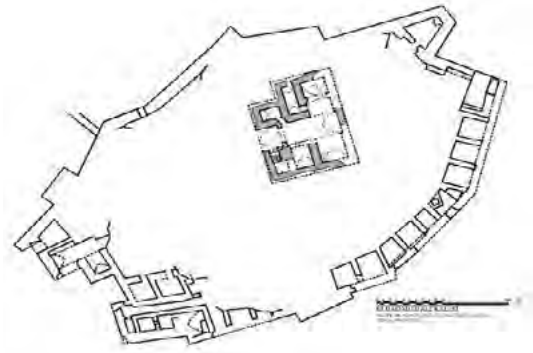
²⁸¹ R. Anık, Selçuklu Sarayları..., s.169.

²⁸² R. Anık, Selçuklu Sarayları..., s.169-170; M. Çeken, "Kubadabad...", s.91.

Muharrem Çeken Başkanlığında 2017-2018’de yürütülen kazılar Saray Külliyesinin batısında, kuzey-güney doğrultusunda sıralanan kalıntılar kuzeyinde 10 No’lu Yapı’da gerçekleşmiştir. Yapı özellikleri ve işlevi tartışılan bu büyük avlu ve mekânların, Saray Has Ahır olabileceği kanısına varılmıştır²⁸³.

Kız Kalesi

Selçuklu saraylarının çevrelerinde, hem doğa güzelliklerinin tadını çıkarmak için eğlence ve av partileri düzenlemeye hem de bir çeşit gözetleme işlevine yarayan çeşitli köşkler, göldeki adalardan yakındaki yaylalara kadar yayılmıştı.

0 1 2 3 4 5 10m
KUBADABAD SARAYI KIZ KALESİ
ANA YAPI PLANI

Şek.4: Solda: Kız Kalesi vaziyet planı, sağda: köşk planı.

²⁸³ M. Çeken, "Kubadabad...", s.91-94.

Beyşehir Gölü adalarında ve çevresinde daha önce Bizanslılara ait manastırlar kurulmuş; kiliseler, çeşitli inziva yerleri düzenlenmişti. Bunların kalıntıları Selçuklu örenlerinin toprakları altından fark edilmektedir.

Beyşehir Gölünde doğal manzarayı efsaneleştiren irili-ufaklı 20 ada bulunmaktadır. Bunların çoğunda eski yerleşmelerin izleri bellidir.

KIZ KALESİ denen, üzerinde önemli mimarî biçimlenişler geliştirilmiş olan küçük, kalyaklı ada bunlardan biridir (Şek. 4).

Burayı **ilk kez** görüp yayınlayan **Hans Hermann Graf von Schweinitz** adlı bir Almandı. **Kubad Abad ve Kız Kalesi'ni 1905'te ziyaret** eden mühendis-gezgin, burası hakkında bilgisi olmadığından, notlarında bir **Hristiyan Orta Çağ yerleşmesi** olduğunu yazmıştır²⁸⁴.

Res. 39, Şek. 5: Kız Kalesi Hamamı ve planı.

Karadaki saray külliyesine yaklaşık 3,5 km kadar uzaklıkta olan **Kız Kalesi**, doğrudan doğruya suya inen kaya yapısına uyarak biçimlen-

miş surla çevrilidir. Kubad Abad Külliyesine bağlı olan **Kız Kalesi**'nde, adanın ortalarındaki en yüksek noktasında, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen alanı kaplayan **bir KÖŞK** inşa edilmiştir. Duvarları düzgün taş kaplı ve iki katlı olan köşkün büyük kısmı yıkılmıştır. Girişi, Küçük Saray'ın eyvanlı girişine benzer. Buradaki düzgün blok taşlı merdiven kalıntısı, bir üst katın varlığını gösterir. Girişten hole geçilir; holün kuzeydoğu ve güneydoğusunda birer eyvan yer alır.

Adanın kuzeydoğusunda beşik tonozlu bir **burç** kalıntısı dışarı, göle doğru çıkıntı yapar. Adanın güney ve doğu kenarlarındaki **sur kalıntıları boyunca da yan-yanaya sıralanmış bir dizi mekânın kalıntıları** bulunmaktadır.

Güneybatı uçtaki yapı kalıntıları kazılınca, **soyunmalık, ılıkılık, sıcaklık, külhan bölümleri ve cehennemliği olan küçük bir HAMAM** ortaya çıkmıştır (Res. 39, Şek. 5). Küçük ve basit olmasına karşılık, ılıkılık kısmı duvarları dibinde özgün konumlarında (insitu) kalmış **yıldız-haç düzenlemeli, sıraltı tekniğinde çift başlı kartal figürü işlenmiş çini kaplamaları** bulunmuştur (Res. 40). Bunlar, karadaki Külliye'nin çinileriyle aynı nitelikte eserlerdir.

Res. 40: Kız Kalesi Hamamı, insitu çiniler.

²⁸⁴ H. H. Schweinitz, In Kleinasien. Ein Reiteausflug Durch das Innere Kleinasien im Jahre 1905, Berlin 1906; R. Anık, "Türk Kültürüne Yönelik Arkeolojik Araştırmalar ve Kubad Abad Kız Kalesi Kazısı", *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, Ankara 1987, s.71-98; A. O. Uysal, "Kubad Abad Sarayının Göldeki Uzantısı: Kız Kalesi", *Beyşehir Kıyısında Bir Selçuklu Sitesi: Kubad Abad*, Konya 2019, s.189-201.

Bu çift başlı kartal figürlü çinilerle bezeli küçük, âdetâ tek kişilik **hamam**, sultanların özel “duş kabini” işlevi görmüş olmalı! Hamamın kuzeydoğusunda bir **çeşme kalıntısı** görülmektedir.

Merkezde “**Ana-yapı**” da dediğimiz **köşk** kalıntısının batısındaki kazıda, **iki büyük küp ve bunlara giren farklı boyut ve biçimli künklerin farklı yönlere uzandığı tespit edildi.**

Adada **kuyu, su terazisi, hamam, çeşme gibi tesisat türleri** bulunmuştur. Bunlar Selçukluların akarsu ve atık su sağlamak ve kullanmakta gelişip incelmış duyarlılığını göstermektedir. Böyle gelişmiş su tesisatı kalıntıları karadaki külliyyede de ortaya çıkarılmıştı²⁸⁵.

Karadaki külliyyede ve Adada kazılarla ele geçen çok sayıda ve kaliteli çini buluntuları, tüm yapıların duvarlarını kaplamış olmalıydı.

Res.41: Kız Kalesi, kilisenin zemin mozaiği.

Adanın merkezinde, **köşk** kalıntısının batısındaki kazılar ilerleyince, bir **Bizans Kapelasının (küçük kilise) taban mozaiği, fresk parçaları ve sikkeler** ortaya çıkmıştı (Res. 41,

42). Bunlar Adada Selçuklulardan önce Bizans yerleşmesinin varlığını göstermekteydi²⁸⁶.

Res.42: Kız Kalesi, kiliseden fresk parçaları.

Bu bilgiler ışığında, Kız Kalesi’ndeki kilisenin V. - VI. yy’a kadar inen bir geçmişi olduğu, işlevini Kubad Abad Sarayı kurulana kadar ve belki sonra da devam ettirdiği söylenebilir.

Bununla birlikte, toprak üstündeki varlıklar, merkezdeki ana binanın yapısal özellikleri, hamam, çiniler, çini mozaikler, İslâmî sikkeler, su sistemleri Bizans tabakası üzerine Selçukluların önemli mimarlık ve uygarlık kurgusu oturduğunu gösteriyor.

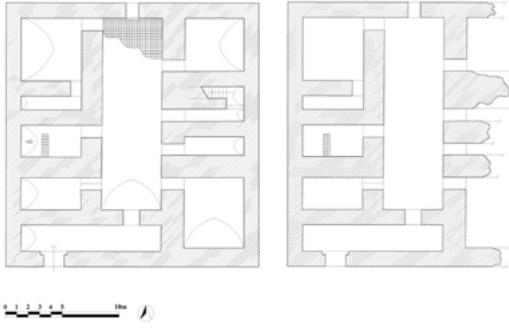
Kız Kalesinde 1981–1985 yıllarında süren kazıları ekonomik sıkıntılar, ulaşım zorluğu, gölde karşılaştığımız tehlikeler nedeniyle ertelemiştik. Dört yıl verimli geçmiş, Ada bize çok şey öğretmişti.

Res.43: Malanda Köşkü (G. Meriç).

²⁸⁵ M. Dündar, “Kubad Abad Sarayı Su Kaynakları ve Alt Yapı Sistemi”, *Beyşehir Gölü Kıyısında Bir4 Selçuklu Sitesi: Kubad Abad*, Ed. A. Yavaş, O. Koçyiğit, Konya 1019, s.157-187.

²⁸⁶ Ayşe Ç. Türker, “Kubad Abad ve Kız Kalesi Kazılarında Bulunan Bizans Dönemini Temsil Eden Buluntular”, I. *Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Beyşehir 2006, s.69-75.

Şek.6: Malanda Köşkü, rölöve ve restitüsyonu (A. O. Uysal- G. Meriç).

Yarım kalan kazı çalışmalarının bundan sonra tamamlanması Orta Çağ Selçuklu Arkeolojisini geliştirecek; aynı zamanda Beyşehir Gölü'nün güzellikleri arasında bir kültür tarihi anıtı olan bu Adanın turizme kazandırılmasını sağlayacaktır.

Göldeki adaların çoğunda Kız Kalesi'ndeki gibi Selçuklu yapı kalıntıları vardır. Bu yaylış, Toros Dağları'nın eteklerindeki yaylalara da uzanmıştır.

MALANDA KÖŞKÜ buna örnektir: Anamas (Dedegöl) Dağları'nın eteklerinde, çam ormanı içinde, Kubad Abad'a 6 km uzakta, Saray Külliyesini kolayca görebilen konumdadır²⁸⁷ (Res. 43, Şek. 6).

Res.44: Malanda Köşkü, çiniler.

Kuzey – güney doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplayan Köşkün doğu cephesi tümüyle ortadan kaldırılmıştır. Geriye, dikdörtgen hol ve onu üç yandan kuşatan mekânlar kalmıştır. Güneybatıdaki kapıdan **vestibüle** geçilir. Bunun ardında hol ve batısında üç mekân yer alır. Ortadaki bir tuğla duvarla bölünmüştür. Burası tuvalettir ve batı duvarında yukardan aşağı inen bir künk, üst kat olduğunu düşündürmektedir.

Kubad Abad Külliyesindeki kaliteli çinilerin benzerleri burada da kullanılmıştır. Bu yıldız-haç düzenlemesi için hazırlanmış çinilerin parçaları, sıraltı tekniğinde işlenmiş insan, hayvan figürleri, geometrik ve bitkisel desenlerle bezelidir (Res. 44).

Kubad Abad Çinileri

Anadolu'da **yeni bir sentez** oluşturan, resamlık ve çini üretiminde **yeni bir ekol** doğduğunu gösteren II. Kılıç Arslan Köşkü ve Kubad Abad çinileri, bu ekolün **tüm teknik türleri ve konu repertuarının en zengin temsilcileridir**.

Özellikle Antalya, Alanya, Akşehir, Kayseri Keykubâdiye gibi **Selçuklu saraylarına ait çiniler**

²⁸⁷ R. Arık, "Kubad Abad / Malanda Yüzev Araştırması", XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı Bildirileri, Ankara 1994, s.35-42; R. Arık, "Kubad Abad Sarayı, Bir Değerlendirme ve Malanda Köşkü", I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi (Bildiriler) 2000, Konya 2001, s.25-33; R. Arık, Arkeolojik Buluntularıyla..., s.277-279; A. O. Uysal, "Kubad Abad Sarayının Uzağındaki Bazı Sayfiye Yapıları", Beyşehir Kıyısında Bir Selçuklu Sitesi: Kubad Abad, Konya 2019, s.201-205; A. Yavaş, "Anadolu Selçuklu Köşkleri", Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler, Konya 2019, s.260-317.

nilerin büyük çoğunluğu Kubad Abad ekolünün teknik, renk ve stil özelliklerini taşır²⁸⁸.

Sıraltı ve sırüstü (lüster) teknikleriyle işlenen Kubad Abad çinilerinde güç simgesi arma niteliğinde, göğsünde *es-Sultan, el-mu'azzam, el-gâlib* yazılı çift başlı kartallar, cennet sembolü *ta-vuslar, hayat ağaçlarında tüneyen kuşlar, balıklar, fantastik yaratıklar* ile karşılaşırız (Res. 45).

Res.45: Çift başlı kartal figürlü çini.

Bu diziyeye aslan, kurt, ayı, tilki, geyik gibi yaban hayvanları yanı sıra, avcı kuşlar, köpek, keçi, at, eşek gibi evcil hayvanlar da katılmaktadır (Res. 46).

Res.46: Dört ayaklı hayvan tasvirli lüster çini.

Bağdaş kurup oturan, *elinde kadeh, çiçek, mendil tutan soylular*, ayakta çeşitli işler yapan saray görevlileri, hatta *portre denecek insan tipleri* bu görkemli figür gösterisinde yer almaktadır. Bu çinilerdeki insan yüzleri genelde *İç Asya Uygur tiplerine* benzer (Res. 47). Bununla birlikte, Levantenleri andıran yabancı çehrelere de rastlanmaktadır.

Res.47: İnsan figürlü çini (Lüster sır-ıç boyama).

²⁸⁸ M. Z. Oral, "Kubad Abad Çinileri", *Bellekten* XXVII, S.66, Ankara 1959, s.209-223; M. Önder, "...Resimli Dört Çini", *Sanat Tarihi Yıllığı* II, İstanbul 1968, s.116-121; M. Önder, "Selçuklu Devri Kubad Abad Sarayı Çini Süslemeleri", *Türkiyemiz*, S.6, İstanbul 1972, s.15-18; K. Otto-Dorn, "Die Menschliche Figurendarstellung auf den Fliesen von Kobadabad", *Forschungen zur Kunst Asiens, in Memoriam Kurt Erdmann*, İstanbul 1969, s.11-139; G. Öney, "Die Karrefliesen im Grossen Palast von Kobadabad", *Archaeologischenanzeiger*, Heft 4, Berlin 1969, s.496-500; G. Öney, "Kobadabad Ceramics", *The Art of Iran and Anatolia*, London 1974, s.68-81; F. Tunçdağ, "Die Menschliche Darstellung auf einer Karrefliese von Kobadabad, 1966", *Archaeologischenanzeiger*, Heft 4, Berlin 1969, s.494-496; R. Arık, "Kubad Abad Çinileri", *Sanatsal Mozaik*, S.2, İstanbul 1995, s.18-27; R. Arık, Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri, 2000; R. Arık – O. Arık, Anadolu Toprağının Hazinesi: Çini, 2007; R. Arık, "Selçuklu Sarayları...", s.211-240; R. Arık, "Kubad Abad Çinileri", *Beşşehir Gölü Kıyısında Bir Selçuklu Sitesi: Kubad Abad*, Konya 2019, s.225-274; R. Arık, Arkeolojik Buluntularıyla..., s.153-259; R. Bozer–M. Çeken, Anadolu Selçuklu Çağı Mirası Müze Eserleri, C. I, Ankara 2016, s.120-225, 228-299.

Desenleri sıraltı ve lüster teknikleriyle bitkisel motifler ve çeşitli yazı kompozisyonları içeren yıldız ve haç biçimli çiniler de zengin gruplar oluşturmaktadır.

Kubad Abad duvarlarında bir kısmı özgün konumunda (insitu) bulunan yıldız-haç düzenindeki çiniler, büyük bir geometrik örgü kompozisyonundaki şekillere uydurularak bu biçimleri almıştır²⁸⁹. Bu şekiller İç Asya'daki en eski kültür çevrelerinden beri görülmektedir. Uygur metinlerinde sekiz kollu yıldız şekli evrenin simgesidir²⁹⁰. Bu kompozisyon, belirli aralıklarla kırılmalar yapan iki zikzaklı çapraz hattın kesişmesiyle oluşur. Haçlar da yıldızlar arasında kalan boşlukların şeklidir²⁹¹.

Kubad Abad çinilerinin, *yerinde kurulan fırınlarda üretildiği* anlaşılmaktadır. Bu durum **II. Kılıç Arslan Köşkü, Akşehir Saray-altı** çinileri için de geçerli olsa gerektir.

Küçük Sarayın batısında, yarısı bir duvarla kesilip yok olduğundan yarım daire şeklinde kalmış bir *fırın* belirlenmişti. Ayrıca hemen her kazı açmasında ortaya çıkan renkli sır bulaşmış taşlar, sıraları akmış bozuk çini parçaları, Saray çinilerinin buradaki şantiyelerde hazırlanan fırınlarda üretildiğini gösterir.

Böyle saray inşa edilirken kurulan şantiyelerin en belirgin örneği, **Küçük Sarayın** güneybatısında ve **Üç Mekânlı Yapı**'nın ku-

zeybatısında ortaya çıkarılmıştır. Burada **sır cürufları, cam buluntular, harçla karışık çini kırıkları, fırın tuğlaları, kireç yatağı, sikkeler ve başka metal buluntular** ele geçmiştir. Duvarları çamur harçlı olan, 160 x 120 cm boyutlarında bir bölüme, 140 cm derinde, yıldız ve haç formu çiniler yerleştirilmiştir. Bu bir **“Çini Deposu”**dur.

Res.48: Depo çinileri.

Depo Çinileri, duvara monte edilecek şekilde düzenlenmiş *tabakalar hâlinde istiflenmişti. Çok değişik ve zengin konuları içermekteydi.* Bunlar *İslâm çini sanatında pek rastlanmayan, ilk kez Kubad Abad'da karşılaştığımız bir tip oluşturmaktadır (Res. 48)*²⁹².

²⁸⁹ R. Bozer, “Selçuklu Devri Levha Çinilerinde Form, Duvar Kaplama Tasarımlarına Yönelik Tespitler ve Fırınlama Sonrası Yapılan Bazı İşlemler”, *Anadolu Toprağının Hazinesi: Çini*, 2007, s. 191-207.

²⁹⁰ W. Bang – A. von Gabain, *Türkische Turfan Texte V*, 1929, s.30-31; E. Esin, “Sanat Eserlerinden Misaller, I. Mimari”, *İslamiyetten Önceki Türk Sanatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1972, s.346.

²⁹¹ S. Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Süslemeler: Selçuklu Çağı*, Ankara 1992, s.83.

²⁹² R. Ank, *Arkeolojik Buluntularıyla...*, s.213-245.

Bunlar yine sır-altı tekniği ile işlenmiş; fakat standart Kubad Abad çinilerinden daha **küçük boyutludur**. Ayrıca, **fonları boş bırakılarak konu veya figür daha etkili kılınmıştır**. Bazı desenlerin açık ve yalın biçimlenişi ile soyut özellikleri, günümüzün modern resim etkisine yaklaşmaktadır!

Depo Çinilerinin farklı ve yeni özellikleri, Kubad Abad’da yeni bir dönemin başladığını düşündürüyor.

Depo buluntuları arasında *Farsça yazılı bir çini kitabenin 14 parçası* da vardır. Bazılarında *“sanatçılardan övücü”, “amel-i İsa”* ibareleri dikkati çekmektedir. Beyşehir’de 1296-1299 tarihli Eşrefoğlu Camisi ahşap kapı ve minberinde sanatçı adı İSA olarak belirtilmiştir. Caminin görkemli çinileri de aynı ustanın eseri olabilir mi? Depo Çinileri arasındaki kitabe parçasında anılan İsa da aynı sanatçı olabilir mi?

Bu soruları, Çini Deposundaki şu bulgular tetiklemektedir:

Aynı toprak seviyesinde biri *Eşrefoğlu Süleyman Bey* adını taşıyan, Beyşehir’de darp edilen diğeri de Eşrefoğullarına ait olan *iki sikke; İlhanlı Sultan Gâzân Mahmud Han (1295-1304)* adına darp edilen sikkeler, *son Selçuklu Sultanı III. Alâeddin Keykubâd (1283, 1298-1302)* adına darp edilmiş sikkeler²⁹³.

XIII. yüzyılın sonunda Selçukluların son demlerinde ve XIV. yüzyılın ilk yarısında **Eşrefoğulları** Beyşehir Gölü çevresine egemen olmuşlardı. Onların Kubad Abad’daki varlığını, Anadolu’da yazılan **Takârîrü’l-Manâsıb adlı**

bir Münşeât Mecmuası (örnek doğru yazı ve mektuplar derlemesi) kanıtlamaktadır. Bunun **Eşrefoğlu Hükümdarı Mübarizüddin Mehmet Bey zamanında (1320 dolaylarında), “Beyşehir Gölü civarında Kubad Abad adasında” hazırlandığı belirtilmiştir**. 81 belge içeren eserde *son İlhanlı valisi Emir Çoban’ın oğlu Demirtaş Noyan’ın adı geçmektedir (1317)*²⁹⁴.

Demek ki XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın ilk yarısı dolaylarında Kubad Abad Saray sitesi ve yöresinde yaşayış ve etkinlik devam etmekteydi.

Depo Çinilerinin yeni özellikler göstermesi, yeni bir dönem geliştiğinin habercisi olmalıdır. Bu gelişme belki de yeni yapılaşmayı ve mevcutların tadilatını gerektirmiştir. Nitekim, son yıllarda Külliye’nin batı kanadındaki kazı çalışmalarında, kazı ekibi Selçuklu sonu ve sonrasına ait veriler ve özellikler belirlemiştir.

Alçı Süsleme Buluntuları

Selçuklu mimarîsi duvar bezemelerinde çiniler kadar Alçı malzemenin de rolü büyüktür. İç Asya ve İran uluslararası kültür çevresindeki alçı dekorasyon geleneği, Büyük Selçuklu İmparatorluğu zamanında gelişerek devam etmiş ve tüm yapı türlerine yayılmıştır. Anadolu’da Selçuklu çağı alçı bezeme sanatının günümüze kalabilen örnekleri azdır. Ancak az da olsa kazılarla ele geçen malzemelerden Selçuklu saraylarında zengin uygulamalar yapıldığını anlıyoruz.

Konya Sarayı, Kubad Abad, Alanya İç Kale, Keykubâdiye sarayları ile Filobad (?) ve

²⁹³ A. O. Uysal, “Kubad Abad’da Bulunan Sikkeler”, *Beyşehir Gölü Kıyısında Bir Selçuklu Sitesi: Kubad Abad*, Konya 2019, s.353-367.

²⁹⁴ O. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, S. XI-XVIII, Ankara 1988, s.1-62; C. Yakupoğlu-N. Musalı, *Hasan bin Abdülmü’min el-Hoyî’nin Kaleminden Selçuklu İnşa Sanatı*, Ankara 2018, s.15-16.

Delice Köşkü kazılarında çıkan alçı malzeme, bu zenginlik hakkında fikir vermektedir.

Kubad Abad'da Büyük Saray Harem bölümünde, Taht Eyvanına bitişik odada K. Otto-Dorn'un gerçekleştirdiği kazıda, yan-yana iki alçı dolap nişi özgün yerinde ortaya çıkarılmıştır. Mevcut izler dolabın üst katı da olduğunu göstermektedir.

Dolap nişleri çeşitli desenlerle süslü bordürlerle çerçevelenmiş; kemer köşeliklerine birer kabartma tavus kuşu figürü işlenmiştir²⁹⁵.

Alçı dolabın dökülmüş parçaları arasında bulunan **bir alçı panoda, kabartma olarak tasvir edilen av sahnesinde**, süvari atını dört-nala avının üzerine sürmekte; yanında da bir av köpeği koşmaktadır. Elinde zafer çelengi tutan bir melek ise atının üstünde uçmaktadır (Res. 49).

Res.49: Büyük Saray, alçı dolap, av sahnesi.

Panoyu çerçeveleyen kemerin köşeliklerinde, tepesinde kanatlı melek bulunan masklar yer alır. Bunların avla ilgili tılsımlar olduğu sa-

nılmaktadır. Bitişik bir kırık parçada bu av sahnesinin tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Burada, geometrik örgü desenli bordürlerin çerçevelediği çeşitli kırık parçalar da bulunmuştur. Bunlardan birinde, profilden verilmiş, başı geriye dönük bir kuş tasviri dikkati çeker.

Küçük Sarayda 1988 kazılarında da benzer alçı parçaları bulunmuştur. Bunlardan birinde, Büyük Saraydaki alçı dolap köşeliklerindeki gibi kabartma tavus kuşu görünmektedir.

Büyük Saraydaki bu şimdilik eşsiz alçı buluntusu, Selçuklularda duvar dolabı kullanımına tek örnek olduğu için de önem kazanır.

Seramik Buluntuları

Kubad Abad Saray Külliyesinin hemen her alanında, yapıların içinde ve dışında, pek çok seramik, cam ve madenî eşya parçaları bulunmuştur. Sarayın bazı kullanım eşyalarına ait olan bu parçalar, o dönemin günlük yaşam özelliklerini yansıtan belge değeri de taşımaktadır.

Bunlardan seramik kap parçaları, çoğunlukla çinilerdeki malzeme ve bezeme özelliklerini göstermektedir. Tabak, kâse, vazo, testi, kandil gibi türleri vardır. Bir kısmı sır-altı, lüster ve tek renk sır gibi tekniklerle üretilmiştir; kimisi de sırsızdır²⁹⁶.

Cam Buluntuları

Camlar, Kubad Abad kazılarının önemli bir kalıntı grubudur. Kazılarda kadeh, sürahi, ibrik, kâseler, kandiller, pencere camları ile bilezik, boncuk gibi camdan süs eşyaları ortaya çıkarıl-

²⁹⁵ Y. Acıoğlu, "Kubad Abad Sarayı Alçı Buluntuları", *Sanat Tarihi Dergisi* 23 /2, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İzmir 2015, s.1-11; R. Ank, Kubad Abad..., s.177-181.

²⁹⁶ M. Çeken, "Kubad Abad Sarayı Kazısı Selçuklu Seramikleri", *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*, Ed. G. Öney-Z. Çobanlı, Ankara 2007, s.111-119.

mıştır. Bunların bir kısmı mavi, kırmızı renkte, altın yaldızlı bitki ve yazı motifleriyle süslenmiştir.

Cam buluntular arasında en ilginç, **Büyük Saray** kazılarında çıkarılan mineli, **tama yakın büyük tabaktır**²⁹⁷. Üzerinde üç sıra hâlindeki yazı bordüründe, **II. Gıyâseddin Keyhüsrev anılmakta ve övülmektedir** (Res. 50).

Res.50: Büyük Saray, Cam Tabak (Otto-Dorn).

Kazılarda çıkarılan cam cürüfları, ham cam kütleleri, üretim artışı ve hatalı üretim parçaları, günlük kullanıma ait **cam eşyanın Kubad Abad'da üretildiğini** göstermektedir²⁹⁸.

Metal Buluntular²⁹⁹

Kubad Abad'ın çinileri kadar zengin ve onlar kadar önemli bir buluntu grubunu da Metaller oluşturmaktadır. Buluntu yerinin saray orta-

mı, yani belli olması hem tarihleme hem işlev açısından önem taşır.

Kubad Abad'daki metal buluntuların şaşırıcı zenginliği, bunlardan bir kısım eşyayı saymakla daha kolay anlaşılır: Ok ucu (temren), mızrak ucu, hançer, bıçak, kapı aksamı ve süslemesi, zincir, askı, bel kemeri tokası, askı tokası, anahtar, kilit, cımbız, iğne, makas, keser, çakmak, nal, giysi aksesuarı, manivela, mih, çivi, yüzük, küpe, bilezik ve daha niceleri...

İlk kez karşılaşılan iki buluntu sürpriz etkisi yapmıştır. Biri, demirden bir gemi yelkeni markarası, diğeri Büyük Sarayın kuzeybatı köşesinde çıkarılan kedi figürü şeklinde asma kilittir³⁰⁰.

SONUÇ

Konya Selçuklu saraylarının kazı ve araştırmaları bizi, onların temsil ettiği teknik bilgi ve düşünce düzeyine, sanat zevki ve estetik anlayışına, sonra da bunlardan hareketle o çevrenin yaşayış biçimi ve dünya görüşüne ulaştırmaktadır.

Selçuklular sanıldığı gibi ilk kez yerleşik düzene geçen ve tüm kent kültürü biçim ve değerlerini Anadolu'daki yerli birikimde hazır bularak bununla yetinen bir göçebe topluluğu değildi. Onlar cami, medrese, han, türbe gibi birçok anıtsal yapı türleri geliştiren, yer aldıkları çevrede gelenekleriyle birlikte yeniliklere, çeşitlemelere açık, yeni programlar üreten gelişmiş bir toplum olarak Anadolu'ya geldiler.

Saray, Eski ve Orta Çağ toplumlarında o toplumun biçim yaratma ve teknikten, düşünce,

²⁹⁷ K. Otto-Dorn, 1969, s.438-506.

²⁹⁸ Z. Uysal, Kubad Abad Sarayında Selçuklu Cam Sanatı, T. T. Kurumu Yay., Ankara 2013; R. Arık, Kubad Abad..., s.181-183.

²⁹⁹ Alptekin Yavaş, "Kubad Abad Sarayı Kazılarında Bulunan Metal Eserler (Bıçaklar)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, C. XCIX, S.198, İstanbul 2012, s.125-143; A. Yavaş, "Kubad Abad Sarayı Kazılarında Bulunan Ziyet Eşyaları", *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, - JASS- Vol.6, Issue 1, France 2013, s.1543-1566; A. Yavaş, "Kubad Abad Sarayı Metal Buluntuları", *Beyşehir Gölü Kıyısında Bir Selçuklu Sitesi*, Konya 2019, s.369-418.

³⁰⁰ A. Yavaş, "First Records on Anatolian Seljuk Arrowheads in the Light of Kubad Abad Palace Specimens, *Uluslararası Hakemli Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.03, 2012, Issue 04, kod: Jel R, s.119-145.

eğlence ve sanat anlayışına kadar tüm değer ve âdetlerini en yüksek nitelikte temsil eden çok önemli bir kurumdu.

Selçuklular yerleşik, gelişmiş bir toplum olarak saray külliyesi oluştururken belli biçimlendirme bilgisi ve İç Asya-İran kültür çevresinden kaynaklanan geleneksel şekil yaratma anlayışıyla hareket etmişlerdir. Buna göre, saray topluluğundaki ana yapılar, eyvan ve orta avlu çevresine çeşitli mekânlar yerleştirerek oluşuyordu.

Alâeddin Tepesindeki kazılarda, İç Kale surlarının burçlarından birine yerleştirilen köşkün bir benzeri bulunmuş; böyle düzenlemelerin diğer burçlarda da olabileceği ve bu geleneğin yine İç Asya-Uygur kale surları burçlarındaki “Kalık” denen köşkler gibi uygulandığı anlaşılmıştır.

II. Kılıç Arslan Köşklerindeki duvarlar (yedi renk de denen) nadir **minai** çinilerle bezlenmiştir. Bunlar İslam çini sanatında yeri ve tarihi bilinen şimdilik yegâne örneklerdir.

Arkeolojik çalışmalar ve tarihsel kaynaklar bize Kubad Abad’ın bir Orta Çağ Türk-İslam sahil kenti olarak kurulduğunu göstermektedir.

Kazılar ayrıca, Kubad Abad’ın, Topkapı, Edirne, Yıldız saraylarındaki site oluşturan irili-ufaklı binalar, köşkler topluluğu şeklindeki külliyelerin öncü modeli olduğunu da ortaya koymuştur.

Kubad Abad Sarayı binalarında, işlevi kesine yakın belli, tanımlanabilen mekânlar belirlenmiştir: Büyük ve Küçük Sarayın eyvan-avlu mekânları, Büyük Saray’ın Eyvan yanında Divan dediğimiz, “saray bürosu” olması muhtemel oda, Harem dediğimiz bölümün alçı duvar dolaplı odası ve akarsu tesisatlı, çinili özel tu-

valet mekânı olan odası Kubad Abad’ın artık işlevi anlaşılmış birimleridir.

Hamam ve tuvalet mekânları, Kubad Abad’ın vazgeçilmez birimleri olmuş görünüyor: Büyük Saray Hamamı, Köşklü Hamam, Batı Köşkü Hamamı, Kız Kalesi Hamamı ve yapıların çoğundaki tuvaletler, Selçukluların nasıl gelişmiş bir uygarlığa sahip olduğunu kanıtıyor.

Tüm Külliye alanlarını ağ gibi dolaşan alt-yapı sistemlerinin buluntuları; temiz akarsu sağlayan düzenlemeler, kirli su atma yöntemleri ve bunların duvarlara yerleştirilme teknikleri, hep bu uygarlık kanıtları kapsamındadır.

Alâeddin Keykubâd’ın yaptırdığı Sinop ve Alanya’daki deniz tersanelerinden başka, Kubad Abad’da bulunan **Saray Tersanesi / Kayıkhanesi, bugün bilinen şimdilik ilk ve tek Selçuklu GÖL TERSANESİ olarak çok önemlidir.**

Konya, çeşitli tekniklerin kullanılıp geliştirildiği bir merkez olarak Selçuklu çini sanatına yön vermiştir. II. Kılıç Arslan Sarayı çinileri, bu merkezin üstün düzeyini sergilemektedir.

Kubad Abad çinilerinin figürlü desen zenginliği ve çeşitliliği, Anadolu’da yeni bir resamlık ve çini üretim ekolü, Kubad Abad Ekolünün doğduğu şeklinde değerlendirilmelidir. Kubad Abad çinilerindeki teknik, renk ve stil özelliklerini diğer Selçuklu saraylarında ve Akşehir’de de izlemekteyiz. Çiniler yapıların tüm iç yüzeylerini kapladığında, ayrı bölümler bile akıcı, bütünlüklü bir iç-mekân etkisi yaratmaktadır.

Selçuklu çinileri teknik ve resim stili açısından çeşitli gruplar oluşturmaktadır. Bu çinilerde Uygur freskleriyle kitap resmini andıran tipler,

taht, eğlence, av, şölen sahneleri ve bu sahnelerde elinde kadeh, mendil, çiçek tutan, bağdaş kurarak oturan saray mensupları, sürahi ve av hayvanı taşıyarak ayakta duran, ziyafete hizmet eden görevliler ve bu sahnelerde figür gibi yer alan sürahiler, tabaklar tasvir edilmiştir. Bütün bunlar, tarihi kaynaklarda anlatılan kutlama ve antlaşmaları canlandırmaktadır.

Göğsüne “es-sultan”, “el-âdil”, “el-mu’az-zam” gibi ibareler yazılmış çift başlı kartal/puhu tasvirleri, sultanların hem gücünü hem de devletin egemenliğini simgeleyen armalardır.

Siren, grifon, ejder figürleri ve bunların mücadele sahneleri ise eski inançlarla ilgili simgeler oluşturmaktadır.

Hayvan tasvirlerinin en ilginçleri, sembolik anlamı olmayıp doğrudan çevredeki görüntüleri yansıtanlardır. Bugün Kubad Abad Külliyesi etrafında kayalar, sazlıklar, ağaçlar arasında koşan, kaçan tilki, çakal ve tavşanları; uçuşan, konan, böcek avlayan serçeleri, sığırcıkları ve onların hareket biçimlerini, bu çinilerde bulabiliriz. Demek ki duvarlar bu çinilerle kaplandığında, tüm çevre manzarası, tek-tek izlenimlerin topluluğu şeklinde sunulmaktaydı.

Bilinen Kubad Abad çinilerinden farklı bir grup oluşturan ve daha geç bir zamana, XIII. yüzyıl sonu ve XIV. yüzyıl başlarına tarihlediğimiz “**depo çinileri**”, boş zeminde çizgisel karakterde ve alışılmadık tarzda resmedilen tek figürler, tuğra gibi yazı kompozisyonları, tavus kuşlarının aşırı dekoratif stilizasyonu ile yeni bir dönem ve resim anlayışının habercisidir.

Konya Saray kazılarının verileri de bu makale çerçevesinde, kısaca değerlendirilmeye çalışıldı.

Didiklenmiş cesede dönmüş ata yadigârı bu iki saray bize, o ortamlardaki yaşayış biçimi, kültür ve sanat anlayışını biraz tanıtmış; Sanat Tarihi, Tarih, Sosyal Tarih alanlarına ilişkin bilgiler kazandırmıştır. Ayrıca, bu anıtların yapısal ve kültürel temelleriyle ilgili ipuçları ve yorum imkânı da sağlamıştır.

Selçuklu başkenti Konya’nın bu eşsiz kültür varlıkları, en çok XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl ilk yarısında yok edilip harap olmuştur. II. Kılıç Arslan Köşkü (Konya Sarayı) için 2010’dan itibaren, Kubad Abad için ise 42 yıldır kesintisiz yürütülen kazı ve araştırmalar, Arkeoloji ve Sanat Tarihi bilim dünyasına çok yeni ve değerli bilgiler katmaktadır. Bakanlık ve Konya Büyükşehir Belediyesi’nin verdiği maddî destek gerçekten çok önemlidir.

Arkeoloji çalışmaları çok zor ve pahalı iştir. Uzman bir cerrah gibi yavaş, temkinli ve titiz hareket etmek şarttır. Bu çalışmaların daha da gelişmesini desteklemek, Konya Filobad Sarayı/Köşkü ile Aksaray’da da arkeolojik kazı ve araştırmaları teşvik etmek, Selçuklu ortamını daha iyi tanımaya yol açacaktır.

Selçukluların İran’daki saray ve köşkleri hakkındaki bilgiler, bir asırdan daha eski yayınlardaki kısıtlı haberlerden ve saraylara ait olduğu ancak tahmin edilebilen az sayıdaki mimari dekorasyon parçalarından ibarettir.

İran’da bir asırdan beri, Selçuklu saraylarına yönelik bir arkeolojik kazı bilinmiyor. İran’ın doğusundaki İç Asya ülkelerindeki örnekler araştırılıp tanıtılmaktadır. İran’daki Selçuklu saraylarını tanımak, Türkiye’den önceki son gelişme aşamasını öğrenmeyi sağlayacaktı. Fakat bunun eksikliği boşluk yaratıyor.

Bu nedenle Selçukluların saray mimarisi ve kültürü için Konya ilinde bu konuyla ilgili varlıklar çok büyük önem kazanmıştır. Başta Konya'dakiler olmak üzere, Kayseri, Alanya'daki örnekler sayesinde Selçuklu saray ve köşkerlerinin yapısal ve dekoratif özelliklerini inceleyebiliyoruz. Bunlardan Kubad Abad'ın yapı ve bezeme özellikleri yukarıda da belirtildiği gibi tama yakın anlaşılmaktadır.

Tekrar vurgulanmalı ki II. Kılıç Arslan Köşkü (Konya Sarayı) hakkında 1941 çalışmaları sayesinde kazanılan bilgiler, 2010'dan beri gerçekleşen kazılarla yenileşip zenginleşmekte ve kendi türünün tek örneği niteliği, gittikçe pekişmektedir.

Yine tekrar vurgulamalı ki II. Kılıç Arslan ve Kubad Abad Sarayları, Türk-İslam Sanat Tarihi ve Arkeolojisi için büyük önem taşıdığı kadar, Konya için bir övünç kaynağı olarak turizmüne de parlak gelecek vadetmektedir.

KAYNAKÇA

AHMED EFLÂKÎ, *Arişlerin Menkıbeleri II*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973.

AKOK, M., "Konya'da Alâeddin Köşkü, Selçuklu Saray ve Köşkerleri", *Türk Etnografya Dergisi*, S.XI, Ankara 1968, s.47-73.

AKOK, M., "Konya Şehri İçindeki Alâeddin Tepesinde Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Arkeolojik Kazıların Mimari Buluntuları", *Belleten XXXIX / 154*, Ankara 1975, s.217-224.

AKYURT, Y., *Konya Asarı Atika Müzesi Muhtasar Rehberi*, Konya Vilayeti Muhasebei Hususiyesi, İstanbul 1930.

AKYURT, Y., Konya'da Alâeddin Köşkü ve Tarifnamesi Raporu, 11.05.1937.

AKYURT, Y., Konya'da Alâeddin Köşkü Etrafında Yapılmış Olan Hafriyat Raporu, 19.05.1937.

ARIK, Remzi Oğuz, "Alâeddin Tepesi", *ÜLKÜ Milli Kültür Dergisi 1/1*, Ankara 1941, s.12-15.

ARIK, M.O., "Kubad Abad Sarayı, I. Hafriyatın Hikâyesi", *Önasya*, S.28, Ankara 1968, s.6-7.

ARIK, M.O., "Kubad Abad Sarayı, II. Hikâyenin Ardı ve Türk Arkeolojisi Hakkında Düşündürdükleri", *Önasya*, S.39, Ankara 1968, s.14-15.

ARIK, M.O., "Kubad Abad Sarayı, III. Tarihi Anıtlarımızın Korunması İçin Gerekli Görüşler", *Önasya*, S.40, Ankara 1968, s.6-7.

ARIK, M.O., "Alanya Inner Citadel Excavations (1985-1991)", *Anatolica XXVIII*, Leiden 1992, s.119-135.

ARIK, M.O., *Üç Dünyanın Buluştuğu Kent: Hasankeyf*, İstanbul 2004.

ARIK, R., "Türk Kültürüne Yönelik Arkeolojik Araştırmalar ve Kubad Abad Kız Kalesi Kazısı", *Remzi Oğuz Arık Armağanı*, Ankara 1987, s.71-98.

ARIK, R., "Kubad Abad Excavations 1980-1991", *Anatolica 18*, Leiden 1992, s.101-118.

ARIK, R., "Kubad Abad / Malanda Yüzey Araştırması", *XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı Bildirileri*, Ankara 1994, s.35-42.

ARIK, R., "Kubad Abad Çinileri", *Sanatsal Mozaik*, S.2, İstanbul 1995, s.18-27

ARIK, R., Recent Developments in Kubad Abad Excavations 1980-1995", *Art Turc/Turkish Art 10e Congres International d'art Turc*, Genève 1999, s.75-86.

ARIK, R., Kubad Abad, Selçuklu Saray ve Çinileri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, İstanbul 2000.

ARIK, R., "Kubad Abad Sarayı, Bir Değerlendirme ve Malanda Köşkü", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi (Bildiriler) 2000*, Konya 2001, s.25-33.

ARIK, R. – ARIK, O., *Anadolu Toprağının Hazinesi, Çini, Selçuklu ve Beylikler Dönemi Çinileri*, Kale Grubu Kültür Yay., İstanbul 2007.

ARIK, R., "Anadolu Selçuklu Saraylarında Çini", *Anadolu Toprağının Hazinesi: Çini, 2007*, s.230-238.

ARIK, R. – ARIK, O., *Treasures of Anatolian Soil, Tiles of the Seljuk and Beylik Periods*, İstanbul 2008.

ARIK, R., "New Information and Perspectives on Seljuk Art Obtained Throughout the Kubad Abad Palace Excavations", *Der Doppeladler. Byzans*

- und the Seljuken in Anatolien vom spaeten 11. bis zum 13.Jahrhundert* (Hrsg. N. Asutay-Effenberger-Falko Daim), VRGZ, Mainz 2014, s.139-152.
- ARIK, R., *Selçuklu Sarayları ve Köşkleri*, Ankara 2017.
- ARIK, R., Arkeolojik Buluntularıyla Konya Selçuklu Sarayları ve Saray Yaşamı, Ed. Gökhan Meriç, Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü Yayını, İstanbul 2021.
- ATÇEKEN, Z., Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Döneminde Bakımı ve Kullanılması, Ankara 1988.
- ATÇEKEN, Z., "Sultan Alâeddin Sarayı ve Konya Köşkü", *Vakıflar Dergisi* XXIII, Ankara 1994, s.103-112.
- ATÇEKEN, Z., "Arşiv Belgelerine Göre Alâeddin Köşkü", *Konya Ansiklopedisi* I, Konya 2019, s.163-164.
- BANG, W. – GABAİN A., *Türkische Turfan Texte* V,1929.
- BERCHEM, M., *Inschriften aus Syrien, Mesopotamien und Kleinasien*, Leipzig 1909.
- BERTRANDON DE LA BROQÛIERE'nin Deniz Aşırı Seyahati, haz. CH. SCHEFER, çev. İlhan Arda, Sunuş: Semavi Eyice, İstanbul 2000.
- BOZER, R.– ÇEKEN, M., *Anadolu Selçuklu Çağı Mirası Müze Eserleri*, C. I-II, Ankara 2016.
- BOZER, R., "Selçuklu Devri Levha Çinilerinde Form, Duvar Kaplama Tasarımlarına Yönelik Tespitler ve Fırınlama Sonrası Yapılan Bazı İşlemler", *Anadolu Toprağının Hazinesi: Çini*, 2007, s. 191-207.
- CAHEN, C., *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran, İstanbul 1979.
- ÇAYCI, A., "Osmanlı Seyyahlarının Hatıralarındaki Konya Şehri", *Seyahatnamelerde Konya*, haz. Ahmet Çaycı, Konya 2016, s.115-146.
- ÇAYCI, A.-ŞİMŞİR, Z., "Konya Filobat Sarayı", *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, Konya 2021, s.350-360.
- ÇEKEN, M., "Kubadabad Saray Külliyesi", *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, Konya 2021, S.62-101.
- ÇEKEN, M., Konya Karatay Çini Eserler Müzesindeki Alçılar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Lisans Tezi, Ankara 1995.
- ÇEKEN, M., "Selçuklu ve Beylikler Devri Çinilerinde Malzeme, Teknik ve Fırınlara Dair Bazı Tespitler", *Anadolu Toprağının Hazinesi: Çini*, 2007, s.13-23.
- ÇEKEN, M.-YAVAŞ, A.- BOZKURT, T., "Kubad Abad Saray Külliyesi 2017 Kazı Çalışmaları", *40. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, Ankara 2019, s.701-716.
- ÇEKEN, M.-YAVAŞ, A.- DÜNDAR, M.- BOZKURT, T.- MERİÇ, G., "Kubadabad Saray Külliyesi 2018 Yılı Kazı Çalışmaları" *41. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. III, Ankara, 2020, s.323-340.
- ÇELEBİ, M. A., "Konya İç Kalesi ve Anadolu Selçuklu Sarayı", *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, Konya 2021, s.188-299.
- DEMİRKENT, I., *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı* (1118- 1176), Ankara 2001.
- DEMİRALP, Y., *Akşehir ve Köylerinde Türk Anıtları*, Ankara 1996.
- DOKTOR NAZMÎ, Türkiye'nin Sıhî-İçtimaî Coğrafyası; Konya Vilâyeti, haz. M. Karayaman, Konya 2009.
- DURAN, R., *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri* (İnşa ve ta'mir), TTK Yay., Ankara 2001.
- DÜNDAR, M., "Kubad Abad Sarayı Su Kaynakları ve Alt Yapı Sistemi", *Beyşehir Gölü Kıyısında Bir4 Selçuklu Sitesi: Kubad Abad*, Ed. A. Yavaş, O. Koçyiğit, Konya 2019, s.157-187.
- ERDEMİR, Y., "Konya Sarayı ve 2. Kılıç Arslan Köşkü", *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, Konya 2021, s.82-187.
- ESİN, E., "Sanat Eserlerinden Misaller, I. Mimarî", *İslamiyetten Önceki Türk Sanatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul 1972, s.346-3.
- ESİN, E., "Ordu, Türk Saray Mimarisinin On beşinci Asırdan Önceki Tarihi", *Millî Saraylar Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 1985, s.22-26.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, çev. S. A. Kahraman – Y. Dağlı, C. I-III, İstanbul 2003.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, sadeleştiren: Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş, C. III, İstanbul 1976.

- GORDLEVSKİ, V. A., Anadolu Selçuklu Devleti, çev. Azer Yaran, Ankara 1988.
- GÖK, S. “Buluntular Işığında Akşehir Sarayı ya da Köşkü”, *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, Konya 2021, s.320-347.
- İBN-İ BİBİ, El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye: Selçuknâme, çev. Mürsel Öztürk, C. I, Ankara 1996.
- HACIGÖKMEN, M. A. “I. Alâeddin Keykubâd'ın (1220-1237) Kayınpederi Kir Fard Hakkında Bir Araştırma”, *Mediterranean Journal of Humanities*, II /1, Antalya 2012, s.121-130.
- KÂMİL, E., “Gazzi Mekki Seyahatnamesi”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi*, 1/2, İstanbul 1937, s.5-29.
- KÂTİP ÇELEBİ, Cihannüma, Matbaa-i Amire, İstanbul 1245,
- KÂTİP ÇELEBİ, *Kitâb-ı Cihânümâ li-Kâtip Çelebi*, C. I, Ankara 2009.
- KERİMÜDDİN MAHMUD-I AKSARAYÎ, Müsameretü'l- Ahbar, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2000.
- KONYALI, İ. H., Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir, Tarihi-Turistik Kılavuzu, İstanbul 1945.
- KONYALI, İ. H., Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya 1964.
- KUNIHOLM, P. I., “Kubad Abad Sarayı, Konya Beyşehir, Gölyaka Köyü 1990”, *The Malcolm and Carolyn Wiener Laboratory for Aegean and Neareastern Dendrochronology*, (unpublished manuscript).
- KUNIHOLM, P. I., “Dendrochronologically Dated Ottoman Monuments”, *A Historical Archaeology of the Ottoman Empire*, Boston 2000, s.93-136.
- LOYTVED, J. H., Konia, Inschriften der Seldschukischen Bauten, Berlin 1907.
- MATRAKÇI NASUH, Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn, nşr. Hüseyin G. Yurdaydın, Ankara 1976.
- MUŞMAL, H.-ÇETİNASLAN M., “Bir Keşif Defteri Işığında Konya Kapı Camiinin İnşa Süreci ve Mimarı Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. II, İzmit 2009, s.447-480.
- MÜLAYİM, S., Anadolu Türk Mimarisinde Süslemeler: Selçuklu Çağı, Ankara 1992.
- ORAK, M. A., Türkiye Selçuklu Devlet Adamı Hacı-i Cihan: Geçmişten Günümüze Hoca Cihan Yöresi, Konya 2019.
- ORAL, M. Z., “Kubad Abad Bulundu”, *Anıt X*, Konya 1949, s.23-33.
- ORAL, M. Z., “Kubad Abad Çinileri”, *Belleten* 66, Ankara 1953, s.209-223
- ORAL, M. Z., “Kubad Abad Nasıl Bulundu”, *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. II, S.2-3, Ankara 1954, s.171-208
- OTTO-DORN, K. – ÖNDER, M., “Bericht über die Grabung in Kobadabad 1965”, *Archaeologischer Anzeiger*, Heft 2, Berlin 1966, s.170-183.
- OTTO-DORN, K. – ÖNDER, M., “Kubad Abad Kazıları 1965 yılı Ön Raporu”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, C. XIV, S.1-2, Ankara 1967, s.237-243.
- OTTO-DORN, K., “Bericht über die Grabung in Kobadabad 1966”, *Archaeologischer Anzeiger*, Heft 4, Berlin 1969, s.438-506.
- OTTO-DORN, K., “Die Menschliche Figurendarstellung auf den Fliesen von Kobadabad”, *Forschungen zur Kunst Asiens, in Memoriam Kurt Erdmann*, İstanbul 1969, s.11-139.
- ÖNDER, M., “Kubad Abad Sarayı Harpi ve Simurgları”, *Türk Etnografya Dergisi*, S10, Ankara 1968, s.5-17.
- ÖNDER, M., “Kubad Abad Saraylarında Yeni Resimli Dört Çini”, *Sanat Tarihi Yıllığı* II, İstanbul 1969, s.116-121.
- ÖNDER, M., “Kubad Abad Çinilerinde Sultan Alâeddin Keykubâd I'in İki Portresi”, *Sanat Tarihi Yıllığı* III, 1969-1970, İstanbul 1970, s. 171-174.
- ÖNEY, G., “Akşehir Ulu Camisi”, *Anadolu (Anatolia)* IX, Ankara 1967, s.176-178.
- ÖNEY, G., “Die Karrefliesen im Grossen Palast von Kobadabad”, *Archaeologischer Anzeiger*, Heft 4, Berlin 1969, s.496-500.
- ÖNEY, G., “Kobadabad Ceramics”, *The Art of Iran and Anatolia*, London 1974, s.68-81.
- ÖNEY, G., “Akşehir Sarayaltı Mahallesinde Bulunan Selçuklu Saray Çinileri ile İlgili Yeni Görüşler”, *Sanat Tarihi Dergisi* XIV / 1, İzmir 2005, s.225- 240.

- ÖNGE, Y., “İki Selçuklu Saray Çinisi”, *Önasya*, S.26, Ankara 1967, s.16-19.
- ÖZERGİN, M. K., “Selçuklu Sanatçısı Nakkaş Abd-el-Mümin bin Muhammed-el-Hoyî Hakkında”, *Belleten XXXIV*, Ankara 1970, s.219-230.
- RITTER, R., RUSKA, J.- SARRE, F.- WINDERLICH, E., “Orientalische Steinbücher Persische Fayence Technik”, *Istanbul Mitteilungen III*, 1935, s.1-70.
- SAMUR, T., Akşehir’de Türk Mimarî Eserleri, Konya 1997.
- SARRE, F., Der Kiosk von Konia, Berlin 1936.
- SARRE, F., Konya Köşkü, çev. Şahabettin Uzluk, Ankara 1967.
- SEVİM, A. – YÜCEL, Y., Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi, Ankara 1989.
- SCHWEINITZ, H. H., In Kleinasien. Ein Reiteausflug Durch das Innere Kleinasien im Jahre 1905, Berlin 1906.
- STEIN, A., Innermost Asia, Detailed Report of Exploration in Central Asia: Kansu and Eastern Iran, C. I-IV, Oxford 1928.
- STRZYGOWSKI, J., “Der Kiosk von Konia”, *Zeitschrift für Geschichte der Architektur I*, 1907, s.3-9.
- ŞAHİN, İ., “Akşehir”, *İslam Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1989, s.298-299.
- ŞER’İYE SİCİL DEFTERİ, C. XXI, (C.8), s.229/1.
- TEXIER, C., The Art of Islam, The Art Council of Great Britain, 1876.
- TEXIER, C., Küçük Asya; Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi, çev. Ali Suat, C. III, Ankara 2002.
- TUNÇDAĞ, F., “Die Menschliche Darstellung auf einer Karrefliese von Kobadabad, 1966”, *Archaeologischeranzeiger*, Heft 4, Berlin 1969, s.494-496
- TURAN, O., Selçuklular Zamanında Türkiye: Siyasî Tarih, Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye (1071-1318), İstanbul 1998.
- TÜRKER, A. Ç., “Kubad Abad ve Kız Kalesi Kazılarında Bulunan Bizans Dönemini Temsil Eden Buluntular”, I. *Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Beyşehir 2006, s.69-75.
- UYŞAL, A.O., “Kubad Abad Hamamları”, I. *Uluslararası Beyşehir ve Yöresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Konya, 2006, s.85-96
- UYŞAL, A.O., “Kubad Abad Sarayının Göldeki Uzanması: Kız Kalesi”, *Beyşehir Kıyısında Bir Selçuklu Sitesi: Kubad Abad, Konya 2019*, s.189-201.
- UYŞAL, Z., Kubad Abad Sarayında Selçuklu Cam Sanatı, T. T. Kurumu Yay., Ankara 2013.
- UZLUK, Ş., “Felekabad Sarayı Konya’nın Neresinde idi? Kim İnşa Ettirdi? Çatısını Hangi Mimar Çattı?”, VII. *Türk Tarih Kongresi*, (25-29 Eylül 1970), Ankara 1972, s.374-380.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri, Ankara 2003.
- YAKUPOĞLU, C.– MUSALI, N., Hasan bin Abdül-mümin el-Hoyî Kaleminden Selçuklu İnşa Sanatı, Ankara 2018.
- YAVAŞ, A., “Günümüze Ulaşamayan Anadolu Selçuklu Saray ve Köşkleri”, *Akademi Günlüğü Toplumsal Araştırmalar Dergisi*, C. I, S.2, Ankara 2006, s.115-129.
- YAVAŞ, A., “Sahip Ata Fahrettin Ali’nin Baniliği ve Yapılarında Görülen Benzer Özellikler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, XVI / 1, 2017 s.165-179.
- YAVAŞ, A., “Anadolu Selçuklu Köşkleri”, *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, Konya 2021, s.260-317.
- YETKİN, Ş. “Türk Çini Sanatında Bazı Önemli Örnekler ve Teknikleri”, *Sanat Tarihi Yıllığı I*, İstanbul 1964-65, s.60-102.
- YETKİN, Ş., *Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1965.
- YÖRÜK, D., “XV-XVI. Asırlarda Akşehir Kent Merkezinin Nüfus Yapısı”, *Bilig*, S.45, s.165-198.

KONYA KALESİ VE TARİHİ

Mustafa ÖNGE

Dr. Öğr. Üyesi, Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Ankara/TÜRKİYE,
ong@ankaya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2886-5359.

ÖZ

Konya şehri, sahip olduğu stratejik önemi nedeniyle, tarihinin pek çok döneminde savunma öğeleriyle donatılmış, bu öğeler tarihsel süreçte şehir geliştikçe inşa ve ikmal edilerek kullanılmıştır. Şehrin savunma öğelerinin gelişiminin, şehrin gelişimiyle uyumlu olarak, ilk yerleşimin kurulduğu ve şehrin çekirdeğini oluşturan höyük etrafında başlamış olduğu kabul edilmektedir. Takip eden yüzyıllarda, bu merkezden her yöne doğru gelişen şehri çevreleyecek bir dış savunma hattına duyulan ihtiyaç kapsamında, Bizans döneminde ilk şehir surlarının inşa edilmiş olması muhtemeldir. Selçuklu döneminde büyüyüp gelişen şehri daha etkin savunabilmek için, mevcut dış savunma hattı, 1214 yılında ahmedek kısmının inşasıyla güçlendirilmiş, 1221 yılında ise Sultan Alâeddin Keykubâd tarafından şehir dış surları yeniden inşa edilmiştir. Bu dönemde şehrin savunma sisteminin öğeleri, şehir surları ve ahmedek kısmını içeren dış savunma hattı ile İç Kale'den

oluşan iki aşamalı bir yapıya kavuşmuştur. Cimri olayı ve Karamanoğulları ile Osmanlı Devleti arasındaki mücadelelerde hasar gören savunma öğeleri, şehrin XV. yüzyılda kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmesinden sonra tamir edilmiştir. Osmanlı hakimiyetinde şehrin herhangi bir çatışmaya sahne olmaksızın gelişimi ve bu gelişimin doğruya, sur dışındaki Mevlâna külliyesine doğru oluşu, İç Kale ve Şehir Surlarına duyulan ihtiyacı sorgulanır hale getirmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren önce iç kale daha sonra şehir surları önemlerini kaybederek yeni yapılara malzeme temini için kullanılmaya başlamış, XX. yüzyıla gelindiğinde ise şehre ait tüm savunma öğeleri neredeyse tamamen yok olmuştur. Bu öğelerin, çoğu toprak altında olan, günümüze ulaşabilmiş kalıntıları yakın zamanda yapılan yeni araştırmalar ve kazılarla ortaya çıkmakta ve bunların korunmaları, giderek daha ciddi bir ihtiyaç haline gelmektedir. Çalışmanın amacı, Konya şehrinin savunma öğeleriyle ilgili yapılmış çalışmaların

bilgilerini bir araya getirerek bu ögelerin Konya Kalesi olarak bir bütünlük içinde korunması gerektiğini vurgulamaktır.

Anahtar kelimeler: Konya şehir surları, Konya İç kalesi, Alâeddin Tepesi, Konya.

THE CASTLE OF KONYA AND ITS HISTORY

ABSTRACT

There had always been fortifications protecting the city of Konya during the different periods of its history, due to its strategical significance and these were built, developed or reconstructed with respect to the city development in the historical context. The construction of the first defensive structure is accepted to have taken place around the till, where the earliest settlements began. In the following centuries, in the context of a need for a defensive structure which would surround a more developed settlement, the city walls were also constructed, very probably in the Byzantine period. The outer defense circle of the city was reinforced in 1214 with the construction of a heavily fortified section called “ahmedek”, and the city walls were finally rebuilt in 1221 by the orders of Sultan Aladdin Keykubâd I. In this period, the defense system of Konya was completed as a two-stage defense line, which consists of city walls with ahmedek and the inner citadel. These fortifications were damaged during the rebellion so called “Cimri” incident and the struggles between Ottomans and Karamanids, and then repaired after the beginning of Ottoman rule in Konya in the 15th century. In the peaceful atmosphere of the Ottoman period, the development of city towards east, made the necessity of the fortifications questionable. Begin-

ning from the 17th century, first the citadel walls and then the city walls began to be dismantled to obtain material for new buildings. There was almost nothing left of them as a result of this process at the beginning of the 20th century. The remains of these fortifications, which mostly exist under the ground, are being discovered by new research and recent excavations; and day by day, their protection is becoming a more serious issue. The aim of this study is to bring together the information that was presented by the previous studies on the defensive structures of Konya, and to emphasize the need for their protection as a whole.

Keywords: City Walls of Konya, Citadel of Konya, Aladdin Hill, Konya.

GİRİŞ

Konya şehri, kurulduğu zamandan günümüze, her dönemde önemli bir ticari ve stratejik merkez olmuş, bu özelliğini günümüze değin sürdürmüştür. Bulunduğu bölgeye hâkim stratejik konumu, önemli ticaret yollarının üzerinde bulunması, engebesiz bir coğrafya üzerinde kurulmuş olması nedeniyle doğal savunma geçrelerinden yoksun oluşu, tarihsel süreçte Konya'nın etkin bir savunma sistemine sahip olmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda, şehrin savunma sisteminin gelişiminin şehrin gelişimine koşut olarak gerçekleştiğini düşünmek mümkündür. İlerde şehri oluşturacak olan ilk yerleşimin günümüzde Alâeddin Tepesi olarak bildiğimiz konumda oluştuğu bilinmektedir.³⁰¹.

³⁰¹ Mahmut Akok, “Türk Tarih Kurumu Adına, Konya Alâeddin Tepesinde 1941 Yılında Yapılmış Olan, Arkeolojik Kazıda Elde Edilen Mimari Buluntular”, VII. *Türk Tarih Kongresi*, C.1, Ankara 25-29 Eylül 1970, Ankara, 1972, ss. 60-63.

İlk savunma yapıları veya ilk şehir surunun, Konya'nın önemli bir yerleşim olduğu Frig döneminde, bu ilk nüveyi çevreleyecek biçimde inşa edilmiş olması da kuvvetle muhtemeldir³⁰². Sonraki dönemlerde yerleşimin devamı ve şehrin bu nüveden her yöne doğru gelişimi, yeni bir savunma hattının varlığını mecburi hale getirmiş olmalıdır³⁰³. Bu nedenle, Bizans döneminde şehri çevreleyen surlar inşa edilmiş ve bu yapı Selçukluların şehri fethetmesinden sonra da kullanılmıştır. Bizans döneminde, şehir surlarının inşasıyla beraber, şehrin ortasında kalmış olan tahkim edilmiş kısmın ise savunma sisteminin son aşaması olan iç kale haline gelmiş olduğu düşünülebilir. 1214 yılında, diğer Selçuklu şehirlerinde de benzerlerine rastlanan "ahmedek" in inşa edilmesiyle Bizans dönemi surunun yeni bir ögeyle takviye edildiği görülür. Selçuklu döneminde Konya'nın yönetim merkezi olması ve şehrin kalabalıklaşp büyümesi, savunma gereksinimlerini bir kere daha gündeme getirmiş olmalıdır. Bu durum, Konya'nın şehir surlarının 1221 yılında yeniden ve son kez inşa edilmesini zorunlu kılacaktır.

Selçuklu dönemi ve sonrasında, Konya şehrinin savunmasına ait ögeleri, şehir dışı ögeler ve şehirle bütünleşik ögeler olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Şehir dışı ögeler, kentin batısında Takkeli Dağ eteklerindeki Gevâle kalesi ile ticari öneminin yanı sıra, derbent teşkilatının bir parçası olarak, başta

yol güvenliği olmak üzere iletişim ve istihbarat gibi işlerde de kullanıldığını bildiğimiz Konya çevresindeki kervansaray yapıları olarak kabul edilebilir³⁰⁴. Bu çalışmanın odağını oluşturan şehirle bütünleşik ögeler ise; sur duvarları, surlara bağlı burç ve kapılar ile ahmedekten oluşan dış savunma hattı ve İç Kale'dir.

Günlük kullanımda ve yazılı kaynaklarda sık sık geçen 'kale' (kal'a) kelimesi esasen, stratejik bir yeri, bir geçidi korumak ve gerekli askeri kuvveti barındırmak üzere inşa edilmiş muhkem yapı anlamında, askeri mimariye ait bir terimdir³⁰⁵. Bununla birlikte Türkçe'de tahkim edilmiş her türlü yapıya kale denilmesi, hisar, sur ve tabya kavramlarıyla karıştırılması, hatta askeri amaçla inşa edilmemiş bazı yapıların da kale olarak adlandırılması, karışıklıklara yol açmaktadır³⁰⁶. Bu mahalde, yazılı kaynaklarda geçen Konya Kalesi ifadesi de çoğu zaman pek açık bir ifade olmayıp, şehir surlarını işaret etmek veya İç Kale'yi tanımlamak için kullanılmaktadır. Bazı durumlarda ise sadece tek bir yapıyı değil, şehrin kendisini veya garnizonunu bir askeri öge olarak işaret etmek için kullanıldığı da görülmektedir. Buna göre Konya Kalesi ifadesini, askeri niteliğini göz önünde bulundurarak, yukarıda bahsi geçen, şehirle bütünleşik savunma ögelerinin oluşturduğu bir bütünlük biçiminde düşünmek, bu yaklaşımlar içerisinde en mantıklısı olacaktır.

Savunma işlevleri haricinde İç Kale ve Şehir Surları, şehir içindeki en büyük ölçekli anıtsal

³⁰² Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996, s. 93.

³⁰³ Mustafa Önge, "Tarihsel Süreçte Konya Kent Morfolojisinin Gelişimi", *"Değişken" Değişen Kent Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, 31.10.2018-02.11.2018, İstanbul, e-kitap, 2018, s. 457.

³⁰⁴ Derbent teşkilatı için Bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990.

³⁰⁵ Semavi Eyice, "Kale", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXI, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1974, s. 137.

³⁰⁶ Eyice, "Kale", s. 137.

yapılar olup, bu nitelikleriyle bölge sınırlayan ve tanımlayan öğelerdir. Şehrin içindeki mahalle ya da mahalleden daha büyük bölgeleri sınırlar, sur kapıları, yol ağı ve diğer anıtların da olduğu bir düzende tanımlar. Pek çok Anadolu şehrinde benzerlerine rastlandığı üzere; şehir surları, şehri, sur içi (batın) ve sur dışı (hariç) olmak üzere iki kısma ayırmakta, bu iki kısım arasındaki geçişi, yol ağı üzerindeki kapılarla denetlenebilir hale getirmekte, mahalleleri, ticari, idari, dini işlevli mekânları sur kapılarına yakınlığıyla işaret etmekte ve bu mekânlarla bütünleşmektedir³⁰⁷. İç Kale, çoğu zaman şehrin bir kısmını iç kale mahallesi olarak içine almakta, iç kaleye veya surlara yakın sokak veya hamam gibi yapıların ‘taht-el kal’a’ (kale altı) olarak adlandırılmasına vesile olmaktadır³⁰⁸. Surlar, sınırlayıcı ve tanımlayıcı olmalarının ötesinde, ortaçağ şehir imgesini oluşturan öğeler olarak da önem taşımaktadırlar. Şehrin ekonomik, lojistik ve askeri gücünün ve gelişmişliğinin sembolü olarak kabul görmektedirler. Konya’nın şehir imgesinde günümüzde mevcut olmayan, varlığını hayal etmekte bile zorlandığımız bu unsurun, kendi döneminin şehir imgesinde önemli bir yere sahip olduğu muhakkaktır.

Konya şehrinin savunma sistemi veya iç kale ya da şehir surları daha önce Konya’nın

tarihi ile ilgili pek çok çalışmada, yapılan çalışmanın bir bölümü olarak işlenmiştir. Bununla birlikte, sadece şehrin savunma sistemini konu alan çalışmaların sayısı ise oldukça sınırlıdır. Konya şehrinin gelişim ve değişim sürecinde yeni yapıların inşası ve arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen yeni bulgular, yeni ortaya çıkan kaynaklardan edinilen yeni bilgiler, mevcut kaynakların eski kaynaklarla mukayese edilerek farklı bakış açılarıyla incelenmesi, Konya şehrinin savunma sistemi konusuna akademik anlamda süreklilik getirmektedir.

1. Konya Kalesi, Dış Savunma Hattı

Konya Kalesi’nin Dış Savunma Hattı, savunma sisteminin ilk aşaması olup, şehrin içinde kontrollü ve korunaklı bir bölüm oluşturmaktaydı. İkinci aşama ise, dış savunma hattının çevrelediği bölge içinde yer alan, Konya’nın Selçuklu dönemindeki idari ve dini merkezini barındıran İç kale idi.

1.1. Şehir Surları:

Konya’nın savunma sisteminde şehre ait öğelerin en büyük bölümünü oluşturan şehir surları, Sultan Alâeddin Keykubâd’ın saltanatının ilk yıllarında, yaklaşan Moğol tehlikesine karşı ileri görüşlülükle ve ivedilikle inşasını istediği büyük ölçekli bir savunma yapısıdır. Kaynaklara göre surların inşası 1221 yılında tamamlanmıştır.

1.1.1. Surların İnşa Süreci

Surların inşa süreci hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler veren İbn-i Bibi’ye göre, Sultan Alâeddin Keykubâd, Konya’nın surlardan yoksun olduğunu görerek sur inşasına girişmiş, inşa

³⁰⁷ Özellikle bazı vakfiyelerde, yapıların yeri tanımlanırken verilen, yapının şehir surlarının hangi kapısına yakın olduğu bilgisi oldukça dikkat çekicidir. Bk. Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, 1996.

³⁰⁸ İç Kale veya surlar ile ilgili isimlendirmeye bir örnek Ankara Ulus’ta 1920’li yıllara kadar mevcut olan Tahtakale (Taht-el Kal’a) Hamamı’dır. Konya’da da Alâeddin tepesine komsu bir “Taht-el Kal’a” sokağı bulunmakta olup Alâeddin Tepesi ve çevresini gösteren 1926 tarihli kadastral paftada görülebilir.

süreci 1221 yılında tamamlanmıştır. Konya'nın tarihi ile ilgili bazı kaynaklarda bu ifade, surların inşa tarihi olan 1221'den önce Konya'nın surlarının olmadığı biçiminde yorumlanmıştır. Öte yandan, şehrin tarihinin daha erken dönemlerinde sahip olduğu öneme bağlı bir savunma gereksinimi olduğu düşünüldüğünde, bu savunma doğruluğu sorgulanır hale gelmektedir. Buna ek olarak, dış surların 1221'den önce mevcut olduğuna dair güçlü deliller de mevcuttur. Evliya Çelebi Konya Kalesi'nin ilk inşa eden olarak Bizans İmparatorlarını işaret etmekte olup, bu bilgiye göre şehir surlarının inşa tarihi 7.yüzyıldan daha eskiye dayanmaktadır³⁰⁹. Surların 1221 yılından önceki mevcudiyetine ilişkin bilgiler, çatışmalarla ilgili kayıtlarda da yer alır. Nitekim, 1101 yılındaki Haçlı Seferinde Konya önlerine gelen haçlılar, dış surlara, sonuçsuz kalan saldırılar düzenlemişler, fakat surları aşamamışlardır³¹⁰. 1190 yılında Konya önlerine gelen Haçlı orduları ise şehri kuşatmışlar, dış savunmaları aşmayı başarıp şehrin çarşısını yağmalamışlar ve pek çok kişiyi öldürerek iç kaleye kadar ulaşmışlardır³¹¹. Hamdullah Müstevfi'ye göre şehrin dış surları, Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192) tarafından yaptırılmış, harap olmaya yüz tutunca Sultan Alâeddin Keykubâd ve ümerası tarafından onarılmıştır³¹². Bütün bu bilgiler dikkate alındığında, şehrin dışında haçlı ordularını karşılayacak bir savunma ögesinin mevcut olduğunu, öte yandan bu ögenin, yapısal eksiklikleri veya hasarlı oluşundan

ötürü, kuvvetli saldırıları durdurmakta yetersiz kaldığını düşünmek mantıklı olacaktır. Sultan Alâeddin Keykubâd'ın surları inşa ettirmesinden kasıt, şehri korumakta yetersiz kalmış olan surların tadil edilmesinin ötesinde, büyük ölçüde yeniden inşa edilmesi olmalıdır.

İbn-i Bibi'nin anlattıklarına göre surların inşa süreci şu şekilde gelişmiştir: Sultan, Konya'nın gelişimini ve büyümesini gözetip, şehrin sakinlerinin emniyetini düşünerek Sivas ve Konya'nın etrafına sur inşa etme kararını almış ve bu karar yakınları ve vezirlerinden kabul görmüştür (271-272). Sultanın emri üzerine, ilk önce surların inşası için gerekli projeler hazırlanmış ve bu projeler bizzat Sultan tarafından incelenerek kritik edilmiş, bazı kısımları düzeltilmiştir. İbn-i Bibi'nin anlatımında bu aşamadan sonrası, surların inşa süreci kadar devlet yönetimindeki usul ve kararlarla ilgili olarak da önemli bilgiler içermektedir. Sultan Alâeddin, özel naiplerini çağırarak Konya surlarının dört kapısının, birkaç burç ile beden duvarlarının masraflarının Hassa'dan karşılanmasını, geri kalanların masraflarının vezirler arasında bölüştürülmesini, Sivas surlarının masraflarının da benzeri biçimde oranın emirleri tarafından karşılanmasını ve bu konuda hızlı davranılmasını emretmiştir³¹³. Sultanın bu kararı, yapım sürecindeki maliyet sorununu çözmeye yönelik olmasının yanı sıra devlet yönetimindeki temkinli tutumu ile de ilgilidir. Sultanın kendisinden daha varlıklı olan ve Selçuklu tahtı için potansiyel tehdit oluşturan vezirlerine hâkim olma endişesinin mali boyuttaki yansıması olarak yorumlanmaktadır. Nitekim surların inşasından

³⁰⁹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, çev. Z. Danışman, C.4, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1970, 214.

³¹⁰ Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde*, s. 103.

³¹¹ Semavi Eyice, "Friedrich Barbarossa'nın III. Haçlı Seferi ve Konya Savaşı ile Sibilia ve Mavga Kaleleri, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, V-VI, 1981, ss. 151-178.

³¹² Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde*, ss. 103-104.

³¹³ İbn-i Bibî, *El Evamirrü'l Ala'yye Fi'l Umuri'l-Alaiyye (Selçukname)*, haz. M. Öztürk, C. I, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, s. 273.

sadece iki yıl sonra bu vezirlerin çoğu, Sultana karşı planladıkları bir komplo yüzünden idam edileceklerdir³¹⁴.

İbn-i Bibi, Sultanın kararından sonra surların inşasına hızla başladığını ve kısa sürede tamamlandığını aktarmaktadır. Sultan Alâeddin'in 1220 yılında tahta geçtiği düşünüldüğünde, Konya şehir surlarının bir yıl içinde tamamlandığı ortaya çıkmakta ve bu anlatımı doğrulamaktadır. İbn-i Bibi, inşaatı kontrol eden ve yapılan işleri beğenen Sultanın, emeği geçenlerin isimlerini surların üzerine yazdırarak onları onurlandırdığını da ifade etmektedir³¹⁵. Bu kitabelerin bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir³¹⁶.

Surların inşası ile ilgili olarak İbn-i Bibi'nin ve diğer kaynakların pek fazla bahsetmedikleri önemli bir gerekçe de sel baskını tehlikesidir. Mevsimin aşırı yağışlı olduğu zamanlarda, şehrin kuzeybatısından geçen Meram deresinin taşması, şehri su altında bırakmaktadır. Surlar ve önündeki geniş hendek, sel baskını ile gelen suları şehrin güneyindeki Aslım bataklığına aktararak şehri korumaktadır³¹⁷. Bu tabii olgu, Osmanlı döneminde Konya'ya askerî açıdan bazı avantajlar da sağlamış, sel baskını, şehri kuşatanların dikkate almaları gereken bir tehlike olmuştur³¹⁸. Dolayısıyla, Sultan Alâeddin

Keykubâd'ın surları inşa ettirmesini, askeri bir faaliyet olduğu kadar bir bayındırlık faaliyeti olarak da düşünmek gerekir.

1.1.2. Surların Tahrip ve Yok Oluş Süreci

Surlara yönelik ilk tahribat süreçleri, Sultan Alâeddin'in vefatından sonraki idari zafiyet neticesinde devletin Moğol hakimiyetine girdiği dönemde oluşmuştur. İbn-i Bîbî'nin aktardıklarına göre 1255'ten sonra Moğol hükümdarı Baycu, şehrin savunma sistemini kasıtlı olarak zayıflatmak için burçların bir kısmını yıktırılmış, 1277 yılında Cimri olayında surların iki kapısı ateşe verilerek tahrip edilmiştir³¹⁹. Karamanoğullarının 13. yüzyıl sonları ve 14.yüzyıl başlarında Konya civarına yaptıkları akınlar esnasında surlar tahribata uğramış, Yahşi Bey'in Konya'yı ele geçirmesinden sonra tamir ettirilmiş³²⁰. Bununla birlikte bu tamirlerin ömrünün az olduğunu, 15. ve 16. yüzyıllarda, Osmanlı Devleti ile Karamanoğlu beyliği arasındaki mücadeleler esnasında birçok kez kuşatılan şehrin surlarının bu kuşatmalarda da hasar gördüğünü düşünmek mümkündür³²¹. Nitekim 1467 yılında Fatih Sultan Mehmed'in Karamanoğulları ile mücadelesinin sonunda hasar görmüş olan surlar, ahmedek ve İç kale surları tamir edilmiştir³²². Surların, 18.yüzyıla kadar bakımından so-

³¹⁴ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971, ss. 340-341.

³¹⁵ İbn-i Bîbî, *El Evamirrü'l Ala'iyye*, s. 273.

³¹⁶ Bu kitabelerden, surların Sultan Alâeddin Keykubâd tarafından yaptırılan kısmına ait olanların bir kısmı, Konya İnce minareli Medrese Taş ve Ahşap Eserler Müzesi koleksiyonunda muhafaza edilmektedir. Bk. Remzi Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.

³¹⁷ Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Güven Matbaası, Ankara, 1971, s. 60.

³¹⁸ 1414 yılında Konya'yı kuşatıp, bu kuşatma esnasında vuku bulan bir sel baskını neticesinde zarara uğrayan Osmanlı ordusu, kuşatmayı kaldırıp geri çekilmek zorunda

kalmıştır. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s.350.

³¹⁹ İbn-i Bîbî, *El Evamirrü'l Ala'iyye*, s. 273; Necati Kaymaz, *Pervane Mu'inü'd-din Süleyman*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1970, s. 172.

³²⁰ Besim Darkot, "Konya", *İslâm Ansiklopedisi*, C.6, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967, ss. 847-848.

³²¹ Hoca Sadettin Efendi, *Tacü't Tevarih*, C. I,II, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1979, ss. 83, 206.

³²² Mehmet Önder, "Konya Kal'ası ve Figürlü Eserleri", VI. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 20-26 Ekim 1961, s. 156.

rumlu görevlileriyle birlikte ayakta kalabildiği, 19 yüzyılın başında ise görevlilerinin tasfiye edilmiş olduğu ve tumarlarının da dağıtıldığı anlaşılmaktadır³²³.

Surlar, XIX. yüzyıl başı itibariyle kısmen yıkılmış olmalarına rağmen, Kinneir ve Leon de Laborde'un aktardıklarına göre, kapılarıyla beraber şehir dokusunda izlenebilmektedir³²⁴(-Sekil #1). Bu gerileme süreci pek şaşırtıcı olmasa gerektir. Zira Konya'nın, Fatih döneminden itibaren herhangi bir askeri tehlide uğramaması, XVI. ve XVII. yüzyıllarda şehrin surlarının varlığını ve gerekliliğini sorgulanır hale getirmiş olmalıdır. Öte yandan Osmanlı dönemindeki şehir gelişiminin ağırlıklı olarak surla çevrili alanın doğusu ile sur dışında Mevlâna manzumesi etrafında vuku bulması, surların şehrin gelişimini engelleyen bir unsur olarak kabul görmesini de sağlamış olmalıdır. Bu mahalde, surların ilk olarak şehrin doğu kısmında ortadan kaldırılmaya başlandığı da söylenebilir. Leon de Laborde'un gravürü de bu durumu doğrulamaktadır. Kısmen yıkılmış olsalar da 19.yüzyılın başlarına ulaşabilmiş olan surlar, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren kamu yapılarının onarımı ve yeni yapıların inşası için malzeme olarak kullanılmak üzere hızla tahrip edilmeye başlamıştır³²⁵. Bu süreçte

şehre göçmen yerleşimlerinin de payı olmalıdır. XVIII. yüzyıl kaynaklarının şehrin surlarla çevrili olan kısmının içinde var olduğunu bildirdiği geniş boş alanların, XIX. yüzyılda göçmenlerin yerleştirilmesi için kullanıldıkları görülmektedir³²⁶. Şehrin güneybatı kısmında istasyona yakın bölgeye muhacirlerin iskân edildiğini belirten Ahmet Tevhid Bey'e göre, XIX. yüzyıl sonu itibariyle surların batı-güneybatı kısmı tamamen tahrip olmuş ve hendeği dolmuştur³²⁷. XIX. yüzyıl sonu itibariyle surların son kalıntıları, muhtemelen, şehrin kuzey ve güney kısmında yer alan parçalarıdır.

Surların yok oluş sürecinin XX. yüzyıl başında da dönemin yasal düzenlemelerine uygun şekilde devam ettiğini düşünmek mümkündür³²⁸. Surların en son ayakta kalabilmiş kısımları olan Larende caddesi üzerindeki ka-

---

taşla ve oldukça hızlı bir şekilde inşa edilmiş olduğunu belirtmektedir. Hüseyin Muşmal, "1867 Konya Çarşısı Yangını ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme Denemesi", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C.32, No:1, 2008, s. 109.

³²⁶ Göçmenlerin yerleştirilmesiyle oluşan mahalleler, Hamidiye, Cedidiye ve Abdülaziz mahalleleri olarak bilinmektedir. Ahmet Tevhid Bey'in bahsettiği bölgedeki surların tahribinin, göçmenlerin yeni yapılar için malzeme temin etmeleriyle ilgili olması kuvvetle muhtemeldir. Zira bu durumun benzerleri ülkenin başka kesimlerinde de görülmektedir. Osman Hamdi Bey 1891 yılında, Side'ye Göçmen yerleştirilmemesi için Bâb-ı 'Ali'ye yaptığı başvuruda, Aydın Germencik'te, Tekke Köyü yakınında bulunan harabelerin buraya yerleştirilen Çerkes göçmenler tarafından, yapı malzemesi temini için tahrip edildiğinden bahsetmekte, aynı sorunun Side'de de yaşanmasından endişe etmektedir. Erdal Taşbaş, "Osmanlı'da Eski Eser Korumacılığı ve Bir Örnek: Osman Hamdi Bey'in Side'ye Göçmen İskânını Engelleme Çalışmaları", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/2, 2017, ss.1315-1336.

³²⁷ Süheyl Ünver, "Yetmiş Yıl Önce Konya", *Belleten*, XXXI/122, 1967, s. 208.

³²⁸ 1912 yılında yürürlüğe girmiş olan ve korumadan daha çok yıkımın yordamını tanımlayan, *Muhafaza-i Abidat Nizamnamesi* ile, 1914 yılında yürürlüğe girmiş olan, eski kaleler ve surların arsalarını belediyelere veren, *Esvâr ve Kıla-i Atıkadan Belediyelere Vilayata Terk Olunacak Yerler Hakkında Kanun* ile eski kale ve sur kalıntılarının yıkımının yasal olarak yolu açılmıştır. Bu

---

Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara, 1967, ss.145-169.

³²³ Muhittin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Tablet Yay., Konya, 2007, s. 71.

³²⁴ John Mc Donald Kinneir, *Journey Through Asia Minor, Armenia and Kurdistan*, Elibron Classics, Londra, 2006, ss. 219-220; Leon de Laborde, *Voyage De'l Asie Mineure, Firmin Didot Freres Editeurs*, Paris, 1838, ss. 116-117.

³²⁵ 1867'deki yangında hasar gören Kapı Camisi'nin yeniden yapılması ve Hükümet Konağı inşası bu kullanımların en bilinenleridir. Bunun haricinde 1867 Çarşısı yangınında tahrip olarak yeniden düzenlenen çarşı bölgesinin ve Aziziye Camisinin inşasında da surların taşlarından faydalanılmış olmalıdır. Muşmal, yeni çarşının kesme

lıntıları 1940'lı yıllara kadar kısmen de olsa varlıklarını koruyabilmişlerdir³²⁹. Konya surlarından günümüze kalan en büyük iz, surların takip ettiği rotanın günümüz şehrinin yol ağındaki bazı ana caddelerle büyük ölçüde çakışmasıyla oluşmuştur. Bu durum günümüzde dahi surların takip ettiği rotanın izlenebilmesini sağlar (Şekil #2).

Surların günümüzde konumları bilinen kalıntıları ancak Larende caddesi civarında görülebilmektedir. Bununla birlikte nispeten yeni sayılabilecek bazı inşaatların temellerinde de sur kalıntılara rastlandığı bilinmektedir. Uzluk, 1950'li yıllarda, Mümtaz Koru Verem Savaş Dispanserinin inşaat alanında sur kalıntıları bulunduğunu ve bunları gördüğünü ifade etmektedir³³⁰. Sur kalıntılarında bir diğeri, 1979 yılında Hastane Caddesinde bulunmuş ve Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 08.06.1979 tarih ve A-1713 sayılı kararı ile tescil edilmiş, daha sonrasında bir başka kurul kararıyla yapı bünyesinde koruma altına alınmıştır³³¹. Surlarla ilgili bir başka kalıntı ise 1986 yılında İstanbul Caddesi'nin batı kenarında Fenni Fırın'ın karşısındaki parselde yapılan inşaatla açığa çıkmıştır. Bu örnekler haricinde bazı başka parsellerde de surun bakiyesine ait

kısımlar ortaya çıkarılmışsa da bunlar yetkililere haber verilmeksizin yok edilmiştir³³². 2012 yılında surların kuzeydoğu kısmına ait bir parça Sultan Veled Caddesi üzerindeki bir otelin inşaatı sırasında açığa çıkarılmış, otel inşaatı bünyesinde koruma altına alınmıştır. Yeni yapıların inşaatları esnasında ortaya çıkan sur kalıntıları halen Konya şehrinin gündemindedir. 2021 yılı itibariyle Şükran Mahallesi'ndeki kentsel dönüşüm çalışmaları kapsamında da surların kalıntılarına rastlandığına ilişkin haberler, Konya basınında yer almıştır.

1.1.3. Şehir Surlarının Fiziksel Özellikleri

Konya surlarının formu ve boyutları hakkında görsel ve yazılı kaynaklar ile surların günümüze ulaşabilmiş parçalarından çeşitli bilgiler elde edilebilmektedir. İnşa edildiği dönem itibariyle, şehrin idari, dini ve ticari merkezleri barındıran en yoğun bölümünü çevrelediği anlaşılan surların, şehrin kuzeybatısında yer alan Zindankale adlı yapı ile bütünleşecek şekilde inşa edildiği görsel belgelerden izlenebilmektedir. Konya surları tek katmanlı olup, beden duvarları, burçlar ve kapılardan oluşmaktadır. Surlar ve kapıların hemen dışında ise içi su ve çamur dolu bir hendek mevcuttur. Surların toplam uzunluğu, yaklaşık 4.7 kilometredir³³³. Surların beden duvarları yaklaşık 3m. kalınlığında ve 18m yüksekliğindedir. Beden duvarlarının üst bitişlerinde muhtemelen seğirdim duvarı ve dendanlar da bulunmaktadır.

süreç, tüm ülkede olduğu gibi Konya'da da surların yok edilmesini yasal hale getirerek hızlandırmış olmalıdır.

³²⁹ İ. H. Konyalı'nın, Konya Tarihi adlı eserinde surların bu kesimini gösteren bir fotoğraf mevcuttur. İbrahim Hakki Konyalı, *Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964, s. 121. Eserin önsözünde çalışmanın 1944 yılında hazırlanmış olduğu, bununla birlikte basımının 1964 yılında tamamlandığı belirtilmektedir. Buna göre sur kalıntılarını gösteren fotoğraf, çekiliş tarihi itibariyle en geç 1940'ların başına ait olmalıdır.

³³⁰ Friedrich Sarre, *Konya Köşkü*, Çev. Ş. Uzluk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967, s. 96.

³³¹ Yılmaz Önge, "Hafızasını Kaybeden Şehir Konya", *TM-MOB Mimarlar Odası Konya Şubesi Bülteni*, 1990/1, Konya, 1990, s. 7.

³³² Önge, "Hafızasını Kaybeden Şehir Konya", s. 8.

³³³ Mustafa Önge, "Alâeddin Keykubâd Dönemi İmar Faaliyetlerinden Konya Şehir Surları Hakkında Karşılaştırmalı ve Sayısal Değerlendirmeler", II. Ulusal I. Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri, 06-07 Kasım 2008, Konya, 2010, s. 296.

Burçlar, surların, beden duvarlarını destekleyen, inşaatı aşamalara bölen beden duvarlarıyla bağlantılı dikdörtgen planlı bileşenleridir. Üst kısımları, mancınık gibi dönemin ağır silahlarını kullanmaya uygun biçimde yapılmış olmalıdır. Burçların adet bilgisinin kaynaklarda farklı sayılarla verilmiştir. Konyalı, Târih-i Âl-i Selçuk'a dayanarak 140 emirin birer burç yaptırıldığını, ayrıca dört burcun da Sultan tarafından yaptırıldığını, böylece toplam 144 burç olduğunu ileri sürmektedir³³⁴. Texier'e göre ise toplam burç adedi 108'dir. Şehri 1766'da ziyaret eden C. Niebuhr ise çizdiği şehir krokisinde Zindankale ile beraber 103 kadar burç resmetmiştir (Şekil #3).

Burçlar beden duvarları ile bütünleşik dikdörtgen planlı elemanlardır. Yerlerine göre kabaca 5m x 10m veya 6,5m x 10m plan ebatlarındadır. Beden duvarlarından 6,5-7m kadar dışarıya doğru çıkıntı yapmaktadırlar³³⁵. Yükseklikleri ise beden duvarları ile aynı olmalıdır.

Sur sisteminin bir başka önemli ögesi de kapılardır. Kapıların, görsel kaynaklardan edinilen bilgilere göre, genel görünümleri itibarıyla burçlara benzer biçimde düzenlendikleri görülür. Bununla birlikte kapıların adetleri, adları ve yerleri ile ilgili dönem kaynaklarından ve araştırmacıların yazdıklarından edinilen bilgiler çeşitlilik göstermektedir. Nasûh-i Silahî'nin (Matrakçı Nasuh) Konya minyatürü 16.yüzyılın ilk yarısı itibarıyla surlarda sadece dört kapının açık olduğunu göstermektedir (Şekil #4). 16.yüzyılın ortasında Konya'yı ziyaret eden Pierre Belon ise şehir surlarında 8 kapı olduğunu aktarmaktadır. Evliya Çelebi 17.yüzyıl

itibarıyla şehrin 12 kapısından sadece dördünün işlevsel olduğundan bahsetmektedir³³⁶. C. Niebuhr, 18 yüzyıl kaynağı olarak Konya şehrinin krokisini çizerken açık durumda 7, iptal edilmiş 2 kapı resmetmiştir (Şekil #3). 19.yüzyılın başı itibarıyla, Kinneir³³⁷ 8 kapının varlığından bahsetmekte, Fischer ise hazırladığı Konya haritasında 7 kapı göstermektedir. İ. H. Konyalı, Hamdullah Kazvinî'nin XIV. yüzyılda yazdıklarına dayanarak şehrin Selçuklu döneminde 12 kapısının olduğunu belirtmektedir³³⁸. M. Önder ve T. Baykara da Le Strange ve Katip Çelebi'ye dayanarak bu bilgiyi tekrar eder³³⁹. Ş. Uzluk, Friedrich Sarre'nin Konya Köşkü adlı eserine ilave olarak yazdığı kısımlarda Selçuklu dönemi surlarındaki kapıların adedini 14 olarak ver-

³³⁶ Evliya Çelebi, surların kapılarından bahsederken sadece ve özellikle At Pazarı Kapısı'ndan bahsetmektedir. Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, çev. Z. Danişman, C.4, Zuhuri Danişman Yayınevi, İstanbul, 1970, s. 215.

³³⁷ Kinneir, *Journey Through Asia Minor*, s. 219.

³³⁸ Konyalı bu on iki kapıdan; 1.Çaşnıgir (Ertaş) Kapısı, 2. Halkabegüş Kapısı, 3. Aksaray Kapısı, 4. Telli Kapı, 5. At Pazarı Kapısı, 6. Deri/Darı Kapısı, 7. Demir (Demirciler) Kapısı, 8. Larende Kapısı (Deli Kapı), 9. Meram Kapısı, 10.Yapılı (Eski) Kapı, 11. Çeşme Kapısı, 12. Sille Kapısı olarak bahsetmektedir. Konyalı, 29 kapı ismi bulunduğunu, bunlardan 22 adedine yer bulunduğunu, diğerlerinin münhal olduğunu ve kapı isimlerinin mükerrer olabileceğini ifade etmektedir. Konyalı, *Konya Tarihi*, ss. 141-151.

³³⁹ M. Önder'in aktardığı bilgilere göre Konya surlarının kapıları; 1. Larende Kapısı, 2. At Pazarı Kapısı, 3. Telli Kapı, 4. Aksaray Kapısı, 5. Çeşme Kapısı, 6. Ayas Kapısı, 7. Ertaş Kapısı, 8. Ladik Kapısı, 9. Sille Kapısı, 10. İstanbul Kapısı, 11. Antalya Kapısı, 12. Yeni kapı olarak 12 adettir. Önder, bu kapıların yerlerini bir harita üzerinde de göstermiştir. Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, ss. 60-62. Baykara'ya göre ise; surlardaki dört kapı sultan kapıları olup, bunun haricindeki sekiz kapı sırasıyla; 1. Aksaray Kapısı, 2. At Pazarı (Çaşnıgir) Kapısı, 3. Debbağlar (Kasaplar) Kapısı, 4. Ertaş Kapısı, 5. Fahiranî Kapısı, 6. Halkabegüş Kapısı, 7. Lârende Kapısı, 8.Meydan Kapısı. Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1985, ss. 39-41. T. Baykara da tıpkı İ.H. Konyalı gibi kapı isimlerinin mükerrer olabileceğine dikkat çekmektedir. Baykara'nın da M. Önder gibi kapıları harita üzerinde konumlandırılmaya çalışmış olması önemli bir katkıdır.

³³⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 134.

³³⁵ Önge, "Alâeddin Keykubâd", s. 296.

mektedir³⁴⁰. Y. Küçükdağ ise, Konya Şer'iyye sicillerine dayanarak 18.yüzyılda şehrin 6 kapısı bulunduğunu ileri sürer³⁴¹. A. Yasa, Selçuklu döneminde surlarda 12 kapı olduğu bilgisini, daha önce yapılmış araştırmalar ve arşiv belgelerinin yardımıyla, önemli yapı ve mekânlar ile kapıların ilişkilerini kurup, aynı adla anılan kapıları da tespit ederek netleştirmeye çalışmıştır³⁴². Bu kapıları doğudan batıya doğru şöyle sıralar: 1. Halka Beguş Kapısı, 2. Tabakçılar (Kasaphane, Debbaglar) Kapısı, 3. Aksaray Kapısı, 4. Telli Kapı, 5. Çaşnıgir Kapısı, At Pazarı (Pazar) Kapısı, 6. Larende Kapısı, 7. Yapılı (Eski) Kapı, 8. Çeşme Kapısı (Yeni Kapı), 10. Ahmedek (Antalya, Pul Ahmet) Kapısı, 11. Sille Kapısı, 12. Ertaş (Çaşnıgir, Mevlâna İdris) Kapısı. A.Yasa'nın ve diğer tüm müelliflerin verdikleri yazılı ve görsel bilgiler dikkate alınarak, 2011 yılında yapılmış bir çalışmada, Osmanlı dönemi sokak örüntüsünü gösteren bir harita üzerinde, ticari mekânlarla birlikte, şehir surlarındaki kapılardan 9 tanesinin yerlerini göstermek mümkün olmuştur³⁴³. Konumları açıkça tespit edilemeyen diğer kapılar ise bunlara yakın konumlarda olmalıdırlar (Şekil #5).

Kapılar, biçim özellikleri bakımından muhtemelen benzer özellikler göstermekteydi. Görsel kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, ka-

pılarda giriş cepheden değil, kapıyı oluşturan burcun yan duvarından verilmiş, böylelikle kapıların emniyeti temin edilmeye çalışılmıştır (Şekil #6). Plan ebatları ve özellikleri burçlarla benzerlik gösteren kapıların, yapısal özellikleri ve bezemeleriyle ilgili olarak kaynaklarda ilginç bilgiler mevcuttur. Kinneir, suların kuzey kısmında yer alan Ladik (Ertaş) kapısı ile ilgili olarak; kapının ön kısmının büyük bölümünü, altında devasa bir Herkül heykeli olan bir Türkçe kitabenin kapladığını, yine bu kapının olduğu yerde yaklaşık 3 metre yükseklikte bir rölyef üzerinde bir Roma soylusunun ve askerlerinin betimlenmiş olduğunu anlatmaktadır³⁴⁴. Aynı kapıyı resmettiği anlaşılan bir çizim, 1826 yılında şehri ziyaret eden Leon de Laborde tarafından yapılmıştır³⁴⁵. Burada kapının genel görüntüsünün yanı sıra bahsedilen öğeler de ayrıntı olarak çizilmiştir. Kapılarla ilgili bir başka önemli görsel kaynak C. Texier'in gravürüdür. Burada betimlenen kapı genel olarak Laborde'un çizimindeki kapıya benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte, kapıyı oluşturan kütlelerin dış cephesi görülmemekte, yan cephesinden verilen girişin, düz kavsaralı tipik bir taçkapı gibi düzenlenmiş olduğu, kapının giriş cephesinde üst kısımda melek ve aslan tasvirlerine yer verildiği ve kapının her iki yanında zincirle tutturulmuş güllerin sallandırıldığı açıkça görülmektedir. Texier'nin tasvir ettiği kapının harap vaziyette bir üst katı da mevcut olup, çizimdeki ifadeden anlaşıldığı kadarıyla tuğla ve taş kullanılarak inşa edilmiş ve tuğla kısımları sıvanmıştır. Bu

³⁴⁰ Bu bilgilerde bazı tekrarların ve kapıların yönleriyle ilgili tutarsızlıkların olduğu görülür. Bk. Friedrich Sarre, *Konya Köşkü*, çev. Ş. Uzluk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967, s. 97.

³⁴¹ Yusuf Küçükdağ, *Lale Devri'nde Konya*, T. C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1989.

³⁴² Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde*, ss. 105-110.

³⁴³ Mustafa Önge, *Conservation of Cultural Heritage on Alâeddin Hill in Konya from the 19th Century to Present Day*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Doktora Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, Ankara, s. 45.

³⁴⁴ Kinneir, *Journey Through Asia Minor*, s. 220.

³⁴⁵ Bk. Leon de Laborde, 1838, *Voyage De l'Asie Mineure*, Firmin Didot Freres Editeurs, Paris, s.116-117. Konyalı bu kapının Ertaş kapısı olarak bilindiğini aktarmaktadır (140-141).

bilgi kapılarının bazılarının veya tümünün üst kısımlarında köşkler veya kapıyı savunmaya yönelik tahkimatlar yapılmış olduğu düşüncesini akla getirmektedir.

Şehir surları genel olarak devşirme taş kullanılarak inşa edilmiştir. Tarihsel süreçte yapılan onarımlar esnasında surların tuğla ve ahşap kullanılarak yapılmış bazı kısımları olduğundan da kaynaklarda bahsedilmektedir. Surların Larende tarafını gösteren fotoğrafta, kulelerin taş işçiliğinin beden duvarlarından farklı olması dikkat çekicidir (Foto #1). Surların beden duvarları devşirme taştan çok düzgün olmayan sıralar halinde düzenlenmiş, sıvama derzli olarak bitirilmişken; kulelerin ise akçağaçmez derzli olarak kesme taştan ve oldukça düzgün bir biçimde inşa edilmiş oldukları görülür. Kulelerin bu özenli yapısını üstlerinde bulunan kitabeler tamamlamaktadır³⁴⁶. Süsleme öğeleri olarak da yoğun biçimde devşirme taşlardan faydalanılmış olması oldukça dikkat çekicidir. Yazılı ve görsel kaynaklardaki bilgilerden aslan heykellerinin sıklıkla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bunun haricinde pek çok heykel ve rölyefe de beden duvarları, burçlar ve kapılar üzerinde, dönemin dinî teamüller etrafında biçimlenmiş sanat anlayışının hilafına, bilinçli bir biçimde yer verilmiş olması dikkate değerdir³⁴⁷.

³⁴⁶ İbn-i Bibi surları inşa eden emirlerin Kur'an'dan ayetler, hadisler ve Şehnâme'den beyitlerle surları süslediklerinden bahseder. İbn-i Bîbî, *El Evamirrü'l Ala'iyye*, s. 273.

³⁴⁷ Heykellerin ve sanat eseri niteliğindeki parçaların surların belirli yerlerinde konumlandırılmaları bilinçli bir tutumdur. Turan'a göre bu durum Sultan Alâeddin Keykubâd'ın taassupla uzak, bilime ve sanata meraklı bir hükümdar olmasıyla ilişkilidir. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971, s. 394. Kinneir'in bu heykellerden bazılarının sonradan uyumsuz bir biçimde tamir edilmiş olduklarını anlatması da bu görüşü destekler. Kinneir, *Journey Through Asia Minor*, s. 220.

1.2. Konya'nın Ahmedek'i "Zindankale"

Selçuklu dönemi Anadolu-Türk şehrinde dış savunma hattına ait önemli bir ögedir. Şehir surlarına içeriden bitişik bir yapı olup, Alaiyye, Kayseri ve Sivas'ta da birer örneği mevcuttur³⁴⁸. Kaynaklarda İç Kale ile karıştırılan bu öge, ölçeği ve sadece askeri nitelikli oluşu ile İç Kale'den farklı bir tür garnizon merkezi veya kışla yapısıdır³⁴⁹. Konya şehir surlarının Ahmedek'i, muhtemelen Osmanlı döneminde aldığı, "Zindankale" ismiyle anılmaktadır.

Şehir surları ve İç Kale surları gibi günümüze ulaşamamış bir yapı olan Zindankale, Konya şehrinin savunma sistemi içinde özel bir yere sahip olup, şehir surlarının batı kısmında yer alır. Diğer şehirlerdeki örnekleri gibi, Konya şehrinin savunmasına bir Selçuklu dönemi katkısıdır. Yapının inşaatı 1214 yılında, Sultan Alâeddin Keykubâd'ın şehir surlarını yeniden düzenleyerek inşa etmesinden yedi yıl önce, Sultan I. İzzeddin Keykâvus döneminde tamamlanmıştır. Zindan ve silah deposu işlevleriyle kullanılmış olduğunu bildiğimiz bu yapının, surlarla bütünleşik işleyen önemli bir tahkimat olduğu, Selçuklu döneminden sonra Osmanlı döneminde de önemini kaybetmediği anlaşılmaktadır³⁵⁰. 19. yüzyıl sonuna kadar ayakta olduğu bilinen yapı, 20. yüzyıla ulaşmadan yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.

³⁴⁸ Uğur Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15. yy)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1987, ss. 152-153.

³⁴⁹ Tanyeli, *Anadolu-Türk Kentinde*, s. 152.

³⁵⁰ Küçükdağ, *Lale Devri'nde Konya*, s. 16.

1.2.1. Zindankale'nin Tahrip ve Yok Oluş Süreci

Zindankale'nin terk edilmesine ve tahribine yol açan sürecin, şehir surlarının tahribine yol açan süreçle benzer biçimde gelişmiş olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte bu hususta daha kesin bazı bilgiler de mevcuttur. 1891 yılında Konya'yı ziyaret eden C. Huart yapıyı duvarları ve kuleleriyle birlikte ayakta, harap vaziyette görmüştür³⁵¹. 1884 yılında Konya'yı ziyaret eden J. H. Haynes ise Zindankale'nin kulelerini ve duvarlarını büyük ölçüde sağlam vaziyette iken gösteren fotoğraflarını çekmiştir (Foto #2). 1897 yılında Konya'yı ziyaret eden Ahmet Tevhid Bey ise, ziyaret tarihi itibarıyla yapının yıkılmakta olduğundan bahsetmektedir³⁵². Bu süreçte yapı, yeni yapı inşasına yönelik malzeme temini için kullanılmış olmalıdır. Zira, Konya'nın 1918 yılındaki durumunu gösteren "Konya Şehri'nin Harita-i Umumiyesinde Zindankale'nin yeri taş ocağı olarak işaretlenmiştir"³⁵³.

Yıkımından sonraki yıllarda Zindankale, subasman seviyesine inene kadar sökülüp, taş ocağı olarak kullanılmış olmalıdır. Bununla birlikte yapının arsasının ve hendeğinin şehir dokusundaki yerini, 1960'lı yılların başlarına değin koruduğu ve bu tarihten sonra imar planı hükümleriyle yapılaşmaya kurban verildiği anlaşılmaktadır. Şöyle ki; Zindankale'nin arsası, 1930'lu yıllara ait kadastro belgelerinde gösterilmektedir³⁵⁴. Bu arsa 1946 Konya İmar

Planı'nda da korunacak alan olarak belirtilmiş olduğu halde, 1959'da onaylanmış yeni imar planında yapılaşmaya açılmıştır. 1968 İmar Planına esas olan halihazır durum paftasında ise, bu arsada herhangi bir kalıntı olduğuna dair kayıt yoktur³⁵⁵ (Şekil #7). Zindankale kalıntılarının bulunduğu konum, imar planında 2000'li yılların başında yapılan bir değişiklikte belediyeye ait arsa, okul arsası ve idari işlevli yapı arsasından oluşan üç mülkiyetin kesişim noktasında kalmış, 2007 yılında belediyeye ait otopark inşaatı esnasında da yapının kalıntıları yeniden açığa çıkmıştır (Foto #3). Zindankale'nin belediyeye ait arsadaki kalıntıları aynı yıl tescil edilmiş, Konya Müzesi Müdürlüğü tarafından bu alanda kurtarma kazıları yapılmış, böylece net olarak ortaya çıkarılan kalıntılar daha sonra da bir sanat galerisi yapısı bünyesinde koruma altına alınmıştır³⁵⁶. Kalıntıların büyük bölümü halen bu parselde komşu iki parselde bulunmakta olup, sağlamlık durumları bilinmemektedir.

1.2.2. Zindankale'nin Fiziksel Özellikleri

Yazılı ve görsel kaynaklar ile belediyeye ait parselde yapılan kurtarma kazıları, Zindankale'nin fiziksel özellikleri hakkında önemli bilgiler içermektedir. Görsel kaynaklardan, Zindankale hakkındaki en detaylı ve en eski tarihli bilgileri C. Niebuhr vermektedir (Şekil #3). Buna

Belediyesi olarak kaydedilmiştir. Dosya numarası yoktur.

³⁵¹ Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1978, s. 106.

³⁵² Ünver, "Yetmiş Yıl Önce Konya", s. 204.

³⁵³ Önge, *Conservation of Cultural Heritage*, s. 123.

³⁵⁴ Konya Tapu ve Kadastro Bölge Müdürlüğü'nden 2009 yılında temin edilen belgelerde Zindankale'nin yeri 428/2 parsel olarak verilmiş olup mülkiyet sahibi Konya

³⁵⁵ 1946 tarihli Konya İmar Planı paftaları Konya Büyükşehir Belediyesi İmar Müdürlüğü Arşivi'nden, 1968 imar Planına esas Halihazır durum paftaları ise İller Bankası Genel Müdürlüğü Arşivi'nden 2009 yılında temin edilmiştir. Temin tarihleri itibarıyla dosya numaraları yoktur.

³⁵⁶ Bu yaklaşım kalıntıların üzerinin örtülüp alanın daha fazla tahrip edilmesini engellemişse de sanat galerisinin her daim açık ve kalıntıların her zaman ziyaret edilebilir olmamaları önemli birer sorundur.

göre Zindankale, köşelerinde kuleleri olan beşgen planlı bir yapı olup şehir surlarıyla surun dış hizasını gözetecek biçimde konumlanmıştır³⁵⁷. Beşgen planlı olmasına karşın güneybatı köşesinde iki kulesi olan yapının toplamda altı kulesi bulunmaktadır. Yapının etrafındaki hendek, yapıyı “u” harfi biçiminde içeriden çevrelemekte ve sur hizasında iki noktadan surun hendeğine bağlanmaktadır³⁵⁸. Niebuhr’un çiziminde, yapının girişi sur içinden verilmiş olup, bu kesimde hendeğin kesintiye uğradığı görülmür. Selçuklu döneminde, bu kesimde bir sey-yar köprü mevcut olmalıdır. Yapının sur içinde kalan kısmının çevresi, Osmanlı dönemi kaynaklarında mezarlık olarak gösterilmiştir. Aynı bilgi Fischer’in çiziminde ve şehrin 20.yüzyıl başındaki durumunu gösteren “Konya Şehrinin Harita-i Umumiyye”sinde de mevcuttur (Şekil #8). Konyalı’ya göre Zindankale Kabristanı’nda Rumların ve Ermenilerin de mezarlıkları vardır (1163). İ. H. Konyalı, mezarlıkların yanı sıra, Zindankale yakınında kılıç üretimi yapılan demirhane ve darphanenin de mevcut olabileceğine işaret etmektedir³⁵⁹.

Görsel kaynaklardan, J. H. Haynes’in çekmiş olduğu, yapının yıkım öncesi durumunu gösterir fotoğraflarda, Zindankale’nin, surlara benzer şekilde devşirme taş kullanılarak inşa edildiği açıkça görülür (Foto #2). Devşirme malzemenin örgü tekniği surların beden duvarlarına benzer biçimde nispeten düzgün sıralı ve

sıvama derzlidir. Zindankale’nin güneye bakan kulelerinden biri üzerinde renk ve dokusundan mermere yazılmış olduğu anlaşılan bir kitabesi olduğu görülür. Yapının süsleme ve bezeme özellikleri bilinmemektedir.

2. Konya Kalesi, İç Kale

İç Kale, tarihi geçmişi Selçuklu döneminden çok daha öncesine uzanan bir alanı içine almaktadır. Günümüzde Alâeddin Tepesi olarak bilinen ve rekreasyon amaçlı olarak kullanılan bu alan, yerleşimin başlangıcı olarak kabul edilebilecek M.Ö. 2000’li yıllardan günümüze uzanan süreçte Konya şehrinin tüm devirlerinden arkeolojik ve mimari izleri, katmanlı bir yapı içerisinde bünyesinde barındırmaktadır³⁶⁰. Şehrin Roma ve Bizans dönemlerinde yerleşimin ana hatları bilinmese de bu dönemlerde İç Kale surlarının mevcut olduğu³⁶¹, önemli yapıların iç kale bölgesi ve çevresinde yer aldıkları, arkeolojik kalıntılar ve burada günümüzde mevcut olmayan bazı mimari yapılardan anlaşılmaktadır.

Konya’nın Selçuklu dönemindeki gelişim ve değişimi şehrin Selçuklu hakimiyetine geçmesinin sonrasında ilk olarak burada başlar. Buradaki yerli halkın bir kısmının Sille’ye gönderilmesi ve şehirdeki ilk Türk yerleşiminin burada kurulması, şehirdeki ilk İslâm mabedinin Eflatun Mescidi olarak bilinen Amphilokhious Kilisesi’nden dönüştürülerek yapılması kentin Selçuklu hakimiyetindeki değişimine ait ilk

³⁵⁷ Uzluk ise yapıyı altıgen planlı olarak tarif etmektedir. Friedrich Sarre, *Konya Köşkü*, Çev. Ş. Uzluk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967, s. 119; Huart ise yapıyı “belirgin biçimde” beşgen planlı olarak tanımlar. Clement Huart, *Mevlevîler Beldesi Konya*, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1978, s. 33.

³⁵⁸ Bir kısmı kazılarla ortaya çıkarılmış olan bu hendek yaklaşık 15 metre genişliğindedir.

³⁵⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, ss. 337, 432.

³⁶⁰ Akok, “Türk Tarih Kurumu Adına, Konya Alâeddin”, ss. 60-63.

³⁶¹ Mehmet Ali Çelebi, “Konya Sarayı ve II. Kılıç Arslan Köşkü”, *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, C.1, Selçuklu Belediyesi, Konya, 2021, s. 192.

önemli gelişmelerdir³⁶². Bu sürecin devamında bugün Alâeddin Camii olarak bilinen Ulu Caminin ve Selçuklu sarayı yapı grubunun burada inşa edilmiş olması İç kale bölgesini Selçuklu dönemi Konya'sının idari ve dini merkezi haline getirmiştir. Roma ve Bizans dönemlerindeki benzer biçimde İç kale surları dışındaki alanda, İç kale bölgesinin yakın çevresinde, Selçuklu Döneminde de önemli yapıların inşa edildiğini bilmekteyiz. İnce Minare Medresesi, Karatay Medresesi, Kemaliye Medresesi, Alâeddin Darüşşifası gibi önemli yapıların, mescid ve hankâhların bu alanın etrafında bulunduğu bilinmektedir. Buna ilave olarak İç kale çevresindeki pazarlar da bu bölgeye ticari merkez niteliği kazandırmaktadır³⁶³ (Şekil #9).

2.1. İç Kale Surlarının Tahrip ve Yok Oluş Süreci

İç kale surlarının tahrip edilerek ortadan kalkmasına yol açan süreç, kentin Selçuklu döneminin ardından İç kale ve yakın çevresinin dini, idari ve ticari merkez niteliklerini yitirecek gözden düşmesi ile ilişkilidir. 14.yüzyıldan itibaren, daha sonra bir manzumeye dönüşecek olan, Mevlâna Türbesi etrafında Türbe Mahallesi'nin oluşumu ve gelişimi, yukarıda bahsi geçen, şehrin temel idari ve ticari işlevlerinin İç Kale'den doğuya doğru, İç Kale ile Türbe Mahallesi arasına kayması ve burada ticari hareketliliğin oluşması, Osmanlı Döneminde İç Kale'yi terk edilmiş bir bölge haline getirecektir³⁶⁴. Aynı süreçte, XVI. yüzyılda İç Kaledeki Sel-

çuklu sarayı da önemini yitirmiş, daha doğuda inşa edilecek olan Bedelci Sarayı olarak bilinen yapının ortaya çıkışıyla surlar da idari merkezi koruma işlevini yitirmiştir³⁶⁵. XVII. yüzyılda terk edilmiş olan sarayın taşlarının başka yapılarda kullanılmaya başlanması üzerine XVII. yüzyıl sonunda bazı fermanlarla bu durumun önüne geçilmeye çalışıldığı görülür. Bununla birlikte bundan birkaç yıl sonra çıkan fermanlarla taş alınan yerin kimsenin mülkü olmaması, şer'an zarar verilmemesi, taş alınacak yerin kapalı ve yıkılmamış yerlerinin bulunmadığına mahallelinin ve bilir kişilerin şahitlik etmelerinden sonra izin verildiği anlaşılmaktadır³⁶⁶. Bu aşamadan sonra saray harabesinde ve ona bitişik olan surlarda, tahribatlar hızlanmış olmalıdır. C. Niebuhr, Konya şehri krokisinde İç Kale surlarının kuzey, güney ve batı kısımlarını hendeği ile birlikte harabe olarak tasvir ederken, doğu kısmını tamamen ortadan kalkmış olarak resmetmiştir (Bk. Şekil #3). Dolayısıyla, İç Kale surlarının doğu kısmının şehrin doğuya doğru gelişimi kapsamında batı tarafındaki surlarına göre daha önce ortadan kaldırıldığı düşünülebilir. XIX. yüzyılda İç Kale'nin doğusuna ve güneydoğusuna göçmenlerin yerleştirilmesi, İç Kale surlarının da şehir surları ile birlikte da yeni yapılara malzeme temini için daha çok tahrip edilmelerini sağlamış olmalıdır.

XIX. yüzyılın sonundan XX. yüzyılın başına gelindiğinde, İç kale surlarından geriye pek bir şey kalmamıştır. Tepenin güneyinde ve

³⁶² Tuncer Baykara, "Selçuklu Şehrinde İskâm Belirleyen Bir Kaynak Olarak Ulucami", *Belleten*, LX/227, 1996, s. 38.

³⁶³ Önge, *Conservation of Cultural Heritage*, s. 44.

³⁶⁴ Önge, "Tarihsel Süreçte Konya", s. 460.

³⁶⁵ Fatih Sultan Mehmed'in şehzadesi Cem Sultan'ın valiliğinden sonra Konya valileri yeni sarayı tercih etmiş olmalıdırlar. Bk. Yusuf Küçükdağ, Caner Arabacı, *Selçuklular ve Konya*, Mikro Basım Yayın, Konya, 1999, s.240.

³⁶⁶ Zeki Atçeken, Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, ss. 21-22.

doğusunda konutlar ve kamu yapıları mevcut olup surlara ait herhangi bir kalıntı görülmemektedir. Kuzeyde ve batıda ise surun hendeği kısmen mevcut olup bazı duvar kalıntılarında rastlayabilmek mümkündür. 1920’li yıllarda Alâeddin Tepesi ve yakın çevresinin yeniden düzenlendiği görülür. Bu süreçte İç kale surlarının batı tarafında İnce minareli Medrese önündeki hendeği, doldurularak caddeye katılmış, tepenin doğusundaki konut parselleri kamulaştırmalarla meydan ve yol yapılmış, 1926 yılında tepenin güneyinde açılan bir yolla tepenin yapılaşmanın başlamış olduğu güney kısmı tepeden koparılmıştır³⁶⁷. İç Kale surlarının güney kısmının temellerinin yapılaşma sürecinden nasıl etkilendiği bilinmemektedir. Eğer bu kalıntılar, günümüze değin devam eden yapılaşma süreçlerinde tamamen yok olmamış olup, Mimar Muzaffer Caddesi ile Alâeddin Tepesi arasında kalan parsellerdeki binaların altında kısmen de olsa mevcuttur³⁶⁸ (Bk. Şekil #2). İç kale suru kalıntılarının günümüze ulaşabilmiş kısımları da mevcuttur. Bunlardan bir kısmı tepenin batı kesiminde olup, tepe yüzeyinde güçlükle algılanabilen kalıntılar halindeyken, 2015 yılında yapılan kazılarla büyük ölçüde açığa çıkarılmıştır. İç Kale surlarına ait bir diğer kalıntı ise tepenin kuzeydoğusundaki bir otelin bodrum katında bulunmaktadır³⁶⁹.

2.2. İç Kale Surlarının Fiziksel Özellikleri

İç Kale Surları, İç kaleyi tanımlayan en önemli fiziksel unsurdur. İç kale surlarının şehir surlarından çok daha önce tahrip edilmeye başlamış olması iç kale surları hakkındaki bilgilerimizi arkeolojik veriler ve kaynaklardaki bilgilerle sınırlı hale getirmektedir.

İç Kale surlarının Alâeddin Tepesi’nin günümüzdeki yayılım alanına kıyasla, kuzeyde, doğuda ve özellikle güneyde daha geniş bir alanı çevrelemekte olduğu anlaşılmaktadır. Surların toplam uzunluğunun, Hakkı Bey haritası dik-kate alınarak ölçüm yapıldığında yaklaşık 1,4 km olduğu görülmekte olup, iki aşamalı olarak düzenlenmiş olduğu belirtilmektedir³⁷⁰ (Şekil #10). Küçükdağ’ın Konya Şer’iyye Sicillerine dayanarak yaptığı tespitlerde de İç Kale surlarının çift sıra sur olduğu, içte ve dışta hendek olduğu bilgisi yer almaktadır³⁷¹. Yasa’ya göre ise, İç Kalenin Frigler döneminden kalan bir suru daha mevcut olup, bu sur Selçuklu Dönemine kadar varlığını sürdürebilmiş, daha sonrasında yetersiz kalmış olmalıdır³⁷².

İç Kale surları şehir surlarına benzer biçimde beden duvarları, burçlar ve kapılardan oluşmaktadır. Baykara’ya göre, surların 4 kapısı olması muhtemeldir³⁷³. Küçükdağ’a göre ise İç

³⁶⁷ Önge, *Conservation of Cultural Heritage*, s. 44.

³⁶⁸ Bahsi geçen parsellerde, 1930’lu yıllar itibarıyla iki katlı ve mütevazı sayılabilecek yapılar mevcut iken, 1950’li yıllardan itibaren çok katlı yapılar boy göstermeye başlamış, 70’li ve 80’li yıllardan itibaren buradaki yapılaşma yoğun bir ticari işlevle bütünleşmiştir (Önge, *19. Yüzyıldan Günümüze*, 138-139).

³⁶⁹ Önge, “Hafızasını Kaybeden Şehir Konya”, s. 6.

³⁷⁰ Sarre’nin (*Konya Köşkü*, s.4) yayınladığı haritada yer alan sur rotası, alanın bugünkü durumu dikkate alınarak, Google earth yazılımı marifetiyle ölçülmüştür. Kayseri İç Kale surlarının da çift sur olarak düzenlenmiş olması bunun yaygın bir uygulama olduğunu göstermektedir. Bk. Mahmut Akok, “Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXIII-2, 1976, ss. 5-38.

³⁷¹ Küçükdağ, *Lale Devri’nde Konya*, s. 15.

³⁷² Yasa, *Anadolu Selçuklularının Döneminde*, s. 93.

³⁷³ Baykara, Türklere genellikle dört ana yöne kapı açıldığını, kuzeydeki Sultan kapısı haricinde batı ve doğuda da kapılar olması gerektiğini, bununla birlikte güneydeki

Kale surlarında 6 kapı mevcuttur³⁷⁴. Kapılardan en iyi bilineni, kuzeyde saraya ve Alâeddin Camiine yakın konumda yer alan “Bâb-ı Sultan” yani Sultan Kapısı’dır. Bunun haricinde Said Âbâdî Kapısı adlı, doğu-güneydoğu yönüne, At Pazarı Kapısı tarafına açılan bir başka kapıdan da XV. yüzyıl kaynaklarında bahsedilmektedir³⁷⁵. Bu kapılar haricinde İç Kalenin, İnce Minareli Medrese tarafına açılan bir kapısının olması da oldukça muhtemeldir. Diğer kapıların yerleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

İç Kalede surlara komşu olarak inşa edilen Selçuklu Sarayının bir uzantısı olarak burçların birinin üzerine bir köşk inşa edilmiştir. Kılıç Arslan Köşkü veya Alâeddin Köşkü olarak bilinen, günümüze sadece bir köşesi ve konsollarının bir kısmı ulaşabilmiş bu yapı, süslemeleri, yapım özellikleri ve tarihi önemiyle Anadolu Selçuklu döneminin kıymetli yadigârlarındandır. Yakın zamanda yapılan bazı arkeolojik kazılar, bu kısımda sarayla bağlantılı olması muhtemel, günümüze ulaşamamış olan bir köşkün daha varlığını ortaya çıkarmıştır³⁷⁶ (Bk. Şekil #10). 2015 yılında yapılan bu kazılarda, 7 dikdörtgen planlı burç açığa çıkarılmıştır³⁷⁷. Bunlardan biri Kılıç Arslan Köşkü’nün üzerine inşa edilmiş olduğu burç iken diğeri ise sarayla bağlantılı ve üzerinde diğer köşkün bulunduğu düşünülen burçtur. Kazı verilerine göre, burçla-

rın geneli yaklaşık 5.50 x 7.60 ebatlarında olup, 16-18 metre aralıklarla konumlanmışlardır. İç Kale surlarının beden duvarların kalınlığı yaklaşık 3 metredir³⁷⁸. Yine bu çalışmalar sırasında Sultan Kapısı’nın da kısmen açığa çıkarıldığı görülmektedir. Elde edilen verilere göre, bir kısmı halen tepeyi çevreleyen yolun altında kalmış olan kapının açıklığı 4.20 metredir. İç kale surlarının ve beden duvarlarının yüksekliği tam olarak bilinmemekte olup, 12-15m. civarında olması muhtemeldir.

Görsel ve yazılı kaynaklara göre, İç Kale surlarının yapı malzemesi taştır. Burçları kesme taşla, beden duvarları ise moloz taşla inşa edilmiştir³⁷⁹. Burçların dış yüzleri kesme taş olmasına rağmen iç kısımları kerpiç dolguludur. Taş malzeme içinde şehir surlarında olduğu gibi devşirme malzeme, yoğun olarak kullanılmıştır³⁸⁰. Bizans ve Selçuklu dönemlerinde inşa edilmiş kısımlarda harç ve duvar örgüsünde farklılıklar görülmektedir. İnşaat malzemesinin, köşklerde tuğla, alçı, ahşap ve seramik gibi malzemelerin kullanımıyla çeşitlendiği, köşkü gösteren eski fotoğraflar ve köşkün kalıntılarından anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Şehir surlarının izlediği rota genel olarak biliniyor olsa da beden duvarlarının, burçların ve özellikle kapıların fiziksel yapısı ile ilgili bilgilerimiz halen eksik olup, araştırılmaya muhtaçtır. Kapıların adet ve yer bilgileri tam olarak açıklığa kavuşturulmamış olduğu gibi, çoğu hakkında halen tanımlayıcı bilgi yoktur. Görsel

kapının gayrimüslim bölgesine açılıyor olması nedeniyle hiç yapılmamış olabileceğini belirtmektedir (*Selçuklu Şehrinde İskânı*, s.33).

³⁷⁴ Küçükdağ, *Lale Devri’nde Konya*, s. 16.

³⁷⁵ Küçükdağ, *Lale Devri’nde Konya*, s. 15.

³⁷⁶ Bu konu Konya İç Kalesi, Selçuklu Sarayı ve İç Kalede yer alan yapılar konuları özelinde başlı başına bir inceleme alanı oluşturduğundan bu çalışma kapsamında ayrıntısına girilmeyecektir.

³⁷⁷ Çelebi, “Konya Sarayı ve II. Kılıç Arslan Köşkü”, s. 207.

³⁷⁸ Çelebi, “Konya Sarayı ve II. Kılıç Arslan Köşkü”, s. 213.

³⁷⁹ Küçükdağ, *Lale Devri’nde Konya*, s. 15.

³⁸⁰ Çelebi, “Konya Sarayı ve II. Kılıç Arslan Köşkü”, s. 217.

ve yazılı kaynaklarda anlatılanlar ağırlıklı olarak iki kapı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Diğer kapılar hakkında aynı miktarda bilgi bulunmaması ise oldukça dikkat çekicidir. Kaynaklardaki bilgi çeşitliliğinden, listelenen kapı isimlerinden, bazı çıkarımlar yapmak mümkündür: Surların inşasından itibaren tarihsel süreçte, farklı zamanlarda şehrin bazı kapıları, kaynaklarda da ifade edildiği üzere, güvenlik endişeleriyle iptal edilip kullanılmamış, daha sonrasında gereksinimler neticesinde tekrar açılmış, kapı isimleri tarihsel süreçte değişime uğramış, aynı kapılar farklı dönemlerde farklı isimlerle anılır olmuştur. Kapıların Konya'nın şehir yapısında kentin yol ağı ve ticari bölgeleriyle ilişkili, tanımlayıcı ve belirleyici bileşenler olması kapıların isimlendirilmesinde kapının yapıturanından daha çok bulunduğu bölgenin ticari niteliğinin etkili olmasını sağlamıştır. Nitekim, At Pazarı Kapısı, Debbağlar Kapısı adları şehrin ticari bölgeleri ile ilişkili adlardır. Kapıların adetleri, yerleri, isimleri ve biçimsel özellikleri konularında daha ayrıntılı araştırmalar ve arkeolojik kazılarla daha kesin bilgilere ulaşmak mümkün olacaktır.

Surların ahmedek ögesinden geriye kalanlar, bu ögenin oldukça ilgi çekici ve sıra dışı bir yapı olmasına rağmen, sadece kısmen, belki de rastlantı eseri olarak bulunarak koruma altına alınabilmiştir. Eğer gerekli kamulaştırmalar ve mülkiyet düzenlemeleri yapılırsa, ahmedek'in fiziksel yapısı ile ilgili tüm bilinmeyenleri açıklığa kavuşturacak kazılar da yapılabilecektir. İç Kale surları ve saray kalıntısının korunması ile ilgili olarak yapılması gereken işler ise daha kapsamlıdır. Öncelikle şehrin bu bölgesindeki yoğunluğun azaltılması, bunun akabinde Konya şehrinin kimlik kartı niteliğindeki Alâeddin Tepesi ve yakın çevresinde daha kapsamlı kazı

ve araştırmalar yapılması gerekmektedir. Surlar ve bağlı ögelerin korunmaları ile ilgili süreçte, sistemli kazıların ve araştırmaların yapılmasına değin, yeni yapı inşaatları veya bayındırlıkla ilgili başka işlerin hafriyatları esnasında ortaya çıkacak kalıntıların özenle saklanması şarttır. Ortaya çıkarılan kültür varlıklarının yetkililere haber verilmeksizin yok edilmesinin, 1983 yılından bu yana yürürlükte olan, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na aykırı bir fiil olduğundan suç teşkil ettiğini de hatırlamak gerekir.

Konya şehrinin tarihine, gelişimine tanıklık etmiş ve Selçuklu şehri imgesinin önemli bir parçasını meydana getirmiş olan şehir surları ve iç kale surlarının korunarak gelecek nesillere intikal ettirilmeleri tüm halka ve özellikle yerel yönetimlere düşen önemli bir görevdir. İç kale ve şehir surlarına ait tüm ögelerin yerlerinin, adet ve biçimlerinin kesin olarak tespit edilmesi ve şehrin savunma sistemi olarak bir bütün halinde korunmalarına gayret gösterilmesi, gelecek nesillere ödenmesi gereken bir borçtur.

KAYNAKÇA

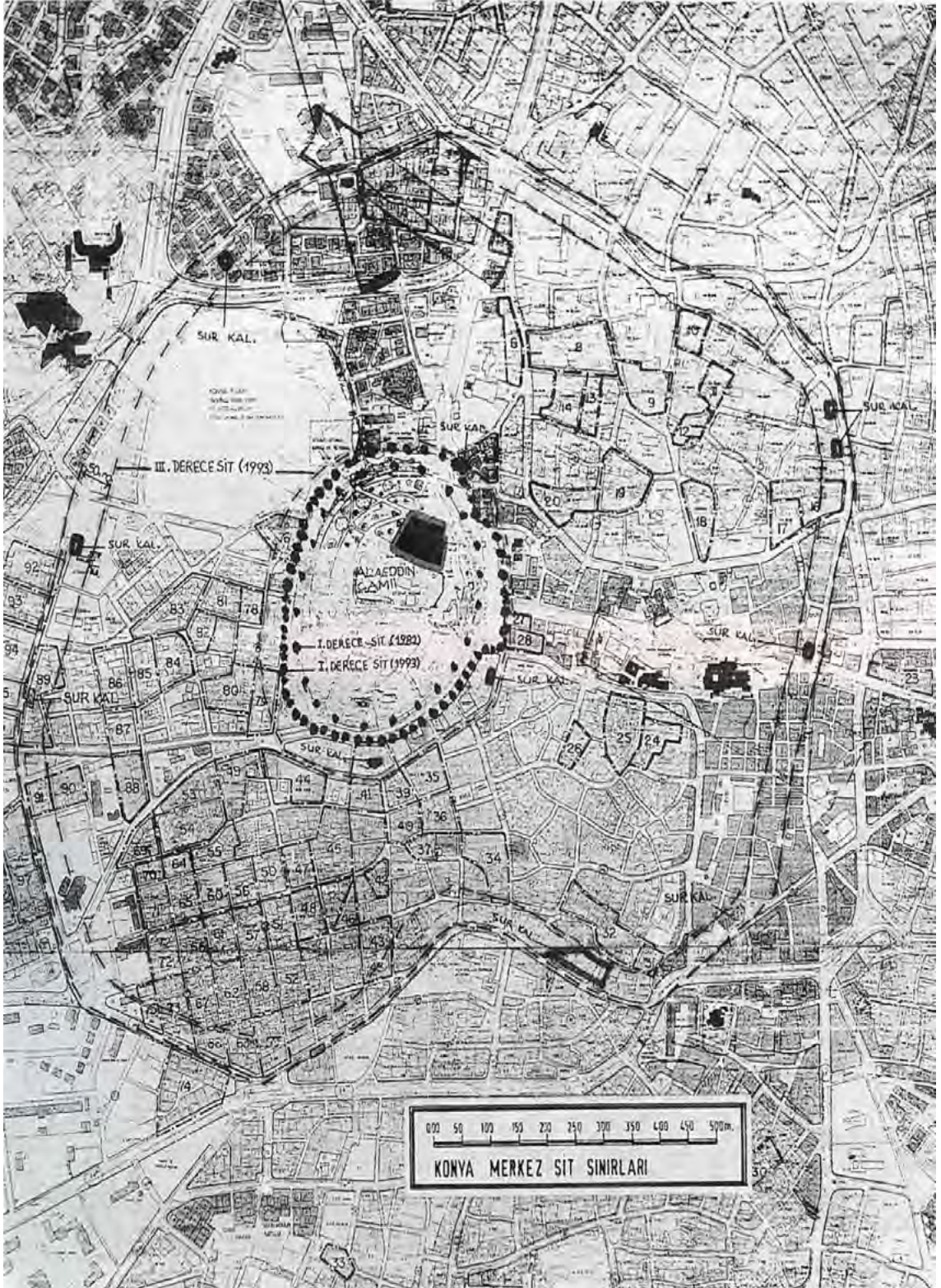
- AKOK, Mahmut, "Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXIII-2, 1976, ss.5-38.
- AKOK, Mahmut, "Türk Tarih Kurumu Adına, Konya Alâeddin Tepesinde 1941 Yılında Yapılmış Olan, Arkeolojik Kazıda Elde Edilen Mimarî Buluntular", VII.*Türk Tarih Kongresi*, C. 1, *Ankara 25-29 Eylül 1970*, Ankara, 1972, ss.60-63.
- AKOK, Mahmut, 1968, "Konya Alâiddin Köşkü Selçuk Saray ve Köşklere", *Türk Etnografya Dergisi*, XI, Ankara, 1968, ss. 47-73.
- ATÇEKEN, Zeki, "Selçukluların Konya'da Camiye Çevirdikleri İlk Mabet: Eflatun Kilisesi", *İpek Yolu Konya Kitabı*, VI, Konya Ticaret Odası, Konya 2003, ss.3-10.

- ATÇEKEN, Zeki, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- BAYKARA, Tuncer, "Selçuklu Şehrinde İskâm Belirleyen Bir Kaynak Olarak Ulucami", *Belleten*, LX/227, 1996, ss.33-57.
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1985.
- ÇELEBİ, Mehmet Ali, "Konya Sarayı ve II. Kılıç Arslan Köşkü", *Selçuklu Dönemi Saraylar ve Köşkler*, C. I, Selçuklu Belediyesi, Konya, 2021, ss.190-297.
- DARKOT, Besim, "Konya", *İslâm Ansiklopedisi*, C. VI, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1967, ss.841-853.
- DURAN, Remzi, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, çev. Z. Danışman, C. IV, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1970.
- EYİCE, Semavi, "Friedrich Barbarossa'nın III. Haçlı Seferi ve Konya Savaşı ile Sibilîa ve Mavga Kaleleri, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, V-VI, 1981, ss. 151-178.
- EYİCE, Semavi, "Kale", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXI, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1974, ss.137-148.
- HOCA SADETTİN EFENDİ, *Tacüt Tevarih*, C. I,II, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1979.
- HUART, Clement, *Mevlevîler Beldesi Konya*, Kervan Kitapçılık, İstanbul, 1978.
- İBN-İ BÎBÎ, *El Evamirrü'l Ala'yye Fi'l Umuri'l-Ala'yye (Selçukname)*, haz. M. Öztürk, C. I, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996.
- KAYMAZ, Necati, *Pervane Mu'inü'd-din Süleyman*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara, 1970.
- KINNEIR, John Mc Donald, *Journey Through Asia Minor, Armenia and Kurdistan*, Elibron Classics, Londra, 2006.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, ARABACI, Caner, *Selçuklular ve Konya*, Mikro Basım Yayım, Konya, 1999.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, *Lale Devri'nde Konya*, T.C. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1989.
- LABORDE, Leon de, *Voyage De'l Asie Mineure*, Firmin Didot Freres Editeurs, Paris, 1838.
- MUŞMAL, Hüseyin, "1867 Konya Çarşı Yangını ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme Denemesi", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXXII, No:1, 2008, ss.97-116.
- NIEBUHR, Carsten, *Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Landern*, III, Hamburg, 1837.
- ODABAŞI, Ahmet Sefa, *20. Yüzyıl Başlarında Konya'nın Görünümü*, T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Konya, 1998.
- ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- ÖNDER, Mehmet, *Mevlâna Şehri Konya*, Güven Matbaası, Ankara, 1971.
- ÖNDER, Mehmet, "Konya Kal'ası ve Figürlü Eserleri", VI. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 20-26 Ekim 1961, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara, 1967, ss.145-169.
- ÖNGE, Mustafa, "Tarihsel Süreçte Konya Kent Morfolojisinin Gelişimi", *"Değişkent" Değişen Kent Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, 31.10.2018-02.11.2018, İstanbul, e-kitap, 2018, ss: 455-468.
- ÖNGE, Mustafa, "19.Yüzyıldan Günümüze Değişen ve Dönüşen Bir Kültür Mirası Olarak Konya Alâeddin Tepesi", *Tüba-Ked Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 13/2015, Ankara, 2016, ss.125-143.
- ÖNGE, Mustafa, *Conservation of Cultural Heritage on Alâeddin Hill in Konya from the 19th Century to Present Day*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Doktora Programı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011, Ankara.
- ÖNGE, Mustafa, "Alâeddin Keykubâd Dönemi İmar Faaliyetlerinden Konya Şehir Surları Hakkında Karşılaştırmalı ve Sayısal Değerlendirmeler", II. *Ulusal I. Alâeddin Keykubâd ve Dönemi*

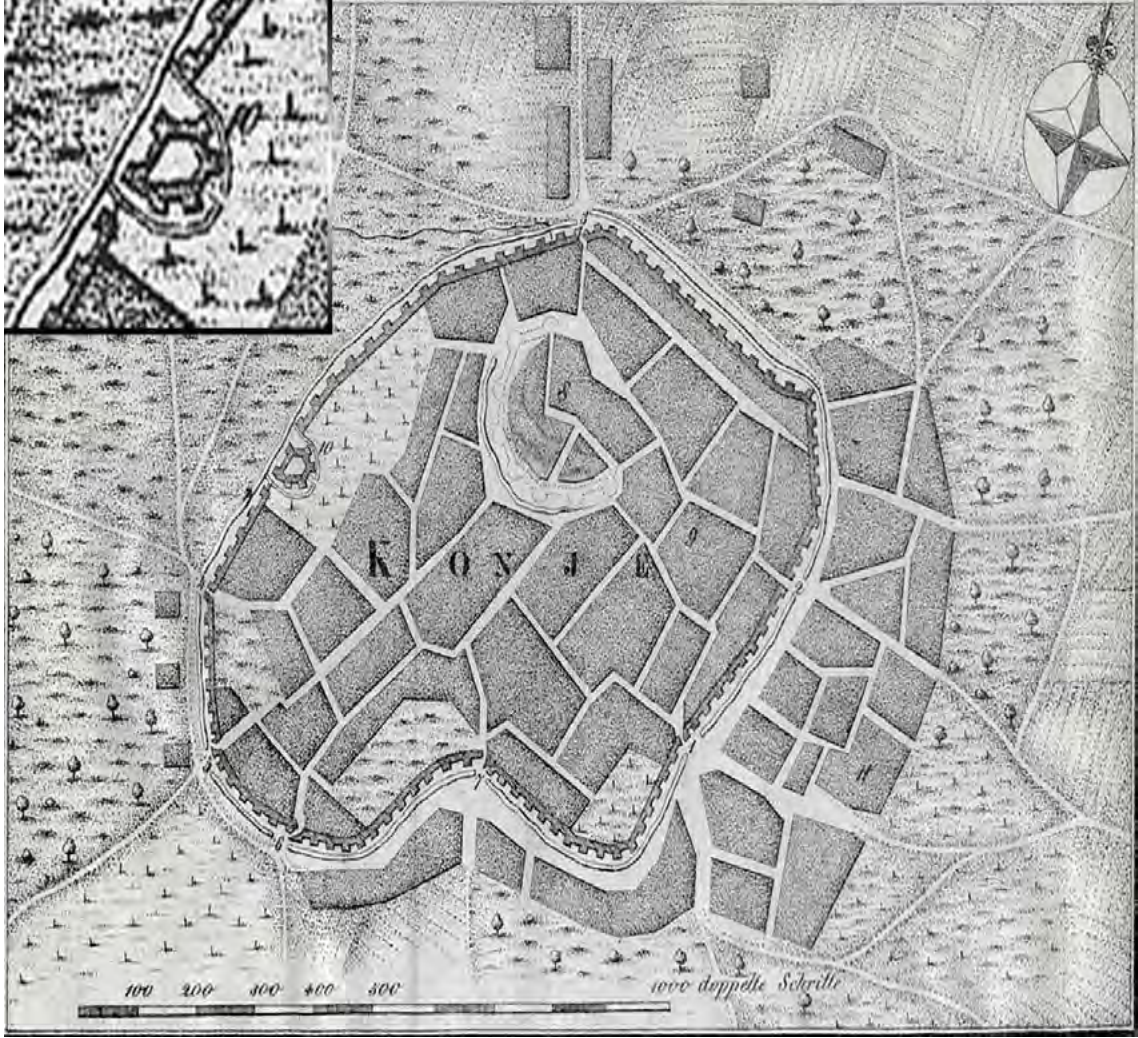
- Sempozyumu Bildirileri, 06-07 Kasım 2008*, Konya, 2010, ss.289-301.
- ÖNGE, Yılmaz, “Hafızasını Kaybeden Şehir Konya”, *TMMOB Mimarlar Odası Konya Şubesi Bülteni*, 1990/1, Konya, 1990, ss.4-8.
- SARRE, Friedrich, *Konya Köşkü*, Çev. Ş. Uzluk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967.
- TANYELİ, Uğur, *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11-15.yy)*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1987.
- TAŞBAŞ, Erdal, “Osmanlı’da Eski Eser Korumacılığı ve Bir Örnek: Osman Hamdi Bey’in Side’ye Göçmen İskânını Engelleme Çalışmaları”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/2, 2017, ss.1315-1336.
- TEXIER, Charles, *Description de l’Asie Mineure*, Vol. II, Firmin Didot Freres, Paris, 1849.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971.
- TUŞ, Muhittin, *Sosyal ve Ekonomik Açısından Konya*, Tablet Yay., Konya, 2007.
- ÜNVER, Süheyl, “Yetmiş Yıl Önce Konya”, *Bellekten*, XXXI/122, 1967, ss.201-220.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.
- YASA, Azize, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji-Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.
- NASUHÛ’S SİLÂHÎ, *Beyan-ı Menazîl-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han*, haz. H. Yurtaydın, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1976.

Şekil 1. XIX. yüzyıl başında şehrin genel görünümünü içinde surlar. Alâeddin Tepesi'nden doğu-güneydoğu yönüne bakış (Leon de Laborde, 1838).

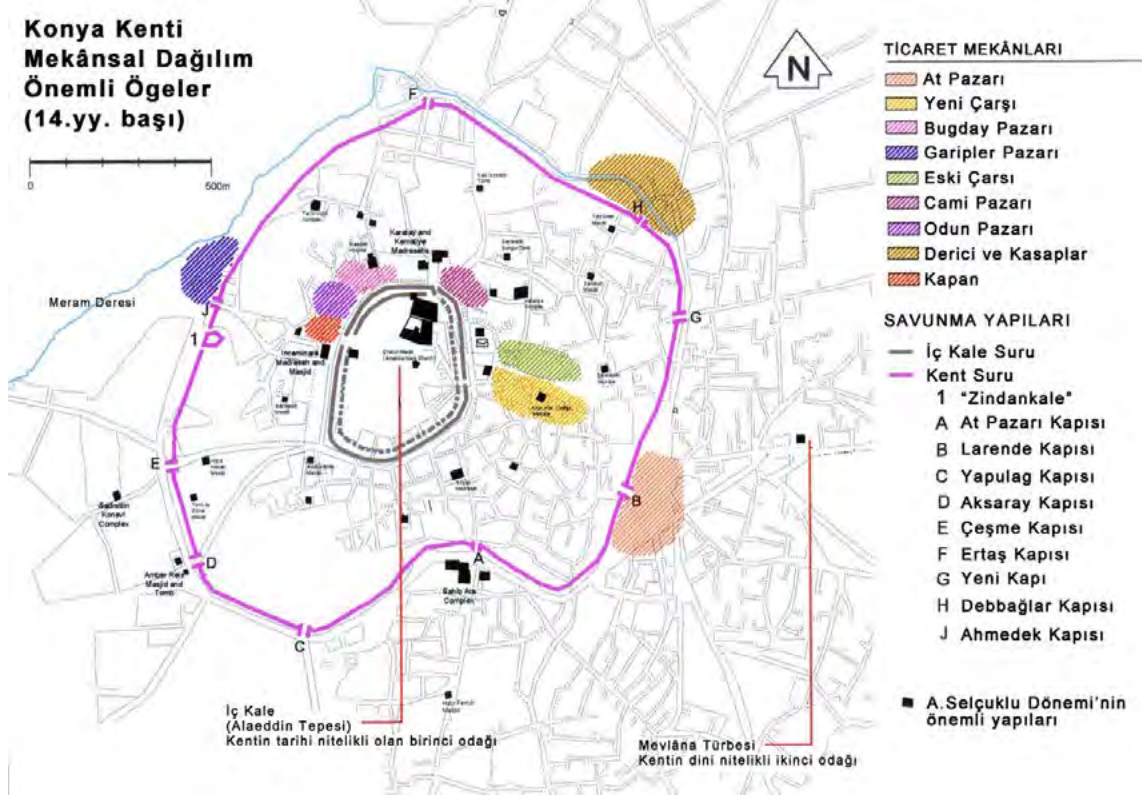
Şekil 2. Sur kalıntıları ve sit alanları. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tespit ve Tescil Dairesi Bşk. Arşivinden.

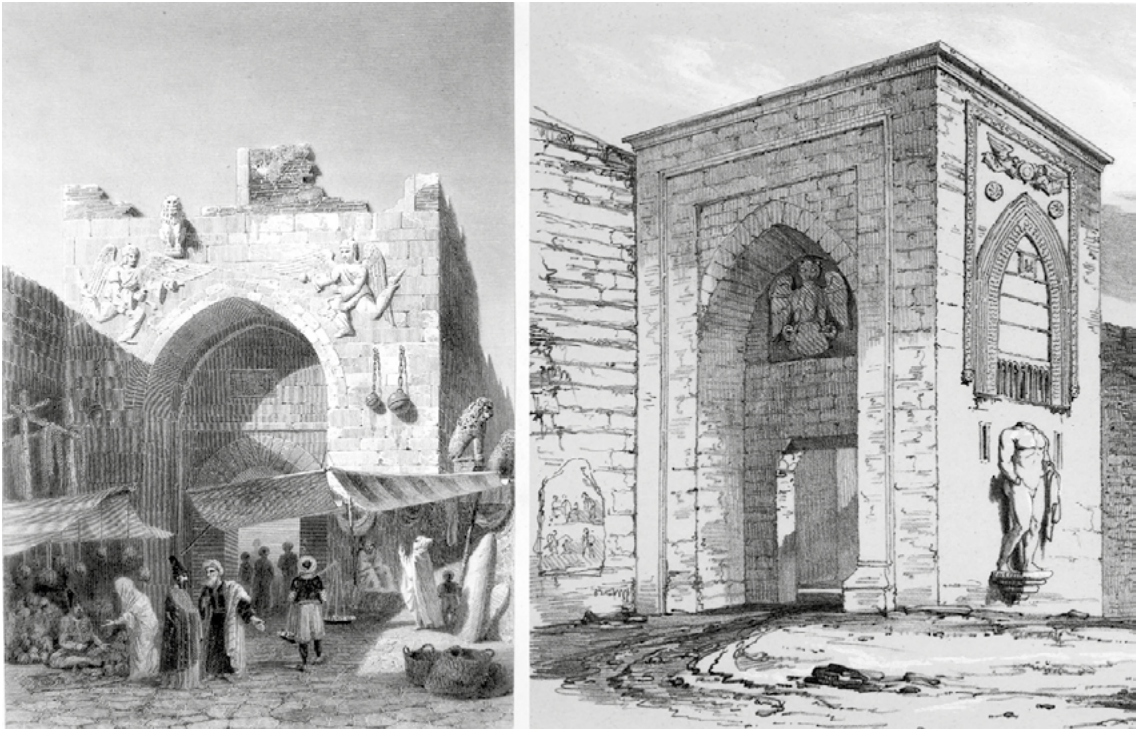
Şekil 3. Carsten Niebuhr'un (1837) Konya şehir krokisi ve Ahmedek kısmından detay.

Şekil 4. Matrakçı Nasuh'un Konya minyatürü (Nasuhü's Silahî, 1976, resim 17a).

Şekil 5. XIV. yüzyılda Konya şehir surları ve İç Kale surları ile şehrin mekânları (Önge, 2011, s. 45.)

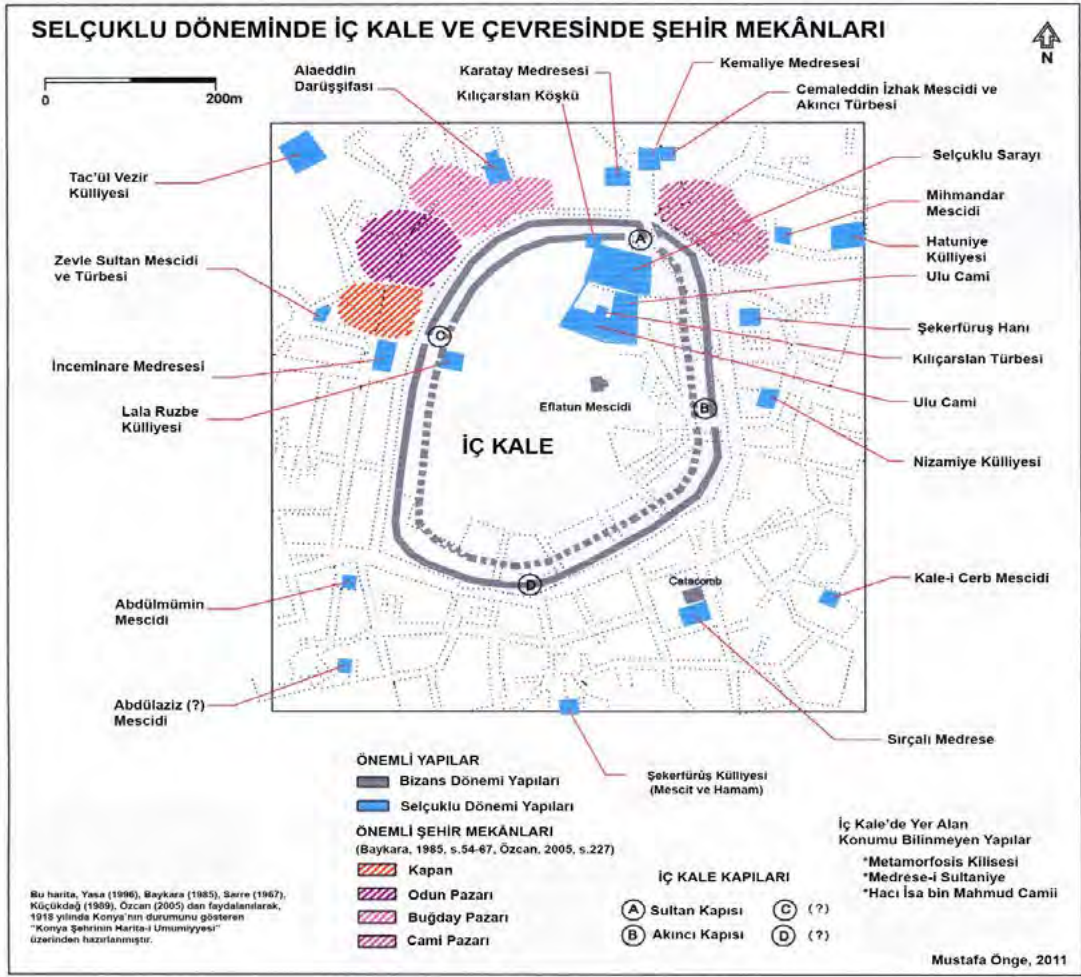
Şekil 6. Leon de Laborde'un (1838) çizimi ve Charles Texier'in (1849) gravüründe kapılar.

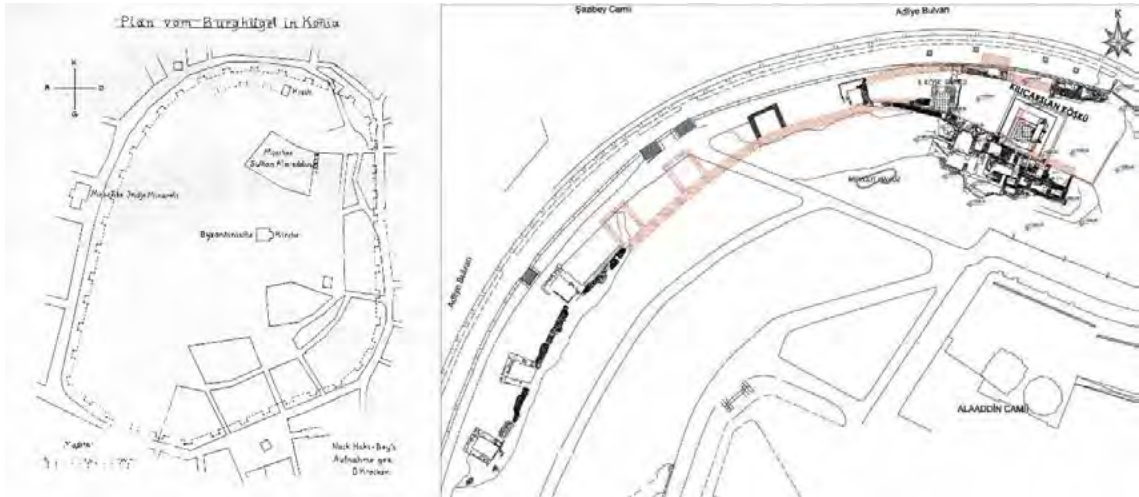
Şekil 7. 1946 İmar Planı, 1959 onaylı İmar Planı ve 1967 tarihli halihazır paftasında Zindankale ve çevresi.

Şekil 8. Niebuhr'un krokisi, Fischer haritası ve Konya Şehrinin Harita-i Umumiyesi'nde Zindankale ve çevresi.

Şekil 9. Selçuklu döneminde İç Kale ve çevresinde şehre ait mekânlar.

Şekil 10. Hakkı Bey haritası ve kazılarla açığa çıkarılan İç Kale surları. (Sarre, 1967, s. 4, Çelebi, 2021, s. 291)

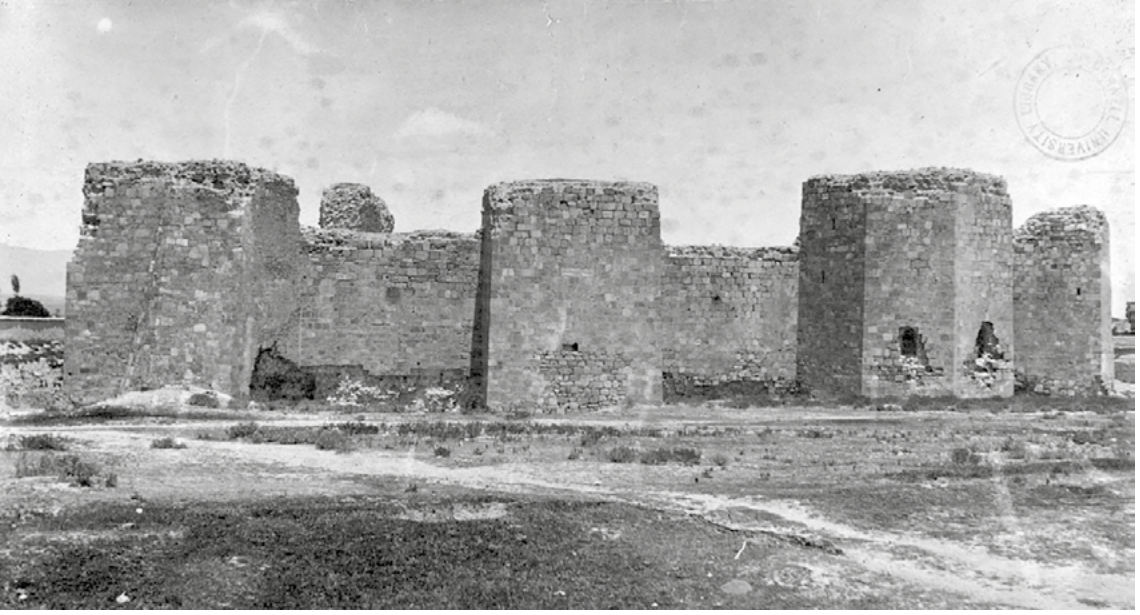

Foto 1. 1884 yılı itibariyle J.H. Haynes'in objektifinden Zindankale, (Cornell Üniversitesi Kütüphanesi, dijital arşivi, Sterrett_343).

Foto 3. Kazılardan sonra Zindankale, M. Önge arşivi.

KONYA’NIN KİLİDİ: GEVALE KALESİ

Ahmet ÇAYCI

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya/
TÜRKİYE, ahmetcayci@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1841-4036.

Zekeriya ŞİMŞİR

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya/
TÜRKİYE, zsimisir@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5827-6235.

ÖZ

Gevale Kalesi, Konya’nın 10 km batısında volkanik bir tepenin üzerinde yer almaktadır. Hititlerden başlayarak Karamanoğlu Beyliği dönemi sonuna kadar yaşam emareleri ihtiva etmektedir. Özellikle Türkiye Selçukluları, Konya’yı fethetmeden önce bu kaleyi alarak siyasi, askeri ve psikolojik üstünlüğü gerçekleştirmiş oluyordu. Anadolu Selçuklu tarihindeki öneminin yanında, sultanların barınma ve sığınma mekanı durumundaki kale, siyasi tarih bakımından önemli bir mekan olmuştur. Kaynaklarda geçen bilgiler ile kazılarda elde edilen somut kültür varlıklarının tasnif ve analizleri sayesinde Anadolu Selçuklu Tarihi daha çok anlaşılabilir hale gelmiştir. Burada kısaca bu araştırma ve buluntulardan kısaca bahsedilecektir. 2013 yılından itibaren günümüze kadar süren bilimsel kazılar sonucunda kaleye ait mi-

marî mekanlarla birlikte küçük buluntu olarak ifade edilen objeler ziyadesiyle elde edilmiştir. “Konya’nın kilidi” durumundaki kalenin, bundan sonraki süreçte restorasyon faaliyetleriyle birlikte ziyarete açılacağı günlerin çok yakında olduğunu bildirmek isteriz.

Anahtar Kelimeler: Gevale Kalesi, Konya, Anadolu Selçukluları, Kale.

THE LOCK OF KONYA: GEVALE CASTLE

ABSTRACT

Gevale Castle is located on a volcanic hill 10 km west of Konya. It contains traces of life starting from the Hittites until the end of the Karamanoglu Principality period. Especially before the Anatolian Seljuks conquered the city of Konya, they had achieved political, mi-

litary, and psychological supremacy over their rivals by seizing this castle. Thus, in addition to its importance in Anatolian Seljuk History, the castle, which was mainly the residence and refuge of the sultans, became an important place in terms of political history. Anatolian Seljuk History has become more understandable thanks to the information in the primary sources, and the classification and analysis of the corpus of material culture obtained during the excavations. Here, this research and findings will be briefly mentioned. Moreover, the excavation from 2013 to present has yielded numerous architectural findings and spaces of the castle as well as small objects referred to as minor discoveries. It is hoped that in the near future, the fortress, known as the “key to Konya,” will be opened to visitors after restoration activities.

Keywords: Gevale Castle, Konya, Anatolian Seljuks, Castle.

GİRİŞ

Konya, Anadolu Selçuklu tarihinde başkent olarak tarihteki yerini almıştır. Ancak A. Selçuklular Konya şehrinden önce Gevale Kalesi'nin fethederek stratejik ve lojistik bağlantıları bertaraf etmiş ve sonra Konya şehrine hakimiyet kurabilmiştir. İşte bu girişim Gevale Kalesi'nin “Konya'nın kilidi” olma özelliği kazandırmıştır.

İsminin Kaynağı:

Gevale ile birlikte bu mekânın başka isimlerle adlandırıldığı olmuştur. İ. Hakkı Konyalı, Gevale isminin kaynağını Friglerin Ana Tanrı-

çası “*Cybele*”den geldiğini savunur³⁸¹. Bu kelimenin dilimizde “*Sibel*”, “*Sibele*” şeklinde telaffuzlarıyla karşılaşmak mümkündür. Yine aynı kelimedenden olmak üzere “*Kübel*”, “*Küvel*”, “*Küvele*”, “*Kevele*”, “*Kebele*” gibi farklı söyleyişlerle ifade edildiği izlenmektedir. Bu durum Gevale kelimesi, zamana bağlı olarak benzer çağrışımları ifade etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Antik dönemdeki bu adlandırma yanında Bizans döneminde dağın isminin “Aziz Flip” tepesi olarak adlandırıldığı da görülmektedir.

Kutalmışoğlu Süleyman Şah'la birlikte başlayan Türk-İslam döneminde, Gevale ismi yanında dağın adı “*Takkeli*” olarak tesmiye edilmiştir. Takkeli ifadesi teşbih ve yakıştırma esaslı bir adlandırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Tepenin jeolojik ve fiziki yapısına bağlı olarak yapılan yakıştırmadan ibarettir denilebilir. Yine aynı tepenin “*Karaburğa*” ismiyle de anıldığı bilinmektedir.

Coğrafyası:

Konya şehrinin 10 km. batısında Selçuklu Belediyesi sınırları dahilinde yer almaktadır. Kale volkanik patlama sonucu meydana gelmiştir. Yüksekliği 1670 m. dir. Konya şehrinin 1017 metre yüksekliğe sahip olduğuna göre bu dağ, düz bir araziden 650 metre daha yüksekliğe ulaşmış olmaktadır. İşte bu yükselti kalenin inşası ve tarih boyunca iskân edilmesindeki en önemli gerekçeyi oluşturmaktadır. Öncelikle güvenli bir mekân olması sebebiyle yönetici kitlenin de sığınağı durumuna gelmiştir. Aynı zamanda bu yükselti gök cisimlerinin hare-

³⁸¹ İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 164.

ketlerinin izlendiği ve ayın hareketlerine göre hazırlanan kameri takvim için gözlem merkezi olma özelliğini sergilemiştir.

Kalenin görünümü

Kalenin konumu

Tarihçesi:

Kalenin isminin Kybele ile olan irtibatı Frig dönemine giden bir delil teşkil etmekle birlikte daha kadim dönemlerde kalenin kullanıldığına dair emareler takip edilmektedir. Nitekim Kalkolitik dönemden (M.Ö. 5000-3000) itibaren insanların korunma amaçlı yüksek noktalara yerleşerek bu mekanların etrafının surlarla ihata edilmesi çabası insanlığın savunma ve korunma ihtiyacının bir sonucudur. İşte bu gerekçelerden hareketle, Gevale Kalesi'nin ilk

kullanımını Kalkolitik döneme kadar geriye götürmek mümkündür.

Kalenin muayyen noktalarındaki sur kalıntılarının kalenin Hititler döneminde (1600-1200 M.Ö.) de kullanıldığı emareleri olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir. Özellikle kiklopiyen (kocaman-iri) taşlardan oluşan sur duvar uygulamaları Hititler'e ait yerleşim yerlerinde karşılaşılan bir uygulama türüdür ki, Gevale Kalesi'nin belli noktalarında bu teknikle inşa edilmiş duvar örgüleri mevcuttur.

Matrakçı Nasuh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn isimli eserinde Konya Minyatürü (1533-36)

Kalede Frig dönemini destekleyecek en önemli emare kalenin eteklerindeki kaya oyma mekandır. Volkanik arazi olması sebebiyle yumuşak kayaç yapısının kolay işlenebilir olmasından kaynaklanan durum bu tür mekanların

ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Doğu batı doğrultusunda yekpare dikdörtgen bir mekandan oluşan ve tonoz örtülü bu tapınağın Ana Tanrıça Kybele için inşa edilmiş olması mümkündür. Kazılar sırasında bu mekânın batısında tespit ettiğimiz diğer kaya oyma mekân mevcut mekânla bağlantılı yardımcı oda olarak kullanılmış olmalıdır.

Kalede Helenistik döneme götürecektir emareler surların kuzey kısmındaki duvar örgü sistemi üzerinden takip etmek mümkündür. Nitekim dikdörtgen ve çokgen formlu kesme taşlardan oluşan duvar örgü sistemi bu döneme ait kalıntılar arasındadır.

Roma dönemine ait mimari kalıntı parçaları yanında elde edilen sikkeler bu dönemi destekleyen buluntulardır. Kalenin doğu cephesindeki dairevi formlu kuleler ve giriş kısmını Roma dönemine kadar geriye götürmek mümkündür.

Bizans döneminde kalenin yoğun bir biçimde kullanıldığı sikke, mühür ve mimari parçalarla desteklenmektedir. Nitekim mescide dönüştürülen mekânın daha evvel küçük bir şapel olarak kullanılması bunu durumu desteklemektedir.

Kutalmışoğlu Süleyman Konya'nın fethine şehrin batısındaki Gevale Kalesi'nden başlamış ve Romanus Makri isimli Bizans valisinden kaleyi teslim almıştır³⁸². Bu öncelik bile kalenin önemini desteklemek için yeterli olup, "Konya'nın Kilidi" olduğunun delilidir. Konya'nın fetih süreçlerinin her zaman Gevale'den başlamış olması, öncelikle kalenin önemine işaret etmektedir.

1143 senesinde II. Manuel Komnen güçlü bir ordu toplayarak Akşehir üzerinden Konya'ya kadar gelmiş ve I. Rükneddin Mesud'u yenmişti. Bunun üzerine savaş devam etmiş ve I. Mesud, Gevale eteklerine sığınarak savaşı kazanmaya çaba sarf etmiştir³⁸³.

Kale, siyasi çekişmeler için de bir tür sürgün yeri olarak kullanılmıştır. Nitekim, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, oğlu III. Kılıç Arslan'ı bu kaleye göndermiştir. Onun katlinin burada gerçekleştirildiğini İbn Bibi'den öğrenmekteyiz³⁸⁴. Bu sürgün olayının birden fazla örneği olduğu tarih kaynaklarında ifade edilir. Gevale'nin sürgün yeri olması, başkente en yakın ve korunaklı olmasından kaynaklanan özel durumla irtibatlıdır.

Kale aynı zamanda yönetim ile ters düşenlerin katledildiği mekân durumundadır. Nitekim saray entrikalarının başrollerinde yer aldığı kaynaklardan öğrendiğimiz Sadeddin Köpek ve dönemin vezirlerinden Kemâleddin Kamyar yine burada öldürülmüştür³⁸⁵.

Kalenin aynı zamanda çok önemli sığınak yeri olduğu yine tarihi kaynaklarda ifade edilmektedir. III. Haçlı Seferinin Anadolu ve özellikle başkent Konya'yı yakıp yıktığı bir dönemde II. Kılıç Arslan'ın Gevale Kalesi'ne sığınarak hayatını kurtardığı bildirilmektedir³⁸⁶.

³⁸² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara 1972, s. 1; E. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s. 105; İ. Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, s. 40

³⁸³ İ. Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, s. 51; E. Merçil, *a.g.e.*, s. 122; Muharrem Kesik, "Sultan Melikşah (Şahinşâh) ve Sultan I. Mesud Dönemleri", *Türkler*, C. VI, Ankara, 2002, s. 558.

³⁸⁴ İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'iyeye fi'l-Umuri'l-Ala'iyeye (Selçuknâme)*, C. I, (Hz.: M. Öztürk), C. I, Ankara 1996, s. 108;

³⁸⁵ İbn Bibi, *a.g.e.*, C. II, s. 33.; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071- 1328)*, İstanbul, 1998, s. 411; M. Ferit Uğur, "Takkeli Dağ", *Konya Halkevi Dergisi*, S. 5, (II. Kanun 937), s. 302.

³⁸⁶ A. Sevim-E. Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât Ve Kültür*, Ankara 1995, s. 446-447

Kalenin sultanlar tarafından sıklıkla kullanıldığıının en önemli göstergelerinden biri de üst düzey misafirlerin burada kabul edilmesidir.³⁸⁷ Sultan Alâeddin Keykubâd'ın Abbasi halifesinin temsilcisini burada kabul etmiş olması böyle bir uygulamanın adetten olduğuna delalet etmelidir. Sultan aynı zamanda bu mekânı şikârhâne (av mekanı) olarak da kullanmıştır. Nitekim özellikle av sonrası ikram merasimlerine ev sahipliği ettiğini düşünmek gerekir.

Gevale zindanları olarak tavsif edilen mekanlara kazı çalışmaları sırasında isabet edilememiştir. Ancak, 7-8 m. gibi oldukça derinliğe sahip sarnıçların, bu tür eylemler için de kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Gevale Kalesi'nin stratejik önemi kale çevresinde çok sayıda muharebenin gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. IV. Kılıç Arslan döneminde Muînüddin Pervane ile Karaman Beyi, Gevale Kalesi önünde mücadeleye tutuşmuş ve Karamanoğulları tarafı savaşı kaybetmiştir. Bu galibiyetin sonucunda Rükneddin Kılıç Arslan, Karamanoğulları beylerini Gevale Kalesi'ne koymuştur³⁸⁸.

Moğolların doğuya geri çekilmelerini takiben, Eşrefoğlu Beyliği'nin askerleri 692/1293 yılında, Konya'nın batısında son derece iyi korunan Gevale Kalesi'ni ele geçirmişler. Bu olay, halk arasında çok büyük korku ve telaşa sebep olmuş. Konya'nın ileri gelenleri bir ara-

ya toplanarak Eşrefoğlu'na hitaben bir mektup gönderirler. "... yaptığınız iş pek büyük bir iştir. Gevela Kalesi büyük bir lokmadır. O, Anadolu memleketlerinin kilidir. Moğol nesli henüz ke-silmemiştir. Bugün onların tahtında Keygatu gibi bir zat vardır. Kendi maiyetindeki biçarelerin kanına girme..."³⁸⁹ Bu ikazlar karşısında tutunma gücü kalmadığını gören Eşrefoğlu Süleyman Bey, 40 gün süreyle işgal ettiği kaleyi tekrar teslim ederek, Beyşehir'e geri çekilir³⁹⁰.

Nitekim Anadolu Selçukluları ile Karamanoğlu mücadeleleri genellikle Filobad ile Gevale arasında vuku' bulmuştur³⁹¹. Nitekim yakın zamanda yüzey araştırmalarıyla tespit ettiğimiz buluntular bu durumu destekleyen emare ve mekanlar olarak görünmektedir. Önümüzdeki günlerde burada yapılacak kazı çalışmalarıyla mesele daha da aydınlatılmış olacaktır.

Karamanoğulları döneminde kale yaklaşık 150 yıl Karamanoğullarının elinde kalmıştır. Karaman seferine çıkan Fatih Sultan Mehmet 1466-1467 yıllarında tunç toplar ve taş güllerle kaleyi yıktırarak Osmanlı hâkimiyetine dâhil etmiştir³⁹². Osmanlı döneminde kale Ramazan

³⁸⁷ Ahmet Eflaki, *Âriflerin Menkabeleri*, C. I, İstanbul, 1995, s. 208

³⁸⁸ İbn Bibi, a.g.e., C. II, s. 202-203.; Şikârî, *Karamannâme (Zamanın Kahramanı Karamanîler'in Tarihi)*, İstanbul 2005, s. 24.; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, s. 27-28.; H.F. Turgal, "Konya Tarihinin Mühim Bir Safhası Muhtasar İbn Bibiye Göre Cimri Vak'ası", *Konya Halkevi Dergisi*, S. 3, s. 152.; Tahsin Ünal, "Karaman Oğlu Mehmet Bey", *Anıt*, S. 10, (Kasım 1949), s. 3.

³⁸⁹ *Anonim Selçukname*, (Paris Nüshası), (Çev. F. Uzluk), Ankara 1952, s. 63.

³⁹⁰ Burada Konya'nın ileri gelenlerinin kim oldukları açık bir biçimde vurgulanmamış ancak, Süleyman Bey'i geri adım atmaya zorlayan sebeplerin başında bölgenin gelir-geçer sahiplerinden olan Moğolların mevcudiyeti olmalıdır. Bu hususta Bkz. *Anonim Selçukname*, s. 63.

³⁹¹ A. Çaycı-Z. Şimşir, "Konya Filobad Sarayı Bulundu", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Konya 2019, s. 303-310.

³⁹² Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't- Tevarih*, C. I, s. 512-513; Aşıkpaşazade, *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, İstanbul, 1992, s. 64; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, Ankara, 1988, s. 88-89; Z. Oral, "Fatih Sultan Mehmet'in Gevale Kalesi İle Karaman İllerini Fethi ve Hamîdî'nin Terci-i Bendi", *Vakıflar Dergisi*, S.4, Ankara 1958, s.82; Hoca Sadeddin Efendi, a.g.e., s. 517-518; Aşıkpaşazade, a.g.e., s. 144; İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 89; M. Erdoğan, "Fatih Mehmet Devri'nde Karaman Seferleri", *Konya Halkevi Dergisi*, S. 133-134, Konya, 1949, s. 6; M. Z. Oral, "Tur-

ayının tespitinde gözetleme yeri olarak da kullanılmıştır. Gevale Kalesi Cumhuriyet dönemine tamamen terk edilmiş ve tahrip edilmiş şekilde ulaşmıştır.

Kazı Çalışmaları:³⁹³

2012 yılında ilk defa kaleye çıktığımızda bizi en çok etkileyen unsur kalenin yüksekliğine bağlı çevreye hakimiyeti olmuştur. Bu durum sadece bizi değil, tarih boyunca Konya'yı hatta Anadolu Selçuklularına başkent olması sebebiyle Anadolu'ya hâkim olacak iradenin barınağı ve sığınağı haline gelmiştir. Sadece bu dönemle sınırlamadan daha önceki dönemlerde de bu dağın iskana dönüştürüldüğü mimari bakiyelerden takip edilebilmektedir.

Kazılar neticesinde ortaya çıkarılan mekanlar

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 2012 yılında ilk defa yüzey araştırmasıyla çalışmalara

başlamış olduk. Yüzey araştırması sayesinde öncelikle kaleyi sonra mücavir alandaki tarihi ve arkeolojik birikimi tespit etme imkânı bulduk.

2013 yılında ilk kazı çalışmalarımız başladı. 2023 yılına kadar Necmettin Erbakan Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü, Konya Müze Müdürlüğü ve Selçuklu Belediyesi ile koordineli bir biçimde kazı çalışmaları her yıl yaklaşık 6 ay süreyle devam ettirilmiştir. Kazılara ilaveten bu süre içinde gerekli restorasyon çalışmaları başlatıldı ve hali hazırda bu çalışmalar devam etmektedir³⁹⁴.

Buluntular:

Arkeolojik kazı çalışmaları; mimari bakiye ve mekanların ortaya çıkarılması ve bu esnada ortaya çıkan küçük objeler şeklinde iki ana başlık halinde tasnif edilebilir.

Mimari Bakiye: Bu kategorinin en önemli bölümünü sur duvarları ve burçlar oluşturmaktadır. Kalenin eğimine bağlı olarak belli noktalarda görkemli burçlar inşa edilmiştir. Bunlar şehre hâkim durumdaki doğu cephesini teşkil etmektedir. Buradaki burçların evveliyatı Roma dönemine kadar geri götürecek mimari ve plan özelliklerine sahip olduğunu ve Bizans ve Selçuklu dönemlerinde ilave ve tecdit çalışmaları yapıldığı izlenmektedir.

gutoğulları, Eserleri- Vakıfıyeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 3, Ankara, 1956, s. 59; F. N. Uzluç, “Fatih Devrinde Karaman Eyaletine Ait Vakıflar Fihristi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 4, Ankara, 1958, s. 264.

³⁹³ Kazı çalışmalarına destek sağlayan Selçuklu Belediyesi ve Konya Müze Müdürlüğü'ne teşekkürü bir borç biliriz. Nitekim on yılı aşkın süredir devam eden bu faaliyet, mezkur kurumlar ile NEÜ Sanat Tarihi Bölümü'nün ortak faaliyeti olarak sürdürülmektedir.

³⁹⁴ Gevale Kalesi kazı çalışmaları hakkında Bkz. A. Çaycı-Z. Şimşir, “Gevale Kalesi 2013-2014 Kazı Buluntuları”, *Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. III, Ankara 2015, s. 539-558; A. Çaycı-Z. Şimşir, “Gevale Kalesi 2014 Yılı Arkeolojik Kazı Çalışmaları”, *XIX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Manisa*, C. I Ankara, 2019, s. 383-402; A. Çaycı-Z. Şimşir, “Gevale Kalesi 2016 Yılı Kazı Çalışmaları”, *39. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. III, Bursa, 2016, s.251-262.

Tapınak olarak adlandırılan mekân.

Güney cepheye hakim burçların kaidelelerinde antik izler görülmekle birlikte üst kısımlarında Anadolu Selçuklu dönemi yapı özelliklerine sahip oldukları aşikardır. Bunlardan bir burç son restorasyonla tamamlanmış durumdadır. Aynı cephedeki diğer burçların tamamlanma süreci kademeli olarak devam etmektedir.

Kaya oyma mekanlar

Batu cephedeki burçların ilk yapılışı, Helenistik ve Roma dönemine ait emareler taşımakla birlikte Türkiye Selçuklu döneminin ilaveleri takip edilmektedir.

Mimari bakımdan ikinci kategoriye mekanlar oluşturmaktadır. Başta sultanların yaşam alanını oluşturan mekanlardan teşekkül etmesi

kaçınılmaz bir durumdur. Mekân düzenlemesi ve kalenin fiziki konumuna göre ilgili mekânın kalenin doğu cephesinde mescid ve hamam mekanlarının güneyinde şehre ve güneye hakim bir lokasyonda olması beklenmelidir. Ancak kaledeki en çok tahribatın bu alanda gerçekleşmesi sebebiyle söz konusu mekanlar hakkında yeterli veriler elde edilememiştir.

Burçlardan görünüm

Kalede çok sayıda sarnıç yapısı elde edilmiştir. Bu sarnıçlar kapalı mimari mekanların bodrum katını teşkil edecek ve 7 ve 8 m. kadar oldukça derinliklere incek şekilde inşa edilmiştir. Bu uygulama kaledeki sınırlı alandaki mekânı oldukça işlevsel kullanmaya yönelik olarak tasarlandığının göstergesidir. Bunların da dışında hemen her mekâna bir sarnıç inşa etmek suretiyle su ihtiyacının karşılanması yönündeki ihtiyaca matuf imar faaliyetlerinin delilidir.³⁹⁵

³⁹⁵ Kaledeki sarnıçlar konusunda, A. Çaycı- A. Yavuzylmaz, "Gevale Kalesi Sarnıç Mimarisi", XXV. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Konya 2022, s.5-38.

Sarnıçlardan görünüm

İki adet küçük ölçekli hamam yapısı tespit edilmiştir. Bunlardan kuzeydeki hamamın plan özellikleri ve mimari elemanlar ve yapı malzemesinden hareketle sultan veya üst düzey idareciler için inşa edildiği düşünülmektedir. Güneydeki ikinci hamam ise kale görevlileri için tahsis edildiği anlaşılmaktadır.

Mescid yapısı, iki hamamın arasındaki mekânda yer almaktadır. Evveliyatı küçük bir şapel olması gereken mekan mihrap yerleştirilerek mescid haline dönüştürülmüştür.

Bunlar dışında kale dizdarının odası, kalede görevli askerlerin yaşam alanları erzak depoları ve mutfak vb. mekanlar ortaya çıkarılmıştır.

Küçük Objeler:

Kazı çalışmalarında çok sayıda küçük obje olarak tasnif ettiğimiz buluntular elde edilmiştir. Bu buluntular Konya Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Buluntulardan bir kısmı Karatay Çini Eserler Müzesi'nde teşhir edilmektedir.

Madeni Buluntular: Araştırmamıza esas teşkil eden yapının kale olması sebebiyle madeni buluntular bakımından zengin örnekler sunmaktadır. Buluntular arasında ilk sırayı ok

uçları oluşturmaktadır. Orta Çağın en önemli savaş silahları arasında yer alan ok uçları gün yüzüne çıkartılmıştır.³⁹⁶

Ok uçlarını insitu durumu

Madeni kap kacaklar yine buluntular arasında çokça yer almaktadır. Bunlar su kaplarından mutfak araç gereçlerine kadar çeşitlilik ihtiva etmektedir. Yine madeni buluntulardan kesici-delici aletleri zikretmemiz gerekmektedir. Bıçak ve kama türü kesici-delici aletlere ait örnekler biraz korozyona uğramış olmakla birlikte çok sayıda ortaya çıkmıştır.

Kazılar esnasında bol miktarda kemer tokası ve kilitler de elde edilmiştir. Orta Çağ maden işçiliğinin nadide örnekleri arasında yer alan bu madeni unsurlar malzeme özelliklerinin yanında tasvir sanatına katkı sağlayacak tematik unsurlar ihtiva etmektedir. Kemer tokalarından iki örnek figürlü süslemeleri ile dikkati çeker. Kilit örneği ise stilize edilmiş dağ keçisi şeklinde tasarlanmıştır³⁹⁷.

³⁹⁶ Ok ucu buluntuları için Bkz. Erkan Aygör, "Konya Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Ok Uçlarının Değerlendirilmesi", *MASROP E-Dergi* 11/16 (Nisan 2017), s. 7-24.

³⁹⁷ Ahmet Çaycı-Ahmet Yavuzylmaz, "Gevale Kalesi Figürlü Buluntuları", 23. *Uluslararası Orta Çağ Ve Türk*

Kemer tokası

Sikkeler:

Kazı sırasında Roma döneminden başlayarak Osmanlı dönemine kadar kronolojik olarak süreklilik arz eden sikke örnekleri elde edilmiştir. Bu da kalenin bu süreçlerde etkin kullanıldığının epigrafik boyuttaki kesin tarihini desteklemesi bakımından manidardır. Sikkeler arasındaki en fazla buluntuyu bakır, bronz ve gümüş gibi madenlerden darp edilen Anadolu Selçuklu dönemi örnekleri oluşturmaktadır³⁹⁸.

Yine maden buluntular arasında Bizans döneminin mühürleri de mevcuttur. Bizans askeri tarihine ışık tutacak bu veriler önem arz etmektedir.

Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Trakya 2019, s.44-45.

³⁹⁸ Sikke buluntuları hususunda Bkz. Gülüstan Ermiş, *Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan İslami Dönem Sikkeleri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019.

Sikkelerden örnekler

Çini ve Seramik Buluntular:

Mimariye bağlı olarak kullanılan çini buluntular Anadolu Selçuklu döneminin diğer mimari eserlerinde de rastladığımız tarzda; tek renk sırlı plaka çiniler, sır altı ve çini mozaik tekniğinde imal edilmiş eserlerdir. Mimariyi tamamlayan ve tezyinatın en önemli dekorasyon unsuru durumundaki bu parçalar insitu olmaktan öte kazı çukurlarından elde edilmiştir.

Çini buluntu

Seramik örnekler

Seramik malzemenin kolay tahrip olmasından kaynaklanan menfi duruma bağlı olarak buluntular parçalar halinde elde edilmiştir. Bunlardan bir kısmı sağlam ama büyük bir çoğunluğun parçalar halinde olduğu aşıkardır. Buluntular arasında saray kapları olarak literatüre giren selodan kaplara ait parçalar da mevcuttur. Bunlar yanında kandiller ve dönemin hediyelik kapları da yer almıştır.³⁹⁹ Kap örneklerini arasında sırlı ve sırsız örnekler elde edilmiştir. Erken dönemlere ait sırsız kap parçaları ile birlikte Anadolu Selçuklu döneminin yeşil renkli kap türleri yeterince numune sunmaktadır.⁴⁰⁰

³⁹⁹ Gevale Kalesi kandil buluntuları konusunda Bkz. H. Hüseyin Özdeniz-A. Çaycı, "Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Seramik Kandiller". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 7(Aralık 2022), s. 117-131

⁴⁰⁰ Bu hususta Bkz. Hasan Hüseyin Özdeniz-Zekeriya Şimşir, "Gevale Kalesi Kazılarında Ortaya Çıkarılan Sera-

Sırsız seramik örnekleri arasında kalıp kabartma tekniğinde üretilmiş kaplardan da yeterince kap kacak bulunmuştur.⁴⁰¹

Cam Buluntular: Cam buluntular bilezik türündeki takı malzemeleri olarak zengin buluntu vermiştir. Bizans ve Anadolu Selçuklu dönemine ait nadide örnekler genellikle parçalar halinde tespit edilmiştir. Bilezikler farklı tekniklerde imal edilmiş örnekler ihtiva etmektedir. Gevale Kalesi kazısında elden edilen cam bileziklerin büyük bir kısmının figürlü ve nebati süsleme repertuarı ihtiva ettiğini bildirmek gerekir.⁴⁰²

Cam bilezikler (A. Yavuzylmaz).

miklerde Kap Formları", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 5 (2020), s. 59-76.

⁴⁰¹ Bu hususta Bkz. Hasan Hüseyin Özdeniz-Zekeriya Şimşir, "Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Sırsız Kalıp Kabartma Seramikler" 25. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Türk Dönemi Araştırmaları* (Editörler: Ahmet Çaycı-Ahmet Yavuzylmaz) Konya, 2022, s.569-585.

⁴⁰² Bu hususta Bkz. A. Yavuzylmaz, "Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları (2013-2015)", XX. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Sakarya 2017, s.49-61.

Alçı buluntular:

Kaledeki mescid mekanının olduğu alandan bol miktarda alçı malzeme elde edilmiştir. Mihraba ait olabileceği tahmin edilen alçı buluntularda geometrik ve rumi motiflerinin işlendiği bordürlerin yanı sıra “...el-izze'l-mukîm ve'l-hudâ...” ibarelerinin müteselsil devam ettiği yazı kuşakları da görülmektedir. Kalıplama tekniğiyle oluşturulduğu izlenen bu parçaların Karamanoğulları Beyliği dönemine ait olabileceği düşünülmektedir.

Alçı örnekler

SONUÇ

Tarihçesi Orta Çağ kaynaklarında ısrarla vurgulanan Gevale Kalesi'nde 2012 yılında başlattığımız yüzey araştırması ve sonrasındaki kazı çalışmalarıyla tarihi kaynakları destekleyecek somut kültür varlıkları ziyadesiyle elde edilmiş oldu. Mimari bakiyenin mevcut izlerinden hareketle mekanlar belirgin hale getirilmiştir. Bunlar eldeki verilere bağlı olarak, tamamlama ve restorasyon faaliyetleri olarak hali hazırda devam etmektedir. Mimari boyuttaki en büyük kayıp defnecilerin daha evvel verdiği zarar sebebiyle bir çok mekan asli özelliklerini

kaybetmiştir. Bunlardan en mühimi durumundaki seyir köşkü ve sultanın ağırlandığı kabul mekânından hemen hiçbir emare kalmamıştır. Su sarnıçları gibi yapılar daha az zararla günümüze intikal edebilmiştir.

Her kazıda olduğu üzere kalede mimari mekanlara ait kalıntıların yanı sıra çok farklı türde önemli menkûl buluntular da elde edilmiştir. Bunların başında madeni eserlerinden ok uçlarını zikretmek gerekir. Yine sikkelerden mühürlere, hatta kemer tokalarına kadar zengin buluntular elde edilmiştir. Seramik buluntuların başında Ortaçağ'ın sırlı ve sırsız kap kaçakları ile mimariye bağlı çini malzeme zikredilebilir. Özellikle de selodon kap parçaları kalenin sultanların mekanları oluşunun en önemli emareleri olduğunu ifade edebiliriz. Selçuklu döneminde yoğun olarak kullanılan ancak zamana bağlı olarak en çok deformasyona tabi kalan alçı malzemenin nadide örnekleri mescidin mihrap etrafında bulunmuş olması, yapı elemanının tezyinatı hakkında ipuçları ihtiva etmektedir.

Son olarak başkent Konya yakınlarında tarihin bütün dönemlerine ışık tutacak olan arkeolojik sahada elde edilen somut kültür varlıkları ile yazılı belgelerdeki muhtasar tarihi ziyadesiyle destekleyecek buluntular ortaya çıkmıştır. “Konya'nın Kilidi”ni açma gayretine katkıda bulunan bütün arkadaşlara ve yöneticilere teşekkürle sözlerimizi sonlandırmak isteriz.

KAYNAKÇA

- AHMED EFLAKÎ, *Âriflerin Menkıbeleri*, C. I, İstanbul, 1995.
 Anonim *Selçukname*, (Paris Nüshası), (Çev. F. Uzluk), Ankara 1952.

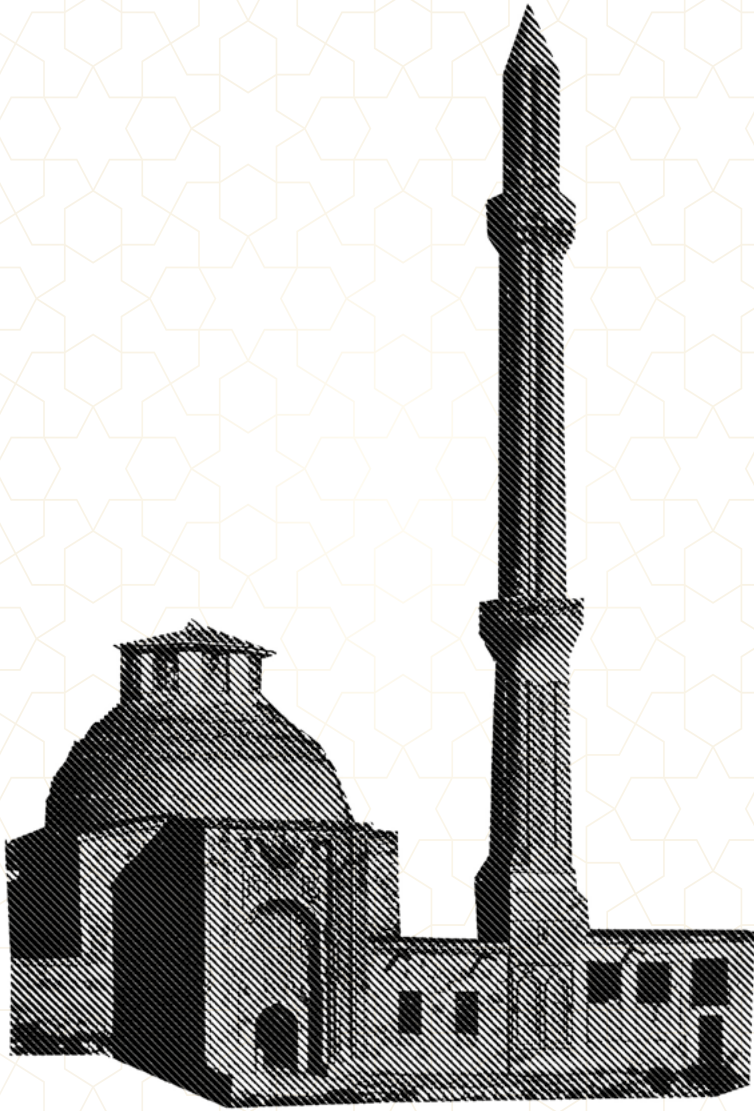
- AYGÖR, E., “Konya Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Ok Uçlarının Değerlendirilmesi”, *MASROP E-Dergi* 11/16 (Nisan 2017), 7-24.
- ÇAYCI, A- ŞİMŞİR, Z., “Gevale Kalesi 2013-2014 Kazı Buluntuları”, *37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. III, Erzurum, 2015, s. 539-558.
- ÇAYCI, A- ŞİMŞİR, Z., “Gevale Kalesi 2014 Yılı Arkeolojik Kazı Çalışmaları”, XIX. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Manisa*, C. I Ankara, 2019, s. 383-402.
- ÇAYCI, A- ŞİMŞİR, Z., “Gevale Kalesi 2016 Yılı Kazı Çalışmaları”, *39. Kazı sonuçları Toplantısı*, C. III, Bursa, 2016, s.251-262.
- ÇAYCI, A.- ŞİMŞİR, Z., “Konya Filobad Sarayı Bulundu”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S. 4, Konya 2019, s. 303-310.
- ÇAYCI, A.- YAVUZYILMAZ, A., “Gevale Kalesi Figürlü Buluntuları”, 23. *Uluslararası Orta Çağ Ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Trakya 2019, s.44-45.
- ÇAYCI, A.- YAVUZYILMAZ, A., “Gevale Kalesi Sarnıç Mimarisi”, XXV. *Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Konya 2022, s.5-38.
- ERMİŞ, G., *Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan İslami Dönem Sikkeleri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, Konya, 2019).
- İBN BİBİ, *El-Evâmirü'l-Alâ'iyefi'l-Umûri'l-Alâ'iyeye* (*Selçuknâme*), (Hz. M. Öztürk), C. I, Ankara 1996
- KESİK, M., “Sultan Melikşah (Şahinşâh) ve Sultan I. Mesud Dönemleri”, *Türkler*, C. VI, Ankara, 2002, s. 547-565.
- KONYALI, İ. H., *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*. Konya 2007.
- MERÇİL, E., *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993.
- Önder, Mehmet, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971.
- ÖZDENİZ, H. H.-ÇAYCI, A., “Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Seramik Kandiller”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)*, 7(Aralık 2022), s. 117-131.
- ÖZDENİZ, H. H.-ŞİMŞİR, Z., “Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Sırsız Kalıp Kabartma Seramikler” 25. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Türk Dönemi Araştırmaları* (Editörler: Ahmet Çaycı-Ahmet Yavuzylmaz) Konya, 2022, s.569-585.
- ÖZDENİZ, H. H.-ŞİMŞİR, Z., “Gevale Kalesi Kazılarında Ortaya Çıkartılan Seramiklerde Kap Formları”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)* 5 (2020), 59-76.
- SEVİM, A.- MERÇİL E., *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât Ve Kültür*, Ankara 1995.
- ŞİKARÎ, *Karamannâme (Zamanın Kahramanı Karamanîler'in Tarihi)*, İstanbul 2005.
- TURAN, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye Siyâsi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1328)*, İstanbul, 1998.
- TURGAL, H.F., “Konya Tarihinin Mühim Bir Safhası Muhtasar İbn Bibiye Göre Cimri Vak'ası”, *Konya Halkevi Dergisi*, S. 3, s. 152-162.
- UĞUR, M. F., “Takkeli Dağ”, *Konya Halkevi Dergisi*, S. 5, (II. Kanun 937), s. 299-303.
- UZUNÇARŞILI, İ., *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara 1972.
- ÜNAL, T., “Karaman Oğlu Mehmet Bey”, *Anıt*, S. 10, (Kasım 1949), s. 3.
- YAVUZYILMAZ, A., “Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları (2013-2015)”, XX. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Sakarya 2017, s.49-61.

III. BÖLÜM

DİNÎ YAPILAR

SELÇUKLU DÖNEMİ KONYA'DA İNŞA EDİLEN CAMİ VE MESCİTLER*

Muhammet ARSLAN

Doç. Dr., Kars Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kars/TÜRKİYE,
muhammet.arslan@kafkas.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5964-7007.

ÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kadim başkenti Konya, içinde barındırdığı anıtsal eserleriyle Selçuklu mimarisinin de başkenti konumundadır. Cami, mescit, medrese, kervansaray ve kümbet gibi yapılarla süslenen kent; bir taraftan Selçuklu klasik üslubunu oluştururken öte taraftan Anadolu'daki diğer Selçuklu kentlerini de etkileyen sanatsal ve mimarlık sürecinin başlangıç noktası olmuştur. Siyasi zirveleri ve çalkantıları da yaşayan kent, Türk-İslam dokusunda geçirdiği uzunca dönemi iyi değerlendirmiş; Osmanlı klasik mimarisine kadar etkileri devam eden bir mimari atılım yaşamıştır. Bu

dönemin hiç şüphesiz en önemli eserlerini camiler oluşturmuştur. Konya'da Selçuklu eliyle inşa edilen camilerin büyük bir çoğunluğu günümüze ulaşamamış veyahut şekil değiştirmiş olsa bile özgünlüğünü koruyan eserler; plan şemaları, minareleri, çini mozaik teknikli mihrapları ve ahşap minberleri ile Selçuklu klasik çağının başarılı örneklerini meydana getirmişlerdir. Mescitler ise, Selçuklu geleneğinin en bariz görüldüğü küçük eserlerdir. Mescitler; tek kubbeli olmaları, bazen tuğladan bir minareyle inşa edilmeleri ve çinili mihraplarıyla Selçuklu sonrası Anadolu mescitlerinin kökeni konumundadır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, Konya, Alâeddin Keykubâd, Çini Mozaik, Mihrap.

* Bu çalışma, 2017 yılında tarafımdan hazırlanan Doktora Tezinden üretilmiştir. Bk. Muhammet Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimarisi (Plan-Mimari-Süsleme)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2017.

MOSQUES AND MASJIDS BUILT IN KONYA DURING THE SELJUK PERIOD

ABSTRACT

Konya, the ancient capital city of the Seljuk State of Turkey, is also the capital of Seljuk architecture with its monumental works. Adorned with structures such as mosques, masjids, madrasas, caravanserais, and tombs; the city had been the starting point of the artistic and architectural process that influenced other Seljuk cities in Anatolia while creating the Seljuk classical style. The city, which also experienced political peaks and turmoil, made good use of the long period it spent in the Turkish-Islamic fabric; it experienced an architectural breakthrough, the effects of which continued until the era of Ottoman classical architecture. Undoubtedly, the most important works of this period were mosques. Even though the majority of the mosques built by the Seljuks in Konya, they have not survived to the present day, or their purpose of use have changed, the buildings which preserve their originality have formed successful examples of the Seljuk classical era with their plan schemes, minarets, mihrabs with tile mosaic technique altars and wooden pulpits. Masjids, on the other hand, are the small works where the Seljuk tradition is most evident. Masjids are the origin of post-Seljuk Anatolian masjids with their single domes, sometimes built with a brick minaret and tiled mihrabs.

Keywords: Seljuks, Konya, Alâeddin Keykubâd, Tile Mosaic, Altar.

GİRİŞ

1097 yılında başkent olarak tayin edilmesiyle birlikte büyük bir mimari şekillenmenin içine giren Konya, ta ki devletin yıkıldığı 14. yüzyıl başlarına kadar ivmesini devam ettirebilmiş ve bu anlamda nadir Anadolu Selçuklu kentlerinden biri olmuştur. Konya; özellikle I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubâd dönemlerinde büyük atılımlara sahne olmuş, 1243 yılında yaşanan Köseadağ bozgunu dâhi bu atılımlara engel olamamıştır⁴⁰³. Camiler, mescitler, medreseler, kervansaraylar ve kümbetlerle bir hayli şenlendirilen kent, böylelikle klasik Anadolu Selçuklu mimarisinin de merkezi haline gelmiştir.

Konya'daki Selçuklu mimari geleneğinin en canlı yaşatıldığı türü dini mimari oluşturur. Camiler ise başta gelir. Her ne kadar bu dönemde kentte inşa edilen camilerin büyük bir çoğunluğu günümüze gelinceye kadar şekil değişikliğine uğrasa da Alâeddin Camii ve Akşehir Ulu Camii gibi kısmen değişime uğrayan camiler bu geleneğin güçlü yansımaları olmuştur. Bu yansımalar sadece teknik anlamında değil, sanatsal anlamda da karşılığını en çok yine Konya'da bulmuştur. Çini mozaik teknikli mihrap nişleri ve ahşap minberler, bu manadaki en önemli unsurlardır.

Camilerle birlikte mescitlerin de aynı güçlü geleneği temsil ettikleri söylenebilir. Kare mekânlı ve tek kubbeli Selçuklu klasik mescit mimarisi, hem nicelik hem de nitelik açısından yine başkent Konya'ya has olmuştur. Camilerde olduğu gibi sadece teknik olarak değil ay-

⁴⁰³ Muhammet Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, Konya 2021, s. 182.

rınıta kendini gösteren süsleme unsurları da Selçuklu klasizmine vurgu yapar.

CAMİLER (Kronolojik Sırayla)

Alâeddin Camii (Ulu Camii)

Cami üzerinde yapım tarihini veren birkaç kitabe bulunmasına rağmen ahşap minber üzerindeki daha erken tarihli yazıtlar⁴⁰⁴, yapının aslında çok daha önceleri inşa edildiğini kanıtlar niteliktedir⁴⁰⁵. Nitekim İbrahim Hakkı Konyalı, yapımına I. Rükneddin Mesud (1116-1155) tarafından başlanıp oğlu II. Kılıç Arslan (1155-1192) tarafından tamamlanan ve Sultan Camii adıyla bilinen caminin aslında Alâeddin Camii'nin çekirdeğini teşkil ettiğini bildirmektedir⁴⁰⁶. Şöyle ki, ahşap minber üzerindeki I. Rükneddin Mesud ve II. Kılıç Arslan'a ait isimler ve ayrıca okunabilen 550/1155 tarihi Konyalı'nın bu iddiasını doğrular niteliktedir.

Caminin bundan sonraki tarihi inşa seyri yapı üzerindeki kitabeler ile sabittir. Muhtemelen II. Kılıç Arslan tarafından küçük ölçekli bir ibadet mekânı olarak tasarlanan eser ihtiyacı karşılamamış ve mevcut kitabelerine göre I. İzzeddin Keykâvus'un 616/1219 yılındaki emriyle genişletme çalışmaları başlatılmıştır. Keykâvus'un ölümü ile yarım kalan inşaat çalışmaları, kardeşi I. Alâeddin Keykubâd'ın emriyle 617/1220 yılında Dımaşklı Mimar Muhammed bin Havlân⁴⁰⁷ ve Atabek Ayaz⁴⁰⁸ yöneticiliğinde tamamlanmıştır. Yapıda çini ustası usta olarak Kerimüddin Erdişah adlı birinin ismi geçer⁴⁰⁹. Araştırmacılar, bu ismin kuzeydeki avlu duvarının batısında yer alan taçkapı üzerindeki çinili bir madalyonda yazılı olması nedeniyle çinili mihrabın da bu kişi tarafından yaptırılmış olabileceğini kabul ederler⁴¹⁰. Ahşap minberinin ustası ise Ahlatlı Berti oğlu Hacı Mekki (Mengüm Berti)'dir⁴¹¹.

⁴⁰⁴ M. Zeki Oral, "Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962, s. 29-34.

⁴⁰⁵ M. Zeki Oral, "Konya'da Alâ üd-din Camii ve Türbeleri I (Yapılar, Kitabeler)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, I, Ankara 1957, s. 61.; Semavi Eyice, "Alâeddin Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1989, s. 325.; Aptullah Kuran, "Anadolu Selçuklu Ulucamileri", *IV. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, 26-26 Nisan 1994, Konya 1995, s. 34.; Ali Boran, *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri*, Ankara 2001, s. 26.; Haşim Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, I, Ankara 2009, s. 90.; Yaşar Erdemir, *Alâeddin Camii ve Türbeleri*, Konya 2009, s. 107.; Yaşar Erdemir-Ahmet Yavuzyılmaz, "Alâeddin Keykubâd'ın Sanat Anlayışı ve Konya'da İnşa Ettirdiği Mimarlık Eserleri", *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, 06-07 Kasım 2008, Konya 2010, s. 136-137. Ayrıca Bkz. Tuncer Baykara, "Ulucami-Selçuklu Şehrinde İskâm Belirleyen Bir Kaynak Olarak", *Belleten*, LX/227, Ankara 1996, s. 33.

⁴⁰⁶ İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya Tarihi*, Konya 2007, s. 228.

⁴⁰⁷ Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1995, s. 220.; Zafer Bayburtluoğlu, "Konya Alâeddin Camii'nin Tanımı, İnşasında Çalışan Ustalar ve Türk Sanatı Bakımından Önemi", *XIII. Vakıf Haftası Kitabı-Vakıfların Ekonomiye Katkısı ve Üçüncü Sektör ve Konya Alâeddin Camii Restorasyonu Seminerleri*, 05-06 Aralık 1995 Ankara, Ankara 1996, s. 121.

⁴⁰⁸ M. Zeki Oral, "Konya'da Alâ üd-din Camii ve Türbeleri (Tarih)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I-IV, Ankara 1958, s. 163.; Zeki Sönmez, "Anadolu Selçuklularında Atabeylik, Atabey Esededdin Ayaz ve 13. Yüzyıl Mimarisine Katkıları", *Antalya 5. Selçuklu Semineri Bildiriler ve Seçkiler*, Antalya 1998, s. 8-9.

⁴⁰⁹ Zafer Bayburtluoğlu, "Konya Alâeddin Camii'nin Tanımı, İnşasında Çalışan Ustalar ve Türk Sanatı Bakımından Önemi", s. 121.

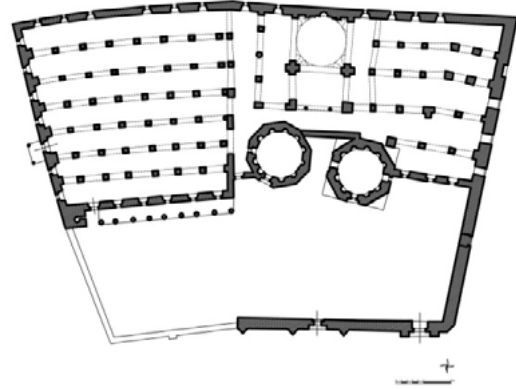
⁴¹⁰ Eyice, "Alâeddin Camii", s. 325.; Boran, *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri*, s. 26.; Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, I, s. 92.; Erdemir-Yavuzyılmaz, "Alâeddin Keykubâd'ın Sanat Anlayışı ve Konya'da İnşa Ettirdiği Mimarlık Eserleri", s. 130. Ayrıca Bkz. Erdemir, *Alâeddin Camii ve Türbeleri*, s. 122.

⁴¹¹ Bayburtluoğlu, "Konya Alâeddin Camii'nin Tanımı, İnşasında Çalışan Ustalar ve Türk Sanatı Bakımından Önemi", s. 121.; Rüstem Bozer, "Ahşap Sanatı", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygartığı*, 2, Ankara

Konya Alâeddin Camii, günümüzde bir avlunun güneyinde üç ayrı bölümden meydana gelmektedir. Doğu, batı ve kuzey cephelerini üç yönden kuşatan avlu duvarının en hareketli cephesini kuzey cephesi oluşturmaktadır. Avlu duvarının yaklaşık ortalarına doğru açılmış taçkapısı vardır. Taçkapı, iki yandan üçgen şekilli dayanak kulelerine sahiptir. Sivri kemer formudur. Kemer yüzeyi ve etrafı iki renkli taş işçiliği ile özel bir düzenlemeye sahiptir.

Cami; doğuda kible duvarına paralel yedi sahnın, ortada mihrap önü kubbeli bölüm ve bunun batısındaki mihrap duvarına paralel beş sahnından meydana gelen bir plan şemasına sahiptir (Çizim: 1). Prof. Dr. Haluk Karamağaralı, doğudaki mihraba paralel yedi sahnı bölümlerin aslında mihraba dikey yedi sahnı olduğunu ve burasının caminin I. Rükneddin Mesud (1116-1155) tarafından başlanıp oğlu II. Kılıç Arslan (1155-1192) tarafından tamamlanan ilk inşa dönemine ait olduğunu savunmaktadır. Ayrıca mihrap önü kubbeli bölüm ile bunun batısındaki paralel sahnı mekânın ise I. İzzeddin Keykâvus'un 616/1219 yılındaki emriyle başlatılan ve kardeşi I. Alâeddin Keykubâd tarafından tamamlanan bölüm olduğunu iddia etmektedir⁴¹². Araştırmacıların geneli, doğu kanattaki sahnın yönü değişikliğinin

1685-87 yılındaki kapsamlı onarım sonucu olduğunu düşünmektedirler⁴¹³.

Çizim 1: Alâeddin Camii Planı (Oktay Aslanapa'dan yeniden çizilerek)

Harimin doğudaki ilk inşa edilen bölümü kible duvarına paralel yedi sahnıdır. Altı sırada toplamda kırk altı adet taşıyıcı ile taşınmaktadır. Doğu duvarda ise duvarlara bağlı taşıyıcılar üzerindedir. Taşıyıcıların neredeyse tamamı mermerden devşirme sütunlardan meydana gelmektedir. Sütun başlıkları da devşirme olup iyon, dor ve korint tipi başlıklara sahiptirler. Sütunlar birbirlerine doğu-batı doğrultusunda atılmış tuğladan sivri kemerlerle bağlanmıştır. Üzeri düz tavan ile örtülüdür. Harimin bu ilk mekânı batıdaki mihrap önü kubbeli alan ile düzensiz bir şekilde birleşmektedir. Mihrap önü kubbesi güneyde duvarlardan çıkan kare kesitli ayaklara, kuzeyde ise

2006, s. 534.; Erdemir-Yavuzylmaz, "Alâeddin Keykubâd'ın Sanat Anlayışı ve Konya'da İnşa Ettirdiği Mimarlık Eserleri", s. 130.

⁴¹² Haluk Karamağaralı, "Konya Ulu Camii", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi I. Restorasyon Semineri Özel Sayısı*, 4, 06-07 Mayıs 1982, Ankara 1982, s. 123. Caminin yapım evreleriyle ilgili farklı bir görüş için Bkz. Neslihan Asutay-Effenberger, "Konya Alâeddin Camisi Yapım Evreleri Üzerine Düşünceler", *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi (METU JFA)*, 23/2, Ankara 2006, s. 113-122.

⁴¹³ Yusuf Oğuzoğlu-Z. Kenan Bilici-A. Osman Uysal, "Bazı Belgelere Göre 17. Yüzyılda Konya Alâeddin Camiinde Yapılan Onarımlar", *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, 06-10 Nisan 1987 Ankara, Ankara 1987, s. 94-96.; Karpuz, "Konya Alâeddin Camii ve Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nda Alınan Kararlar ve Neticeleri", s. 219.; Boran, *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri*, s. 26.; Erdemir, *Alâeddin Camii ve Türbeleri*, s. 86-87.

haçvari iki ayak üzerine Türk üçgeni geçişlerle oturmaktadır. Doğusunda iki, batısında ise bir sıra dikey sahn bulunur. Gerek mihrap önü, gerekse yan sahnları taşıyan ayaklar birbirlerine tuğladan sivri kemerler ile bağlıdır. Bu bölümün batısında güney duvara paralel beş sahn daha görülmektedir. Ancak kuzeydeki iki sahn batı duvara doğru daralmaktadır. Burada da kare kesitli ayaklar ile oval devşirme sütunlar üst örtüyü taşırlar. Sütunları bağlayan kemerler yine tuğladan ve sivri formudur. 8.40 m çapındaki⁴¹⁴ mihrap önü kubbesinin iç ve göbek kısımları 19. yüzyıl özelliği gösteren kalem işi süslemelerle yenilenmişken kasnak ve eteği çinili süslemeleriyle Selçuklu dokusundadır (Fotoğraf: 1).

Mihrap önü kubbesinin altında bulunan dikdörtgen çerçeveli mihrap nişinin çinili dış çerçevesi onarımlarla da olsa özgünlüğünü korurken 1307/1889-90 yılındaki onarımda iç kısmına mermerden ikinci bir niş yerleştirilmiştir. Orijinal iç kısmın çinili bir mukarnas kavsarsasına sahip olduğu düşünülebilir⁴¹⁵.

Ceviz ağacından kündekâri tekniğinde yapılmış olan ahşap minberi vardır. Üzerine alçak kabartma tekniğinde sülüs hatlı olarak II. Kılıç Arslan'ı öven bir kitabe yazılmıştır.

Camideki mahfil "Hünkâr Mahfili" niteliğindedir. Harimin güneybatı köşesindeki iki sahnlık alan bu mekân için ayrılmıştır. Dışarıyla bugün için kapatılmış bir kapısı bulunmaktadır. İki sırada ikişer olmak üzere toplamda dört kare kesitli ayak ile sivri kemerli iki katlı bir düzenlemeye sahiptir.

Fotoğraf 1: Alâeddin Camii mihrap önü kubbesi

İplikçi Camii (Ebu'l Fazl Abdulcabbar Mescidi)

Cami, kuzeyindeki kapı üzerinde yer alan kitabeğe göre 733/1333 yılında Mesudzade Hacı Ebubekir tarafından tamir edilmiş ve genişletilmiştir⁴¹⁶. Böylelikle yapının bu tarihten önceleri inşa edildiği ortaya çıkmaktadır. Ancak bunun ne zaman ve kim tarafından yapıldığı konusu kesin olarak bilinmemektedir. Araştırmacıların bir kısmı, vaktiyle caminin güneyinde bulunan Şemseddin Altunaba Medresesi ve bunun 598/1201-02 tarihli vakfiyesinden⁴¹⁷ hareketle caminin de medreseden kısa bir süre sonra aynı bâni tarafından yaptırıldığını ifade eder⁴¹⁸.

⁴¹⁴ Erdemir, *Alâeddin Camii ve Türbeleri*, s. 145.

⁴¹⁵ Erdemir, *Alâeddin Camii ve Türbeleri*, s. 141.

⁴¹⁶ Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, Ankara 1971, s. 106.; Haluk Karamağaralı, "The Orijinal Form of Iplikçi Mosque in Konya and its Place in the Turkish Architecture", *The 8th International Congress of Turkish*, Kahire 1987, s. 26.; Kerim Türkmen, *Karamanoğulları Devri Kitabeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1989, s. 114-115.; Selçuk Mülayim, "İplikçi Camii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXII, İstanbul 2000, s. 374.

⁴¹⁷ Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", *Bellekten*, XI/42, Ankara 1947, s. 197-235.

⁴¹⁸ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 105.; Zeki Atçeken, "İplikçi (Altun-Aba) Medresesi'nin Bilinmeyen Bir Yönü ve Osmanlılar Zamanında Bakımı ve

İbrahim Hakkı Konyalı ise bu görüşe şiddetle karşı çıkarak caminin medreseden daha evvel Tebrizli Ebu'l Fazl Abdulcabbar tarafından yaptırıldığına inanır⁴¹⁹. Şöyle ki, 598/1201-02 tarihli Şemseddin Altunaba vakfiyesinde bahsedilen caminin medrese bünyesindeki küçük bir mescit⁴²⁰ olabileceği kanısındayız. Nitekim söz konusu vakfiye, medrese ve kervansarayın giderleri ile fakir ve ölümlerin gömülmesi ve İslâmiyeti kabul edenlerin ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlamaktadır⁴²¹. Şayet cami de bu vakfa ait olsaydı bunun ihtiyaçlarının giderilmesi de amaçlanmış olmalıydı. Ayrıca vakfiyede medresenin teşkilat ve çalışanları zikredilirken "... medresedeki cemaate namaz kıldırın ..." ifadesinden de⁴²² medrese bünyesindeki bir mescitten söz edildiği anlaşılmalıdır. Böylelikle İbrahim Hakkı Konyalı'nın görüşlerini haklı ve makul bulmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Vakfiyede medresenin konumu tarif edilirken "Tebrizli Abdulcabbar'ın mescidi" ifadesinin geçmesi⁴²³ ve vakfiye metni ile ilgili yukarıda sayılan nedenler Konyalı'yı haklı olarak bu fikre sevk etmiş olmalıdır⁴²⁴.

Abdulcabbar Mescidi ya da günümüzdeki namıyla İplikçi Camii'nin hemen güneyindeki

medreseden daha önce 12. yüzyıl sonlarında inşa edildiğini kabul etmekteyiz. Kuzey giriş kapısındaki kitabeye göre muhtemelen tahrip olan, yıkılan veyahut ihtiyacı karşılamayan cami/mescit; Karamanoğulları döneminde 733/1333 yılında Mesudzade Hacı Ebubekir tarafından kapsamlı şekilde tamir edilmiş ve genişletilmiştir⁴²⁵. 834/1431 yılında Turgutoğullarından Ebu'l Fazl Ahmed Bey tarafından yeniden elden geçirilen yapı⁴²⁶, 16. yüzyılda geçirdiği bir yangın sonucu zarar görmüş ve 992/1584 yılından önce Hacı Emrullah adlı bir tüccar tarafından⁴²⁷ ve 1082/1672 yılında da Uruçoğlu Abdürrezzak oğlu Şeyh Ali tarafından bir kez daha tamir edilmiştir⁴²⁸.

İplikçi Camii; günümüzdeki plan şemasıyla 30.00 x 40.00 m ölçülerinde⁴²⁹, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı ve kible duvarına paralel üç sahnalıdır. Mihrap aksı daha geniş tutulmuş ve buraya mihrap önünde oval, diğer ikisi elips olmak üzere ardı ardına üç kubbe yerleştirilmiştir. Mihrap önündeki sahnın beşik tonoz ile örtülü iken diğer iki sahnın çapraz tonozlarla örtülüdür. Haluk Karamağaralı, caminin aslında kible duvarına dikey yedi sahnalı ve mihrap önü kubbeli olarak inşa edildiğini,

Kullanılması", *Vakıflar Dergisi*, XXII, Ankara 1991, s. 316.; Doğan Kuban, "Fiziksel Çevrenin Öğeleri/Konya İplikçi Camisi", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Editör: Doğan Kuban, İstanbul 2008, s. 150.

⁴¹⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 275-276, 280.

⁴²⁰ Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", s. 201.

⁴²¹ Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", s. 200.; Atçeken, "İplikçi (Altun-Aba) Medresesi'nin Bilinmeyen Bir Yönü ve Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması", s. 316.

⁴²² Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", s. 202.

⁴²³ Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", s. 201.

⁴²⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 276.

⁴²⁵ Atçeken, "İplikçi (Altun-Aba) Medresesi'nin Bilinmeyen Bir Yönü ve Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması", s. 319.; Mülayim, "İplikçi Camii", 374.; Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, I, s. 182.

⁴²⁶ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 107.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 30.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 276.

⁴²⁷ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 30.; Mülayim, "İplikçi Camii", s. 374.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 280.

⁴²⁸ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 107.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 31.

⁴²⁹ Mülayim, "İplikçi Camii", s. 374.

1333 yılındaki genişletme ve daha sonraki tamirler ile bugünkü şeklini aldığını düşünmektedir⁴³⁰. Nitekim İbrahim Hakkı Konyalı da mihrap önü kubbesi ve bunu kuzeyde taşıyan ayaklar ile mevcut mihrabın altındaki özgün çinili mihrabın ilk yapıdan kaldığını belirtmektedir⁴³¹.

Caminin özgün minaresi günümüze ulaşmamıştır. 1939 yılında güney duvar önünde yapılan kazılarda burada eski minareye ait temel izlerine rastlanmıştır. Camiye ait eski fotoğraflarda bugünkü minarenin bulunduğu kuzeydoğu köşede kare kaideli, prizmal pabuçluklu ve tuğladan kısa gövdeli, tek şerefeli bir minare görülmektedir. Mimari özelliklerinden bunun Karamanoğulları veya erken Osmanlı döneminde inşa edildiği tahmin edilebilir. Bu minare zamanla tahrip olunca 1976 yılında günümüzdeki çift şerefeli tuğla minare yapılmıştır.

Caminin günümüzdeki mihrabı 19. yüzyıl özellikleri gösteren dikdörtgen çerçeveli, mukarnas kavsaralı mermer bir niştir. Ancak Cumhuriyet döneminde yapılan kazılarla mihrabın altındaki özgün Selçuklu mihrabına ulaşılmış ve bunun firuze ve patlıcan moru renklerle çini mozaik tekniğinde oluşturulmuş geometrik geçmelere sahip olduğu görülmüştür. Mihrap bütününün çinili mukarnas kavsaraya sahip olduğu kuvvetle ihtimaldir.

Taşra Karaaslan (Büyük) Camii⁴³²

Kırşehir Emiri Caca oğlu Nureddin Bey, 1272 tarihli vakfiyesinin Arapça nüshasında vakıflarının sınırlarını belirtirken “Konya şehrinin dışarısında, Arslan Köyü’ne ait bir camiden” bahseder⁴³³. Günümüzde Konya’nın Karatay ilçesine bağlı, hakikaten Konya şehrinin dışarısında ve bugün Arslan Köyü, Taşra Karaaslan Köyü ya da Taşra Karaaslandede Köyü olarak da bilinen yerde 1930 tarihli bir cami bulunur. Taşra Karaaslan Büyük Camii olarak bilinen bu cami ile ilgili en eski arşiv kaydı 1105 H., 1693-94 M. tarihlidir⁴³⁴. 1714-15 tarihli 45 numaralı Konya Şer’iye sicilindeki bir kayıt ise bu binayı Mevlevi El-Hac Derviş Ali adında birinin tamir eylediği hakkındadır⁴³⁵.

Bu caminin bizi ilgilendiren kısmı, kuzey cephesindeki II. Kılıç Arslan (1155-1192)’ın adının geçtiği bir kısmı eksik olan sülüs hatlı Selçuklu kitabesidir. Biz bu kitabenin Caca oğlu Nureddin Bey vakfiyesinde adı geçen camiye ait olduğunu düşünmekteyiz.

⁴³² Ayrıntılı bilgi için Bkz. Muhammet Arslan, “Bilinmeyen Bir Selçuklu Kitabesinin Düşündürdükleri”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13, Antalya 2019, s. 557-562.

⁴³³ Ahmet Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur El-din’in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989, s. 116.; Zafer Bayburtluoğlu, “Caca Oğlu Nureddin’in Vakfiyesi’nde Adı Geçen Yapılar”, *Vakıflar Dergisi*, XXV, Ankara 1995, s. 7.

⁴³⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Fon No: İE.EV., Dosya No: 25, Gömlek No: 2923, Tarih: 13.05.1105 H.; *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Fon No: İE.EV., Dosya No: 40, Gömlek No: 4585, Tarih: 18.09.1130 H.; *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Fon No: C..EV., Dosya No: 85, Gömlek No: 4205, Tarih: 03.12.1215 H.

⁴³⁵ İzzet Sak-Cemal Çetin, *45 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1126-1127/1714-1715)*, Konya 2008, s. 429.; İzzet Sak, *47 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1128-1129/1716-1717)*, Konya 2006, s. 441.

⁴³⁰ H. Karamağaralı, “The Orijinal Form of İplikçi Mosque in Konya and its Place in the Turkish Architecture”, s. 26.

⁴³¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 276.

Kırşehir Emiri Caca oğlu Nureddin Bey'in vakfiyesinde ve 1483 tarihli Karaman Eyaleti Vakıf Tahrir Defteri'nde bahsedilen Taşra Karaaslan Camii'nin 1930 tarihli bu cami olduğu, bu caminin ise üzerindeki II. Kılıç Arslan kitabesinden hareketle 12. yüzyılın son çeyreğinde, bir ihtimale göre Anadolu Selçuklu devrinin önemli devlet adamlarından olan Ziyaeddin ve Necmeddin lakaplı Karaaslan, bir ihtimale göre Ziyaeddin Karaaslan, bir ihtimale göre Necmeddin Karaaslan yahut bir ihtimale göre de hiç bilmediğimiz bir Karaaslan, çok düşük bir ihtimale göre de II. Kılıç Arslan'ın damadı olan Artuklu Emiri Fahreddin Karaaslan oğlu Nureddin Muhammed tarafından babası adına yaptırılmış olabileceğini düşünmekteyiz.

Yine mevcut Selçuklu camisinin 17. yüzyılda tahrip olması veya yıkılması sonucu Mevlevi Derviş Ali tarafından yeniden inşa edildiği ve 1930 yılında da bu caminin yıkılması üzerine şimdiki caminin yaptırılmış olabileceğini söyleyebiliriz.

Şerafeddin Camii

Günümüzde Osmanlı devri eseri olan caminin Devlet Hatun vakfiyesinden⁴³⁶ öğrenildiğine göre aslında bir Selçuklu yapısından bugünlere ulaştığı anlaşılmaktadır. Kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmez, ancak Devlet Hatun vakfiyesinin 611/1214 tarihli⁴³⁷ olması caminin en azından bu tarihte ayakta olduğunu göstermektedir. Vakfiyeden hareketle 12. yüzyıl sonu-13. yüzyıl başlarında yaptırılmış olabileceği söylenebilir. İbrahim Hakkı Konyalı, 651/1253 tarihli bir vakıf kaydından hare-

ketle de bânisinin Çaşnigir Şerafeddin Osman olabileceğini ileri sürer⁴³⁸. İlk kez Selçuklular tarafından yaptırılan cami Karamanoğulları döneminde 845/1441 yılında tamir edilmiş⁴³⁹ ve Osmanlı döneminde Eymür oğlu Mehmed Çavuş'un oğlu Memi Çavuş ve varisleri tarafından bugünkü cami inşa edilmiştir⁴⁴⁰. İbrahim Hakkı Konyalı, bu yeni caminin 1590-1615 yılları arasında yaptırılmış olabileceğini tahmin etmektedir⁴⁴¹. Vakfiyesi ise 1046/1636 yılıdır⁴⁴².

Cami Osmanlılar devrinde tamamen yeni bir tarzda inşa edilmiş olmasına rağmen Selçuklu üslubundaki çift şerefeli ve çinili minaresinin 1847 yılına kadar ayakta olduğu söylenmektedir⁴⁴³. Bu tarihteki şiddetli fırtına sonucu yıkılmış ve yeniden yapılmıştır. 1853-54 yılında yeniden yıkılmış⁴⁴⁴ ve 1876 yılında yöre halkı tarafından yeni baştan inşa edilmiştir. Bunun da yıkıldığı ve günümüzdeki minarenin 20. yüzyıl başlarından kalmış olduğu bilinmektedir⁴⁴⁵. Caminin kuzeyindeki Selçuklu döneminde inşa edilmiş olan türbesi ise 1925 yılındaki yol yapım çalışmaları esnasında dinamitle yıkılmıştır⁴⁴⁶. 2006-08 yılları arasında Vakıflar Genel

⁴³⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 359.

⁴³⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 360.

⁴⁴⁰ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 361.

⁴⁴¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 361.

⁴⁴² Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 361.

⁴⁴³ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 359.

⁴⁴⁴ Bu tarih İbrahim Hakkı Konyalı'da 1873 olarak geçer. Ancak Osmanlı arşiv kayıtları yaralanmalı yıkımın 1853-54 yılında olduğunu bildirir. *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Tarih: 11 C 1270, Dosya No: 272, Gömlek No: 10, Fon Kodu: MVL.

⁴⁴⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 359-360.

⁴⁴⁶ Mehmet Önder, "Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, s. 172.; Mustafa Yıldırım, *Konya'da Son Asırda Kaybolan Bazı Türk Yapıları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens-

⁴³⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 358.

⁴³⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 358.

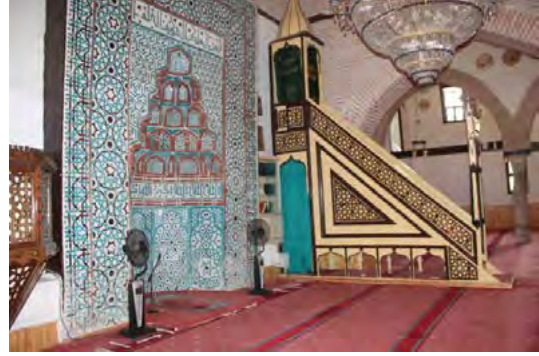
Müdürlüğü tarafından caminin restorasyonu yapılırken türbenin temellerine ulaşılmış ve yeniden inşa edilmiştir.

İlk kez Selçuklu döneminde inşa edilen yapının plan ve mimari özellikleri bilinmemektedir. Ancak Konyalı, yapının zengin çinilerle süslü olduğunu ve bu çini parçalarının şimdiki caminin inşası sırasında duvarlarında kullanılarak korunduğunu belirtir⁴⁴⁷. Biz bu çini parçalarını göremedik.

Akşehir Ulu Camii

Ulu Camii'nin kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak minare kaidesindeki minareye ait inşa kitabesi 610/1213 tarihli⁴⁴⁸. Buradan hareketle ilk Selçuklu camisinin de minareyle birlikte veya bundan birkaç yıl önce yaptırıldığı tahmin olunabilir⁴⁴⁹. İbrahim Hakkı Konyalı, Osmanlı arşiv kayıtlarından hareketle caminin I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237) tarafından genişletildiğini iddia eder⁴⁵⁰. Muhtemelen 1213 yılı öncesinde inşa edilen cami belki de ihtiyaç-

ları karşılayamamış ve I. Alâeddin Keykubâd tarafından 13. yüzyıl ikinci çeyreğinde genişletilmiş olmalıdır⁴⁵¹. Caminin bu tarihten sonra geçirdiği aşamalar bilinmemektedir. Cami, günümüzdeki haliyle Selçuklu özgününde değildir. Nitekim avlu duvarında yer alan 1226/1811 tarihli çeşmeden hareketle caminin de bu tarih veya tarihlerde kapsamlı bir onarım geçirdiği düşünülmektedir⁴⁵².

Fotoğraf 2: Akşehir Ulu Camii mihrabı

Akşehir Ulu Camii mevcut planı ile kible duvarına dikey yedi sahınlı ve mihrap önü kubbelidir. Caminin batı duvarı verev şekilde çarpazlamasına uzanmaktadır. Kuzeyinde avlusu, avlunun kuzeydoğu köşesinde de kare kaideli, sekizgen pabuçluklu ve silindirik gövdeli minaresi vardır.

Araştırmacılar caminin özellikle batı cephesindeki çarpıklık, harimdeki düzensizlik ve minarenin uzakta kalmasından dolayı yapının özgün planının farklı olduğunu ve muhtemelen 19. yüzyıl başlarındaki esaslı bir onarım esnasında bugünkü plan şeklini aldığını düşünerek

titüsü, Konya 1997, s. 101.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 359.

⁴⁴⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 357.

⁴⁴⁸ Mustafa Cavit, *Akşehir Kitabeleri ve Tetkikat, Kitabeler-Türbeler-Mezarlar, Akşehirde Gömülü Ünlü İnsanlar*, Muğla 1934, s. 20.; Gönül Öney, "Akşehir Ulu Camisi", *Anadolu (Anatolia)*, IX, Ankara 1965, s. 171-172.; Yekta Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara 1996, s. 14.; Tahsin Samur, *Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri*, Konya 1996, s. 5.; Mustafa Kemal Şahin, *Anadolu'da Selçuklu Döneminde Dikine Planlı Camiler (Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışına Kadar)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, I, İzmir 2004, s. 263.; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Ulucami (Akşehir Ulucamii)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, İstanbul 2012, s. 84.

⁴⁴⁹ Abdüsselam Uluçam, "Selçuklu Döneminde Akşehir'de Kültür ve Sanat", I. *Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni)*, 06-07 Temmuz 2005-Akşehir, Akşehir 2005, s. 16.

⁴⁵⁰ İbrahim Hakkı Konyalı, *Nasreddin Hoca'nın Şehri Akşehir: Tarihi-Turistik Kılavuz*, İstanbul 1945, s. 352.

⁴⁵¹ Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 15.

⁴⁵² Şahin, *Anadolu'da Selçuklu Döneminde Dikine Planlı Camiler (Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışına Kadar)*, s. 264.; Çobanoğlu, "Ulucami (Akşehir Ulucamii)", s. 84.

farklı plan önerilerinde bulunmaktadır⁴⁵³. Bu önerilerden hareketle kible duvarına dikey beş sahınlı ve mihrap önü kubbeli olabileceğini düşünmek mümkündür.

I. Alâeddin Keykubâd devrindeki genişletme çalışmalarından hatıra kaldığı tahmin edilen çini mozaik teknikli mihrap nişi dikdörtgen çerçeve içerisinde mukarnas kavsaralıdır (Fotoğraf: 2).

Akşehir Nadir (Atakent) Köyü Camii (Ulu Mescit)

Nadir Köyü'ndeki özgün Selçuklu camisinin sadece kitabesi günümüze ulaşabilmiştir. Günümüzde Nadir Köyü'ndeki Merkez Camii olarak bilinen caminin batı cephesinde yer alan kitabeye göre I. Alâeddin Keykubâd zamanında, 619/1222 yılında Zati oğlu Süleyman Bey adlı bir şahıs tarafından yaptırılmıştır⁴⁵⁴. Kitabeden caminin mimarının Siryanus adlı bir kişi olduğu anlaşılmaktadır⁴⁵⁵. Bugünkü Merkez Camii'nin ilk Selçuklu yapısından hatıra olarak günümüze geçişerek mi ulaştığı, yoksa orijinal cami kitabesinin başka bir Selçuklu yapısından mı buraya nakledildiği bilinmemektedir.

Kadı İzzeddin Camii (Karpuzoğlu Camii)

Tamamen yenilendiği ve kitabesi günümüze ulaşamadığı için caminin kesin inşa tarihi

bilinmemektedir. Ancak yapının birbirini tamamlayan 644/1246 ve 652/1254 tarihli iki vakfiyesi bulunmaktadır⁴⁵⁶. Buna göre medrese ve türbeyle birlikte bir külliye halinde inşa edilen caminin 644/1246 yılında veyahut bundan kısa bir süre önce Selçuklu vezirlerinden Kadı İzzeddin Muhammed⁴⁵⁷ tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Selçuklunun bu camisi tahrip olması nedeniyle 1936 yılında mahalle sakinleri tarafından onarılmış⁴⁵⁸ ve 1952 yılında tamamen yıkılarak temelleri üzerine bugünkü Karpuzoğlu Camii inşa edilmiştir⁴⁵⁹.

Sille Alâeddin Camii (Cami-i Kebir)

Sille'de Alâeddin Keykubâd dönemine tarihlenen bu caminin varlığını Konya Şer'iyye Sicilleri ve Osmanlı arşiv kayıtlarından öğrenmekteyiz⁴⁶⁰. Günümüze ulaşamadığı için kesin

⁴⁵⁶ Hayri Önal "Konya'da Kadı İzzeddin Câmii Vakfiyesi", *Konya Halkevi Mecmuası*, 7, Konya 1937, s. 447-448.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 282.

⁴⁵⁷ Kadı İzzeddin'in kimliği hakkında bilgi için Bkz. Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 92-93.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 283.; Kâmil Şahin, "Konya Kadı İzzeddin Mâristân-ı Atik (Hastahanesi) ve Sultan Alâeddin Keykubâd Dâruşşifâsı", *Vakıflar Dergisi*, XXX, Ankara 2007, s. 105-106.; M. Ali Uz-Ahmet Çelik, "Bir Moğol Düşmanı, Büyük Devlet Adamı Kadı İzzeddin Muhammed (Ö. 654/1256)", *Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar Dergisi*, 13/10, Konya 2013, s. 145-148.

⁴⁵⁸ Şahin, "Konya Kadı İzzeddin Mâristân-ı Atik (Hastahanesi) ve Sultan Alâeddin Keykubâd Dâruşşifâsı", s. 107.

⁴⁵⁹ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 97.

⁴⁶⁰ Banş Sanköse, "Sultan Alâeddin Keykubâd'ın Sille Nahiyesi'ndeki Vakıfları", II. *Ulusal I. Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, 06-07 Kasım 2008, Konya 2010, s. 263, 269.; *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Tarih: 29 Z 1228, Dosya No: 1524, Gömlek No: 14, Fon Kodu: HAT.; *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Tarih: 29 Z 1245, Dosya No: 1582, Gömlek No: 10, Fon Kodu: HAT.

⁴⁵³ Öney, "Akşehir Ulu Camisi", 174-177.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 14-15.; Şahin, *Anadolu'da Selçuklu Döneminde Dikine Planlı Camiler (Anadolu Selçuklu Devleti'nin Yıkılışına Kadar)*, s. 268.

⁴⁵⁴ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir: Tarihî-Turistik Kılavuz*, s. 549.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 119, 14 nolu dipnot.; Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşmayan Selçuklu Mescitleri", s. 186.

⁴⁵⁵ Vahit Macit Tekinalp, "Yerel Geleneğin İzleri", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, 2, Ankara 2006, s. 47.

inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak I. Alâeddin Keykubâd'ın Konya'daki Alâeddin Camii'nin vakıf yeri olarak kullandığı⁴⁶¹ Sille'de bir cami yaptırmış olabileceği kuvvetle muhtemeldir. Böylelikle yapının I. Alâeddin Keykubâd tarafından 13. yüzyıl ikinci çeyreğinde yaptırılmış olabileceği tahmin edilebilir. Caminin ne zaman yıkıldığı kesin olarak bilinmez. Ancak Osmanlı kayıtlarındaki bilinen son arşivin 1292/1875 tarihli olması, en azından bu tarihlere kadar ayakta olmasını kesinleştirmektedir⁴⁶².

Durak Fakih Camii

Karatay ilçesi Aziziye Mahallesi'ndeki Mor Sokak'ta bulunan ve günümüzde özgün plan ve mimarisinden tamamen uzak olan Durak Fakih Camii'nin kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak giriş mekânında, merdivenin altında günümüz Türkçesi ile yazılmış kitabesine göre Hoca Ahmet Fakih'in talebelerinden Durak Fakih'e ait 651/1253 tarihli mezarı yer alır. Buradan hareketle caminin de aynı şahıs tarafından bu tarihte veya bundan birkaç yıl önce yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir. Nitekim giriş kapısındaki Türkçe levhada 650/1252 yılı okunmaktadır. Caminin ne zaman tahrip olduğu veya yıkıldığı, günümüzdeki şeklini hangi dönemde aldığı bilinmemektedir.

Sille Karatay Köyü Camii

Sille'de Celaleddin Karatay'a atfedilen bu caminin varlığını İbrahim Hakkı Konyalı'dan öğrenmekteyiz⁴⁶³. İbn-i Bibi, "hayrat olarak

mescit, kervansaray gibi eser yaptırmadığı memleket yoktur" diyerek⁴⁶⁴ Karatay'ın imâr ve hayır işlerine verdiği önemi göstermiştir. Celaleddin Karatay'ın eserlerindeki kitabelerde tevazu gereği ismini kullanmaması da bu yapının bilinmemesine neden olmuş olabilir. Karatay Köyü'ndeki günümüze ulaşamayan bu caminin Celaleddin Karatay tarafından 13. yüzyıl ortalarında yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir.

Sâhib Ata (Lârende) Camii

Cami, türbe, hankah, hamam, çeşme ve dükkânlardan ibaret büyükçe bir külliye'nin en erken tarihli yapısı olan Sahip Ata Camii, taçkapısındaki kitabesine göre II. İzzeddin Keykâvus zamanında Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından 656/1258 yılında Mimar Abdullah oğlu Kölük⁴⁶⁵'e yaptırılmıştır⁴⁶⁶. Cami 19. yüzyılda büyük bir yangın geçirmiş ve 1871 yılında Muhiddin Usta⁴⁶⁷ adlı birisi tarafından yapılan

⁴⁶⁴ İbn Bibi, *El Avamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, II, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, Ankara 1996, s. 125.

⁴⁶⁵ Orhan Cezmi Tuncer, "Mimar Kölük ve Kalüyân", *Vakıflar Dergisi*, XIX, Ankara 1985, s. 109.; Zeki Sönmez, "Kölük b. Abdullah", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, İstanbul 2002, s. 248-250.

⁴⁶⁶ M. Ferit-M. Mesud, *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1934, s. 46.; Mahmut Akok, "Konya'da Sahib-Ata Hanikâh, Camiinin Röleve ve Mimarisini", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIX-II, Ankara 1972, s. 5-38.; Aptullah Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1993, s. 182.; Alptekin Yavaş, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 93.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 333.; Sevgi Parlak, "Sâhib Ata Külliyesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, İstanbul 2008, s. 516.

⁴⁶⁷ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 102.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 336.

⁴⁶¹ Sanköse, "Sultan Alâeddin Keykubâd'ın Sille Nahiyesi'ndeki Vakıfları", s. 264.

⁴⁶² Sanköse, "Sultan Alâeddin Keykubâd'ın Sille Nahiyesi'ndeki Vakıfları", s. 269.

⁴⁶³ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 291.

onarımıyla bugünkü haline kavuşmuştur⁴⁶⁸. 1964 yılında Haluk Karamağaralı tarafından kazı çalışmaları yapılarak özgün temel izleri ve duvarları tespit edilmeye çalışılmış, 1974 yılında da Ömer Yürükoğlu tarafından yeni bir çalışma yapılarak çok sayıda taşınabilir seramik, çini, vb. parçalar ele geçirilmiştir⁴⁶⁹.

Bugünkü plan şemasına 1871 yılında kavuşan caminin kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve ahşap desteklerle kible duvarına dikey beş sahnı olduğu görülmektedir. Ancak 1964 yılında Haluk Karamağaralı tarafından cami ile kuzeyindeki taçkapı arasında kalan bölüm üzerinde kazı ve sondaj çalışmaları yapılarak caminin özgün planı konusunda öngörüler ileri sürülmüştür. Karamağaralı caminin aslında kuzeydeki minareli taçkapıya kadar uzanan 31.50 x 37.70 m ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve ahşap desteklerle mihrap duvarına dikey yedi sahnı olabileceğini ifade etmektedir. Aynı zamanda orta sahnın daha geniş ve mihrap önünde bir kubbe ile aynı aks üzerinde aydınlık fenerli ikinci bir kubbesinin de olduğunu belirtmektedir. Günümüzde onarımlarla değişen mihrabın iki yanındaki yarım yıldız şekilli gömme ayakların da özgün mimariye ait olduğunu söyler⁴⁷⁰. Karamağaralı tarafından çizilen restitüsyon planında caminin kuzeydeki girişi haricinde

doğu ve batı cephelerinde de birer taçkapısı bulunmaktadır.

Sahip Ata Camii'nin günümüze ulaşabilen özgün elemanları kuzeydeki minareli taçkapısı, harimin ahşap kapı kanatları ile türbeye geçit veren ahşap kapısı ve çinili mihrabıdır. Minare(lerle) birlikte bir bütün halinde tasarlanan kuzeydeki taçkapısı dikdörtgen çerçeve içerisinde sivri kemerli ve mukarnas kavsaralıdır. Taçkapının minare altına denk gelen yanları da süsleme programına dâhil edilmiş, kaideye kadar panolar halinde süslenmiştir. İki tarafta birer selsebil bulunur. Selsebiller dikdörtgen çerçeve içerisinde mukarnas kavsaralıdır. Taçkapının üstündeki minarelerden günümüze sadece batı minare ulaşabilmiştir. Karşı tarafında da bir minarenin olup olmadığıyla ilgili herhangi bir belge yoktur. Ancak simetriğinde benzer bir minarenin olabileceği tahmin edilebilir. Günümüzde var olan batıdaki minare, kaide olarak hemen altındaki sırlı tuğlalı panoyu kullanır. Gövdesi belirli bir yüksekliğe kadar yivli olarak yükselir.

Caminin özgününden günümüze kadar ulaşabilen çini mozaik teknikli mihrap nişi dikdörtgen çerçeve içerisinde mukarnas kavsaralıdır (Fotoğraf: 3).

Fotoğraf 3: Sâhib Ata Camii mihrabı

⁴⁶⁸ Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarîsi", s. 182.; Zeki Atçeken, "Konya Şer'iyye Sicil Kayıtlarına Göre Sâhib-Ata Külliyesi'nin Osmanlılar Zamanında Tamirleri ve Caminin Bazı Bilinmeyen Yönleri", *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, Konya 1992, 6, s. 101-108.

⁴⁶⁹ Ömer Yürükoğlu, "Sahip Ata Araştırması Buluntuları", *Vakıflar Dergisi*, XI, Ankara 1978, s. 217-220.

⁴⁷⁰ Haluk Karamağaralı, "Sâhib Atâ Câmii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, 3, Ankara 1982, s. 49-75.

Sadreddin Konevi Camii

Camii; doğusundaki türbe, batısındaki meydan (kütüphane) ve diğer müstemilatlarıyla birlikte güney cephedeki giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre III. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinde, 673/1274 yılında yaptırılmıştır⁴⁷¹.

Sadreddin Konevi Camii, günümüzde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı bir yapıdır. Ancak İbrahim Hakkı Konyalı, yapının esasında tek kubbeli Selçuklu mescitleri gibi olduğunu ve duvarlarının da çinilerle kaplı olduğunu iddia etmektedir⁴⁷². Muhtemelen bugünkü plan görünümünü 17. yüzyıldan itibaren başlayan yoğun onarım çalışmaları ve nihayetinde 1317/1899 yılındaki⁴⁷³ kapsamlı onarım esnasında almıştır.

Caminin özgün Selçuklu dokusundan günümüze ulaşabilen tek unsuru, güneydeki kütüphane kapısında bulunan üç satırlık sülüs hatlı inşa kitabesi ile mozaik çinili mihrap nişidir. Mihrap, dikdörtgen çerçeve içerisinde mukarnas kavsaralıdır.

Anber Reis Camii

Kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak mevcut caminin Konya İnce Minare Taş ve Ah-

şap Eserler Müzesi'nde bulunan 1329/1911 tarihli yeniden yapım kitabesinde, özgün caminin Selçuklu devlet adamlarından Şehabettin Anber Reis tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir⁴⁷⁴. Ayrıca caminin doğusunda bulunan, ancak 1927 yılında önündeki Anıt Meydanı genişletmek için Konya Belediyesi tarafından yıktırılan Şehabettin Anber Reis'e ait türbenin kitabesine göre 663/1264-65 yılında yaptırıldığı bilinmektedir⁴⁷⁵. Anber Reis Camii'nin de Şahabettin Anber Reis tarafından bu tarihten birkaç yıl önce, 661/1262-63 yılında yaptırıldığı ifade edilmektedir⁴⁷⁶.

1911 yılının eseri olan günümüzdeki Anber Reis Camii dikdörtgen planlı bir yapıdır. İlk Selçuklu dokusuna ait hiçbir unsuru günümüze ulaşmamıştır. İlk yapının ne zaman yıkıldığı veya tahrip olduğu bilinmemektedir. Ancak Osmanlı arşivlerindeki son kaydın 1234/1818-19 tarihli olması⁴⁷⁷, caminin bu tarihlere kadar ilk Selçuklu dokusunu kısmen de olsa koruduğunu düşündürmektedir⁴⁷⁸.

⁴⁷¹ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 117.; Emre Madran, "Âriflerin Menkabeleri'nde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme", *Vakıflar Dergisi*, X, Anlana 1973, s. 181.; Nermin Şaman, "Konya Sadreddin Konevi Camii, Mihrap Süslemesi", *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar-Güner İnal'a Armağan*, Ankara 1993, s. 433.; Haşim Karpuz, "Konya'da Selçuklu ve Osmanlı Tarihî Yapıları", VI. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildiriler*, 08-10 Nisan 2002, Kayseri 2002, s. 459.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 321.

⁴⁷² Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 321.

⁴⁷³ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 119.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 144.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 321-322.

⁴⁷⁴ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 116.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 231.

⁴⁷⁵ Önder, "Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkıtılan Selçuklu Eserleri", s. 172.; Yıldırım, *Konya'da Son Asırda Kaybolan Bazı Türk Yapıları*, s. 84.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 114.; Haşim Karpuz, "Konya'nın Selçuklu Kent Dokusu ve Son Yıllarda Yok Olan Anıtları", I. *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, II, Konya 2001, s. 6.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 59-60.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 233.

⁴⁷⁶ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 114.

⁴⁷⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Tarih: 05 S 1234, Dosya No: 1543, Gömlek No: 20, Fon Kodu: HAT.

⁴⁷⁸ Zeki Atçeken arşiv belgelerinden yıla çıkarak caminin 1866 yılından önce yıkılmış olduğunu belirtir. Bk. Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 116.

MESCİTLER (Kronolojik Sırayla)

Bakırcı Yusuf Bey Mescidi

Mescidin varlığından 598/1201-02 tarihli Şemseddin Altunaba vakfiyesinden haberdar olmaktayız⁴⁷⁹. Vakıfların sınırları belirlenirken bahsedilen mescidin kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak vakfiyede geçmiş olması, yapının 1201-02 yılında var olduğunu göstermektedir. Muhtemelen 12. yüzyıl ikinci yarısının eseri olmalıdır⁴⁸⁰. Mescidin bânisi bilinmemektedir. İsminden hareketle Bakırcı Süleyman oğlu Yusuf Bey olduğu tahmin edilse de Yusuf Bey'in tarihi kimliği bilinmediğinden kesin bir yargıya varmak zordur. Günümüze ulaşamadığından mescidin nasıl bir plan ve mimari özelliğe sahip olduğu bilinmemektedir. Ancak Konya'nın klasik Selçuklu mescitlerinde olduğu gibi kubbe ile örtülü kare mekânlı bir plana sahip olduğunu düşünmek mümkündür.

Hoca Yusuf (Kuyumcu Hoca Yusuf) Mescidi

Mescidin varlığından 598/1201-02 tarihli Şemseddin Altunaba vakfiyesinden haberdar olmaktayız⁴⁸¹. Vakıfların sınırları belirlerken bahsedilen mescidin kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak vakfiyede geçmiş olması yapının 1201-02 yılında var olduğunu göstermektedir. Muhtemelen 12. yüzyıl ikinci yarısının eseri olmalı-

dır⁴⁸². Mescidin bânisi bilinmemektedir. İsminden hareketle Salim oğlu Kuyumcu Hoca Yusuf olduğu tahmin edilse de Yusuf Bey'in tarihi kimliği bilinmediğinden kesin bir yargıya varmak zordur. Günümüze ulaşamadığından nasıl bir plan ve mimari özelliğe sahip olduğu bilinmemektedir. Ancak Konya'nın klasik Selçuklu mescitlerinde olduğu gibi kubbe ile örtülü kare mekânlı bir plana sahip olduğunu düşünmek mümkündür.

Hacı İsa Mescidi

598/1201-02 tarihli Şemseddin Altunaba vakfiyesinden haberdar olduğumuz bir diğer mescit Hacı İsa Mescidi'dir⁴⁸³. Mescidin kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak vakfiyede geçmiş olması nedeniyle 12. yüzyıl ikinci yarısına tarihlenebilir⁴⁸⁴. Günümüze ulaşamadığından nasıl bir plan ve mimari özelliğe sahip olduğu bilinmese de Konya'nın klasik Selçuklu mescitleri planında, kare mekânlı ve tek kubbeli bir eser olduğu söylenebilir.

Hoca Hasan Mescidi

Mescidin günümüze ulaşabilen kitabesi bulunmadığından ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak yapıya ismini veren Hoca Hasan'dan hareketle, II. İzzeddin Kılıç Arslan'ın vezirlerinden Vezir İhtiyârüddin Hasan olarak da bilinen Ebubekir oğlu Hasan tarafından 12. yüzyılın son çeyreğinde yaptırılmış olabileceği fikri akla

⁴⁷⁹ Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", s. 201, 221.

⁴⁸⁰ Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 183.

⁴⁸¹ Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", s. 201, 221.

⁴⁸² Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 183.

⁴⁸³ Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı", s. 221.

⁴⁸⁴ Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 183.

yatkın gelmektedir⁴⁸⁵. Araştırmacılar ise plan ve mimari özelliklerinden dolayı 12. yüzyıl sonuna, 13. yüzyıl başlarına⁴⁸⁶ ve 13. yüzyıl ikinci yarısına⁴⁸⁷ tarihlenmektedirler.

Hoca Hasan Mescidi üzeri tromplu bir kubbe ile örtülü kare bir mekândan ibarettir (Fotoğraf: 4). Kuzeyinde eskiden tonoz ile örtülü, bugün düz tavan örtüye sahip olan son cemaat yeri mahiyetinde ön girişi bulunur. Kuzeydoğu köşesinde kare kaideli, dilimli-yivli gövdeli ve tek şerefeli minaresi yükselir. 1991 yılındaki onarım esnasında gün yüzüne çıkarılan özgün mihrap nişi mukarnas kavsaralıdır ve iç içe iki nişten meydana gelmektedir. Alçı malzemeden inşa edilmiştir.

Fotoğraf 4: Hoca Hasan Mescidi

Ereğli Hacı Budak Mescidi

Günümüze ulaşamayan mescidin varlığından 615/1218 tarihinde I. İzzeddin Keykâvus

tarafından düzenlenen Sivas'taki darüşşifaya ait vakfiyeden haberdar olmaktadır⁴⁸⁸. Bundan dolayı 12. yüzyıl sonları veya 13. yüzyıl başlarında yaptırılmış olabileceği düşünülmektedir⁴⁸⁹. Mescidin ne zaman ortadan kaybolduğu bilinmemektedir.

İç Karaaslan Mescidi

Türbesi ve günümüze ulaşamayan zaviyesi ile küçük bir külliye niteliği taşıyan yapılar topluluğundan mescidin kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak 1990-91 yılındaki restorasyon çalışmalarında üzerinde I. Alâeddin Keykubâd'ın adının yazılı olduğu bir çini parçasından dolayı 13. yüzyıl başlarında Selçuklu Veziri Ziyaeddin (Necmeddin) Karaaslan tarafından yaptırıldığı kabul edilir^{490/491}. Günümüzde Sahib Ata Vakıf Müzesinde bulunan kabartma tekniğindeki çini kitabeden yapının Alâeddin Keykubâd'ın saltanî yıllarında 631/1233 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır⁴⁹².

İç Karaaslan Mescidi kare planlıdır ve tromp geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Alçı malzeme ve çini mozaik tekniğinde çinilerle süslü olan mihrap nişi dikdörtgen çerçeve içerisinde mukarnas kavsaralıdır.

⁴⁸⁵ Erol Yurdakul, "Vezir-i Azam Hoca Hasan'ın XII. Yüzyılda Konya ve Kayseri'de Yaptırıldığı Bazı Eserler", *Vakıflar Dergisi*, XXX, Ankara 2007, s. 211.

⁴⁸⁶ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 141.; Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, I, s. 173.

⁴⁸⁷ Murat Katoğlu, "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve "Son Cemaat Yeri", *Türk Etnografya Dergisi*, IX, Ankara 1967, s. 84.

⁴⁸⁸ Refet Yinanç, "Sivas Abideleri ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, XXII, Ankara 1991, s. 20.

⁴⁸⁹ Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 184.

⁴⁹⁰ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 37.

⁴⁹¹ İbrahim Hakkı Konyalı 1219-1236 M. yılları arasında yaptırılmış olabileceğini belirtir. Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 273.

⁴⁹² Z. Şimşir-A. Yavuzylmaz, "Yeni Bulunan Bir Selçuklu Kitabesi: İç Karaaslan Mescidi Kitabesi", *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der. (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı)*, Konya 2019, s. 91-103.

Sincari Mescidi

Ahmed Eflâkî'nin anlatımlarından öğrendiğimiz⁴⁹³ Sincari Mescidi'nin⁴⁹⁴ kesin inşa tarihi ve bânisi bilinmemektedir. Eflâkî'nin anlatımından yola çıkarak 13. yüzyıl başlarında yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir⁴⁹⁵. İbrahim Hakkı Konyalı, bânisinin Ahmed bin Esad Sincari olabileceğini tahmin eder⁴⁹⁶. Mescidin tarih içerisinde geçirdiği onarımlar ve son olarak ne zaman ortadan kalktığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Mescidin klasik Konya Selçuklu mescitlerinde olduğu gibi kare mekânlı ve kubbeye örtülü bir yapı olduğu tahmin edilebilir.

Akşehir Hacı Hamza Mescidi

Kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmemektedir. 2008 yılındaki kazı ve restorasyon çalışmalarına kadar çeşitli eklenti ve uyumsuz dokulara sahip olduğundan araştırmacılar tarafından sağlıklı bir tarihleme yapılamamış, 13-14. yüzyıl gibi geniş bir tarih aralığına işaret edilmiştir⁴⁹⁷. Ancak özellikle de doğu cephesindeki bilinmeyen bir tarihte eklenen ön giriş mekânının temizlenerek diğer cepheler ile üst örtünün görünür hale getirilmesi, yapının Akşehir'deki diğer Selçuklu yapılarıyla benzer mimari ve süsleme özelliklerine sahip olduğu-

nu ortaya koymuştur. Bu bağlamda eserin 13. yüzyılın birinci yarısında yaptırılmış olabileceği kuvvetle muhtemel hale gelmiştir.

Hacı Hamza Mescidi kare planlı bir yapıdır. Üzeri tromp geçişli bir kubbe ile örtülüdür. 2008 yılındaki kazı çalışmaları neticesinde doğu cephesindeki izlerden hareketle burada bir son cemaat yerinin varlığından şüphelenmiş⁴⁹⁸ ve restorasyon çalışmalarında çapraz tonoz örtülü, üç sivri kemer gözlü bir son cemaat yeri eklenmiştir. 2008 yılı kazı çalışmalarında mihrap duvarında çeşitli geometrik ve bitkisel süslemeli alçı parçaları ele geçirilmiştir⁴⁹⁹. Buradan hareketle özgün mihrabının alçıdan olabileceği tahmin edilmektedir.

Akşehir Kileci Mescidi

Mescidin kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Plan, mimari ve süsleme özelliklerinden hareketle 13. yüzyıl başlarında I. Alâeddin Keykubâd zamanında yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir⁵⁰⁰.

Kare mekânlı bir yapıdır. Üzeri tromp geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Önünde çapraz tonozlarla örtülü üç gözlü son cemaat yeri bulunur.

Terceman (Tercüman) Mescidi

Kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak 13. yüzyılın ilk ya-

⁴⁹³ Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Arifin*, I, Çeviren: Tahsin Yazıcı, Ankara 1976, I, 143. Ayrıca Bkz. Madran, "Âriflerin Menkıbeleri'nde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme", 180.

⁴⁹⁴ Yıldırım, "Konya'da Erken Dönem Türk İslam Eserlerinden Örnekler", s. 275.

⁴⁹⁵ Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 184.

⁴⁹⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 346.

⁴⁹⁷ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir: Tarihi-Turistik Kılavuz*, s. 316.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 42.

⁴⁹⁸ Tuğba Demirkıran, *Selçuklu Dönemi Akşehir Mescitlerinin Restorasyon Sorunlarının Dört Örnekte İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 2009, s. 105.

⁴⁹⁹ Demirkıran, *Selçuklu Dönemi Akşehir Mescitlerinin Restorasyon Sorunlarının Dört Örnekte İncelenmesi*, s. 108-109.

⁵⁰⁰ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir: Tarihi-Turistik Kılavuz*, s. 343-344.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 41.

rısında I. Alâeddin Keykubâd dönemi devlet adamlarından Zahirüddin Mansur Terceman tarafından yaptırıldığı genel olarak kabul edilmektedir⁵⁰¹.

Mescit, üzeri tek kubbe ile kapatılmış kare planlı bir yapıdır. Kubbe geçişleri çift kademeli tromplarla sağlanmıştır.

Kınacı Sokağı (Mihmandar Mahallesi–Mahmud Bey) Mescidi

Batı cephesindeki kitabesine göre I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında 604/1207 yılında Yusuf oğlu Mahmud adlı birisi tarafından yaptırılmıştır⁵⁰².

Günümüzdeki haliyle kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen planlı ve düz tavanlı basit bir mimariye sahiptir. İbrahim Hakkı Konyalı, eski mescidin kerpiç bir binadan ibaret olduğunu söyler⁵⁰³. Muhtemelen bu tarz da özgün değildir. Yapının bilinmeyen bir tarihteki onarımına ait olmalıdır⁵⁰⁴.

Akıncı (Cemaleddin İshak Bey) Mescidi

Günümüze ulaşamayan mescit, İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde bulunan kitabesine göre I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında 607/1210 yılında Emir Ali Oğlu Cemaleddin

İshak Bey tarafından yaptırılmıştır⁵⁰⁵. Bir dönem Hıristiyan halk tarafından “ev” mahiyetinde kullanılmış⁵⁰⁶, 1932 yılında ise Kız Öğretmen Okulu (günümüzde Selçuk Üniversitesi Rektörlük Binası) bahçesinin genişletilmesi nedeniyle bitişiğindeki türbesi ile birlikte Konya Belediyesi tarafından yıktırılmıştır⁵⁰⁷.

Günümüze ulaşamayan mescidin klasik Konya Selçuklu mescitlerinde olduğu gibi kare mekânlı ve kubbeye örtülü bir yapı olduğu tahmin edilmektedir⁵⁰⁸. İbrahim Hakkı Konyalı'nın çocukluk hatıralarına göre düz toprak dam örtülü bir yapı idi⁵⁰⁹. Muhtemelen tek kubbeli bir eser iken tahrip olmuş ve onarılarak düz dam örtülü hale getirilmiştir⁵¹⁰.

Hatuniye (Devlet Hatun) Mescidi (Güdük–Kütük Minare)

Mescit, han, medrese, imaret ve türbeden meydana gelen külliyyeden günümüze sadece tamamen yenilenmiş mescit ile minaresi gelebilmiştir. Mescit, 610/1213-14 tarihli vakfiyesine göre Dânişmendlilerden Muzafferüddin Mahmud'un kızı Devlet Hatun (Raziye Hatun)

⁵⁰¹ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 144.; Yılmaz Önge, “Alâeddin Keykubâd Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri”, *Selçuk Dergisi Alâeddin Keykubâd Özel Sayısı*, 3, Konya 1988, s. 53.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 370-371.

⁵⁰² Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 38.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 294.

⁵⁰³ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 293.

⁵⁰⁴ Arslan, “Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri”, s. 184.

⁵⁰⁵ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 39.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 34-35.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 216.; Yaşar Erdemir, *İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi*, Konya 2009, s. 107.

⁵⁰⁶ Süheyl Ünver, “Yetmiş Yıl Önce, Konya”, *Bellekten*, XXXI/122, Ankara 1967, s. 209.

⁵⁰⁷ Önder, “Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri”, s. 172.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 40.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 216.

⁵⁰⁸ Önder, “Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri”, s. 172.

⁵⁰⁹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 216.

⁵¹⁰ Arslan, “Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri”, s. 185.

tarafından yaptırılmıştır⁵¹¹. Kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak vakfiyenin düzenlendiği tarihte veya bundan birkaç yıl önce yaptırıldığı kabul edilebilir. Minarede yer alan kitabe ise 627/1230 tarihi ile Devlet Hatun'un kardeşi olan Hacı Mahmud oğlu Bedrettin Bremuni'nin adını taşır⁵¹². Bunun minarenin inşasına mı yoksa onarımına mı ait olduğu bilinmez. Belki de 1213 yılı civarında Devlet Hatun tarafından yaptırılan mescit tahrip olduğundan 1230 yılında Bremuni tarafından onarılmış⁵¹³ veyahut 1213 yılı civarında mescit yapılmış, 1230 yılında da minaresi eklenmiştir.

İlk Selçuklu mescidinin nasıl bir plana sahip olduğu bilinmez. Ancak 1714 tarihli bir tamir keşif kaydından hareketle kubbeli olduğu anlaşılmaktadır⁵¹⁴. İbrahim Hakkı Konyalı, “*minareden mescit damına açılan pencere ve eklenti ile tırnaklardan*” hareketle mescidin kemerli ve kubbeli olabileceğini ifade ederek⁵¹⁵ bu kaydı teyit eder. Bugünkü mescit betonarmeden basit bir plan ve mimariye sahiptir.

Hacı Ferruh (Taş-Akçe Gizlenmez) Mescidi

Günümüzde daha çok “Taş Mescit” olarak bilinen Hacı Ferruh Mescidi, doğusundaki taçkapı ve harim giriş kapısındaki kitabelerine göre I. İzzeddin Keykâvus döneminin Hassa Hazinedarı olan Hacı Ferruh tarafından 612/1215 yılında Kayserili Mimar Küneş (Güneş) oğlu Ramazan'a⁵¹⁶ yaptırılmıştır⁵¹⁷.

Hacı Ferruh Mescidi, doğusunda 6.85 x 3.57 m ölçülerindeki⁵¹⁸ beşik tonoz örtülü ön giriş mekânı ve bunun batısındaki içten içe 6.85 x 6.85 m boyutlarındaki⁵¹⁹ kare planlı harimden ibarettir. Harimin üzeri tromp geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Doğu cephesi giriş cephesidir. Cephenin ortasında dikdörtgen çerçevesi ve mukarnas kavsaralı taçkapısı bulunur. Son cemaat yeri mahiyetindeki ön girişin doğusunda ise harim taçkapısı vardır. Bu kapı dikdörtgen çerçeve içerisinde yuvarlak kemerli bir eyvandan ibarettir. Mescidin mihrabı dikdörtgen çerçeve içerisinde iç içe mukarnas kavsaralı iki nişten meydana gelir.

Kapturğa Mahallesi Mescidi (Begavi Mescidi)

Günümüze ulaşamayan mescidin inşa kitabesinin Osmanlı devrine ait bir çeşmeye nak-

⁵¹¹ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 131.; Zeki Atçeken, “Güdük Minare ve Hatuniye Mescidi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIV, İstanbul 1996, s. 215.; Aynur Durukan, “Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler”, *Vakıflar Dergisi*, XXVII, Ankara 1998, s. 16.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 82.

⁵¹² Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 131.; Atçeken, “Güdük Minare ve Hatuniye Mescidi”, s. 215.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 83-84.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 51.

⁵¹³ İbrahim Hakkı Konyalı ilk mescidin belki de bir deprem sonucu yıkıldığını ve 1230 M. yılında minareyle birlikte yeniden inşa edilmiş olabileceğini belirtir. Bk. Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 265.

⁵¹⁴ Atçeken, “Güdük Minare ve Hatuniye Mescidi”, s. 216.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 89.

⁵¹⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 262.

⁵¹⁶ Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, s. 200.

⁵¹⁷ Katoğlu, “13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve “Son Cemaat Yeri”, s. 83.; Ömür Bakırcı, “Hacı Ferruh Mescidi”, *Vakıflar Dergisi*, VIII, Ankara 1969, s. 172.; Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 121.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 40.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 36.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 254.

⁵¹⁸ Bakırcı, “Hacı Ferruh Mescidi”, s. 172.

⁵¹⁹ Bakırcı, “Hacı Ferruh Mescidi”, s. 172.

ledildiği ifade edilmektedir⁵²⁰. Ancak tüm araştırmalarımıza rağmen söz konusu çeşmeyi ve kitabeyi bulamadık. Günümüzde kayıp olan bu kitabeye göre mescit, 613/1216 yılında İmam Begavi (Ebu Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mesud b. Muhammed el-Ferra el-Begavi) tarafından yaptırılmıştır⁵²¹.

Beşare Bey (Ferhuniye) Mescidi

Son cemaat yerinin kuzeyindeki giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre I. İzzeddin Keykâvus zamanında dönemin devlet adamlarından Abdullah oğlu Zeyneddin Beşare Bey tarafından 15 Cemazeyilevvel 616/29 Temmuz 1219 yılında yaptırılmıştır^{522/523}.

Beşare Bey Mescidi, kuzeyinde son cemaat yeri mahiyetinde bir ön giriş ve arkasındaki tromp geçişli tek kubbeye örtülü bir harimden ibarettir. Bazı araştırmacılar son cemaat yeri üzerinin kubbeye⁵²⁴, bazıları da tonozlarla ör-

tülü⁵²⁵ olduğunu ileri sürer. Günümüzde içten düz tavan, dıştan öne doğru eğimli bir çatı ile örtülüdür. Özgün örtüsünü tespit edecek herhangi bir izi bulunmamaktadır. Günümüzdeki mihrap nişi yarım yuvarlak basit bir nişten ibarettir. Kaynaklar özgün mihrap nişinin çinili olabileceğini belirtir⁵²⁶.

Erdemşah (Kale-i Cerp) Mescidi

Mescit, kuzeyindeki giriş kapısı üzerinde yer alan kitabesine göre I. Alâeddin Keykubâd zamanında 617/1220 yılında Hacı İsmail oğlu Şemseddin Erdemşah tarafından yaptırılmıştır⁵²⁷.

Erdemşah Mescidi kare planlı ve kubbe ile örtülü bir yapıdır. Kubbe geçişleri tromplardan meydana gelir. Araştırmacılar, kuzey cephesindeki bazı izlerden hareketle mescidin kubbe veya tonozla örtülü bir ön girişe sahip olabileceğini ifade ederler⁵²⁸. Ancak bu izler günümüzde mevcut değildir. Mescidin özgün mihrap nişinin çinili olduğu belirtilmektedir⁵²⁹.

⁵²⁰ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 267.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 290.

⁵²¹ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 267.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 43.; Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşmayan Selçuklu Mescitleri", s. 186.

⁵²² Ünver, "Yetmiş Yıl Önce, Konya", s. 216.; Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 125.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 40-41.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 236.; Nermin Şaman Doğan, "Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği İle Zeyneddin Beşâre", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/10, Ankara 2014, s. 964.

⁵²³ Kitabenin tarih kısmının son satırındaki düzensizlikten dolayı bazıları bunu 610 H., 1213 M., bazıları da 613 H., 1216 M. olarak okumuşlardır. Bk. Katoğlu, "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve "Son Cemaat Yeri", s. 82.; Ara Altun, "Beşare Bey Mescidi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1992, s. 551.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 43.; Zekeriya Şimşir, "Konya'daki Selçuklu Çini Dekorasyonunda Kûfi ve Ma'kûfi Yazı", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, II, Konya 2001, s. 316.

⁵²⁴ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 235.

⁵²⁵ Haşim Karpuz son cemaat yerinin üç kademeli ve beşik tonozlarla örtülü olduğunu söyler. Bk. Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, I, s. 126.; Şaman Doğan, "Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği İle Zeyneddin Beşâre", s. 965.

⁵²⁶ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 44.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 235.

⁵²⁷ Katoğlu, "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve "Son Cemaat Yeri", s. 82.; Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 124.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 46.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 70-71.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 249.

⁵²⁸ Katoğlu, "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve "Son Cemaat Yeri", s. 82.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 46.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 249.

⁵²⁹ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 125.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 47.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 249.

Günümüzdeki ahşaptan yapılmış olan mihrap nişi de değersizdir.

Şekerfuruş Mescidi

Konya İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde sergilenen kitabesine göre I. Alâeddin Keykubâd zamanında Şekerfuruş lakaplı Şaban oğlu Hasan (Hüseyin) Bey tarafından 617/1220 yılında yaptırılmıştır⁵³⁰.

Kare planlı bir yapıdır. Üzeri sivri kemerli tromplarla geçilen tek kubbe ile örtülüdür. Mihrabı basit bir mermerden ibarettir. Sanat değeri yoktur. Kaynaklar özgün mihrabının çinili olabileceğini belirtirler⁵³¹.

Akşehir Altunkalem Mescidi

Batı cephesindeki kitabesine göre I. Alâeddin Keykubâd devrinde 620/1223 yılında Hacı İsfendiyar oğlu Eminüddin Yusuf tarafından yaptırılmıştır⁵³².

Mescit kare plandadır. Üzeri tromp geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kuzeybatı köşesindeki duvarın batıya doğru devam etmesi, önünde son

cemaat yeri gibi bir ön giriş mekânına sahip olduğunu göstermektedir⁵³³.

Akşehir Ferruh Şah Mescidi

Batı cephesindeki kitabesine göre I. Alâeddin Keykubâd zamanında 621/1224 yılında Konyalı Kulu oğlu Ferruh Şah tarafından yaptırılmıştır⁵³⁴.

Ferruh Şah Mescidi kare planlı ve tromp geçişli tek kubbeli bir planda inşa edilmiştir (Fotoğraf: 5). Güney ve batı cepheler, mescidin süslü cepheleridir. Bu cephelerde hem tuğla hem de firuze ve patlıcan moru renginde çini mozaik süslemeler görülür.

Fotoğraf 5: Akşehir Ferruh Şah Mescidi

⁵³⁰ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 122.; Önge, "Alâeddin Keykubâd Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri", s. 52.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 48.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 41.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 355.; Erdemir, *İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi*, s. 106.

⁵³¹ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 124.; Erdemir, "Konya Selçuklu Yapılarındaki Çini Mihraplar", s. 63.

⁵³² Cavit, *Akşehir Kitabeleri ve Tetkikat, Kitabeler-Türbeler-Mezarlar, Akşehirde Gömülü Ünlü İnsanlar*, s. 27.; Samur, *Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri*, Konya 1996, s. 19.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 19.; Uluçam, "Selçuklu Döneminde Akşehir'de Kültür ve Sanat", s. 17.

⁵³³ İbrahim Hakkı Konyalı bu duvarın son cemaat yerine ait olduğunu iddia eder. Yekta Demiralp ise bu duvarın bildiğimiz manada bir son cemaat yeri değil de ancak bir ön giriş mekânı niteliğinde olabileceğini savunur. Bk. Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir: Tarihi-Turistik Kılavuz*, s. 304.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 17.

⁵³⁴ Cavit, *Akşehir Kitabeleri ve Tetkikat, Kitabeler-Türbeler-Mezarlar, Akşehirde Gömülü Ünlü İnsanlar*, s. 11-12.; Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir: Tarihi-Turistik Kılavuz*, s. 311.; Samur, *Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri*, s. 24.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 22.; Uluçam, "Selçuklu Döneminde Akşehir'de Kültür ve Sanat", s. 17.; Gönül Öney, "Akşehir Sarayaltı Mahallesinde Bulunan Selçuklu Saray Çinileriyle İlgili Yeni Görüşler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Dergisi*, XIV-I, İzmir 2005, s. 226.

Hoca Ahmet Fakih Mescidi

Mescit, zaviye, türbe, hamam, sarnıç, sebil, çeşme ve ahır yapılarından ibaret bir külliye olan yapılar topluluğundan günümüze sadece mescit ve türbe ile avlu duvarındaki sebil, çeşme ve sarnıç ulaşabilmiştir. Kitabesi bulunmadığından mescidin kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak mescit hariminin batı duvarında, türbe-ye giriş kapısı üzerindeki Hoca Ahmet Fakih'e ait 618/1221 tarihli⁵³⁵ mezar taşından hareketle mescidin de bu tarihten önce 13. yüzyıl birinci çeyreğinde yaptırılmış olabileceği kabul edilebilir. İbrahim Hakkı Konyalı, kuzeydeki avlu duvarı giriş kapısı üzerinde çinili bir kitabenin olduğunu ve bunun 1909 yılında çalındığını ifade eder⁵³⁶.

Hoca Ahmet Fakih Mescidi'nin orijinalde kare mekânlı ve tek kubbeli bir plan tipinde olduğu tahmin edilmektedir⁵³⁷. Günümüzde ise dikdörtgen planlı ve düz tavanlıdır.

Akşehir Gündük Minare Mescidi

Doğu cephesindeki kitabeye göre I. Alâeddin Keykubâd zamanında Abdullah oğlu Muh-tesip Eminüddin Hacı Hasan tarafından 1 Cemaziyelevvel 624/19 Nisan 1227 tarihinde

yaptırılmıştır⁵³⁸. Mimarı ise Mesud oğlu Ahmet'tir⁵³⁹.

Gündük Minare Mescidi kare planda inşa edilmiş bir eserdir. Üzeri tromp geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Kaynaklar kuzey cephesindeki bazı izlerden hareketle önünde üç kemer gözlü bir son cemaat yeri veyahut bu mahiyette bir ön girişin olabileceğinden bahsederler⁵⁴⁰. Ancak söz konusu izler 2006 yılı onarımında tamamen ortadan kalkmış olmalıdır. Mescidin güneydoğu köşesinde kare kaideli, silindirik gövdeli ve tek şerefeli minaresi bulunur. Pabuçluk bölümü sekizgendir; her kenarı dikdörtgen çerçeve içersine alınmış ve içlerine sivri kemerli süslemeler işlenmiştir. Mihrabı özgün değildir. Bazı kaynaklar orijinal nişin çinili olabileceğini belirtir⁵⁴¹.

Akşehir Küçük Ayasofya Mescidi

Mescit, doğu cephesinde bulunan kitabesi-ne göre Şaban 633/Nisan-Mayıs 1236 yılında Ömer oğlu Şemseddin Hasan tarafından yaptırılmıştır⁵⁴².

⁵³⁵ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 127.; Zeki Atçeken, "Hoca Fakih Mescidi ve Türbesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVIII, İstanbul 1998, s. 188.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 50.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 46.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 267-268.

⁵³⁶ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 267.

⁵³⁷ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 129.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 51.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 267.

⁵³⁸ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir: Tarihi-Turistik Kılavuz*, s. 313-314.; Tahsin Samur, "Akşehir'de Gündük Minareli Mescid", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, Konya 1994, s. 286.; Samur, *Akşehir'deki Türk Mimari Eserleri*, s. 28.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 27.; Abdüsselam Uluçam, "Gündük Minare Mescidi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIV, İstanbul 1996, s. 216.

⁵³⁹ Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, s. 249.; Uluçam, "Gündük Minare Mescidi", s. 216.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 27.

⁵⁴⁰ Samur, "Akşehir'de Gündük Minareli Mescid", s. 286.; Uluçam, "Gündük Minare Mescidi", s. 216.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 23.

⁵⁴¹ Uluçam, "Gündük Minare Mescidi", s. 216.

⁵⁴² Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 30-31.; Uluçam, "Selçuklu Döneminde Akşehir'de Kültür ve Sanat", s. 18.

Küçük Ayasofya Mescidi, kare planlı ve Türk üçgenleriyle geçişli tek kubbeli bir yapıdır. İç mekânda kubbe başlangıcındaki çinili süsleme kuşağı önem arz etmektedir. Burada firuze renkli tabak çiniler (baçini) yan yana sıralanırlar. Kubbe göbeğinde ise çinili geometrik bir süslemesi vardır.

Seydişehir Araplar Mescidi

Konya İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde sergilenen kitabesine göre II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında 635/1237 yılının Muharrem (Ağustos-Eylül) ayında başlanmış veyahut bu tarihte inşası tamamlanmıştır⁵⁴³. Günümüze ulaşamamıştır.

Tâcü'l-Vezir (Vezir Tacüddin Ahmed) Mescidi

Mescit, medrese, hanikâh ve türbeden ibaret bir külliye olan yapılar topluluğundan günümüze sadece türbesi ulaşabilmiştir. Mescidin hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Ancak bir arşiv kaydına göre, külliyenin medresesi II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında 637/1239-40 yılında Vezir Tacüddin Ahmed tarafından yaptırılmıştır⁵⁴⁴. Mescidin de bu tarihlerde diğer külliye birimleriyle birlikte aynı şahıs tarafından yaptırıldığı söylenebilir⁵⁴⁵.

Karatay Mescidi

Mescidin kesin inşa tarihi bilinmez. Günümüzde nerede olduğu bilinmeyen 646/1248 tarihli vakfiyesinden hareketle, bu tarihte Emir Celâleddin Karatay'ın Kemâleddin Rumtaş (Timurtaş) adlı kardeşi tarafından yanındaki zaviyesiyle birlikte yaptırıldığı kabul edilir⁵⁴⁶.

Mescit kare planlı bir harim ve bunun üzerine örten Türk üçgeni geçişli bir kubbeye sahiptir. Önünde (kuzeyinde) iki bölümlü son cemaat yeri bulunur. İbrahim Hakkı Konyalı, burasının özgününde iki kubbeli olduğunu belirtir⁵⁴⁷. Ancak 1991-93 onarımıyla günümüzde iki çapraz tonozludur. Kaynaklar, kubbe göbeğinde siyah ve yeşil renkli çinilerden bir madalyonun varlığından bahseder⁵⁴⁸. Bu madalyon günümüzde seçilemeyecek derecede bozulmuştur. Yine kaynaklar harimin beden duvarlarının da vaktiyle çini kaplamalı olduğunu ifade eder⁵⁴⁹. Ancak günümüzde bu çinilerden eser yoktur.

Abdülaziz Mescidi

1961-62 yıllarında dönemin Konya Müzesi Müdürü Mehmet Önder tarafından yapılan kazı ve onarım çalışmaları esnasında mihra-

⁵⁴³ Erdemir, *İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi*, s. 122.; Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 187.

⁵⁴⁴ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 180.; Madran, "Âriflerin Menkıbeleri'nde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme", s. 182.; Önder, "Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri", s. 172.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 208.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 495, 584.

⁵⁴⁵ Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 188.

⁵⁴⁶ M. Ferit-M. Mesud, *Selçuk Büyüklerinden Celâleddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri*, Konya 1940, s. 64.; Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III-Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Bellekten*, XII/45, Ankara 1948, s. 89.; Katoğlu, "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve "Son Cemaat Yeri", s. 82.; Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 143.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 35.

⁵⁴⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 290.

⁵⁴⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 290.

⁵⁴⁹ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 143.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 37.

ba ait kitabeli çini parçalar bulunmuştur⁵⁵⁰. Günümüzde Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi'nde sergilenen bu kitabe parçaları birleştirildiğinde⁵⁵¹, mescidin II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu II. İzzeddin Keykâvus'un saltanat günlerinde yaptırıldığı ortaya çıkmaktadır. Mehmet Önder, ilk kez kendisinin okuyup yayınladığı kitabenin tarih kısmından 651/1253 tarihini okuduğunu ve mescidin de bu tarihte inşa edildiğini ifade etmektedir⁵⁵². Bundan sonra gelen araştırmacılar da bu tarihi kesin olarak kabul etmiş⁵⁵³ ve mescidin inşa tarihi yanlış olarak anıla gelmiştir. Ancak kitabenin tarih kısmında ne bâni ne de kesin tarih verebilecek bir ibare bulunur. Günümüze ulaşabilen parçalardan sadece "ehda" kelimesi seçilebilmektedir. Buradan II. İzzeddin Keykâvus'un saltanat yılları esas alınarak tarihin sadece birler basamağı çözülebilmektedir. Ancak yine de mescidin kesin inşa tarihini verecek durumda değildir. Kitabenin bâni ismi verecek satırı ise tamamen kayıptır. Buna rağmen araştırmacıların bir kısmı yapının isminden dolayı bunu "Abdülaziz" olarak⁵⁵⁴, Yaşar Erdemir ise

"Hüseyin" olarak tamamlamıştır⁵⁵⁵. Biz kitabenin kesinlikle tarih vermediğini, bâni olarak da Abdülaziz ismini tamamlayabilecek harflerin olmadığını, bir ihtimal "Hüseyin" olarak okunabileceğini düşünmekteyiz. Böylece bugün itibariyle kesin olarak sadece mescidin II. İzzeddin Keykâvus (1246-1262) döneminde 13. yüzyıl ortalarında inşa edilmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Abdülaziz Mescidi, kare planlı ve tromplar-la geçilen tek kubbe ile örtülü bir plandadır.

Nizameddin Pervâne Mescidi

Mescidin varlığından Mustafa Yıldırım'ın kaynak göstermeden belirttiği bir ifadeden anlamaktayız⁵⁵⁶. Mescidin kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak isminden hareketle Selçuklular döneminde pervânelik ve daha sonra saltanat naibliği görevinde bulunan Pervâne Nizameddin Hurşid tarafından 13. yüzyıl ortalarında yaptırılmış olmalıdır⁵⁵⁷. Günümüze ulaşamamıştır.

Pir Esad Mescidi

Mescit, tekke, zaviye ve türbeden ibaret bir külliye olan yapılar topluluğundan günümüze sadece türbe ve yenilenmiş olarak mescit gelebilmiştir. Mescidin kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak türbedeki Selçuklu şeyhlerinden Pir Esad'a ait olan 662/1264 tarihli mezar taşı

⁵⁵⁰ Mehmet Önder, "Konya'da Bilinmeyen Bir Selçuklu Devri Eseri", *Vakıflar Dergisi*, VII, İstanbul 1968, Tıpkı Basım: Ankara 2006, s. 127-130.; Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 145.

⁵⁵¹ Günümüze ulaşabilen kitabe parçalarından "Keykâvus" ifadesi açıkça okunmakta, bundan sonra gelen şahıs adının da "Keyhüsrev" olduğu ismin ilk üç harfinden anlaşılmaktadır. Böylelikle şahsın II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğlu II. İzzeddin Keykâvus olduğu ortaya çıkmaktadır.

⁵⁵² Önder, "Konya'da Bilinmeyen Bir Selçuklu Devri Eseri", s. 127.; Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 146.

⁵⁵³ Erdemir, "Konya Selçuklu Yapılarındaki Çini Mihraplar", s. 63.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 97.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 57.

⁵⁵⁴ Önder, "Konya'da Bilinmeyen Bir Selçuklu Devri Eseri", s. 127.; Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kıla-*

vuz), s. 147-148.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 57.

⁵⁵⁵ Erdemir, *Karatay Medresesi Çini Eserleri Müzesi*, s. 154.

⁵⁵⁶ Yıldırım, "Konya'da Erken Dönem Türk İslam Eserlerinden Örnekler", s. 275.

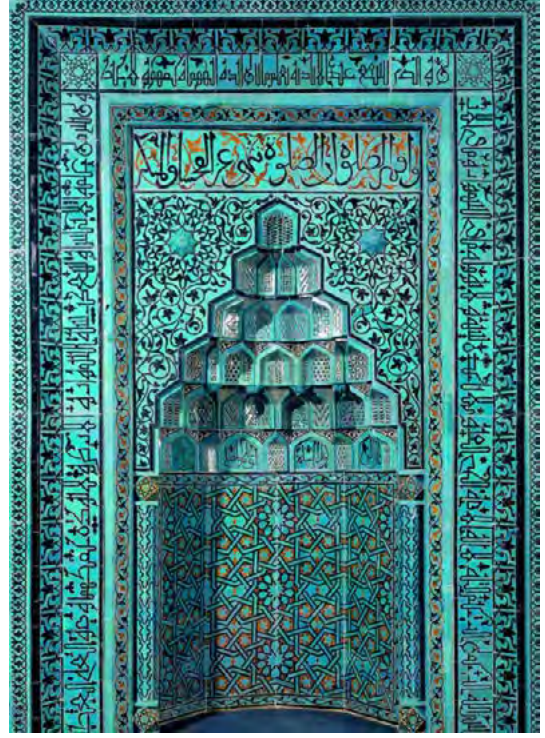
⁵⁵⁷ Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 189.

kitabesinden⁵⁵⁸ hareketle 13. yüzyıl ortalarında yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir⁵⁵⁹. İbrahim Hakkı Konyalı, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki bir vakıf kaydından hareketle mescit ve diğer birimlerin II. Alâeddin Keykubâd (1249-1254) zamanında kurulmuş olabileceğini belirtir⁵⁶⁰.

Özgün Selçuklu mescidinin nasıl bir plan ve mimariye sahip olduğu bilinmez. İbrahim Hakkı Konyalı'nın 20. yüzyıl ortalarında gördüğü mescit kerpiç malzemeden düz tavanlı bir yapıydı. Önünde kısa ve bodur devşirme sütunların taşıdığı bir son cemaat yeri vardı⁵⁶¹. Konyalı'nın tasvir ettiği bu eser özgün olmayıp muhtemelen sonraki dönemlerde geçirdiği kapsamlı değişikliklerin eseri olmalıdır.

Beyhekim Mescidi

Mescidin kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmez. Ancak mescide adını veren Nahcivanlı Hekim Ekmeleddin Bey'in yapıyla bütünlük türbede yatıyor olması ve şahsın yaşadığı tarihlerin biliniyor olması, mescidin 13. yüzyılın ikinci yarısında Ekmeleddin Bey tarafından yaptırıldığını düşündürmektedir⁵⁶².

Fotoğraf 6: Beyhekim Mescidi mihrabı (Pergamon Müzesi)

Beyhekim Mescidi, tek kubbe ile örtülü harimi ve bunun doğusundaki üç bölümlü son cemaat yeri niteliğindeki ön girişten meydana gelmektedir. Mescidin günümüze ulaşabilmiş bir minaresi bulunmaz. Ancak İbrahim Hakkı Konyalı, yapının solunda (muhtemelen kuzeydoğu köşesinde) kısa bir minaresinin olduğunu ve bir deprem sonucu yıkıldığını ifade eder⁵⁶³.

Harim mekânını örten kubbenin göbeğinde dairesel bir çini süsleme görülür. Dairenin merkezinde yeşil renkli zemin üzerinde patlıcan moru renginde işlenmiş beş kollu yıldız motifi vardır. Yıldızın uçları rumi kıvrımlarıyla hareketlendirilmiştir. Yıldızın merkezinde Allah, yıldız aralarında ise Hz. Muhammed ile birlik-

⁵⁵⁸ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 189.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 117.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 59.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 457.

⁵⁵⁹ Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 190.

⁵⁶⁰ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 458.

⁵⁶¹ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 469.

⁵⁶² Katoğlu, "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve "Son Cemaat Yeri", s. 85.; Yılmaz Önge, "Konya'da Beyhekim Mescidi", *Önasya*, III/29, Ankara 1968, s. 10-11.; Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 138-139.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 145.

⁵⁶³ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 238.

te Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin adları yazılıdır.

Mescidin ahşap kapı kanatları ile pencere kanatları günümüzde Konya İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde sergilenmektedir. Orijinal kapı kanatları ceviz ağacından iki kanat şeklindedir⁵⁶⁴.

Günümüzde Almanya Berlin'deki Pergamon Müzesi İslami Eserler Bölümü'nde sergilenen çini mozaik teknikli mihrap nişi ise dikdörtgen çerçeve içerisinde mukarnas kavsaralıdır (Fotoğraf: 6).

Sırçalı Mescit (Kubbeli Mescit- Demirci Hacı/Debbağlar Mescidi)

Kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak plan ve mimari özellikleri yanı sıra özellikle çinili süslemelerinden hareketle 13. yüzyılın ikinci yarısında yaptırıldığı genel olarak kabul edilir⁵⁶⁵.

Sırçalı Mescit tek kubbeli plandadır. Kubbe geçişleri Türk üçgenlerinden oluşur. Doğu cephesinde üzeri beşik tonoz örtülü üç gözlü son cemaat yeri vardır. Kuzeydoğu köşesinde kare kaideli, sekizgen gövdeli ve tek şerefeli minaresi bulunur.

Mescidin doğu cephesi son cemaat yeri niteliğindedir. Sivri kemerli üç göz ile öne açılır. Kemerlerin gerek dış cepheye bakan yüzeyleri ve gerekse de iç kısımları çini tezeyinat ile bezlenmiştir.

Mescidin özgün minaresi günümüze ulaşmamıştır. Özgün minare muhtemelen 19. yüzyılda kaide kısmına kadar yıkılmış ve sonraki onarımlar esnasında günümüzdeki mevcut minare inşa edilmiştir.

Harimi örten kubbenin göbeğinde çinili bir madalyon dikkati çeker. Merkezinde patlıcan moru renginde on altı kollu bir yıldız etrafında gelişen iç içe geçmiş daha büyük bir on altı kollu yıldız süslemesi vardır. Madalyonun etrafını ise rumi ve palmetli bitkisel bir kuşak dolandır.

Çini mozaik tekniğindeki bezemeli mihrap nişi ise dikdörtgen çerçeve içerisinde mukarnas kavsaralıdır.

Tahir ile Zühre (Sâhib Ata) Mescidi

Mescidin kitabesi bulunmadığından hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı konusu Fatih Sultan Mehmet döneminden kalma Konya Evkaf Defteri'ndeki bilgilere göre yapılmaktadır. Bu deftere göre Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından bir darulhuffaz ve bir çeşme ile birlikte inşa ettirilmiştir⁵⁶⁶. Fahreddin Ali'nin 687/1288 yılında öldüğü gerçeğinden hareketle, mescit ve diğer birimlerin 13. yüzyı-

⁵⁶⁴ Rüstem Bozer bu kapının ön giriş mekânına açılan güneydeki odaya ait olduğunu ifade eder. Bk. Rüstem Bozer, *15. Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992, s. 128.

⁵⁶⁵ Katoğlu, "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve "Son Cemaat Yeri", s. 83.; Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 135.; Erdemir, "Konya Selçuklu Yapılarındaki Çini Mihraplar", s. 62.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 151.; Ömür Bakrer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, Ankara 2000, s. 178.

⁵⁶⁶ Erdemir, "Konya Selçuklu Yapılarındaki Çini Mihraplar", s. 61.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 156-157.; Yavaş, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*, s. 259.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 341-342.; Alptekin Yavaş, "Konya Sahip Ata (Tahir ile Zühre) Mescidi", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 20, Erzurum 2008, s. 162-163.

lın ikinci yarısında yaptırılmış olabileceği düşünölmektedir⁵⁶⁷.

Tahir ile Zühre Mescidi kare planlı bir yapıdır. Üzeri Türk üçgeni geçişli bir kubbe ile örtölmüştür. Doğü önünde iki bölümlü giriş mekânı bulunur. Buranın güney köşesi kare planlı olarak düzenlenmiş bir türbedir.

Harimi örten kubbenin göbeğinde çinili bir madalyon vardır (Fotoğraf: 7). Madalyonun merkezinde firuze renginde beş kollu bir yıldız ve etrafında yine aynı renkte işlenmiş beş adet altıgen görölmür. Altıgenlere bağlanmış şeritler kufi hatlı bir yazıyı meydana getirerek hareketlilik sağlamaktadır. Harf aralarında patlıcan moru renkte kalem işi tekniğinde yazılmış Hz. Muhammed (SAV) ile Dört Halife isimleri dik-kati çeker.

Çini ve alçının bir arada kullanıldığı mihrap nişi oldukça harap iken son onarımlarda restore edilmiş ve tamamlanmıştır. Dikdörtgen çerçeve içerisinde mukarnas kavsaralıdır.

Fotoğraf 7: Tahir ile Zühre (Sâhib Ata) Mescidi kubbe göbeği süslemesi

⁵⁶⁷ Katoğlu, “13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve “Son Cemaat Yeri”, s. 85-86.; Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 194.; Erdemir, “Konya Selçuklu Yapılarındaki Çini Mihraplar”, s. 61.; Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları*, s. 174.

Akşehir Nadir (Atakent) Köyü Mescidi

Günümüze ulaşamayan mescidin varlığından Nadir (Atakent) Köyü’ndeki Çatal Çeşme’ye (Ay Çeşmesi) nakledilen kitabeden haberdar olmaktadır. Söz konusu mescit, bu kitabeye göre II. İzzeddin Keykâvus zamanında 651/1253 yılında Yusuf oğlu Ebubekir tarafından yaptırılmıştır⁵⁶⁸. Mescidin ne zaman yıkıldığı bilinmemektedir. Yekta Demiralp; çeşmeyi özgün hali ile görmüş, çeşmede kullanılan devşirme malzemelerin yıkılmış olan camiden getirilmiş olabileceğini ifade etmiştir⁵⁶⁹.

Abdülmümin (Megaribe) Mescidi

Mescidin kesin inşa tarihi bilinmez. Doğü cephesindeki giriş kapısı alınlığında yer alan kitabesine göre önceden “Megaribe” adıyla bilinen mescit, III. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında 674/1275 yılında Emirü’l-Hac oğlu Mahmut tarafından yenilenmiştir⁵⁷⁰. 853/1449 tarihli vakfiyesine göre Karamanoğulları devrinde Hoca Hasan adlı birisi tarafından tamir edilmiş⁵⁷¹, çeşitli vakıflar bağışlanmış⁵⁷² ve bu

⁵⁶⁸ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir: Tarihi-Turistik Kılavuz*, s. 551-552.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 107.; Arslan, “Konya’nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri”, s. 189.

⁵⁶⁹ Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 107.

⁵⁷⁰ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 133.; Erdemir, “Konya Selçuklu Yapılarındaki Çini Mihraplar”, s. 63.; Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 123-124.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta’mir)*, s. 63.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 214.

⁵⁷¹ Atçeken, *Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 125.

⁵⁷² Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 134.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 214.

dönem Kadiri Tekkesi olarak kullanılmıştır⁵⁷³. Tekkenin Abdülmümin adlı şeyhinden dolayı da artık bu adla anıla gelmiştir⁵⁷⁴.

Yaklaşık dikdörtgen planlı yapının harimi kuzeyden daraltılarak kare mekân elde edilmiş ve pandantif geçişli bir kubbeye kapatılmıştır. 1961 yılı kazı çalışmalarında ele geçen çini buluntular mescidin iç mekân duvarlarında ve mihrabında çini süslemelerin olabileceğini düşündürmektedir.

Şeyh Alaman Mescidi (Şeyh Alaman Türbesi)

Mescidin doğu cephesindeki giriş kapısı üstünde bâni kitabesi yer alır. Bu kitabeye göre Şeyh Alaman adlı birisi tarafından Ahmed Fakih için yaptırılmıştır⁵⁷⁵. Kitabede tarih bulunmaz. Ancak mescidin kuzeydoğusundaki günümüze ulaşamamış mektebe (zaviye) ait Konya İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde sergilenen 687/1288 tarihli kitabeden⁵⁷⁶ hareketle, mescidin de mekteple birlikte bu tarihte inşa edildiği kabul edilebilir. Muhtemelen mescidin yapılışından kısa bir süre sonra bâni Şeyh Alaman vefat etmiş ve mescit

türbeye dönüştürülerek cenazesi buraya defnedilmiştir⁵⁷⁷.

Şeyh Alaman Mescidi kare planlı ve Türk üçgenleriyle geçilmiş tek kubbe ile örtülü bir yapıdır. Tuğladan örgülü kubbesinin göbeğinde patlıcan moru ve yeşil renklerde işlenmiş, altı köşeli yıldızdan gelişen geometrik kompozisyonlu çinili bir madalyon vardır⁵⁷⁸. Orijinalde harim duvarlarının belirli bir kısmının çinilerle kaplı olduğu ifade edilmektedir⁵⁷⁹. Mihrap nişinin iç içe sivri kemerli iki nişten ibaret olduğu, kandil ve şamdan motifleriyle bezendiği belirtilir⁵⁸⁰.

Alevi Sultan (Ulvi Sultan) Mescidi

Günümüze ulaşamayan mescidin kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak günümüze ulaşan fotoğraflarından görebildiğimiz kadarıyla, plan ve mimari özelliklerinden dolayı 13. yüzyıl sonlarında inşa edildiği genel olarak kabul edil-

⁵⁷³ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 134.

⁵⁷⁴ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 134.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 124.

⁵⁷⁵ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 182.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 290.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 65.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 485.; Erdemir, *İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi*, s. 124.; Tolga Bozkurt, "Şeyh Alaman Türbesi", *Konya Ansiklopedisi*, 8, Konya 2015, s. 231-232.

⁵⁷⁶ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 183.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 291.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 486.; Erdemir, *İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi*, s. 124.

⁵⁷⁷ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 182-183.; Karpuz, "Konya'da Selçuklu ve Osmanlı Tarikat Yapıları", s. 461.; Bozkurt, "Şeyh Alaman Türbesi", s. 232.

⁵⁷⁸ Mescit kapalı bulunduğundan harim bölümüne girilememiştir. Buradaki anlatımlar kaynaklar aracılığıyla elde edilmiştir. Bk. Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 291.; Bozkurt, "Şeyh Alaman Türbesi", s. 232.

⁵⁷⁹ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 291.; Bozkurt, "Şeyh Alaman Türbesi", s. 232.

⁵⁸⁰ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 291.; Bozkurt, "Şeyh Alaman Türbesi", s. 232.

mektedir⁵⁸¹. 874/1469 tarihli vakfiyesine⁵⁸² göre bânisi Alevî oğlu Seyyid Muhammed'dir⁵⁸³. 1924 yılında bitişindeki türbesi ile birlikte yol genişletme çalışmaları nedeniyle Konya Valiliği ve Belediyesi işbirliği ile yıkılmıştır⁵⁸⁴. 1953 yılında dönemin Konya Müze Müdürü Mehmet Önder ve Ali Saim Ülgen tarafından kısmi kazılar yapılarak türbeye ait cenazelik katı ortaya çıkarılmıştır⁵⁸⁵. 2019 yılında rekonstrüksiyon yapılarak türbesiyle birlikte yeniden inşa edilmiştir⁵⁸⁶.

Mescidin günümüze ulaşabilen tek fotoğrafından kare mekânlı ve tek kubbe ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Duvarlarının moloz

taş üstüne tuğla kaplamalı, kubbesinin de tuğla malzemeden olduğu görülmektedir.

Mescidin özgün olarak günümüze ulaşan tek unsuru mihrabıdır. 1924 yılındaki yıkımda akıl edilerek kurtarılan mihrap nişi önce Konya Sultanî Müzesi'ne, 1926 yılında da Konya Müzesi'ne nakledilmiştir⁵⁸⁷. İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde sergilenmekteyken 2019 yılındaki yeniden inşa esnasında mescide nakledilmiştir⁵⁸⁸. Mermerden yapılan niş, dikdörtgen çerçeve içerisinde mukarnas kavsaralı ve iki ayrı bölüm halindedir. Şamdan ve kandil motifleriyle süslenmiştir.

Kadı Kalemşah Mescidi

Medrese, zaviye ve mescit birimleri ile bir külliye⁵⁸⁹ olan yapılar topluluğundan "Kadı Kalemşah" ve "Gazi Alemşah" gibi isimlerle de anılan⁵⁹⁰ mescidin kesin inşa tarihi bilinmez. Zeyneddin Kadı Kalemşah veya Taceddin Kalemşah adındaki bir Selçuklu ilim ve devlet adamı tarafından 13. yüzyıl sonlarında yaptırılmış olmalıdır⁵⁹¹. Mescit, 20. yüzyıl başlarına kadar klasik Selçuklu mescitlerinde olduğu gibi tek kubbeli bir eser olarak ayakta idi. Ancak muhtemelen Cumhuriyet'in ilk yıllarında büyük çapta yenilenmiştir. Nitekim İbrahim Hak- kî Konyalı, binanın yeni olduğunu ve mimari

⁵⁸¹ Mehmet Önder, "Kaybolmuş Eserlerimiz: Konya'da Alevî Sultan Mescidi ve Mihrabı", *Vakıflar Dergisi*, IV, Ankara 1958, Tıpkı Basım: Ankara 2006, s. 244.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 162.; Karpuz, "Konya'nın Selçuklu Kent Dokusu ve Son Yıllarda Yok Olan Anıtları", s. 6.; Zekeriya Şimşir, "Konya'da Yıkılan Alevî Sultan Mescidi'nin Mihrabı", *Uluçam Armağanı*, Ankara 2008, s. 294.; Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 190.

⁵⁸² Önder, "Kaybolmuş Eserlerimiz: Konya'da Alevî Sultan Mescidi ve Mihrabı", s. 242.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 163.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 231.

⁵⁸³ Şimşir, "Konya'da Yıkılan Alevî Sultan Mescidi'nin Mihrabı", s. 292.; Erdemir, *İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi*, s. 111.

⁵⁸⁴ Önder, "Kaybolmuş Eserlerimiz: Konya'da Alevî Sultan Mescidi ve Mihrabı", s. 241.; Önder, "Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri", s. 171.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 168.; Karpuz, "Konya'nın Selçuklu Kent Dokusu ve Son Yıllarda Yok Olan Anıtları", s. 6.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 230-231.; Şimşir, "Konya'da Yıkılan Alevî Sultan Mescidi'nin Mihrabı", s. 291.

⁵⁸⁵ Önder, "Kaybolmuş Eserlerimiz: Konya'da Alevî Sultan Mescidi ve Mihrabı", s. 241.; Önder, "Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri", s. 171.

⁵⁸⁶ Erdal Zeki Tomar-Ahmet Yavuzylmaz, "Konya Alevî (Ulvi) Sultan Mescit ve Türbesinin Yeniden İnşası", 23. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Özet Kitabı*, Edirne 2019, s. 163-164.

⁵⁸⁷ Önder, "Kaybolmuş Eserlerimiz: Konya'da Alevî Sultan Mescidi ve Mihrabı", s. 243.; Şimşir, "Konya'da Yıkılan Alevî Sultan Mescidi'nin Mihrabı", s. 291.

⁵⁸⁸ Tomar- Yavuzylmaz, "Konya Alevî (Ulvi) Sultan Mescit ve Türbesinin Yeniden İnşası", s. 163-164.

⁵⁸⁹ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 154.; Yusuf Küçükdağ, "İbn Kalemşah Dergâhı", *Ahlik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2014, s. 19.

⁵⁹⁰ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 252.

⁵⁹¹ Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 192.

bir kıymetinin olmadığını belirtir⁵⁹². Bu yeni eser de daha önce külliye'nin medresesi yerine yapılmış olan Fahrettin Paşa Parkı'nın 1960'lı yıllarda kaldırılmasıyla yok olmuş olmalıdır.

Aksinne Mescidi

Kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak plan ve mimari özellikleri göz önünde tutularak 13. yüzyıl içerisinde yapılmış olabileceği genel olarak kabul edilir⁵⁹³. Ancak Şükrü Dursun, mihrabındaki figürlü süslemelerden hareketle 13. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğindeki bir aralığa işaret eder⁵⁹⁴.

Mescit; batısında öne açık, yanlara kapalı, düz tavan örtülü bir son cemaat yeri ve bunun gerisinde Türk üçgenlerine sahip tek kubbeli harimden ibarettir. Kasnak ve kubbe yüzeyi tamamen tuğla malzemedendir. Kasnaktaki tuğlalar yatay istifli iken kubbede balıksırtı motifli tuğla örgü görülür. Kasnağın dört köşesinde sivri kemerli birer sağır niş yer alır. Onarımlarda bu nişlere ait özgün çiniler bulunmuş ve tamamlanmıştır.

Mescidin özgün mihrap nişinin alçıdan mukarnaslı olduğu tahmin edilmektedir⁵⁹⁵. Nitekim son onarımda mukarnas yuvalarından çeşitli parçalar tespit edilmiştir. Nişin en dikkat çekici tarafı bordürlerinde yer alan figürlü süslemeleridir. Bu figürlerden en dikkat çekenleri heraldik duruşla işlenen çift başlı kartal ve çift

başlı ejder figürleridir. Dıştan itibaren en geniş bordürü oluşturan üçüncü bordürdeki geometrik şekillerin içinde yer alan kompozisyonda ise av sahnesini hatırlatan bir sahne görülür. Şükrü Dursun, buradaki figürleri tilki-köpek, tavşan ve geyik olabileceğini belirtir⁵⁹⁶. Aynı bordürdeki başka bir geometrik düzen içerisinde ise akrep veya yengeç olabileceği belirtilen⁵⁹⁷ başka bir figüratif kompozisyona rastlanılır.

Akşehir Hıdırlık Mescidi

Kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Plan ve mimari özelliklerinden hareketle 13. yüzyıl içerisinde yapılmış olabileceği tahmin edilmektedir⁵⁹⁸.

Hıdırlık Mescidi, üzeri tromp geçişli tek kubbe ile örtülü kare planda bir yapıdır.

Akşehir Kızılca Mescit

Kitabesi bulunmadığından ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmeyen mescit, plan ve mimari özelliklerinden dolayı 13. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁵⁹⁹.

Kızılca Mescit, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgene yakın kare planlı bir yapıdır. Üzeri tromp geçişli bir kubbe ile örtülüdür. Güneybatı köşesindeki özgün minaresinden günümüze sa-

⁵⁹² Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 252.

⁵⁹³ Katoğlu, "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve "Son Cemaat Yeri", s. 83.

⁵⁹⁴ Şükrü Dursun, "Figürlü Mihrabıyla Dikkat Çeken Bir Anadolu Selçuklu Eseri: Aksinne Mescidi", *Yaşar Erdemir'e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları*, Konya 2019, s. 996.

⁵⁹⁵ Dursun, "Figürlü Mihrabıyla Dikkat Çeken Bir Anadolu Selçuklu Eseri: Aksinne Mescidi", s. 985.

⁵⁹⁶ Dursun, "Figürlü Mihrabıyla Dikkat Çeken Bir Anadolu Selçuklu Eseri: Aksinne Mescidi", s. 987.

⁵⁹⁷ Dursun, "Figürlü Mihrabıyla Dikkat Çeken Bir Anadolu Selçuklu Eseri: Aksinne Mescidi", s. 987.

⁵⁹⁸ Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 43.; Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir: Tarihî-Turistik Kılavuz*, s. 405.

⁵⁹⁹ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir: Tarihî-Turistik Kılavuz*, s. 342.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 37.; Uluçam, "Selçuklu Döneminde Akşehir'de Kültür ve Sanat", s. 21.

dece kare kesitli kaidesi ulaşabilmiş, üst kısmı tamamen yenilenmiştir.

Akşehir Tahtakale Mescidi

Kitabesi bulunmayan mescidin kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak özellikle dış cephe mimarisinden hareketle 13. yüzyılda inşa edilmiş olabileceği tahmin edilmektedir⁶⁰⁰.

Tahtakale Mescidi kare mekânlı bir yapıdır. Üzeri pandantif geçişli bir kubbe ile örtülmüştür. Ancak kubbe geçişlerinin orijinalde tromp veya Türk üçgenleri şeklinde olduğu, Osmanlı devrindeki onarımda kubbesiyle birlikte pandantif olarak yenilediği tahmin edilmektedir.

Bulğur Tekkesi Mescidi

Mescit, türbe, hücre, mutfak gibi birimlerle bir tekke-küllüye niteliğindeki yapılar topluluğundan günümüze sadece mescit ve buna bitişik türbe ulaşabilmiştir. Mescidin kitabesi bulunmadığı için kesin inşa tarihi ve yapımcısı bilinmez. Ancak plan, mimari ve süsleme özelliklerine göre 13. yüzyıl içerisinde⁶⁰¹, belki de yüzyılın ortalarında veyahut sonlarında⁶⁰² inşa edilmiş olmalıdır⁶⁰³.

Bulğur Tekkesi Mescidi kare planlı ve Türk üçgenleriyle geçişli tek kubbe ile örtülü bir yapıdır. Harimin batısında dikdörtgen mekân-

lı, beşik tonoz örtülü türbe yer alır. Mescit ve türbenin kuzeyi sütunlar üzerinde yükselen bir ön giriş mekânına sahiptir. Harim mekânındaki kubbe göbeğinde çinili bir madalyon dikka-ti çeker. Sadece dikdörtgen kesitli iç kısmı ve sütunceleriyle günümüze ulaşabilen mihrap nişinin mukarnas kavsaralı olduğu tahmin edilebilir.

Cemal Ali Dede Mescidi

Mescit, türbe, tekke, mektep ve hamamdan teşekkül bir Mevlevi Zaviyesi niteliğinde olan yapılar topluluğundan sadece mescit ve batı bitişiğindeki türbesi ulaşabilmiştir. Kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak mescit ve türbenin plan, mimari ve süsleme özellikleri ile ismini aldığı Cemal Ali Dede'nin yaşadığı dönem dikkate alındığında 13. yüzyıl içerisinde yapılmış olabileceği kabul görmektedir⁶⁰⁴.

Cemal Ali Dede Mescidi kare mekânlı bir planda, tromplarla geçişi sağlanan tek kubbe ile örtülü bir yapıdır. Batısında dikdörtgen mekânlı ve tonoz örtülü türbesi bulunur.

Hacegi Mescidi

Günümüze ulaşamayan mescidin kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak ismini aldığı Hacegi Bey'in Mevlâna'nın babası Bahâeddin Veled'in öğrencilerinden olması⁶⁰⁵ sebebiyle 13. yüzyılda inşa edilmiş olabileceği tahmin edilmektedir⁶⁰⁶. Mescidin kesin olarak ne zaman yıkıldığı bilinmez. Ancak İbrahim Hakkı Konyalı'nın

⁶⁰⁰ Haşim Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42, II*, Ankara 2009, s. 1243.

⁶⁰¹ Karpuz, "Konya'da Selçuklu ve Osmanlı Tarikat Yapıları", s. 461.

⁶⁰² Ara Altun, "Konya'da Bulğur Tekkesi", *Sanat Tarihi Yıllığı 1971, IV*, İstanbul 1971, s. 49-50.; Ara Altun, "Bulğur Tekkesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi, V*, İstanbul 1992, s. 509.

⁶⁰³ Michael Meinecke, 1240-50 M. yıllarına tarihler. Bk. Michael Meinecke, "Tuslu Mimar Osman Oğlu Mehmed ve Konya'da 13. Üncü Yüzyılda Bir Çini Atölyesi", *Türk Etnografya Dergisi, XI*, Ankara 1969, s. 82.

⁶⁰⁴ Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42, I*, s. 383.

⁶⁰⁵ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 253.

⁶⁰⁶ Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 192.

yapıyı görmüş olması⁶⁰⁷, eserin 1965 yıllarında var olduğuna delildir. Muhtemelen bu tarihten sonra Eski Fuar Alanı'nın inşası esnasında yıkılmış olmalıdır. Mescidi gören İbrahim Hakki Konyalı, sanatsal değeri olmayan kerpiç bir eser olduğundan bahseder. Ayrıca özgün mescidin de taş malzemedan kubbeli olabileceğini belirtir⁶⁰⁸.

Karagu Mescidi

Mescidin varlığından Mustafa Yıldırım'ın kaynak göstermeden belirttiği bir ifadeden anlamaktayız⁶⁰⁹. İnşâ tarihi ve bânisi hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Sakahane Mescidi

Kitabesi bulunmadığından kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak plan ve mimari özelliklerinden hareketle 13. yüzyıl içerisinde yapıldığı genel olarak kabul edilir⁶¹⁰. Bazı kaynaklar bu yapının günümüze ulaşamayan Alâeddin Darüşşifası'nın mescit bölümü olduğunu ifade ederken⁶¹¹, bazıları 14. yüzyıl başlarında⁶¹², bazıları da Karamanoğulları döneminde Davut Ağa adlı birisi tarafından yapıldığını söyler⁶¹³.

Sakahane Mescidi 6.90 x 6.90 m ölçülerinde⁶¹⁴ kare planlı bir eserdir. Türk üçgenleriyle geçişi sağlanan bir kubbe ile kapalıdır. Eski fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla alçı malzemedan olan mihrap nişi⁶¹⁵ dikdörtgen çerçeve içerisinde mukarnas kavsaralıdır.

Şeyh Osman Rumi Mescidi

Şeyh Hasan Rumi Türbesi, Şeyh Osman Rumi Türbesi, bir zaviye ve bir mescitten ibaret külliye topluluğundan günümüze sadece türbeler ile birlikte büyük değişikliklere uğrayan mescit ulaşabilmiştir. Mescidin kesin inşa tarihi bilinmez. Ancak iki kardeş olan Şeyh Osman ve Şeyh Hasan'ın yaşadığı dönemler⁶¹⁶ dikkate alındığında, 13. yüzyıl içerisinde yapılmış olabileceği düşünülür⁶¹⁷. Mescit bugünkü görünümünü 1972 yılındaki yeniden inşasında almıştır.

Zenburi Mescidi

Kitabesi bulunmadığından kim tarafından ve ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Ancak plan, mimari ve süsleme özelliklerine göre 13. yüzyıla tarihlendirilmektedir⁶¹⁸.

⁶⁰⁷ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 253.

⁶⁰⁸ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 253.

⁶⁰⁹ Yıldırım, "Konya'da Erken Dönem Türk İslam Eserlerinden Örnekler", s. 275.

⁶¹⁰ Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları*, s. 177.; Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, I, s. 260.

⁶¹¹ A. Süheyl Ünver, *Selçuk Tababeti*, Ankara 1940, s. 65-69.; Yusuf Küçükdağ, "Konya'da Alâeddin Dârüş-şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı", *Osmanlı Araştırmaları*, 9, İstanbul 1989, s. 354.

⁶¹² Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 148.

⁶¹³ Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 343.

⁶¹⁴ Küçükdağ, "Konya'da Alâeddin Dârüş-şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı", s. 353.; Arslan, "Konya'nın Günümüze Ulaşamayan Selçuklu Mescitleri", s. 192.

⁶¹⁵ Doğan Kuban, "Fiziksel Çevrenin Öğeleri/Kubbeli Mescitler", *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Editör: Doğan Kuban, İstanbul 2008, s. 162.

⁶¹⁶ Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 308.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 490-492.

⁶¹⁷ Mehmet Önder ve Haşim Karpuz mescit ve türbelerin 14. yüzyıl Karamanoğulları devri eserleri olduklarını düşünürler. Bk. Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 76.; Karpuz, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, I, s. 456.

⁶¹⁸ Katoğlu, "13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve "Son Cemaat Yeri", s. 83-84.; Önder, *Mevlâ-*

Zenburi Mescidi kare planlı ve tek kubbe ile örtülü bir plan tipindedir. Kubbe geçişleri çift kademeli tromplardandır. Mescidin kuzey cephesinde vaktiyle tonoz örtülü olduğu iddia edilen⁶¹⁹ ön girişi vardır. Kuzeybatı köşesinde sekizgen kaideli, silindirik gövdeli minaresi bulunmaktadır. Günümüzdeki mihrap nişi yarım yuvarlak bir nişten ibarettir. Basit olup sanat değeri yoktur. Ancak 1990'lı yılların sondaj çalışmalarında mihrap çevresinde çıkan alçı parçalar özgün mihrap nişinin alçı malzemeden olabileceğini düşündürmektedir⁶²⁰.

Zevle Sultan Mescidi

Mescidin hangi tarihte ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmez. Araştırmacılar batı cephesindeki ayet kitabesinin ilk satırında yer alan tanımlamadan hareketle I. Alâeddin Keykubâd döneminde yaptırılmış olabileceğini ifade ederler⁶²¹. Ancak bunu doğrulayacak kesin bir kayıt yoktur. Bu nedenle mescidi genel olarak 13. yüzyıla tarihlemek daha akılcadır. Yapının bânisi bilinmez. Kuzey cephesi önündeki Zevle Sultan'a ait olduğu iddia edilen kitabesiz mezardan hareketle mescidin de bu şahıs tarafından yaptırıldığı kabul edilir⁶²².

Zevle Sultan Mescidi kare planlı bir yapıdır. Pandantif geçişli tek kubbe ile örtülüdür.

Akşehir Kalaycı Mescidi

Kitabesi bulunmadığı için kesin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak plan ve mimari özelliklerinden dolayı 13. yüzyıl sonları veya 14. yüzyıl başlarına tarihlendirilmektedir⁶²³.

Kalaycı Mescidi; kare planlıdır ve tromp geçişli kubbe ile örtülü bir planda inşa edilmiştir.

SONUÇ

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ikinci ve nihai başkenti olan Konya, aynı zamanda devletin eliyle şekillenmiş sanatsal ürünleriyle de başkent konumundadır. Hiç şüphesiz bu sanatsal faaliyetlerin başında mimari gelir. Cami ve mescitler ise Anadolu'daki diğer Selçuklu şehirleriyle kıyaslandığında hem nicelik hem de nitelik açısından en anıtsal eserlerin vücuda getirildiği mimari türdür. Bu anlamda Konya, Selçuklu dini mimarisinin de başkenti olduğunu açıkça ortaya koyar.

Başkent Konya'da Anadolu Selçuklularını eliyle inşa edilen cami sayısı 13'tür. Ancak bu camilerin büyük bir çoğunluğu özellikle Osmanlılar zamanında elden geçirilmiş, tamamen değiştirilerek özgün Selçuklu dokusundan uzaklaştırılmıştır. Alâeddin Camii, Akşehir Ulu Camii ve Sâhib Ata Camii ise kısmen de olsa özgünlüklerini koruyan Selçuklu camilerdir. Tarihsel olarak ilk eseri Alâeddin Camii oluşturur. 1155-1220 yılları arasında sürekli eklemeye ve değişimlerle inşa edilen yapı; sahın düzeni, mihrap önü kubbesi, mihrap ve minberiyle özgün Selçuklu üslubundadır. 12. yüzyıl sonlarına ait olan İplikçi Camii bugünkü görünümüyle

na Şehri Konya (Tarihi Kılavuz), s. 144.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 372.

⁶¹⁹ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 144.

⁶²⁰ Önge, "Konya'da Yeni Bulunan Alçı Süslemeler", s. 188.

⁶²¹ Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 140.; Önge, "Alâeddin Keykubâd Döneminde Konya'da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri", s. 53.; Atçeken, *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, s. 160-161.; Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, s. 51.; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 373.

⁶²² Önder, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, s. 141.

⁶²³ Konyalı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir: Tarihi-Turistik Kılavuz*, s. 340.; Demiralp, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, s. 44.

Karamanoğulları devri eseridir. Taşra Karaaslan Camii'nin günümüze sadece kitabesi ulaşabilmiş; Şerafeddin Camii 17. yüzyıl başlarında, Kadı İzzeddin Camii ise Cumhuriyet devrinde tamamen yenilenmiştir. Sille Alaeddin Camii, Durak Fakih Camii, Sille Karatay Camii ve Anber Reis Camii'nden hiçbir iz yoktur. Tamamen yenilenen Sadreddin Konevi Camii ise sadece çinili mihrabıyla Selçuklu hatrasını yaşatır.

Akşehir, başkent Konya dışındaki önemli bir Selçuklu merkezidir. Buradaki Ulu Camii; 19. yüzyıldaki değişimlere rağmen plan düzeni, minaresi, mihrap önü kubbesi ve çinili mihrabıyla Selçuklu unsurlarını halen daha barındıran bir eserdir. Nadir Köyü'ndeki cami ise maalesef sadece Selçuklu kitabesiyle varlığını devam ettirmektedir.

Konya'da inşa edilen mescitler ise Selçuklu geleneğinin olduğu yapı türleridir. Tespit edilebildiği kadarıyla bu dönemde Konya'da 50 mescit inşa edilmiştir. Bu mescitlerden 19'u günümüze ulaşmamıştır. Onları çağdaş kaynaklardan, arşiv kayıtlarından veyahut birkaç eski fotoğraf ile günümüze ulaşabilen kitabelerinden biliriz. Günümüze ulaşan mescitler ise 31'dir. İncelenen tüm mescitlerin üzerlerinin tek kubbeyle kapatıldığı kare mekânlı yapılar olduğu görülmüştür. Başkent Konya bu plan tipinin en başarılı örneklerinin verildiği şehir olmuştur. Tarihsel kronoloji olarak ilk örneği Hoca Hasan Mescidi (12. yüzyıl dördüncü çeyreği) oluşturur. Önündeki ön giriş mekânı, doğu köşesindeki minaresi ve tromp geçişli kubbesiyle klasik Selçuklu mescitlerinin öncüsü niteliğindedir. 13. yüzyıl başlarından İç Karaaslan Mescidi, Hacı Ferruh (Taş-,Akçe Gizlenmez) Mescidi (1215), Beşare Bey (Ferhuniye) Mescidi (1219), Erdemşah (Kale-i Cerp) Mescidi

(1220), Şekerfuruş Mescidi (1220), Akşehir Altunkalem Mescidi (1223), Akşehir Ferruh Şah Mescidi (1224), Akşehir Güdük Minare Mescidi (1227), Akşehir Küçük Ayasofya Mescidi (1236), Karatay Mescidi (1248), Terceman (Tercüman) Mescidi (13. yüzyıl birinci yarısı), Akşehir Hacı Hamza Mescidi (13. yüzyıl birinci yarısı), Akşehir Kileci Mescidi (13. yüzyıl birinci yarısı), Abdulaziz Mescidi (13. yüzyıl ortaları), Abdülmümin (Megaribe) Mescidi (1275-onarım), Şeyh Alaman Mescidi (1288), Beyhekim Mescidi (13. yüzyıl ikinci yarısı), Sırçalı Mescit (13. yüzyıl ikinci yarısı), Tahir ile Zühre (Sâhib Ata) Mescidi (13. yüzyıl ikinci yarısı), Alevi Sultan (Ulvi Sultan) Mescidi (13. yüzyıl sonları), Aksinne Mescidi (13. yüzyıl), Bulgur Tekkesi Mescidi (13. yüzyıl), Cemal Ali Dede Mescidi (13. yüzyıl), Sakahane Mescidi (13. yüzyıl), Zenburi Mescidi (13. yüzyıl), Zevle Sultan Mescidi (13. yüzyıl), Akşehir Hıdırlık Mescidi (13. yüzyıl), Akşehir Kızılca Mescit (13. yüzyıl), Akşehir Tahtakale Mescidi (13. yüzyıl) ve Akşehir Kalaycı Mescidi (13. yüzyıl sonları-14. yüzyıl başları) Konya'daki tek kubbeli Selçuklu mescitleridir. Bunlar içerisinde Konya Alevi Sultan (Ulvi Sultan) Mescidi günümüze ulaşmamıştır. Ancak eski fotoğraflarından bunun da tek kubbeli olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- AHMED EFLÂKÎ, *Menâkıbu'l-Arifin*, I, Çeviren: Tahsin Yazıcı, Ankara 1976.
- AKOK, Mahmut, "Konya'da Sahib-Ata Hanikâh, Camiinin Röleve ve Mimarisi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIX-II, Ankara 1972, s. 5-38.
- ALTUN, Ara, "Beşare Bey Mescidi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1992, s. 551.
- ALTUN, Ara, "Bulgur Tekkesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1992, s. 509.

- ALTUN, Ara, “Konya’da Bulgur Tekkesi”, *Sanat Tarihi Yıllığı 1971*, IV, İstanbul 1971, s. 49-60.
- ARSLAN, Muhammet, “Bilinmeyen Bir Selçuklu Kibrisinin Düşündürdükleri”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, 13, Antalya 2019, s. 557-562.
- ARSLAN, Muhammet, “Konya’nın Günümüze Ulaşmayan Selçuklu Mescitleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, Konya 2021, s. 182-196.
- ARSLAN, Muhammet, *Anadolu’da Selçuklu Çağı Cami ve Mescit Mimarisi (Plan-Mimari-Süsleme)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2017.
- ASUTAY-EFFENBERGER, Neslihan, “Konya Alâeddin Camisi Yapım Evreleri Üzerine Düşünceler”, *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi (METU JFA)*, 23/2, Ankara 2006, s. 113-122.
- ATÇEKEN, Zeki, “Güdük Minare ve Hatuniye Mescidi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIV, İstanbul 1996, s. 215-216.
- ATÇEKEN, Zeki, “Hoca Fakih Mescidi ve Türbesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVIII, İstanbul 1998, s. 188-189.
- ATÇEKEN, Zeki, “İplikçi (Altun-Aba) Medresesi’nin Bilinmeyen Bir Yönü ve Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması”, *Vakıflar Dergisi*, XXII, Ankara 1991, s. 315-321.
- ATÇEKEN, Zeki, “Konya Şer’iyye Sicil Kayıtlarına Göre Sâhib-Ata Külliyesi’nin Osmanlılar Zamanında Tamirleri ve Caminin Bazı Bilinmeyen Yönleri”, *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, Konya 1992, 6, s. 101-108.
- BAKIRER, Ömür, “Hacı Ferruh Mescidi”, *Vakıflar Dergisi*, VIII, Ankara 1969, s. 172-184.
- BAKIRER, Ömür, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrablari*, Ankara 2000.
- BAYBURTLUOĞLU, Zafer, “Caca Oğlu Nureddin’in Vakfıyesinde Adı Geçen Yapılar”, *Vakıflar Dergisi*, XXV, Ankara 1995, s. 5-8.
- BAYBURTLUOĞLU, Zafer, “Konya Alâeddin Camii’nin Tanımı, İnşasında Çalışan Ustalar ve Türk Sanatı Bakımından Önemi”, XIII. *Vakıf Haftası Kitabı-Vakıfların Ekonomiye Katkısı ve Üçüncü Sektör ve Konya Alâeddin Camii Restorasyonu Seminerleri*, 05-06 Aralık 1995 Ankara, Ankara 1996, s. 111-124.
- BAYKARA, Tuncer, “Ulucami-Selçuklu Şehrinde İskânı Belirleyen Bir Kaynak Olarak”, *Belleten*, LX/227, Ankara 1996, s. 33-55.
- BORAN, Ali, *Anadolu’daki İç Kale Cami ve Mescitleri*, Ankara 2001.
- BOZER, Rüstem, “Ahşap Sanatı”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, 2, Ankara 2006, s. 533-541.
- BOZER, Rüstem, *15. Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992.
- BOZKURT, Tolga, “Şeyh Alaman Türbesi”, *Konya Ansiklopedisi*, 8, Konya 2015, s. 231-232.
- CAVİT, Mustafa, *Akşehir Kitabeleri ve Tetkikat, Kitabeler-Türbeler-Mezarlar, Akşehirde Gömülü Ünlü İnsanlar*, Muğla 1934.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, “Ulucami (Akşehir Ulucamii)”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, İstanbul 2012, s. 84-85.
- DEMİRALP, Yekta, *Akşehir ve Köylerindeki Türk Anıtları*, Ankara 1996.
- DEMİRKIRAN, Tuğba, *Selçuklu Dönemi Akşehir Mescitlerinin Restorasyon Sorunlarının Dört Örnekte İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya 2009.
- DURSUN, Şükrü, “Figürlü Mihrabıyla Dikkat Çeken Bir Anadolu Selçuklu Eseri: Aksinne Mescidi”, *Yaşar Erdemir’e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları*, Konya 2019, s. 974-1015.
- DURUKAN, Aynur, “Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler”, *Vakıflar Dergisi*, XXVII, Ankara 1998, s. 15-36.
- ERDEMİR, Yaşar, *Alâeddin Camii ve Türbeleri*, Konya 2009.
- ERDEMİR, Yaşar, *İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi*, Konya 2009.
- ERDEMİR, Yaşar-Yavuzylmaz, Ahmet, “Alâeddin Keykubâd’ın Sanat Anlayışı ve Konya’da İnşa Ettirdiği Mimarlık Eserleri”, II. *Ulusal I.*

- Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, 06-07 Kasım 2008, Konya 2010, s. 129-174.
- EYİCE, Semavi, “Alâeddin Camii”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1989, s. 324-327.
- İBN BİBİ, *El Avamirü'l-Ala'iyeye Fi'l-Umuri'l-Ala'iyeye (Selçuk Name)*, II, Hazırlayan: Mürsel Öztürk, Ankara 1996.
- KARAMAĞARALI, Haluk, “Konya Ulu Camii”, *Rö-löve ve Restorasyon Dergisi I. Restorasyon Semineri Özel Sayısı*, 4, 06-07 Mayıs 1982, Ankara 1982, s. 121-132.
- KARAMAĞARALI, Haluk, “Sâhib Atâ Câmii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme”, *Rö-löve ve Restorasyon Dergisi*, 3, Ankara 1982, s. 49-75.
- KARAMAĞARALI, Haluk, “The Orijinal Form of İplikçi Mosque in Konya and its Place in the Turkish Architecture”, *The 8th International Congress of Turkish*, Kahire 1987.
- KARPUZ, Haşim, “Konya'da Selçuklu ve Osmanlı Tarikat Yapıları”, VI. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildiriler*, 08-10 Nisan 2002, Kayseri 2002, s. 457-478.
- KARPUZ, Haşim, “Konya'nın Selçuklu Kent Dokusu ve Son Yıllarda Yok Olan Anıtları”, I. *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, II, Konya 2001, s. 1-9.
- KARPUZ, Haşim, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, I, Ankara 2009.
- KARPUZ, Haşim, *Türk Kültür Varlıkları Envanteri Konya 42*, II, Ankara 2009.
- KATOĞLU, Murat, “13. Yüzyıl Konyasında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve “Son Cemaat Yeri”, *Türk Etnografya Dergisi*, IX, Ankara 1967, s. 81-100.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Konya 2007.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Nasreddin Hocanın Şehri Akşehir: Tarihî-Turistik Kılavuz*, İstanbul 1945.
- KUBAN, Doğan, “Fiziksel Çevrenin Öğeleri/Konya İplikçi Camisi”, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Editör: Doğan Kuban, İstanbul 2008, s. 150.
- KUBAN, Doğan, “Fiziksel Çevrenin Öğeleri/Kubbeli Mescitler”, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Editör: Doğan Kuban, İstanbul 2008, s. 161-162.
- KURAN, Aptullah, “Anadolu Selçuklu Ulucamileri”, *IV. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, 26-26 Nisan 1994, Konya 1995, s. 33-41.
- KURAN, Aptullah, “Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarîsi”, *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1993, s. 179-186.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “İbn Kalemşah Dergâhı”, *Ahilik Ansiklopedisi*, II, Ankara 2014, s. 19.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Konya'da Alâeddin Dârüş-şifâsı, Tıp Medresesi ve Mescidinin Yeri, Yapısı”, *Osmanlı Araştırmaları*, 9, İstanbul 1989, s. 354-356.
- M. Ferit-M. Mesud, *Selçuk Büyüklerinden Celâleddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayatı ve Eserleri*, Konya 1940.
- M. Ferit-M. Mesud, *Selçuk Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1934.
- MADRAN, Emre, “Âriflerin Menkıbeleri'nde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme”, *Vakıflar Dergisi*, X, Anlra 1973, s. 175-198.
- MEINECKE, Michael, “Tuslu Mimar Osman Oğlu Mehmed ve Konya'da 13. Üncü Yüzyılda Bir Çini Atölyesi”, *Türk Etnografya Dergisi*, XI, Ankara 1969, s. 81-93.
- MÜLAYİM, Selçuk, “İplikçi Camii”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXII, İstanbul 2000, s. 373-375.
- OĞUZOĞLU, Yusuf-Bilici, Z. Kenan-Uysal, A. Osman, “Bazı Belgelere Göre 17. Yüzyılda Konya Alâeddin Camiinde Yapılan Onarımlar”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I, 06-10 Nisan 1987 Ankara, Ankara 1987, s. 77-125.
- ORAL, M. Zeki, “Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962, s. 23-77.
- ORAL, M. Zeki, “Konya'da Alâ üd-din Camii ve Türbeleri (Tarih)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I-IV, Ankara 1958, s. 144-164.
- ORAL, M. Zeki, “Konya'da Alâ üd-din Camii ve Türbeleri I (Yapılar, Kitabeler)”, *Ankara Üniversitesi*

- tesi *İlâhiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi*, I, Ankara 1957, s. 45-62.
- ÖNAL, Hayri “Konya’da Kadı İzzeddin Câmîi Vakıfı”, *Konya Halkevi Mecmuası*, 7, Konya 1937, s. 447-448.
- ÖNDER, Mehmet, “Kaybolmuş Eserlerimiz: Konya’da Alevi Sultan Mescidi ve Mihrabı”, *Vakıflar Dergisi*, IV, Ankara 1958, Tıpkı Basım: Ankara 2006, s. 241-244.
- ÖNDER, Mehmet, “Konya’da Bilinmeyen Bir Selçuklu Devri Eseri”, *Vakıflar Dergisi*, VII, İstanbul 1968, Tıpkı Basım: Ankara 2006, s. 127-130.
- ÖNDER, Mehmet, “Son Yüzyıl İçerisinde Konya’da Yıkılan Selçuklu Eserleri”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, s. 169-178.
- ÖNDER, Mehmet, *Mevlâna Şehri Konya (Tarihi Kılavuz)*, Ankara 1971.
- ÖNEY, Gönül, “Akşehir Sarayaltı Mahallesinde Bulunan Selçuklu Saray Çinileriyle İlgili Yeni Görüşler”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Dergisi*, XIV-I, İzmir 2005, s. 225-240.
- ÖNEY, Gönül, “Akşehir Ulu Camisi”, *Anadolu (Anatolia)*, IX, Ankara 1965, s. 171-178.
- ÖNGE, Yılmaz, “Alâeddin Keykubâd Döneminde Konya’da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserleri”, *Selçuk Dergisi Alâeddin Keykubâd Özel Sayısı*, 3, Konya 1988, s. 49-60.
- ÖNGE, Yılmaz, “Konya’da Beyhekim Mescidi”, *Önasya*, III/29, Ankara 1968, s. 10-11.
- PARLAK, Sevgi, “Sâhib Ata Külliyesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXXV, İstanbul 2008, s. 516-518.
- SAK, İzzet, *47 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1128-1129/1716-1717)*, Konya 2006.
- SAK, İzzet-ÇETİN, Cemal, *45 Numaralı Konya Şer’iye Sicili (1126-1127/1714-1715)*, Konya 2008.
- SAMUR, Tahsin, “Akşehir’de Gündük Minareli Mescid”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, Konya 1994, s. 285-296.
- SAMUR, Tahsin, *Akşehir’deki Türk Mimari Eserleri*, Konya 1996.
- SARIKÖSE, Barış, “Sultan Alâeddin Keykubâd’ın Sille Nahiyesi’ndeki Vakıfları”, II. *Ulusal I. Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, 06-07 Kasım 2008, Konya 2010, s. 263-272.
- SÖNMEZ, Zeki, “Anadolu Selçuklularında Atabeylik, Atabey Eseddin Ayaz ve 13. Yüzyıl Mimarisine Katkıları”, *Antalya 5. Selçuklu Semineri Bildiriler ve Seçkiler*, Antalya 1998, s. 4-11.
- SÖNMEZ, Zeki, “Kölük b. Abdullah”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXVI, İstanbul 2002, s. 248-250.
- SÖNMEZ, Zeki, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1995.
- ŞAHİN, Kâmil, “Konya Kadı İzzeddin Mâristân-ı Atik (Hastahanesi) ve Sultan Alâeddin Keykubâd Dârüşşifâsı”, *Vakıflar Dergisi*, XXX, Ankara 2007, s. 101-116.
- ŞAHİN, Mustafa Kemal, *Anadolu’da Selçuklu Döneminde Dikine Planlı Camiler (Anadolu Selçuklu Devleti’nin Yıkılışına Kadar)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, I, İzmir 2004.
- ŞAMAN DOĞAN, Nermin, “Selçuklu Döneminde Siyasi ve Bani Kimliği İle Zeyneddin Beşâre”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/10, Ankara 2014, s. 957-976.
- ŞAMAN, Nermin, “Konya Sadreddin Konevi Camii, Mihrap Süslemesi”, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar-Güner İnal’a Armağan*, Ankara 1993, s. 433-456.
- ŞİMŞİR, Zekeriya, “Konya’da Yıkılan Alevî Sultan Mescidi’nin Mihrabı”, *Uluçam Armağanı*, Ankara 2008, s. 291-297.
- ŞİMŞİR, Zekeriya, “Konya’daki Selçuklu Çini Dekorasyonunda Kâfî ve Ma’kulî Yazı”, I. *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler*, II, Konya 2001, s. 311-331.
- ŞİMŞİR, Z. -YAVUZYLMAZ, A., “Yeni Bulunan Bir Selçuklu Kitabesi: İç Karaarslan Mescidi Kitabesi”, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der. (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı)*, Konya 2019, s.91-103.

- TEKİNALP, Vahit Macit, “Yerel Geleneğin İzleri”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, 2, Ankara 2006, s. 45-53.
- TEMİR, Ahmet, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur Eddin'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989.
- TOMAR, Erdal Zeki-YAVUZYLMAZ, Ahmet, “Konya Alevî (Ulvi) Sultan Mescit ve Türbesinin Yeniden İnşası”, 23. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Özet Kitabı*, Edirne 2019, s. 163-164.
- TUNCER, Orhan Cezmi, “Mimar Köllük ve Kalûyân”, *Vakıflar Dergisi*, XIX, Ankara 1985, s. 109-118.
- TURAN, Osman, “Selçuk Devri Vakfiyeleri III-Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Bellekten*, XII/45, Ankara 1948, s. 17-170.
- TURAN, Osman, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I-Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *Bellekten*, XI/42, Ankara 1947, s. 197-235.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Fon No: İE.EV., Dosya No: 25, Gömlek No: 2923, Tarih: 13.05.1105 H.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Fon No: İE.EV., Dosya No: 40, Gömlek No: 4585, Tarih: 18.09.1130 H.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Fon No: C..EV., Dosya No: 85, Gömlek No: 4205, Tarih: 03.12.1215 H.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Tarih: 11 C 1270, Dosya No: 272, Gömlek No: 10, Fon Kodu: MVL.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Tarih: 29 Z 1228, Dosya No: 1524, Gömlek No: 14, Fon Kodu: HAT.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Tarih: 29 Z 1245, Dosya No: 1582, Gömlek No: 10, Fon Kodu: HAT.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Tarih: 05 S 1234, Dosya No: 1543, Gömlek No: 20, Fon Kodu: HAT.
- TÜRKMEN, Kerim, *Karamanoğulları Devri Kitabeleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1989.
- ULUÇAM, Abdüsselam, “Güdük Minare Mescidi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XIV, İstanbul 1996, s. 216.
- ULUÇAM, Abdüsselam, “Selçuklu Döneminde Akşehir’de Kültür ve Sanat”, I. *Uluslararası Akşehir Nasreddin Hoca Sempozyumu (Bilgi Şöleni)*, 06-07 Temmuz 2005-Akşehir, Akşehir 2005, s. 16-21.
- UZ, M. Ali-ÇELİK, Ahmet, “Bir Moğol Düşmanı, Büyük Devlet Adamı Kadı İzzeddin Muhammed (Ö. 654/1256)”, *Merhaba Gazetesi Akademik Sayfalar Dergisi*, 13/10, Konya 2013, s. 145-148.
- ÜNVER, A. Süheyl, *Selçuk Tababeti*, Ankara 1940.
- ÜNVER, Süheyl, “Yetmiş Yıl Önce, Konya”, *Bellekten*, XXXI/122, Ankara 1967, s. 201-220.
- YAVAŞ, Alptekin, “Konya Sahip Ata (Tahir ile Zühre) Mescidi”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 20, Erzurum 2008, s. 161-178.
- YAVAŞ, Alptekin, *Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- YILDIRIM, Mustafa, *Konya'da Son Asırda Kaybolan Bazı Türk Yapıları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1997.
- YİNANÇ, Refet, “Sivas Abideleri ve Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, XXII, Ankara 1991, s. 15-44.
- YURDAKUL, Erol, “Vezir-i Azam Hoca Hasan'ın XII. Yüzyılda Konya ve Kayseri’de Yaptırıldığı Bazı Eserler”, *Vakıflar Dergisi*, XXX, Ankara 2007, s. 199-250.
- YÜRÜKOĞLU, Ömer, “Sahip Ata Araştırması Buluntuları”, *Vakıflar Dergisi*, XI, Ankara 1978, s. 217-220.

TÜRKİYE SELÇUKLULARI DÖNEMİ CAMİLERİNDEKİ SULTAN MAHFİLLERİ*

Mustafa ÇETİNASLAN

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya/TÜRKİYE,
mctinaslan@gmail.com, ORCID ID: 0000 0002 3095 1494.

ÖZ

İslam dininin ana yapısı durumundaki camiler, İslam mimarisi ve sanatının biçimsel özelliklerinin şekillendiği yapılardır. Öncelikle işlevsel amaçlarla inşa edilen camilere ve camiye oluşturan birimlere, zamanla sembolik anlamlar da yüklenmiştir.

Gerek Selçuklu ve Beylikler gerekse Osmanlı döneminde özellikle Sultanlar ve Beyler tarafından inşa ettirilen camiler malzeme kalitesi, boyut ve süsleme gibi belirli özellikleri ile diğer camilerden ayrılmaktadır. Bu ayrımın cami harimi içerisindeki en fazla hissedildiği birimlerin başında ise sultan/bey mahfilleri gelmektedir. Halife ve sultanların olası suikast girişimlerinden korunması amacıyla yapılan bu mahfiller, zaman içerisinde saltanatın bir göstergesi haline almış ve selatin camilerin vazgeçilmez unsuru olmuştur.

Bu çalışmada genel anlamda Türkiye Selçukluları döneminde yapılan camilerdeki sultan/bey mahfillerinden günümüze ulaşabilen örnekler, mimari ve süsleme özelliklerine göre tanıtılacaktır. Mevcut bilgilerimiz ışığında Anadolu'da Divriği Kale Camiiyle başlayan sultan/

* Bu çalışma tarafımızdan hazırlanan şu yayınlardan istifade edilerek geliştirilmiştir: Mustafa Çetinaslan, "Konya Cami ve Mescitlerindeki Mahfiller", *İstem İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, S. 20, Konya, 2012, s. 197-218; "Hünkâr Mahfillerinin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Osmanlı Dönemi Örnekleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 29, Konya, 2013, s. 61-74; *Mahfil-i Hümayûn – Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri*, Konya, 2015; "Beyşehir Eşrefoğlu Camii'ndeki Mahfillerin Anadolu Cami Mimarisindeki Yeri ve Önemi", *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu – I Eşrefoğlu Beyliği*, Ed. Mehmet Şeker, Ahmet Taşgın, Yakup Kaya, Ankara, 2018, s. 173-204.

bey mahfilı yapma geleneği Hasankeyf Ulu Camii, Konya Alâeddin Camii, Niğde Alâeddin Camii, Divriği Ulu Camii, Beyşehir Eşrefoğlu Camii ve Aksaray Ulu Camii'nde de devam ettirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Selçukluları, Konya, Camii, Mahfil, Sultan mahfilı.

SULTAN MAHFILS IN MOSQUES FROM THE ERA OF SELJUKS OF TÜRKİYE

ABSTRACT

Mosques are considered the main structures of the Islamic religion, in which the stylistic characteristics of Islamic architecture and Islamic art are shaped. Mosques and their units have been built mainly for functional purposes and have also been given symbolic meanings to them over time.

Mosques, which built specially by Sultans and Beys in both Seljuk-Principalities and Ottoman Era are distinguished from other mosques with certain characteristics such as material quality, size, and ornament. This distinction is particularly remarkable in the *sultan/bey mahfils* in harim of mosque, which were built to protect the caliphs and sultans from possible assassination attempts, became an indicator of the sultanate over time and became a necessary element of the *selatin* mosques.

In this study, the extant examples of sultan/bey mahfils in mosques built during the Era of Seljuks of Turkey are presented according to their architectural and ornamental characteristics. In view of our current knowledge, the tradition of making sultan/bey mahfils, which star-

ted with the Divriği Kale Mosque in Anatolia, was continued in Hasankeyf Ulu Mosque, Konya Alâeddin Mosque, Niğde Alâeddin Mosque, Divriği Great Mosque, Beyşehir Eşrefoğlu Mosque and Aksaray Ulu Mosque.

Keywords: Seljuks of Turkey, Konya, Mosque, Mahfil, Sultan's mahfil.

GİRİŞ

İslam Dininin temel direği durumunda namaz ibadetinin ikame edildiği cami ve mescitler, İslam sanat ve mimarisinin şekillendiği ana mekânlardır. Namaz ibadetinin özel bir yapı tipini gerektirmemekle birlikte belirli bir alana yönelmeyi zorunlu kılmasıyla, cami ve mescitlerin biçimsel özelliklerini belirlediği görülmektedir. Bu nedenle önce Kudüs'e daha sonra Kâbe'ye yönelen yapılar, bu husus bir taş ya da çizgi ile vurgulanmış ve buradan da mihraplar gelişmiştir. Cuma ve bayram namazları gibi cemaatin daha kalabalık olduğu zamanlarda gerekli hale gelen minberler ise önce hurma kütüğü daha sonra basamaklı ahşap birimler şeklinde ortaya çıkmıştır. Harim içerisindeki bu ilk iç donatı elemanlarından sonra ise mahfil ve vaaz kürsüsü gibi birimler zaman içerisinde cami mimarisine katılmıştır.

Genel anlamda *toplanılacak yer, toplantı yeri* anlamında kullanılan mahfil terimi, cami harimi içerisinde özel konuma sahip, etrafı parmaklıkla çevrilmiş yahut yerden yüksek olarak yapılmış birimleri tanımlamaktadır⁶²⁴. Mahfiller farklı işlevlere uygun olarak müezzin, ka-

⁶²⁴ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul, 1983, s. 382; Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul, 1986, s. 157.

dınlar ve sultan/bey mahfilleri şeklinde adlandırılmaktadır.

Camilerde müezzinlerin bir arada oturmaları ve namaz ibadetini rahat takip edebilmeleri için ayrılmış, cami zemininden yüksek yerlere *müezzin mahfili* denilmektedir. Camide kadınların ibadeti için düzenlendiği düşünülen, ancak ana işlevi harim alanı içerisinde yer kazanmak olan ve ana mekândan korkuluk ya da kafeslerle ayrılmış ve genelde ikinci bir kat olarak tasarlanmış bölümlere ise *kadınlar mahfili* adı verilmektedir. Bu çalışmanın içeriğini oluşturan *sultan ve bey mahfilleri* ise sultanlar ya da emirler/beyler tarafından yaptırılan camilerde yer alan ve yöneticilerin ibadet esnasında güvenliklerini sağlamak amacıyla çoğu zaman harim zemininden yüksekte yapılmış korunaklı birimlerdir.

Günümüzde *sultan/hünkâr mahfili* olarak adlandırılan mekânlar, ilk olarak görüldükleri Müslüman Arap toplumunda *maksura* ya da *beyt'ül maksure* olarak adlandırılmaktaydı⁶²⁵. *Bey mahfili* terimi genel olarak Osmanlı öncesinde beylikler döneminde yapılan Eşrefoğlu, Divriği Kale, Divriği Ulu camileri ile Osmanlı döneminde şehzadeler tarafından yaptırılan Konya Sultan Selim Camii gibi yapılarıdaki mahfilleri tanımlamak için kullanılırken; *sultan ve hünkâr mahfili* terimleri ise Osmanlı döneminde sultanlar tarafından yaptırılmış camilerdeki mahfilleri nitelemek için kullanılmaktadır. Osmanlı dönemi arşiv kayıtlarında ayrıca *mahfel-i hazret-i hüdevdigâr ve mahfil-i hümayûn* terimleri de geçmektedir⁶²⁶.

MAHFİLLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE İLK UYGULAMALAR

Hz. Muhammed (sav), Medine'ye hicretinin ardından burada hem kendi evini hem de sufa olarak adlandırılacak olan bir çeşit medrese ve ibadet alanından oluşan, duvarları kerpiç malzemeden üzeri, hurma dalları ile örtülü bir mescit inşa ettirmiştir. İlk zamanlar bu mescide yani Mescid-i Nebevî'ye kibleyi gösteren bir çizgi veya taş ile hutbe okumak için üzerine çıkılan bir hurma kütüğü konulmuştu. Mihrap ve daha sonra üç basamaklı hale getirilen minber, cami içerisindeki ilk eklentiler olmuştur. Tamamen işlevsel olarak gerçekleştirilen bu ilavelerle ortaya çıkan cami içindeki birimler arasında mahfile rastlanmaması mahfilin, bu dönemde bir ihtiyaç olarak görülmediğini ortaya koymaktadır. Ancak Bilal-i Habeşi'nin ibadet esnasında durduğu yere daha sonra *makberiyye* adıyla anılan bir müezzin mahfili yapılmıştır⁶²⁷.

Pek çok araştırmacıya göre ilk maksureler/sultan mahfilleri, halifelere yapılan suikastlara karşı bir önlem olarak doğmuştur⁶²⁸. Yaygın görüş ilk maksureyi Hz. Osman'ın (644–656) yaptırdığıdır⁶²⁹. Richard Ettinghausen ve Oleg Grabar, kökeni kesin olarak ortaya konulamamış olan maksurelerin Suriye ve Mısır coğrafyasındaki büyük ölçekli camilerde yapılmaya

– Adnan Tüzen, “İstanbul-Üsküdar Ayazma Camisi ve Ayazma Camisi İnşaat Defteri (Üsküdar, Sultan 3. Mustafa Camisi)”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXII, Ankara, 1991, s. 252, 256, 259.

⁶²⁷ Nebi Bozkurt – Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Mescid-Nebevi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara, 2004, s. 286.

⁶²⁸ Bozkurt-Küçükaşçı, *agm.*, s. 281

⁶²⁹ Muzaffer Sudalı, *Hünkâr Mahfilleri*. İstanbul, 1958, s. 10.

⁶²⁵ Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, C. I-II, Ankara, 1997, s. 12; Sertoğlu, *age.*, s. 207.

⁶²⁶ Ömer Lütfi Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmaret-i İnşaatı (1550–1557)*, C. I-2, Ankara, 1979, s. 27; Sadi Bayram

başlandığını belirtmektedirler⁶³⁰. Belazurî ilk maksurenin 665-673 yılları arasında Basra Valisi olan Ziyad tarafından Basra Camiinde yaptırıldığını belirtirken⁶³¹; Creswell, İbni Haldun'dan rivayetle ilk maksurelerin Muaviye ya da Mervan bin Hakem tarafından yaptırıldığını kabul etmektedir⁶³².

İbni Haldun maksure yapımıyla, hutbede halife ve sultana dua edilmesini hilafetle ilgili hususlardan kabul etmekte ve İslam mülkünün alametlerinden olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sultanın camide namaz kılması için yapılan beytü'l-maksurenin, mihraba yakın bir yerin bir çit ve korunakla ayrılmasından ibaret olduğunu ifade ederek; söz konusu birimlerin konumları hakkında da bilgi vermektedir. Yine İbni Haldun'un verdiği bilgilerden ilk maksurenin bir haricinin suikastına uğrayan Muaviye ya da Yemenli bir şahsın suikastına uğrayan Mervan bin Hakem tarafından tamamen işlevsel amaçlarla yaptırıldığı ancak daha sonra bu uygulamanın gösteriş ve saltanatla ilgili bir hale geldiği de anlaşılmaktadır⁶³³.

Çeşitli rivayetleri değerlendirdiğimizde kesin olan maksure/hünkâr mahfilinin, Emevi devri (661-750) başlarında mevcut olduğu ve saltanatın gitgide artan itibarı ile uzlaşmasıyla kısa bir zamanda bütün İslam memleketlerine yayıldığıdır⁶³⁴.

Emevilerden itibaren maksurelerin camilerde mihrap önünde büyük bir kubbenin altına yapılması geleneği, Selçuklu mimarisinde maksure kubbeleri ile devam ettirilmiştir⁶³⁵. Mevcut bilgiler ışığında Selçuklu camilerindeki maksure/mihrap önü kubbelerinin altında sultan mahfillerinin olup-olmadığı bilinmemekle birlikte bu kubbelerin *sultanı* temsil ettiği düşüncesi yaygın bir görüştür⁶³⁶.

İslam dininin yayıldığı coğrafyada XI ve XII. yüzyıllarda yaygınlaşan sultan mahfilleri, ilk beylikler ve Türkiye Selçukluları ile Anadolu topraklarında da çeşitli şekillerde yapılmaya başlanmıştır. Osmanlı öncesinde yapılan sultan/bey mahfillerinin buldukları yapılar ve sayıları konusunda araştırmacıların üzerinde uzlaşma sağladıkları kesin bilgiler bulunmamaktadır⁶³⁷. Genellikle ahşap malzemeden yapılmış olan bu dönem mahfillerinin büyük bir kısmının tamamen ortadan kalkması, bazılarının da çeşitli onarımlarla günümüze ulaşmış olması sebebiyle çeşitli görüşler ve sayılar ileri sürülmektedir.

Anadolu'da Divriği Kale Camii (1180–81) ile başlayan geleneğin Hasankeyf Ulu Camii (XII. yüzyıl), Konya Alâeddin Camii (1220),

⁶³⁰ Richard Ettinghausen – Oleg Grabar, *The Art and Architecture of Islam (659-1250)*, New Haven and London, 1994, s. 36.

⁶³¹ Belazurî, *Fütuhu'l-Baldan*, (Çev. Mustafa Fayda), Ankara, 1987, s. 500.

⁶³² K. A. C. Creswell, *Early Muslim Architecture*, Vol. I-II, New York, 1979, s. 42-43.

⁶³³ İbni Haldun, *Mukaddime*, (Haz: Süleyman Uludağ), C.1, İstanbul, 2004, s. 523-527.

⁶³⁴ Johannes Pedersen, "Mescid", *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1960, s. 28-29.

⁶³⁵ Yusuf Çetin, "Erken Dönem İslam Cami Mimarisinde Maksure Kubbesi Geleneğinin Türk Cami Mimarisindeki Toplu Mekân Anlayışına Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS*, S. 35, 2015, s. 115-126.

⁶³⁶ Doğan Kuban, *Batıya Göçün Sanatsal Evreleri*, İstanbul, 1993, s. 136.

⁶³⁷ Aysıl Tükel Yavuz, Türkiye Selçuklu devri camilerinde yedi hünkâr mahfili saptanabildiğini belirtmekte ve Divriği Kale (1180–81), Niğde Alâeddin (1223), Divriği Ulu (1228–29), Amasya Burmalı Minare (1237–47), Sinop Alâeddin (1267), Ankara Arslanhane (1289–90) ve Beyşehir Eşrefoğlu (1297–99) camilerinin isimlerini vermektedir (Aysıl Tükel Yavuz, "Divriği Ulu Camisi Hünkâr Mahfeli Tonozu", *Divriği Ulu Camisi ve Darüşşifası*, (Derleyenler: Yılmaz Önge, İbrahim Ateş ve Sadi Bayram), Ankara, 1978, s. 143).

Niğde Alâeddin Camii (1223), Divriği Ulu Camii (1228–43), Beyşehir Eşrefoğlu Camii (1297–99) ve Aksaray Ulu Camii'nde (1408-1409) de devam ettirildiğini söylemek mümkündür. Ancak bu yapılardaki sultan mahfillerinin sadece birkaçı, pek çok onarım ve değişiklikle günümüze ulaşabilmiştir. Bir kısmı ortadan kalkan ya da büyük oranda değişikliğe uğrayan bu mahfillerden bazılarındaki mevcut izler, özgün durumları hakkında fikir verebilmektedir.

ANADOLU CAMİLERİNDEKİ İLK SULTAN MAHFİLLERİ:

Divriği Kalesi içerisinde yer alan **Divriği Kale Camii**, taç kapıdaki inşa kitabesine göre 576/1180-1181 yılında Süleyman Şah oğlu Emir İshak tarafından Meragalı Firuz oğlu Hasan'a yaptırılmıştır⁶³⁸. Derinlemesine dikdörtgen planlı cami, üç nefli olup orta nef daha geniş ve yüksek tutulmuştur (1. Fotoğraf). Yapının üzeri, dışta kırma çatı içte ise ortada kibleye dikey yönde uzanan tonoz ve yanlarda pandantiflerle geçilen kubbelerle örtülüdür.

Caminin batısında, eğimli araziden dolayı oldukça yüksek bir merdivenle ulaşılan sivri kemerli bir kapı açıklığından girilen bey mahfili ortadan kalkmıştır (2. Fotoğraf). Restorasyon öncesinde XII. yüzyıla ait alçı kaplamaların olduğu bölümde taşıyıcı sistemin ahşap olduğu ve zaman içerisinde ortadan kalktığı anlaşılmaktadır (3. Fotoğraf).

Hasankeyf Kalesi'nin kuzeybatısında çevreye hâkim bir tepe üzerinde yer alan **Hasankeyf Ulu Camii**'nin, birkaç kitabesi bulunmasına rağmen ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Genel olarak XII. yüzyılda Artuklu döneminde yapılan caminin 724/1324 ve 907/1501-02 yıllarında onarılarak genişletildiği kabul edilmektedir⁶³⁹.

Derin bir eyvandan girilen harim ortada kubbeli bir bölüm ile iki yanda enine dikdörtgen planlı kanatlardan oluşmaktadır. Girişin hemen önünde harimin kuzey cephesinde yer alan mahfil, katı tromplarla geçilen basık kubbeli mihrap önü mekanına sivri kemerli bir eyvan şeklinde açılmaktadır (4. Fotoğraf). Harim içerisinden girişin doğusundaki bir merdivenle ulaşılan mahfilin sultan mahfili ya da müezzin mahfili olarak kullanılmış olması muhtemeldir (5. Fotoğraf).

Konya tarihi şehir merkezini oluşturan Alâeddin Tepesi olarak adlandırılan bir höyük üzerinde inşa edilen **Konya Alâeddin Camii** üç farklı yapı evresine sahiptir. 1964 yılında Haluk Karamağaralı tarafından yapılan araştırma ve sondaj çalışmaları sonucunda, yapının geçirdiği safhalar belirlenmiş ve yapının asli durumu hakkında ayrıntılı bilgiler tespit edilmiştir⁶⁴⁰.

Caminin en erken tarihli kısmı doğudaki mihrap duvarına paralel çok sütunlu bölümdür. Caminin ahşaptan kündekâri tekniğinde yapılmış minberinin alınlığında Sultan I. Mesud'a ait 1155 tarihli kitabe, kapının söve boşluklarında ise Sultan II. Kılıç Arslan'a ait kitabe bulunmaktadır. Bu kitabelerden, caminin Sultan

⁶³⁸ Ahmet Çaycı – Ahmet Yavuzylmaz, “Anadolu Selçuklu Mimarisi”, *Türk İslam Sanatları Tarihi El Kitabı*, (Ed. Abdülkadir Dündar), Ankara, 2019, s. 212-213.

⁶³⁹ Abdüsselam Uluçam, “Hasankeyf Ulu Camii”, *DİA*, C. 42, İstanbul, 2012, s. 103.

⁶⁴⁰ Haluk Karamağaralı, “Konya Ulu Camii”, *Röleve ve Restorasyon Dergisi*, S. 4, Ankara, 1982, s. 121-133.

I. Mesud zamanında 1116-1155 yılları arasında yaptırıldığı; cami veya minberin Sultan II. Kılıç Arslan zamanında 1155-1192 yılları arasında tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Ortak bölüm, mihrap önu kubbesi ve önündeki düz çatılı eyvandan oluşmaktadır. Batıda sultan mahfilinin de olduğu düzensiz olarak planlanmış, mihraba paralel dizilen ayaklarla beş sahına ayrılan bölüm, Atabek Ayaz'ın idaresinde, Muhammed bin Havlan el-Dımişkî tarafından inşa edilmiştir.

Caminin son olarak inşa ettirilen batı bölümünde güneybatı köşede yer alan sultan mahfili, Alâeddin Keykubâd tarafından yaptırılmıştır⁶⁴¹. Özgün halini tam olarak bilemediğimiz mahfil, bugünkü şekliyle batı ve güney duvarlara dayalı olarak yapılmış ve yerden 2,28 m yükseltilmiş olup yaklaşık olarak 8,50x10,40 m ölçülerinde bir alanı kaplamaktadır (6. Fotoğraf). Güney duvara paralel iki ayak sırasıyla taşınan mahfilin ayakları, mahfil hizasına kadar taş malzemeden üst kısımları ise tuğladan örülmüştür. İki ayak dizisinde biri duvara dayalı, ikisi serbest üçer ayak bulunmaktadır. Döşemesi silindirik kirişlerle taşınan mahfile çıkış, batı duvara bitişik olarak yapılmış, mahfilin kuzeyinde kalan yenilenmiş ahşap bir merdivenle sağlanmaktadır.

Sultan mahfiline yapının dışından ulaşım sağlayan bir girişin olup-olmadığı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak caminin batı beden duvarında mahfil hizasındaki nişin özgün halinde sultan mahfili için özel bir

giriş olması muhtemeldir (7-8. Fotoğraf). Onarımlar esnasında yenilenmiş olan bu nişin içerisinde sülüs hatlı üç satırlık “*Kılıç Arslan oğlu Keyhüsrev oğlu büyük sultan, fetihler babası, Alâü'd-Dünya ve'd-Dîn Keykubâd*” yazılı bir kitabe bulunmaktadır⁶⁴². İbrahim Hakkı Konyalı, C. Texier ve F. Sarre tarafından yayınlanan bir gravür ve resmi delil kabul ederek, caminin batı tarafında bulunan bu nişin, sultan mahfiline açılan kapı olduğunu ve bu kapının kuzeyindeki avlu kapısının da saraya açıldığını belirtmektedir. Ayrıca söz konusu iki kapıda da *Sultan Alâeddin*'in adını taşıyan kitabeler olduğunu yazmaktadır⁶⁴³.

Ön yüzünde kemer örgüsü arasında Selçuklu dönemi çini çivilerinin üzerinin sonradan sıvanarak kapatılması süsleme programında duvar kaplaması olarak çininin kullanılmış olabileceğine işaret etse de günümüzde mahfilde çininin kullanılmış olduğunu gösteren herhangi bir ize rastlanmamaktadır⁶⁴⁴ (Dülgerler ve Kalkacı, 1996: 107).

Nigde Alâeddin Camii, doğu cephesinde yer alan taçkapısındaki inşa kitabesine göre I. Alâeddin Keykûbat zamanında dönemin Nigde Emiri olan Abdullah oğlu Zeyneddin Beşare Bey tarafından Müstenireddin Bey'in yöneticiliğinde 620/1223 yılında yaptırılmıştır. Yapının çeşitli yerlerindeki usta kitabelerinde yapıda Mahmut oğlu Sıddık ve Mahmut oğlu

⁶⁴¹ Yaşar Erdemir - Ahmet Yavuzylmaz, “Alâeddin Keykubâd'ın Sanat Anlayışı ve Konya'da İnşa Ettirdiği Mimarlık Eserleri”, I. *Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Yusuf Küçükdağ – Mustafa Çıpan), Konya, 2010, s. 135-140.

⁶⁴² Remzi Duran, *Selçuklu Devri Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, Ankara, 2001, s. 44.

⁶⁴³ İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Ankara, 1997, s. 313-314.

⁶⁴⁴ Osman Nuri Dülgerler – Yaşar Kalkacı, “Konya Alâeddin Camisi Restorasyon Projesi Uygulamaları”, XIII. *Vakıf Haftası Kitabı (5-6 Aralık 1995 Ankara)*, Ankara, 1996, s. 207.

Gazi'nin mimar ve usta olarak çalıştığı anlaşılmaktadır⁶⁴⁵.

Kuzey-güney doğrultusunda derinlemesine dikdörtgen planlı cami, dıştan dışa 23,50x28,30 m ölçülerindedir. Kible duvarına dikey üç sahlınlı yapıda, orta sahnin daha geniş tutulmuştur. Caminin üzeri haçvari ayaklara kible duvarına dikey ve paralel olarak atılan sivri kemerlerle 15 birime ayrılmıştır. Kible yönündeki ilk sahnin kubbe ile örtülürken, kuzeydeki son birimin sultan mahfiline ayrıldığı anlaşılmaktadır. Minareye yakın mukarnas kavsaralı bağımsız taçkapı, batı uçtaki pencere ve orta akstaki bingilere oturan süslü düz tavan bu alan özel bir önem verildiğini kanıtlamaktadır⁶⁴⁶.

Cephe duvarından yukarı taşıntı yapan anıtsal görünüşteki kuzey kapı, cami eğimli bir arazi üzerine kurulduğu için harimin zemininden 2,50 m yükseklikte kalmaktadır (9-10. Fotoğraf).

Sultan mahfili mukarnaslı düz tonozun altında, yani mihrabın tam karşısında yer almaktadır (10. Fotoğraf). Mahfilinin örtü sistemi biçim ve teknik bakımdan caminin diğer bölümlerinden farklı yapılarak, bu mekâna verilen önem özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca kuzey cephedeki giriş, cami zemininden yaklaşık yarım kat yüksekte kaldığı için, mahfilin çapraz ve düz tonozu harimin üzerini örten diğer tonozlardan daha yüksek tutularak mahfilde bir ferahlık sağlanmıştır (11. Fotoğraf). Böylece sultan mahfilinin girişi ve cami içindeki konumu belirlenmekle

birlikte ahşap olduğu anlaşılan mahfilin herhangi bir kalıntısı günümüze gelememiştir⁶⁴⁷.

Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası, Mengücek Beyi Ahmet Şah tarafından yaptırılan cami ve Ahmet Şahın eşi Melike Turan Melek tarafından yaptırılan darüşşifa ve türbeden oluşmaktadır. Baş mimar Ahlatlı Hürrem Şah'ın denetiminde Ahlatlı ve Tiflisli ustaların ellerinden çıkan taş işçiliğinin muhteşem örnekleri ile bezenen cami ve darüşşifa, 1228-1243 yılları arasında tamamlanmıştır.

Kuzey-güney doğrultusunda derinlemesine dikdörtgen plânlı Divriği Ulu Camii'nin harimi sekizgen payeleri birleştiren çift yönlü sivri kemerlerle farklı boyutlarda yirmi beş birime ayrılmıştır. Caminin sultan mahfili, harimin güneydoğu köşesinde yer almaktadır. Özgün halinde caminin doğu cephesindeki Selçuklu/Şah/Doğu kapısı gibi farklı isimlerle adlandırılan girişten mahfile ulaşılmaktayken bu giriş, zemin kotunun yükselmesiyle pencereye çevrilmiş ve demir parmaklıklarla kuşatılmıştır.

Sultan mahfili caminin güneydoğu köşesinde yer almaktadır (12. Fotoğraf). Güneydoğu köşedeki son ayağa oturan kemerin üzengi hizasında güney duvarına uzatılarak buna bağlanan 0,32x0,32 m kalınlığındaki ahşap kiriş, mahfil döşemesinin ana taşıyıcısıdır. Birer uçları bu ana kirişe dik istikamette uzanan, diğer uçları ise doğu duvarına oturtulmuş 0,20 m çapındaki tali kirişler mahfil döşemesinin alt yapısını oluşturmaktadır. Böylelikle ahşap mahfil döşemesi, cami döşemesinden yaklaşık 5,50 m yüksekliğe ulaşmaktadır. Mahfil döşemesinin ana kirişi orta yerden çatladığı için muhtemelen

⁶⁴⁵ Muhammet Arslan, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescitleri (Plan-Mimari-Süsleme)*, Erzurum, 2017 (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), S. 1099-1107.

⁶⁴⁶ Orhan Cezmi Tuncer, "Niğde Alâeddin Camisi Doğu Taçkapısı", *VI. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (16-17 Mayıs 1996)*, Konya, 1997, s. 113.

⁶⁴⁷ Mehmet Özkarcı, *Niğde'de Türk Mimarisini*, Ankara, 2001, 37-38.

19. yüzyılda taş konsol üzerine oturtulmuş 0,22 m çapında ve üstte iki tarafa konsol başlıklı bir ahşap dikme ile desteklenmiştir (13. Fotoğraf). Döşemeyi taşıyan kirişlerin bir kısmı bu hizalarda ana kirişin altında takriben 0,60 m arayla çivi izleri görülmektedir. Aynı şekilde mahfilin kuzeyindeki tali kiriş üzerinde de yine muntazam aralıklarla bazı kertikler yer almaktadır⁶⁴⁸.

Mahfilin üst örtüsü Beyşehir Eşrefoğlu Camiinde de olduğu gibi diğer kısımlardan yüksek ve farklı tutularak bu kısma dikkat çekilmiştir. Sultan mahfilinin tonozu güney ve doğuda duvar, batıda güney duvarı ve sekizgen ayak üzerinde uzanan bir sivri kemer, kuzeyde de doğu duvardan aynı ayağa uzanan ikinci bir sivri kemerle taşınmaktadır⁶⁴⁹.

Camide duvar ve tonozların tamamen sıvalı olması bezemeye ilişkin bir fikir edinilmesini imkânsız hale getirmektedir. Bugünkü haliyle ahşap kısımlarda da herhangi bir bezeme görülmemektedir. Ancak Yılmaz Önge'nin tanıttığı bey mahfiline ait ahşap panolar dikkate alınırca, mahfilde caminin taş bezemelerinden aşağı kalmayan, ahşap bezemelerin varlığı ortaya çıkmaktadır⁶⁵⁰.

Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey tarafından 696-99/1296-99 yılları arasında Beyşehir Gölü kıyısında inşa ettirilen *Eşrefoğlu Camii* ahşap direkli yapı geleneğinin Anadolu'daki en önemli örneklerindedir. Derinlemesine dikdörtgen planlı camide farklı işlevler için

tasarlanmış bey mahfili, müezzin mahfili ve ikinci kat mahfili olmak üzere üç mahfil çeşidi de yer almaktadır⁶⁵¹. Bey mahfili, harimin güneybatı köşesinde enine bir, boyuna iki sahnalık 4,47x9,72 m ölçülerinde dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır (14. Fotoğraf). Harim zemininden 3,94 m yüksekliğindeki mahfil kuzey güney istikametinde yerleştirilen iki ahşap sütunun taşıdığı bir ana kirişle, buna dik olarak atılan ve diğer uçları batı uçlarına basan tali kirişlere oturmuştur. Ana kiriş, güneyde duvardan çıkan bir konsola, aralarda ise profilli yastıklarla sütunlara binmektedir. Caminin bütününde olduğu gibi mahfilde de silindirik sütunların üzerinde sekizgen bir boyun bölümünün ardından geçilen mukarnaslı başlıklar yer almaktadır.

Bey mahfiline, caminin batı cephesindeki özel girişin hemen yanından duvara bitişik olarak yapılmış 14 basamaklı bir merdivenle çıkılmaktadır. Mahfil, yandan 0,90 m yüksekliğinde tek, önden ise 1,45 metrelik iki sıra geometrik işlemeli parmaklıklarla çevrilmiştir. Öndeki parmaklığın alt sırasında yan yana dilimlenmiş kemer açıklıkları üstte ve yanda ise geometrik geçmelere yer verilmiştir. Sivri kemerli kapı açıklığından girilen mahfilin zemini iki kademelidir. Giriş tarafında kalan zemine 0,22x0,22 m ölçülerinde tuğla döşenmiş, ilk sütun hizasından itibaren 0,35 m daha yüksek olan diğer bölümün zemini ise tahta ile kaplanmıştır. Kible duvarında 0,46 m derinlik ve 0,95 m genişliğinde sivri kemerli sade bir mihrap nişi bulunmaktadır (15. Fotoğraf).

Caminin harim tavanından 1,80 m kadar daha yüksek olan mahfil tavanı biri kible duvarına bitişik diğer ikisi alttaki sütunların hizasında yükselen üç destekle taşınmaktadır (16.

⁶⁴⁸ Yılmaz Önge, "Divriği Ulu Camisi'nin Huşkâr Mahfeli", *Önasya*, C. IV, S. 49, Ankara, 1969, s. 8-9-20; "Divriği Ulu Camisi Huşkâr Mahfeli", *Divriği Ulu Camisi ve Darüşşifası*, (Derleyenler: Yılmaz Önge, İbrahim Ateş ve Sadi Bayram), Ankara, 1978, s. 416-418.

⁶⁴⁹ Yavuz, *agm.*, s. 139.

⁶⁵⁰ Önge, *agm.*, 418.

⁶⁵¹ Çetinaslan, *agm.*, 2018, s. 173-204.

Fotoğraf). İki parçalı bu destekler çepeçevre ince ağaç levhalarla kaplanmıştır. Destek araları da ince tahtalarla kaplanarak Bursa kemeri şeklinde düzenlenmiştir. Kemerlerin alt ve yan yüzleri ile desteklerde çok yıpranmış olmasına rağmen zengin nakış izleri görülebilmektedir⁶⁵².

İnşa ve yenilenme süreci ile ilgili farklı görüşlerin olduğu *Aksaray Ulu Camii*, Sultan I. Mesud zamanında (1116-1155) inşa edildiği ve II. Kılıç Arslan döneminde (1155-1192) onarıldığı kabul edilmektedir⁶⁵³. Cami günümüzde Aksaray Müzesi'nde bulunan kitabesine göre 811/1408-09 yılında Karamanoğlu II. Mehmed Bey tarafından yenilenmiştir⁶⁵⁴.

Kareye yakın dikdörtgen bir alana oturan caminin üzeri, birbirine ve beden duvarlarına sivri kemerlerle bağlanan 12 ayağa oturan 25 birime ayrılmıştır (17. Fotoğraf). Üst örtüde mihrap önünde ve bey mahfilinin önünde kubbe, bey mahfilinde düz tonoz diğer kısımlarda ise çapraz tonoz kullanılması mihraba ve bey mahfiline verilen önemin sonucu olmalıdır.

Bey mahfilinin yer aldığı mahfil katına caminin batı duvarına bitişik ahşap merdivenle ulaşılmaktadır. Harimin kuzeyinde yer alan mahfil katı kuzey, doğu, batı cephede yarısı duvarlara gömülü ayaklara, güneyde ise; serbest çokgen biçimli ayaklara oturtulmuştur⁶⁵⁵. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı mahfil

beş bölüm halinde ayrılmış ve bölümler arasındaki bağlantı küçük kapı açıklıkları ile sağlanmıştır. Ayrıca doğudaki ikinci bölümden bey mahfilinin özel girişi olduğunu düşündüğümüz dar bir dehlizle kuzey cephedeki girişe ulaşılmaktadır. Mahfil katının mihrap aksında yer alan bölümünün üzeri düz tonozla yanlardaki diğer bölümlerin üzeri ise sivri tonozlarla örtülüdür. Üst örtüde görülen diğer bölümlerden ayrılan düz tonoz uygulaması bu bölümün bey mahfili olarak kullanılmış olabileceğine işaret etmektedir. Söz konusu bölümün üzerini örten düz tonozda farklı biçimsel özelliklerde üç değişik tipte sarkıtlı yapılmış zengin bir taş süsleme görülmektedir (18. Fotoğraf).

SONUÇ

Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu'da sultanlar ya da emir ve beyler tarafından inşa ettirilen büyük boyutlu camilerin bazılarında sultan/bey mahfilleri yapılmıştır⁶⁵⁶. Kagir ya da ahşap olarak yapılan bu mahfiller, çeşitli denemeler halinde cami içerisinde farklı konum ve şekillerde biçimlendirilmiştir. Bununla birlikte söz konusu mahfiller incelendiğinde bazı ortak özelliklerin olduğu da görülebilmektedir.

Beyşehir Eşrefoğlu Camii bey mahfili özgün halini koruyarak günümüze ulaşırken, Konya Alâeddin Camii sultan mahfili pek çok onarımlar geçirerek günümüze gelebilmiştir. Divriği Ulu, Divriği Kale ve Niğde Alâeddin camilerinin sultan mahfillerini oluşturan ahşap bölümler ise tamamen ortadan kalkmıştır. Ancak özel gi-

⁶⁵² Yaşar Erdemir, *Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camisi ve Külliyesi*, Beyşehir, 1999, s. 55-57.

⁶⁵³ Konya Alâeddin Camii minberinde olduğu gibi Aksaray Ulu Camii minberindeki kitabelerde de Sultan I. Mesud ve Sultan II. Kılıç Arslan'ın isimleri okunmaktadır (M. Zeki Oral, "Anadolu'da San'at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 5, 1962, s. 26).

⁶⁵⁴ Osman Nuri Dülgerler, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, Ankara, 2006, s. 78.

⁶⁵⁵ Dülgerler, *age.*, s. 78-80.

⁶⁵⁶ Ahmet Çaycı, Selçuklularda egemenlik sembollerini ele aldığı çalışmasında, sultan mahfili uygulamasını, hükümdarlık esnasında kullanılan 30 civarındaki sembolden biri olarak tanımlamaktadır (Bk. Ahmet Çaycı, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İstanbul, 2008, s. 293-296).

rişleri ve üst örtüleri mahfillerinin durumu hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Yukarıda verilen örneklerden genel olarak Türkiye Selçukluları dönemine tarihlenen camilerdeki sultan/bey mahfillerinin öneminin ayrı bir galeri-asma kat olarak yapılması, mahfile ve mahfildeki unsurlara gösterilen özel önem, üst örtüde görülen farklı uygulamalar ve bazı örneklerde de mahfile açılan bir kapıyla belirlendiği anlaşılmaktadır⁶⁵⁷.

Bu dönem de yapılan sultan/bey mahfillerinde ahşap malzemenin kullanılması ve bu malzemenin nispeten dayanıksız oluşu, konu hakkındaki bilgilerimizi sınırlandırmaktadır. Konya Alâeddin Camii ile Hasankeyf ve Aksaray Ulu camilerinde kâgir malzeme kullanılmış olmakla birlikte özellikle süsleme unsurlarının ortadan kalktığını buna karşın ahşap malzemeden yapılan Eşrefoğlu Camii'nin bey mahfilinin özgün süsleme özelliklerini büyük oranda koruduğu görülmektedir.

Anadolu'da Selçuklulardan sonra Osmanlı döneminde özellikle selâtin camilerinde sultan mahfillerinin yapıldığı görülmektedir. Osmanlı döneminde genel olarak padişahların cuma ve bayram namazlarını, kandil geceleri de yatsı namazlarını buldukları şehirde selâtin camilerinden birinde eda etmeleri söz konusu olduğundan genellikle Bursa, Edirne ve İstanbul gibi Osmanlı başkentlerindeki camilerde sultan mahfilleri görülmektedir⁶⁵⁸. Gerek Selçuklu ve Beylikler gerekse Osmanlı mimarlığının klasik öncesi döneminde harim içerisinde farklı konumlarda yapılan sultan mahfilleri, klasik dönemle birlikte caminin güneydoğu köşesine yerleşmiştir. Geç dönemde ise sultan mahfilleri önce ahşap köşk

ve kasırlarla cami dışına taşmış ardından da caminin giriş cephesinde bir daire halini almıştır.

Önce halifelerin ardından sultan ve beylerin namaz kılması için ayrı bir bölüm halinde ortaya çıkan maksure/sultan mahfilleri, İslam dininin herkesi eşit tutan anlayışına uygun görülmeceği açıktır. Ancak bu mekânlar yöneticilere bir ayrıcalık olarak değil, suikast tehlikesine karşı idareci zümrenin can güvenliğini sağlamayı amaçlayan birimlerdir. Ayrıca zaman içerisinde sembolik bir anlam da kazanan sultan mahfilleri, namaz ibadeti çevresinde gelişen namaz merasimleri, mevlit ve kadir gecesi gibi önemli gün ve gecelerde icra edilen törenler ile Cuma selamlığı gibi uygulamalarda da kullanılmıştır. Böylece tamamen işlevsel amaçlarla ortaya çıkan ve zaman içerisinde cami içerisindeki konumu ve biçimsel özellikleri değişen sultan mahfilleri, aynı zamanda sembolik bir anlam kazanmış ve minberlerle birlikte devletin cami içerisindeki yansıması halini almıştır.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Muhammet, *Anadolu'da Selçuklu Çağı Cami ve Mescitleri (Plan-Mimari-Süsleme)*, Erzurum, 2017 (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- BARKAN, Ömer Lütfi, *Suleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, C. I-2, Ankara, 1979.
- BAYRAM, Sadi - TÜZEN, Adnan, "İstanbul-Üsküdar Ayazma Camisi ve Ayazma Camisi İnşaat Defteri (Üsküdar, Sultan 3. Mustafa Camisi)", *Vakıflar Dergisi*, S. XXII, Ankara, 1991, s. 199-288.
- BELÂZURÎ, *Fütuhu'l-Buldan*, (Çev. Mustafa Fayda), Ankara, 1987.
- BOZKURT, Nebi - KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "Mescid-Nebevi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Ankara, 2004, s. 281- 290.
- CRESWELL, Keppel Archibald Cameron, *Early Muslim Architecture*, Vol. I-II, New York, 1979.

⁶⁵⁷ Yavuz, *agm.*, s. 143.

⁶⁵⁸ M. Baha Tanman, "Mahfil", *DİA*, C. 27, Ankara, 2003, s. 331.

- ÇAYCI, Ahmet, *Selçuklularda Egemenlik Sembolleri*, İstanbul, 2008.
- ÇAYCI, Ahmet – YAVUZYLMAZ, Ahmet, “Anadolu Selçuklu Mimarisi”, *Türk İslam Sanatları Tarihi El Kitabı*, (Ed. Abdülkadir Dündar), Ankara, 2019, s. 207-264.
- ÇETİN, Yusuf, “Erken Dönem İslam Cami Mimarisinde Maksure Kubbesi Geleneğinin Türk Cami Mimarisindeki Toplu Mekân Anlayışına Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies JASSS*, S. 35, 2015, s. 115-126.
- ÇETİNASLAN, Mustafa, “Beyşehir Eşrefoğlu Camii’ndeki Mahfillerin Anadolu Cami Mimarisindeki Yeri ve Önemi”, *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültürü ve Medeniyeti Sempozyumu – I Eşrefoğlu Beyliği*, (Ed. Mehmet Şeker, Ahmet Taşğın, Yakup Kaya), Ankara, 2018, s. 173-204.
- ÇETİNASLAN, Mustafa, “Hünkâr Mahfillerinin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Osmanlı Dönemi Örnekleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 29, Konya, 2013, s. 61-74.
- ÇETİNASLAN, Mustafa, “Konya Cami ve Mescitlerindeki Mahfiller”, *İstem İslâm San’at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, S. 20, Konya, 2012, s. 197-218.
- ÇETİNASLAN, Mustafa, *Mahfil-i Hümayûn – Osmanlı Camilerinde Hünkâr Mahfilleri*, Konya, 2015.
- DURAN, Remzi, *Selçuklu Devri Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta’mir)*, Ankara, 2001.
- DÜLGERLER, Osman Nuri – KALTAKÇI, Yaşar, “Konya Alâeddin Camisi Restorasyon Projesi Uygulamaları”, XIII. *Vakıf Haftası Kitabı (5-6 Aralık 1995 Ankara)*, Ankara, 1996, s. 193-217.
- DÜLGERLER, Osman Nuri, *Karamanoğulları Dönemi Mimarisi*, Ankara, 2006.
- ERDEMİR, Yaşar – YAVUZYLMAZ, Ahmet, “Alâeddin Keykubâd’ın Sanat Anlayışı ve Konya’da İnşa Ettirdiği Mimarlık Eserleri”, I. *Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. Yusuf Küçükdağ – Mustafa Çıpan), Konya, 2010, s. 129-174.
- ERDEMİR, Yaşar, *Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camisi ve Kulliyesi*, Beyşehir, 1999.
- ETTINGHAUSEN, Richard - GRABAR, Oleg, *The Art and Architecture of Islam (659-1250)*, New Haven and London, 1994.
- İBNİ HALDUN, *Mukaddime*, (Haz: Süleyman Ulu-dağ), C. 1, İstanbul, 2004.
- KARAMAĞARALI, Haluk, “Konya Ulu Camii”, *Röleve ve Restorasyon Dergisi*, S. 4, Ankara, 1982, s. 121-133.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Ankara, 1997.
- KUBAN, Doğan, *Batıya Göçün Sanatsal Evreleri*, İstanbul, 1993.
- ORAL, M, Zeki, “Anadolu’da San’at Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, S. 5, 1962, s. 23-77.
- ÖNGE, Yılmaz, “Divriği Ulu Camisi Hünkâr Mahfeli”, *Divriği Ulu Camisi ve Darüşşifası*, (Derleyenler: Yılmaz Önge, İbrahim Ateş ve Sadi Bayram), Ankara, 1978, s. 416-418.
- ÖNGE, Yılmaz, “Divriği Ulu Camisi’nin Hünkâr Mahfeli”, *Önasya*, C. IV, S. 49, Ankara, 1969, s. 8-9-20.
- ÖZ, Tahsin, *İstanbul Camileri*, C. I-II, Ankara, 1997.
- ÖZKARCI, Mehmet, *Niğde’de Türk Mimarisi*, Ankara, 2001.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul, 1983.
- PEDERSEN, Johannes, “Mescid”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1960, s. 1-86.
- SERTOĞLU, Mithat, *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul, 1986.
- SUDALI, Muzaffer, *Hünkâr Mahfilleri*, İstanbul, 1958.
- TANMAN, M. Baha, “Mahfil”, *DİA*, C. 27, Ankara, 2003, s. 331-333.
- TUNCER, Orhan Cezmi, “Niğde Alâeddin Camisi Doğu Taçkapısı”, VI. *Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (16-17 Mayıs 1996)*, Konya, 1997, s. 113-126.
- ULUÇAM, Abdüsselam, “Hasankeyf Ulu Camii”, *DİA*, C. 42, İstanbul, 2012, s. 103-104.
- YAVUZ, Aysıl Tükel, “Divriği Ulu Camisi Hünkâr Mahfeli Tonozu”, *Divriği Ulu Camisi ve Darüşşifası*, (Derleyenler: Yılmaz Önge, İbrahim Ateş ve Sadi Bayram), Ankara, 1978, s. 139-144.

1. Fotoğraf: Divriği Kale Camisi, kuzeybatıdan genel görünüşü (Yavuzylmaz Arşivinden).

2. Fotoğraf: Divriği Kale Camisi, bey mahfli özel girişinin görünüşü (Yavuzylmaz Arşivinden).

3. Fotoğraf: Divriği Kale Camisi, bey mahfilinin bulunduğu alanın görünüşü (Yavuzylmaz Arşivinden).

4. Fotoğraf: Konya Alâeddin Camisi, sultan mahfilinin genel görünüşü.

5. Fotoğraf: Konya Alâeddin Camisi, sultan mahfilinin bulunduğu güneybatı köşenin dışarıdan görünüşü.

6. Fotoğraf: Konya Alâeddin Camisinin batı cephesindeki sultan mahfilinin özgün giriş olması muhtemel niş ve kitabenin görünüşü.

7. Fotoğraf: Beyşehir Eşrefoğlu Camisi, bey mahfilinin genel görünüşü.

8. Fotoğraf: Beyşehir Eşrefoğlu Camisi, bey mahfilinin içten genel görünüşü.

9. Fotoğraf: Beyşehir Eşrefoğlu Camisi, güneybatıdan genel görünüşü.

10. Fotoğraf: Divriği Ulu Camisi, bey mahfilinin genel görünüşü.

11. Fotoğraf: Divriği Ulu Camisi, bey mahfilinin döşeme kirişleri ve tonoz örtüsünün görünüşü.

12. Fotoğraf: Niğde Alâeddin Camisi, sultan mahfilinin özel girişinin görünüşü.

13. Fotoğraf: Niğde Alâeddin Camisi, sultan mahfilinin bulunduğu alanın genel görünüşü.

14. Fotoğraf: Niğde Alaeddin Camisi, sultan mahfilinin tonoz örtüsünün genel görünüşü.

15. Fotoğraf: Hasankeyf Ulu Camisi, mihrap önu kubbесinin altında mihrap ve sultan mahfilinin genel görünüşü.

16. Fotoğraf: Hasanköy Ulu Camisi, sultan mahfilinin genel görünüşü.

17. Fotoğraf: Konya Alâeddin Camisi, sultan mahfilinin genel görünüşü.

18. Fotoğraf: Aksaray Ulu Camisinin, bey mahfli tonozunun görünüşü (Yavuzylmaz Arşivinden).

KONYA'DAKİ SELÇUKLU MEDRESELERİ

Ahmet YAVUZYILMAZ

Dr., Öğr. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya/
TÜRKİYE, ayavuzyilmaz@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6214-3734.

Cahit KARAKÖK

Dr., Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya/
TÜRKİYE, cahitkarakok@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9201-4810.

ÖZ

Talebelerin ders okuduğu, ilim öğrendiği yer manasına gelen medreseler, sıbyan mekteplerinin üstünde eğitim-öğretim yapılan, orta ve yüksek eğitim müesseseleridir. Türkistan'da Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklularla başlayan medreselerin yayılması, Türklerle beraber Suriye, Irak ve Mısır'a yayılmış, akabinde ise gelişimini tamamlayacağı Anadolu'ya getirilmiştir.

Selçukluların Anadolu'yu fethiyle başlayan imar faaliyetleri, hakimiyet altındaki bölgeleri bir Türk-İslam şehrine dönüştürmüştür. Bu doğrultuda şehirlerde, başta cami ve mescitler olmak üzere, medreseler, hanlar, hamamlar, saraylar, kaleler, köprüler gibi çok sayıda eser vücuda getirmişlerdir. Bunlar içerisinde Sel-

çukluların eğitime verdiği önemin bir göstergesi olarak Başkent Konya başta olmak üzere, Sivas, Kayseri, Sinop, Isparta gibi diğer şehirlerde de medreseler inşa etmişlerdir. Medreseler; sultanlar, hanım sultanlar, vezirler, devlet ileri gelenleri, varlıklı kişiler tarafından yapılarak zengin vakıflarla da desteklenmiştir.

Bu çalışmada Selçuklu başkenti Konya'da inşa edilen medreseler, kronolojik bir sıra halinde plan, mimari ve süsleme özellikleri bakımından tanıtılacaktır. Günümüze ulaşmayan medreseler ise, ayrı bir başlık altında ele alınarak gerek yayınlardan gerekse eski fotoğraf ve yapılan kazı çalışmaları ile plan ve mimari özellikleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Anadolu Selçuklu, Medrese, Eğitim, Öğretim.

SELJUK MADRASAHS AN IN KONYA

ABSTRACT

Madrasahs, which mean the place where students learn science, are secondary and higher education institutions where education is given above the primary schools. The spread of the madrasahs, which started with the Karakhnids, Ghaznavids, and Great Seljuks in Central Asia, spread to Syria, Iraq, and Egypt together with the Turks, and then they were brought to Anatolia, where they would complete their development.

With the conquest of Anatolia by the Seljuks, zoning activities started and transformed the regions under their domination into a Turkish-Islamic city. Many works such as mosques and masjids, madrasas, inns, baths, palaces, castles and bridges were created in the cities in this context. Among these, as an indication of the importance given to education by the Seljuks, they built madrasahs in other cities such as Sivas, Kayseri, Sinop, and Isparta, especially in the capital city Konya. Madrasahs were built by sultans, lady sultans, viziers, notables of the state, and wealthy people, and these structures were supported by rich foundations.

In this study, the madrasahs built in the Seljuk capital city, Konya, will be introduced in chronological order in terms of the plan, architectural and ornamental features. The madrasahs that have not survived will be discussed under a separate heading, and their plan and architectural features will be tried to be determined, both from publications, old photographs, and excavations.

Keywords: Konya, Anatolian Seljuks, Madrasah, Education, Teaching.

GİRİŞ

Arapça'da "derase" kökünden gelen medrese⁶⁵⁹ kelimesi, talebenin içinde oturduğu, ders okuduğu, ilim öğrendiği yer manasına gelmektedir⁶⁶⁰. Medreseler, sıbyan mekteplerinin üstünde eğitim-öğretim yapılan, orta ve yüksek eğitim müesseseleridir. Medreselerin ilk olarak nerede, ne zaman, kim tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Medreseler ortaya çıkmadan önce, eğitim-öğretim faaliyetlerinin başlangıçta cami ve mescitlerde yapıldığı bilinmektedir⁶⁶¹. Cami ve mescitler sadece birer ibâdet mekânı değil, aynı zamanda eğitim faaliyetlerinin de yapıldığı bir yer olarak başlangıçta önemli bir rol oynamışlardır⁶⁶².

Cami ve mescitlerde halkalar halinde yapılan dersler sırasında, talebelerin soru sormaları, yapılan tartışmaların gürültüye sebep olmasından dolayı böyle bir ortam, namaz kılmaya gelenlerin huşu içinde ibâdet yapmasını engellemiştir⁶⁶³. Bu durum camilerin hem ibâdet mekânını hem de tedrisat yeri olarak kullanılmasının olumsuz yönünü ortaya çıkarır⁶⁶⁴. Kahire'de

⁶⁵⁹ Medreselerin ortaya çıkışı ve gelişimi için bk. A. Yavuzylmaz, *Anadolu'daki XVI. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi (1500-1600)*, NEÜ SBE Doktora Tezi, Konya 2021.

⁶⁶⁰ O. N. Ergin, *Türk Şehirlerinde İmarat Sistemi*, İstanbul 1939, s.21; M. Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 1; C. Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, C. I, İstanbul 2005.

⁶⁶¹ Y. Can, *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, Ankara 1995, s. 112; Z. Kazıcı, *Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi*, İstanbul 2012, s. 17-18; Ö. Özyılmaz, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Programları*, Ankara 2002, s. 3.

⁶⁶² Kazıcı, *a.g.e.*, s. 21.

⁶⁶³ Kazıcı, *a.g.e.*, s. 41.

⁶⁶⁴ Bilge, *a.g.e.*, s. 2.

El-Ezher Camii'nin 988 yılından itibaren sadece eğitim faaliyetlerine tahsis edildiği, Cuma namazından başka bir namazın kılınmadığından kaynaklar bahseder⁶⁶⁵.

Medreselerin kurulması ve yaygınlaşmasındaki en temel amaç eğitimidir. Bu sayede devlet memuru yetiştirmek, ulemanın desteğini sağlamak, İslamiyet'i yeni kabul etmiş olan toplumları, eski inanç kalıntılarından kurtararak yeni dinin öğretileri ile yetmişmiş kişiler kazanmak, yoksul ancak yetenekli öğrencileri yetiştirecek bir kurumun kurulması gibi nedenler etkili olmuştur⁶⁶⁶. İkinci önemli gerekçe ise vakfiyelerde de açıkça belirtildiği üzere diğer hayır müesseseleri gibi medreseler de Allah'ın rızasını kazanmak için inşa edilmişlerdir.

Türkistan'da kurulan ilk Türk-İslam Devleti olan Karahanlılar devrinde Şah Zinde yakınında Karahanlı Hükümdarı Tamgaç Buğra Han tarafından 1066 yılında tuğladan inşa edilen bir medresenin varlığı N. B. Nemzova tarafından 1969 ve 1972 yıllarında yapılan kazılarla ortaya çıkarılmıştır⁶⁶⁷. Medresenin kazılar neticesinde zengin ştuk süslemelere sahip olduğu, 45x55m. ölçülerinde bir avlu, eyvan ve iki köşede kubbeli odaların olduğu, bir kubbeli girişin bulunduğu tespit edilmiştir⁶⁶⁸. Yapı, bu plan şeması ile eyvanlı medreselerin ilk örneği olarak kabul edilmektedir. Ayrıca medreseye ait vakfiyesinde; yanında bir kütüphane, Kur'an okunan bir

salon, bir öğretmen odası, bir avlu ve bir bahçesinin olduğu, öğrencilere yapılan masraflar ile müderris ve medrese görevlilerine verilecek ücretler ayrıntılı olarak belirtilmiştir⁶⁶⁹.

Gazneliler devrinde Sultanı Sebük Tekin tarafından Gazne şehrinde 977 yılında bir medrese yaptırıldığından yayınlar bahsetmektedir⁶⁷⁰. Günümüze ulaşmayan bu yapının nasıl bir mimariye sahip olduğu bilinmemektedir. Sultan Mahmud'un saltanatı yıllarında Beyhakiye, Sadiye, Ebu Saâd el Astrabâdî, Ebu İshak el-İsfehânî adıyla dört medresenin inşa edildiğinden kaynaklar bahsetse de bunların mimari özellikleri hakkında elimizde bir bilgi bulunmamaktadır⁶⁷¹. Gazne şehrinde, İtalyan A. Bombaci'nin Pî Falizvan mezarlığında yaptığı kazılarda, üzerinde "medrese" ibaresinin geçtiği bir kitabe parçası bulunmuştur⁶⁷².

Karahanlı ve Gaznelilerden sonra medreselerin yapımına Büyük Selçuklular devrinde de devam edilmiştir. Bu dönemde inşa edilen medreseleri, öncekilerden ayıran en önemli özellikleri; bir nizama bağlı olması ve devlet teşkilatı haline getirilmiş olmasıdır⁶⁷³. Bu dönemde kurulan medreselerin temelinde Şiiliğe karşı Sünniliği geliştirmek, devlet memuru yetiştirmek, ilmi geliştirmek, ilim adamlarına maaş vererek onları devletin yanında tutmak yatmaktadır⁶⁷⁴.

Selçuklular döneminde ilk medrese Nişabur'da Tuğrul Bey tarafından kurulmuştur. Ardından Bağdat, Tûs, Basra, İsfahan, Herat, Belh

⁶⁶⁵ Nasır-ı Hüsrev, *Sefername*, İstanbul 1967, s. 390-391.

⁶⁶⁶ İ. Kayaoğlu, *İslam Kurumları Tarihi II*, Konya 1994, s. 49.

⁶⁶⁷ S. Bilhan, "900 Yıllık Bir Türk Öğretim Kurumu Buğra Han Tamgaç Medresesi Vakıf Belgesi", *A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. XV, S. 2, Ankara 1982, s. 117-124.

⁶⁶⁸ A. Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s. 81; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1999, s. 32.

⁶⁶⁹ Kayaoğlu, *a.g.e.*, s. 50.

⁶⁷⁰ M. Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 299.

⁶⁷¹ Cezar, *a.g.e.*, s. 299.

⁶⁷² Aslanapa, *a.g.e.*, s. 85.

⁶⁷³ Cezar, *a.g.e.*, s. 299.

⁶⁷⁴ Aslanapa, *a.g.e.*, s. 85.

gibi önemli Selçuklu şehirlerinde de medreseler inşa edilmiştir⁶⁷⁵. Selçuklu devrinde, devlet eliyle inşa edilen ilk medrese, Bağdad'da Dicle Nehri kenarında 1067 yılında tamamlanan Nizamiye Medresesidir⁶⁷⁶. Nizâmülmülk, sadece Bağdat'ta değil Belh, Musul, Herat, Nişabur ve Merv'de de Nizamiye Medreseleri kurmuştur⁶⁷⁷. Nizamiye Medreseleri, devlet eliyle kurulması, vakıflara bağlanması, sistemli bir teşkilat haline gelmesi ile kendisinden sonra inşa edilen medreselere teşkilat ve işleyiş yönünden örnek teşkil etmiştir.

Türkistan'da Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklularla başlayan medreselerin yayılması Türklerle beraber Suriye, Irak ve Mısır'a yayılmış, akabinde ise gelişimini tamamlayacağı Anadolu'ya getirilmiştir⁶⁷⁸. Anadolu'da sultanlar, hanım sultanlar, vezirler, devletin ileri gelenleri, varlıklı kişiler tarafından kendi adlarına medreseler inşa ettirmişlerdir. Birer vakıf kurumu olarak inşa edilen bu yapılar, zengin vakıflarla da desteklenmişlerdir⁶⁷⁹. Medresele-

rin ihtisaslaşması, ilk olarak Selçuklu devrinde görülür.

Birer vakıf kurumu olan medreseler, vakfiyelerde belirtilen şartlar çerçevesinde yönetilmektedir. Günümüze ulaşmış vakfiyelerde, medreselerin vakıf şartlarına göre nasıl işleyeceği, vakfın gelirlerinin nerelerden nasıl temin edileceği, görevli ve hizmetli personel ile öğrencilerin görev ve sorumlulukları, alacakları ücretler hakkında bilgiler bulunmaktadır⁶⁸⁰. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminden günümüze ulaşmış vakfiyelerde bu konularda ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Vakfın geliri-ne, medreselerin büyüklüğüne göre, personel ve öğrenci sayıları da değişiklik göstermektedir. Medreselerde müteveli, müderris, muîd, bevîb, ferraş, imam, müezzin, kayyım, câbî, mimar, kâtip, ihlashân/du'âgû, hâfız-ı kütüp, kandilci, hâfız, hasırcı gibi görevliler bulunmaktadır.

Türkler, Anadolu'nun fethiyle birlikte ele geçirdikleri şehirleri, yeniden ihya ederek yoğun bir imar faaliyetinde bulunmuşlardır. Başta cami ve mescitler olmak üzere, medrese, han, hamam, zaviye, tekke, köprü, saray, köşk, kaleler inşa etmişlerdir. Bunlar içerisinde eğitim ve öğretime verdikleri önemin bir göstergesi olarak da çok sayıda medreseler inşa etmişlerdir. Başkent Konya'da çoğu günümüze ulaşmasa da devletin ileri gelenleri tarafından yaptırılan Sırçalı, Karatay, İnce Minareli, Ali Gav medreseleri sağlam olarak zamanımıza kadar gelebilmiştir. Günümüze ulaşmayan medreselerin

⁶⁷⁵ Altun, a.g.e., s. 19.

⁶⁷⁶ M. Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim-Öğretim*, (Çev. S. Cihan), Samsun 2000, s. 41.

⁶⁷⁷ Nizâmülmülk, medreseler yaptırmasının gerekçesini şu cümlelerle açıklar: "Ayrı mezheptekiler arasında meydana gelen tartışma ve kavgalar üzerine biz Nizamiye Medresesini bir mezhebi korumak için değil, ilmi koruyup yükseltmek için kurduk. Eski padişahlar bilginlere maaş vermedikleri ve onları bir görev ile bağlamadıkları için onlar hükümdarlara ve devlete karşı hareket ediyordu". Bk. Cezar, a.g.e., s. 301-302.

⁶⁷⁸ Altun, a.g.e., s. 19.

⁶⁷⁹ Fuat Köprülü, "Selçuk Anadolu'su, manevi kültür bakımından da, oldukça yüksek dereceye erişmiştir; çocuklara okuma yazma öğretmek maksadıyla her mescid yanında tesis edilen ilk mekteplerden başka her tarafta medreseler yapılmıştı. Bilhassa Moğol istilası üzerine Şark sahalarından birçok âlim, şair, mutasavvıfların/Anadolu'ya gelip yerleşmeleri, buradaki fikri faaliyetleri çoğaltmış, Selçuk medreselerine haklı bir şöhet kazandırmıştı" şeklindeki bilgiler, Selçuklu Devletinin inşa ettiği çeşitli eğitim kurumları ile eğitime verdiği öne-

mi göstermesi açısından önemlidir (F. Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1991, s. 65).

⁶⁸⁰ C. Baltacı, "Medrese ve Elemanları", *Diyanet Dergisi*, C. XIV, S. 3, 1977, s. 133-141.

ise, yayınlar ve arşiv vesikalarından elde edilen bilgilerle, plan ve mimari özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

GÜNÜMÜZE ULAŞAN MEDRESELER

Günümüze Ulaşan Medreseler

Bedreddin Muslih Medresesi/Sırçalı Medrese: Sırçalı Medrese, Konya'nın Meram ilçesi sınırları içerisinde Alâeddin Tepesi'nin güneyinde, Gazi Alemşah Mahallesi'nde, Sırçalı Medrese Sokağı'nda yer almaktadır. Medreseye, banisinden dolayı Bedreddin Muslih/Muslihiyye Medresesi, içerisindeki çini süslemelerinden dolayı ise, "Sırçalı Medrese" denilmiştir⁶⁸¹.

Medresenin 1870'lerdeki durumu (G. Berggren)

Medresenin 1870'lerdeki durumu (G. Berggren)

Basık kemerli giriş kapısı üzerinde yer alan yedi satırlık Selçuklu sülüsü ile yazılmış kitabesine göre, II. Alâeddin Keykubâd'ın Lalası Selçuklu Emiri Bedreddin Muslih tarafından 640/1242 yılında yaptırılmıştır⁶⁸². Bedreddin Muslih'in nerede ne zaman doğduğu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Dönemin kaynaklarında Hoca, Lala, Hâdim sıfatlarıyla anılması; rütbeli bir devlet adamı olduğunu gösterir⁶⁸³. Ölüm tarihi tam olarak bilinmeyen Bedreddin'in 90'lı yaşlarda 658/1260'larda vefat ettiği kabul edilmektedir⁶⁸⁴. Kitabesinde, medresenin fıkıh ilmi okutulmak üzere yaptırıldığı ve Hanefi Mezhebinden olanlara eğitim-öğretim hizmeti verilmek amacıyla vakfedildiği yazılıdır⁶⁸⁵.

⁶⁸² Kuran, a.g.e., s. 75; Erdemir, *Sırçalı Medrese*, 28.

⁶⁸³ Konyalı, a.g.e., s. 733-734.

⁶⁸⁴ Oral, a.g.m., s. 377-378; Konyalı, a.g.e., s. 735; A. Kuran, *Anadolu Medreseleri I*, Ankara 1969, s. 75; Y. Erdemir, *Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi*, Konya 2009a, s. 26.

⁶⁸⁵ Konyalı, a.g.e., s. 890; M. Akok, "Konya'da Sırçalı Medrese'nin Rölöve ve Mimarisi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, C. XVIII, S. 1-2, Ankara, 1969, s. 5-16; Erdemir, *Sırçalı Medrese*, 29.

⁶⁸¹ Z. Oral, "Konya Sırçalı Medrese", *Belleten*, C. XXV, S. 99, Ankara, 1961, s. 355; Konyalı, a.g.e., s. 895, 899.

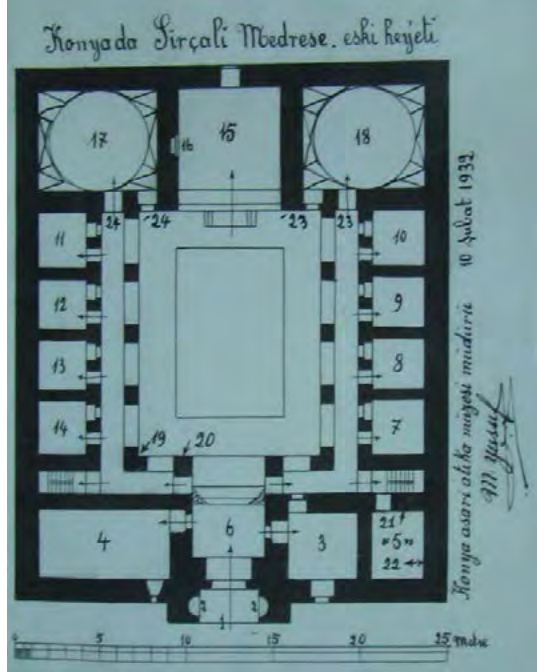
İnşa kitabesi

Medresenin ustasının adı, ana eyvan kemerinin iç yüzeyinde karşılıklı olarak yerleştirilmiş altıgen çini panolara mozaik tekniğinde işlenmiştir. Bunlardan soldakininde, “*Ameli Muhammed b. Muhammed Osman el-benna et-Tusî*”, yazılıdır⁶⁸⁶. Sağdaki ise, XIX. yüzyıl sonlarında çalınmış olup günümüzde Almanya’daki Berlin Bergama Müzesi’nde teşhir edilmektedir⁶⁸⁷. İlk defa B. Moritz tarafından yayınlanan bu çini panoda, “*Dünyada bir eşi olmayan bu eseri ben yaptım. Ben kalmıyorum fakat bu eser hatıra olarak kalacak*” yazılıdır⁶⁸⁸. Her iki kitabeden hareketle medresenin mimarı ve çini ustasının Tuslu Muhammed Usta olduğu anlaşılmaktadır.

Usta kitabesi (Y. Erdemir)

Beden duvarları ve revakları taşıyan ayaklar taş, diğer birimler ise tuğladan inşa edilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan medrese açık avlulu, iki katlı ve iki eyvanlı olarak inşa edilmiştir⁶⁸⁹. Konya’da plan şeması açısından günümüze ulaşmış iki katlı ve açık avlulu tek medrese olması açısından da önem taşımaktadır⁶⁹⁰.

Sırçalı Medrese planı (Y. Akyurt-1932)

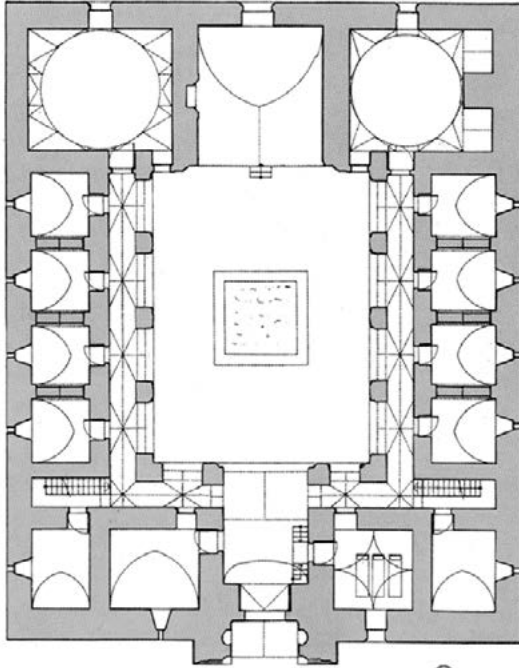
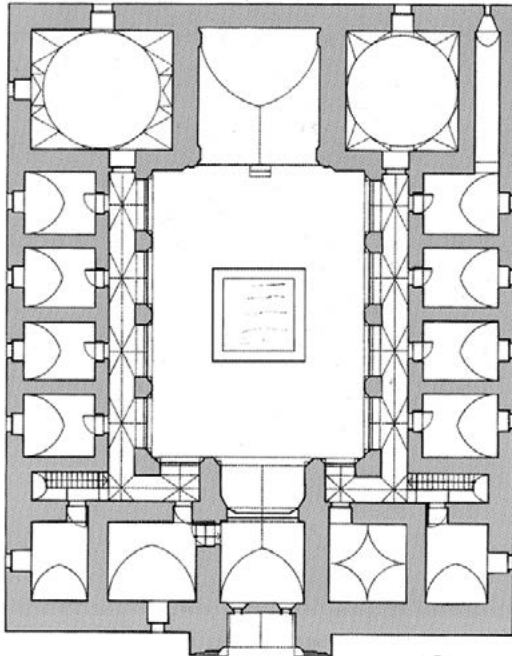
⁶⁸⁶ Konyalı, *a.g.e.*, s. 896; Erdemir, *Sırçalı Medrese*, 29.

⁶⁸⁷ Erdemir, *Sırçalı Medrese*, 29.

⁶⁸⁸ Oral, *a.g.m.*, s. 366-367; M. Meinecke, *Fayencedekorationen Seldschukischer sakralbauten in Kleinasien*, (C. II), Tübingen 1976, s. 81; M. Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 158; Z. Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1995, s. 258; Erdemir, *Sırçalı Medrese*, 29.

⁶⁸⁹ M. Sözen, *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler devri I*, İstanbul 1970, s.160-165.

⁶⁹⁰ A. Çaycı-A. Yavuzylmaz, “Anadolu Selçuklu Mimarisi”, *Türk İslam Sanatları Tarihi*, Ankara 2020, s. 249-250.

KONYA
SIVÇALI MEDRESE ALT KAT PLANIKONYA
SIVÇALI MEDRESE ÜST KAT PLANI

Medresenin alt ve üst kat planı (Y. Erdemir)

Doğu cephe ortasına yerleştirilmiş anıtsal taçkapı cephe yüzeyinden dışarı taşırılmıştır. Bitkisel ve geometrik motiflerle bezeli kesme taştan yapılan taçkapı bir eyvan şeklinde tasarlanmıştır. İ. H. Konyalı ihtişamlı taçkapı hakkında şu ifadelere yer verir: “*Medresenin önünden geçenler bu azametli ve ihtişamlı tak kapı karşısında gözlerinin ve gönüllerinin büyülediğini duyarlar. Türk işçisinin eli; taşta bir bal mumu gibi hendesinin en zor şekillerini işlemiş, ruhundaki bütün incelikleri aksettirmiştir. Kîçi Musnanın taşları san’atkarın elinde çiçek demetleri gibi şîrleşmiştir*”⁶⁹¹.

Medresenin ön cephesi

Taçkapı, farklı genişlikteki bordürler ile ters “U” şeklinde üç yönden kuşatılmıştır. En dışta yer alan ilk bordür, zikzak ve dairelerden oluşur. Karşılıklı birbirine altlı-üstlü geçmelerle meydana getirilen zikzakların, kesişim yerlerine büyük bir daire yerleştirilmiş, bu daireye dört yönden düğümlenen daha küçük daireler eklenmiştir. İkinci bordür, yarım altı kollu yıldızların birbirine eklenmesinden meydana gelir. Diğerlerinden daha geniş tutulan üçüncü bordür, altlı-üstlü geçmelerle oluşturulmuş geometrik motiflerden oluşur. Merkezde 12 kollu

⁶⁹¹ İ. Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, s. 888.

yıldızlar ile bunların kol uzantılarında dörtgenler, beşgenler ve altıgenler ile bunların içleri ise gülbezek ve çarkıfeleklerle bezenmiştir. Dördüncü bordür, rumi ve palmetlerden oluşan bitkisel kompozisyonludur⁶⁹².

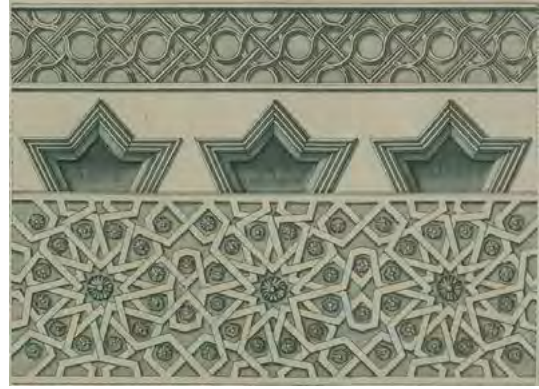
Basık kemerli girişin kemeri, zıvana geçmeli olup iki yanda taş örgü ayaklar üzerine oturur. Girişin üzerinde üç dilimli bir kemer içerisine yazılmış yedi satırlık kitabe; kitabenin iki yanında mukarnas kavsaralı mihrabiye görünümü birer niş bulunur. Kitabenin biri üzerinde, birer tane de sağ ve sol üst köşelere konumlandırılmış dairevi formlu bitkisel bezemeli rozetler yerleştirilmiştir.

Taçkapının görünümü

Girişin iki yanında beş sıra mukarnas kavsaralı mihrabiye, çokgen planlıdır. Kavsara köşelikleri düz sade, süslemesiz bırakılmıştır. Mihrabiyelerin dış köşelerine zikzak motifleri

ile bezeli birer sütunce yerleştirilmiştir. Mihrabiyelerin etrafı ters “U” şeklinde geometrik geçmelerden oluşan birer bordürle kuşatılmıştır. Bordürlerin üzerinde yer alan mukarnaslı konsolların doğuya bakan yüzeylerine dairevi formlu birer rozet yerleştirilmiştir. Taçkapı ana nişin dış köşeleri zikzak gövdeli, iki kademeli korint tarzda başlığı olan birer sütunce ile yuvarlatılmıştır⁶⁹³.

Taçkapıdaki süslemelerden detay (A. Raymond)

Girişin üzeri sivri kemerli tonoz örtülü bir kavsara ile örtülmüştür. Kavsara kemerinin ön yüzeyinde birbirine eklenerek devam eden oyma tekniğinde üç dilimli stilize edilmiş palmetlerle bezenmiştir. Bunun üzerinde yer alan ve ikinci kemer ise yarım sekizgenlerden oluşan geometrik bir kompozisyonla tezyin edilmiştir. Kavsara köşeliklerinde ikişer, kemer tepe noktasının üzerinde bir adet olmak üzere bitkisel ve geometrik motiflerle süslenmiş rozetler ile doldurulmuştur⁶⁹⁴.

Medreseye basık kemerli bir kapıdan giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığından üzeri tonoz örtülü giriş eyvanına buradan da avluya geçilir.

⁶⁹² Erdemir, *Sırçalı Medrese*, 49.

⁶⁹³ Erdemir, *Sırçalı Medrese*, 54.

⁶⁹⁴ Y. Erdemir, *Sırçalı Medrese...*, 50.

Eyvânın yan duvarları ile tonoz örtüsünün iç yüzeyi “Ali” ve çarkıfeleklerden oluşan sırlı tuğlalarla bezenmiştir. Girişin sağında ve solunda ikişer oda bulunur. Bunlardan sağdaki medresenin banisi olan Bedreddin Muslihî'nin türbesidir. Türbenin üst katına çift taraflı bir merdivenle giriş kapısına ulaşılır. Kapı açıklığından girilen türbe kare planlı olup üzeri sırlı tuğlalardan basık bir tonoz ile örtülüdür. Türbe içerisinde bulunan üç sandukadan birinin medresenin banisine diğer ikisinin ise hanımına ve çocuğuna ait olduğu ileri sürülmektedir⁶⁹⁵. Türbenin cenazelik katı çapraz tonoz örtülüdür.

Giriş eyvanı

Doğuda yer alan diğer odalar dikdörtgen planlı olup tonoz örtülüdür. Bu odalara revaka açılan birer kapı ile girilmektedir. Eyvânın üzerinde muhtemelen medrese görevlisine ait bir oda yer alır. Bu odanın avluya bakan batı cephesinde sivri kemerli tek pencere bulunur.

Sırlı tuğla bezemeli “Ali” yazıları

Medrese avlusu dikdörtgen planlıdır. Avlunun ortasında kare planlı bir havuz yer alır. Üzeri açık avlunun etrafı üç yönden çift katlı çapraz tonozlarla örtülü revaklarla kuşatılmıştır. Revak kemerleri tuğladan olup alttakiler Bursa kemerli, üsttekiler ise sivri kemerlidir. Revakların arkasında kuzey ve güney kanatlar üzerinde simetrik bir düzen içerisinde talebe hücreleri yerleştirilmiştir. Her katta dörderden on altı hücre bulunur. Hücrelerin revaka açılan dikdörtgen formlu birer kapısı, dışarıya açılan mazgal formlu birer penceresi bulunur. Medresenin üst katına doğu revakın köşelerine konumlandırılmış taş basamaklı birer merdivenle ulaşılır.

Medrese avlusu

Revaklar

Girişin karşısında ana eyvan yer alır. Eyvana avlu zemininden üç basamaklı bir merdivenle çıkılır. Eyvânın batısında bir pencere ile güneyinde çini mozaik kaplı mihrap yer alır. Mihrabın varlığı ana eyvânın mescit olarak kullanıldığına işaret eder. Ana eyvânın iç duvar yüzeyleri ile avluya bakan ön yüzeyi bir kısmı

⁶⁹⁵ Y. Erdemir, *Sırcalı Medrese...*, 93.

dökülmüş olmakla beraber tamamen çinilerle kaplı olduğu anlaşılmaktadır⁶⁹⁶.

Ana eyvanın eski durumu (Albert Gabriel)

Ana eyvan görünümü

Ana eyvanın sağında ve solunda kubbe ile örtülü kışlık dersane odaları yer alır. Bu odalara doğu cephelerine açılan sivri kemerli birer kapı ile girilmektedir. Medreseyi önemli kılan iç mekanında yer alan çini süslemelerdir. Büyük bir kısmı dökülmüş olmasına rağmen ana

eyvan, türbe, revakların kemer ve yüzeyleri çini mozaik tekniği ile yapılmış bitkisel, geometrik ve yazılı süslemelerden oluşan firuze, patlıcan moru, kobalt mavisi çinilerle kaplanmıştır. 1960–1961 yılında Mezar Anıtları Müzesi olarak hizmete açılan ve uzun süre bu işlevini sürdüren medrese günümüzde kullanılmamaktadır⁶⁹⁷.

Medresenin çini süslemeler (F. Sarre)

⁶⁹⁶ Ş. Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1986, s.51-58.

⁶⁹⁷ Y. Erdemir, *Sırçalı Medrese...*, 38.

Konya Karatay Medresesi: Karatay Medresesi Konya il merkezinde Alâeddin tepesinin kuzeyinde, Küçük Karatay/Kemaliye Medresesinin yol aşırı karşısında yer almaktadır. Banisine izafeten Karatay Medresesi, doğusunda kardeşi Kemâleddin Rumtaş'ın yaptırdığı medreseden dolayı Karatay-ı Kebir/Büyük Karatay olarak isimlendirilmiştir⁶⁹⁸.

Medresenin eski durumu (A. S. Ülgen)

Medresenin banisi, Selçuklu Devletinin çeşitli kademelerinde 40 yıl kadar görev yapan Abdullah oğlu Celaleddin Karatay'dır⁶⁹⁹. Celaleddin Karatay, önce gulâmhaneye yerleştirilmiş, ardından devâtdar (emir-i devât), taştard (taşthane emirliği), sipahsalar, hazine-i hassa emiri, saltanat naibliği ve atabeylik görevlerinde bulunmuştur⁷⁰⁰. Ne zaman, nerede doğduğu bilinmeyen Karatay, 652/1254 yılı Ramazan ayının 27. veya 28. günü vefat ederek medrese içerisindeki türbesine defne-

dilmiştir⁷⁰¹. Ahmed Eflaki, Emir Celaleddin Karatay'ın veli yaratılışlı, temiz karakterli ve hayırları, sadakaları herkese ulaşmış biri olduğunu söyler⁷⁰².

Medresenin 1930'lu yıllardaki durumu (Albert Gabriel)

Medrese, taçkapı üzerinde celi sülüs hatla mermere yazılmış tek satırlık kitabesinden anlaşılacağı üzere, Selçuklu Hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus'un hükümdarlığı yıllarında 652/1251 yılında yaptırılmıştır⁷⁰³. Tanju Cantay ise, yapımı medrese taçkapısının mimari kuruluşu ve süslemelerinden hareketle 1230-1237 yıllarına tarihlendirir⁷⁰⁴.

Celaleddin Karatay, medresesini tamamlayınca büyük bir toplantı yapılmasını emreder. Toplantıya, Mevlâna Celaleddin Rumi, Şems-i Tebrizi gibi devrin önemli şahsiyetleri bu açılışa katılmıştır⁷⁰⁵. Devrin en önemli ilim müessesesi olan medresede, Şemseddin Mardinî, Rükneddin Mazendran'ı müderrislik yapmıştır⁷⁰⁶.

⁶⁹⁸ Y. Erdemir, *Karatay Medrese Çini Eserler Müzesi*, Konya 2009, s.23.

⁶⁹⁹ O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III: Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri", *TTK Belleten*, XII/45, Ankara 1948, s. 42.

⁷⁰⁰ Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, (Çev. T. Yazıcı), C. I-II, İstanbul 1973, s. 42; Turan, *a.g.m.*, s. 22; İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 874-875.

⁷⁰¹ Turan, *a.g.e.*, s. 42; Konyalı, *a.g.e.*, s. 875;

⁷⁰² Ahmed Eflaki, *a.g.e.*, s. 254.

⁷⁰³ M. F. Uğur-M. M. Koman, *Selçuklu Büyüklerinden Celâleddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri*, Konya 1940, s. 41; Kuran, *a.g.e.*, s. 53; Konyalı, *a.g.e.*, s. 850.

⁷⁰⁴ T. Cantay, "Konya Karatay Medresesi'nin İnşa Tarihi ve Mimari Kuruluşu", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi VI*, Ankara 1987, s. 25-26.

⁷⁰⁵ Ahmed Eflaki, *a.g.e.*, s. 187.

⁷⁰⁶ Turan, *a.g.m.*, s. 72.

Medrese giriş cephesi

Mimarı bilinmemektedir. Ancak yapının taçkapısında görülen renkli taş işçiliğinin üslup, bezeme ve tasarım açısından Konya Alâeddin Camii'nin kuzey taç kapısındaki renkli mermer işçiliği ve zengi düğümleri ile girişin etrafını "U" şeklinde çeviren yazılı bezemeleri; Aksaray Sultan Hamı avlu taç kapısıyla motif, süsleme ve kompozisyonlarla yakın benzerliğinden dolayı, Muhammed Bin Havlan-el Dı-mışkî tarafından yaptırılmış olabileceği kabul edilmektedir⁷⁰⁷.

Celaleddin Karatay'ın 651 yılında hazırladığı, 652 ve 660 yıllarında ilaveler yapılan vakfiye; medresenin işleyişi, personel ve öğrenci sayıları hakkında bilgiler içermesi açısından da son derece önemlidir. Vakfiyede, müderris ve muidin Hanefi Mezhebinden olması, mezhep ayrımı olmaksızın herkesin okuyabileceği, haftanın Salı ve Cuma günü hariç diğer beş gün

ders yapılması zorunlu kılınmıştır⁷⁰⁸. Müderrisin şeriat, hadis, usul, tefsir, furu' ilimlerinde liyakatli ve ehliyetli birinin olması gerekmektedir. Müderrisin, mütevelliyile birlikte personel ve talebelerin maaş ve tayin işlerini yapacağı kaydedilir. Bu bilgiden hareketle müderrise, ikinci bir vazife verilmiştir. Müderrisin alacağı ücret, para cinsinden belirtilmemiştir. Elde edilen vakıf gelirleriyle; memur maaşları, medresenin mefruşatı, aydınlatma için yağ, mübarek gecelerde yakılacak mum masrafları karşılanır. Sonra geri kalan gelir, on hisseye ayrılarak bir hissesi, müderrisin maaşı olarak ödenir⁷⁰⁹. Medresede bir muîd görevli olup müderrise verilen ücretin yarısı ona verilecek, on hisseye ayrılan vakıf gelirinin yedi hissesi, imam ve talebelere tahsis edilecektir⁷¹⁰. Fakîh ve mülâzım diye iki

⁷⁰⁷ Erdemir, *Karatay Medrese Çini Eserler Müzesi*, s. 26-30; Çaycı-Yavuzylmaz, *a.g.m.*, s. 246.

⁷⁰⁸ Uğur- Koman, "*Selçuklu büyüklerinden*", s. 48-49; Turan, *a.g.m.*, s. 74, 79.

⁷⁰⁹ Turan, *a.g.m.*, s. 76.

⁷¹⁰ Turan, *a.g.m.*, s. 77.

Medrese taçkapısı

kısma ayrılan talebelerin sayısı hakkında vakfiyede bilgi bulunmamaktadır. On hisseye ayrılan vakıf gelirinin bir hissesi, ölümünden sonra kardeşi Seyfeddin Karasungur ve Kemâleddin Rumtaş ile onun oğullarından olacak olan mütevelliyeye, yarım hissesi, kardeşinin çocuklarından olacak bevîb ve ferraşa tahsis etmiştir⁷¹¹. Vakfiyenin zeylinde Kur'an okuyan iki hafıza ayda 30 dirhem, çeşmenin temizliğini yapan kimseye 30 dirhem ayrılmıştır⁷¹².

İbrahim H. Konyalı, Karatay Medresesi hakkında; “Selçuk mimarisinin; taşı, sade ve sırlı tuğlayı, çiniyi birbirine kaynaştıran ve ahenkleştiren en mütekâmil bir tipidir. Konya'daki Selçuk eserlerini iri taneli bir inci tesbihe ben-

zetirsek Karatay Medresesi onun pırlanta imamesidir” ifadesiyle yapının taş, çini ve mermer süslemelerinin önemine dikkati çeker⁷¹³.

Ulusal mimarlık döneminin önemli temsilcilerinden biri olan Mimar Kemâleddin, Karatay Medresesi hakkında şu bilgileri aktarır: “Sultan Alâeddin tepesinin eteğinde Selçuk âsâr-ı mimârîyesinin bir incisi itlakına sezâ olan Karatay Medresesi'nin harabesi bulunmaktadır. Bu medresenin heyet-i umûmiyesinden de müzeyyen bir mermer kapı ile yalnız büyük bir kubbe bize yadigâr kalmıştır. Sair aksamı ve kubbeleri münhedim olmuştur. Onların yerine kerpiçten medrese odaları kâim olmuş bu eski ve zengin harabe ile kerpiç odaların birbiriyle mukayesesini bizde tarz-ı inşanın ne derecelere

⁷¹¹ Turan, a.g.m., s. 80.

⁷¹² Turan, a.g.m., s. 80.

⁷¹³ Konyalı, a.g.e, s. 846.

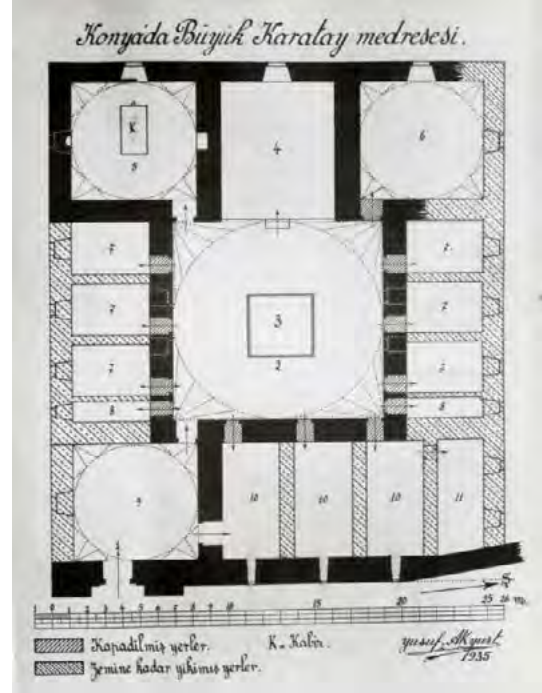
indiğini göstermektedir. Karatay medresesinin mermer kapısı her türlü manasıyla mükemmel bir eser-i mimaridir. Âl-i Selçuk devrinde Türk üstatları fîlvâki bu kapıdan daha büyük ve daha müzeyyen nice âsâr meydana getirmiştir. Her halde âsâr-ı mezkûre içinde bu kapı tenasübünün fevkaladeliği, taş kesmelerinin suret-i halli ve müzeyyenât ve teferruat-ı mimârîyesinin tanzimindeki kudret ve maharet nokta-î nazarından bir mevkî-î mümtaz tutmaktadır. Türk meslek-i mimarisinin sekiz asır evvel tesis ve tekemmül etmiş kavaidini bu kapının tetkikiyle kubbenin iç yüzüne bu sanata mahsus mükemmel bir harç ile tutturulması suretiyle husûle gelen çini satıh tezyînâtı, Selçukiler tarafından muhabbet ve ulviyetle kullanılan ve son derece terakki ettirilen bir tarz-ı tezyindir”⁷¹⁴.

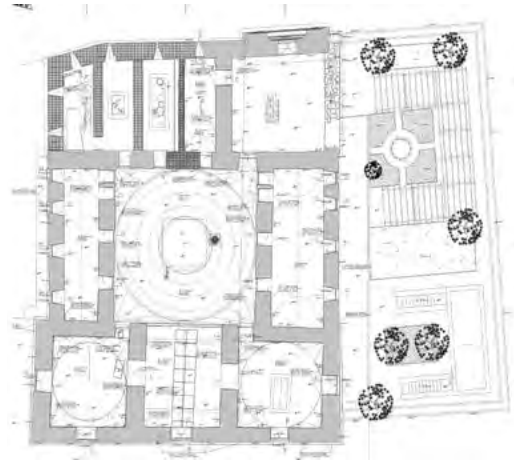
Karatay Medresesi ön cephe görünümü (J. Haynes)

Karatay Medresesi plan bakımından kapalı avlulu, tek katlı ve tek eyvanlı şeması ile Anadolu’da, Selçuklu döneminde inşa edilen medreselerin plan ve mimari özelliklerini devam ettirir⁷¹⁵. Medresenin girişi, doğuya ve ana caddeye bakmaktadır. Cephenin güneye yakın köşesine yerleştirilen gri ve beyaz mermerden

yapılmış taçkapı, cepheden taşıntı yapar. Taçkapı geometrik, bitkisel ve yazılı süslemeleri ile dikkati çekmektedir. Taçkapı, dıştan merkeze altı kollu yıldız ile bunların kol uzantılarından gelişen geometrik bir kompozisyonla ters “U” şeklide üç yönden kuşatılmıştır. Bu bordür, giriş kapısına doğru yönelerek aynı zamanda portale kaide oluşturur.

Medresenin planı (Y. Akyurt)

Medresenin planı (T. Baş)

⁷¹⁴ İ. Tekeli-S. İlkin, *Mimar Kemalettin'in Yazdıkları*, Ankara 1997, s. 125-126.

⁷¹⁵ Sözen, a.g.e., s. 63-68.

Dikdörtgen formlu giriş açıklığının üzerine, gri ve beyaz mermerden zıvana geçmeli bir hatıl konulmuştur. Girişin etrafı üç yönden yarım daireler içerisine yerleştirilmiş ve birbiri ile kesişen 37 adet sivri kemirciğin içerisine yirmi sekiz Hadis-i Şerif kabartma olarak yazılmıştır⁷¹⁶. Bunların etrafı da zencerek motifi ile üç yönden kuşatılmıştır. Girişin üzeri yedi sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülmüştür. Pek alışık olmadığımız tasarımı, genellikle aşağıdan yukarıya doğru belli bir düzen içerisinde daralması beklenen kavsara, burada birden kesintiye uğrayarak yarım bırakılmış gibidir. Kavsara kuşatma kemeri yarım dairelerin altlı-üstlü geçmeleriyle oluşturulmuştur. Kemerin köşelikleri ile tepe noktasına, geometrik örgülü, ajur tekniğinde birer kabara yerleştirilmiştir.

Taç kapı görünümü

Taçkapının görünüş çizimi (A. Raymond)

Kemer başlangıcında enine dikdörtgen mermer panonun etrafı bitkisel motiflerle sınırlandırılmış, içerisine ise Neml suresinden alınan bir ayet yazılmıştır⁷¹⁷. Bu panoların altında düşey dikdörtgen formlu daha büyük dikdörtgen panoların içerisi çarkifelekler ile doldurulmuştur. Panoların girişe bakan kenarlarına kare bir kaide üzerine oturan çift kademeli korint başlıklı burmalı birer sütunce konumlandırılmıştır.

Taç kapıdan üzeri günümüzde camekanlı bir kubbe ile örtülmüş kare planlı mekâna ulaşılır. Yakın zamana kadar üzeri açık olan birimin üst örtüsünün duvarlarda yer alan izlerden kubbe yada tonoz örtülü olabileceği kabul edilmektedir. Buranın batısında eksenden kuzeye kay-

⁷¹⁶ Erdemir, *Karatay Medrese Çini Eserler Müzesi*, s. 75-78.

⁷¹⁷ Uğur- Koman, *a.g.e.*, s. 42-45; Mehmet Önder, "Konya'da Karatay Medresesi Portalı Kitabeleri", *Aslanapa Armağanı*, İstanbul 1996, s. 163-168; Ahmet Gedik, "Karatay Medresesi Taç Kapısındaki Celif Yazıların Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi", *İstem*, 3, Konya 2004, s. 165-189.

dırılmış çini mozaik kaplı sivri kemerli bir kapıdan medresenin avlusuna ulaşılır. Kare planlı avlunun ortasında, kubbe merkezinin tam altına gelecek şekilde bir havuz yerleştirilmiştir. Son yapılan kazı çalışmalarında ana eyvandan havuza su teminin sağlayan bir su kanalı açığa çıkartılmıştır. Havuzdaki fazla suyun tahliyesi ise eyvanın sağında yer alan ikinci bir kanal vasıtasıyla sağlanmıştır. Kanal içerisinde pişmiş topraktan yapılmış künkler in situ halinde bulunmuş, üzeri ise ahşap kütüklerle kapatılmıştır. Havuzun kuzeybatısında “S” kıvrımlı bir kanal ile güneyde ise kare formulu içerisi geometrik kompozisyonlu bir büngüldek yer alır.

Medrese havuzu

Su kanalı (Y. Erdemir)

Avlunun üzeri beş bölümlü pandantiflerle geçilen aydınlık fenerli bir kubbe ile örtülmüştür. Pandantiflerin iç yüzeylerinde Makûlî yazı ile Muhammed, Ali, Ebubekir, Osman, Ömer, İsa, Musa isimleri yazılıdır. Kubbe eteğinde çiçekli Kufî ile Bakara Suresinin 255. ayeti olan Ayete'l-Kürsi ve 256. ayetin bir bölümü çini mozaik tekniğinde işlenmiştir⁷¹⁸. Kubbenin iç yüzeyi ise yirmi dört kollu yıldızlardan oluşan bir geometrik kompozisyonla kaplanmıştır. Büyük plakalar halinde ve çini mozaik tekniğinde hazırlanmış olan bu levhalar büyük kabarıklı çivilerle yüzeye tutturulmuştur⁷¹⁹.

Kubbe ve geçişler

Avlunun kuzey ve güneyinde tonoz örtülü talebe odaları simetrik olarak yerleştirilmiştir. Hücrelerin avluya bakan yüzeylerinde günümüzde birer camekanlı kapatılmış dört dikdörtgen açıklık ile bunların her birinin üzerine gele-

⁷¹⁸ Uğur- Koman, a.g.e., s. 47; Erdemir, *Karatay Medresesi*, s. 91.

⁷¹⁹ Selçuk Mülayim, “Konya Karatay Medresesinin Ana Kubbe Geometrik Bezemesi”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 11, İstanbul 1982, s. 111-132.

cek şekilde sivri kemerli nişler haline getirilmiş üst pencereler açılmıştır. Hücreler, medresenin müzeye dönüştürmesi sırasında ayırıcı duvarlar kaldırılarak uzunlamasına tek bir mekân haline getirilmiştir. Pencere üstleri, duvar yüzeylerinden üst kısımları altıgen formlu plaka çiniler ile mozaik tekniğinde geometrik, bitkisel ve yazılı çinilerle kaplanmıştır. Bunlardan özellikle doğu ve güney duvar yüzeyindeki plaka çinilerde altın yaldızlı süslemeler dikkati çekmektedir. Pencere üstlerindeki enine dikdörtgen panolar içerisine, Bakara Suresinin 284, 285 ve 286. ayetleri yazılmıştır. Yazıların zemini rumi dal ve yapraklardan oluşan helozonik bir kompozisyonla doldurulmuştur.

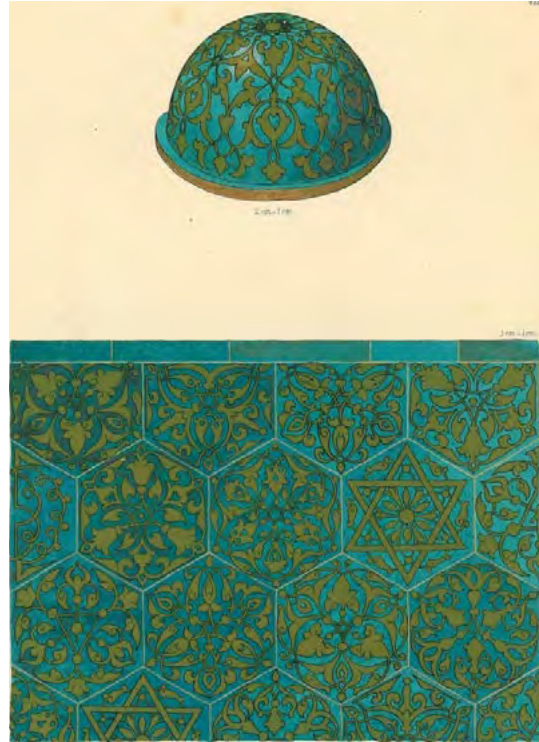
Avlu duvarlarında yer alan çini süsleme

Batıda yer alan ana eyvan avlu zemininden yüksek tutulmuştur. Üzeri tonoz örtülü eyvanın kemeri ve iç yüzeyi mozaik çinilerle kaplanmıştır. Eyvanın kemerinin avluya bakan yüzeyi Besmele ile başlayan Bakara Suresinin 255. ayeti olan Ayete'l Kürsi yazısı ile bezenmiştir⁷²⁰.

Eyvanın sağında ve solunda dikdörtgen formlu birer kapı ile ulaşılan kare planlı, kubbe ile örtülü iki mekan bulunur. Bunlardan sol taraftaki medresenin banisi Celaleddin Kara-

tay'ın türbesidir. Diğer kubbeli mekân ise Selçuklu medreselerinde adet olduğu üzere kışlık dersane odasıdır.

Karatay Medresesi, iç mimaride duvarları kaplayan çini süslemeleri ile dikkati çeken bir yapıdır. Medresenin kubbe, kubbe eteği ile geçişlerinde, ana eyvan kemeri, tonoz ve yüzeyinde, avlu yan duvar ve pencere üstlerinde bitkisel, geometrik ve yazılı süslemeler dikkati çekmektedir. Mozaik, ajur ve kaşi traş tekniğinin kullanıldığı çinilerde firuze ve kobalt mavisi, patlıcan moru renkleri yoğun olarak kullanılmıştır. Ayrıca avlu duvarlarındaki altıgen plaka çiniler üzerindeki mevcut izlerden, bunların altın yaldızlarla bezenildiği görülmektedir⁷²¹.

Altın yaldızlı çiniler (F. Sarre)

⁷²⁰ Karatay Medresesindeki yazılar için bk. M. Eminoğlu, *Konya Karatay Medresesi Yazı İncileri*, Konya 2012.

⁷²¹ Ş. Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1986, s. 63-70.

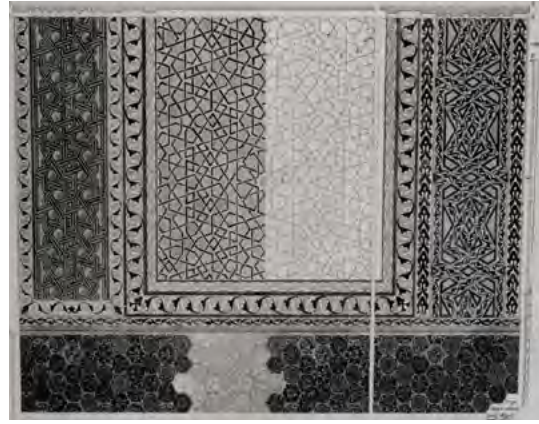

Avlu eyvanında yer alan çini süslemeler (F.Sarre)

Ana eyvan çini bezemeler

1955 yılından Çini Eserler Müzesi haline getirilen medresede, başta Konya Kılıç Arslan Köşkü, Beyşehir Kubadabad Sarayı ile Konya ve çevresindeki kazı ve hafriyatlarda ortaya çıkarılmış çini, alçı, seramik ve cam eserler teşhir edilmektedir⁷²². Karatay Medresesi, sergilenen eserlerle değil kendi bünyesinde barındırdığı çini süslemeleri ile de başlı başına bir müze görünümündedir.

Çini süslemelerin çizimi (Y. Akyurt)

Konya İnce Minareli Medrese: Konya şehir merkezinde Alâeddin Tepesi'nin batısında yer almaktadır. Vakfiyesinde medresenin yeri, "*Konya'da Sultan Kapısı yolunda Odun Pazarı yakınında, hendek hizasında bina ve tesis ettiği imaret...*" şeklinde tarif edilmiştir⁷²³. Medrese, banisine izafeten Sahipata (Darü'l-Hadis), minaresinden dolayı İnce Minareli Medrese olarak adlandırılmaktadır⁷²⁴.

⁷²² Kuran, a.g.e., s. 51; Erdemir, *Karatay Medresesi*, s. 37.

⁷²³ S. Bayram-Ahmet Hamdi Karabacak, "Sahib Ata Fahri'd-Din Ali'nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri", *VD.*, S. 13, Ankara, s. 38.

⁷²⁴ Y. Erdemir, *İnce Minareli Medrese*, Konya 2009, s. 32-37.

Medresenin eski durumu (J. Haynes-1887)

İnce Minareli medresenin 1930'lu yıllardaki durumu
(Albert Gabriel)

1263-1264 yıllarında inşa ettirilen medrese, mescit ve minare; Fahreddin Ali tarafından yaptırılmıştır⁷²⁵. Fahreddin Ali, kaynaklarda Hoca, Sahib, Ebû'l-Hayrat unvanlarıyla da anılmaktadır⁷²⁶. 678/1279 tarihli Sivas Gök Medrese

Vakfiyesi ile 679/1280 tarihli İnce Minareli Medrese ve mescide ait vakıfnamede babasının adı Hüseyin, dedesinin adı El-Hac Ebubekir El-Konevi olduğu yazılıdır⁷²⁷.

İbni Bibi, Fahreddin Ali hakkında şu bilgileri aktarır: “*Büyük sahib; ulu vezir, dünyadaki vezirlerin başı, Yunanlı filozoflar gibi tedbir düşünen, cihanın efendisi, büyük sultanın dayanağı, kutlu ülkenin yöneticisi, mazlumların hakkını arayan, İslam’ın destekleyicisi, zayıfların ve düşkünlerin dostu, devletin, milletin, hakkın ve dinin savunucusu, İslam’ın ve müminlerin yardımcı, ülkenin göz bebeği, işleri düzene koyan, günlerin ve gecelerin şerefi, meliklerin ve sultanların yardımcısı, hayır hasenatın babası, iyilik ve cömertlik kaynağı Ali b. el Hüseyin -Allah ikbalini, gölgesini ve adını ebedi kılsın, gücünü artırsın-feyizli bir akla, seçkin bir kişiliğe, temiz bir nefse, yüce bir gayrete, sağlam bir tedbire, güçlü bir düşünceye, mükemmel bir yeteneğe, kafî bir dirayete ve önemli meseleleri çözme gücüne sahipti. Dünyanın efendileri olan nimet sahibi Selçuklu sultanlarına içten bağlılıkla bağlanan, İlhan’ın sarayında yüksek bir mevki olan bir kişiydi. Kur’an ve hadis evleri (darü’l-kur’an ve darü’z-hadis) camiler, mescitler, medreseler, tekkeler (hankah), ziyafet evleri (darü’z-ziyafe), kervansaraylar (ribat) ücretsiz hamamlar (hamam-ı sebil), köprüler (kanatır), akarsu çeşmeleri ve bunun gibi şeylerin yapımında seleflerini, geçmiş büyük vezirleri geride bıraktı.*”⁷²⁸

⁷²⁵ S. Bayram-Karabacak, *a.g.m.*, s. 38.

⁷²⁶ Sahip Ata Fahreddin Ali’nin diğer eserleri için bkz. A. Yavaş, *Anadolu Selçuklu Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali*, Ankara 2015; A. Yavuzylmaz, “Afyon’dan Konya’ya Gezginlerin Gözüyle Sahip Ata Yapıları”, *Uluslararası Orta Anadolu Ve Akdeniz Belikleri Tarihi, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu IV, Sahip Ataoğulları ve Turgutoğulları Beylikleri*, Konya 2018, s.369-418; A. Yavuzylmaz-A. Çaycı, “Sahip Ata ve Oğullarının Su Yapıları”, *Sahip Ata Araştırmaları*, Konya 2022, s.189-238; “Sahip Ata Ailesinin Türbesi ve Nadide Çinileri Üzerine”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)*, Yıl:3 Sayı:3 2018, s. 253-302.

⁷²⁷ Konyalı, *a.g.e.*, s. 817-818; S. Bayram-Karabacak, *a.g.m.*, s. 31; Erdemir, *İnce Minareli Medrese*, s. 33.

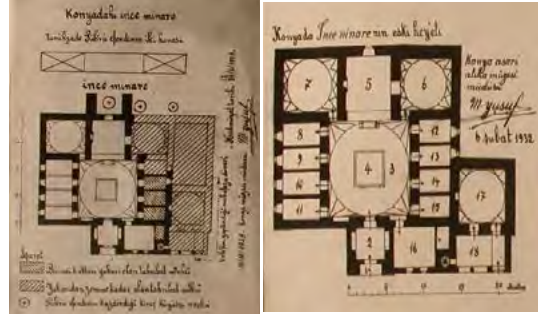
⁷²⁸ İbn Bibî (el-Hüseyin bin Muhammed bin Ali el-Caferî er-Rugedî), *El- Evâmîrü'l-'Alâ'îye fi'l-Umûri'l-'Alâ'îye*, II, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, s. 240.

Taç kapının üst bölümündeki iki adet dairevi madalyon içerisinde, medreseyi yapan “Kellük bin Abdullah”ın, ismi yazılıdır⁷²⁹.

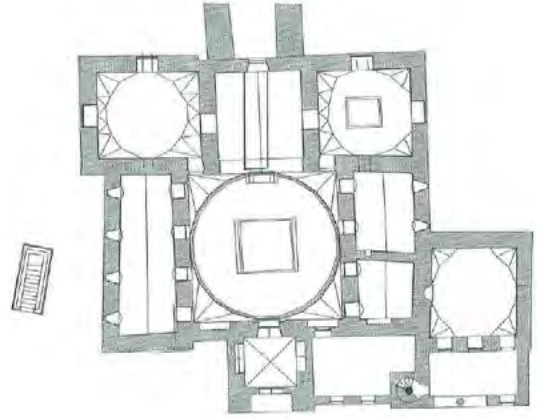
İnce Minareli Medrese, mescit ve minareye ait vakfiye, “Konya İmaretî” şeklinde yazılmış olup Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindedir. 1317/1899 tarihinde kopya edilen vakfiye, 663/1264 yılı başlarında tesis edilmiştir. Akabinde 664/1265 ve 679/1280 yıllarında vakfiyeye ilaveler yapılmıştır. Her üç vakfiye 679/1280 tarihinde Konya kadısı Ebu Bekr bin Ahmed Urmevî tarafından tescil edilmiştir⁷³⁰. 663/1264 yılında tescil edilen vakfiyede medrese, mescit ve minareden oluşan yapılar topluluğuna Konya çevresinde çeşitli akarlar vakfetmiştir. Medresede görevli iki muidden her birine 10 dirhem, nakibine 15 dirhem, mescidin imamına yarım batman ekmek (Konya’da 1 batman 7.697kg), müezzine bir batmanın dörtte biri ekmek, Ferraş Sinanüddin Yakûti’ye günde bir batmanın dörtte biri ekme verilmesi şart kılınmıştır. Ayrıca mütevelliyeye ayda 10 dirhem, mimar ve câbiye yarım batman ekme ilave edileceği belirtilmiştir⁷³¹. Talebe sayısı hakkında vakfiyede bilgi bulunmamaktadır.

Medresenin ön cephesi

Medresenin 1929 yılındaki durumunu gösteren plan (Y. Akyurt)

İnce Minareli Medrese planı (Y. Erdemir)

Hadis ilimlerinin okutulması için inşa edilen İnce Minareli Medrese; kapalı avlulu, tek eyvanlı ve tek katlıdır⁷³². Medresenin doğuya bakan ön cephesinde yüzeyden dışarı taşırılmış kesme taştan yapılmış anıtsal taçkapı dik-kati çeker. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın “*Tiftikten dokunmuş Sultan çadırına*” benzettiği taç kapının ortasına, içeriye girişi sağlayan sivri kemerli bir kapı açıklığı yerleştirilmiştir⁷³³. Kapı kemeri, iki yanda taş örgü ayaklar üzerine oturur. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi alanlara birer adet yarım küre şeklinde kabara

⁷²⁹ Akok, *a.g.m.*, s. 41-69; Konyalı, *a.g.e.*, s. 806; Çaycı-Yavuzılmaz, *a.g.m.*, s. 247.

⁷³⁰ S. Bayram-Karabacak, *a.g.m.*, s. 32.

⁷³¹ S. Bayram-Karabacak, *a.g.m.*, s. 40.

⁷³² Sözen, *a.g.e.*, s. 69-74.

⁷³³ A. H. Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul 1969, s. 140-169.

yerleştirilmiştir. Taç kapının iki yanından yükselen yazılı olduğu bordürler, tepe bölümünde aşağıya doğru yer değiştirerek inmekte ve kapı kemeri üzerinde bir düğüm yaparak kapı kemerinin başlangıç bölümünde sona ermektedir. Kapının iki yanında bitkisel bezemeli birer sütünce, üst bölümler ise, iki yanda plastik karakterli ve yüzeyden taşkın bitkisel motifler ile doldurulmuştur. Taç kapı en dışta, birbirine düğüm yapan ve yukarı doğru devam eden kaval bir silme ile sınırlandırılmıştır⁷³⁴. İ. H. Konyalı, taçkapıyı şu cümlelerle tarif eder: “*Bu kapı plan ve işçiliği itibariyle eşsizdir. Türk sanat-kârının elinde taş; ipek bir kordela olmuştur, mimar içinin en ince duygularını bu tak'a aksettirmiştir*”⁷³⁵.

Taç kapı görünümü (M. Yılmaz)

Taçkapıdaki yazılı ve bitkisel süslemeler

Sivri kemerli kapı açıklığından, üzeri tonoz örtülü giriş holüne ulaşılır. Holün kuzey ve güneyinde, sivri kemerli birer niş yer alır. Holün batısındaki sivri kemerli açıklıktan, medrese avlusuna geçilir. Kare planlı avlunun ortasında, kare formu bir havuz yer alır. Avlunun üzeri, aydınlık fenerli bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe-ye geçiş, yelpaze üçgenlerle sağlanmıştır.

Avlunun kuzey ve güney kanatları üzerine, dörder adet talebe hücresi yerleştirilmiştir. Hücrelerin avluya açılan dikdörtgen formu birer kapısı, dışarıya açılan mazgal formu birer penceresi bulunur. Hücre kapıları üzerine konumlandırılmış sivri kemerli birer pencere ise, avluya açılmaktadır. Avlunun batısında, zemin- den yüksek tutulmuş ana eyvan yer alır. Üzeri sivri beşik tonoz örtülü eyvanın kuzey, güney ve batısında birer adet dikdörtgen pencere bulunur. Son yapılan kazılarda, eyvan zemininin kare formu tuğlalarla kaplı olduğu tespit edilmiştir⁷³⁶.

Ana eyvanın iki yanındaki kare planlı ve kubbe ile örtülü dersanelere, dikdörtgen formu birer kapıdan girilmektedir. Girişlerin üzerine, sivri kemerli birer pencere açılmıştır.

Medrese taş, çini ve sırlı tuğla süslemeleri ile dikkati çeker. Taş süslemeye taç kapıda, çini süslemeye eyvan kemerinde, kubbe ve geçiş-lerde, pencere alınlıklarında; sırlı tuğlaya ise kubbeye yer verilmiştir. Avluya açılan pencere alınlıklarında, enine dikdörtgen panolar içerisine çiçekli kufi ile Ayete'l-Kürsi yazılmıştır⁷³⁷. Pencerelerin sivri kemerlerinin köşelikleri, mozaik tekniğinde çarkifeleklerle süslenmiştir.

⁷³⁶ Erdemir, *İnce Minareli Medrese*, s. 101-102.

⁷³⁷ Konyalı, *a.g.e.*, s. 808-809; Erdemir, *İnce Minareli Medrese*, s. 111-122; Ş. Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1986, s. 82-84.

⁷³⁴ Erdemir, *İnce Minareli Medrese*, s. 89-95.

⁷³⁵ Konyalı, *a.g.e.*, s. 803.

Avlu duvarları

Kubbeye geçişleri sağlayan üçgenlerin etrafı, birbirine ulanarak devam eden palmetlerden oluşan bordürle çevrilmiştir. Kubbenin oturduğu çokgen kasnak, mozaik tekniğiyle yapılmış palmet ve lotus dizisinden oluşan bitkisel karakterli bir bordürle kuşatılmıştır. Bu bordürün üzerinde yer alan ve daha geniş tutulmuş ikinci bordürde, çiçekli kufi ile yazılmış “*El-Mülkü Lillah*” ibaresi kubbe eteğini çepeçevre kuşatmaktadır. Kubbenin içerisi ise, sırlı tuğlalardan oluşan çarkıfelek, zikzak, baklava dilimi desenleri ile bezenmiştir⁷³⁸.

Kubbenin görünümü

Kubbe ve geçişlerin görünümü

Medresenin kuzey duvarına bitişik olarak yapılan mescidin, önünde son cemaat yeri, güneyinde ise çifte şerefeli minare yer alır. Taş kaide üzerine oturan çini ve sırlı tuğla bezemeli minare, çifte şerefelidir. 1901 yılında yıldırım

⁷³⁸ Erdemir, *İnce Minareli Medrese*, s. 123-127.

düşmesi sonucu, minarenin birinci şerefeye kadar olan bölümü yıkılmıştır⁷³⁹.

Minare

Medrese, 1956 yılından itibaren Taş ve Ahşap Eserler Müzesi olarak hizmet vermektedir. İçerisinde Selçuklu ve Beylikler dönemine ait ahşap kapı ve pencere kanatları, tavan göbekleri ile büyük çoğunluğu Konya Kalesi'ne ait olan taş eserler teşhir edilmektedir⁷⁴⁰.

Ali Gav Medresesi/Zaviyesi: Konya'da inşa edilen kapalı avlulu bir diğer medrese, Selçuklu ilçesi sınırları dahilinde Tarla Mahallesi, Sultanşah Caddesi, Karatay Sokakta, Alâeddin Tepesi'nin kuzeyinde, Karatay Medresesi'nin

kuzeybatısında Kız Lisesi'nin arkasındadır. Medresenin banisi bilinmemektedir. Çeşitli yayınlarda Hacı Bektaşî Veli halifelerinden Şeyh Resul Baba adına yaptırıldığı, Ali Gav'ın burada şeyhlik yaptığı ileri sürülmektedir⁷⁴¹. İ. H. Konyalı ise, ninesi Fatma Hanım'dan dinlediği; "Selçuk sultanı Konya kalesini Gavurdan alamamış, Aligav tekkesinde yatan zat, bir gün öküz postuna bürünerek sığırlarla beraber kale kapısından içeriye girmiş, gece kapıyı Türk askerine açmış, onlar da kaleyi fethetmişler. Bu dede olduğu zamanda buraya gömülmüş..." şeklindeki bilgilerle Ali Gav'ın, Konya'nın fetihinde önemli rol oynadığını anlatır⁷⁴².

Medresenin güney ve batı cephe görünümü

Medrese binası üzerinde, inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmaktadır. Ancak medrese, plan ve mimari özelliklerinden hareketle XII. yüzyıl sonları, XIII. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir⁷⁴³.

Zaman içerisinde harap olan yapının, 1319/1901 yılında Konya Valisi Avlonyalı Ferit Paşa tarafından tamir ettirildiği üzerindeki mevcut kitabesinden anlaşılmaktadır. Bu tami-

⁷³⁹ Erdemir, *İnce Minareli Medrese*, s. 133-137.

⁷⁴⁰ Erdemir, *İnce Minareli Medrese*, s. 74.

⁷⁴¹ Önder, *a.g.e.*, s. 174.

⁷⁴² Konyalı, *a.g.e.*, s. 913.

⁷⁴³ Önder, *a.g.e.*, s. 174.

rattan sonra Mahmudiye Medresesi olarak tekrar hizmete açılmıştır⁷⁴⁴.

Medresenin onarım kitabesi

Çeşitli yayınlarda medrese yada zaviye olarak tanımlanan yapı, yakın zamana kadar harap bir vaziyette idi. 1965 yılında yapılan kazı ve hafriyat çalışmaları neticesinde plan şeması kısmen belirlenmiştir⁷⁴⁵. Yılmaz Önge tarafından gerçekleştirilen kazı ve hafriyat çalışmalarında, medresenin kuzeybatı köşesinde koyu lacivert renkli haçvari çiniler, firuze renkli sekiz köşeli yıldız çiniler, geometrik bezemeli bordür parçası, güneybatı köşe odasında pişmiş topraktan yapılmış tandır, medrese avlusunda Bizans dönemine ait mimari parçalar ile güney cephe duvarı boyunca pişmiş topraktan yapılmış su künklerine rastlanılmıştır⁷⁴⁶.

Medresenin eski durumu hakkında İ. H. Konyalı şu bilgileri aktarır: “*Kapıdan girince sağda yüksek derslane ve solda önleri tahta direklerin tuttuğu damlarla örtülü kerpiç odaları vardır. Ben Medresede 12 oda ve derslane saydım. Hadimli; medreseye dört oda yaptırdığına göre daha evvel de zaviyenin kerpiç odaları varmış demektir. Eski zaviyenin asıl yapısından kalan parça Medresenin kible dî'lini tutmak-*

tadır. Burada yanlarında iki yuvarlak kubbeli iki kanadı bulunan onu sonradan kapatıldığını tahmin ettiğim eyvan şeklinde beşik örtüsü bir türbe vardır. Türbenin düz başlıklı iki mermer sütunu üstünde yükselen ve sekizer yüzlü tonoz kubbeli bir medhali vardır. Türbeden kible tarafına bir pencere açılmaktadır. Türbenin solundaki kubbeli oda mescid olarak kullanılmıyormuş. Sağdakinin kubbesi bakımsızlıktan çökmüş, son zamanlara kadar içinde oturan eski müderris burasını matbah haline getirmiştir. Türbenin içinde tek tahta sandukalı bir yatır vardır. Altında cenazelik bodrumu bulunup bulunmadığı ancak ufak bir kazı ameliyesiyle meydana çıkar. Türbesinde ve yanlarındaki odalarda hiç bir çiniye ve çini izine rastlanmamaktadır”⁷⁴⁷.

Medresenin onarım öncesi durumu

Dıştan 19.88x23.23 m ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan medrese, moloz taş ve tuğladan inşa edilmiştir. Doğu ve batı cepheleri simetriktir. Cephelerin köşelerinde dikdörtgen formlu düz atkılı, sivri kemer alınlıklı birer pencere ile cephe ortalarına üç adet mazgal formu pencere yerleştirilmiştir. Mazgal pencerelerin her biri,

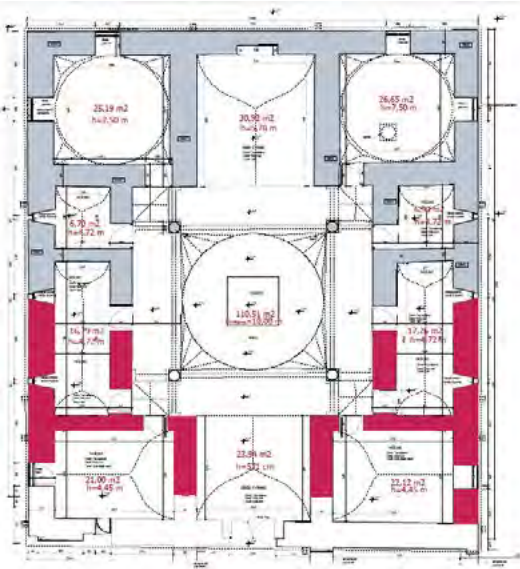
⁷⁴⁴ Önder, a.g.e., s. 174.

⁷⁴⁵ Y. Önge, “Konya Ali Gav Zaviyesi ve Türbesi”, *Önasya*, C. III, S. 28, (Aralık 1967), Ankara 1967, s. 16.

⁷⁴⁶ Önge, a.g.m., s. 22.

⁷⁴⁷ Konyalı, a.g.e., s. 910.

talebe hücrelerine açılır. Medresenin güney cephesinde köşelerdeki kubbelerin odaları, alta dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı, üstte mazgal formlu iki katlı bir pencere düzeni ile aydınlatılmıştır. Medresenin kuzey cephe ortasına konumlandırılmış basık kemerli bir kapıdan giriş eyvanına, buradan da avluya ulaşılır. Giriş eyvanı sivri beşik tonoz örtülü olup geniş bir kemerle avluya açılır. Eyvanın iki yanında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, üzeri tonoz örtülüdür. Bu odalara, avluya açılan dikdörtgen formlu birer kapı ile girilir.

Ali Gav Medresesi planı (VGM Arşivi)

Avlu kare planlı olup üzeri dört sütun üzerine oturan 6.00 m çapında camekanlı bir kubbe ile örtülüdür. Sütunlar, birbirine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Avlunun dört köşesi çapraz tonozla, diğer bölümler sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Avlunun doğu ve batısına, simetrik olarak üçer talebe hücresi yerleştirilmiştir. Hücrelerden kuzeyde ve ortada olanı, arasındaki ayırıcı duvar kaldırılarak tek bir mekan haline getirilmiştir. Dikdörtgen birer kapı ile girilen hücreler, kareye

yakın dikdörtgen planlı olup üzeri tonoz ile örtülmüştür. Avlunun güneyine, giriş ile aynı aks üzerinde olacak şekilde ana eyvan yerleştirilmiştir. Avlu zemininden yüksek tutulan eyvanın üzeri, beşik tonoz örtülüdür. Doğu ve batı duvarları sağır tutulan eyvanın, güneyine çini bir mihrap eklenmiştir. Çeşitli yayınlarda, ana eyvanda bir mezarın bulunduğu bahsedilir⁷⁴⁸. Eyvanın iki yanında kare planlı, üzeri kubbe ile örtülü dersane odaları yer alır. Bu odalara, revaka açılan dikdörtgen birer kapıdan ulaşılır.

2010'lu yıllarda yapılan restorasyonlarla günümüzdeki şeklini almıştır. Yapı günümüzde Ali Gav KOMERK Kurs Merkezi (Mahmudiye Güzel Sanatlar Merkezi) olarak hizmet vermektedir.

Medrese giriş cephesi

Medresenin avlusu (<https://www.konyayenigun.com/yerel/4-hucreli-ali-gav-medresesi-h248522.html>)

748 Önder, a.g.e., s. 174.

Konya’da Selçuklu devrinde inşa edilen ancak çeşitli sebeplerle günümüze ulaşmayan çok sayıda medrese bulunmaktadır. Bu ata yadigarı eğitim yapıları olan medreseler, bazen bakımsızlık-ihmaller yüzünden bazen de yeni caddeler açma, park yapma gibi gerekçelerle ne yazık ki ortadan kaldırılmıştır. Konya’da sadece Selçuklular zamanında değil Beylikler ve Osmanlı döneminde de çok sayıda medrese inşa edilmiştir. Ne yazık ki bunlar da Selçuklu medreseleri ile aynı kaderi paylaşmıştır. Selçuklular devrinde inşa edilen Altunapa, Kadı İzzeddin, Kadı Mürsel, Kemaliye, Lala Ruzbe, Nizamiye, Seyfiye, Tacü’l Vezir medreseleri, ortadan kalkan yada çok az bir kalıntısı günümüze ulaşanlardır. Bu medreseler hakkında çeşitli yayınlarda ve arşiv vesikalarından bilgiler edinmek mümkündür. Bu çalışmanın hacmini artıracığından dolayı, birkaç yapı hakkında aşağıda kısa bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Altunapa/İplikçi Medresesi: Konya il merkezinde Alâeddin Camii’nin kuzeyinde, Mevlâna Caddesi üzerinde, Şükran Mahallesi, Emir Pervane Sokakta bulunmaktadır. Banisine izafeten Altunapa adıyla da anılan medrese İplikçi caminin güneyinde yer almaktadır. Medresenin banisi, II. Kılıç Arslan dönemi vezirlerinden Şemseddin Ebu Sait Altunapa ibn-i Abdullah’tır⁷⁴⁹. İnşa tarihi bilinmeyen medrese, 598/1202 tarihli vakfiyesinden hareketle, bu tarihte veya birkaç yıl önce yapılmış olmalıdır⁷⁵⁰. Cami, kuzey girişi üzerindeki kitabeye göre 733/1332 tarihinde Hacı Ebubekir bin Mesud

tarafından tamir ettirilmiş⁷⁵¹. Medrese, banisine izafeten Altunapa, vakfiyesinde mütevellî olarak tayin edilen İplikçi Oğlu Necibeddin Ayaz’dan dolayı da İplikçi olarak adlandırılmıştır⁷⁵².

Medresenin günümüze ulaşan bölümü

Ahmed Eflaki, Altunapa Medresesi hakkında şu bilgileri aktarır: “*Baha Veled hazretleri de çocuklarını ve dostlarını alarak Konya başkentine hareket etti. Sultanu’l-Ulema’nın geldiği haberi Sultanu’l-Umeraya (emirlerin sultanına yani padişaha) erişince bütün kalem erbabı ve âlem sahipleri Konya ahalisi ile birlikte onu karşılamağa çıktılar. Sultan Alâeddin uzak bir mesafede attan indi, gidip şeyhin dizini öptü.....Sultanın niyeti, Sultanu’l-Ulema’ya kendi sarayının holünde yer hazırlamak ve onu orada misafir etmektir. Mevlâna Baha Veled kabul etmedi ve: “İmamlara medrese, şeyhlere hankah, emirlere saray, tüccarlara han, başıboş gezenlere zaviyeler, gariplere kervansaraylar münasıptır” buyurup Altunpa Medresesine indi. Derler ki, Konya’da o zamana kadar ondan başka medrese yoktu ve şehrin kalesini de daha yapmamışlardı”⁷⁵³. Eflaki’nin verdiği bu*

⁷⁴⁹ O. Turan, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *TTK Belleten*, XI/42, Ankara 1947, s. 197; Konyalı, *a.g.e.*, s. 821; Sözen, *a.g.e.*, s. 104.

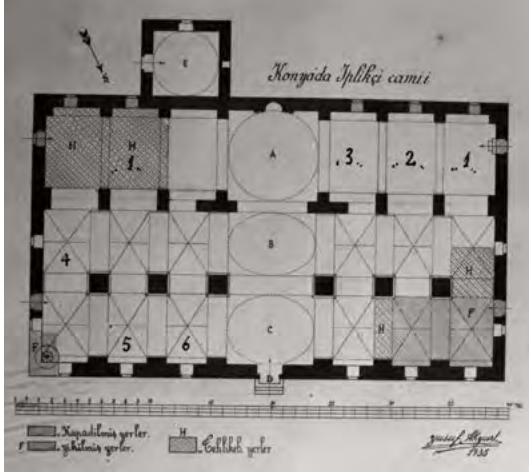
⁷⁵⁰ Konyalı, *a.g.e.*, s. 822.

⁷⁵¹ Soyman-Tongur, *a.g.e.*, s. 83-84.

⁷⁵² Turan, *a.g.m.*, s. 201; Önder, *a.g.e.*, s. 106

⁷⁵³ Ahmed Eflaki, *a.g.e.*, s. 122-123.

bilgilerden buranın, Konya'daki ilk medrese olduğu ve şehrin dış surlarının yapılmadığı anlaşılmaktadır. Aynı görüşü M. Önder de kabul etmektedir⁷⁵⁴. Ancak medrese vakfiyesinde geçen “*Medresetü's-Sultaniyye*” adıyla bir medresenin varlığı bu görüşün doğru olmadığını ortaya koyar⁷⁵⁵. Bu medresenin, II. Kılıç Arslan tarafından Alâeddin Tepesi'nde yaptırıldığından kaynaklar bahseder⁷⁵⁶.

İplikçi Camii ve Medresesi'nin planı (Y. Akyurt)

Medresenin 598/1202 yılında tanzim edilen vakfiyesi, Selçuklu Sultanı II. Rükneddin Süleyman Şah'ın (1196-1204) saltanatı yıllarında hazırlanmıştır⁷⁵⁷. Vakfiyede, mütevellî Necibeddin Ayaz'a yılda 400 dinar, nazır Rûzbeh eş-Şems'e yılda 300 dinar ücret verileceği yazılıdır. Hanefi Mezhebinden olması şart koşulan müderrise 800, muide 240 dinar, medresede cemaate namaz kıldırın imama

yılda 200, müezzine 100, ferraşa ayda 5 dinar tahsis edilmiştir. Vakfiyede medresede okuyacak talebelerin Hanefi ve Şafi mezhebinden olabileceği belirtilmiştir. Üç dereceye ayrılan talebelerden ilerlemiş seviyede olan üç talebenin her birine ayda 45 dinar, orta derecede olan 15 talebenin her birine 10 dinardan 150 dinar, başlangıç seviyesinde olan 20 talebenin her birine 5'er dinardan ayda 100 dinar verileceği şart kılınmıştır⁷⁵⁸. Bu bilgilerden hareketle, medresede okuyacak toplam talebe sayısının 38 olduğu anlaşılmaktadır. Medresede eğitim gören talebelerden, beş yıl içerisinde gelişim göstermeyen, derslere düzenli olarak devam etmeyenlerin medreseden çıkarılacağı belirtilmiştir. Medrese içerisinde bir kütüphanenin bulunduğu, mütevellî ve nâzırın her yıl vakıf gelirinden ayrılan 100 dinar ile kitap satın alarak medreseye vakfedecekleri belirtilmiştir. Kütüphaneden faydalanmak isteyenlerin, aldıkları kitapların karşılığı olan bir parayı emaneten vermeleri karşılığında ödünç olarak kitap alabilecekleri, aldıkları kitapları geri getirenlere emanet olarak bıraktıkları ücretin geri verileceği vakfiyede yazılıdır⁷⁵⁹.

Sultan II. Abdülhamid dönemine ait İplikçi Camii ve Medresesi'nin durumunu gösteren bir fotoğraf (KTO Arşivi)

⁷⁵⁴ M. Önder, *Konya Maarif Tarihi*, Konya 1952, s. 11.

⁷⁵⁵ Turan, *a.g.m.*, s. 201.

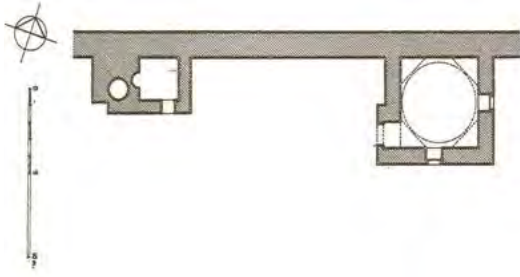
⁷⁵⁶ T. Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s. 87.

⁷⁵⁷ Turan, *a.g.m.*, s. 200.

⁷⁵⁸ Turan, *a.g.m.*, s. 202.

⁷⁵⁹ Turan, *a.g.m.*, s. 202.

Medreseden günümüze, caminin kible duvarına bitişik kare planlı, üzeri kubbe ile örtülü bölüm ulaşmıştır. Tuğladan yapılan oda, dıştan 7.50x6.40m. ölçülerinde kare planlıdır. Kapısı batıya açılan odanın, güney ve doğu cephelerine birer adet pencere yerleştirilmiştir. Odanın üzeri, sekizgen bir kasnak üzerine oturan tromplarla geçişin sağlandığı bir kubbe ile örtülüdür. Bu odanın yaklaşık 12.00 m batısında, camiye bitişik bir hücre kalıntısının temelleri bulunduğundan Aptullah Kuran bahseder⁷⁶⁰. Hücre, içten 2.65x2.50 m ölçülerinde kare planlıdır. İçinde bir ocağın da bulunduğu hücrenin 0.80 m genişliğindeki kapısı, güneye yerleştirilmiştir⁷⁶¹.

Medresenin planı (A. Kuran'dan)

Medresede yapılan kazı ve hafriyat çalışmaları S. Ülgen)

İ. H. Konyalı, medresenin kerpiç yapılı, dam örtülü olduğunu söyleyerek ilk inşasından sonra yenilendiğini ve mimari kıymetinin olmadığını, 30 Kasım 1925'te yıkıldığını söyler⁷⁶².

Aptullah Kuran, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan medresenin, dikdörtgen bir avlusunun olduğunu, iki eyvanlı (giriş ve ana eyvan), ana eyvanın iki yanında kubbeli birer odası ile 10-12 hücreli olabileceğini söyler⁷⁶³. Ancak Konya Şeriyeye Sicilinde yer alan medreseye ait tamir kaydında geçen, “*Medresenin kebir kubbe etrafında olan kemerlerin temelleri kırmızı çamur ve taş ile...*” şeklindeki bilgilerden kapalı avlulu bir plan şemasına sahip olduğu anlaşılmaktadır⁷⁶⁴.

Medresenin görünümü

Atabekiye/Atabey/Ağazâde Medresesi: Konya'da günümüze ulaşmayan bir diğer medrese, Atabekiyye Medresesi'dir. Çifte Merdiven Mahallesinde Kadı İzzeddin/Karpuzoğlu Camii'nin batısında bulunmaktaydı⁷⁶⁵. Medresenin banisi, II. İzzeddin Keykâvus'un atabeylerinden

⁷⁶² Konyalı, *a.g.e.*, s. 819.

⁷⁶³ Kuran, *a.g.e.*, s. 106.

⁷⁶⁴ Z. Atçeken, “İplikçi (Altun-Apa) Medresesi'nin Bilinmeyen Bir Yönü ve Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması”, *VD*, S. 22, Ankara 1991, s. 315-321; Atçeken, *a.g.e.*, s. 193.

⁷⁶⁵ Önder, *a.g.e.*, s. 153; Atçeken, *a.g.e.*, s. 240.

⁷⁶⁰ Kuran, *a.g.e.*, s. 105.

⁷⁶¹ Kuran, *a.g.e.*, s. 105; Sözen, *a.g.e.*, s. 104-107.

olan ve Cacaoğlu vakfiesinde de adı geçen Yaruk İnal oğlu Sevinç oğlu Atabey Aslandoğmuş'tur⁷⁶⁶. Kitabesi olmayan yapının, 654/1256 yılından sonra yapıldığı kabul edilmektedir⁷⁶⁷. Medresenin bir mescidi olduğundan kaynaklar bahseder⁷⁶⁸.

Kayıtlardan, tıpkı Sırçalı Medrese gibi bir fıkh medresesi olduğu anlaşılan medresede, devrin tanınmış bilginleri dersler vermiştir. Medresenin açılışında, Hz. Mevlâna, Şeyh Sıraceddin-i Urmevî, Muineddin Süleyman Perwane gibi alimler ve devlet adamları bulunmuşlardır⁷⁶⁹. Osmanlının son dönemlerinde kerpiç olduğu ifade edilen medrese, 1900'lü yılların başında yıkılmıştır⁷⁷⁰.

Gühertaş/Molla-i Atîk Medresesi: Selçuklu döneminden günümüze ulaşmayan bir diğer yapı, Gühertaş Medresesi'dir. Medrese, Çifte Merdiven Mahallesi, Seyfiye Medresesi yakınında, S. Ü. eski rektörlük binasının (şimdiki Taş Bina) doğusunda bulunmaktaydı⁷⁷¹. Arşiv vesikalarında yapının adı, Medrese-i Mevlâna, Medrese-i Gühertaş, Medrese-i Celaliye, Medrese-i Mevlâna Celaleddin olarak geçmektedir⁷⁷². Medresenin banisi, dizdar (kale muhafızı) lakabı ile bilinen I. Alâeddin Keykubâd'ın lalası Emir Bedreddin Gevhertaş'tır⁷⁷³. III. Murad dönemine ait Konya tahrir defterinde "*Gühertaş ibni Abdullah*" olarak geçmesinden dolayı Gühertaş'ın mühtedi olduğu anlaşıl-

maktadır⁷⁷⁴. Eflaki, Gevhertaş'ın uzun boylu, asil, hayrat sahibi ve sarayın has üstatlarından biri olduğunu söyler⁷⁷⁵. Günümüze ulaşmayan medrese, 630/1232 yılında inşa edilmiştir⁷⁷⁶. Ahmed Eflaki, Gevhertaş'ın bu medreseyi, Sultanü'l-Ulema Baha Veled'in isteği üzerine, onun çocukları için yaptırdığını söyler⁷⁷⁷.

Kadı Kalemşah Medresesi: Kadı Kalemşah Medresesi, Gazi Alemşah Mahallesi, bulunmaktaydı. Medrese, mescit ve zaviyeden oluşan külliyenin, inşa tarihi bilinmemektedir. Medrese ve diğer yapılar, XIII. yüzyıl sonlarında Zeyneddin Kadı Kalemşah tarafından yaptırılmıştır⁷⁷⁸. İbn Battuta, Konya'ya geldiğinde "*Bu şehirde kendisi de Ahi yiğitlerinden olan ve büyük bir tekkenin postnişinliğini yapan İbn Kalemşah adlı belde kadısının dergâhında konakladık. Bu adamın kalabalık bir öğrenci topluluğu vardır*" şeklinde verdiği bilgilerden Kalemşah'ın kadı olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır⁷⁷⁹. İbrahim H. Konyalı'nın, "*kubbeli taş bir yapı*" olduğunu söylemesinden hareketle medresenin muhtemelen kapalı avlulu bir plan şemasına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Küçük Karatay Medresesi: Kemaliye/Küçük Karatay Medresesi, Konya'nın Karatay İlçesi, Şemsi Tebrizi Mahallesi, Ankara Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Medresenin banisi, Selçuklu Veziri Celaleddin Karatay'ın kardeşi Emir Kemâleddin Turumtaş (Rumtaş)'tır⁷⁸⁰.

⁷⁶⁶ O. Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altunaba, Vakfiesi ve Hayatı", *TTK Belleten*, XI/42, Ankara 1947, s. 213; Konyalı, *a.g.e.*, s. 785; Atçeken, *a.g.e.*, s. 242.

⁷⁶⁷ Konyalı, *a.g.e.*, s. 785-787; Önder, *a.g.e.*, s. 153.

⁷⁶⁸ Konyalı, *a.g.e.*, s. 785.

⁷⁶⁹ Atçeken, *a.g.e.*, s. 58.

⁷⁷⁰ Önder, *Konya Maarif*, s. 19; Atçeken, *a.g.e.*, s. 246.

⁷⁷¹ Konyalı, *a.g.e.*, s. 791-802; Önder, *Mevlana Şehri*, s. 154.

⁷⁷² Atçeken, *a.g.e.*, s. 205.

⁷⁷³ İbni Bibi, *a.g.e.*, s. 164; Ahmed Eflaki, *a.g.e.*, s. 134, 314; Önder, *Mevlana Şehri*, s. 154; Atçeken, *a.g.e.*, s. 205.

⁷⁷⁴ Konyalı, *a.g.e.*, s. 793.

⁷⁷⁵ Ahmed Eflaki, *a.g.e.*, s. 134.

⁷⁷⁶ Konyalı, *a.g.e.*, s. 791; Sözen, *a.g.e.*, s. 194.

⁷⁷⁷ Ahmed Eflaki, *a.g.e.*, s. 134.

⁷⁷⁸ Önder, *a.g.e.*, s. 154.

⁷⁷⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. S. Aykut, İstanbul 2004, s. 412.

⁷⁸⁰ Önder, *a.g.e.*, s. 172.

1900'lü yıllarda Kemaliye Medresesi (Koyunoğlu Müzesi Arşivi-KTO).

Medresenin inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak Celaledin Karatay'ın 25 Cemâziyelevvel 651/23 Temmuz 1253 tarihli vakfiyesinde, Karatay Medresesi'nin yeri tarif edilirken Küçük Karatay Medresesi'nden bahsedilmektedir⁷⁸¹. Vakfiyede geçen, "... kendi malından payitaht Konya şehri içinde, kardeşi Emir Kemâleddin Turumtaş (Rumtaş) (Allah rahmet etsin)'ın medresesi hizasındaki caddede oradaki şöhreti ve teferrüdü dolayısıyla sınırlandırmaktan müstağni olan ve binası yüksek, sahası geniş, zemini güzel, göze ferahlık, insana neşe verici, sanki cennetin köşkerlerinden bulunan bir medrese bina etti" şeklindeki bilgilerden, Küçük Karatay Medresesi'nin yol aşırı karşısında bulunan Büyük Karatay Medresesi'nden önce inşa edildiği anlaşılmaktadır⁷⁸². Buradan hareketle medresenin, 1251'den önce inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Medresenin günümüze ulaşan eyvanı.

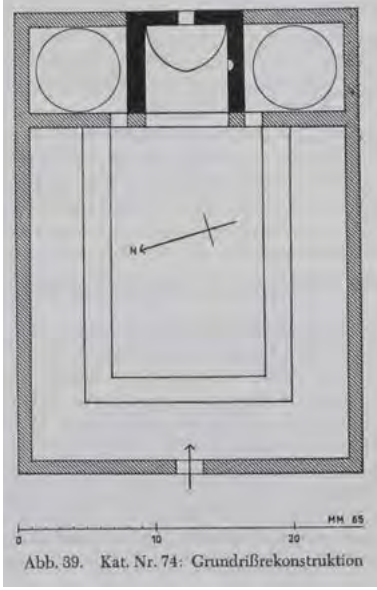
Uzun yıllar eğitim faaliyetlerine devam eden medrese, XIX. yüzyıl sonlarına doğru Mevlâna Dergâhı Postnişinlerinden Abdülvahid Çelebi'ye verilmiştir. Çelebi tarafından talebe hücreleri yeniden yapılmıştır⁷⁸³. 1939 yılında Abdülvahid Çelebi'nin yaptırdığı kerpiç hücreler tamamen yıkılmıştır⁷⁸⁴. Medreseden günümüze ana eyvan ile bunun iki yanındaki duvar kalıntıları dışında bir şey ulaşmamıştır. Eyvan, dıştan 8.68x7.61 m, içten 6.40x6.13 m ölçülerinde, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Duvar kalınlığı, doğuda 1.06 m, diğer cephelerde 1.25 m'dir. Eyvan kemeri yıkılmıştır. İki yanda 1.25 m kalınlığındaki duvarlar ile sınırlandırılan giriş açıklığı 6.00 m genişliğindedir. Ahşap bir camekanla kaplanmış açıklığa, ortasındaki dikdörtgen formlu bir kapıdan girilir.

⁷⁸¹ Turan, "Selçuklu Veziri Celaledin Karatay", s. 43.

⁷⁸² M. F. Uğur-M.M. Koman, *Selçuklu büyüklerinden Celâüddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri*, Konya 1940, s. 62; Turan, "Selçuklu Veziri Celaledin Karatay", s. 140.

⁷⁸³ Önder, *a.g.e.*, s. 173.

⁷⁸⁴ Atçeken, *a.g.e.*, s. 230.

Medresenin planı (M. Meinecke'den).

Duvar yüzeyi zeminden 2.20m. yüksekliğe kadar sıvalı ve badana boyalıdır. Bunun üzerinde devam eden 2.10 m yüksekliğindeki kısım, firuze renkli sırlı tuğlalardan oluşan geometrik bir kompozisyonla tezyin edilmiştir. Eyvanın alt bölümlerinin de çini ile kaplı ve zaman içinde harap olduğundan kaynaklar bahseder⁷⁸⁵. Eyvanın doğusunda sivri kemerli bir pencere, güney cephede bir mihrap bulunur.

Doğu cephe görünümü.

Lala Ruzbe Medresesi: Lala Ruzbe Medresesi, Konya İç Kalesi içerisinde bulunmakta⁷⁸⁶, bitişiğinde bir de hankâh yer almaktaydı. Her iki yapı da günümüze ulaşmamıştır. Medresenin banisi I. Alâeddin Keykubâd'ın Lalası Abdullah oğlu Ruzbe'dir. Lala Ruzbe, II. İzzeddin Keykâvus döneminde atabeylik görevinde bulunmuştur⁷⁸⁷. Baninin, Konya'da yaptırdığı Horozlu Han adıyla bilinen bir de kervansarayı bulunmaktadır⁷⁸⁸. İnşa tarihi bilinmeyen medresenin, XIII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde yapıldığı kabul edilmektedir⁷⁸⁹. Fatih Devri Karaman Eyaleti vakıflar defterine göre, harap olan medresenin gelirleri Seyfiye Medresesi'ne aktarılmıştır⁷⁹⁰.

Molla Cedid/Velediye Medresesi: Günümüze ulaşmayan bir diğer yapı Mevlâna Dergâhının kuzeybatısında yer alan Velediye Medresesi'dir. Sultan Veled adına XIII. yüzyıl sonlarına doğru yaptırılmıştır⁷⁹¹. M. Önder, medresenin tonoz ve kubbeli bir yapı olduğunu söyler⁷⁹². 1888 yılında Mevlevî Dergâhı Şeyhi Abdülvahid Çelebi, yapıyı, üzerine bir kat daha ilave ederek okul haline getirmiştir⁷⁹³. Cumhuriyetin ilanının akabinde ilkokul olarak hizmete devam etmiştir⁷⁹⁴. 1951 yılında Mevlâna Müzesi Meydanı düzenlenirken Belediye tarafından yıktırılmıştır⁷⁹⁵. 1888 yılına ait kita-

⁷⁸⁶ Konyalı, *a.g.e.*, s. 883.

⁷⁸⁷ İbni Bibi, *a.g.e.*, s. 159.

⁷⁸⁸ Soyman- Tongur, *a.g.e.*, s. 113.

⁷⁸⁹ Sözen, *a.g.e.*, s. 210.

⁷⁹⁰ Konyalı, *a.g.e.*, s. 883.

⁷⁹¹ M. Önder, "Son Yüzyıl İçerisinde Konya'da Yıkılan Selçuklu Eserleri", *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, s. 172.

⁷⁹² Önder, *a.g.m.*, s. 172.

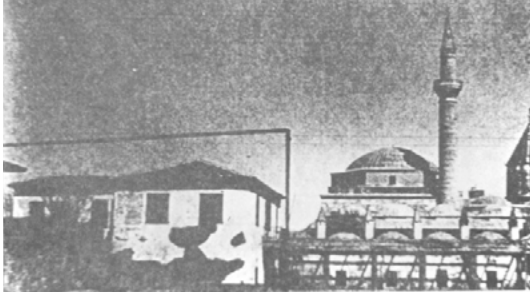
⁷⁹³ Önder, *Konya Maarif*, s. 5; Önder, *a.g.e.*, s. 172

⁷⁹⁴ Önder, *a.g.e.*, s. 173.

⁷⁹⁵ M. Önder, *a.g.m.*, s. 172-173; M. Önder, *a.g.e.*, s. 154.

⁷⁸⁵ Sözen, *a.g.e.*, s. 135.

be, Konya Müzesinde 904 numaralı envanterde kayıtlıdır.⁷⁹⁶

Sultan Veled Medresesinin yıkılmadan önceki durumu (M. Önder)

Sultan Veled Medresesinde Hz. Melvana, oğlu Sultan Veled ve Şemşi Tebrizi'yi tasvir eden bir XVIII. yüzyıl minatürü (Kahire Milli Kütüphanesi–Gülbin Mesare)

25 Ekim 1951 tarihli Yeni Konya Gazetesinde yer alan haber

⁷⁹⁶ Kitabının okunuşu şöyledir: “Medrese-i Sultan Veled idi an asıl bu mahal/ Şimdi mekteb oldu ferzendan-ı Mevlana’ya has/Postnişin Vahid efendidir sebep inşasına/Sıdkı’ya tarihi (Mekteb-i mes’adet efza menas) 1306”. Bk. M. Önder, a.g.e., s. 154.

Nalıncı/Nizamiye Medresesi: Nalıncı Medrese ve Türbesi, Konya il merkezi Kürkcü Mahallesinde, eski belediye binası, şimdiki İş Bankası Alâeddin Şubesinin 15-20 metre doğusunda, günümüzdeki Tekel binasının yerinde bulunmaktaydı.⁷⁹⁷ Yapının önünde sonraki yıllara Milli Kütüphane olarak da kullanılan Rehberi Hürriyet Mektebi’nin bulunduğu eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Medresenin adı kaynaklarda Nalıncı Medresesi, Nalıncı Baba Medresesi veya Nizamiye Medresesi olarak geçer.⁷⁹⁸

Medrese banisi, Nizameddin Ebül Hasan Ali ibn-i İlälmüş İbn-i İdris’idir.⁷⁹⁹ Hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Emir Nizameddin’in, 654/1256 yılında Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus’un Sultan Hanı bozgunu ardından Konya’dan çekilmesinden sonra, Konya’ya gelerek kenti düzene sokan bir kişi olduğundan kaynaklar bahseder.⁸⁰⁰ Halktan topladığı paraları, Moğol kumandanı Baycu’ya vererek şehri tahrip edilmekten kurtarmıştır.⁸⁰¹ Anonim Selçukname ise, Nizameddin Ebül Hasan ibn-i İlälmüş İbn-i İdris’in, Konya şehrinin Baycu tarafından tahrip edilmesini engellemek için, dört katır yükü ağırlığında altın ve mücevher karşılığında şehri tahribattan kurtardığından bahseder.⁸⁰² Ayrıca

⁷⁹⁷ Konyalı, a.g.e., s. 884; Önder, a.g.e., s. 177; Ö. Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s. 43; M. Yıldırım, *Konya’da Kaybolan Türk İslam Eserleri*, Konya 2015, s. 131.

⁷⁹⁸ Baltacı, a.g.e., s. 292.

⁷⁹⁹ Önder, a.g.m., s. 171.

⁸⁰⁰ O. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1958, s. 68-69; Konyalı, a.g.e., s. 885.

⁸⁰¹ Baltacı, a.g.e., s. 292.

⁸⁰² Turan, *Türkiye Selçukluları*, s. 70.

Emir Nizameddin, üstâdü'd-dâr (saray kahyası) olarak görevde bulunmuştur⁸⁰³.

Medresenin inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Ancak III. Murad dönemi tahrir defterinde geçen “*Vakf-i medrese-i Emir Nizamüddin b. Hasan Ali b. İlmîş b. İdris, bi tarihi sene hamsi ve selâsîn ve sitte mie*” şeklindeki ibareden 635/1237 yılında inşa edildiği yazılıdır⁸⁰⁴. Medrese ve türbenin mimarı, günümüzde İnce Minareli Medrese Taş ve Ahşap Eserler Müzesinde bulunan kufi hatla yazılmış kitabeye göre, “*Amel-i Kelûk bin Abdullah*”tır⁸⁰⁵.

Evliya Çelebi'nin Konya'daki medreseler içerisinde en meşhurunun Nalınca Medresesi olduğunu söylediği yapının vakıfları arasında; Konya Sipahi Pazarında bir tacir dükkanı, Konya yakınında 50, Tatak yolunda 20 dönüm tarla⁸⁰⁶, Çumra'ya bağlı Okcu, Büyükkalan, Küçükalan, Akçakuyu ve Gövercinlik köylerinin yarısı, Bit Pazarı, Buğday Pazarı ve Bedesten yanındaki dükkanlar bulunmaktadır⁸⁰⁷.

Abdullah Uzun, medresenin 1927 yılında⁸⁰⁸, Z. Atçeken 1931 yılında yıkıldığını söyler⁸⁰⁹. Mustafa Yıldırım ise, 25 Ağustos 1927'de Konya Mıntukası Âsâr-ı Atika Muhipler Cemiyeti

Heyeti Merkeziyesinin (Konya Eski Eserleri Sevenler Derneği) karşı koymasına rağmen bir gecede yıktırıldığını ifade eder⁸¹⁰.

Medrese paye bakımından 950/1543-44 tarihinde otuzlu medreseler içerisinde yer almıştır. Nalınca Medresesinde Ece Halife Yâkub Efendi (H. 929), Ahî-zâde Mehmed Efendi (H. 956), Kara Abdurrahman Efendi (H. 950) müderrislik görevinde bulunmuştur⁸¹¹. XVI. yüzyılda 40'lı medreseler arasındadır⁸¹². XVII. yüzyılda medresede görevli müderrisler 20-25 akçe, câbisi ise 1 akçe ücret almaktaydı⁸¹³. 28 Cemaziyelevvel 1239/30 Ocak 1824 ve 6 Recep 1247/11 Aralık 1830 yıllarında medreseye çeşitli atamalar yapılmıştır. 18 Şevval 1297/23 Eylül 1880 tarihinde medresenin müderrisi ve mütevellisi Ahmed Efendi'dir. 1914 tarihinde beş talebesi bulunmaktaydı⁸¹⁴.

Pamukçu/Penbe Furuşân Medresesi: Medresenin banisi ve inşa tarihi, bilinmemektedir. Çeşitli yayınlar, Pamukçular Medresesi'nin Altunapa Medresesi'nin diğer adı olduğundan bahseder⁸¹⁵. İ. H. Konyalı ise, İplikçi Camii civarında olduğunu söyler⁸¹⁶. Eflaki, medresenin müderrisinin devrin önemli bilim adamlarından Mevlâna Safiyyüddin-i Hindi olduğunu söyler⁸¹⁷. Hz. Mevlâna, Konya'da Altunapa,

⁸⁰³ Konyalı, *a.g.e.*, s. 885.

⁸⁰⁴ Konyalı, *a.g.e.*, s. 885.

⁸⁰⁵ Z. Bayburtluoğlu, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum 1993, s. 130.

⁸⁰⁶ Y. Küçükdağ, *Lale Devrinde Konya*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1989, s. 51.

⁸⁰⁷ Konyalı, *a.g.e.*, s. 884-886; M. A. Erdoğan, “Onbeşinci Yüzyıl Sonlarında Kadar Konya Medreseleri”, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, I, Konya 1998, s. 37; C. Arabacı, *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya 2017, s. 191.

⁸⁰⁸ A. Uzun, “Konya'da Yıkılan Selçuklu ve Osmanlı Eserleri”, *KTO İpek Yolu Dergisi*, S. II, Konya 1999, s. 82.

⁸⁰⁹ Atçeken, *a.g.e.*, s. 57.

⁸¹⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 134.

⁸¹¹ Baltacı, *a.g.e.*, s. 292.

⁸¹² Ergenç, *a.g.e.*, s. 43.

⁸¹³ Oğuzoğlu, *17. Yüzyıl Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinde Araştırma*, A.Ü. DTCF Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1980, s. 33; Y. Oğuzoğlu, “17. yüzyılda Konya Şehrindeki İdari ve Sosyal Yapılar”, *Konya*, (Haz. Fevzi Halıcı), Konya 1984, s. 97-108.

⁸¹⁴ Arabacı, *a.g.e.*, s. 192-193.

⁸¹⁵ Konyalı, *a.g.e.*, s. 887.

⁸¹⁶ Konyalı, *a.g.e.*, s. 886.

⁸¹⁷ Ahmed Eflaki, *a.g.e.*, s. 309.

Gühertaş, Akıncı ve Kadı İzzeddin olmak üzere dört medresenin müderrisi idi. Ayrıca babası Bahaeddin Veled ölene kadar Altunapa Medresesi'nde oturmuş olmalarından dolayı bu medresenin, Pamukçular Medresesi olabileceği ifade edilir⁸¹⁸. Ahmed Eflaki, Mevlâna ile Şemş-i Tebrizi'nin buluşmalarından bahsederken Mevlâna hazretlerinin “*Penbefiruşan=Pamukçular*” Medresesinden çıktığını, yola devam ederken Şemş-i Tebrizi ile buluştuklarını, Mevlâna'nın Şemseddin'in elini tutarak yaya olarak kendi medresesine götürdüğünden bahseder⁸¹⁹.

Seyfiye Medresesi: Seyfiye Medresesi, eski Selçuk Üniversitesi Rektörlük binası şimdiki Taş Bina (Darü'l Muallimat) olarak adlandırılan yapının doğusunda Çifte Merdiven Mahallesi'nde, Karasungur Türbesi'nin yakınında bulunmaktaydı⁸²⁰. Medresenin banisi, Celaeddin Karatay'ın kardeşi Seyfeddin Karasungur'dur⁸²¹. İnşa tarihi bilinmeyen medrese, XII. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olmalıdır⁸²². M. Önder, medresenin XVIII. yüzyıl sonlarında harap olup yıkıldığını söylese de⁸²³ arşiv vesikalarında yer alan bilgilerden medresenin XIX. yüzyıl sonlarına kadar faaliyetine devam ettiği anlaşılmaktadır⁸²⁴.

Şeref Mesud Medresesi: Ak Camii Mahallesi'nde yer alan medresenin banisi Şerefşah oğlu Mesud'dur⁸²⁵. Medresenin inşa tarihi, bilinmemektedir. İ. H. Konyalı, medresenin

637/1239 yılında inşa edildiğini⁸²⁶; M. Önder, 639/1241 yılında yaptırıldığını söyler⁸²⁷. Şeref Mesud'un bir diğer yapısı, medresenin bitişiğinde bulunan hankâhdır. Hankâha ait altı satırlık kitabe, günümüzde Hoca Ali Mescid'i üzerine konulmuştur. Bu kitabeğe göre hankâh II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatı yıllarında 637/1239 tarihinde inşa edilmiştir. Kitabede hankâhın sofilere, fakihlere, gelip geçenlere konaklamaları için tahsis edildiği yazılıdır⁸²⁸.

Tacü'l Vezir Medresesi: Mescid, medrese, hankâh ve türbeden oluşan yapılar topluluğu Konya şehir merkezinde Fuar alanı içerisinde⁸²⁹.

Medrese ve türbenin eski durumu (VGM Arşivi)

Medrese, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) saltanat yıllarında, Taceddin Ahmed tarafından 637/1239 yılında yaptırılmıştır⁸³⁰. Külliye yapılarından sadece türbe günümüze ulaşabilmiştir. 978/1750 tarihli bir keşifte, harap olan medresenin 100 altın

⁸¹⁸ Konyalı, *a.g.e.*, s. 887.

⁸¹⁹ Ahmed Eflaki, *a.g.e.*, s. 163-164.

⁸²⁰ Önder, *a.g.e.*, s. 153.

⁸²¹ Önder, *Konya Maarif*, s. 16.

⁸²² Sözen, *a.g.e.*, s. 202.

⁸²³ Önder, *a.g.e.*, s. 153.

⁸²⁴ Atçeken, *a.g.e.*, s. 234.

⁸²⁵ Önder, *a.g.e.*, s. 153

⁸²⁶ Konyalı, *a.g.e.*, s. 387.

⁸²⁷ Önder, *a.g.e.*, s. 153.

⁸²⁸ Konyalı, *a.g.e.*, s. 387; Önder, *a.g.e.*, s. 153.

⁸²⁹ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 900.

⁸³⁰ Soyman- Tongur, *a.g.e.*, s. 108; Konyalı, *a.g.e.*, s. 900; Önder, *a.g.e.*, s. 154; Kuran, *a.g.e.*, s. 106; Sözen, *a.g.e.*, s. 127.

ile tamir edilmesinin mümkün olduğu belirtilmiştir⁸³¹. M. Önder, medresenin 1869 yılında yıkıldığını söyler⁸³². Ancak Konya Şeriyeye Sicillerinde geçen, “*Medrese-i mezkûre el-yevm ma'mur*” şeklindeki bilgilerden hareketle 1906 yılında medresenin faal olduğu anlaşılmaktadır⁸³³. Fuar alanı/Dede Bahçesinin genişletilmesi sırasında, 1967 yılında yıktırılmıştır⁸³⁴.

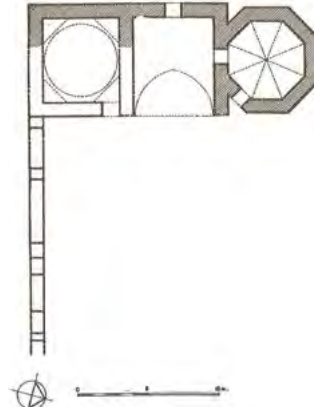
Şehabeddin Uzluk, medresenin harap olduktan önceki durumunu hakkında şu bilgileri aktarır: “.. *Bütün yapıdan yalnız Türbe ortadadır. Diğer kısımlar tamamıyla mahvolmuştur....büyük portalden sonra avluya dahil oluyorduk. İki taraftan odalar, batıda eyvan, solda üstü kubbeli bir oda sağda şimdiki türbe vardı. Eyvanın pek süslü çinileri gözümün önündedir*”⁸³⁵.

Medresenin harap durumu ve türbe (A. Gabriel)

Aptullah Kuran, yapının yıkılmadan önceki durumu hakkında şu bilgileri aktarır: “*Medresenin bir yanında kışlık dersane diğer yanında türbe bulunan ana eyvanının duvarları halen ayakta. 5.70 m. eninde, 6.95 m. derinliğinin*

deki eyvanın çatısı çökmüştür; fakat kuzey duvarı üstündeki tonoz başlangıcından bu hacmin beşik-tonozla örtülü olduğu neticesini çıkarıyoruz. Kuzey-batı kösesindeki tromptan üstü kubbeli olduğu anlaşılan kışlık dershanenin eni 5.60 metredir. Boyu ise, eyvanın derinliği 6.50 m., duvar kalınlığı 90-100 cm. olduğuna göre 6 metre civarındadır. Eyvanın kuzeyindeki türbe son yıllarda onarıldığı için iyi durumda bulunuyor. Türbenin kapısı eyvan duvarıyla sekizgenin medrese avlusuna bakan yüzünün teşkil ettiği üçgenin içindedir. Bu tertipten, türbenin medreseyle birlikte inşa edildiğini, sekizgenin doğu yüzüne bitişik bir hacim bulunduğunu -aksi halde türbenin kapısını bu yüze koyarak türbeye daha az girift bir kapı açarlardı-ve türbe kapısının dersane kapısının mütenazarı olarak avluya açıldığını anlıyoruz. Avlunun eni takriben 10 metre olmak gerekir. Boyunu ve medresenin plan şemasını tespit etmek ancak burada yapılacak bir kazıya bağlıdır. Şimdilik Tacü'l-Vezir Medresesi'nin, bir cephesi kubbeli bir dersane, beşik-tonozlu bir eyvan ve sekiz köşeli bir türbeden meydana gelen bir medrese olduğuna işaret edecek, daha fazla bir şey söyleyemeyeceğiz”⁸³⁶.

Medresenin planı (A. Kuran'dan)

⁸³¹ Atçeken, *a.g.e.*, s. 212.

⁸³² Önder, *Konya Maarif*, s. 24.

⁸³³ Atçeken, *a.g.e.*, s. 212.

⁸³⁴ Önder, *a.g.m.*, s. 172.

⁸³⁵ Ş. Uzluk, *Konya Abideleri*, Konya 1939, s. 29.

⁸³⁶ A. Kuran, *a.g.e.*, s. 106-107.

M. Sözen ise, yapının plan şeması hakkında şu bilgileri aktarır: “Açık, eyvanlı olduğu kesinlikle bilinen bu medresenin, iki veya dört eyvanlı olup olmadığı henüz karanlıkta kalmaktadır. Kalan kısımlar kesme ve moloz taşlardanır. Tuğladan, sivri bir beşik tonozla örtülü olduğu anlaşılan ana eyvanın, tam eksen üzerinde bir, yanlarda niş olması ve daha sonra pencereye çevrilmesi muhtemel iki açıklığı vardır. Ana eyvan duvarının ise sırlı tuğla ve çinilerle bezeli bulunduğu, eldeki fotoğraftan ancak dikkatli bakınca anlaşılmaktadır. Sondajlarda da -az olmakla beraber- cini parçalarına rastlanmıştır. Bu eyvanda yapı malzemesi olarak tonoz başlangıçlarına kadar kesme taş, örtüde tuğla kullanılmış, aynı sistem kubbeli mekanda da tekrarlanmıştır. Bu kubbeli kısmın bugün yalnız iki trompu belli olmakta, girişi ve duvarlarının büyük bir kısmı yıkılmış bulunmaktadır. Eskiden düz hatıllı bir girişi, onun üzerinde avlu revaklarının kemer ayakları ve arkasında tuğladan bir kubbenin bulunduğu açıkça gözükmektedir. Bu kubbe, oldukça basıktır ve çizgili trompları aşağıdan başlamaktadır. Türbe ve medrese aynı devirde yapılmış delildir. Türbe önce yapılmış, medrese daha sonra buna eklenmiştir. Böylece ortada bir ana eyvan, solda kubbeli dersane kısmı, daha önce yapılmış olan türbeye eklenmiş ve biraz da türbe duvarının içine gömülmüştür. ..bu medresenin avlulu, revaklı olduğu, ortadaki ana eyvanın sağında daha önce var olan bir türbe, solunda kubbeli kışık dershanenin yer aldığı belli olmaktadır. Giriş kısmı ve medrese hücreleri yıkılmış olduğundan, iki veya dört eyvanlı olup olmadığı konusunda ancak kazının tamamlanmasından sonra bilgi edinilebilecektir. Bu yüzden açık eyvanlı olduğunu bildiğimiz halde, tam şekli karanlıkta kaldığından,

açık eyvanlı medreseler grubunda yapıyı belirli bir yere koyamadık”⁸³⁷.

Medrese ana eyvanı (A. Kuran'dan)

Dershane üst örtü geçiş ögesi (A. Kuran'dan)

⁸³⁷ Sözen, a.g.e., s. 128-129.

SONUÇ

Orta Çağ'ın en önemli eğitim yapılarından biri olan medreseler, Anadolu'da Artuklu, Danişmendlilerle ilk örneklerini vermiş akabinde Selçuklular aynı anlayışla hakimiyeti altındaki şehirleri, bir ilim ve kültür merkezi haline getirmiştir. Türkistan'da Karahanlı, Gazneli ve Selçuklularla başlayan bu gelişim, en güzel ve anıtsal örneklerini yine bu coğrafyada ortaya koymuştur.

Kaynağını Türkistan ev plan tipinden alan medreseler; avlu durumuna, kat ve eyvan sayısına göre tipolojilendirilmiştir⁸³⁸. Bu çalışmada ele alınan Karatay, İnce Minareli ve Ali Gav medreseleri kapalı avlulu; Sırçalı Medrese açık avlulu tiptedir. Eyvan sayısı; Karatay ve İnce Minareli Medrese'de bir, Sırçalı ve Ali Gav medreselerinde ikidir. Avlu, Sırçalı Medresede dikdörtgen, diğer üç medresede kare planlı olup üzeri, aydınlık fenerli kubbe ile örtülmüştür. Avluların üzeri ister açık ister kapalı olsun ortalarında genellikle bir su yapısı bulunmaktadır.

Avlunun, iki yada üç tarafında tonoz ile örtülü talebe hücreleri ile servis mekanları yer alır. Hücrelerin avluya bakan cephelerinde birer kapısı, dışarıya açılan mazgal formulu birer penceresi bulunur. Girişin karşısında yer alan ana eyvan, avlu zemininden bir kademe yükseltilmiştir. Üzeri tonoz örtülü ana eyvanın, bazı örneklerde mescit olarak kullanıldığı, kible yönünü gösteren mihrabın varlığından anlaşılmaktadır. Sırçalı Medrese ile Kemaliye Medresesi'nde ana eyvan, aynı zamanda mescit olarak kullanılmaktaydı. Ana eyvan mescit olarak kul-

lanılabildiği gibi bazı örneklerde dıştan yapıya bitişik (İnce Minareli Medrese) yada eyvan dışında başka bir bölümün mescit olarak tasarlandığı uygulamalar da bulunmaktadır.

Ana eyvanın iki yanında, soğuk havalarda derslerin yapıldığı kubbe ile örtülü kışlık der-shane odaları bulunur. İncelenen dört medresede, ana eyvanın iki yanında kubbe ile örtülü odalar vardır. Eyvanın solunda olanı, Karatay Medresesinde olduğu gibi türbe olarak tasarlanmıştır. Türbeler, medrese içerisinde bir mekân olabildiği gibi dıştan yapıya bitişik de olabilmektedir.

Dıştan sade bir görünüme sahip olan medreselerin, en dikkat çekici bölümü, ana caddeye veya sokağa açılan ön cepheleridir. Cephe ortalarına yerleştirilen ve yapıya girişi sağlayan, yüzeyden dışarı taşırılmış anıtsal taçkapılar, zengin süslemeleri ile dikkati çeker. Dışa kapalı bir mimariye sahip olan Selçuklu medreselerinin diğer cepheleri de hücrelere açılan mazgal formulu pencereler ile hareketlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Konya'da Selçuklu döneminde inşa edilen ve günümüze sağlam olarak ulaşabilen dört önemli yapı; Karatay, İnce Minareli, Ali Gav ve Sırçalı Medrese'dir. Bunlardan Karatay, İnce Minareli ve Sırçalı medreselerin yapıları; planı, mimarisi, zengin çini, taş ve mermer süslemeleri ile dikkati çekmektedir. Zaman içerisinde çeşitli sebeplerle ortadan kal-kan veya çok az bir bölümü günümüze ulaşabilen medreseleri ile Konya'nın, Selçuklu döneminde bir ilim ve kültür merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Ata yadigârı bu eserlerin korunması, yeniden işlevlendirilmesi ve gelecek nesillere aktarılması için gerekli koruma önlemlerinin alınması son derece önemlidir.

⁸³⁸ Kuran, a.g.e., s. 8-9.

KAYNAKÇA

- AHMED EFLAKÎ, *Ariflerin Menkıbeleri*, (Çev. T. Yazıcı), C. I-II, İstanbul 1973.
- AKOK, Mahmut, “Konya’da Sırçalı Medrese’nin Röhlöve ve Mimarisi”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, C. XVIII, S. 1-2, Ankara, 1969, s. 5-16.
- ALTUN, A., *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988.
- ARABACI, C., *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*, Konya 2017.
- ASLANAPA, O., *Türk Sanatı*, İstanbul 1999.
- ATÇEKEN, Zeki, “İplikçi (Altun-Apa) Medresesi’nin Bilinmeyen Bir Yönü ve Osmanlılar Zamanında Bakımı ve Kullanılması”, *VD*, S. 22, Ankara 1991, s. 315-321.
- ATÇEKEN, Z., *Konya’daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması*, Ankara 1998.
- ATÇEKEN, Z. “Şer’iyye Sicil Kayıtlarına Göre Konya Selçuklu Medreselerinde Osmanlılar Zamanında Görev Yapan Müderrisler”, *KTO Konya İpekyolu Dergisi* I, Konya 1999.
- BAKIRER, Ö., *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Türk Mimarisinde Tuğla Kullanımı*, I, Ankara 1981.
- BALTACI, C., “Medrese ve Elemanları”, *Diyanet Dergisi*, C. XIV, S. 3, 1977, s. 133-141.
- BALTACI, C., *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, C. I, İstanbul 2005.
- BAYBURTLUOĞLU, Z., *Anadolu’da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum 1993.
- BAYKARA, T., *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985.
- BAYRAM, Sadi-Ahmet Hamdi Karabacak, “Sahib Ata Fahrü-d-Din Ali’nin Konya İmaret ve Sivas Gök Medrese Vakfiyeleri”, *VD.*, S. 13, Ankara 1981, s. 31-69.
- BİLGE, M., *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984.
- BİLHAN, S., “900 Yıllık Bir Türk Öğretim Kurumu Buğra Han Tamgaç Medresesi Vakıf Belgesi”, *A.Ü. Eğitim Bilimleri Dergisi*, C. XV, S. 2, Ankara 1982, s. 117-124.
- CAN, Y., 1995, *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı*, Ankara.
- CANTAY, T., “Konya Karatay Medresesi’nin İnşa Tarihi ve Mimari Kuruluşu”, *Röhlöve ve Restorasyon Dergisi* VI, Ankara 1987, s.25-30.
- CEZAR, M., *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977.
- ÇAYCI, A.-YAVUZYLMAZ, A., “Anadolu Selçuklu Mimarisi”, *Türk İslam Sanatları Tarihi*, Ankara 2020, s. 215-272.
- EMİNOĞLU, M., *Konya Karatay Medresesi Yazı İncileri*, Konya 2012.
- ERDEMİR, Y., *Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi*, Konya 2009.
- ERDEMİR, Y., *Karatay Medrese Çini Eserler Müzesi*, Konya 2009.
- ERDEMİR, Y., *İnce Minareli Medrese*, Konya 2009.
- ERDEMİR, Y., “Sahip Ata Ailesinin Türbesi ve Nadide Çinileri Üzerine”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (SEMA)*, Yıl:3 Sayı:3 2018, s. 253-302.
- ERDOĞRU, M. A., “Onbeşinci yüzyıl sonlarında kadar Konya Medreseleri”, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi*, I, Konya 1998, s. 35-40.
- ERGENÇ, Ö., *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.
- ERGİN, O. N., *Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi*, İstanbul 1939.
- GEDİK, A., “Karatay Medresesi Taç Kapısındaki Celf Yazıların Hat Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi”, *İstem*, 3, Konya 2004, s. 165-189.
- İBN BATTÛTA (Ebû Abdullah Muhammed Tancî), *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, çev. A. S. Aykut, İstanbul 2004.
- İBN BÎBÎ (el- Hüseyin bin Muhammed bin Ali el- Cafferî er- Ruggedî), *El- Evâmirü’l- ‘Alâ’iye fi’l- Umûri’l- ‘Alâ’iye*, II, (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 1996.
- KAYAOĞLU, İ., *İslam Kurumları Tarihi*, II, Konya 1994.
- KAZICI, Z., *Anahatlarıyla İslâm Eğitim Tarihi*, İstanbul 2012.
- KONYALI, İ. H., *Abideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.

- KÖPRÜLÜ, F., *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Ankara 1991.
- KURAN, A., 1969, *Anadolu Medreseleri*, I, Ankara.
- KÜÇÜKDAĞ, Y., *Lale Devrinde Konya*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya 1989.
- MEINECKE, Michael, *Fayencedekorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien*, C. II, Tübingen 1976.
- MÜLAYİM, S., “Konya Karatay Medresesinin Ana Kubbe Geometrik Bezemesi”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 11, İstanbul 1982, s. 111-132.
- NASIR-I HÜSREV, *Sefername*, İstanbul 1967.
- OĞUZOĞLU, Y., *17. Yüzyıl Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinde Araştırma*, A.Ü. DTCF Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1980.
- OĞUZOĞLU, Y., “17. yüzyılda Konya Şehrindeki İdari ve Sosyal Yapılar”, *Konya*, (Haz. Fevzi Halıcı), Konya 1984, s. 97-108.
- ÖNDER, M., *Konya Maarif Tarihi*, Konya 1952.
- ÖNDER, M., *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971.
- ÖNDER, M., “Son Yüzyıl İçerisinde Konya’da Yıkılan Selçuklu Eserleri”, *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Konya 1993, s. 169-178.
- ÖNDER, M., “Konya’da Karatay Medresesi Portalı Kibitabeleri”, *Aslanapa Armağanı*, Bağlam Yayınları, İstanbul 1996, s. 163-168.
- ÖNGE, Y., “Konya Ali Gav Zaviyesi ve Türbesi”, *Önasya*, C. III, S. 28, (Aralık 1967), Ankara 1967, s. 15-22.
- ORAL, Zeki, “Konya Sırçalı Medrese”, *Bellekten*, C. XXV, S. 99, Ankara, 1961, s. 355-396.
- ÖZYILMAZ, Ö., *Osmanlı Medreselerinde Eğitim Programları*, Ankara 2002.
- SOYMAN, Faik-Tongur, İbrahim, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya 1944.
- SÖZEN, M., *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler devri*, I, İstanbul 1970.
- SÖZEN, M., *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikler Devri*, II, İstanbul 1972.
- TALAS, M. A., *Nizamiye Medresesi ve İslam’da Eğitim-Öğretim*, çev. S. Cihan, Samsun 2000.
- TANPINAR, A. H., *Beş Şehir*, İstanbul 1969.
- TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim, *Mimar Kemalettin’in Yazdıkları*, Ankara 1997.
- TURAN, Osman, “Selçuk Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, *TTK Bellekten*, XI/42, Ankara 1947, s. 197-235.
- TURAN, O., “Selçuk Devri Vakfiyeleri III: Celâleddin Karatay, Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *TTK Bellekten*, XII/45, Ankara 1948, s. 17-158.
- TURAN, O., *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara 1958.
- UĞUR, M. F.-Koman, M. M., *Selçuklu Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, İstanbul 1934.
- UĞUR, M. F.-Koman, M. M., *Selçuklu Büyüklerinden Celâlüddin Karatay ile Kardeşlerinin Hayat ve Eserleri*, Konya 1940.
- UZLUK, Ş., *Konya Abideleri*, Konya 1939.
- UZUN, A., “Konya’da Yıkılan Selçuklu ve Osmanlı Eserleri”, *KTO İpekyolu Dergisi*, S. II, Konya 1999, s. 82.
- YAVAŞ, A., *Anadolu Selçuklu Veziri Sâhib Ata Fahredîn Ali*, Ankara 2015.
- YAVUZYLMAZ, A., “Afyon’dan Konya’ya Gezginlerin Gözüyle Sahip Ata Yapıları”, *Uluslararası Orta Anadolu Ve Akdeniz Belikleri Tarihi, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu IV, Sahip Ata-oğulları ve Turgutoğulları Beylikleri*, Konya 2018, s.369-418.
- YAVUZYLMAZ, A., 2021, *Anadolu’daki XVI. Yüzyıl Osmanlı Medrese Mimarisi*, N.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya.
- YAVUZYLMAZ, A.-ÇAYCI, A., “Sahip Ata ve Oğullarının Su Yapıları”, *Sahip Ata Araştırmaları*, Konya 2022, s.189-238.
- YETKİN, Ş., *Anadolu’da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınevi, İstanbul 1986.
- YILDIRIM, M., 2015, *Konya’da Kaybolan Türk İslam Eserleri*, Konya 2015.

KONYA'DAKİ SELÇUKLU TÜRBELERİ

Yaşar ERDEMİR

Emekli Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, yerdemir42@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-2745-5422.

ÖZ

Arapça “Türb” kökünden toprak anlamına gelen türbe, en geniş anlamda devlet adamları ve dini şahsiyetler başta olmak üzere, toplum tarafından kabul görmüş sevilen, sayılan, itibar sahibi tanınmış kişiler için yapılmış olan mezar anıtlardır diye tanımlanabilir. Bu tanımlamaya paralel olarak çok geniş topraklara dağılmış olan ve çeşitlilik gösteren türbeler; kümbet, kubbe, makam, buk’a tarih, meşhed, makbere, ravza gibi isimlerle de anılmıştır.

Anadolu’nun Türk hâkimiyetine girmesiyle başkent yapılan Konya, baştanbaşa imar edilerek yeni bir çehreye kavuşmuş: özellikle de Selçukluların zengin abidevi yapılarıyla ortaçağın en önemli kültür merkezlerinden biri haline gelmiştir. Tarihi İpekyolu güzergâhı ve kervan yollarının kesiştiği coğrafi konumu ve siya-

si merkez olmasıyla cazibesi daha da artmış, devlet erkânı başta olmak üzere dönemin ileri gelenleri tanınan şahsiyetleri, bilim insanları, tasavvuf erbabı sanatçıları vb. buraya akın etmiştir. Türk İslam kültürünün şekillendirildiği bu çehre, eğitim-öğretim kurumlarının yanında dini, ticari, sosyal ve tasavvuf yapılarıyla taşlanmış olup bunlardan birisini türbeler teşkil etmektedir. Bu çalışmada başkent Konya’da Selçuklu döneminde inşa edilen türbeler plan mimari ve süsleme özellikleriyle kısaca tanıtılarak Türk Türbe mimarisindeki yeri ve önemi tespit edilecektir. Konya’daki türbe sayısının çokluğu ve plan tiplerinin çeşitliliği nedeniyle teferruata gidilmemiş bir özetleme yapılarak sayılı örneklerle yetinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Konya, Türbe, Kümbet, Selçuklu, Çini.

SELJUK TOMBS IN KONYA

ABSTRACT

The tomb, which means soil from the Arabic word ‘turb’, can be defined in the broadest sense as the grave monuments built for well-known, respected people who were accepted by society, especially statesmen and religious figures. In parallel with this definition, the mausoleums, which are spread over a wide area and show diversity, have also been referred to by names such as cupola, dome, makam, buk’a tarih, mashhad, makbere, ravza.

Konya, which was made the capital after Anatolia came under Turkish rule, was completely reconstructed and gained a new face: it became one of the most important cultural centers of the Middle Ages, especially with the rich monumental structures of the Seljuks. Its geographical location at the intersection of the historical Silk Road route and caravan routes and its being a political center further increased its appeal, and it was visited by dignitaries, prominent figures of the period, scientists, Sufi artists, etc. flocked here. This face, shaped by Turkish-Islamic culture, is crowned with religious, commercial, social and Sufi structures as well as educational institutions, one of which is mausoleums. In this study, the tombs built during the Seljuk period in the capital Konya will be briefly introduced with their plan architecture and decoration features, and their place and importance in Turkish Tomb architecture will be determined. Due to the large number of tombs in Konya and the diversity of plan types, a summary was made without going into detail and only a few examples were provided.

Keywords: Konya, Tomb, Cupola, Seljuk, Çini.

GİRİŞ

Türklerin Anadolu’yu vatan tutup Konya’yı başkent yapmalarıyla birlikte hızla başlayan yeni imar faaliyetleri ile birlikte şehrin çehresi kısa zamanda değişmiş, siyasi başkent olmasının yanında, aynı zamanda Türk-İslam kültürünün şekillendirdiği bir mimarlık ve sanat merkezi de haline gelmiştir. Tarihi ipek yolu güzergâhındaki bu coğrafyada doğudan batıya, kuzeyden güneye ülkeyi bir ağ gibi saran kervan yolları Konya’da keşişmiş, dinî, tarihi, ilmî, siyasi, sosyal ve eğitim kurumları burada filizlenerek kök salmıştır. Türbeler de bunlar arasında olup konuyla (türbe-kümbet) ilgili bir hayli çalışma yapılmıştır⁸³⁹.

Devlet adamları ve dinî şahsiyetler başta olmak üzere sevilen, sayılan, toplum tarafından kabul görmüş kişiler için yapılmış olan bu mezar anıtları türbe, kümbet, kubbe, makam, meşhed, makbere, ravza, darıh, buk’a gibi isimlerle de anılmıştır. Bu adlandırma genellikle yapının ait olduğu şahsın makam ve mevki, mensup olduğu sosyal, dini ve siyasi durumlarıyla da ilgili olup eserin mimari özelliğini de yansıtmakta, zaman zaman birbirinin yerine de kullanılmaktadır. Genellikle kare planlı ve ütü kubbeye örtülü mezar anıtlarına türbe denilirken, çokgen veya silindirik gövdeli olup üstü piramidal ya da konik külahla örtülü olanlar kümbet olarak adlandırılmıştır. Ancak bu ayırım her zaman söz konusu olmamış, Kayseri Döner Kümbet ola-

⁸³⁹ H. Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara, 1996, s.185-191; O. C. Tuncer, *Anadolu Kümbetleri -1-Selçuklu Dönemi*, Ankara 1986, s.178-183; M. O. Arık, “Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri”, *Anadolu (Anatolia)*, S. XI, Ankara 1969, s.57-119; İ. Osman, “Türbe”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. LI, İstanbul 2012, s. 464-466; S. Doğan, “Kümbet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, İstanbul 2002, s. 547-550.

rak bilinen onikigen planlı ve külahla örtülü Şah Cihan Hatun'un mezar anıtının kitabesinde türbe olarak zikredilmiş⁸⁴⁰ ve yine aynı şekilde Konya Alâeddin Camii'nin avlusundaki sekizgen planlı üstü açık kümbetle ilgili avlu duvarındaki kitabede, Sultan I. İzzeddin Keykâvus, eserin yapımını emrederken adını türbe olarak yazdırmıştır⁸⁴¹. Bu husus halk arasında bir ayrıma tabi tutulmamış; ister kubbeli, ister külahlı olsun hepsi türbe olarak söylenegelmiştir. Böylece türbenin kümbeti de içine alan daha kapsamlı bir anlam taşıdığı ortaya çıkmakta, kümbet tabirinin türbelerin tasnifiyle sonradan isimlendirildiği anlaşılmaktadır⁸⁴².

Türbeler cami, medrese, han, hamam vb. gibi yapı türlerinden hem sayıca daha çok, hem de şehir, mezarlık, yol, köy, tepe gibi daha değişik yerlere yapılmışlardır. Ayrıca türbeler, lokal gelenek, istek ve zevkin amil olduğu özel seçim ve eğilimlere daha çok açık kapı bırakan yapı türleri olduğu için diğerlerinden daha fazla çeşitlilik gösterirler⁸⁴³. Burada elbette ki toplumun değer yarguları büyük rol oynamış; bir daha dönmek üzere kaybedilenlere duyulan sevgi ve özlemin bir tezahürü olarak isim, sayı, form ve süsleme ile de kendini göstermiştir. Bu bakımdan anıt kavramının en etkili şekilde gerçekleştiği yapılar türbelerdir denebilir.

İslam'ın ilk türbesi olan Abbasilere ait Kubbet-üs Süleybiye'den sonra en eski mezar anıtları Türklerin yaşadığı coğrafyalarda görülmekte, X. yüzyıldan itibaren bir moda halinde

Horasan ve Türkistan tarafında yaygınlaşmaktadır. Türkler, örf ve adetlerini İslamiyet'i kabul ettikten sonra da muhafaza etmiş, onları yeni prensiplerle bağdaştırmak suretiyle uzun asırlar boyunca devam ettirmişlerdir. Bu anıt mezar kavramının tarihi bilinen en eski türbe örneği Buhara'da 907' de yapılan İsmail Samani Türbesidir. Samanilerden sonra hızla yaygınlaşmış, Karahanlı, Gazneli ve Harezmsahlarla devam edip, Büyük Selçuklularla daha da zenginleşerek Anadolu'ya yayılmıştır. İsmail samanideki kübik bir alt yapının kubbe ile örtülmesi esasına dayanan ve Mezopotamya'dan Orta Asya'ya kadar İslam öncesinden beri bilinen bu form tip, çeşitli ölçü ve detay farklılıklarıyla günümüze kadar devam etmiştir.

Türbelerin ortaya çıkışında genellikle iki görüş ileri sürülmüş; bunların şekillenmesinde, Orta Asya Türk çadır tipinin öncülük ettiği⁸⁴⁴ veya Gazne kulelerinin ilham oluşturduğu iddia edilmiştir⁸⁴⁵.

Selçuklu Anadolu'sunda hem sayılarının fazlalığı ve hem de form ve plan şemalarının çeşitliliği ile öne çıkan türbelerin yer aldığı merkezlerin başında Konya gelir⁸⁴⁶. Bunda başkent olmasının büyük katkısı olmuş, türbeler

⁸⁴⁰ H. Önkal, *a.g.e.*, s.1.

⁸⁴¹ Y. Erdemir, "Konya Alâeddin Camii'nin Avlusundaki Bitmemiş Yarım Türbenin Mahiyeti Hakkında", *Selçukluların Osmanlıya Bilim, Kültür ve Sanat(Prof. Dr. Mikail Bayram'a Armağanı)*, Konya, 2009, s. 231-250.

⁸⁴² O. C. Tuncer, *a.g.e.*, s.8.

⁸⁴³ O. Arık, *a.g.m.*, s.57.

⁸⁴⁴ K. Otto Dorn, *The Kunst Des Islam Baden*, Baden 1964, s.128-130; J. Strzygowski, *Altai-Iran und Volker Wanderung*, Leipzig 1917; J. Strzygowski, "Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi", *Türkiyat Mecmuası* III, İstanbul 1935, s. 1-80; J. Strzygowski-H. Gluck-F. Köprülü, *Eski Türk Sanatı ve Avrupa'ya Etkisi*, (Çev. A. C. Köprülü), Ankara (tarihsiz), s.156; E. Diez-O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1955, s.86-87; C. E. Arseven, *Türk Sanatı* I, İstanbul (tarihsiz), s.25-27, 71-72.

⁸⁴⁵ D. Kuban, *Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları* I, İstanbul 1965, s.29, 52-56, 145-146.

⁸⁴⁶ Konya türbeleri için Bkz. Y. Erdemir, "Meram Türbeleri", *Yeşilin ve Medeniyetin Köprüsü Meram*, C. I, Konya 2014, s. 416-493; Y. Erdemir, "Karatay Türbeleri", *Karatay Tarih-Kültür-Sanat*, C. I, Konya 2012, s. 505-561, İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 575-781.

diyarından buralara gelenler, tecrübe birikimlerini yeni başkentlerinde uygulama imkânı bulmuşlardır. Devlet erkânı ve dinî şahsiyetler adına yaptırılan türbeler sayıca çoğunluğu teşkil etmektedir. I. İzzeddin Keykâvus ve II. Kılıç Arslan gibi Sultanlarla, Sahib Ata, Kara Arslan, Seyfeddin Karasungur, Emir Nureddin, Bedreddin Muslih, Celaleddin Karatay, Bedreddin Gühertaş gibi devlet adamlarının yanında, Mevlânâ Celâleddin Rumî, Tavus Baba, Evhadettin Kirmani, Şeyh Aliman(Alaman), Şeyh Hasan Rumî, Şeyh Osman Rumî, Ateşbaz Veli, Tacü'l-vezir, Zevle Sultan, Cemal Ali Dede türbeleri bunlar arasındadır.

Konya türbeleri arasında kümbet denilen çokgen gövdeli olup içten kubbe, dıştan piramidal külahlı örtülü mezar anıtları çoğunluktadır. Bunların yanında, kübik gövdenin kubbeyle örtüldüğü türbeler de bulunmaktadır. Eyvan Türbeler ise Konya ve çevresine dağılmış ve kendilerine mahsus bir grup oluşturmuştur. Bütün bu türbeler kendi içlerinde de çeşitlilik göstermekte; bazen başka yapılarla bir arada inşa edilmekte, bazen bulunduğu yapının bir hacmini işgal etmekte, genellikle de bağımsız tek başına bulunmaktadır. İzzeddin Keykâvus, Kara Arslan, Tacü'l-vezir, Kesikbaş, Seyfeddin Karasungur, Emir Nureddin, Ateşbaz Veli, Kalendarhane, Ulaş Baba türbeleri sekizgen gövdeli, II. Kılıç Arslan Türbesi ongen gövdeli ve piramidal külahlı kümbetlerdendir.

Kübik gövdenin üstü kubbeye örtülü türbelerde, kubbe bazen doğrudan beden duvarlarına oturmakta, bazen de ikinci bir gövde gibi yükselen kasnak üzerinde yer almaktadır. Şeyh Aliman, Evhadeddin Kirmani ve Şeyh Hasan türbelerinde kubbe doğrudan gövdeye, Hoca Fakih ve Hoca Cihan (Mursaman) türbe-

lerinde ise gövdenin üstündeki kasağa oturmaktadır.

Eyvan türbeler arasında Bedreddin Gühertaş, Şekerfuruş, Gömeçhane (Gömeç Hatun) Eflaki Dede ile Emir Yavtaş türbeleri sayılabilir. Bunlar genellikle bağımsız ve tek eyvan şeklinde olanlardır. Ayrıca Sahib Ata, Mevlâna, Şeyh Osman Rumi gibi kümbet-eyvan terkiibinden oluşan türbeler de bulunmaktadır.

Cami, medrese, zaviye gibi yapılarla birlikte olanlar ya da bulunduğu yapının bir hacmini işgal eden mezar anıtları arasında İzzeddin Keykâvus, Kılıç Arslan, Sahib Ata, Tacülvezir, Hoca fakih, Bedreddin Muslih, Beyhekim, Tahir ile Zühre, Kesikbaş türbelerini saymak mümkündür.

ONGEN PLANLI TÜRBELER

Konya II. Kılıç Arslan Türbesi: Kılıç Arslan Türbesi, Alâeddin Camii'nin avlusundaki iki türbeden birisidir⁸⁴⁷. Buradaki türbelerden batıda kalanı Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'a ait sekizgen planlı bir yapı olup, sultanın, Sivas tarafında hastalanıp vefat etmesi ve vasiyeti üzerine Sivas'taki şifahanesine gömülmesiyle tamamlanamadan yarım bırakılmıştır (Çiz. 1, Foto 1-2). Diğer türbe ise Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan tarafından yaptırılan sağlam durumdaki mezar anıtıdır.

Kılıç Arslan Türbesi, 22,60 metre yüksekliği ile Anadolu'daki Selçuklu türbelerinin en büyük ve anıtsal örneğini teşkil etmekte; planı,

⁸⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için Bk. Y. Erdemir, *Alâeddin Camii ve Türbeleri*, Konya 2009, s.170-190; Y. Erdemir, "Kılıç Arslan (II) Türbesi", *Konya Ansiklopedisi*, S. 4, Konya 2013, s.176-178; A. Çaycı-A. Yavuzylmaz, "Anadolu Selçuklu Mimarisi", *Türk İslam Sanatları Tarihi*, Ankara 2020, s. 237-238.

mimarisi ve zengin çinili sandukalarıyla diğerlerinden daha farklı bir yere sahip bulunmaktadır. On kenarlı plan şemasıyla da tek uygulamadır⁸⁴⁸.

Yapı, Selçuklu türbe-kümbet geleneğine uygun olarak cenazelik-oturtmalık-asıl mezar hücresi-crypta diye de ifade edilen içinde asil cesedin bulunduğu alt kat, sembolik süslü sandukaların yer aldığı ve aynı zamanda ziyaret-gâh olan üst kat (gövde) ve örtü sistemi olmak üzere üç bölümden meydana gelmiştir (Çiz. 2, Foto 3)⁸⁴⁹. Toprak altında kalan cenazelik ile sandukaların yer aldığı türbenin kapısı kuzeydoğuya açılmaktadır.

Cenazeliğin zeminden daha aşağıdaki kapısına altı basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Yedi metre çapında dairevi bir plana sahip olan bu cenazelik, yarım küre şeklinde bir kubbe ile örtülü olup, zeminden kilit taşına kadar 4,20 m yükseklik ve 38,46 m²'lik bir alana sahip bulunmaktadır⁸⁵⁰.

Moloz taşla örülmüş ve harçla derzlenmiş olan kubbenin üst taraflarına eşit aralıklarla dört hava deliği açılmıştır. Kaynaklar burada önceleri mumyalanmış cesetlerin bulunduğunu, türbedarların muayyen zamanlarda mumyaların örtülerini değiştirdiklerini ve temizliğe riayet edildiğini belirtirler. Türk tarihinin acıklı olaylarında birisi de burada yaşanmıştır.

Millî Mücadele'den sonra bakımsız bırakılarak kaderine terk edilen türbedeki sultanların mumyaları art niyetli kişiler tarafından yağmalanmış, cesetler oraya buraya atılarak ayaklar

altında bırakılmıştır. Bugün bunların kemiklerini bile derli toplu bir arada bulmak mümkün değildir. Türk Tarih Kurumu ancak 1944 yılında türbeye tahtadan bir kapı yaptırmıştır⁸⁵¹. O ulu devleti kuran ve bu toprakları bize miras bırakan atalarımızın, Selçuklu sultanlarının, kabirleri böyle olmamalı ve kemikleri sızlamalıydı.

Türbenin gövdesi zeminden bir metre yükseklikteki kare kaideye oturmaktadır. Dışarıya doğru taşıntılı kesme taş kaidenin üstünde yükselen ongen gövde kaidede olduğu gibi yine muntazam kesme taşlarla kaplanmıştır. Türbenin kuzeydoğuya açılan fevkani kapısına iki taraftan yükselen basamaklı birer merdivenle çıkılmaktadır. Bursa kemeri formunda düzenlenmiş açıklığın etrafı bitkisel motiflerin işlendiği yekpare taş söve ile kuşatılmış, zeminine de yüksekçe bir eşik konmuştur. 0,50 m derinlik, 2,34 m genişlik ve 4,75 m yükseklikteki sivri kemerli bir niş içine yerleştirilen bu kapının üstünde Bizans Döneminden kalma işlemeli mermer bir pano göze çarpmaktadır⁸⁵². Kenarları bir metre uzunluğundaki panonun yüzeyine geometrik ve bitkisel motifler kabartılmıştır. Niş kemerinin üstünden başlayıp bütün gövdeyi dolanarak ikiye ayıran koyu renkli yatay ince taş kuşağın hemen üstünde nöbetleşe sıralanan aydınlatma pencerelerinin etrafı profilli silmelerle çerçevelenmiştir (Foto 4).

Girişin üstündeki pencere kemerinin yukarısında yer alan iki satırlık sülüs hatlı Arapça kitabede türbeyi yapan mimarın adı: "*Hocenli*

⁸⁴⁸ M. O. Arık, *a.g.m.*, s.70-71; H. Önkal, *a.g.e.*, s. 185-191; O. C. Tuncer, *a.g.e.*, s.178-183.

⁸⁴⁹ M. O. Arık, *a.g.m.*, s. 70.

⁸⁵⁰ H. Önkal, *a.g.e.*, s. 186.

⁸⁵¹ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s.584-585; M. Çayırdag-H. Erkiletlioğlu, "Konya'daki Selçuklu Anıt Kabir Kümbethane'de Medfun Selçuklu Hanedanı ve Cesetlerinin Kemik Yapıları", *I. Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Aralık 2006, s. 26.

⁸⁵² S. Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara 1966, s.14.

(Cuha ?) Abdülgaffar oğlu Yusuf'un eseri. Allah onu ve bütün Müslümanları bağışlasın” ifadesi zikredilmektedir (Foto 5)⁸⁵³. Türbenin doğu tarafına açılan büyük bir alt pencere dikkat çeker. Zemine yakın olduğu için yakın zamana kadar bunun önüne seyyar metal bir merdiven konarak türbe girişine dönüştürülmüş, buna mukabil merdivenleri yıkılmış olan asıl giriş ise pencere olarak kullanılmış iken, son restorasyonlarda yanlışlık düzeltilerek asli durumuna getirilmiştir. Emsallerine göre daha yüksek tutulan gövdenin üst tarafında, hemen külah altında, kenarları çepeçevre dolaşan bir çini kitabe yer almakta, bunun altında da yine fırdolayı taş kabartılmış bir yazı kuşağı daha bulunmaktadır. Üsteki lacivert zemin üstüne beyaz çini kabartma yazıda yer yer Ayet-el Kürsi'den detaylar okunabilmektedir. Yok olan yazılar yakın zamanda boya ile tamamlanmıştır. Çini kitabenin altındaki taş kabartılan Arapça yazıda ise: “*Bu binanın yapılmasını, sultanların yücesi, din ve dünyanın azizi, İslam'ın ve Müslümanların direği, sultanların ve meliklerin iftihar ettiği, müşriklerin katili, Rum ülkesi ve Şam'ın sultanı Kılıç Arslan oğlu, Mesud oğlu fetihler önderi Emir'ül müminin yardımcısı Kılıç Arslan emretti. Allah onu aziz kılsın*” ifadesi yer almaktadır⁸⁵⁴. Tarih verilmese de türbenin sahibinin çok açık şekilde II. Kılıç Arslan olduğu ortaya çıkmaktadır. Kitabede “*Rum ve Şam'ın sultanı*” ibaresinin yer alması, bu yazının, buraların

fethinden sonraya ait olduğunu göstermektedir (Foto 6).

1192'de vefat eden sultan, 1178'de Malatya'yı almış, Danişmendlileri ortadan kaldırarak Şam tarafına geçmiştir. Türbeyi de bundan sonra, 1180-90 yıllarında yaptırmış olmalıdır. Türbenin örtüsü içten kubbe dıştan pramidal külahtır. Bugün çinko örtülü olan külahın benzerlerine göre çok yüksek tutulduğu belli olmakta, daha önceleri tuğla ve üçgen şeklinde çinilerle kaplı olduğu onarım sırasında bulunan malzemelerden anlaşılmaktadır.

Yapı dıştan on kenarlı olmasına karşılık içten dairevidir. Duvarlar ve kubbe tamamen ince düzgün renkli taşlarla kaplanmış, monotonluğu gidermek içinde duvarlara yarım daire kesitli sağır nişler açılmıştır. Nişlerin tepesini tromp şeklinde küre parçaları kapatmaktadır. 7,80 m çapındaki genişliğe sahip olan silindirik iç mekanın 47 m²'lik bir dâhili alanı bulunmakta, her kenara bir adet olmak üzere içeriye açılan on adet sağır nişle hareketlilik sağlanmaktadır⁸⁵⁵.

Türbenin ahşap kapı kanatları yerinde kalabilmiş ve orijinal sağlam hâliyle muhafaza edilebilmiştir. Doğudaki hacet penceresi kapı olarak kullanıldığı, buna mukabil yıkık olan eski kapısı pencere sanıldığı için, kaynaklarda yanlış olarak bunlardan pencere kanadı diye bahsedilmektedir. 1.18x2.10 m. ölçüsündeki kapı kanatları simetrik olup, iki ayrı parçanın yan yana birleştirilmesi ve dövme demir çivi ve süslemeli madeni kuşaklarla birbirine tutturulmasıyla meydana getirilmiştir. Ahşap kapıların Selçuklulardan günümüze kadar ulaşabilen en eski örneğini teşkil eden bu kapının, türbenin inşa tarihi olarak kabul ettiğimiz 1180-90 yılları arasına ait oldu-

⁸⁵³ H. Önkal, a.g.e., s. 189; Z. Sönmez, *Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1995, s. 179; O. Aslanapa, *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi*, Ankara 1991, s. 100; İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 578-579.

⁸⁵⁴ M. Önder, a.g.e., s. 99; J. H. Löytved, *Konia: Inschriften der seldschukischen Bauten*, Berlin 1907.s. 21; H. Önkal, a.g.e., s. 189-190; O.C. Tuncer, a.g.e., s. 180.

⁸⁵⁵ H. Önkal, a.g.e., s. 187.

ğu düşünülmalıdır. Kanatlar düşey sıralanan eşit ölçülerdeki dört kare panoya bölünmüş, araları bordürlerle birbirinden ayrılmıştır. Panoların yüzeyindeki daha iri tutulan stilize motiflerde eğri kesim tekniği Orta Asya Türk oyma sanatı geleneği olarak bariz farklılık göstermekte, diğer sathlardaki daha yüzeysel oyma-kabartmalarla dekorasyon tamamlanmaktadır (Foto 7)⁸⁵⁶.

Sandukalar türbenin en zengin ve istisna uygulamaları olup, iki grup hâlinde sıralanırlar. Toplam sekiz sandukadan ilk altısı türbe girişinin hemen önünden başlayarak güneye doğru yan yana bir sıra oluşturmakta, diğer iki tanesi bunlardan ayrılarak batı tarafında ayrı bir dizi teşkil etmektedir. Ön sıradaki altı sandukadan baş tarafta bulunanı kendi başına ayrı bağımsız olmasına karşılık, diğerleri birbirine bağlanan iki ayrı platform üstünde belli aralıklarla yan yana konmuşlardır. Prizmatik dikdörtgen bir kaide üstüne oturan yarım silindirik formulu sandukaların boyları 1.67-2.05 m. arasında değişmektedir⁸⁵⁷. Yüzeyleri tamamen çini ile kaplı olanların dışında çinisiz kireç harcı ile sıvalı olanlar bulunsa da bunların da diğerleri gibi çinili olduğu, zaman içerisindeki tahribatlardan dolayı çinilerinin döküldüğü muhakkaktır. Çünkü çinilerin sandukaların azılarının yüzeyinde gelişigüzel dağıldığı, bazılarının ters konduğu, hatta başka yapılardan getirile-

rek buralarda kullanıldığına bakıldığında bu dökülmelerin sebebi kolaylıkla tahmin edilebilmektedir. Cesetlerine bile sahip çıkılmayan sultanların türbesinde çinilerinin bu kadarının bile günümüze ulaşabilmesine ancak şükretmek gerekir. Çinilerde bazen kare ve altıgen plakalar tek renk olarak, bazen plakaların yüzeyleri bitkisel motiflerle tezyin edilerek kullanılmış, ama hepsinde yazı ön plana çıkmıştır. Zeminleri ince zarif kıvrık yazılar lacivert üstüne beyaz kabartma olarak işlenmiştir. Bunların bazılarında Kur'an'dan alınan ayet ve surelerin kalıntıları okunabilmektedir. Bazı çinilerde sırtına örgülü geçmelerle sarı, yeşil, lacivert ile renklendirilmiş ve renkli sır tekniğinde üretilmiş Osmanlı örneklerine rastlamak mümkündür. Altıgen plaka çinilerde yeşil ve firuze renkleri kullanılmıştır⁸⁵⁸. Külliye'nin yapımında da adı geçen ve aynı zamanda bu türbeyi yaptıran Sultan II. Kılıç Arslan'ın ismi ilk sanduka sırasından ikincisinde yazılıdır. Yaptığımız araştırma sonucunda burada yatan sultanları şöyle belirleyebildik: I. Rükneddin Mesud, II. Kılıç Arslan, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, II. Rükneddin Süleyman, III. İzzeddin Kılıç Arslan, I. Alâeddin Keykubâd, II. Gıyâseddin Keyhüsrev, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev. Bunlardan I. Rükneddin Mesud'un burada yatan sultanlar arasında olup olmadığı tartışmalıdır. Kaynaklarda Kümbet-Hane⁸⁵⁹ veya Kümbet-Saray ismiyle de zikredilen II. Kılıç Arslan Türbesi, içerisinde metfun bulunan Selçuklu sultanlarının hatırasına izafeten daha çok Sultanlar Türbesi olarak bilinmekte,

⁸⁵⁶ R. Bozer, "Eğri Kesim Tekniğinde Anadolu'dan Bir Örnek: Konya II. Kılıç Arslan Türbesi'nin Ahşap Kapı Kanatları", IX. *Vakıf Haftası Kitabı (2-4 Aralık 1991)*, Ankara 1991, s. 227-236.

⁸⁵⁷ N. Bayık, *Konya ve Çevresindeki Selçuklu ve Beylikler Dönemi Sandukaları*, S.Ü. SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1995, s. 34-35; K. Türkmen, "Konya Sultanlar Türbesi İçerisindeki Sandukalar Üzerinde Yer Alan Kitabeler", *Konya Kitabı X*, Konya 2007, s. 665-672; O. C. Tuncer, *a.g.e.*, s. 181; S. Taşkın, "Anadolu Selçuklularında Çini Lahitler", *Sanat Tarihi Yıllığı IV*, İstanbul 1971, s.237-251; İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 582-583; M. Önder, *a.g.e.*, s. 94.

⁸⁵⁸ Y. Erdemir-A. Yavuzylmaz, "Alâeddin Keykubâd'ın Sanat Anlayışı ve Konya'da İnşa Ettirdiği Mimarlık Eserleri", I. *Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, (Konya 6-7 Kasım 2008), Konya 2010, s.135-141.

⁸⁵⁹ H. Önkal, *a.g.e.*, s. 190.

bu yüzden de Konya'daki en çok ziyaret edilen yerler arasında bulunmaktadır (Foto 8-9).

SEKİZGEN PLANLI TÜRBELER

İzzeddin Keykâvus Türbesi: Caminin avlusunda ve II. Kılıç Arslan Türbesi'nin hemen batı yakınında yer alan bitmemiş durumdaki türbe, dört köşe bir oturtmalık üstüne kurulmuş sekiz kenarlı prizma şeklindedir (Foto 10, Çizim 3-4-5). Alta basamaklarla inilen haçvari planlı bir cenazelik ile üstte poligonal gövdeden ibaret olup, tamamlanamamış olması nedeniyle orijinal örtüsü bulunmadığı için yerine sonradan camekân örtü konmuştur⁸⁶⁰. Duvarlar ince tarakla yontulmuş ve silinerek parlatılmış mermer, içten ise yine aynı şekilde işlenmiş gödene taşı ile kaplanmıştır. Yarım kalmasının dışında günümüze sağlam durumda gelebilen türbenin cenazelik ve üst kata girişi kuzeyden olup, 10.70x10.80 m. ölçüdeki kare sayılabilecek bir kaideye oturmaktadır. Türbe gövdesinden 6 cm. kadar daha dışarıya taşan bu kare oturtmalık, zeminin meyilli olması nedeniyle cami tarafında, 0.65 m. ön (giriş) cihetinde de 1.40 m.lik bir yüksekliğe de ulaşmaktadır. Bunun düzgün silmesiz biten yüzleri değişik ölçülerdeki taş ve mermerle örülmüştür. Dış etkilerle yıpranan ve yer yer bozulmalar gösteren taşların bazıları yapılan son onarımlarla değiştirilerek yenilenmiş, girişin merdivenleri de elden geçirilmiştir. Türbenin fevkani girişine her iki taraftan yükselen altışar basamaklı ve 0.90 m. genişliğinde birer merdivenle ulaşmaktadır. Girişin sahanlığı ön tarafı genişletmek için merdivenlerden 0.10 m. daha öne taşırılmış, kenarı da kademeli bir şekilde pro-

fillendirilerek daha estetik bir hale getirilmiştir. Böylece türbe girişinin yüksekliği zeminden 1.40 m.ye ulaşmaktadır.

Sahanlığın ön yüzüne türbe girişinin tam altına gelecek şekilde cenazeliğin kapısı açılmıştır. 0.85 m. genişlik ve 1.35 m. yükseklikteki kapıya iki basamakla ulaşılmakta ve zeminden 0.70 m. daha aşağıda kalmaktadır. Dikdörtgen açıklığın bulunduğu sahanlığın ön yüzü kesme taş ve mermerle kaplanmış, yan taraflara da antik döneme ait işlemeli mermer parçalar yerleştirilmiştir (Foto 11-12). Alt kata geçişi temin eden kapının kemeri iki renkli ve geçme tarzında örülürken tamamlanamadan yarıda kalmış, kemerin üzerine sonradan bir taş blok konarak öylece bırakılmıştır. Uzun bir koridor halindeki cenazelik girişinin tonozunun biraz ilerisi ve nihayetinde birer kemer daha bulunmaktadır. Aynı zamanda alt kata inişi sağlayan açıklığın iç kemerini teşkil eden koridorun köşelerine Bizans devrinden kalma yassı sütunların dar kenarları yerleştirilerek birer sütunce görünüşü verilmek istenmiştir⁸⁶¹.

Cenazelik katına dokuz basamakla inilir. Fazla önem verilmediği daha kaba yonu taşların kullanılmasından anlaşılan bu bölümde, kenar uzunluğu 4.50 m.yi⁸⁶² bulan merkezi ka-

⁸⁶¹ H. Önkal, *a.g.e.*, s.66.

⁸⁶² Z. Oral, "Konya Alaüd-din Camii ve Türbeleri, Yapılar-Kitabeler", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, S.1, Ankara 1956 (1957), s. 49, kapalı olduğu için içerisine girip ölçüsünü alamadığımız cenazeliğin ölçüsü. H. Önkal, *a.g.e.*, s. 66'da 4.50 m.lik merkezi karenin kenarlarında çıkıntı yapan kolları 0.75 m. olarak vermekte. Buna mukabil O.C. Tuncer, *a.g.e.*, s.186'da 3.50x4.85 m. olarak yazmakta ve şu açıklamayı yapmaktadır: "4.85 m. boyunda, 3.50 m. eninde iki tonoz birbiriyle dik olarak birleşip, haç planlı ve çapraz tonoz örtülü bir alan oluşturur". Bilindiği Konya'daki Kalender Baba, Kesikbaş ve Anonim Türbe'de de böyle haçvari plan şeması görülmekte ancak bunlar çapraz tonoz yerine kubbemsi bir tonozla örtülü bulunmaktadır.

⁸⁶⁰ Türbe hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Y. Erdemir, "Alâeddin II. Türbesi", *Konya Ansiklopedisi*, C. I, s.171-172.

reye 0.75 m. derinliğe sahip sivri kemerli dört kolun eklenmesiyle haçvari bir plan şeması ortaya çıkmış, üstü de çapraz tonozla örtülmüştür. Üzengisi 1.38 m. yukarıdan başlayan tonozun tepesinde 0.60 m. çapında bir delik açılmıştır. Dönemine ait olmayan ve bugün kapatılan deliğin buranın bir süre (sarnıç) su deposu⁸⁶³ olarak kullanılmasından dolayı ihtiyaca binaen sonradan açıldığı ortaya çıkmakta, ayrıca bu bölümde giriş kapısının dışında içeriği havalandıracak ve aydınlatacak hiçbir pencere veya hava deliği de bulunmamaktadır⁸⁶⁴.

Sekizgen gövdenin kuzey cephesine açılan fevkâni türbe kapısına ulaşımı sağlayan taş basamaklar kare oturtulmuş köşelerinden başlayıp iki tarafta yayvan bir merdiven halinde yükselerek giriş önünde dar fakat uzun bir sahanlık (1.00x7.30) meydana getirirler.

Türbenin üst katına girişi sağlayan dikdörtgen kapısı kemerli sathi bir niş içine alınmış, açıklığın etrafı da eşik, lento ve yan sövelerle çerçevelenmiştir. 1.07 m. genişliğindeki kapı boşluğunun 0.25x0.23 m. ölçüsündeki eşiğine oturan mermer tek parçalı olup, monoblok yüzeyi ince kaval silmelerle dekorlanmıştır. Bunlara oturan 0.50 m. genişlikteki yan sövelerin düz ve dışa yakın kısımları oluklu silmelerle profillendirilmiş, üstlerine de iki katlı bir lento konmuştur. Altta doğrudan bu sövelere oturan

beyaza yakın sarı ve gri renkli mermer parçalardan griler altta, açık olanların üstte münavebeli olarak sıralanmakta, arada yükü bindirmek için bırakılan üç santimetrelik yatay boşluktan sonra ikinci bir lento daha bulunmaktadır. Tamamen açık renk mermerden teşkil edilen bu lentonun geçmeleri daha farklı tutulmuştur. Kapı açıklığının etrafını söve ve lentoları da içine alacak şekilde üst ve yanlardan kuşatan daha derin işlenmiş oluklu ve kaval silmeler, henüz daha zemine inmeden (nişin oturduğu) 0.55 m. yükseklikteki sekiyi alttan dolaşarak portal nişinin kemerine de dikdörtgen çerçeve teşkil ederler.

Giriş cephesinin en zengin görüntüsünü oluşturan hafif sivri kemerli nişin derinliği 0.38 m., yüksekliği 3.28 m.dir. Niş derinliğinin dış köşelerinde süslü birer sütunce yükselmiştir. Zeminden 0.90 m.lik bir eşige oturan yekpare mermer bloktan işlenerek çıkarılmış kaide, gövde ve başlıktan oluşan 1.45 m. boyundaki sütuncelerin kare prizmatik kaidelerinin (0.22x0.22m.) içleri boşaltılmıştır. Profilli silmelerle geçilen kaidenin üstündeki gövdenin zikzak desenindeki derin ve sathi oyulmuş kademeli işçiliği ışık ve gölge oyunları ile plastik etkiyi artırmaktadır. Sütuncelerin çiçek çanak yaprağını andıran⁸⁶⁵ iki kademeli yüksek (0.40m.) başlıklarındaki bitkisel bezemede; sağdakilere işlenen ve fazla yüksek kabartma olmayan dilimli kenger yaprakları (akantus) kısmen antik etkisi gösterirken, soldakine kabartılan iri yaprak ve palmetler daha klasik bir üslup ortaya koyarlar. Alt sıradaki yapraklar aşağı kıvrılırken, üstte yukarı doğru kavislenen volütlü başlık tablalarına oturan üstteki kemerin ayakları 0.40 m.lik düz pahlı bir sadelikten

⁸⁶³ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 586'da buradan tam ortadan türbenin üst katına bir delik açıldığını, türbenin kubbelerinin yıkıldıktan sonra buranın sarnıç haline getirildiğini ve bu deliğin ağzına bir bilezik taşı konularak su çekildiğini söylemektedir. Çocukken buradan su çekip içtiğini söyleyen Konyalı, caminin damından kürenen karların da bu türbenin içine atıldığını, cumadan sonra cemaat tarafından çevrelere taşındığını bunları 55 sene evvel görüp şahit olduğunu yazmaktadır. Konyalının belirttiği bu sene yaklaşık 1900'lü yıllara tekabül etmektedir.

⁸⁶⁴ O. C. Tuncer, *a.g.e.*, s.186; H. Önkal, *a.g.e.*, s.66.

⁸⁶⁵ S. Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara 1987, (2. baskı), s. 12,13.

sonra dış ve iç yüzleri oluklu olarak dış şeklinde dilimlenmiş ve 0.46 m. genişlik oluşturan toplam 34 dilimle dikkatleri üzerine toplayarak cephenin de odak noktası haline gelmiştir. Dilimli kemeri dıştan kuşatarak yanlarda sütunce kaidelerinin oturduğu sekilere kadar inip bütün cepheye çerçeve yapan 0.20 m. genişlikteki geometrik bordürün iki kenarına sıralanarak birbirine düğümlemiş yarım altıgenler dizisi ile bordürün içinde bağlayıcı görev yapan koza şekilli⁸⁶⁶ kapalı formlar dikkati çekmekte, Selçuklu üslubunda da karışık bir örgü kompozisyonu oluşturmaktadır. Lentonun hemen üstünde ve niş kemeri içindeki dilimli kitabeliğin içi boş bırakılmıştır (Foto 13-14).

Oturmalıktan altı santimetre kadar içeri çekilen sekizgen gövdenin kenar uzunlukları 4.42 m. olup, yüksekliğinin 6.46m.de⁸⁶⁷ kalması tamamlanamamış olmasındandır. Zira; türbenin kenar ölçüsü ve iç genişliğine uymayan yükseklik oranı diğer Selçuklu kümbetleriyle de bağdaşmamaktadır. Muntazam kesilmiş ve yüzeyi silinerek parlatılmış gri mermerle kaplanan gövdenin yüzeyi yer yer koyu renkli mermer sıralarıyla hareketlendirilmiştir. Bunlardan ortaya yakın bir yerde ve 3.08 m. yükseklikte gövdeyi çepeçevre hatıl gibi dolaşan kahve renkli mermer sırası giriş cephesinde kesilmekte, aynı sıra kuzey-doğu kenar üst tarafında da tekrarlanmaktadır. Konya Kesikbaş ve Ilgın Şeyh Bedreddin türbelerinde de dikkati çeken bu yatay derz sıralarının süresizliği bir yıkıntıdan alınan taşlara bağlanmakta, değişik ölçülerdeki mermer kaplamanın ise Konya’da mermer ocaklarının bulunmamasıyla izah edilmekte-

dir⁸⁶⁸. Yüzeyleri ve etekleri profili silmelerle sınırlanan gövdenin bütün kenarları köşelerdeki kabartmalı enli silme ile çerçevelelenerek köşelerden 0.12 m. daha içeride kalan birer sathi niş halinde belirmiştir. Köşe yükseklikleri boyunca dikey olarak devam eden ve yanlara doğru 0.20 m.lik genişleme yapan, toplam 0.40 m. enindeki bu kabartma çıkıntılar geometrik kompozisyonludur. Yüzeye oyulan kenarları uzatılmış altıgenler oluşturacak şekilde altı üstlü kesişerek kırılan karşılıklı iki şerit gövdenin 0.40 m. altından dönerek bütün köşelerde tekrarlanıp pencerelere de çerçeve teşkil etmektedir. Doğu ve batı cephelerindeki çerçeveler duvar ortasına ve yerden çeyrek metre kadar yukarıda açılmışlardır. 1.03x1.90 m. ölçüsündeki dikdörtgen pencerelerin etrafı düz ve profili kalın şeritlerle çerçevelemiştir.

Türbenin içine 0.25 m. yükseklikteki bir eşikle geçilmektedir. Buranın eşikle aynı seviyede olan zeminine taş döşenmiş, duvarları da açık ve koyu renkli yonu Gödene (veya Sille) taşıyla kaplanmıştır. Dıştan sekizgen olmasına karşılık içten on iki kenarlı olan gövdenin kenarlarından birine kapı, ikisine pencere açılmış, kalan dokuzuna da birer sağır niş oyulmuştur. Bunlardan tamam vaziyetteki çokgen kesitli olan tek niş mihraba aittir. Yarım silindirik formu diğer sekiz niş ise duvar boyunca ke-

⁸⁶⁶ R. H. Ünal, *a.g.e.*, s. 91.

⁸⁶⁷ O. C. Tuncer, *a.g.e.*, s. 183.

⁸⁶⁸ O. C. Tuncer, *a.g.e.*, s. 183-184.de türbenin cenazelik kısmının yanındaki lahit mermer kapağının dışında hiçbir Hıristiyan yapısından kalma bezeme, profil ve işaret görülmediğini söyleyerek, bu taşların mermer ocağı olmayan Konya’ya uzaktan getirilmeleri nedeniyle en yararlı boyutlarda kullanılmaları gerektiğine bağlanmaktadır. Konyalı, *a.g.e.*, s. 585.de ‘ Türbenin dış mermerlerinden bazıları döküldüğü için yerleri adı taşlarla gözenmiştir.’ Açıklamasına katılmayan H. Önkal, *a.g.e.*, s. 66.da “Eserin dış duvarları mermerlerle kaplanmıştır. Ancak elde yeteri kadar malzeme olmadığı için bazı kısımlarda gödene taşı kullanılmıştır” demektedir.

narların ortalarından yükselerek kesilmiş, yani tamamlanmadan yarım bırakılmıştır. Zeminin hemen yukarisından başlayarak oyulan 0.60-0.65 m. derinlik 1.15-1.20 m. genişliğindeki nişlerin etrafını çeviren profilli kaval silmeler, bunların alt köşelerinden yukarıya doğru devam ederek aynı şekilde kesilmekte ve yarım kaldıkları anlaşılmaktadır (Foto 15).

Duvar kalınlığı 1.30 m.ye ulaşan ve kenar uzunlukları 2.10 m.yi bulan gövdenin kible duvarına oyulan mihrap nişi 070 m. derinlik ve 1.47 m. genişliğiyle diğerlerinden farklı olarak poligondur. Sekizgenin ikiye bölünmesiyle oluşan beş kenardan dıştaki yarım olanlar 0.28 m., içtekiler ise bunların iki katı genişliktedir. İçteki tam olanların yüzeylerine, kenar ortalarına ayrıca küçük birer yarım silindirik niş daha oyulmuştur. Zeminden 2.17 m. yukarıya kadar yükselen bu sathi ve dar (0.10x0.21m) nişçiklerin etrafı aynı zamanda mihrap kavsarasını da kuşatan geometrik örgülü yilankâvî⁸⁶⁹ bir süs bordürü (0.15m.) ile çevrilmiştir.

Mihrap nişinin köşelerinde diğer silmelerin seviyesinden başlayan birer sütunce yükselmektedir. Alt tarafları taşların erimesiyle bozulmuş olan 1.60 m. boyundaki sütuncelerin başlık ve kaideleri tepe üstü konmuş zar şeklinde olup, yüzlerine yıldız motifi kabartılmıştır. Geometrik desenli silindirik gövdenin yivleri meandırı hatırlatmaktadır. Buradaki yüzey kompozisyonunda profilli zikzak silmeler altlı üstlü kesişerek tepede gülbezekli iki yarım daire ile dörtlü bir demet halinde zar başlığa bağlanırlar.

Niş kavsarası yedi sıra mukarnas dolguludur. Daha sade, çıkıntısız olan alt sıradakinin

içleri gülbezek işlemelidir. Dış kenardakilere tekli, daha geniş olan içteki kemerli hücrelere işlenen ikişerli gülbezekler yan yana sıralanırlarken, soldaki geniş kemerdeki gülbezek yarım kalmış, sadece merkezleri zeminden biraz oyulmuştur. Diğer sıralardaki mukarnaslar dilimli, üçgen, badem şekilleriyle tezyin edilmiştir. Daha önce de sözü edilen ve nişçikleri çevreleyen zincir örgülü geometrik bordür, mihrabın yanlarından yükselerek sütuncelerin üstünden kıvrılıp kavsarayı da kuşatarak 4.00 m.lik bir yükseklik oluşturmaktadır (Foto 16).

Doğu ve batı cephelere açılan dikdörtgen büyük pencereler kapıyla aynı seviyede ve onun gibi içten basık kemerlidir. Pencerelerin üstündeki sövelere açılan boşlukların varlığı buralara takılması düşünülen iki kanarlı pencere kapaklarının daha önce planlandığına işaret etmekte, aynı durum türbenin kapısında da görülmektedir. Üst katın dahili çapı 7.92 m. olup dahili olanı da 49.23 m² dir⁸⁷⁰.

Plan, mimari, malzeme ve süsleme özellikleriyle tanıtmaya çalıştığımız türbenin kimin zamanında yapıldığı, hangi tarihte ve neden yaptırıldığı, kimin eseri olduğu, neden yarım kaldığı veya üst tarafının sonradan mı yıkıldığı vb. gibi hususları açıklığa kavuşturarak bunlara netlik kazandıracak kesin kayıt ve belgeler olmadığı, kitabesi de bulunmadığı için yapıyla ilgili ortaya atılan görüşlerin bazıları daha tutarlı olurken, bazıları hikaye derecesine varacak şekilde abartılmıştır. Bu yüzden türbeyle ilgili çok çeşitli görüşler ileri sürülmüş ancak belgeleri ortaya konmamıştır. Bunlardan birisi türbenin daha önce tamam olduğu ve sonradan

⁸⁶⁹ H. Önkal, *a.g.e.*, s. 65.

⁸⁷⁰ H. Önkal, *a.g.e.*, s. 67.

yıkıldığı görülmüştür⁸⁷¹. 1835’lerde Konya’ya gelerek kale ve köşkle beraber Alâeddin Camii ve türbelerinin çizimini yapan C. Texier’in gravüründe (Foto 17) sağ tarafta sekizgen bir gövdenin üstündeki yüksek kasağa oturan kubbenin bu türbeye ait olabileceği ileri sürülmekte⁸⁷² ve bu vesileyle kubbeli olduğuna hükmedilmektedir. Bu kubbenin orijinal olmayıp daha sonraya ait olduğu da belirtilmektedir⁸⁷³. Söz konusu gravürdeki çizimin bu türbeye ait olduğu kesin olmadığı gibi batılı oryantalistlerin çizimleri de her zaman gerçeği yansıtmamakta ve dolayısıyla—Clement Huart’ın İnce Minareli Medrese’nin minaresini solda resmettiği gibi—bir takım yanlışlıklar da yapılmaktadır. Bunlara bakarak karar verirken daha temkinli olunması gerektiği düşüncesindeyiz.

Türbenin üzerinde kitabe olmamakla beraber, cami kuzey avlu duvarındaki kitabelerin birisi eserin I. İzzeddin Keykâvus’a ait olduğunu ve onun emriyle yapımına başlandığını orta-

ya koymaktadır (Foto 18). Kitabenin okunuşu şöyledir:

“*Emera bibinâ hazal-mescidi ve’t-türbetül-mutahhara es-sultan el-ğâlib alâ ed-dünya ve’d-dîn ebul-feth Keykâvus ibni’s-sultan eş-şehid Keyhüsrev bin Kılıç Arslan Nâsır-ı emiru’l-mü’minîn bitevelli’l-abd Ayaz el-Atabegî min sene sitte aşera ve sitte mie*”.

Dilimli kemer içine kabartılan dört satırlık nesih kitabede ise, “*Bu mescidin ve tertemiz türbenin inşasını, müminlerin emiri ve yardımcısı, Kılıç Arslan oğlu şehid sultan Keyhüsrev oğlu galib sultan, din ve dünyanın yücesi, fetih babası Keykâvus, 616 yılında mütevellî Atabek Ayaz’a emretti*”⁸⁷⁴ diye Türkçeye çevirebileceğimiz metinde 616/1219 yılında cami ve türbenin yapılmasını Atabek Ayaz’a havale eden sultan aynı yıl Sivas tarafında ölünce vasiyeti üzerine yaptırdığı Sivas’taki şifahanesinde gömülmüştür. Ayaz’ın nezaretinde türbe ve caminin yapılmasına devam edilirken, yerine geçen kardeşi I. Alâeddin Keykubâd tarafından (türbenin yapılması durdurularak) camiye devam edilmiş ve başka kitabede de bu durum belirtilmiştir. Bir diğer kitabede yine Ayaz tarafından caminin yapımının tamamlandığının belirtilmesi türbenin yarım bırakıldığının işaretidir. Alâeddin Keykubâd’ın türbeyi bitirtmemesinin sebebi bir kırgınlık, kırğınlık olarak düşünülmemelidir. Çünkü kendisinin husumetine ve

⁸⁷¹ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 586’da; “*Türbenin kubbeleri yıkıldıktan sonra burası sarnıç haline konmuş ve cenazelikten yukarıya açılan pencerenin ağzına bir bilezik taşı konularak su çekilmiştir*”. Derken hiçbir gerekçe göstermemiştir. Z. Oral, *a.g.m.*, s. 49’da; “*Bu türbe kasağı hizasından belki biraz daha aşağıdan itibaren yıkılmış üzerine kirişler atılarak toprakla kapatılmıştır*” sözleriyle bir durum değerlendirmesi yapmakta ancak aynı sayfa (dipnot 10) da kubbenin eski şekli hakkında bir şey söylenemeyeceğini, emsali Selçuklu Türbelerinde olduğu gibi üzerinde kubbe ve külah olması gerektiğini yazmaktadır. “*Eğer doğru ise Charls Texier’in 1847’de yaptığı hayali resimde bu türbenin yuvarlak bir kubbesi vardır. C. Texier Tercümesi cilt 3, sayfa 297*” diye bir atf yapmaktadır.

⁸⁷² A. O. Uysal, „XVII.Yüzyıla Ait Mahkeme Sicillerine Göre Onarımlar Sonucunda Konya Alâeddin Camiinde Meydana Gelen Değişikliklerin Tahlili ve Bazı Düşünceler”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*, Ankara, 1988, s. 100.

⁸⁷³ O. C. Tuncer, *a.g.e.*, s.186’da kümbetin yarım şekliyle bile kendine özgü bir yapı olduğunu belirtirken İzzeddin Keykâvus’un ölmesi ve Sivas’ta gömülmesi üzerine yarım kaldığına değinmektedir.

⁸⁷⁴ Z. Oral, *a.g.m.*, s. 59; H. Önkal, *a.g.e.*, s. 68; M. Önder, *a.g.e.*, s. 101; O. C. Tuncer, *a.g.e.*, s. 186; H. Önkal kitabedeki “*Keykâvus*” ismi, bu tahvil neticesinde Keykubâd gibi okunabilirse de, Keykâvus adına hak olunmuş hemen bütün kitabelerde ise sıfatın “*el-muazzam*” şeklinde olduğunu görüyoruz... “*duvara gayet itinalı şekilde yerleştirilmiş olan bu kitabenin böylece I. İzzeddin Keykâvus’a ait olduğu tespit edilmiş olmaktadır*” açıklamasını yapmakta, Z. Oral da biraz bozulmuş olan bu ismi “*Keykâvus*” olarak okumaktadır. İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 301’de Keykubâd olarak zikretmiştir.

yerine geçmek için yaptığı kavgaya rağmen sultan olan ağabeyi Keykâvus tarafından ortadan kaldırılabilecekken hayatı bağışlanan Keykubâd'ın Keykâvus'un ölümüyle yerine Sivas'ta ilk saltanat koltuğuna oturduğunda hemen kardeşinin kabrini ziyaret ve dua ettiği bilinmektedir. Keykâvus Sivas'ta yaptırdığı türbesinde medfun olduğu için Alâeddin Keykubâd yarım kalan bu kümbeti tamamlatma ihtiyacı duymamış olmalıdır.

Türbenin sanatkârı da “*Muhammed bin Havlan Dımışkî*” olmalıdır. Atabeg Ayaz'la beraber çalıştığı ve camiye yaptığı kitabede zikredilmektedir. Bu mimarın türbeyi inşa ettiğine dair bir kaydın bulunmaması yapmadığı anlamına gelmez. Çünkü türbenin portalı ile cami avlu duvarının ortasındaki taç kapı arasında iççilik kalitesi, malzeme ve üslup arasında büyük bir benzerlik bulunmakta, Karatay Medresesi'nin taçkapısını da yapan Muhammed Usta'nın elinden çıktığı belli olmaktadır. Eğer türbe tamamlanmış ve kitabesi yerine konmuş olsaydı Sultan İzzeddin Keykâvus'la beraber Atabeg Ayaz ile bu sanatkârın isminin de bu kitabede yer alması gerekirdi. Çünkü diğer kitabelerde bu bilgilerin ayrıntılı olarak verilmiş olması, burası için de geçerli olmalıdır.

Kaynaklarda divanhane, sarnıç (su deposu), mescid olarak da zikredilen eserin hangi amaçla inşa edildiğini belgelemek zor değildir.

Divanhane olması imkânsızdır. Alâeddin Keykubâd'ın divan yeri⁸⁷⁵ diye de söylenen

⁸⁷⁵ F. Soyman-İ. Tongur, *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya, 1944 s. 22-23; M. Faik - M. Muhlis - M. Ferit - M. Bahri, *Konya ve Rehberi*, İstanbul, 1339, s. 73'de “Alî üd-din Divanyeri”. Alâ üd-din Denizi isimleriyle tanıtılmıştır.

bu mekânın böyle bir görevi yerine getirmesi mümkün olmadığı gibi fiziki şartlarla, siyasi ve sosyal etik de buna müsait değildir. Hükümdarlık tahtı kurulan, sultanla beraber baş vezir, hükümdar merkezde bulunmadığı zaman yerine bakan naib, fermanları yazan ve tuğrayı çeken tuğracı, arazi defterlerini tutan pervaneci, ordu levazım ihtiyaçlarına bakan emir-i âric, devletin mali ve idari işlerini teftiş eden ısraf-ı memalik, atabey, maliye vekili vb. gibi devlet erkanının yer aldığı bir heyetin toplandığı (sofa) mekan olması yetersizdir ve uydurmadan başka bir şey değildir. Burası bugünkü teşkilatımıza göre vekiller heyeti demektir⁸⁷⁶. Hemen yanı başında bu işleri yerine getirmek için daha önce yaptırılan saray dururken bu küçük yerin kullanılması mantıkla bağdaşmaz.

Buranın su deposu olarak kullanıldığı ve 19. yüzyılın sonuna kadar sarnıç görevini yerine getirdiği Cumhuriyet dönemi kaynaklarında belirtildiği⁸⁷⁷ gibi Osmanlı arşivlerinde de yazılı olup, bakım ve onarımları hakkında bilgiler de bulunmaktadır. Nitekim Recep 1083/24 Ekim 1672 tarihli Konya Şeriye Sicil Defteri'nde “*Sahırnıç*” olarak geçmekte, bir başkasında da duvar ve zeminin onarımı için on dört kuruş masraf biçilmektedir⁸⁷⁸. 1330 ta-

⁸⁷⁶ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Teşkilatına Medhal*, İstanbul, 1941, s. 59-107; Z. Oral, a.g.m., s. 50.

⁸⁷⁷ İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 586; Z. Oral, a.g.m., s. 55'de buranın sarnıç haline getirilmesinin son dönemlerinde gerçekleştirilmiş ve sonra terkedilmiş olmasıyla izah etmekte, Selçuklu mimarlarının buradaki bir sarnıçtan külliye su sızacağı ve zarar vereceğini düşünebileceklerini ileri sürmektedir. Selçuklu ve Karamanlı döneminde devlet merkezli olan Konya'nın merkezindeki bu saray camisine Akarsu çıkarılmamış olsa bile taşıma sularla akıtılmış muslukları olabileceğini, günlerce mahzende kalmış bayatlamış suların kullanılmayacağına parmak basmaktadır.

⁸⁷⁸ Y. Oğuzoğlu, “XVII. Yüzyıla Ait Mahkeme Sicillerine Göre Onarımlar Sonucunda Konya Alâeddin Camii'nde Meydana Gelen Değişikliklerin Tahlili ve Bazı Düşünce-

rihli salnamede de sarnıç olarak belirtilmiş⁸⁷⁹ ve Konya’da bu türbenin mahzenini sarnıç olarak kullanıldığına bizzat şahit olanlar⁸⁸⁰ olmuştur. Diğer taraftan yine Osmanlı belgelerinde Alâeddin Camii avlusunda su kuyusundan bahsedilerek bunların onarım masrafları hakkında bilgi verilmektedir⁸⁸¹.

Yapıların yakınında veya avlusunda ihtiyacı karşılayacak kuyuların olması tabii olup Alâeddin Keykubâd’ın darüşşifasının avlusundaki taş kuyunun onarılması ile ilgili bir kaydın bulunması⁸⁸² burada da kuyunun olmasını gerektirmektedir. Ancak bu yığma tepeye suyun çıkıp çıkmayacağını veya nasıl çıkacağını bilemiyo-

rum. Türbenin zemininde ortaya 0.60 m. çapında su çekmek için bir delik açılması sarnıç olarak kullanıldığının kanıtlarından olsa da; acaba sözü edilen kuyu konumuz olan sarnıç olabilir mi diye de akla bir soru gelmektedir.

Mescid⁸⁸³ olarak da zikredilen türbede mihrabın bulunması böyle bir yakıştırmaya zemin hazırlamıştır. Niğde Hüdevend Hatun ve Gündoğdu Türbeleri vb. gibi benzeri örneklerde mihrap bulunmasına rağmen hiçbirisi türbenin dışında mescid amacıyla kullanılmamış olup, mihrap sembolik bir anlam ifade etmektedir. Kaldı ki buranın mescid olması da yer ve konum olarak zaten mümkün değildir.

Bu bilgi ve belgeler değerlendirildiğinde çeşitli isimlerle anılan, görevler yakıştırılan yapının türbe olduğu anlaşılmakta ve cami ile birlikte inşasını emrederek Atabeg Ayaz’ı görevlendiren Sultan I. İzzeddin Keykâvus’a ait olduğu belli olmaktadır. Ölümü üzerine bitirilemeden yarım kaldığını gösteren ipuçları şöyle sıralanabilir:

- a. Işıklı olmayan cenazelik katının boş olması buraya hiçbir cesedin defnedilmediğini gösterir. Türbelerin yapılış amacı belli olduğuna göre henüz daha o safhaya gelinmemiştir. İçerde sembolik sanduka veya sandukaların olmayışı da

ler”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı-I*, Ankara, 1988, s.99-125; K. Bilici, *a.g.m.*, s. 94’de masrafı otuz kuruş olarak vermektedir.

⁸⁷⁹ A. O. Uysal, *a.g.m.*, s. 100’de “1330 tarihli *Salnâme*’nin içinde yer alan fotoğrafın alt yazısında da söz konusu türbe “sarnıç” şeklinde takdim edilmektedir.” açıklamasını yaparken dipnot (5) de kaynak gösterilmektedir: Konya Vilayeti Salnamesi (sene-i hicriye-i şemsîye 1332, sene-i maliye 1330) Cihan Matbaası, İstanbul, 1332 (1913-1914), s. 5.

⁸⁸⁰ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 586’deki sarnıç olarak kullanılan, buradan çocukluğunda su çekip içtiğini söylerken daha geniş olarak yaptığı açıklamalarla yukarıdaki 1913-1914’lere tekabül eden salnamenin yazısı örtüşmekte, sarnıç olarak kullanıldığı bir kere daha tescil edilmektedir. Anlaşılan odur ki caminin güneyine Konya Valisi Ferit Paşa tarafından 1900 yılında yaptırılan su deposu ile Konya Belediyesi’nin 1937 yılında eski deponun arkasına betonarmeden yeni depo yapmak suretiyle genişletmesi ve 1937 ve 1938 yıllarındaki ilavelerle artık bu sarnıca ihtiyaç kalmamış ve işlevini yitirmiştir.

⁸⁸¹ Y. Oğuzoğlu, *a.g.m.*, s.86-87, (belge: 4). K. Bilici, *a.g.m.*, s. 95’deki 1687 tarihli belgede bir su kuyusunun “bir defa tecdid ve bir defa tamir olunduğu...” yazılıdır. Yine Y. Oğuzoğlu, *a.g.m.*, s. 89’da (belge: 5); “su kuyusu için taş ve kireç ile istihkâm üzere tamamen imaret itmeye kırk gurus...” diye devam eden metinde kuyunun onarımı konu edilmektedir.

⁸⁸² H. 1081/1670 tarihli kayıttan darüşşifanın bir avlusu bulunduğu anlaşılmakta, H. 1087/1677 tarihli onarım keşif hüccetine göre ise “içeri kubbe” ve “orta kubbe” olmak üzere en az iki kubbesi vardı. Aynı yıl hastanenin avlusunda bulunan taş kuyu da onarılmıştı. Bu tarihlerde Sultan Alâeddin Darüşşifası’nda başhekim ve yardımcısı olmak üzere iki hekimin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bak. Y. Oğuzoğlu, *a.g.m.*, s. 80-81.

⁸⁸³ Ş. Uzluk, *Konya Abideleri*, Konya, 1939, s. 5’de “Poyrazda on köşeli türbe sekiz köşeli mescit eski gruplarıdır... Mescit murabba kaide üstündedir. Dıştan, sekiz köşeli ve içten on iki köşelidir. Dam yerinde kubbesi vardı. Çok önce yıkılmıştır.” diye değerlendirmede bulunmaktadır. S.8’de bunlarla ilgili yanlış bilgiler vermiş, yapıları birbirine XIX. asırda kubbesinin yok olduğunu, bir sarsıntı veya onarıma bağlamakta “*Texier Alâeddin Camisi poyraz fasadında bu kubbeyi gösteriyor. O zaman, kubbe daha yerinde duruyordu. Bugün üstü düz bir çatı ile örtülüdür. İç Arhitekturu pek çıplaktır*” açıklamasını yapmaktadır. S. 9’da ise her iki türbeyi de mescit olarak isimlendirmiştir.

- buranın işlevini henüz daha yerine getirmediğini gösterir.
- b. Gövdenin yapının büyüklüğüne göre kısa kalması tamamlanamadığının işaretidir. Selçuklu türbelerinde genişlik, yükseklik ve örtü oranında pek abartı yoktur. Buradaki oran diğerleri ile bağdaşmamaktadır.
- c. Gövdenin dış köşelerindeki geometrik bezemeli kompozisyonda motifler yukarıda tamamlanamadan bir anda kesilmişlerdir. Bu rastgele bir tahribat olmayıp düzgün bir inşaatın ve eksik kalmasının sonucudur.
- d. Mermer kaplamanın aralarındaki daha koyu taş sıraları ortada ölçülü bir oran teşkil ederken üstte son sırada da yer alması normal mermer kaplamanın daha üstte de devam edeceğine bir kanıt görünmektedir.
- e. Duvarlara oyulan içerideki nişler yarım kalmıştır. Tamamlanmış olsaydı üst taraflarının-yanındaki Kılıç Arslan Türbesi'nde olduğu gibi- tromp şeklinde birer küre parçasıyla kapatılması gerekirdi.
- f. Bunların etrafını kuşatan süsleme bordürleri de aynı şekilde yarım bırakılmıştır. Tamamlansalardı nişin üst ve yanlarını kuşatmaları gerekirdi.
- g. Bunlara ilaveten kitabe taşının boş bırakılması da eksik kaldığını göstermektedir. Eğer tamamlanmış olsaydı kemer içindeki dilimli kitabelikte bütün bilgiler bulunurdu. Çünkü bu külliye Selçukluların Anadolu'daki en çok ve zengin kitabesi olan yapıdır. Yaptırımların yanında, taş, ahşap, çini ustaları bile zikredilirken, mütevellisi bile belli olurken, bu türbede

hiçbir yazının olmaması sadece ve ancak tamamlanamamış olmasını gösterir.

Bütün bu ipuçlarıyla avlu duvarındaki kitabe birleştirildiğinde eserin Sultan Keykâvus'un mescitle beraber yapımını emrettiği ve adına yaptırdığı türbesi olduğunu, ölümü üzerine yarım kaldığını rahatlıkla söylemek mümkündür.

Kara Arslan Türbesi: Karatay İlçesi Şems Tebriz-i Mahallesi (eski adıyla İbn-i Şahin Mahallesi) Yeşilgözler Sokak No: 5'de konut olarak kullanılan binanın karşısında yer alan eser, halk arasında ve bazı kaynaklarda "İç Kara Arslan Türbesi" olarak da bilinmektedir. Yakın zaman kadar duvarları binalarla kuşatılan ve dolgu nedeniyle cenazeliği toprak altında kalan türbenin son yıllarda yapılan çalışmalarla etrafı boşaltılarak temizlenmiş, var olup olmadığı tartışılan alt katı (cenazelik) da ortaya çıkarılmıştır. Bunun için şimdiki kottan üç metreden daha fazla aşağıya inilmiş ve ancak böylece alt katın kapısına ulaşılabilmiştir (Foto 20).

Selçuklu dönemi eserlerinden olan sekizgen planlı bu mezar anıtı⁸⁸⁴; kabirlerin bulunduğu cenazelik de denilen alt kat, sembolik sandukaların yer aldığı gövdeyi teşkil eden üst kat ile örtü sisteminden oluşmaktadır (Çizim 6). Örtü elemanları içten kubbe, dıştan külah olmak üzere iki katlı olup, Selçuklu türbelerinde bir gelenek halini almıştır. Gövdeden 0.20m. kadar dışarı taşınıtı yapan 1.60m. yükseklikteki sekizgen kaide gayri muntazam taşlarla örülmüş, gövdede ise daha düzgün kesme taşlar kullanılmıştır. Aralarına serpiştirilen aynı düzgünlükteki gri ve kahverengi

⁸⁸⁴ Bu konuda mimarisi için bakınız; O. Arık, *a.g.m.*, s.57-100; H. Önkal, *a.g.e.*, s.108-111; O.C.Tuncer, *a.g.e.*, s.189-191; M. Z. Oral, "Konya Karaarslan Türbesi", *Anıt Dergisi*, 2 Şubat 1950, S. 14, s.3; İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s.623-626.

taşların yanında düzensiz çıkıntılar yapan rustik taşlar örgüdeki yegâne değişikliklerdir. Cenazelik ve gövdeye açılan kapılar batı taraftadır.

Cenazeliğin kapısına sağdan ancak 19 basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Üstteki esas türbe girişinin tam altında bulunan ve üst giriş merdivenlerinin arasında kalan basit dikdörtgen kapı olan içeriye doğru birkaç basamağı müteakiben hafif sivri kemerli ikinci bir kapı ile cenazeliğe geçilmektedir. Cenazeliğin duvarları gayri muntazam taşlarla örülmüş, üstü de tonozla kapatılmıştır. Ortadaki basık dikdörtgen taş kabir üstten sıvalı olup, herhangi bir süsleme unsuru taşımamaktadır.

Türbenin batıdaki esas girişi sivri kemerlidir. Cenazelik kapısının iki yanından yedişer basamaklı ve 1.75m. yükseklikteki karşılıklı birer merdivenle çıkılan fevkani girişin önündeki bir sahanlığı müteakiben tek basamakla kapı açıklığına geçilir. Bunun etrafı yine sivri kemerli daha büyük bir niş içine alınmıştır. 1.70m. en ve 0.28m. derinlikteki nişin kemeri beyaza yakın düzgün kesme taşlarla örülmüş, ayakları da niş duvarından biraz içeriye taşınmıştır. 1.06m.x 200m. ebadındaki kapı açıklığının üstünde kitabe yer alır. Dıştaki niş kemerini dolduran ve yanlardan kemer kavsine göre şekillenen kitabeliğe iki satırlık sülüs yazı kabartılmıştır. Alt ve üstten ince bir silme ile sınırlanarak ortadan da yine yatay bir çubukla ayrılan kitabe taşındaki yazıların kırmızı renginin sonradan boyanma olduğu belli olmaktadır (Foto 21). İki satırlık Arapça kitabenin tercümesi şöyledir⁸⁸⁵:

Tercümesi: “Bu türbe, said, şehid, dinin yıldızı, İslam’ın direği, İbrahim oğlu Necmeddin Karaarslan’ındır. Allah onun kabrini nurlu kılsın”

Bu kitabe ile türbenin sahibi belli olmakta, ancak tarihi bulunmamaktadır.

Gövdeyi kaplayan açık kahverengi taşların arasına hatıl gibi atılan yer yer koyu taş sıraları yüzeye hareketlilik getirmiş, aralara serpiştirilen rustik parçalar da buna katkı sağlamıştır. Kenar uzunlukları 300-320cm arasında değişen türbenin gövdesine açılan pencere sayıları çok az olup geleneklerin dışında bir uygulamayla karşılaşılmaktadır. Selçuklu kümbetleri genellikle alt tarafta ve kapı seviyesinde büyük dikdörtgen pencereler ve üstteki daha küçük olanlarla aydınlatılırken burada alt pencerelere yer verilmeyip, aydınlatma sadece yukarıdaki küçük mazgal pencerelerle sağlanmaya çalışılmıştır. Sivri kemerli bu küçük pencereler bile bütün cepheler yerine bat, doğu, kuzey ve güney taraflara münavebeli olarak açıldığı ve yeteri kadar ışık alamadığı için içerisi loş ve hatta karanlık kalmaktadır. Külahın eteği altına gelecek şekilde gövdeyi üstten çepeçevre dolaan tuğla örgülü kuşağın genişliği 0.50m. kadar olup, adeta bir kasnak görünümü vermekte ve çadırları hatırlatmaktadır. İlgin Şeyh Bedreddin türbesinde gördüğümüz bu uygulamanın fazla benzeri yoktur.

Örtü sistemini oluşturan tuğla örgülü piramidal külah yüksek tutulmuştur. Gövdeden hafif dışarı taşınmış bir sıra tuğla korniş üzerinde yükselmektedir. Gövde ve külahla beraber 13.10m.lik⁸⁸⁶ bir yüksekliği bulunan türbe

⁸⁸⁵ H. Önkal, *a.g.e.*, s.110; İ.H. Konyalı, *a.g.e.*, s.623; Z. Oral, *a.g.m.*, s.3; M. Önder, *a.g.e.*, s.184-195.

⁸⁸⁶ H. Önkal, *a.g.e.*,s.109.

1.60mlik alt kat ile birlikte toplam 14.70m.lik bir yüksekliğe ulaşmaktadır.

Türbenin içi 5.50 m. çapında tuğla örgülü bir kubbe ile örtülmüştür. Kenar uzunlukları 2.32–2.44m. arasında değişen iç duvarların taş örgüsü dıştaki gibi muntazam değildir. Sekizgen plandan kubbe yuvarlağına geçiş unsurları kullanılmayıp köşelere birer taş blok yerleştirilmek suretiyle on altı kenarlı bir poligon elde edilmiş ve kubbe bu poligona oturtulmuştur⁸⁸⁷.

Türbenin ortasında yer alan çini sanduka 0.12m.lik alçak bir seki üzerine oturmaktadır. Dikdörtgen prizmatik gövdenin uzunluğu 2.02m. eni 0.85m. yüksekliği 0.60m.⁸⁸⁸ olup, üst tarafı üçgen kesitli daha küçük bir kapak şeklinde biçimlendirilmiştir. Gövdesi tamamen çinilerle kaplanmış⁸⁸⁹ ve iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Araları düz ve zencirek bezemeli şeritlerle birbirinden ayrılan bu bölümlerden üstte kalan ince kuşak yazılı, alttaki daha geniş olanı ise bitkisel kompozisyonludur. Dikdörtgen çini plakalar üzerine kalıplama tekniğiyle yapılan yazılarla, bitkisel rozetler şeffaf renksiz sır altına beyaz renkte ve kabartma olarak uygulanmıştır. Bu uygulamada; zemine önce beyaz astar çekildiği, sonra koyu mavi ile boyanıp şeffaf sırla sırlandığı anlaşılmaktadır (Foto 22).

Gövdenin üst tarafını çepeçevre dolaşan ince (0.15 m.eninde) yazı kuşağına Kur'an'dan alınan "Ayet-El Kürsi"⁸⁹⁰ yer almaktadır. 0.15x0.32 m.lik yatay dikdörtgen çini plakalara

kabartılan Selçuklu sülüsü ile yazılmış beyaz kabartma yazı sırası alt ve üstten kabartma birer beyaz şeritle hudutlanmış, plastikiteyi arttırmak için de harflerin köşeleri pahlanarak satırları yuvarlatılmıştır.

Altteki geniş alanı kaplayan dikdörtgen formlu plaka çiniler 0.30x0.42 m. ölçüleriyle yazılı olanlardan daha büyük olup, üstte mavi üstüne beyaz zencirek desenli yatay bir bordürle yazılı bölümden ayrılırlar. Çini levhaların zeminini bezeyen koyu mavi üstüne rozet şeklindeki kabartma beyaz çiçekler yatay ve çapraz eksenlerde alternatif sıralar halinde bütün yüzeye dağılmaktadır. Bal peteği görünümlü altüçgenler⁸⁹¹ içinde yer alan ve her plakada 18 adet bulunan rozetlerin merkezlerindeki kabartma benekler de yine zemindeki gibi koyu mavi ile renklendirilip şeffaf sırla sırlanmıştır.

Metal çivili kabarıklarla ahşap üzerine uygulanan ve Türk Süsleme sanatında zaman zaman karşılaşılan çivili tezyinatın⁸⁹² bir benzeri ve alternatifi çiniye uygulanmış olarak bu sandukada karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği kadarıyla emsalleri arasında ünük bir örnek teşkil etmekte, Selçuklu dönemi çinili sandukalar arsında başka bir benzeri de bulunmamaktadır. Buna mukabil kabartma yazılar pek çok sandukada ortak olarak kullanılmıştır. Konya'daki II. Kılıç Arslan, Sahip Ata, Mevlâna Türbesi vb. gibi örnekleri bunlar arasında sayılabilir.

Ancak ne yazık ki çinilerin pek çoğu tahrir olmuş ve dökülmüştür. Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği tarafından 1951 yılında gerçekleştirilen bir tamiratla elde mevcut

⁸⁸⁷ H. Önkal, *a.g.e.*, s.108.

⁸⁸⁸ N. Bayık, *a.g.t.*, s.24 ve çizim 7.

⁸⁸⁹ Bu konuda bakınız, Ş. Yetkin, *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1972, s.165; S. Taşkın, "Anadolu Selçuklularında Çinili Lahitler", *Sanat Tarihi Yıllığı*, IV, İstanbul 1971, s.242-243; G. Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, s.61.

⁸⁹⁰ H. Önkal, *a.g.e.*, s.109; İ.H. Konyalı, *a.g.e.*, s.624.

⁸⁹¹ Ş. Yetkin, *a.g.e.*, s.72-73.

⁸⁹² Y. Önge, "Türk Mimarisinde Çivili Tezyinat", *Arkeoloji-Sanat Dergisi* IV, İzmir 1988, s.85.

çiniler kullanılmak suretiyle bazı yerlerle birlikte gövdenin batı ve kuzey taraftaki sathları kaplanmıştır⁸⁹³.

Türbenin kitabesine tarih düşülmediği için hangi yıllarda inşa edildiği bilinmemektedir. Ancak banî olarak Necmeddin Karaarslan bin İbrahim adının zikredilmesi bazı değerlendirmeleri vesile kılmıştır. Araştırmacılar Selçuklu kaynaklarında Ziyaeddin Karaarslan olarak adı geçen şahısla türbedeki bu zat'ın aynı kişi olduğunda genellikle hemfikir olmuşlardır. Eğer böyle ise Mevlâna'nın bazı mektuplarında Ziyaeddin'den vezir olarak bahseder. Buna bağlı olarak; İbn-i Bibi'nin Selçuknamesi'nde Ziyaeddin Karaarslan'ı Sultan I. İzzeddin Keykâvus zamanında emir-i devat ve Sultan Alâeddin Keykubâd zamanında vezirlik yaptığından bahsedilirken; H. 630/M. 1232 yılında Erzurum'a önemli bir vazife için gönderildikten sonra bir daha söz etmemesini buradan Konya'ya döndükten hemen sonra (1233'lerde) ölmüş olabileceğine yorumlanmış ve ölmeden önce de kendi adıyla söylenen mescit ile bu türbeyi yaptığı söylenmiştir.

Diğer taraftan türbedeki çini sandukadan bahsedilirken bazı kaynaklarda çinilerin "mozaik" tekniğiyle yapıldığı yazılmaktadır. Yanlıştır çünkü burada plaka çiniler kullanılmıştır; gerek yazılar ve gerekse çiçekler kalıplarla kabartma olarak elde edilmiştir. Dönemindeki diğer sandukalarla kıyaslanıp bir tarih belirlenmesi de zor görünmektedir. Zira; Selçuklu döneminde yıllara bakılmaksızın genellikle sanduka yazıları bu usulle belirlenmiş olup, hem kolaylık ve uyum sağlamak ve hem de ışık gölge etkisiyle yazıya derinlik kazandır-

maktadır. II. Kılıç Arslan Türbesindeki çinili sultan sandukaları, Sahip Ata Türbesi'nin çini sandukaları, Mevlâna Türbesi'ndeki başı çinili sandukalar farklı tarihlerde fakat aynı yöntemin uygulandığı kabartma yazılarla müzeyyendir.

Diğer taraftan türbenin tarihi bazı varsayımlar üzerine belirlenmiş ve buna bağlı olarak değerlendirilmiştir. Bu haliyle kesin bir sonuçtan bahsetmek mümkün değildir. Yeni ve somut delillere ulaşmadıkça daha ihtiyatlı ifadelerle yer vermenin gerektiği düşüncesindeyiz.

KÜBİK GÖVDELİ TÜRBELER

Şeyh Alaman (Aliman) Türbesi: Karatay İlçesi Çelebi Mahallesi Şeyhülema Recep Ağa Caddesi No: 66 adresinde kayıtlı olan eser kübik gövde üzeri kubbe ile örtülü olan türbelerdendir. Kenar uzunlukları 5.90x5.90 m. ölçüleriyle kare planlı olup, kapısı doğu tarafa bakmaktadır. Etrafının dolması nedeniyle bir metre kadar aşağıda kalmıştır. Çevresi boşaltılıp duvarları ve zemini açılarak etrafı 1.50m. yükseklikte taş duvarla çevrilip korumaya alınmış, ön duvarın iç köşelerine silindirik antik sütun dikilmiştir (Foto 23).

Doğu cephenin ortasına açılan sivri kemerli türbe kapısına dört basamaklı merdivenle inilmekte ve müteakiben tekrar bir basamakla geçilmektedir. Kapı açıklığının genişliği 0.92m. yüksekliği 1.80m olup, üstteki kemeri ile geniş tutulan (0.30m.) yan söveleri gök mermerdendir. 0.20m.lik beyaz taş eşğin sonradan konduğu belli olmaktadır. Kapı kemeri örgü yerine monoblok mermerden kesilerek çıkarılmış ve bütün olarak duvara monte edilmiştir. Hemen üstünde kitabe bulunmaktadır. 0.08m.derinliğinde tuğla örgülü hafif sivri kemerli bir niş

⁸⁹³ H. Önkal, a.g.e., s.109.

(0.45x0.83m.) içine yerleştirilen kitabe panosu daha temiz bir mermerden olup, 0.30x0.80m. ölçüsünde ve dikey konumdadır. Üst tarafı niş kemerine uygun olarak kavislenmiş, alt tarafına açılan dikdörtgen deliğin içine ahşap bir hatıl uzatılmıştır. Yazılı alanı yanlardan sınırlayan kübik kaideli, silindirik sütuncelerin tablaları da düz ve sadedir.

Beyaza yakın gri mermer hak edilen altı satırlık sülüs yazının araları düz silmelerle ayrılarak yanları da aynı şekilde sınırlanmış, üst sıra ise dilimli bir kemer içine alınmıştır (Foto 24). Kitabenin tercümesi şöyledir:

Tercümesi: “*Mescidler Allah içindir. Şu halde Tanrı ile birlikte birine de yalvarmayınız. Âlemlerin kutbu Fakih Ahmed adına, fakih kul, tanrının ebdalı ve onun tevfikine muhtaç Şeyh Alaman(Aliman) (yaptırdı)*⁸⁹⁴.”

Kitabenin biraz yukarisından bir metre boyunda antik bir friz parçasının duvardan dışarı taşıntı yaparak uzandığı dikkati çekmekte ve bu cephede yer yer şpolyen malzemenin kullanıldığı izlenebilmektedir. Kapının sol ve sağ üstünde köşelere yakın yerlerde duvara gömülen parçalarla girişin sağındaki yarım daire içindeki tam daire kabartması bunlardan bazılarıdır. Türbenin bütün duvarlarında 2.50m. yükseklikte hatıl uçlarına rastlanmaktadır. Bunlardan birisi yukarıda bahsedildiği üzere kitabeliğin altına gelecek şekilde köşelerde birer, cephelerde ikişer adet olmak üzere aynı seviyede ve eşit aralıklarla yerleştirilmiştir (Çizim 7).

Türbenin içi batıya açılan tek, kuzey ve güney duvarlara açılan ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Yerden 35–40cm. yükseklikteki dikdörtgen pencereler 0.60x1.10m. ölçüleriyle birbirine yakın büyüklükte ve karşılıklı olarak yerleştirilmişlerdir. Kuzeydeki diğerlerinden biraz daha yüksekte kalmaktadır. Hepsinin etrafı kalın taş sövelerle çerçevesidir.

Türbe duvar örgüsünde malzeme olarak açık ve koyu kahverenginde moloz taş kullanılmış, kubbenin altına gelen üst taraftaki yarım metrelik kısım tuğla ile tamamlanmıştır. Kubbe dıştan yukarıda duvardan hafif dışarı taşan sonradan yapılmış, beton bir silme üstüne otururken bu geçiş içeride tuğla örgülü üçgenler vasıtasıyla sağlanmıştır. Tamamen tuğla ile örülen kubbe içten sıva ile kapatılmış, dışta da çinko ile kaplanmıştır. Kubbenin tepe ortasında çinili bir madalyon yer almaktadır. Küçük parçalardan kesilerek mozaik tekniğiyle işlenen 0.25m. çapında bir madalyon birbirleriyle birer köşesinden irtibatlı eşit firuze renkli çinilerin arasında teşekkül eden üçgen sahacıklar mor renkli çini mozaiklerle doldurularak süslenmiştir⁸⁹⁵.

Güney duvarında pencerelerin arasında mermerden oyulmuş bir mihrap yer alır. Dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış olan bu mihrap iç içe iki kemer halinde düzenlenmiş olup, daha geniş olan üstteki sivri kemer içteki yarım daire olana çerçeve teşkil etmektedir. İçteki yarım daire olanın yüzü birbirine yarıçapları hizasında bağlanmış ve tepeleri aşağıda olan dokuz yarım daire ile tezyin edilmiştir. Kemerin içinde iki şamdan ve bunların ortasında, meandr şe-

⁸⁹⁴ H. Önkal, *a.g.e.*, s.279-283; İ.H. Konyalı, *a.g.e.*, s.743-747; G. Totaysalgır, “Konya’da Seyid Ahmet, Fakih Ahmet ve Şeyh Alaman”, *Konya*, S. 67-68, Konya 1944, s.33-35; M. Önder, *a.g.e.*, s.183.

⁸⁹⁵ H. Önkal, *a.g.e.*, s.280.

killi zincirlerle asılı bir kandil yer almakta, alta da dikdörtgen bir pano bulunmaktadır.

Türbenin ortasındaki sanduka 0.80x2.40m. ebadında ve 0.95m. yüksekliktedir. Yarım silindirik semeranlı gövdesi sıvalıdır. Ayakucunda sivri kemerli şahidesinde mihraba benzer şekilde yarım daireler yan yana sıralanarak kemer kavsini oluşturmakta, içinde de şamdanlar yer almaktadır⁸⁹⁶.

Kaynaklar Şeyh Alaman Mezarlığındaki bu türbenin yanında ayrıca bir mescid ve zaviyeden bahsederler. Ancak zaviye günümüze ulaşamamıştır. Zaviyenin mevcut yapısı bulunmasa da zaviyenin olduğunu ispatlayan kitabesi İnce Minare Taş ve Ahşap Eserler Müzesi'nde 1061 envanter numarasıyla sergilenmektedir. II. Gıyâseddin Mesud dönemine tarihlenen kitabeye göre zaviye Ramazan ayında Ahmet, Seyid Ahmet, Seyid İbrahim Arap adına H.687 yılının yaptırılmıştır. Şeyh Aliman'ın burada şeyhlik yaptığı ve zaviyenin yanına kitabesinde adı geçen ve günümüzde türbe olarak kullanılan mescidi yaptırdığı anlaşılmaktadır.

Gri mermerden yapılmış olan 60cm.genişlik 65cm. yükseklik ve 22cm. kalınlığa sahip zaviye kitabesi oyma kabartma tekniğinde yazı metniyle boyuna dikdörtgen formudur. İşçilik kalitesi de iyi değildir. Günümüze sağlam olarak gelebilmiş ve kenarları düzgün olarak kesilmiştir. Köşeleri yuvarlatılmış olan kitabe taşının etrafı birkaç cm. genişlikte düz bir silme ile çerçeveslenmiştir. Ortadaki geniş alana kabartılan yazılar kemerli bir niş içinde verilmiştir. Kenarlarda olduğu gibi burada da nişin etrafı silmeli olup, kemer ayakları üç dilimli birer

konsola otururlar. Köşeliklere de sekiz dilimli yüzeysel birer rozet oyulmuştur. Zeminden 4 cm. daha çukurda kalan kemerli niş panosunun yüzeyi enine silmelerle bölünmüş ve içlerine Selçuklu sülüsü ile birer satır yazı hak edilmiştir. Düz ve yuvarlak satırlı toplam beş satırlık yazının tercümesi şöyledir:

Türkçesi: “*Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Şeyhlerin önderi, alimlerin kutbu seyyid Ahmed ve şeyhlerin sultanı Fakih Ahmed ve Seyyid İbrahim Arab için 687 yılı mübarek ramazan ayında yapılmıştır. Allah, yaz kış burada oturanları bağışlasın*”.

KÜNBEDE EYVANIN TERKİBİNDEN MEYDANA GELEN TÜRBELER

Sahip Ata Türbesi: Sahip Ata Manzumesinin bir bölümünü oluşturan türbe, cami⁸⁹⁷ ile hankâhın arasında ve bunlara bitişik durumudur⁸⁹⁸. Selçuklu Devletinin ünlü veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'nin kendisi, ailesi ve çocukları için yaptırdığı üzeri kubbe ile örtülü eserin önu büyük kemerle kuzeye açılmakta, girişi de hankâhın kuzey doğu köşesinden geçilen küçük bir kapı ile sağlanmaktadır (Foto 25). Kuzeyindeki küçük bir kapı ile de camiyle irtibatlı olan yapı 6.00x8.70 m. ölçüsüyle kareye yakın dikdörtgen plan şemasına sahiptir. İçerisi doğu tarafa yakın bir yerden kuzey-güney doğrultusunda atılan geniş sivri bir kemerle iki bölüme ayrılmış, doğuda kalan kısmı 2.10m.genişlikte

⁸⁹⁷ Y. Erdemir-A. Yavuzylmaz, “Malazgirt Zaferiyle Anadolu'ya Taşınan Ahşap Direkli Camilerin Konya Örnekleri”, 950. Yılında Malazgirt Zaferi ve Sultan Alp Arslan, İstanbul 2021, s.424-437.

⁸⁹⁸ İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 719; H. Önkal, a.g.e., s. 364-365; Y. Erdemir, “Sahip Ata Türbesi”, Konya Ansiklopedisi, C. VII, Konya 2014, s.264.

⁸⁹⁶ H. Önkal, a.g.e., s.280.

dar bir koridor halinde düzenlenmiştir⁸⁹⁹. Âdetâ bir eyvan şeklinde önü dışarı açılan uzun dikdörtgen halindeki bu koridorun üstü dışa doğru meyilli ahşap bir çatı ile kapatılmış, batıda kalan kare alan ise kubbe ile örtülmüştür. Bu plan şemasından dolayı kümbetle eyvanın terkibinden meydana gelen türbeler grubu içinde gösterilen eser⁹⁰⁰, duvarları, dehlize açılan girişi, cephe, pencere, kubbe ve sandukalarındaki muhteşem çini kaplaması ve bunu tamamlayan sırlı-sırsız tuğla dekorasyonu ile Selçuklu dönemi mezar anıtları arasında Anadolu'nun en zengin çinili türbesi olma özelliğine sahip bulunmaktadır (Çizim 7, Foto 26).

Türbenin hankâha açılan sivri kemerli dış kapısı muntazam kesme taşla kaplanmış, öne bakan köşeleri de pahlanarak düzeltilmiştir. 1.05m.genişlik, 2.26m.yükseklikteki kapının ahşap kanatları dönemine ait değildir. İki tarafında yer alan 26-28cm yükseklikteki sekilerden sağdaki, açıklığın alt tarafına kadar devam ederek aynı zamanda kapı örgüsünü teşkil etmekte, soldaki ise açıklığın biraz içerisinde kalmaktadır. Soldaki bu seki 15cm.genişlik ve 55 cm. yükseklikte koridor boyunca devam etmektedir. Bu girişten sonra sağ taraftaki duvar örgüsü hafif içeri doğru bir kırılma yaparak ve her iki taraftan yanlara doğru 8-10cm daha genişleyerek 3.05m uzunluk ve 1.50m.genişlikte düzensiz bir koridorla türbeye bağlanmakta, buradan devamla dört basamaklı bir merdiveni müteakiben türbenin iç kapısına ulaşılmaktadır. Üstü sivri beşik tonozla örtülü olan tuğla örgü-

lü koridorun sağında (doğu) dikdörtgen sade bir kapı ile geçilen ve idare binası olarak kullanılan tonozlu geniş bir oda yer almaktadır. Türbe girişinin koridora açılan dış yüzü tamamen sade bırakılmış olup, koridorun iki yandan daraltılmasıyla kapı açıklığı teşkil edilerek üst tarafı tonoz örtüde olduğu gibi tuğla ile örülmüştür.

Türbenin içeriye açılan sivri kemerli kapı açıklığı 0.95m.genişlik ve 1.96m.yüksekliktedir. Dıştaki sadeliğin tersine türbeye bakan cephesinde muhteşem bir zenginlik göze çarpmaktadır. Giriş kemerinin iç ve yan yüzleri ile etrafını kuşatan süsleme bordürleri, içerideki anıtsal tak kemerle mükemmel bir harmoni oluşturarak gözleri kamaştırmakta, duvar yüzeylerindeki çinili dekoratif yazılar bu harmoniyi daha da zenginleştirmektedir.

Kapı açıklığının 28cm.genişlikteki iç yüzü geometrik bezemelidir. Kenarlardan 3cm.lik dar turkuaz şeritlerin konturladığı süsleme kompozisyonunda, mor ve turkuaz renkli çinilerden kesilmiş uzunlu kısıklı parçalar, yatay, dikey ve kaydırmalı olarak kilim desenini andıran geometrik şekiller meydana getirirken; zemini kaplayan kare ve dikdörtgen çiniler yatay, mor olanlar ise hem yatay ve hem de dikey sıralar halinde ve kaydırmalı olarak dizilmiştir. İster kenarlarda, ister ortalarda olsun geometrik şeritlerin merkezindeki çinisiz küçük kare alanlarda lacivert çinilerden kesilerek tepe üstü konmuş küçük kare parçalar dikkati çekmekte, zemindeki çini hamurunun beyazı üçüncü bir renk olarak süslemeye katılmaktadır.

Sivri kemerli kapı açıklığının kuşatan 13cm.enindeki bitkisel bordürde, "S" şeklinde kıvrılarak karşılıklı birbirine sarılan iki kıvrık dal belirli aralıklarla kesişip birbirine halkalanarak birer palmet meydana getirdikten sonra

⁸⁹⁹ Planı için Bkz. H. Karamağaralı, *a.g.m.*, s.68, şekil: 1; M. O. Arık, *a.g.m.*, s. 79, LVII, (şekil 13 üst ve alt kat planı, şekil 14, kesit ve kripta); H. Önkal, *a.g.e.* s. 372, şek.167,1 68, s.373, şek.169.

⁹⁰⁰ M. O. Arık, *a.g.m.*, s.57-119 (s.79 LVII. Şekil 13 üst ve alt kat planı, şekil 14 kesit ve kripta.

ters yönle dolanarak uçları iki parçalı stilize yapraklarla nihayetlendirir. Burada da yine yüzeye monte edilen mozaik parçaların arasındaki beyaz dolgulu derz boşlukları belirgin olarak dekorasyona katılmıştır. Bu bordür, dışa doğru daralan yüzeyden 4-5cm.taşıntılı kabartma bir şeritle çerçevelenmiştir. Plastik etki yaratarak cepheye hareketlilik kazandıran bu şerit, tabandan ikili bir grup halinde çıkarak kapının iki yanında -biri diğerine alternatif olacak şekilde ve kırık “Z” formu büyük birer zencirek halinde -birbiriyle yer değiştirerek kemer kavsine kadar yükseldikten sonra ikiye ayrılmakta; İşte kalın, kemer kavsini takip ederek tepede ters tarafa yatay ilerleyip dıştakiyle birleşirken, dıştaki diğer şerit biraz daha yukarıya devam ederek kitabeliğe çerçeve oluşturmaktadır. Bu kabartma şeridin yüzeyi turkuaz üstüne kesik tabanlı patlıcan moru mozaik çinilerle kaplanmıştır.

Kapı cephesini üç taraftan çevreleyen dıştaki son bordür geometrik kompozisyonludur. Yanlardan mor renkli bir şerit ile sınırlanan 12cm. enindeki bordürün süslemesinde, ek senlerinden hafif kaydırılmış iki yarım altgen karşılıklı birbiriyle kesişerek kapalı bir ağ teşkil etmekte, bunlar ayrıca ters-düz “V” oluşturan iki taraflı paralel şeritlerle kesilmektedir. Aralarda teşekkül eden düzenli düzensiz dörtgen ve beşgenlerle, çok kollu yıldızlar yine mozaik tekniğinde turkuaz renkli çinilerden kesilmiştir. Bordürün solda kalan çinilerinin -üstteki bir kısmının dışında- tamamına yakını döküldüğü için son restorasyon çalışmasında yerleri alçı ile doldurularak simetriğindeki gibi tezyin edilip aynı renklere boyanmıştır. Bunun hemen dışındaki daha geniş ve sade bir sıra meydana getiren dikdörtgen turkuaz çinilerden üstteki ikisinin dışında diğerleri kaybolduğu için yer-

leri aynı şekilde alçı ile sıvanarak eskisi gibi renklendirilmiştir.

Kapının üstünde yer alan geometrik dolgulu büyük süsleme panosu 1.60x1.73m. ebadıyla âdeta duvara asılmış büyük bir tablo görüntüsü vermektedir. Sathi bir niş halinde duvar içine yerleştirilen enine dikdörtgen panonun etrafı “S” kıvrımlarından oluşan bitkisel bezemeli dar bir bordürle çerçevelenmiş olup, bitkinin gövdesinden çıkarak ters yöne kavışan ince dal ve iki çenetli stilize yapraklar arası boşlukları doldururlar. Etrafı turkuaz renkli ince bir şeritle çerçevelenen panonun içinde, sırlı ve sırsız tuğlaların kaydırmalı olarak yatay dikey sıralanmalarından meydana gelen uçları kırık dört kollu çarkifelek motifi estetik ve son derece etkileyici bir kompozisyon ortaya koymaktadır.

Türbenin doğu duvarı taş ve tuğla ile örülerek ortasına büyük bir alt pencere, üst tarafa da yan yana sıralan üç küçük pencere açılmıştır. Bunların sonradan açıldığı belli olmaktadır. Duvarda büyük oranda değişmeler olsa da; yer yer duvarın yüzeyindeki panolar içinde sağlam kalabilen sırlı ve sırsız tuğladan geometrik ve makulî yazı uygulamaları orijinalliğini koruyabilmiştir.

Kubbeli bölümle doğudaki koridoru birbirinden ayıran çinilerle kaplı büyük sivri kemerin alt ve yan yüzlerindeki zengin dekorasyonun Anadolu’da eşi ve başka benzer örneği bulunmamaktadır⁹⁰¹. Kemer kavsini kuşatan bordürlerde, genellikle ince kıvrık dal ve stilize yapraklarla tamamlanan palmet ve lotüsler ahenkli bir düzen içinde bütünlük oluştururken,

⁹⁰¹ Z. Şimşir, “Sahip Ata Manzumesinin Süsleme Özellikleri”, *Yeşilin ve Medeniyetin Köprüsü Meram*, C. III, Konya, 2014, s. 42.

kemer karnı, yıldızlı ince bir silmenin kuşattığı geometrik geçme ile doldurulmuş, kemerin içi de mor şeritler ile poligonların kesişmesinden ve baklavalarla birleşmesinden meydana gelen girift bir örgü ile dekore edilmiştir. Kemerin sandukalara bakan batı yüzü çok daha ihtişamlıdır. Dıştaki dar meyilli silmeden sonra gelen yazı frizinde Selçuklu sülüsü ile Ayet ve Hadislerden sonra “ *Bu mübarek imaret 682 hicri senesinin muharrem ayı başlarında tecdid edildi*” kitabesi yer almaktadır ki: bu ibareden türbenin 682 Muharrem/1283 Nisan’ın başlarında yenilediği anlaşılmakta⁹⁰², fakat yapının ve yenileyenin kim olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır⁹⁰³. Kemerin üçgen köşelikleri kabartma yuvarlak silmelerin kesişerek meydana getirdiği madalyonlar ve beyzi şekillerle süslenmiş, ortasına da rozet yerleştirilmiştir. Ayrıca üçgen sahaların ortasında bulunan on iki köşeli madalyonların merkezine turkuaz renkli çiniden yuvarlak birer kabara monte edilmiştir.

⁹⁰² Kitabeler için Bkz. J. H. Löytved, *Konia, Inschriften der Seldschukischen Bauten*, Berlin, 1907, s. 67’ de 1283 rakamını verir; F. Sarre, *Konia*, Berlin, 1920, s. 16’ da türbe için 1269 tarihini düşer; M. F. Uğur-M. M. Koman, *Selçuklu Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, Konya, 1934, s.54; İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya, 1964, s.721; M. Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Ankara, 1971(2.baskı), s.114 de 1283’ü tecdit(yenileme) olarak verirler. Cl. Huart, *Mevleviler Beldesi Konya*, (Çev. N. Uzel), İstanbul, 1978, s.115-116’ da türbenin yapılış tarihini 668/1269-70 olarak verir. Kitabeyi okur. 682’ de tecdit edildiğini yazar. Ancak 668 tarihi biraz muallakta olup, buraya mı ait olduğu kesin anlaşılamamıştır. H. Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara, 1996, s. 372’ de Cimri hadisesinde iki oğlunu kaybeden Sahib Ata’nın oğulları için bu türbeyi yaptırdığını, sonradan burayı aile kabristanına dönüştürmeyi düşündüğünden yıkıp yeniden inşa ettirdiğini, ya da eski yapıyı çinilerle süslettirip yenilettiğini olabileceğini belirtir.

⁹⁰³ O. Aslanapa, *Türk Sanatı II*, İstanbul, 1984, s.139’ da caminin mimarı Kelük Bin Abdullah’ın türbenin de mimarı olabileceğini belirtir, H. Önkal, *a.g.e.* s.372’ de aynı fikre katılır.

Türbenin duvarları yaklaşık 2.50m.yüksekliğe kadar altıgen plaka çinilerle kaplıdır⁹⁰⁴. Kubbe yuvarlağına geçiş temin eden üçgenli kuşağa kadarki kısım tuğla örgülüdür. Kuşaktaki üçgenlerin kenarları palmet yaprakları ile süslü ince çini şeritleri ile çerçevelenmiştir. Üçgen kuşağı oturan kubbenin kasnağını kufi karakterli bir çini bordürü tezyin etmektedir. Kasnağın üstünde yükselen kubbe balıksırtı tarzında tuğla ile örülmüş, tepesine de zarif bir kûfi yazının geometrik geçme ve bitkisel dolgularla birleşmesiyle meydana gelen yuvarlak madalyon yerleştirilmiştir.

Sandukaların bulunduğu kubbeli kısım altı adet pencere ile aydınlatılmıştır. Batı tarafa ve hanikâha açılanlar altı üstlü olup, alttakiler düz atkılı ve geniş, üsttekiler ise ajurlu ve küçüktür. Hanikâha açılan sivri kemerli üst pencere yekpare çinilerden kesilmiş ajurlu şebekesiy-le farklılık göstermektedir. Sekiz köşeli yıldız geçmelerden meydana gelen şebekesi süsleme bordürleriyle kuşatılarak hemen üzerindeki çerçeveye turkuaz üstüne patlıcan moru çinilerden kesilmiş Selçuklu sülüsü ile Firdevsi’den bir beyit yazılmıştır.

Kubbeyle örtülü kare mekânda üçü önde, diğer üçü de arkada olmak üzere altı sanduka bulunmaktadır (Foto 27). Hepsi çinilerle kaplı olan bu sandukaların form ve süslemeleri birbirine benzese de bazıları daha büyük ve yüksek olup, süslemeleri de diğerlerinden zengin tutulmuştur. Bir kısmı yıpranmış olan çinilerde

⁹⁰⁴ Batılı seyyahların türbe hakkındaki izlenimleri için Bkz. A. YAVUZYLMAZ, “Afyon’dan Konya’ya Gezginlerin Gözüyle Sahip Ata Yapıları”, *Uluslararası Orta Anadolu Ve Akdeniz Belikleri Tarihi, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu IV, Sahip Ata oğulları ve Turgutoğulları Beylikleri*, Konya 2018, s.369-418.

kabartma yazıların yanında⁹⁰⁵ altın yıldız süslemeye yer verildiği izlenebilmektedir. Sahip Ata Fahrettin Ali'ye ait olan baş taraftaki daha büyük ve süslü sandukanın ayakucundaki kitabede, turkuaz plaka çiniler üzerine mor renkli kabartma yazıyla “*Merhum ve mağfur Hüseyin oğlu, Sahib’i muazzam Fahreddin Ali 684 yılı Şevvalinin sonlarında fena dârından beka mülküne göçtü. Allah kabrini nurla doldursun*” ibaresi yazılıdır. Başucunda, ise sanki Sahip Ata'nın hayatını özetlemek ister gibi Peygamberimizin şu sahih hadisi okunmaktadır: “*İnsanoğlu ölünce ameli kesilir. Yalnız devam eden sadakası, faydalanılan ilmi ve kendisine dua eden Salih evlat bundan istisnadır*”. Sahip Ata'nın sandukası yanındaki yine çinilerle kaplı diğer iki sanduka oğullarına, arka sıradakilerden birisi 691/1292 yılında ölen kızı Melike Hatun'a, birisi torununa, sonuncusu da torunlarından birine ait olmalıdır (Foto 28-29)⁹⁰⁶.

Türbenin cenazelik olarak da bilinen alt katı güney tarafta olup, buraya türbeye bitişik olan hankâhın kuzey eyvanından yedi basamaklı bir merdivenle inilmektedir⁹⁰⁷. 5.30 x 6.20m.ölçüsündeki dikdörtgen mekânın üstü sivri beşik tonozla örtülüdür. İçeride mumyaları bozulmuş ve iskeletleri dağılmış yedi adet cesedin olduğu bizzat görenler tarafından ifade edilmektedir. Cenazeliğin batı cephesinde sonradan örülerek kapatılan düz atkılı bir pencere açıklığının bulunduğu gösteren blok taşlar dikkati çekmektedir.

⁹⁰⁵ Kabartmalı çini örnekleri için Bk. Y. Erdemir, *Karatay Medresesi Çini Eserler Müzesi*, Konya 2009.; Z. Şimşir-A. Yavuzylmaz, “Yeni Bulunan Bir Selçuklu Kitabesi: İç Karaarslan Mescidi Kitabesi”, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der. (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı)*, Konya 2019, 91-103.

⁹⁰⁶ M.F Uğur-M.M. Koman, *a.g.e.*, s.32; M. Önder, *a.g.e.*, s. 114; H. Önkal, *a.g.e.*, s. 36-372.

⁹⁰⁷ Y. Erdemir, *a.g.m.*, s.264.

EYVANLI TÜRBELER

Gömeç Hatun Türbesi: Musalla Mezarlığı'nın güneyinde, doğu ve batı kapılarını bağlayan yolun hemen kenarında bulunan yapı, eyvan tipi türbelerdendir⁹⁰⁸. Cenazelik de denilen bir alt kat ile gövdenin yükseldiği üst kattan oluşmaktadır (Çizim 7, Foto 30). Kuzey-güney doğrultusunda uzanan türbenin doğu, güney ve batıdan duvarla çevrili olan üst kattaki eyvanı, büyük bir kemerle kuzeye açılmaktadır. Buraya çıkış aynı taraftan iki yönlü altışar basamaklı bir merdivenle sağlanırken, hemen altındaki küçük bir kapı ile de cenazelik katına inilmektedir. Türbenin duvarları dıştan taş ve tuğla örgülü olup uzunlukları kuzeye bakan ön cephede 10 m, güneyde 8,00 m, doğu ve batıda 9,20 m'dir. Eyvanın cephesi duvardan iki yana taşınarak dikdörtgen kesitli (0,90x1,00 m) bir kule-payanda hâline getirilmiş, doğu ve batı duvarları da ortalara gelecek şekilde üçgen planlı birer istinat ayağı (payanda) ile desteklenmiştir. Türbenin duvarları üstten dendanlarla nihayetlenmiştir. Belli aralıklarla üç tarafı dolaşan bu tezyinî unsurlar yapıya uzaktan bir kale görünümü sağladığı için mezar anıtı 12,25 metreyi bulan yüksekliği ile “*Kız Kulesi*” adıyla da anılmıştır⁹⁰⁹. Cenazelik, doğu-batı doğrultusunda 5,85 m, kuzey-güney istikametinde 6,85 m ölçüsüyle kareye yakın dikdörtgen bir mekândır. Cenazeliğin yüksekliği de 3,85 m'dir. Doğu ve batı duvarlarına ikişer, kible duvarına bir adet olmak üzere açılan beş mazgal pencere, içerisinin aydınlanma ve havalandırmasını sağlamaktadır. 0,20x0,50 m ebadındaki dikdörtgen formlu bu pencereler dışa doğru daralıp küçülürken, aynı

⁹⁰⁸ M. Sözen, *a.g.m.*, s. 187; H. Önkal, *a.g.e.*, s. 338-342.

⁹⁰⁹ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 600.

zamanda 1,55-1,60 metreye ulaşan duvar kalınlıklarında yukarıya doğru meylederek adeta bir tünel görüntüsü oluştururlar. Cenazelikte sanduka bulunmamaktadır. 1940'lı yıllarda mahzen olarak bahsedilen bu bölümün tonoz örtüsünün yıkılmış olduğu belirtilmektedir⁹¹⁰.

Üst katı teşkil eden eyvanın zemini yerden 1,45 m yüksektedir. 5,45 m genişlik ve 8,25 m derinlikteki eyvan, dışarıya hafifçe şişkin büyük bir sivri kemerle açılmakta, iki yandan içe doğru çıkıntı yapan ayakları aynı şekilde taşan birer sekiye oturmaktadır. Bu büyük kemerin açılma tazyikini karşılamak ve aynı zamanda türbenin cephe etkisini arttırmak için ana duvar kütesinden birer metre yanlara taşan kanatlar yapılmış, bunların kalın masif görüntüleri üçgen kesitli profilli tuğla çıkıntılarla hafifletilmiştir.

Eyvanın ön cephesinin yan kanatları altta kesme taşla kaplanmış, üst tarafı tamamen tuğla ile örülerek köşelere de birer sütunce yerleştirilmiştir. Bunların üstünden başlayan dikey tuğla örgülü bir süs frizi, eyvan içini yatay bir kuşak hâlinde çepeçevre kat eder. Bugün görülmesi de bu ön cephenin farklı genişlikte bordürlere ayrıldığı ve bunların tamamen mozaik çinilerle kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bugün eyvan açıklığının iç köşesinde yükselen 1,80 m boyundaki silindirik gövdeli ve zar başlıklı sütuncelerin başlıklarıyla, başlık tablolarındaki çini kalıntıları bu düşünceyi teyit etmekte, eyvan kemerinin altında kalan geometrik desenli çiniler de bu durumu desteklemektedir. Aynı şekilde yine eyvanın sivri kemerini dıştan kuşatan tuğla frizin hemen altındaki çini kırıntılarıyla kemeri dıştan çerçeveleyen meyilli bordürün üst tarafındaki bitkisel bezeme türbe cephesinin

emsalsiz bir çini dekorasyona sahip olduğuna işaret etmektedir. Tamamen geometrik süslemenin hâkim olduğu kompozisyonda, motifler yanlardan firuze ve mor renkli iki ince konturla sınırlanmış, aradaki geniş alan kilim deseni motifleriyle tezyin edilmiştir. Zemini yakın zamanın taşlarıyla kaplanmış olan eyvanın üstü sivri beşik tonozla örtülüdür. Güney duvarında dikdörtgen bir niş bulunmaktadır. Mihverden biraz sola kaymış olan 0,40 m derinlik, 1,40 m genişlik ve 2,50 m yükseklikteki bu mihrap nişi, sade ve basit olup hiç süslemeye yer verilmemiştir. Yapıyla organik bir bütünlük göstermediği ve bütünüyle uyum içinde olan türbenin ahengini bozduğu için bu mihrap nişinin sonradan açıldığı, eyvanın duvarlarının da altta plaka çinilerle kaplı olduğu kanaati hâsıl olmuştur. Mimari özellikleriyle büyük oranda günümüze gelebilmiş olan Gömeç Hatun Türbesi ne yazık ki çini tezyinatının büyük bir kısmını kaybetmiştir. Türbenin, 15 Mayıs 1951 tarihinde Konya Eski Eserler ve Mülhakatını Sevenler Derneği tarafından onararak bugünkü duruma gelmesi sağlanmış, günümüzde de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından elden geçirilmiştir.

Kitabesi olmadığından banisi ve ustası bilinmesi de; eski kaynaklarda yapının mahiyeti hakkında bazı ipuçları ve bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan birisi Fatih devrine ait 881/1476 tarihli Karaman İli İlyazıcı Defteri'dir. Bu defterde "Vakf-ı Gur-hâne-i Gömeç Hatun..." şeklinde bir kaydın bulunması⁹¹¹, bu yapının Gömeç Hatun'a ait bir türbe olduğunu ortaya koymakta; bu kayıttan dolayı yapı, "Gömeç Hatun Gur-hanesi (Türbesi)" olarak da isimlendirilmektedir. Bazı kaynaklarda "Gömeç

⁹¹⁰ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 600.

⁹¹¹ F. N. Uzluk, *a.g.e.*, s 20; Z. Atçeken, *a.g.e.*, s. 295.

Ana Türbesi Türbesi” diye de bahsedilen binanın birinci katında Gömeç Hatun’un sandukasının yer aldığı, muhtemelen bunun çini kaplı olduğu, alt katında ise üç dört kabrin bulunduğu belirtilmektedir. Bu özellikleriyle Gömeç Hatun Türbesi’nin, XIII. Yüzyılın sonlarına doğru inşa edildiği söylenebilir; çini malzemenin üslubu da bu tahmini destekler mahiyettedir.

DAHİL OLDUĞU YAPININ BİR BÖLÜMÜNÜ İŞGAL EDEN TÜRBELER

Bedreddin Muslih Türbesi: Sırçalı Medrese’nin içinde ve giriş eyvanının hemen sağında yer alan türbe, zemin seviyesinin altında “cenazelik”, “mumyalık” olarak da isimlendirilen asıl mezar hücre, üstte ise gövde ve örtüden oluşmaktadır⁹¹². Birkaç basamakla aşağıya inildikten sonra küçük bir kapıyı müteakiben geçilen alttaki cenazelik 3.40 x 3.40 metre ölçülerinde olup, duvarları gayrimuntazam taşlarla örülmüş, kemerlerin taşıdığı çapraz tonozlu örtüsü ise tuğla ile kapatılmıştır. Bir metreye yakın yükseklikteki kaide üstünde oturan gövdeye alttaki cenazelik girişinin iki tarafından yükselen birer merdivenle çıkılmaktadır. Bursa kemerli bir kapısı bulunan gövdenin taş duvarları kireç harcı ile sıvanmış, içerisi doğudan bir, batıdan iki pencere ile aydınlatılmıştır (Çizim 8, Foto 31).

Türbenin üstü basık tonozla örtülüdür. Hars örgüsüne benzeyen düz ve sırlı tuğla örgülü örtü düzeninde tonoz eteğini çeviren tuğla dizilerinin arasına monte edilen kare şeklinde kesilmiş türkuaz ve mor renkli çiniler eteği çevre dolaşırken, üstte kalan geniş yüzeyde tuğlalar balık kılçığı düzeninde sıralanmış, tepe ortasında ise kare dolgu firûze renkli sırlı tuğlaların etrafları dışarı doğru genişleyen yine mor, firûze, kahverengi sırlı tuğlalarla dekore edilmiştir (Foto 32).

İçeride güney duvara daha yakın olarak yana sıralanan üç sandukanın kaideleri dikdörtgen, üst tarafları yarım silindirik olarak kavislenirler. Büyük bir kısmı tahrip olmakla birlikte mevcut kalıntılar yüzeylerinin tamamen çinilerle kaplı olduğunu göstermektedir. Kare, dikdörtgen, üçgen ve altıgen formlu bu çiniler tek renk üzerine firûze ve mor olarak sıralanmış ve farklı açılarla dizilerek kompozisyona zenginlik getirmiştir.

Sandukalardan birisi medresenin banisi Bedreddin Muslih’e aittir. Diğer ikisi de hanımı ve çocuklarına ait olmalıdır. Önceden tasarlayarak medreseyle beraber türbesini inşa ettiren Bedreddin Muslih’in adı sultan II. Keykâvus’un hükümdarlığı zamanında divan vezirleri arasında geçmekte, “lala”, “hadim”, “hoca” sıfatıyla da bilinmektedir. Bu sultanın hizmetinde bulunduğu için hadim; II. Keykubâd’ın laları ve mürebbsi olduğu için lala olarak anılmış, zenginliğinden dolayı da hoca olarak ifade edilmiştir. Selçuknameler üç kardeşin saltanatı döneminde Moğol hükümdarı Mengü Kağan’ın merasim törenine giden II. Alâeddin Keykubâd’ın kafilesinde lalası olarak Bedreddin Muslih’in yer aldığını –muhtemelen- zehirlenen sultanın çadırında son ne-

⁹¹² Yaşar Erdemir, *Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi*, Konya 2002, s.81–86; Zeki Oral, “Konya Sırçalı Medrese”, *Belleten*, C. XXV, S. 99, Ankara 1961, s.355–396; Mahmut Akok, “Konya’da Sırçalı Medrese’nin Röleve ve Mimarisi” *Türk Arkeoloji Dergisi*, C. XVIII, S. 1–2, Ankara, 1969, s.5–16; Ömür Bakırer, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yapı malzemeleri”, *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyetler Semineri Bildirileri (25–26 Nisan 1994)*, Konya 1995, s.165–182.

fesini verirken de en yakını olarak bu kişinin bulunduğunu yazarlar⁹¹³.

SONUÇ

Bir daha dönmek üzere kaybedilenlere duyulan sevgi ve özlemin tezahürü olarak inşa edilen ve unutulmadığını ifade etmek üzere yapılan türbeler isim, sayı, form ve süsleme özellikleriyle kendini göstermiştir. İslamiyet'in ilk mezar anıtı olan Kubbetü's-Süleybiye'den sonra en eski mezar anıtları Türklerin yaşadığı coğrafyalarda görülmekte, X. yüzyıldan itibaren Horasan ve Türkistan'da yaygınlaşmaktadır. Buhara'daki İsmail Samanî Türbesiyle başlayan ve kübik bir alt yapının kubbe ile örtülmesi esasına dayanan form tipi Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklularla devam edip Anadolu'ya yayılmış, daha sonra da çeşitli versiyonlarıyla denenmiştir.

Türbelerin ortaya çıkışında iki görüş ileri sürülmüş, bunların şekillenmesine Orta Asya çadır tipinin öncülük ettiği veya Gazneli kulelerinin ilham verdiği iddia edilmiştir. Konya'da kümbet denilen çokgen gövdeli olup içten kubbe, dıştan piramidal külahla örtülü mezar anıtları Gazne kuleleriyle büyük benzerlik gösterirler ve Karamanoğulları ile devam edip Osmanlı döneminde değişikliğe uğrarlar.

Çok kısa olarak özetlemeye çalıştığımız ve ancak birkaç numune örneğini ele aldığımız Konya türbeleri plan, form, malzeme ve tezyinatlarının yanında sayılarının çokluğuyla öne çıkmakta, özellikle de Selçuklu döneminde zirveye ulaşmaktadır. Bunda, şehrin başkent olmasıyla beraber, sultanlar başta olmak üzere

devlet erkânı ile dinî şahsiyetler ve tanınmış simaların payitahtta yaşamalarının büyük rolü olmuştur.

Selçuklu türbeleri Konya'da bağımsız yapıldığı gibi diğer konumlarda ve çeşitli plân tipleriyle karşımıza çıkmakta, cenazelik, gövde ve örtü sisteminden oluşmaktadır. Beden duvarlarında genellikle taş, zaman zaman da tuğla kullanılmış, örtü elemanı olan kubbe ve külahlarda ise daha çok tuğlaya yer verilmiştir. Bu malzemelerin gerektiğinde dekoratif eleman olarak değerlendirildiği müşahade edilmekte, zaman zaman iç yüzeylerde sıva üzerine fresk tekniğinde uygulamalar da görülmektedir. Bunların yanında tuğlayla beraber çininin kullanılması ve sandukalarda çininin öne çıkması Konya'daki Selçuklu türbelerinin özelliklerindedir. Bu ecdat yadigârı nurlu kabirlere sahip çıkılması ve titizlikle korunması çok önemli sorumluluklarımızdandır.

KAYNAKÇA

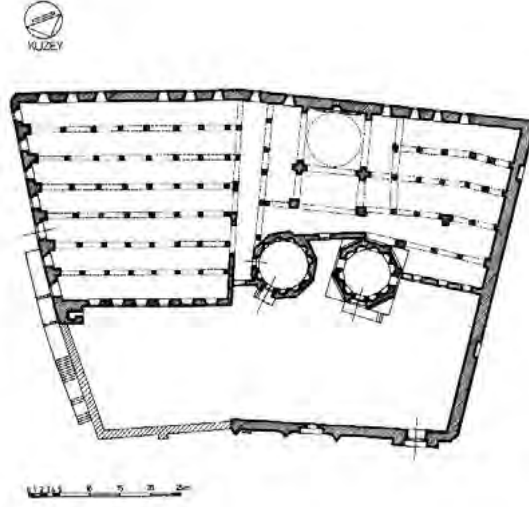
- AKOK, Mahmut, "Konya'da Sırçalı Medrese'nin Röleve ve Mimarisi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, C. XVIII, S. 1-2, Ankara, 1969, s.5-16.
- AKOK, M., " Konya'da Sahip-ata Hanikâh, Camiinin Röleve ve Mimarisi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. 19/2, Ankara 1972, s. 5-38.
- ARIK, M.O., "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anadolu (Anatolia)*, S. XI, 1967, Ankara 1969, s. 57-100.
- ARIK, R. - ARIK, M. O., *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini*, İstanbul 2007.
- ARSEVEN, C.E. , *Türk Sanatı Tarihi*, C. I-II, İstanbul 1955-1959.
- ASLANAPA, O., *Türk Sanatı II*, İstanbul 1984.
- ASLANAPA, O., *Anadolu'da İlk Türk Mimarisi Başlangıcı ve Gelişmesi*, Ankara 1991.
- ATÇEKEN, Z., *Selçuklu Yapılarının Osmanlı Döneminde Bakım ve Kullanılması*, Konya 1998.

⁹¹³ Yaşar Erdemir, *Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi*, Konya 2002, s.81-86.

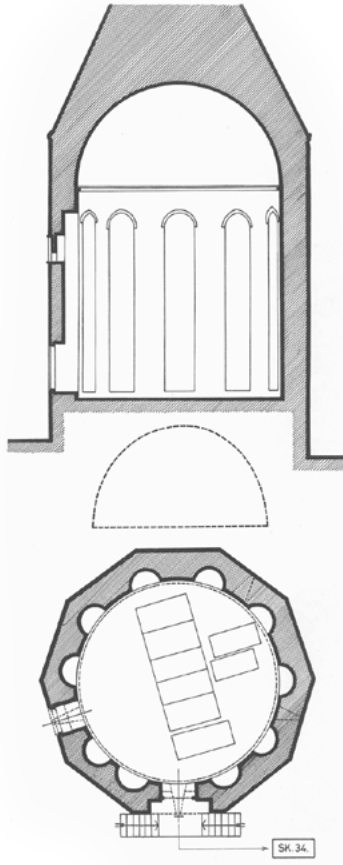
- BAKİREER, Ömür, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yapı malzemeleri”, *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyetler Semineri Bildirileri (25–26 Nisan 1994)*, Konya, 1995, s.165–182.
- BAYIK, N., *Konya ve Çevresindeki Selçuklu ve Beylikler Dönemi Sandukaları*, S.Ü. SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1995.
- BİLİCİ, Z. K., “17.Yüzyıla ait Mahkeme Sicillerindeki Konya Alâeddin Cami’inde Yapılan Onarımlarla İlgili Kayıtlar”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I (6–10 Nisan 1987)*, Ankara 1987, s.91-97.
- BOZER, R., “Eğri Kesim Tekniğinde Anadolu’dan Bir Örnek: Konya II. Kılıç Arslan Türbesi’nin Ahşap Kapı Kanatları”, *IX. Vakıf Haftası Kitabı (2-4 Aralık 1991)*, Ankara 1991, s. 227-236.
- ÇAYCI, A.-YAVUZYLMAZ, A., “Anadolu Selçuklu Mimarisi”, *Türk İslam Sanatları Tarihi*, Ankara 2020, s. 237-238.
- ÇAYIRDAĞ, M. - ERKİLETLİOĞLU, H., “Konya’daki Selçuklu Anıt Kabir Kümbethane’de Medfun Selçuklu Hanedanı ve Cesetlerinin Kemik Yapıları”, *I. Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Aralık 2006, s.24-30.
- DIEZ, E.-ASLANAPA, O., *Türk Sanatı*, İstanbul 1955.
- DOĞAN, S., “Kümbet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, İstanbul 2002, s. 547-550.
- ERDEMİR, Y., *Alâeddin Camii ve Türbeleri*, Konya 2009.
- ERDEMİR, Y., *Sırçalı Medrese Mezar Anıtları Müzesi*, Konya 2002.
- ERDEMİR, Y., “Konya Alâeddin Camii’nin Avlusundaki Bitmemiş Yarım Türbenin Mahiyeti Hakkında”, *Selçukludan Osmanlıya Bilim, Kültür ve Sanat (Prof. Dr. Mikail Bayram’a Armağanı)*, Konya 2009, s. 231-250.
- ERDEMİR, Y., “Alâeddin II. Türbesi”, *Konya Ansiklopedisi*, C. I, s.171-172.
- ERDEMİR, Y., “Karatay Türbeleri”, *Karatay Tarih-Kültür-Sanat*, C. I, Konya 2012, s. 505-561.
- ERDEMİR, Y., “Kılıç Arslan (II) Türbesi”, *Konya Ansiklopedisi*, S. 4, Konya 2013, s.176-178.
- ERDEMİR, Y., “Meram Türbeleri”, *Yeşilin ve Medeniyetin Köprüsü Meram*, C. I, Konya 2014, s. 416-493.
- ERDEMİR, Y., “Sahib Ata Türbesi”, *Konya Ansiklopedisi*, C. VII, Konya 2014, s.264.
- ERDEMİR, Y.-YAVUZYLMAZ, A., “Alâeddin Keykubâd’ın Sanat Anlayışı ve Konya’da İnşa Ettiği Mimarlık Eserleri”, *I. Alâeddin Keykubâd ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri*, (Konya 6-7 Kasım 2008), Konya 2010, s.129-174.
- ERDEMİR, Y.-YAVUZYLMAZ, A., “Malazgirt Zafriyle Anadolu’ya Taşınan Ahşap Direkli Camilerin Konya Örnekleri”, *950. Yılında Malazgirt Zaferi ve Sultan Alp Arslan*, İstanbul 2021, s.424-437.
- FAİK, M.-MUHLİS, M.-FERİT, M.-BAHRİ, M., *Konya ve Rehberi*, İstanbul 1339.
- FERİT, M.-MESUT M., *Selçuklu Veziri Sahib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, İstanbul 1934.
- HUART, C., *Mevleviler Beldesi Konya*, (Çev. N. Uzel), İstanbul 1978.
- KARAMAĞARALI, H., “Sahib Ata Camii’nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme”, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, S. IV, Ankara 1982, s.49-72.
- KONYALI, İ. H., *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.
- KUBAN, D., *Anadolu Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları I*, İstanbul 1965.
- LÖYTVED, J. H., *Konia, Inschriften der Seldschukischen Bauten*, Berlin 1907.
- OĞUZOĞLU, Y., “Alâeddin Camii’nin 17. Yüzyıldaki Durumu ve Şer’iyye Sicillerindeki Onarım Belgeleri”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I (6–10 Nisan 1987)*, Ankara 1987 s.78–89.
- ORAL, Z., “Konya’da Alâeddin Camii ve Türbeleri, Yapılar, Kitabeler”, *Yıllık Araştırmalar Dergisi I*, Ankara 1957, s. 45-74.
- ORAL, Zeki, “Konya Sırçalı Medrese”, *Bellekten*, C. XXV, S. 99, Ankara, 1961, s.355–396.
- OSMAN, İ., “Türbe”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. LI, İstanbul 2012, s. 464-466.
- OTTO DORN, K., *The Kunst Des İslam Baden*, Baden 1964.
- ÖGEL, S., *Anadolu Selçuklularının Taş Tezini*, Ankara 1966.
- ÖGEL, S., *Anadolu Selçuklularının Taş Tezini*, Ankara 1987.

- ÖNDER, M., *Mevlâna Şehri Konya*, Konya 1971.
- ÖNGE, Y., “Alâeddin Keykubâd Döneminde Konya’da İnşa Edilmiş Mimarlık Eserler”, *S.Ü. Selçuk Dergisi-Alâeddin Keykubâd Özel Sayısı-*, S.3, Konya 1988, s.49-61.
- ÖNKAL, H., *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996.
- SARRE, F., *Konia*, Berlin, 1920.
- SARRE, F., *Küçük Asya Seyahati – 1985 Yazı – Selçuklu Sanatı ve Ülkenin Coğrafyası Üzerine Araştırmalar*, (Çev. D. Çolakoğlu), İstanbul, 1998.
- SOYMAN, F.-TONGUR, İ. *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya 1944.
- SÖNMEZ, Z., *Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1995.
- STRZYGOWSKI, J., *Altai-İran und Volker Wanderung*, Leipzig 1917.
- STRZYGOWSKI, J., “Türkler ve Orta Asya Sanatı Me-selesi”, *Türkiyat Mecmuası* III, İstanbul 1935, s. 1-80.
- STRZYGOWSKI, J.-GLUCK, H.- KÖPRÜLÜ, F., *Eski Türk Sanatı ve Avrupa’ya Etkisi*, (Çev. A.C. Köprülü), Ankara (tarihsiz).
- ŞİMSİR, Z., “Sahip Ata Manzumesinin Süsleme Özellikleri”, *Yeşilin ve Medeniyetin Köprüsü Me-ram*, C. III, Konya 2014, s.6-60.
- ŞİMSİR, Z. -YAVUZYILMAZ, A., “Yeni Bulunan Bir Selçuklu Kitabesi: İç Karaarslan Mescidi Kitabesi”, *Selçuk Ün. Sos. Bil. Ens. Der. (Prof. Dr. Fuat Sezgin Özel Sayısı)*, Konya 2019, 91-103
- TAŞKIN, S., “Anadolu Selçuklularında Çini Lahitler”, *Sanat Tarihi Yıllığı IV*, İstanbul 1971, s.237-251.
- TUNCER, O. C., *Anadolu Kümbetleri 1, Selçuklu Dö-nemi*, Ankara 1986.
- TÜRKMEN, K., “Konya Sultanlar Türbesi İçerisindeki Sandukalar Üzerinde Yer Alan Kitabeler”, *Kon-ya Kitabı X*, Konya 2007, s. 665-672.
- UĞUR, M.F.- KOMAN, M.M., *Selçuklu Veziri Sâhib Ata ile Oğullarının Hayat ve Eserleri*, İstanbul 1934.
- UYYSAL, A.O., “17. Yüzyıla ait Mahkeme Sicillerine Göre Onarımlar Sonucunda Konya Alâeddin Camiinde Meydana Gelen Değişikliklerin Tah-lili ve Bazı Düşünceler”, *V. Araştırma Sonuç-ları Toplantısı I (6-10 Nisan 1987)*, Ankara 1987, s.99-125.
- UZLUK, Ş., *Konya Abideleri*, Konya 1939.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., *Osmanlı Teşkilatına Medhal*, İstanbul, 1941.
- YAVUZYILMAZ, A. “Afyon’dan Konya’ya Gezinle-rin Gözüyle Sahip Ata Yapıları”, *Uluslararası Orta Anadolu Ve Akdeniz Belikleri Tarihi, Kül-tür ve Medeniyeti Sempozyumu IV, Sahip Ata-oğulları ve Turgutoğulları Beylikleri*, Konya 2018, s.369-418.
- YETKİN, Ş., *Anadolu’da Türk Çini sanatının Gelişme-si*, İstanbul 1986.

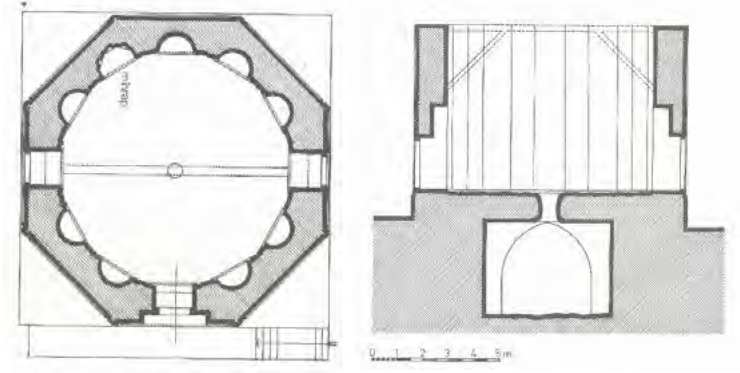
ÇİZİMLER

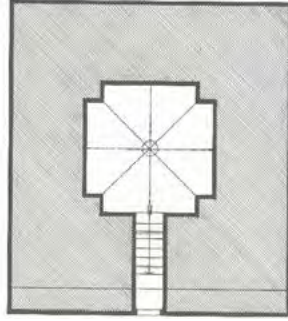
Çizim 1. Alâeddin Camii ve Türbelerinin planı (O. Aslanapa)

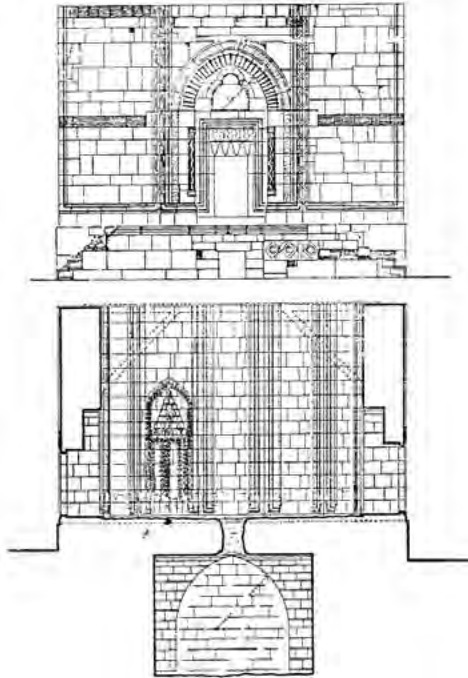
Çizim 2. II. Kılıç Arslan Türbesi'nin planı ve kesiti (Z. Sönmez).

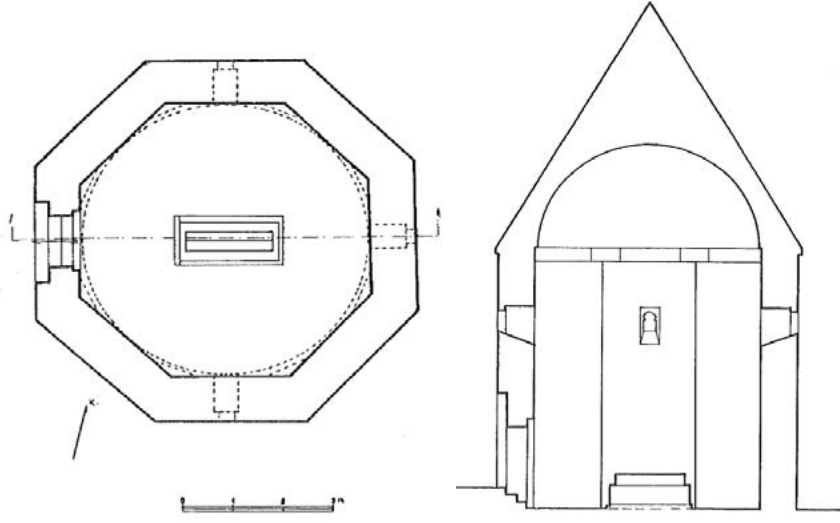
Çizim 3. İzzeddin Keykâvus Türbesi'nin plan ve kesiti (Z. Sönmez'den)

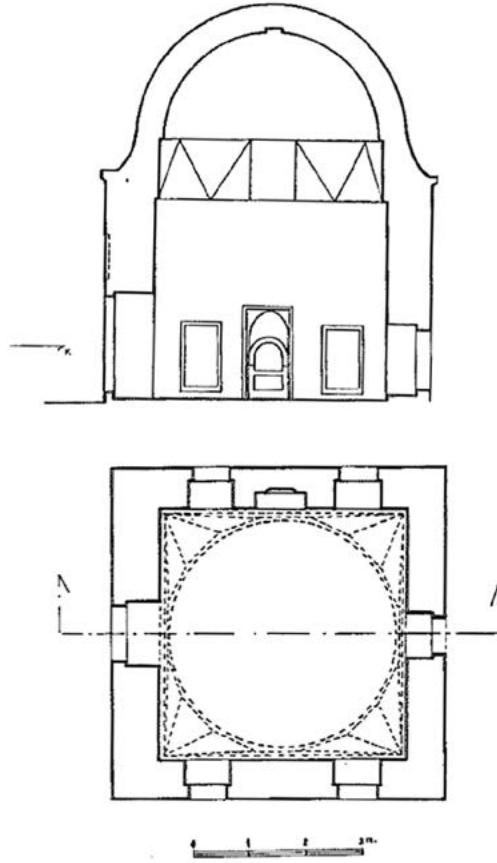
Çizim 4. İzzeddin Keykâvus Türbesi'nin alt kat planı (cenazelik)

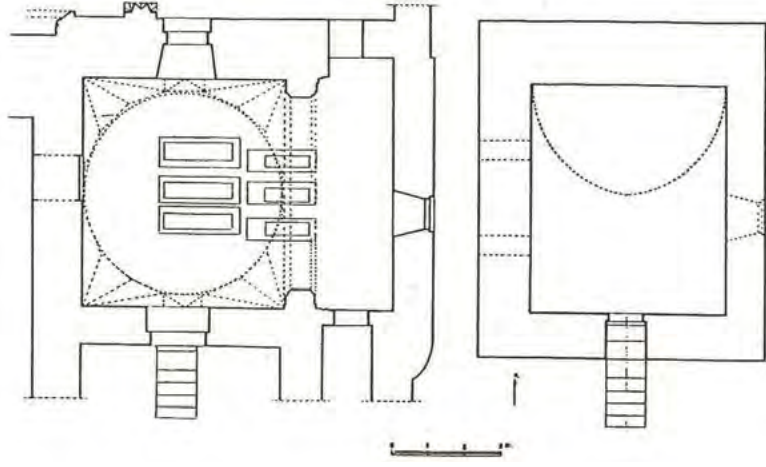
Çizim 5. İzzeddin Keykâvus Türbesi'nin cephe çizimi (O.C. Tuncer'den)

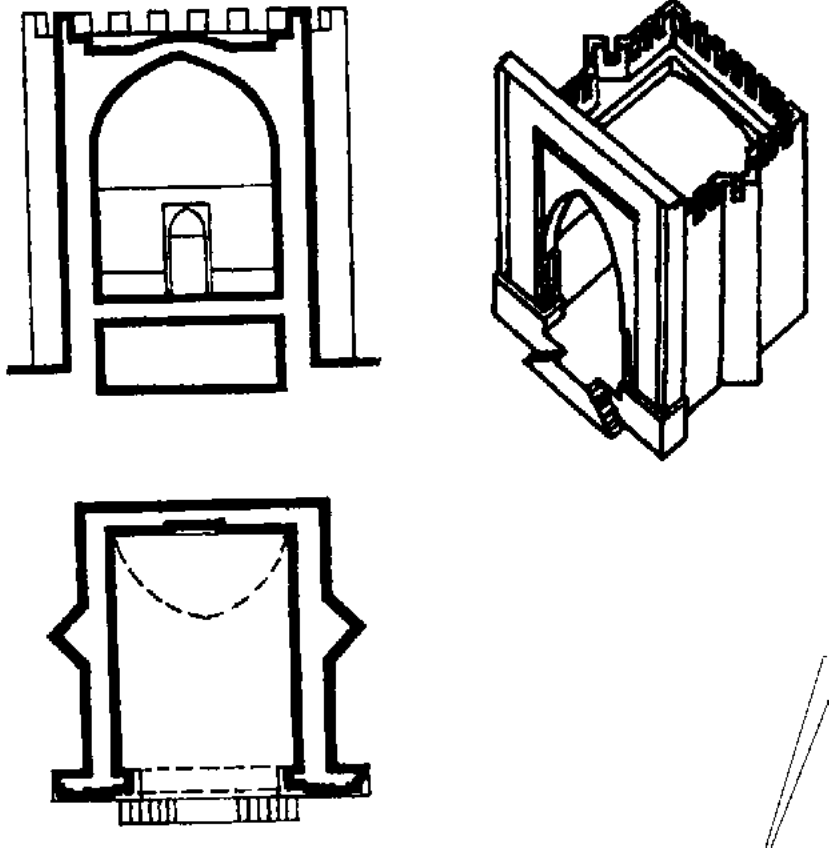
Çizim 6. Kara Arslan Türbesi'nin plan ve kesiti (H. Önkal)

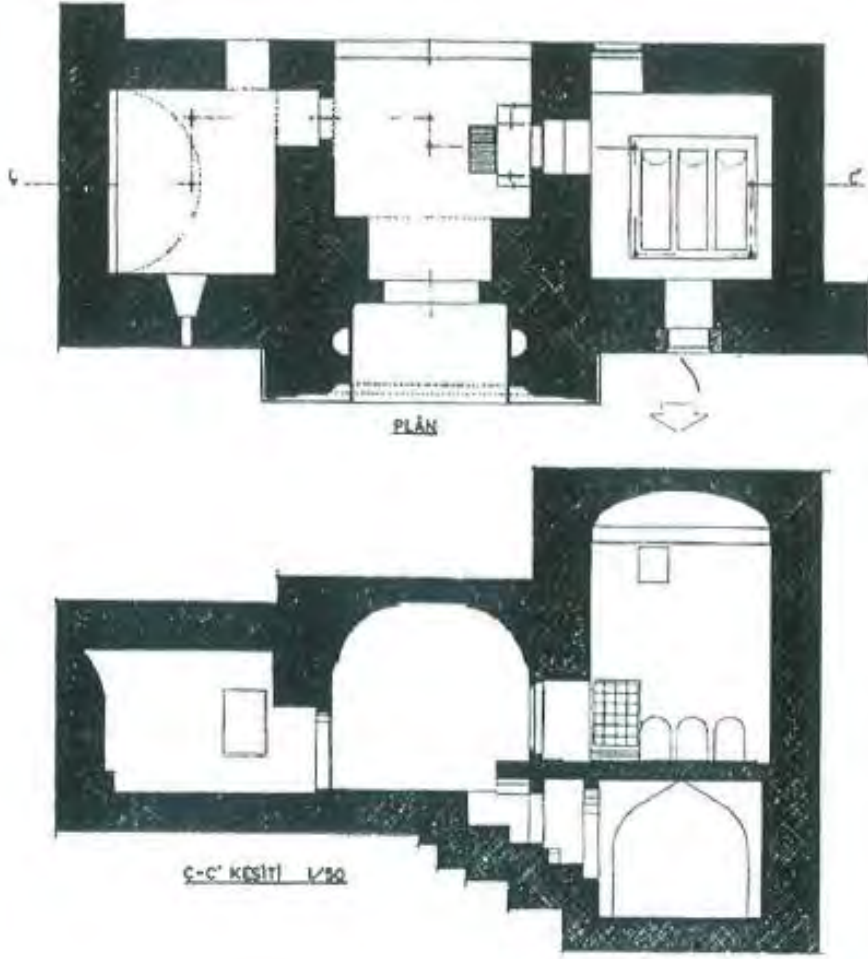
Çizim 7. Şeyh Alaman Türbesi'nin planı (H. Önkal)

Çizim 6. Sahib Ata Türbesi'nin planı (H. Önkal'dan)

Çizim 7. Gömeç Hatun Türbesi'nin plan ve kesiti (G. Schneider)

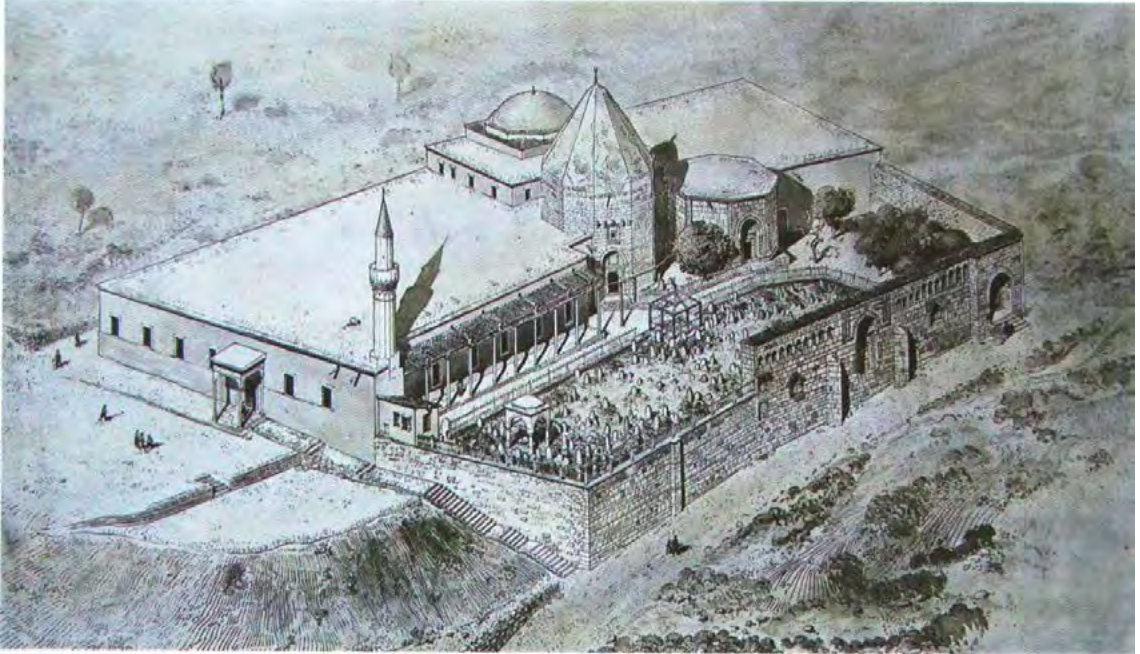

Çizim 8. Bedreddin Muslih Türbesi'nin planı (M. Akok)

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. Alâeddin Camii ve Türbelerinin genel görünüşü

Fotoğraf 2. Alâeddin Camii ve Türbelerinin XIX. yüzyıldaki aksonometrik çizimi (E. Hebrard).

Fotoğraf 3. Avludaki Sultan Türbeleri

Fotoğraf 4. II. Kılıç Arslan Türbesi'nin eski ve yeni görünüşü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 5. Türbenin usta kitabesi

Fotoğraf 6. Türbenin bani kitabesi (VGM Arşivi)

Fotoğraf 7. Türbenin ahşap kapı kanadı

Fotoğraf 8. Çini sandukalar

Fotoğraf 9. Sandukaların eski durumu

Fotoğraf 10. İzzeddin Keykâvus Türbesi'nin genel görünüşü (VGM Arşivi)

Fotoğraf 11-12. Türbedeki devşirme malzemeler

Fotoğraf 14. Kapı kemerindeki devşirme lento

Fotoğraf 15. Türbenin içten görünüşü

Fotoğraf 13. Türbenin giriş cephesi

Fotoğraf 16. Türbenin mihrabı

Fotoğraf 17. Konya Alâeddin Camii ve Türbelerinin gravürü (C. Texier'den).

Fotoğraf 18. Caminin avlu kuzey duvarındaki İzzeddin Keykâvus Türbesi'ne ait kitabe

Fotoğraf 19. Kitabenin çizimi (A. Raymond).

Fotoğraf 20. Kara Arslan Türbesi

Fotoğraf 21. Türbenin kitabesi

Fotoğraf 22. Kara Arslan'ın çini sandukası

Fotoğraf 23. Şeyh Alaman Türbesi

Fotoğraf 25. Türbe giriş kapısı

Fotoğraf 24. Türbe kitabesi

Fotoğraf 26. Eyvan kemeri görünümü

Fotoğraf 27. Kubbenin görünümü

Fotoğraf 28. Sandukaların görünümü

Fotoğraf 31. Bedreddin Muslih Türbesi sandukaları

Fotoğraf 29. Eyvan kemeri ve doğu duvar görünümü

Fotoğraf 32. Türbe üst örtüsü

Fotoğraf 30. Gömeç Hatun Türbesi

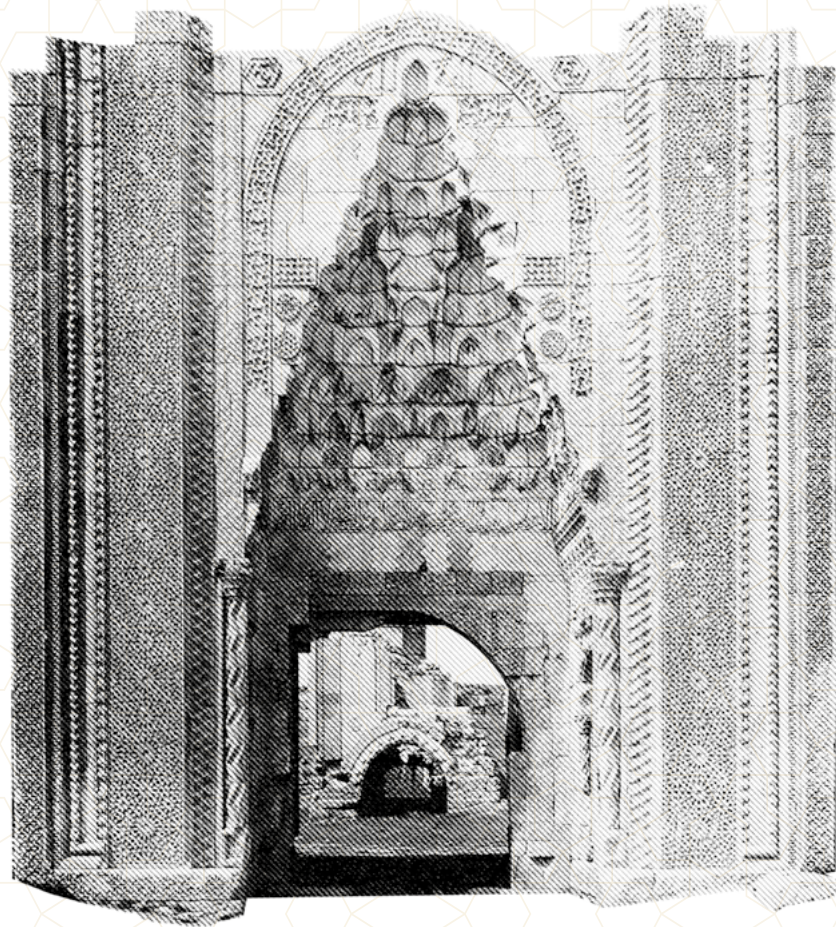

IV. BÖLÜM

SOSYAL VE İKTİSADÎ YAPILAR

SELÇUKLU DÖNEMİ KONYA ÇARŞISI

Haşim KARPUZ

Emekli Öğretim Üyesi, Konya/TÜRKİYE, hasimkarpuz@gmail.com.tr,
ORCID: 0000-0002-1689-7970.

Bayram ÜREKLİ

Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, burekli@selcuk.edu.tr, Konya/TÜRKİYE,
ORCID: 0000-0002-8985-9190.

ÖZ

Konya, eski çağlardan itibaren her dönemde önemini koruyan tarihi anayol üzerinde yer almıştır. Türkiye Selçukluları zamanında da bu yol ağı önemini muhafaza etmiş, konumu dolayısıyla Konya'nın ticari önemi artmıştır. Diğer taraftan Konya'nın merkezi konumu sebebiyle Türkiye Selçukluları devletine payitaht yapılması ticaret merkezi olmasını büyük oranda etkilemiştir.

Orta Çağ Türk-İslam şehirlerinin fiziki yapısı, **iç kale**, dış surlarla çevrili **şehristan** ve sur kapılarının dışında kalan, yabancı tüccarların mallarını depolayıp sattığı **Rabat**'tan teşekkül etmektedir. Konya'da da bu üç unsuru görmekteyiz. Alâeddin Tepesi ve çevresini içine alan iç kale, Sultan Alâeddin tarafından 1221'de yeniden inşa ettirilen dış surlarla çevrili ve kapılarla dışarıya açılan ikinci kısım, üçüncüsü de kale kapılarının dışında kalan, bazı mahalle ve yerleşim yerleri ile bazı hanların bulunduğu

mekanlardır. İç kalede, diğer Selçuklu şehirlerinde olduğu gibi Konya'da da saray, köşk, büyük cami ve bazı kamu binaları bulunmaktadır. Şehristan bölümünde ise mahalle ve sokaklar ile çarşı, pazar yerleri, hanlar, camiler, mescitler, medreseler ve arasta bulunmaktadır. Konya çarşısı ise kaynaklara göre, Alâeddin Tepesi'nin doğusundan, Karatay Medresesi önünden doğuya doğru Şems-i Tebrizî Türbesi civarından Aksaray Kapısına uzanır. Sonra Pazar Kapısı ve Kapı Camii'nin doğusundan Larende Kapısı'na, Sırçalı Medrese'den tekrar Alâeddin Tepesi'ne kadar olan alanın içinde bulunmaktadır. En canlı cadde ise iç surun doğusundan (Tah-te'l-kal'a) bugünkü hükümet binası ve Kapı Camii'ne kadar uzanan bölgedir. Selçuklular döneminde Konya'da ondan fazla pazar yeri, otuzdan fazla da esnaf kolu bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konya, Türkiye Selçukluları, Çarşı, Esnaf, Ticaret.

KONYA BAZAAR DURING THE SELJUK PERIOD

ABSTRACT

Konya has been located on the historical highway, which has maintained its importance in every period since ancient times. During the era of the Seljuks of Turkey, this road network maintained its importance and Konya's commercial significance increased due to its location. On the other hand, the fact that Konya was made the capital of the Seljuks of Turkey due to its central location, had a great impact on its being a trade center.

The physical structure of medieval Turkish-Islamic cities consisted of an inner fortress, a citadel surrounded by outer walls, and a Rabat outside the gates, where foreign merchants stored and sold their goods. We also see these three elements in Konya. The inner castle, which encompasses Alâeddin Hill and its surroundings, the second part, which was rebuilt by Sultan Alâeddin in 1221, surrounded by outer walls and opened to the outside with gates, and the third, which was outside the castle gates, included some neighborhoods and settlement and some places where a number of inns were located. In the inner castle, as in other Seljuk cities, there were palaces, mansions, large mosques and some public buildings in Konya. In the Şehristan section, there were neighborhoods and streets, bazaars, marketplaces, inns, mosques, masjids, madrasas and arasta. According to the sources, the Konya bazaar extended from the east of Alâeddin Hill, in front of the Karatay Madrasah, eastwards around the Şems-i Tebrizî Tomb to the Aksaray Gate. It further followed the area from the east of Pazar

Gate and the Kapı Mosque to Larende Gate and from Sırçalı Madrasa back to Alâeddin Hill. The liveliest street was the area extending from the east of the inner wall (Tahte'l-kal'a'den) to today's government building and Kapı Mosque. During the Seljuk period, there were more than ten marketplaces and more than thirty tradesmen in Konya.

Keywords: Konya, Seljuks of Turkey, Bazaar, Tradesmen, Trade.

GİRİŞ

Tarihi şehirlerin önemli bölümlerinden birisi kent merkezindeki çarşıdır. Farsça dört sokak anlamına gelir. Dört sokağın kesişmesiyle oluşan, dükkanların düzenli sıralandığı üstü açık ve kapalı sokaklar, alışveriş yeri, Pazar yeri olarak tanımlanabilir⁹¹⁴. Çarşının tarihine baktığımızda Orta Asya ile Akdeniz havzasındaki ilk ve orta çağ şehirleri arasında farklar görülür: Orta Asya'daki şehirlerde esnaf ve zanaatkar mahallelerinin içinde yer alan işlik ve dükkanlarının gelişmesi ile Ortaçağ'da çarşılar oluşmuştur. Akdeniz havzasında ise Grek, Roma, Bizans döneminde çarşı görevini Agora ve Forumlar görüyordu.

Orta Çağ'da Türk İslam şehirlerinin fiziki yapısı üç bölümden oluşuyordu: İç kale, şehristan ve rabattan teşekkül etmiştir. İç kale ve şehristan surlarla çevriliydi. Rabat surların dışında yabancı tüccarların mallarını depoladığı ve sattığı yerdir. Konya'daki Pazar Kapısı bu alışveriş yerine açılıyor olmalıydı. Anadolu Selçuklu şehirlerinin fiziki yapısını incelediğimizde

⁹¹⁴ G. Özdeş, *Türk Çarşıları*, İstanbul, 1953, s. 7; H. Karpuz, "Konya ve Akşehir Çarşılarının Tarihi Gelişimi ve Koruma Sorunları", *Osmanlı Coğrafyasında Çarşı Kültürü ve Çarşılar*, Bursa, 2010, s. 115-125.

Konya'nın bütün bu özelliklere sahip olduğunu görüyoruz. Bu özellikler şunlardır:

1. İç ve Dışkale (Foto. 1): İç kalede saray, köşk, cami ve kamu yapıları bulunuyor. Dış kale (Şehristan) ile kapılardan, çarşı ve mahallelerden oluşuyordu. Selçuklu dönemi Konya çarşısı Alâeddin Tepesinin, iç kalenin kuzey ve doğusunda yer alıyordu. Rabat, yabancı tüccarların alışveriş alanı ise Kapı Camii (pazar kapısının)nin dışında olmalıdır (Bkz. Kroki) Hanların da bu civarda olması bir bakıma bu görüşü doğrulamaktadır.

2. Meydan, Çarşı Pazar (Foto. 2): Tuncer Baykara'nın tespitlerine göre, çarşının dışında, karşılama ve uğurlamaların yapıldığı alanlar meydanlardır. Sultanlar, elçiler, bilginler şehrin dışında karşılanıyordu. Zazadin Hanı ve civarındaki köşkler böyle yerlerdi. Konya iç kalesinin kuzey kapısı meydan kapısı olarak anıldığı için Selçuklu döneminde büyük meydanın bugünkü Musalla Mezarlığının bulunduğu yerde olmalıydı.

Çarşı ise kaynaklara göre, İç Kale ve Alâeddin Tepesinin doğusunda Karatay Medresesi-Sırçalı Medrese arasında doğudan bugünkü hükümet binasına ve Kapı Camisine kadar uzanıyordu. Öyle anlaşılıyor ki, Osmanlı dönemi çarşısı Selçuklu çarşısının üzerine kurulmuş, doğu ve güneye doğru genişlemiştir. Bu hususu Matrakçı Nasuh'un Konya minyatüründen de görebiliyoruz.

3. Mahalle ve Sokaklar (Foto. 3): Mahalleler, sokaklar çeşme, mescit ve evlerden oluşur. Mahallelerde nüfus bakımından fazla hane yoktu. Bunu mahalle mescidlerinin iç alanından anlayabiliyoruz. Mahallelerde ortalama 20-50 ev olduğunu söyleyebiliriz. Mahallenin sokakları,

büyük damar şeklindeki caddeyle birleşerek sur kapılarına ulaşıyordu.

4. Sokaklar-Evler: Sokaklar düzgün yapılaşmamış, evlerin konumuna göre dar ve eğri büğrü idi. Uzaktaki evlere ulaşan sokakların duvarları genelde yoktur.

Evler, sokaktan bir avlu duvarı ile ayrılmıştı. Bahçe (avlu) içinde çiçeklik, sebzelik, su kuyusu, ahır, samanlık, kiler, izbe gibi mekanlardan oluşmaktadır. Taş temel üzerine kerpiçten yapılmış evler, düz toprak damlıydı.

Bu evleri Celile Berk'in tanımladığı "Hayatlı Evlere" benzetebiliriz. Bu evler bir avlu (hayat) içerisinde bir mabeyin iki odadan meydana geliyordu. Fakat oda sayısı kişilerin maddi imkanlarına göre değişmektedir. Bazan bir bazan üç, dört oda olabiliyordu.

ÇARŞININ MİMARÎ DOKUSU (Foto. 4-8)

Konya çarşısının sınırları, Karatay Medresesinden doğuya yönelirsek, Şemsi Tebrizi Türbesi, İsmet Paşa İlkokulu, Aksaray Kapısı, Pazar kapısı, Sahip Ata (Larende Kapısından) Alâeddin Tepesine ulaşıyordu.

Çarşının bölümlerini şöyle özetleyebiliriz:

1. Cami, hamam gibi çarşı esnafının ve halkın kullandığı ortak mekanlar. Kapı Camii, Bulgur Tekkesi Camisi, İplikçi Cami, Karatay medresesi ve hamamı gibi Menakıb'ül-Arifin'de geçen yapılardır.

2. İş kollarının üzerinde yer aldığı sokaklar ise Keçeciler, Demirciler, Kılıççı, Taşçı (haccar), Neccar (Marangoz), İplikçi, Kürkçüler, Bezzâzlar, Kuyumcular, Terziler, Saraçlar gibi sokaklardı.

Sayıları 50'yi aşan bu zanaatkârlar küçük dükkanlarda çalışıyordu. Taş ve kerpiç duvarlı, tek mekanlı, toprak damlı olduklarını söyleyebiliriz. Konya'da Selçuklulardan kalan tek dükkan örneği Sahip Ata Külliyesi'ndeki dükkanlardır. Çarşıdaki dükkanların Osmanlı dönemi örnekleri gibi dikdörtgen planlı olduklarını, söyleyebiliriz. Depoları hakkında şimdiye kadar bilgi yoktur. Kepenklerinin iki bölümlü olduğunu, yukarı kalkan kısmının, gölgelik, aşağı bölümünün malı sergilemek için kullanıldığını belirtebiliriz.

Bedesten: Selçuklu devrinde Konya çarşısında bedesten olup olmadığını bilmiyoruz. Konya halkı çarşının tümüne bedesten demektedir. XX. yüzyılın başında yıkılan dokuz kubbeli Konya bedesteni ise Kanuni döneminde yapılmıştır.

Arasta: Üstü örtülü, etrafında dükkânların sıralandığı çarşı sokaklarıdır.

Hanlar: Tüccarların ve yolcuların gecelediği konaklama tesisleridir. Şehirler arası Kervansaraylara mukabil şehirde "şehir hanları" bulunur. Bu hanlar Osmanlı dönemindeki gibi iki katlı; zemin kat, dükkân, ahır 1. kat ikamet odalarından oluşmaktaydı.

Tuncer Baykara, Altunapa hanı, Demre Hatun Hanı, Bedreddin Yalman Hanı gibi hanları sayıp Sûki Atik (Eski Çarşı) ve Sûki Cedit'te (Yeni Çarşıda) olduklarını belirtir⁹¹⁵.

Pazar Yerleri (Foto. 9): Halkın ürünlerini sattığı üstü açık alanlardır. Haftanın belirli günlerinde çalışır. At Pazarı, Buğday Pazarı, Odun Pazarı, Üzüm Pazarı gibi pazarlardır.

Çarşıda yerli halk, esnaf ve zanaatkar, satıcılar, tüccarlar bir bütün oluşturuyordu. Çarşı şehrin kalbi gibiydi. Halk bütün ihtiyaçlarını buradan karşılıyor, dünyada olup bitenleri öğreniyor, insanlar bir çeşit sosyalleşiyordu. Camide ibadet ediyor, hamamda yıkaniyordu. Pazar yerlerinde halk, ihtiyaçlarını Konya'nın yakın çevresinde yetiştirilen ürünlerden sağlıyordu.

KONYA'NIN TİCARİ KONUMU, TARIM, TİCARET, KÜÇÜK SANAYİ

Konya, Anadolu Yarımadasının ortagüney bölümünde bulunan bir merkezi şehridir. Aynı ismi taşıyan geniş ovanın güneybatı kenarında ve batı tarafını çevreleyen Toros sistemine bağlı dağların eteklerindedir⁹¹⁶. Konya bilinen tarihi çağlarda, Hititlerin, Frigyalıların ve Lidyalıların hakimiyeti altında kalmıştır. Sonra Perslerin, Bergama krallarının idaresine geçmiş, daha sonra ise Roma İmparatorluğu'na ilhak edilmiştir. İlerleyen zaman içinde Bizans, Selçuklu, Karamanoğulları ve Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır.

Konya, Eski çağlardan beri Anadolu'yu baştanbaşa geçen ve her zaman önemini koruyan anayol üzerinde yer almıştır. Türkiye Selçukluları döneminde de bu yol ağı önemini sürdürmüştür. Özellikle Çin ve Hindistan'dan gelen İpek yolunun Anadolu'dan ve dolayısıyla Konya'dan geçmesi Konya'nın ticari önemini artırmıştır. Konya'da üretilen sanayi ürünleri ile dışarıdan gelen ürünler, bu yol ağı sayesinde kolayca satılıp alınabiliyordu.

⁹¹⁵ , Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara, 1985, s. 69.

⁹¹⁶ Besim Darkot, İ.A. *Konya Mad. C. VI*, İstanbul 1977, s. 842.

Türkistan ve İran'dan gelen kervan Kayseri-Konya-Akşehir güzergahından geçerek Eskişehir, İznik üzerinden İstanbul'a ulaşmaktadır⁹¹⁷. Şam-Halep ve Adana'dan gelen yol ise Konya'dan geçerek batıya gitmektedir. Yine Basra ve Bağdat'tan Anadolu'ya uzanan ticaret yolu Konya'dan geçerek İstanbul'a ulaşmaktadır. Doğudan Erzurum üzerinden gelen ve İzmir limanına giden kervan yolu da yine Konya'dan geçmekteydi⁹¹⁸. Bir de Konya'dan Antalya-Alanya'ya inen karayolu buradan denizyolu ile İskenderiye'ye ulaşıyordu. Selçuklular döneminde Konya'dan geçen bu yollara özellikle II. Kılıç Arslan zamanında önem verilmiş hem yeni yol şebekesi yapılmış, hem de yol güzergahlarına yolcuların barınma ve korunmalarını sağlamak için Han ve Ribatlar inşa ettirilmiştir⁹¹⁹.

Konya'nın önemini artıran diğer bir hadise, Selçuklu payitahtının İznik'ten Konya'ya taşınmasıdır. Konya'nın başkent seçilmesinde hem merkezi konumu hem de letafeti etkili olmuştur⁹²⁰. Yalnız şu da bir gerçektir ki, Konya, Anadolu'da bir kara yerleşimidir.

Orta Çağda Konya ve çevresinin arazi durumuna baktığımızda, üç bölge görülür, bunlardan birincisi bugün Yunak, Kulu, Ci-

hanbeyli, Karapınar ile Konya şehri arasında kalan bölgedir ki akarsu yok denecek kadar az, nem oranı az buharlaşma yüksektir. Bu sebeple bu bölgede tarım arazisi çok az, daha ziyade hayvan otlatmak için kullanılmaktadır. İkinci bölge ise Doğanhisar, Seydişehir, Bozkır, Hadim ve Ermenek ilçelerinin bulunduğu engebeli arazidir. Buralarda yağış daha çok, su kaynakları bol, nem yüksek fakat ekim yapılabilecek arazi çok azdır. Diğer bölge ise Karaman'dan Akşehir arasında kalan ve Konya'nın bulunduğu mevkiyi de içine alan Toros silsilesindeki dağların eteklerinde kalan arazidir⁹²¹. Tarım için en kullanışlı alandır denebilir. Bu tarım yapılan bölgelerde daha ziyade arpa, buğday gibi kuru tarıma dayalı ürün yetiştirilmektedir. Konya şehrinin en önemli akarsuyu, Meram Deresi ve Sille Çayı'dır. Meram suyu Konya etrafındaki bahçeleri sulayarak uzunca bir yol aldıktan sonra Aslım bataklığına dökülür.

Sille Çayı'nın ise uzunluğu kısa olup, Sille tarafından gelerek Konya şehrini katedip doğuda nihayetlenir. Konya halkı meyve ve sebzelerini ekseriyetle bu iki çayın suladığı arazide yetiştirmektedir. 1332 yılında Konya'ya gelen Tanca'lı Seyyah İbn Batuta meşhur seyahatnâmesinde, "Konya büyük ve güzel bir şehir, meyvesi boldur. Sayısız nehir ve çayları eşsiz bahçeleri vardır. Burada Kamarüddin denilen kayısı türü yetiştirilir. Mısır ve Suriye'ye ihraç edilir" demektedir⁹²². Konya'da yetiştirilen tarım ürünleri özellikle Konya başkent olduktan sonra nüfus itibarıyla kendi bölgesinin ihtiyacı-

⁹¹⁷ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara, 1990, C. II, s. 80-81.

⁹¹⁸ Osmanlı döneminde de bu yolların önemini koruduğu görülmekte. Nitekim XVII. yüzyılda bu yollar üzerinden her yıl İran'dan İstanbul'a altı ile on arasında, Basra'dan en az iki, Halep'ten ise dört büyük kervan geliyordu. İstanbul'dan da her üç ayda bir İran ve Orta Asya'ya kervan kalkmakta idi. Bk. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul, 2003.

⁹¹⁹ Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara, 1985, s. 27; Eflâkî, *Menâkıbu'l-Arifin* (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara, 1959, C. I, s. 314.

⁹²⁰ W.M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul, 1960, s. 366.

⁹²¹ *Yurt Ansiklopedisi* (Anadolu Yayıncılık), C. VII, İstanbul, s. 5156.

⁹²² İbn Batûta, *İbn Batûta Seyahatnamesi* (çev. A. Sait Aykut), İstanbul, 2005, s. 282-283.

nı karşılamakta, dışarıya ihraç edilen ürün durumunda değildir.

Ticaret; ticarî hayatı ele alırken önce şehir hayatına değinmek gerekir. Şehir, içinde ikamet edenler yani şehir halkı hayatlarını devam ettirmeleri için gerekli yiyecek maddelerini (tarımsal ve hayvansal) kendilerinin üretmedikleri bir yerleşim alanıdır⁹²³. Yani şehirde yaşayan halk başkalarının ürettiğini tüketmek ihtiyacı duymaktadır⁹²⁴. G. Kessler'e göre, şehrin düşmanlara karşı tahkimatlı olması, ticaret merkezi yani pazarı olması ve sanayinin (üretim) olması gerekmektedir⁹²⁵. Umumiyetle Ortaçağ şehirlerinin genel özelliği olan bu durumdaki korunaklı kentlere zanaat ve ticaret erbabının geldiklerini belirtmek gerekir. Konya'nın bir devlet merkezi olduğu düşünüldüğünde bu ihtiyaçların daha da arttığını ifade etmek mümkündür.

Anadolu Selçukluları döneminde özellikle Alâeddin Keykubâd döneminde Konya şehrinin nüfusu en az 60 bin olarak ifade edilmektedir⁹²⁶. Koray Özcan Konya'nın nüfusunun 100 binden fazla olduğunu bildirir⁹²⁷. O dönemde bu kadar kişinin iâşesini sağlamak bir problemdir. Bir de şehir halkı içinde ayrıcalıklı olan saray halkı, sultanın etrafında bulunan çeşitli görevliler, Konya merkez olduğu için askeri birlikler, medrese öğrencileri, vakıflardan istifade edenleri farklı ele almak gerekir. Bunun yanında

Konya farklı yönlerden gelen yolların kesiştiği mevkiye gelen-giden mallara antrepo görevini üstlenmektedir⁹²⁸.

Selçuklu Sultanları şehrin iâşe ve ihtiyaçlarını karşılama hususunu devamlı hem idarî hem de insanî görev addetmişlerdir. Çünkü Konya aktif insanların ve askerî zümrenin barınma yeridir. Memnun olmadıkları zaman tehlike oluştururlar. Yiyecek ihtiyacının başında ekmek ve et gelmektedir. Şehir halkının çoğunluğu bunları çarşıdan hazır almaktadır. Ekmek ihtiyacı için buğday Konya çevresindeki köylerden ve biraz daha uzak bölgelerden temin edilerek, Meram Çayı ve civarındaki su değirmenlerinde un yapılmaktadır. Şehir içinde fırınların olduğu bilinmektedir. Türklerin temel gıda maddesi ettir. Konya'ya gelen Selçuklular için de en önemli beslenme malzemesi et olması akla gelir. Bu da daha çok koyun eti ile karşılanmaktadır. Konya çevresi ve civar bölgelerden bu ihtiyaç tedarik edilmektedir. Kaynaklarda her gün Seyfeddin Ayaba'nın mutfağında 80-100 koyun kesildiği belirtilir⁹²⁹. Yine T. Baykara Bahaeddin Veled Konya'ya geldiğinde ilk müritlerinin kasap ve ekmekçi olduğunu belirtir⁹³⁰.

Burada vurgulanmak istenen husus, halkın, sarayın, kışlanın, medreselerin ve imaretlerin ihtiyacı düşünüldüğünde iâşe bir problem teşkil etmekte, mevsim şartları da düşünüldüğünde hem devlet idarecilerini hem de esnaf ve tüccar kesimini bu iâşe problemini düzenlemeye sevk etmektedir.

⁹²³ A. Toynbee, *Cities on the Move*, New York, 1970, s. 8.

⁹²⁴ T. Baykara, *Konya*, s. 19.

⁹²⁵ G. Kessler, "Şehir'in Tarihî ve Sosyal Fonksiyonu", *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1/4 (1935), s. 524-534; Mehmet Uysal, "Çarşı", *Konya Ansiklopedisi*, C. 2, Konya, 2011, s. 293-295.

⁹²⁶ T. Baykara, *Konya*, s. 138-141.

⁹²⁷ K. Özcan, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Modelleri*, Konya, 2005, s. 176 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

⁹²⁸ Özer Ergenç, *XV. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, 1995, s. 32.

⁹²⁹ İbn Bibi, *El-Evamiru'l-Alai'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçukname)* (Terc. Mürsel Öztürk), Ankara, 1996, s. 222; T. Baykara, *Konya*, s. 107.

⁹³⁰ T. Baykara, *Konya*, s. 107.

Konya'nın Selçuklu döneminde başkent olması ve nüfus yoğunluğu bakımından Anadolu'nun en büyük pazarlarından biri olması, buraya getirilen malların satılacağına garantili bir merkez olması anlamına gelir. Dolayısıyla bu nüfusun içinde her türden zanaatkâr ve işçinin bulunması demektir. Bunlar ise işlenecek veya dönüştürülecek ürün talep etmektedirler⁹³¹. Hammadde ve ürün şehirde hemen alıcı bulduğu için satış endişesi olmaksızın kentte mal akışı devam etmekte bu da tacirlerin işini artırmaktadır. Tüccar taifesinin şehre rağbet etmesinin bir diğer sebebi de Konya'da emniyet içinde kalabilecekleri hanların mevcudiyetidir. T. Baykara vakfiyelerden ve bazı kaynaklardan şu hanların ismini tespit etmiştir.

1- Altun-apa Hanı (Sûk-ı Cedîd'de)

2- Altun-apa Hanı (Debbağlar içinde, bu diğer hanıdır)

3- Demre Hatun Hanı (Sûk-ı Atîk'de)

4- Bedreddin Yalman Hanı (Sûk-ı Atîk'de)

5- Hâce Hasanü's-Sultanî Hanı

6- Karatay Hanı

7- Nizâmiye Hanı

8- Vezir Ziyâeddin'in Hanı

9- Sahib İsfahanî'nin Hanı

10- Şekerciler Hanı

11- Pirinççiler Hanı

Bunların yanında Bezzazlar Hanı'nı da saymak gerekir. Her ne kadar vakfiyelerde zikredilmese de sûk-ı âtik'te olması gerekti-

ği tahmin edilebilir⁹³². Şems-i Tebrîzî de 1244 yılında Konya'ya geldiği zaman bir rivayete göre Şekerciler, bir rivayete göreyse Pirinççiler Hanı'na yerleşir. Mevlâna ile Konya'da ilk karşılaşması Şekerciler Hanı'nın önünde gerçekleşmiştir⁹³³.

Konya'daki bu hanların mevcudiyeti Konya şehrinin ve dolayısıyla Konya çarşısının Selçuklu döneminde ne kadar hareketli olduğunu göstermektedir. Şehrin hareketli olması zanaat erbabını da buraya celbetmiştir.

Erdoğan Merçil Anadolu Selçukluları dönemine ait tarih kitaplarını, Mevlânâ'nın eserlerini, vakfiyeleri, mesleğin icra edildiği mekan adlarını ve şahıs isimlerine eklenen lakaplardan hareketle bu dönemde meslek sahiplerini 11 grupta incelemiştir. Bu grupları şöyle sıralamaktadır.

1. Giyim-Tekstil sektörü ile ilgili meslekler; 17 meslek ismi geçmektedir.

2. Hayvancılık ve dericilikle uğraşanlar; 13 meslek belirtilir.

3. Gıda sektörü ile ilgili 25 meslek adı geçmektedir.

4. Günlük hayat-ev eşyası ve aletleri; 20 meslek adı geçer.

5. İnşaat sektörü; 15 meslek adı zikredilir.

6. Sağlık sektörü; 12 meslek adı zikredilir.

7. Eğlence hayatı ile ilgili 15 meslek geçmektedir.

⁹³² Tuncer Baykara, *Konya*, s. 63-65.

⁹³³ Tahsin Yazıcı, *İslam Ansiklopedisi*, C. XII/1, s. 99-103; Ahmed Eflâkî, *Menakıbu'l-Arifin*, (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara, C. I, s. 86; Sipahsalar, *Mevlânâ ve Etrafındaki*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul, 1977, s. 124.

⁹³¹ Bu durum Osmanlı döneminde İstanbul için de aynıdır. Bk. Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C. I, s. 168-172.

8. Ticaret hayatıyla ilgili 5 meslek adı zikredilir.

9. Silah yapımçıları; 5 meslek adı geçmekte

10. Taşıma ve ulaşım ile ilgili 5 meslek adı

11. Müteferrik meslekler başlığı altında ise 40 meslek adı zikredilmektedir⁹³⁴.

Bu listeye göre 176 meslek adının tespit edilmiş olduğunu görmekteyiz. Bu liste bize bu meslek erbabının Selçuklu döneminde başta Konya olmak üzere Anadolu şehirlerinde faaliyet gösterdikleri, bu faaliyetlerinde aynı cins meslek erbabının ise bir arada toplanarak sük-larda (çarşılarda) çalıştıkları anlatmaktadır.

Tuncer Baykara'ya göre Konya şehrinde çarşı kesin olarak ikamet bölgelerinden ayrı yerdedir. Yani mahallede evlerin arasında veya altlarında üretim ve satış yerleri yoktur. Çarşı esnafı iki grup olarak belirmektedir. Birincisi üretim yapanlar, yani imalatçılar, ikincisi ise satıcılardır⁹³⁵. Fakat bazı esnaf kendi ürettikleri eşyayı yine kendi dükkanında satmakta belki de daha yaygın olanı bu gruptur. T. Baykara Anadolu Selçuklular döneminin tarihi kaynaklarını, Mevlânâ'nın eserlerini ve vakfiyeleri ele alarak Konya'daki çarşı ve pazarları; At-pazarı, Attarlar pazarı, Buğday Pazarı, kasaplar, kavafılar, külahçılar, kuyumcular, odun pazarı, koyun pazarı, pamukçular, şekerçiler olarak zikretmektedir. Yine Konya çarşı esnafını ise şu şekilde sayar;

1- Aşçılar	17- Hallaçlar
2- Attarlar	18- Kağıtçılar
3- Bakkallar	19- Kasaplar
4- Bakırcılar	20- Kuyumcular
Bennâ (Mimar)	21- Mimarlar
5- Berberler	Marangoz (Neccar)
6- Bezzâzlar	22- Nakkaşlar
7- Boyacılar	23- Nalbantlar
8- Canbazlar	24- Natırlar
9- Cendreciler	25- Neccarlar
10- Debbâğlar	26- Örucüler
11- Dellaklar	27- Sakalar
12- Demirciler	28- Saraçlar
13- Dokumacılar	Su yolcu (Saka)
14- Dülgerler	29- Tâcirler
15- Ekmekçiler	30- Terziler
16- Helvacılar	31- Yazmacılar

Bunların yanına çömlekçiler, testiciler, halıcılar, hamallar, hattatlar, tellaklar, hattân, cerrahlar, keşeciler, mezartaşçılar, mücellitler, tesbihçiler, tuzcular, oymacılar, meyhaneciler, kemanger ve tir-gerler gibi meslekler de eklenebilir⁹³⁶. Fakat bu listeler yine de Konya'da faaliyet gösteren esnaf isimlerinin tamamını tespiti imkan vermez.

1332 yılında Konya'ya gelen İbn Batuta "... şehrin caddeleri geniş, çarşıları da muntazam ve şirin. Her zanaatın erbabı çarşıda belirli bir yerde toplanmıştır" derken Konya çarşısındaki esnaf gruplarının yapılanmasını vurgulamaktadır. Yine Osmanlı döneminde Konya'yı ziyaret eden Evliya Çelebi de (1648 yılında) Konya'da "Yirmi altı adet han olduğunu, bunlar içinde At pazarı kapısı dışındaki Kösem Sultan'ın yaptırdığı hanın meşhur olduğunu zikrederek Bedesteni ile beraber 1900 büyük dükkan olduğunu belirtir. Yine yüzlercesinin baştan başa kâgir bina ve demir kapılı kanatla örtülü, kurşun kaplı bedestendeki zengin tüccarlarda dünyanın bütün kıymetli eşyaları

⁹³⁴ Erdoğan Merçil, "Anadolu Selçuklular ve Beylikler Döneminde Serbest Meslekler", *Konya Kitabı XV*, (Özel Sayı), KTO, Konya, 2015, s. 13-28; E. Merçil, "Selçuklularda Zanaatkar ve El Aletleri", *Alet İşler Dünyamızı Biçimlendiren Nesnelere*, (Ed. Akif Kuruçay), İstanbul, 2022, s. 237-251.

⁹³⁵ Tuncer Baykara, *Konya*, s. 52-53.

⁹³⁶ Tuncer Baykara, *Konya*, s. 58-60.

mevcuttur, sipahpazarı, sarachanesi, tahta'l-kalesi güzel ve düzenlidir... kuyumcuları, külahçıları, terzileri ve berberleri meşhurdur. Dericileri de Osmanlı ülkesinin en iyileri olduğunu ve tabakladıkları derilere gök rengi, şeftali sarısı, tuncu ve kırmızı renk verirler demektedir. Ayrıca Konya'da üretilen ekmek, börek ve tatlı çeşitlerini de saymaktadır⁹³⁷. Bu bilgilerden geriye bakığımızda Selçuklu döneminde Bedesten olmasa da diğer çarşı esnafının olduğunu ve çok çeşitli üretim yaptığını rahatlıkla ifade edebiliriz.

Yine Osmanlı dönemi kadı defterinde bulunan 1672 tarihli bir belgede esnaf isimleri şu şekilde belirtilmiştir⁹³⁸.

1672 Yılına ait Konya Şer'iyeye sicilinde kayıtlı esnaf listesi:

1- Abacılar	18- Kasaplar, Kirişçiler ve Tacirler
2- Arasta (Haffaflar)	19- Kazazlar, Kavukçular ve İplikçiler
3- Arpacılar ve Hanlar	20- Keçeciler
4- Attarlar ve Yağcılar	21- Kılıççı ve Bıçakçı
5- Bakkallar	22- Kutucu ve Çıkrıkçı
6- Berberler ve Hamam	23- Kuyumcular
7- Bezzâzlar	24- Külahçılar
8- Cullâhlar (Dokuyucular)	25- Kürkçüler
9- Çömlekçi	26- Mutaflar ve Çarh
10- Debbağlar	27- Nalbantlar
11- Değirmenciler	28- Nalçacı ve Çilingir
12- Demirciler	29- Neccarlar (Marangozlar)
13- Ekmekçiler	30- Saraçlar
14- Eskiciler	31- Semerciler
15- Hallaçlar	32- Sipahi Bazarı ve Dellallar
16- Kahveci, Duhâncı ve Kârhâne	33- Terziler ve Bezzâzistân
17- Kalaycılar ve Kazgancılar	34- Yapıcılar

Konya çarşısında faaliyet gösteren çarşı ve pazarların denetimi ise iki koldan yapılmaktadır. Birincisi iç denetim diyebileceğimiz esnafın kendi örgütü tarafından yapılan, diğeri ise Muhtesip tarafından yapılan kontroldür. Konya'da esnaf teşkilatı denildiğinde iki zümre anlaşılmalıdır, üretici ve satıcı esnaf. Bu esnafın kendi denetimi ise iğdişlik ve sonra da ahilik teşkilatı vasıtasıyla gerçekleşmektedir. İğdiş-başı aynı zamanda şehir divanında şehirdeki esnafın temsilcisi olarak bulunur. Divanda ayrıca büyük tüccarlar temsil edilmekle birlikte, iğdiş-başı en önemli temsilci konumunda, hatta şehirdeki ticari hayatı iğdiş-başının kontrol ettiği vurgulanmaktadır⁹³⁹. Ahilik ise Ortaçağda Konya ve diğer şehirlerin en önemli teşkilatıdır. İğdişlikte ticaret ön planda iken ahilerde hem üretim hem de ticaret esas alınmıştır. Üretimde ustanın yanında çırak da yetiştiği için teşkilatın gençleri de kapsadığını ifade edebiliriz⁹⁴⁰. Bu örgütler esnafın hileli ve bozuk mal üretenlerini, fiyat bakımından alıcıları kandıranları, takip edip sağlam mal üretmelerini ve dürüst tüccar ve zanaatkar olmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda esnafın haksızlığa uğramaması için hakkını savunmaktadır.

Muhtesip ise kadıya bağlı tamamen şehir hayatı ile ilgili bir görevlidir. Vazifesi şehirde çarşı ve pazarların her türlü denetimini yapmaktır. Şehre gelen hammadde ve ürünü kontrol eder, fiyatlara uyulup uyulmadığını, ölçü ve tartuların hileli olup olmadığını, aynı zamanda üretim yerlerini ve dükkanları kontrol etmektedir⁹⁴¹.

⁹³⁹ Tuncer Baykara, *Konya*, s. 99-103.

⁹⁴⁰ Bk. Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya, 1981, s. 90-97.

⁹⁴¹ Tuncer Baykara, *Konya*, s. 102-103; Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, Ankara, 1990, C. II, s. 80-85.

⁹³⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (çev. S. Ali Kahraman-Y. Dağlı), C. III-I, İstanbul 2006, s. 10-12.

⁹³⁸ Konya Şer'iyeye Sicili, KŞŞ. 16/199.

ÇARŞININ TARİHİ GELİŞİMİ (Foto. 10–11–12)

Çarşı başlı başına bir üretim ve tüketim merkezidir. Toplumun bütün ihtiyaçlarını karşılayan bir ticaret alanıdır. Anadolu’da ticaretin Neolitik çağda başladığını söyleyebiliriz. Assur koloniler çağında Hititlerle yoğun ticaret yapıldığını biliyoruz. Kayseri yakınlarındaki Karum Kaniş bunun en iyi örneğidir.

Roma ve Bizans döneminde bir Castrum, kaleşehir olan Konya’nın agora-forumu hakkında bilgimiz yoktur.

Selçuklu döneminde iç kale onarılmış, 1221’den sonra da dış kale yeniden yapılmıştır. Bu sırada Alâeddin Tepesinin eteklerinde çarşı kurulmuştur.

Yukarıda belirtildiği gibi Selçuklu dönemi çarşısı Alâeddin Tepesi’nin doğu kesiminde kuzeyden güneye, doğudan sur kapılarına kadar uzanıyordu.

Tuncer Baykara Selçuklu Çarşısını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Eski Çarşı (Sûk-î Atik) ve Yeni Çarşı (Sûk-i Cedit) adlı çarşılardan söz eder.

Konya 13. yüzyıl başlarında özellikle Alâeddin Keykubâd döneminde dünyanın önemli ticaret, kültür ve sanat şehridir. Dünyanın her yerinden bina yapımcıları, tüccarlar, nakkaşlar bu şehirde yaşıyorlardı. Mevlâna ve Sadreddin Konevi ile aynı camide namaz kılıyorlardı.

Seyyahların notları, gravür ve minyatürlerden Konya çarşısının Selçuklu döneminde doğudan surlara dayandığını, güneyden ise At Pazarına kadar uzandığını anlıyoruz.

Osmanlı çarşısı Selçuklu çarşısının gelişmesiyle sonraki konumuna ulaşmış, bütün un-

surları ile tipik bir Türk çarşısı olmuştur. 1867 yangınından sonra yeniden yapılmıştır.

Günümüzde ise Kentsel ve Ticari sit alanı ilan edilmiş ve Büyükşehir belediyesince onarılmıştır.

SONUÇ

Çarşılar sadece ticarete ev sahipliği yapmıyordu. Toplumun inançları, sosyal yaşantısı, gündelik hayatı, giyim kuşamı seyyahların dikkatini çekmiştir. Selçuklu çarşısı da ana çarşılar (sokak), ona bağlanan ayrı iş kollarının bulunduğu yan sokaklara sahipti. Bu sokaklara Osmanlı döneminde “içler” deniliyordu. Selçuklu çarşısı, üzerine kurulan ve genişleyerek günümüze gelen Osmanlı çarşısının çekirdeğini oluşturur. Selçuklu çarşısında halıcılık, keçe yapımı, kuyumculuk, bakırcılık, çini ve minyatür sanatlarının güzelliği, Konya’yı bu sanatların merkezi haline getirmiştir.

Konya çarşısı hem Selçuklu döneminde hem de Osmanlı döneminde bütün unsurlara sahip tipik bir Türk çarşısıdır. 1867 yangınından sonra yeniden yapılmıştır. Çarşının yeniden inşasını Vali Ahmet Tevfik Paşa gerçekleştirmiştir.

Günümüzde ise Kentsel ve ticari sit alanı ilan edilmiş, koruma altına alınmış ve Büyükşehir belediyesince onarılmıştır. Çarşının korunup yaşatılması ticaret, mimarlık, sosyal tarih ve turizm bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- AHMED EFLÂKÎ, *Menakıbu'l-Arifin*, (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara, 1959, C. I.
- AKÖZ, A., *Konya’da Kırk Çarşı ve Pazar*, Konya, 2015.
- ALKAN, A., *Konya Tarihi Kentin Planlama Sorunları*, Konya, 1994.

- ALTAN, Şakir Mithat, *Ticaret Tarihinde Konya'nın Mevkii*, Konya (Tarihsiz).
- BAYKARA, Tuncer, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara, 1985.
- ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Konya, 1981.
- DARKOT, Besim, *İslam Ansiklopedisi. Konya Mad. C. VI*, İstanbul 1977.
- ERDMANN, K., *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*, I-II, Berlin 1961.
- ERGENÇ, Özer, *XV. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, 1995.
- EVLIYA ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (çev. S. Ali Kahraman-Y. Dağlı), C. III-I, İstanbul 2006, s. 10-12.
- İBN BATÛTA, *İbn Batûta Seyahatnamesi* (çev. A. Sait Aykut), İstanbul, 2005.
- İBN BİBİ, *El-Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye*, (Terc. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı, C. I-II, Ankara, 1996.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, İstanbul, 2003.
- KARPUZ, H. "Konya ve Akşehir Çarşılarının Tarihi Gelişimi ve Koruma Sorunları", *Osmanlı Coğrafyasında Çarşı Kültürü ve Çarşılar*, Bursa, 2010.
- KESSİER, G., "Şehir'in Tarihî ve Sosyal Fonksiyonu", *İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1/4 (1935), s. 524-534.
- Konya Şer'ıye Sicili (KSŞ)*, 16/199.
- KONYALI, İbrahim, H., *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya, 1965.
- MANTRAN, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, (Çev. M. Ali Kılıçbay), C. I-II, Ankara, 1990.
- MERÇİL, Erdoğan, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Serbest Meslekler", *Konya Kitabı XV*, (Özel Sayı) , KTO, Konya, 2015, s. 13-28.
- MERÇİL, Erdoğan, "Selçuklularda Zanaatkâr ve El Aletleri", *Alet İşler Dünyamızı Biçimlendiren Nesnelere*, (Ed. Akif Kuruçay), İstanbul, 2022, s. 237-251.
- ÖZCAN, K., *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Sistemi ve Kent Modelleri*, Konya, 2005, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- ÖZDEŞ, G., *Türk Çarşıları*, İstanbul, 1953.
- ÖZER, Ergenç, *16. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara, 1995.
- RAMSAY, W.M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul, 1960.
- SİPAHSALAR, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul, 1977.
- TOYNBEE, A., *Cities on the Move*, New York, 1970.
- UYYSAL, M., "Çarşı", *Konya Ansiklopedisi*, C. II, Konya, 2011, s. 293-297.
- YAZICI, Tahsin, *İslam Ansiklopedisi*, C. XII/1. *Yurt Ansiklopedisi* (Anadolu Yayıncılık), C. VII, İstanbul, s. 5156.

FOTOĞRAFLAR

Konya Çarşıları

Matrakçı Nasuh Konya Minyatürü

La Borde'nin Konya Gravürü

Konya Çarşısı (F.Sarre)

Konya Surları ve küçük bir kervan

Konya Çarşısı Yıldız Sarayı Albümü

Konya Halk Pazarı

Konya Çarşısının 1930'lardaki görünümü

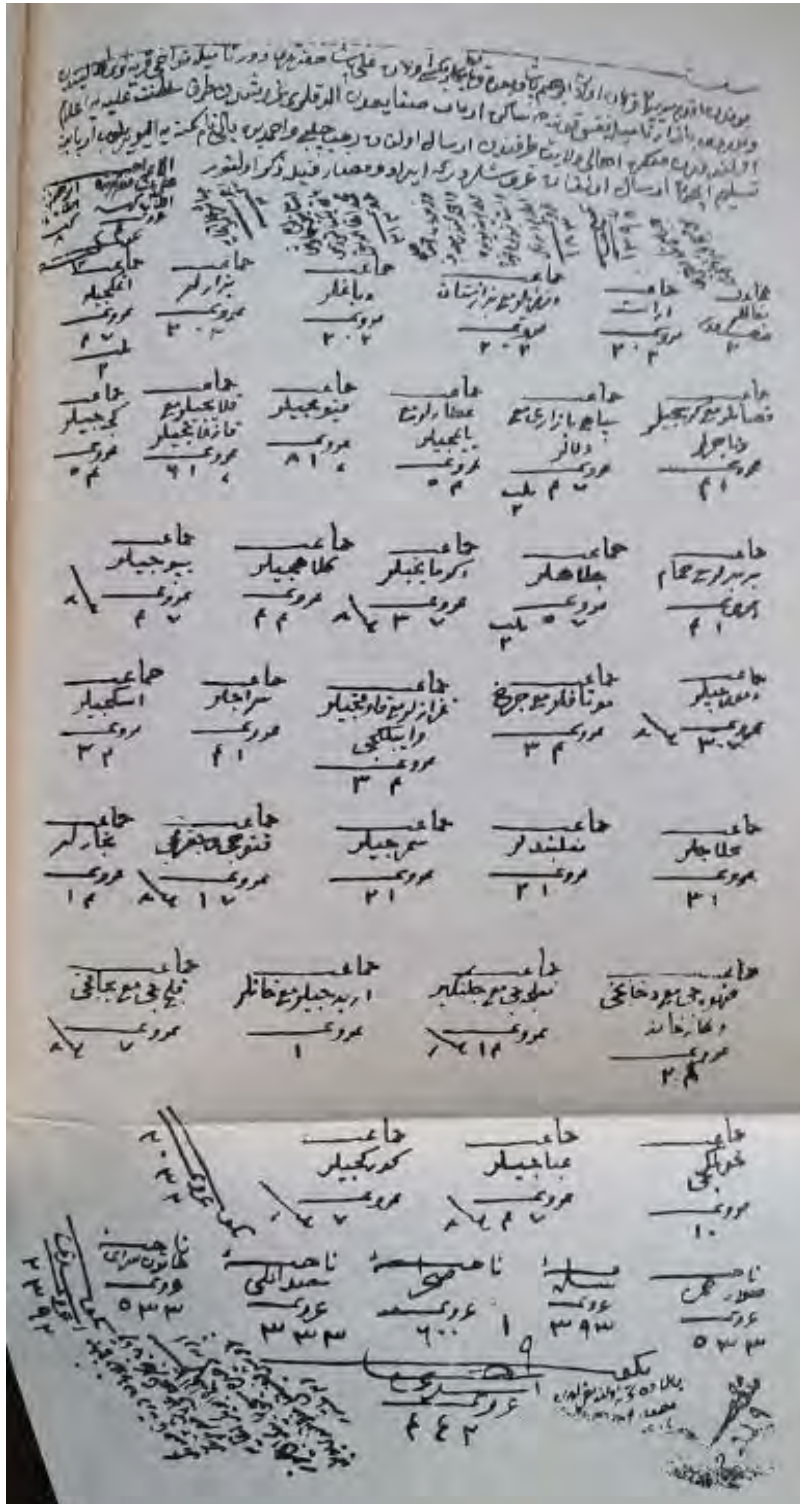

Aziziye Camii Çevresindeki Dükkanlar

Aziziye ve Dükkanlar

EKLER

Konya Şer'iyeh Sicili, No: 16/199.

KONYA'DAKİ SELÇUKLU DÖNEMİ SU YAPILARI

Ahmet YAVUZYILMAZ

Dr., Öğr. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya/
TÜRKİYE, ahmet_yavuzyilmaz@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6214-3734.

Ahmet ÇAYCI

Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya/
TÜRKİYE, ahmetcayci@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1841-4036.

ÖZ

Su, insanlığın hayat kaynağı olması sebebiyle, tarihin her döneminde ihtiyaç duyulan temel yaşam unsuru olmuştur. İşte bu ihtiyaç, özellikle Türk-İslam toplumunda hayır ve hasenatın en önemli uygulama sahalarından biri durumuna gelmiştir. Bu sebeple hamam, kaplıca, çeşme, sebil, sikaye, ırmak ve buzhane gibi suyla ilgili farklı mimari yapılar inşa edilmiştir. Anadolu Selçuklu devleti bayındırlık alanında çok sayıda esere imza atmakla birlikte ondan sonra gelen beyliklerin de bu geleneğe riayet ettikleri görülmektedir. Bu çalışmada Selçuklu dönemi Konya'sında inşa edilen su yapıları plan, mimari ve süsleme özellikleri bakımından incelenerek dönemi içerisinde yeri ve önemine değinilmiştir.

Anahtar Kelime: Konya, Selçuklu, Su Mimarisini, Hamam, Çeşme, Kaplıca.

WATER STRUCTURES IN KONYA DURING THE SELJUK PERIOD

ABSTRACT

Since water is the source of life for humanity, it has been the basic element of life that has been needed in every period of history. This necessity has become one of the most important application areas of charity and good deeds, especially in Turkish-Islamic society. For this reason, different architectural structures related to water such as baths, spas, fountains, public fountains, *sikaye*, rivers and icehouses were built. Although the Anatolian Seljuk state signed many works in the field of public works, it is seen that the principalities which came after it also followed this tradition. In

this study, the water structures built in Konya during the Seljuk period are examined in terms of plan, architectural and ornamental features, and their place and importance in the period are mentioned.

Keywords: Konya, Seljuk, Water Architecture, Turkish Bath, Fountain, Thermal Spring.

GİRİŞ

Su, insanlığın bütün safahatını kapsar durumdadır. Varoluş sürecinden yaşam boyunca birinci derecede etkin olan hayat kaynağı olmuştur. İnsan bedenindeki su miktarı varoluş boyutuna işaret etmektedir. Bu potansiyelin idame ettirilmesi ise yaşam sürecindeki su ihtiyacının gerekliliği meseleyi izah için yeterli görünmektedir. İşte bu temel gerekçelere bağlı olarak insanoğlu tabiatta mevcut olan temel dört unsurdan biri durumundaki suyu kendi ihtiyacı doğrultusunda mimari yapılara dönüştürerek binalar inşa etmiş ve o yapılar nesillerden nesillere intikal ederek günümüze kadar intikal edebilmiştir. İşte tarihi kronoloji dahilinde Anadolu Selçuklu dönemi olarak tasnif edilen bir dönemin su yapılarını araştırmamızın nesnesi olarak almış durumdayız. Anadolu Selçuklu demek başkent Konya demek olduğuna göre, zamana yenik düşmeden günümüze kadar intikal edebilmiş mimari yapılar arasından sınırlı sayıdaki eseri takdim etmenin üzüntüsünü taşıdığımızı bildirmek isteriz.

Bu araştırmada öncelikle günümüzde mevcut durumdaki somut kültür varlıkları arasında yer alan su yapıları (çeşme, sarnıç, hamam, kaplıca, sebil, sikaye vb.) araştırmanın esasını teşkil etmektedir. Bunun yanında şeriyye sicilleri, vakfiyeler ve seyyahların hatıralarından

hareketle Anadolu Selçuklu dönemi Konya su mimarisi izah edilmeye çalışılacaktır.

Seyahatnameler her alanda dönemin fiziki yapısını tanımlayan önemli kaynakların başında gelmektedir. İşte en erken tarihli seyahatnamelerden yakın tarihe kadar Konya'ya gelen yerli ve batılı seyyahlar şehrin su kaynakları hakkında önemli bilgiler aktardığı bilinmektedir. Biz de giriş bölümünde bu kaynaklardan alıntı yaparak başlamayı uygun bulduk.

Ünsi, eserinde Selçuklu Sultanın Konya'nın dış hisarı inşa ettirdiği, tatlı sular akıtarak bir havuz yaptırdığından bahseder⁹⁴².

İbni Batuta ise, büyük ve güzel bir şehir olarak tarif ettiği Konya'nın meyvesinin bol, sayısız nehir ve çayları ile eşsiz bahçeleri olduğundan bahseder⁹⁴³.

Tarihi kaynaklarda Konya şehrinin en eski suyolu Mukbîl Pınarı veya Bey Pınarı idi⁹⁴⁴. Ahmed Eflaki bu suyun kaynağının Çelebi Hüsameddin'in bahçesinde bulunduğundan bahseder. Ayrıca bu suyun sıcak olduğunu söyler⁹⁴⁵. Bu suyun bir kısmı künklerle şehre getirilmiş, diğer kısmı ise Meram bağ ve bahçelerini sulamaktaydı⁹⁴⁶.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Konya'daki tatlı su çeşmelerinin kaynağının Meram Dağı olduğunu söyler. Ayrıca şehirde 300 adet sebilin varlığından bahseder. Konya hamam-

⁹⁴² M. M. Koman, *Unsi'nin Selçuk Şehnamesi*, Konya 1942, s. 30.

⁹⁴³ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi I*, (Çev. A.S. Aykut), İstanbul 2004, 412.

⁹⁴⁴ V.A. Gordlevski, "Konya İrva ve İskâ Tarihine Ait Materyaller", *Konya*, (H. Ortekin), S. 18-19, Konya 1938, s.1053.

⁹⁴⁵ A. Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, (Çev. Tahsin Yazıcı), C. I, İstanbul 1973, s. 231.

⁹⁴⁶ V.A. Gordlevski, *a.g.m.*, s. 1054.

ları içerisinde en meşhurunun Asitane Hamamı olup suyu ve havasının güzel, aydınlık ve ferah bir yapıdır. Kale içinde Sungur hamamı bulunmaktaydı⁹⁴⁷. Çelebi, Konya'nın suları ve su kuyuları hakkında şu bilgileri aktarır: “Bu kale dışında bir akarsu taksimi için bir kubbe inşa olunmuş. O kubbede 366 lüle tatlı su şehre taksim olunup bütün cami, mescit, hamamlar, hanlar ve bütün ileri gelen konaklarına dağılır. Konya şehri sulanıp bütün bağları sular. Meram Dağı'ndan doğar. Daha sonra Konya Ovası'nda göl olur. Toplam 2.700 ev, bağ, bahçe ve bostan su kuyuları vardır ki her bir derin su kuyusu sanki Mısır'da Hâmân Kuyusu'dur. Hepsi hayat suyundan nişan verir su kuyularıdır. Sakiler ile zorluklarla çekilip bütün bahçeler, sümbülstan, gülistan ve bostanları sulayıp yetmiş çeşit yeşillik ve sebze türü şeyler yetişir”⁹⁴⁸.

Katip Çelebi ise Cihannüma adlı eserinde şu bilgileri aktarır: “..Bu şehrin intihay-i garbisinde iki çatal dağları vardır. Zeyl-i şarkisinde karip düz yere akar sulu bağlı ve bahçeli suru mamuru vardır. canib-i cenubunda ol dağlar eteğinde Meram nam bahçe ve mesiresi olup dağdan şehre ve Meram'a nehirleri cârî olur. Mezari ve besatin-i şehri sakyettikten sonra şehrin sahra canibine bu suların ayağı inüp bir göl olur. Ve ol göl dağları ihata eder. Şehrin suyu dağdan gelir. Anın için bab-ı surda bir kubbe-i azîme vardır. Hariçten üç yüz lüle âb-ı cârî olup şehre munkasimdir”⁹⁴⁹.

Kazvinli Hamdullah Müstevfi, Nüzhetü'l-Kulup isimli eserinde “şehrin suyu batısındaki dağlardan gelir. Kalenin batı kapısı tarafında bu suyun üstüne büyük bir kümbet yapılmıştır. Bu kümbetin dışında üç yüz küsür lüleden su akmaktadır” şeklinde bilgi verir⁹⁵⁰.

Ebu Bekir Behram Efendi, şehrin suyunun dağdan geldiğini, kalenin bir kapısında büyük bir kubbe olduğunu, üç yüz kadar lüleden suyun şehre taksim edildiğini söyler⁹⁵¹.

1891 yılında Konya'ya gelen Fransız seyyah C. Huart, şehrin su kaynakları hakkında şu bilgileri aktarır: “... Şehir adeta dünyadan ayrılmıştır, çölün ortasında bir vaha gibidir. Bu tabiat olayını herhalde Meram suları meydana getirmiş olmalıdır. Dağdan inerek ovada kaybolan küçük dereler şehrin tek varoluş sebebidir. Meram dereleri çevredeki tüm bahçeleri sular...”⁹⁵².

HAMAMLAR

Konya'da günümüze ulaşmayan çok sayıda hamam bulunmaktadır. Tahrir defterlerinde, Seriiye Sicillerinde ve dönemin tarihi kaynaklarında bu hamamlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Çeşitli yayınlarda Selçuklu döneminde Konya'da 18 hamam inşa edildiği, bunlardan 5 tanesinin XIII. Yüzyıl ilk yarısına, diğerlerinin XIII. yüzyıl sonlarına doğru yapıldığı ifade edilir⁹⁵³. Sungur Hamamı, Fenari Hamamı, Ahi Murad Hamamı, Şad Bey Hamamı,

⁹⁴⁷ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz. S. A. Kahraman-Y. Dağlı), 3. C. I. Kitap, İstanbul 2006, s. 29.

⁹⁴⁸ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 31-32.

⁹⁴⁹ İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri İle Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 984.

⁹⁵⁰ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 984.

⁹⁵¹ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 984.

⁹⁵² C. Huart, *Mevleviler Beldesi Konya*, (Çev. N. Uzel), İstanbul 1981, s. 91.

⁹⁵³ A. A. Yasa, “Konya'nın Selçuklu Dönemi Fiziki Yapısı”, *7. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri (30 Nisan-2 Mayıs 1998)*, Konya 1998, s. 245.

Piri Bey Hamamı, Müstevfi Hamamı, Pir Paşa Hamamı, Gühertaş Hamamı, Türbe Hamamı, Şahne Hamamı, İhtiyareddin Hamamı, Zirva Hamamı, Develi Hamamı, Nakışlı Hamamı, Piri Paşa Hamamı, Kalenderhane Hamamı bunlardan bazılarıdır⁹⁵⁴.

Konya Sahip Ata/Sultan Hamamı: Konya İli Meram ilçesi dahilinde, Larende Caddesi üzerindeki Cami, Hankâh, Türbe, Çeşme gibi yapılar topluluğunun bir parçası durumundadır. Kaynaklarda ve arşiv vesikalarında “*Sahip Ata Hamamı*”, “*Hamam-ı sultan*”, “*Sultan Hamamı*”⁹⁵⁵, “*Şifa Sultan Hamamı*” gibi isimleriyle anılan yapı⁹⁵⁶, Hangahın tam karşına isabet etmektedir. Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin’in M. 1272 tarihli vakfiyesinde “*Konya haricinde, Larende kapısı dışında, sultana ait hamam...*”⁹⁵⁷, Fatih devri Karaman Eyalet Vakıflarında ise “*Larende kapısının dışındaki Sultan hamamından kıst hanikâha bitişik mukata’ası*” şeklinde geçer⁹⁵⁸.

Erkekler ve kadınlar kısmı olmak üzere çifte hamam geleneğinin XIII. yüzyıla ait sınırlı sayıdaki örnekleri arasında yer almaktadır⁹⁵⁹. Çifte hamamın yapılış tarihini ihtiva eden herhangi bir kitabe mevcut değildir. Fakat parçasını teşkil ettiği Sahip Ata Külliyesi’nin diğer yapıla-

rından hareketle XIII. yüzyılın ikinci yarısına (1258-1279 tarihleri arası) tarihlenmek isabetli olacaktır⁹⁶⁰. Mimarı ise yine külliyenin mimarı olan Kelük bin Abdullah olması muhtemeldir. Fatih dönemi vakıf kayıtlarında külliyenin yapıları bir bütün olarak ifade edilmektedir.

Yapının inşa edildiği dönemdeki konumuna gelince, Selçuklu dönemi Konya şehrini teşkil eden surların dışında, surlar üzerindeki şehir kapılarından Larende kapısı dışında inşa edilmiştir. Yani hamamın ilk inşa edildiği mekan, Konya surlarının dışındaki mekandır. İsmine uygun bir büyüklükte inşa edilen hamam, zaman içinde şehir büyüyüp genişleyince hem şehrin bir parçası haline gelmiş hem de halkın temizlik ihtiyacını karşılayan mekanlardan biri olmuştur. Bu kadar görkemli bir hamam için iki temel ihtiyacın karşılanması gerekmektedir. Birincisi su ihtiyacıdır ki vakfiye bilgilerinden de anlaşıldığı kadarıyla; Meram Vadisi’nden gelen su hem şehrin ihtiyacına cevap vermiş hem de hamam ve debbağ hanelerin ihtiyacını karşılamıştır. İkincisi ise ısı temini için yaka-cak meselesidir ki bu da Konya’nın batısındaki köylerden temin edilmiştir.

Külliyenin Arapça vakfiyesi mevcuttur. Vakfiyede külliyenin banisi olarak Fahreddin Ali ismi geçmektedir⁹⁶¹. 978/1570 tarihli Şer’iyye sicilinde ifade edilen tamiratta hem caminin hem de hamamın tamire muhtaç olduğu tamir keşfi yapılması ve vakıf gelirleri haricinde ne lazım ise yapılması emredilmektedir. İstan-

⁹⁵⁴ İ. H. Konyalı, a.g.e., s. 1065-1073.

⁹⁵⁵ F. N. Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958, s. 14; E. Madran, “Âriflerin Menkabeleri’nde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme”, *Vakıflar Dergisi*, S. X, Ankara 1973, s. 191; İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964, s. 1069.

⁹⁵⁶ İ.H. Konyalı, a.g.e., s.1069.

⁹⁵⁷ A. Temir, *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din’in 1272 tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989, 116.

⁹⁵⁸ F. N. Uzluk, a.g.e., s. 14.

⁹⁵⁹ Sahip Ata hamamı için Bkz. A. Yavuzylmaz-A. Çaycı, “Sahip Ata ve Oğullarının Su Yapıları”, *Sahip Ata Araştırmaları*, Konya 2022, s.189-196.

⁹⁶⁰ Ş. Uzluk, Sahip Ata Hamamı’nın 1279 yılında yapıldığını buna gerekçe olarak da “*hankâh yanında bulunan hamamları ekseriye hankâhı vücuda getirirken planını ve inşasını birlikte yapıyorlardı*” diyerek hamam ile hankâhın aynı yıllarda yapıldığını söylemektedir. Bk. Ş. Uzluk, *Konya Abideleri*, Konya 1939, s. 44.

⁹⁶¹ İ. Hakkı Konyalı, a.g.e., s. 513.

bul'dan Konya kadısına gönderilen fermenda cami ve hamam için acil olan tamiratın gerçekleştirilmesi emredilmektedir. Yapılan tetkikler sonucu cami için 50000 akçe ve hamam için 10000 akçe olmak üzere toplam 60000 akçe bedel çıkartılmıştır. Bu tarihte vakfın mütevellisi Mehmed Sipahi'dir⁹⁶². Hamam 979/1571 tarihinde 10.500 akçeye kiraya verilmiştir⁹⁶³.

Konya Sahip Ata Hamamı genel görünümü.

Külliyeye ait tamirlerde genel olarak bütünlük dikkati çekmektedir. Yani yapılacak tadil ve tamiratta yapıların ismi hep birlikte zikredilmektedir. Bunun sebebi genel bakım faaliyetlerinin külliye'nin tamamına şamil olacak şekilde ve bu giderlerin vakfiye tarafından karşılanacak olması, bir defada yapılar topluluğunun toplu bakımını yapmayı gerektirdiği için gerçekleştirilmiş olmalıdır. Örneğin 1264/1848 tarihli Şer'iyye kaydı; hankâh, camii, türbe, çifte hamam ve şehir dışındaki buzhanenin tamirini ihtiva etmektedir⁹⁶⁴. Bu tamir için yapılan keşif bedelinin 7918 kuruş olduğu tespit edilmiştir.

Konya Şeriye Sicillerinde Sahip Ata Hamamı'yla ilgili kayıtlar bulmak mümkündür. Bir kayıta hamamda yaşanan elbise hırsızlığı konu edilmektedir. Meselenin ayrıntısı oldukça ilgi çekicidir: Emrullah b. Hasan Kürkcü Hamamı'na gittiğini aynı anda Mehmed b. Ahmed'in hamamda olduğunu ve elbiselerini alarak Sultan Hamamı'na gittiğini ifade etmektedirler.⁹⁶⁵ Yine aynı hamamda eğlence düzenlenip içki alemi yapıldığına da dair kayıt dikkat çekmektedir.⁹⁶⁶ Başka vukuat ise kadınlar hamamında vuku bulduğu anlaşılmakta ve olay şöylece tasvir edilmektedir: Larende Kapısı haricinde bulunan Sultan Hamamı'nda Hacı Cemal Mahallesi sakinlerinden Sultan binti Süleyman isimli kadın, Bekir Beşe Hanımı Hatice binti Süleyman isimli kadın ve iki kızının hamamda kendisine saldırdıklarını ve bunun sonucu düşük yaşadığını beyan etmiştir⁹⁶⁷.

Yine Konya Şer'iyye Sicillerinde hamamın işletilmesiyle ilgili iki kayıt dikkat çekmektedir: Belgelerden birinde Sultan Hamamı'nın müstecire kiraya verilmesi konu edilmektedir.⁹⁶⁸ İkinci kayıta ise Sultan Hamamı'nın mahsul gelirlerine iltizam verilmesiyle ilgili davadır⁹⁶⁹. Miras meselesiyle ilgili davada ise Sahip Ata Mahallesi'ndeki mülk tanımında bahse konu mülkün Sultan Hamamı külhanına sınır teşkil ettiği anlaşılmaktadır⁹⁷⁰.

Yapının mimari durumuna gelince, dıştan 47.73x25.50m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alan oturan yapı çifte

⁹⁶² M. Yusufoglu, "Sahib Ata Camii ve Hamamının Onarımına Dair: İki Vesika Bir Dilek", *Anıt Dergisi*, Yıl: I, S.8, Eylül 1949, s.15, 23.

⁹⁶³ Ö. Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönem Kent Tarihiçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s. 43.

⁹⁶⁴ KŞS 80/132-1.

⁹⁶⁵ KŞS 1/153-7, 971/1563.

⁹⁶⁶ KŞS 14/66-3, 1081/1670.

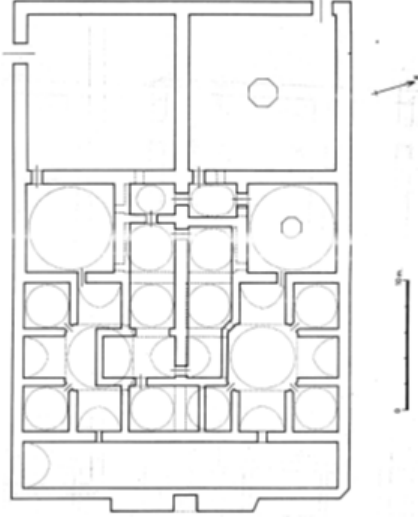
⁹⁶⁷ KŞS 38/29-2, 1103/1692.

⁹⁶⁸ KŞS 2/179-1-2, 978/1570.

⁹⁶⁹ KŞS 2/182-3, 979/1571.

⁹⁷⁰ KŞS 39/130-1, 1113/1701.

hamam tarzında bina edilmiştir. Hatta Anadolu Selçuklu dönemine ait çift hamamların en büyükleri arasındadır⁹⁷¹. Erkekler ve Kadınlar kısmı birbirine sırt sırta (simetrik) vaziyette doğu-batı istikametinde inşa edilmiş; erkekler bölümü, kadınlar bölümüne göre biraz daha geniş tutulmuştur. Binanın dış duvarları moloz taştan inşa edilmiştir.

Sahip Ata Hamamı Planı (Y. Önge).

Erkekler bölümü, çifte hamamın kuzey bölümünde yer almaktadır. Plan şeması bakımından Anadolu'da gelenekselleşen plan şemasının öncüleri arasındadır. Zira bundan sonra inşa edilecek hamamlarda da bu plan şemasına büyük oranda riayet edilmiştir.

Yapının dış kısmıyla irtibatını sağlayan bölüm soyunmalık kısmıdır. Soyunmalık bir tür servis birimi olması hasebiyle yapının en uç noktasında yer almıştır. Yani hamamlarda esas olan sıcaklığın/ısının muhafazası olduğuna

göre soyunmalık ve su deposu gibi birimler en dışta tercih edilmişlerdir.

Soyunmalık kısmına batı duvarındaki 1.22m. genişliğinde, 0.72m. derinliğindeki bir kapıdan girilmektedir. Soyunmalık girişi dolayısıyla hamamın girişini teşkil eden bu kapı ile karşısındaki hankâh karşılıklı olarak durmaktadır. Hankâh ile hamam arasındaki yolun konumu ister istemez kapının bu cephede yer almasını zaruri hale getirmiştir. Bilindiği üzere erkekler için hamamların girişinin ana cephede bakan cephelerde açılması bizzat teşvik edilmiştir. Dolayısıyla bu hamamda da bu kural yerine getirilmiştir.

Soyunmalık kısmı büyük oranda yenilenmiş durumdadır. Özellikle duvarların yakın tarihte harç ile sıvanması ve tavanının beton ile düz dam şeklinde kapatılması sonucu mekan tecdit edilmiştir. Soyunmalık duvarının etrafına camekanlar yerleştirilerek soyunma mekanları oluşturulmuştur. İçten 12.40x11.50m. ölçülerinde hemen hemen kare planlı soyunmalığın ortasına isabet eden kısımda şadırvan bulunmaktadır. Şadırvanın tam üstüne isabet eden kısma aydınlık feneri yerleştirilmiştir. Kubbe ile su mimarisinin aynı düzlemde yer alması sadece bu yapıya has bir durum olmayıp, öncül örnekleri Orta Asya merkezi plan şemasına kadar geriye giden uygulamalar mevcuttur. Ayrıca kubbe ile su mimarisinin kesiştiği örnekler dini mimariden sivil mimariye kadar çok farklı alanlarda misaller sunmaktadır.

Soyunmalık kısmı hem yatay hem de dikey eksenden ışık almaktadır. Yatay eksenden ikisi kuzey, ikisi de batı duvarında olmak üzere dört fevkanı pencereden yatay ışık gelmektedir. Aydınlık fenerinden düşen dikey ışık huzmeleri ise mekanı aydınlatmaktadır.

⁹⁷¹ Yılmaz Önge, *Anadolu'da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara 1995, s. 229.

Soyunmalık kısmının üstü tamamen yenilenmiş durumdadır. Aslı örtüsünün ahşap hatırlardan oluşan örtü sistemiyle düz dam şeklinde ve damın ortasındaki aydınlık fenerinden inşa edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Zira Anadolu Selçuklu hamamlarının erken örneklerinin soyunmalık kısımları düz dam şeklinde tutulduğu diğer örneklerle teyit edilmektedir.

Soyunmalık ile Ilıklık kısmı arasında, Y. Önge'nin ifadesiyle “*aralık*” adı verilen, bağlantı mekanı bulunmaktadır.⁹⁷² Bu mekan, Soyunmalık ile Soğukluğun arasında, daha çok servis mekanı olarak fonksiyonellik kazanmıştır. Soyunmalığın doğusunda eksenden güneye kaydırılmış 0.70m. genişliğinde, 1.12m. derinliğinde bir açıklıktan aralık mekanına geçiş sağlanmıştır. Aralık mekanı 3.62x2.61m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Oldukça dar tutulan mekanın üzeri kimi örneklerde tonoz kimisinde de kubbe ile kapatılmıştır. Burada ise aralığın üzeri zeminden 3.95m. yüksekliğinde prizmatik üçgenlerle geçilen bir kubbe ile örtülüdür.

Aralık mekânından sonra Ilıklık adı verilen bölüm gelmektedir. Aralığın kuzey duvarında eksenden doğuya kaydırılmış 0.65m. genişliğinde, 0.92m. derinliğinde bir açıklıktan Ilıklık mekanına geçiş sağlanmıştır. Ilıklık mekanı 6.85x6.75m. ölçülerinde kare planlı olup oldukça geniş bir alanı teşkil etmektedir. Üst örtüsü zeminden 6.25m. yüksekliğinde bir kubbe ile kapatılmıştır. Kubbenin köşelerine üçgen bingiler yerleştirilmiştir. Genel olarak hamam kubbelerinde, köşeye tesadüf eden kısımlarında büyük oranda üçgen, pandantif ve tromptan oluşan geçişler tercih edildiği bilinmektedir.

Ilıklık kubbesinin tam merkezinde aydınlık feneri ve onun etrafını çeviren üç adet ışık gözü bulunmaktadır. Ilıklık bölümü, Sıcaklık ile Soyunmalık mekanları arasındaki ara-mekan veya dinlenme yeri olarak işlevsellik sergilemiştir. Ancak mekanın niceliksel büyüklüğü bu kadar büyük bir mekana ihtiyaç var mı sorusunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunun cevabı M. Ferit ve M. Mesud tarafından izah edilmektedir: “*Soğukluk oldukça geniştir. Tabanı sarı ve gök mermerlerle ve üstüne bir kubbe yapılmıştır. Etrafında yıkananların kurulanmaları ve peştamal değiştirmelerine mahsus yarım metre yüksekliğinde setler ve ortasında küçük ve fiskiyeli bir havuz görülmektedir...*”⁹⁷³. Bu ifadelerden bu anlaşıldığı kadarıyla mekan, yıkananların kurulanma yeri ve dinlenme yeri olarak işlev görmüştür. Bazı örneklerde ise aynı mekan Sıcaklık gibi yıkanma mekanı olarak kullanıldığı olmuştur.

Ilıklığın güneyinde eksenden doğuya kaydırılmış 0.49m. genişliğinde, 0.96m. derinliğinde bir açıklıktan tuvalet mekanına ulaşılır. 3.65x3.55m. ölçülerinde kare planlı tuvaletin üzeri zeminden 4.50m. yüksekliğinde bir kubbe ile örtülmüştür.

Klasik uygulamalarda olduğu gibi Ilıklık ile Sıcaklık arasındaki geçiş dar ve basık bir kapı vasıtasıyla bağlanır. Ilıklığın doğusunda bulunan 0.57m. genişliğinde, 0.94m. derinliğinde bir kapıdan girilen Sıcaklık kısmı dört eyvan, dört köşe halveti ve orta mekandaki göbek taşından oluşmaktadır. Hamamların esas mekanı Sıcaklık kısmından oluştuğu için hamamların tasnifi eyvan ve halvet sayısına göre belirlenmiştir. Sahip Ata hamamının Sıcaklık mekanı

⁹⁷² Y. Önge, *a.g.e.*, s.22.

⁹⁷³ M. Ferit-M. Mesud, *a.g.e.*, s. 76.

kendinden sonra inşa edilen hamamlara numune oluşuyla manidardır. Çünkü hamam teşekkülünde oldukça muteber olan bu şema, sonraki uygulamalarda bazı değişikliklere uğramakla birlikte, esas itibarıyla, bu düzene sadık kalmıştır.

Sıcaklık mekanının 5.30x5.30m. ölçülerindeki kare planlı merkezini ortadaki zeminden 5.70m. yüksekliğindeki kubbe oluşturur. Kubbe ile aynı aksa isabet eden noktaya sekizgen göbek taşı yerleştirilmiştir. Kubbe diğer örtü unsurlarının merkezini teşkil ederken göbek taşı ise sıcaklık mekanlarının odak noktasını meydana getirir. Göbek taşının dört cihetine dört eyvan yerleştirilmiştir. Kuzey eyvan 3.16x2.84m., güney eyvan 3.38x3.16m., doğu eyvan 3.40x3.02m., batı eyvan 3.16x2.84m. ölçülerinde dikdörtgen planlı şemanın üzeri sivri tonoz ile örtülüdür. Eyvanlar arasındaki mekanlar doğrudan halvet şekline bürünmüştür. Halvetlere köşelere yerleştirilmiş 0.57m. genişliğinde, 0.38m. derinliğinde birer açıklıktan ulaşılır. Halvet hücreleri yaklaşık 3.40x3.40m. ölçülerinde kare planlı olup üzerleri zeminden 3.75m. yüksekliğinde küçük ebatlı kubbelerle örtülmüştür. Kubbeleri destekleyen üçgen bingiler Sıcaklık kısmında da tekrarlanmıştır. Sıcaklık kısmının örtü sistemi üzerine ışıklık açılarak iç kısma kısmen ışık temin edilmiştir. Ortadaki kubbe üzerinde aydınlık feneri ile dört adet mazgal pencere ile orta mekan aydınlatılmaktadır. Buradaki aydınlık sistemi, Selçukluların erken örneğini teşkil ettiğinden dolayı sınırlı sayıda ışık gözü karşılaşmaktayız. Beylikler döneminden itibaren aydınlatma sistemini oluşturan unsurların sayısında artış mevcuttur. Osmanlının klasik örnekleriyle birlikte ışıklık sayısında muntazam artış izlenir.

C. Esad Arseven, sıcaklık kısmına bitişik bir keçeliğin varlığından bahsetmektedir⁹⁷⁴. Sıcaklık kısmının güney tarafındaki bir halvet ve bir eyvanın keçelik adı verilen kısma tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Aynı keçelik kısmı, M. Ferit ve M. Mesud tarafından da ifade edilmektedir: *“Cenup tarafında hamamın bir de keçehane kısmı vardır. Bu kısma soyunulan yere açılan diğer bir kapıdan girilir. Ufak bir aralık geçildikten sonra sağ tarafta bulunan başka bir kapıdan az daha geniş bir aralığa çıkılır. Buradan da yine bir kapı vasıtası ile keçehaneye varılır. Keçehane dört bölmedir. Ortada bulunan en büyük ve diğerleri nispeten küçüktür”*⁹⁷⁵.

İ. Hakkı Konyalı, hamamın keçelik kısımlarının 1962 yılında gerçekleştirilen tamiratlarda Erkekler ve Kadınlar kısımlarına dahil edilerek ortadan kaldırıldığını ifade etmektedir⁹⁷⁶. Konya çevresindeki hamamların bir kısmının keçelik olarak tahsis edilmesi, Osmanlının son dönemlerindeki örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, şehirdeki nüfus miktarıyla ilgili olabilir. Şehir nüfusunun azaldığı durumlarda hamamın ısısından yararlanmak amacıyla bir bölümün keçelik olarak tahsis edildiği düşünülebilir. Zira keçe imal etmek için sıcak su ve sıcak bir ortama her zaman ihtiyaç duyulmuştur.

Sıcaklığın doğu eyvanına açılan 0.63m. genişliğinde, 0.95m. derinliğindeki bir pencere vasıtasıyla su deposuna irtibat sağlanır. 12.75x3.60m. ölçülerindeki Su deposu hama-

⁹⁷⁴ C. E. Arseven, hamamdaki keçelikle alakalı şu bilgileri aktarır: *“Hamamın sağ kısmı keçecilere mahsustur. Keçeciler bu kısımda çıplak olarak sıcak su ile ıslatılmış yünleri döverek keçe imal ederler ve çok yoran bu işten sonra yıkanılır”*. Bk. C.E. Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul 1955, s.158

⁹⁷⁵ M. Ferit-M. Mesud, *a.g.e.*, s. 77.

⁹⁷⁶ İ. Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, s .1069.

mın doğu cephesini boydan boya kapsayacak şekilde inşa edilmiş ve üzeri zeminden 3.35m. yüksekliğinde beşik tonoz ile kapatılmıştır. Çünkü su deposu ve külhan kısımları hamamların önemli mekanlarındandır. Zira deposunda suyu olmayan veya sıcak su sıkıntısının haiz olduğu bir hamamın işlerliği düşünülemez.

Erkekler kısmının güneyindeki Kadınlar mahalli, plan özellikleri ve yapı elemanları bakımından Erkekler kısmının tekrarı durumundadır. Özellikle ifade edilmesi gereken bir husus mevcuttur ki onu vurgulamadan geçemeyeceğiz: Çifte hamam tanziminde kadınlar kısmının daha tenha ve tali noktalara yerleştirilmesi bilinçli bir tercih olmuştur. İslami anlayış dahilindeki mahremiyet meselesine bağlı kalarak Kadınlar kısmının özellikle giriş mekanlarının dar sokaklara açılması, mahremiyet gerekçelerine dayanmaktadır.

Sahip Ata Hamamı, 1960- 1962 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore ettirilmiştir⁹⁷⁷. Bu restorasyon sırasında, muhdes keçe hane kaldırılarak hamamın orijinal hali ihya edilmiştir. Ayrıca, her iki kısmın soyunma mahallerinin ara duvarı ile doğu duvarları sabit kalmak şartıyla, diğer duvarları yeniden inşa edilmiş ve bu hacimler ortası aydınlık fenerli, betonarme bir tavanla örtülmüşlerdir. Bu arada, iç ve dış sıvalar, iç döşemeler ve dam kaplamaları, su ve elektrik tesisatı tamamen yenilenmiştir.

Gevale Kalesi Hamamları

Konya'da son yıllarda yapılan kazılar neticesinde Selçuklu dönemine ait iki hamam daha

literatüre kazandırılmıştır. Bu hamamlar 2013 yılında Gevale Kalesi'nde Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI'nın bilimsel danışmanlığında yürütülen kazılar neticesinde ortaya çıkarılmıştır. Hamamların üst örtüleri tamamen, beden duvarları ise yarıya kadar yıkılmıştır. Bunlardan büyük olanın sultan hamamı olarak inşa edildiği, küçük hamamın ise kaledeki diğer görevlilerin kullanımına tahsis edildiği düşünülmektedir.

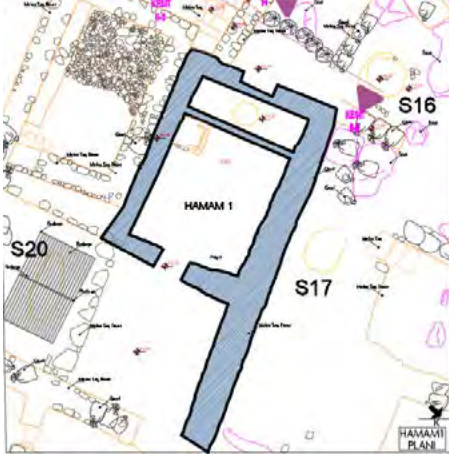

Kalenin görünümü.

I.NOLU HAMAM

Bu hamamlardan birisi kalenin Konya Şehrine bakan doğusunda yer almaktadır. Hamam dıştan 5.25x3.70m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmuştur. Hamamın ılıkılık, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinin temel kalıntıları günümüze ulaşmıştır. Mevcut kalıntılardan hamamın duvar kalınlığı 0.60m. dir. Soyunmalık bölümü günümüze ulaşmamıştır. ılıkılık mekânı 4.00x4.55m. ölçülerinde kareye yakın dikdörtgendir. Duvar kalınlığı 0.90m olan mekânın kuzeyinde 1.00 m. genişliğinde bir giriş açıklığı, güney doğu köşesinde bir tuvalet ile bir sarnıç bulunmaktadır.

⁹⁷⁷ Z. Atçeken, *a.g.e.*, s. 105.

Hamamın planı

Ilıklığın kuzeyinde yer alan sıcaklık mekânı dikdörtgen planlıdır. Duvarları ve üst örtüsü yıkılmıştır. Zemini 22x22x3.5 cm. ölçülerinde tuğla kaplıdır. Kuzeyde su deposu ve külhan yer alır. Su deposu 3.10x2.05m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgendir. Ortada 0.76m. çapında, 0.94m. çapında dairevi formu bir alan kazanın konulması içindir. Deponun altında yer alan külhanın ağız kesme taştan yapılmış olup basık kemerli bir açıklığa sahiptir. Külhan biriminin güneyinde bulunan dikdörtgen formu bir açıklıktan sıcak havanın sıcaklığın alt kısmında oluşturulan kanallar arasında dolaşarak mekanın ısıtılmasını sağlamaktadır.

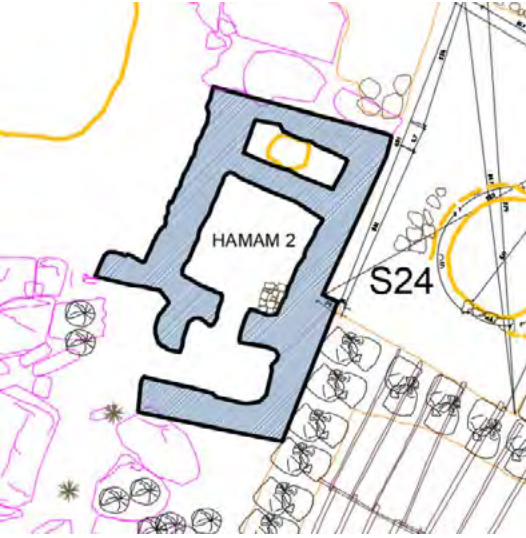
Hamamın külhanı

II. NOLU HAMAM

Kalede yer alan ikinci hamam batıda yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultusunda soyunmalık, ılıklik, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Oldukça küçük ölçekli olan hamam tek kişinin yıkanmasına mahsus olabilecek boyuttadır. Hamamın inşa malzemesi moloz taştır. Güneyde yer alan soyunmalık mekânı 2.00x2.20m. ölçülerinde hemen hemen kare planlıdır. Üst örtüsü yıkılmıştır. Günümüze ulaşan beden duvarları 1.80m. yüksekliğindedir. Soyunmalığın kuzeyinde bulunan 0.65m. genişliğinde bir kapıdan 1.55x1.55m. ölçülerindeki ılıklik mekanına geçilir. Ilıklığın devamında 0.55m. genişliğindeki bir kapıdan sıcaklık birimine ulaşılır. Sıcaklık içten 2.00x2.10m. ölçülerinde kare planlıdır. Üst örtüsü diğer mekanlarda olduğu gibi yıkılmıştır. Sıcaklık mekânı alttan ısıtma sistemi (hypocaust) ile ısıtılmaktadır. Külhan bölümünden sıcaklığın alt bölümüne yönlendirilen sıcak hava 0.45 m. yükseklikte bir kanal vasıtasıyla hamamın ısıtılması sağlanmıştır. Sıcaklığın zemini 22x22x5 cm. ölçülerinde kare tuğlalarla kaplıdır. Sıcaklık zemini alta 0.40 m. kare kesitli tuğla ayaklar tarafından taşınmaktadır. Ayakların üzeri önce düzgün taşlarla sonra ise tuğla ile kaplanmıştır. Sıcaklığın kuzeyinde 2.10x0.67m. ölçülerinde su deposu yer alır. Deponun merkezinde 0.66 m. çapında kazanın konulması için dairevi formu bir açıklık, bunun gerisinde ise taştan yapılmış külhan bölümü yer alır.

Hamamın görünümü

Hamamın sıcaklığı

KAPLICALAR

İlgin Kaplıcası: Kaplıca, İlgin ilçesi sınırları dahilinde Konya-Akşehir yolu üzerinde yer almaktadır⁹⁷⁸. Antik dönemlere kadar geriye giden tarihçesinin olması gayet normaldir. Ancak

⁹⁷⁸ Kaplıcalar hakkında Bkz. A. S. Ünver, "Selçuklular Zamanında ve Sonrasında Anadolu Kaplıcaları Tarihi", *Konya Mecmuası*, Yıl: III, S. 30, Eylül 1939, s.1509-1521; C. İmer, "İlgin Kaplıcası", *Konya Halkevi Dergisi*, Yıl: IX, S. 80, Haziran 1945, s.29-30; Rıza Reman, "Konya İlindeki Şifalı Sular", *Konya Halkevi Dergisi*, Yıl: X, S. 83, Eylül 1945, s.21-22; A. Yavuzılmaz-A. Çaycı, *a.g.m.*, s. 198-203.

biz yapının Ortaçağ boyutuna yoğunlaşmak istiyoruz.

Kaplıcanın giriş cephe görünümü

İbn-i Bibi, "Abı Germi" denilen şimdiki İlgin'i⁹⁷⁹ Sultan Alâeddin Keykubâd'ın imar ettirdiğini ifade etmektedir. Yapının Alâeddin Keykubâd dönemine ait kitabesi G. Totaysalgar tarafından kopyası alınmış ve günümüze kaynak teşkil etmektedir. Günümüzde kayıp olan bu kitabeye göre kaplıca binası ilk olarak 633/1235-1236 yılında Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubâd tarafından inşa ettirilmiştir⁹⁸⁰.

Kitabenin anlamı: "Bu temiz, mübârek, şifâ yeri olan hamam, şahlar şâhı yüce sultan, milletlerin efendisi, Arap ve Acem Sultanlarının efendisi, dünyada Allah'ın gölgesi, din ve dünyayı yücelten, fethin babası, mü'minlerin emîrinin delili olan Kılıç Arslan'ın oğlu Keyhüsrev'in oğlu Keykubâd'ın-Allah onun devletini ve yönetimini ebedî kılsın- saltanatı yıllarında

⁹⁷⁹ Bazı yayınlarda İlgin "Labigarme" olarak da adlandırılmıştır. Bk. Simon De Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, (Çev. E. Özbaçoğlu), Antalya 2006, 49

⁹⁸⁰ S. Ünver, *Selçuk Tababeti*, s. 29, 38; A. S. Ünver, *a.g.m.*, s. 1514; Y. Önge, *a.g.e.*, s. 280; T. Samur, *İlgin'da Türk Devri Yapıları*, Konya 1992, s. 24.

633 senesinde, Allah'ın güçsüz ve rahmetine muhtaç kulu Cemâleddin yaptı⁹⁸¹”.

Kaplıcanın inşa kitabesi

İkinci kitabe kadınlar bölümü soyunma bölümü giriş kapısının üstünde, yan yana üç dilimli iki kemer nişi içerisine beşer satır halinde iki parça halindedir (Foto 5). Her biri 1.00x0.75m. ölçülerindeki kitabeler mermer üzerine, celi sülüs hatla işlenmiştir⁹⁸². Bu kitabe göre kaplıca binası inşasından yaklaşık 30 yıl sonra III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatı yıllarında 666/1267-1268 yılında Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından onarılmıştır⁹⁸³. İki kitabenin ortasında bulunan dairevi formlu rozetin altındaki diğer bir kitabeğe göre kaplıcanın mimarı Kaluyân el-Konevi'dir⁹⁸⁴.

Kitabenin anlamı: “Mü'minlerinin emirinin delili Kılıç Arslan'ın oğlu, din ve dünyanın yardımcısı, fetihler babası, büyük sultan Keyhüsrev'in saltanatı günlerinde, dünyanın iyisi, hayırlı ve bereketli işlerin babası, Hüseyin'in oğlu Büyük vezir Ali-Allah onun iyiliklerini kabul etsin-666/1267 yılında bu güzel hamamın inşa edilmesini emretti. Mülk Allah'ındır⁹⁸⁵”.

Kaplıca binası üzerinde diğer bir kitabe kadınlar bölümü girişinin sağ tarafındaki duvar üzerinde bulunur⁹⁸⁶. Bu kitabe erkekler bölümü ilave edildikten sonra önce soyunma mahalline sonra ise günümüzdeki yerine taşınmıştır. Kaplıcanın tamiri ile alakalı olan celi tâlik hatlı kitabe Şair Nazmi Sermedâ tarafında yazılmış olup 1254/1838 tarihlidir⁹⁸⁷. Kaplıcanın bu tamirâtı Osmanlı Sultanı Abdülhamit'in saltanatı yıllarında Ilgın eşrafından Hacı Numan tarafından yapılmıştır⁹⁸⁸.

Yapının mimari müstemilatı kadınlar ve erkekler olmak üzere iki birimden oluşmaktadır. Dıştan yaklaşık 20.00x16.00m. ölçülerinde⁹⁸⁹ doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Batıda kadınlar⁹⁹⁰, doğuda ise erkekler bölümü yer alır. Kadınlar bölümünün kuzeyinde üç bölümlü bir revak yer alır. Yanları kapalı olan revakın ön cephesi üç açıklıklıdır. Revakın sivri kemerleri kare kesitli ayaklar üzerine oturmaktadır. Daha büyük tutulan orta-

⁹⁸¹ Kitabe için Bkz. T. Samur, *a.g.e.*, s. 24; A. Tüfekçioğlu, “İlgün Kitabeleri ve Mezar Taşları”, *Geçmişten Günümüze Bütün Yönleriyle İlgün*, İlgün 2001, s.60.

⁹⁸² T. Samur, *a.g.e.*, s. 24; Y. Önge, *a.g.e.*, s. 280.

⁹⁸³ Z. Bayburtluoğlu, *a.g.e.*, s. 107.

⁹⁸⁴ F. Soyman-İ. Tongur, *Konya Eski Eserler Klavuzu*, Konya 1944, s. 176; M. Mesud, *a.g.e.*, s. 120- 121; Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1995, s. 282-283; Zafer Bayburtluoğlu, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum 1993, s. 107-113; B. Brend, “The Patronage of Fahr ad-din Ali İbn al-Husain and the Work of Kaluk İbn Abd Allah in the Development of the Decoration of Portals in Thirteenth Century

Anatolie”, *Kunst der Orient.*, C. X, S. 1-2 Berlin 1975, s. 160-186.

⁹⁸⁵ T. Samur, *a.g.e.*, s. 26; A. Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, s. 61.

⁹⁸⁶ T. Samur, *a.g.e.*, s. 26.

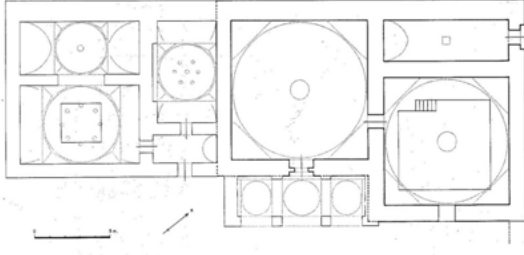
⁹⁸⁷ Kitabe için Bkz. T. Samur, *a.g.e.*, s. 26; Y. Önge, *a.g.e.*, s. 281; A. Tüfekçioğlu, *a.g.e.*, s. 62-63.

⁹⁸⁸ F. Soyman-İ. Tongur, *a.g.e.*, s. 176.

⁹⁸⁹ T. Samur, *a.g.e.*, s. 21.

⁹⁹⁰ O. Özdemir, *İlgün Kaplıcasının Tarihçesi*, Konya 1959, s.25.

daki revak gözünün üzeri kubbe, yanda olanlar ise oval formlu birer kubbe ile örtülüdür.

Kaplıcanın planı (Y. Önge'den).

Revakın güneyinde sivri kemerli bir açıklıktan 9.15x9.00m. ölçülerindeki kare planlı soyunmalık bölümüne ulaşılır⁹⁹¹. Soyunmalığın üzeri tromplarla geçilen aydınlık fenerli bir kubbe ile örtülüdür. Soyunmalığın aydınlatılması giriş kapısı üzerindeki pencere ve kubbe tepe noktasındaki aydınlık feneri ile sağlanmıştır. Soyunmalığın içerisinde zeminden 1.00 m. yüksekliğinde sedirle çevrili olduğu, ortasında bir havuzun bulunduğundan kaynaklar bahseder⁹⁹².

Soyunmalığın batısında eksenden kuzeye kaydırılmış bir açıklıktan sıcaklık mekanına girilir. 8.45x8.30m. ölçülerinde kare planlı sıcaklığın üzeri tromplarla geçilen aydınlık fenerli bir kubbe ile örtülüdür. Güney ve batı duvarları sağırdır. Kuzeyde ise tepe pencere açıklığı bulunur. Sıcaklığın ortasında merdivenle inilen 6.10x5.70 m. ölçülerinde kare planlı bir havuz yer alır⁹⁹³.

Sıcaklığın güneyindeki su deposu 8.30x2.60m. ölçülerinde doğu-batı doğrultu-

sunda üzeri beşik tonoz örtülü dikdörtgen planlıdır.

Kadınlar bölümünün doğusunda ve ona bitişik olarak konumlandırılmış erkekler⁹⁹⁴ bölümüne kuzeyde yer alan bir kapıdan girilmektedir. Kapı açıklığından ulaşılan giriş holü 4.20x1.80m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır⁹⁹⁵. Üzeri beşik tonoz örtülüdür. Holün güneyinde bulunan açıklıktan 6.70x3.85m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı soyunmalık mekanına ulaşılır⁹⁹⁶. Soyunmalığın üzeri doğu ve batıdan birer tonozla desteklenmiş kubbe ile örtülüdür. Kubbe yüzeyine tepe pencereleri açılarak iç mekanın aydınlatılması sağlanmıştır.

Giriş holünün doğusunda bulunan bir kapıdan iki bölüm halinde düzenlenmiş sıcaklığa geçilir. Kuzeyde yer alan ilk bölüm 7.90x5.20m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır⁹⁹⁷. Üzeri doğu ve batıdan tonozlarla desteklenmiş bir kubbe ile örtülmüştür. Sıcaklığın ortasında kare planlı bir havuz bulunur. Güneyde yer alan ikinci bölüme geniş bir açıklıktan ulaşılır. 7.90x3.50m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Üzeri doğu ve batıdan tonozlarla desteklenmiş bir kubbe ile örtülüdür.

Kaplıca binası inşasından günümüze kadar geçen süre içerisinde zaman zaman onarım görmüştür. 1838 yılındaki onarımda kadınlar bölümü girişi önünde yer alan revak ilave edilmiştir⁹⁹⁸. 1906 yılında Vilayet Maarif Mü-

⁹⁹¹ T. Samur, *a.g.e.*, s. 22.

⁹⁹² M. Ferit-M. Mesud, *a.g.e.*, s. 82

⁹⁹³ T. Samur, *a.g.e.*, s. 22.

⁹⁹⁴ O. Özdemir, *a.g.e.*, s.25.

⁹⁹⁵ T. Samur, *a.g.e.*, s. 22

⁹⁹⁶ T. Samur, *a.g.e.*, s. 22.

⁹⁹⁷ T. Samur, *a.g.e.*, s. 23.

⁹⁹⁸ Y. Önge, *a.g.e.*, s. 281.

dürü Hulusi Bey'in girişimiyle onarılan kaplıca binasına erkekler bölümü de bu tarihte ilave edilmiştir⁹⁹⁹. 1931 yılı depreminde hasar gören yapının¹⁰⁰⁰ 1933 yılında hazırlanan restorasyon projesi uygulamaya alınmıştır¹⁰⁰¹. Yapı 1943 yılında Ilgın Belediyesi 6000 liraya Evkaf idaresinden satın almıştır¹⁰⁰². Kaplıcanın 1950 yılında bir onarım geçirdiğini Osman Özdemir'in eserinden öğrenmekteyiz¹⁰⁰³.

ÇEŞMELER

Konya Sahip Ata Çeşmesi/Kırk Çeşme:

Sahip Ata ve Kırk Çeşme olarak adlandırılmasının gerekçesi Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Konya şehrinde inşa ettirdiği su yapılarının çokluğu hatta bu çeşme sayısının kırklara ulaşması sebebiyle böyle adlandırmaya gidildiği ifade edilmektedir.¹⁰⁰⁴ Çeşmeden günümüze intikal eden herhangi bir bakiye bulunmaması sebebiyle çeşmenin yeri ihtilafa açık hâl almış ve bu hususta kadim araştırmacılar birbirinden farklı mekanlara işaret etmişlerdir.

Konya Şer'iyeye Sicillerinde yer alan kayıtlar çeşme hakkında sarıh bilgi edinmemize imkan sağlamaktadır. Kayıtlara göre çeşmenin yeri Şeyh Sadreddin Mahallesi'nde bulunduğu çeşitli vesilelerle ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁰⁵

Bir başka kayıt ise çeşmenin zamanla harap olması sebebiyle tamire muhtaç olduğu bildirilmektedir. Aynı kayıt ile Çeşmenin Sahip Ata Vakfı'na ait olduğu ve Çeşme Kapı haricinde yer aldığı ifade edilmiştir. Harap durumdaki çeşmeye keşif yapmak üzere Mevlâna Mehmed b. İbrahim Efendi ve üstat mimarlardan Molla Mustafa b. Derviş Ömer görevlendirildiğini öğrenmekteyiz.¹⁰⁰⁶

“Çeşme Kapı” olarak adlandırılan dış surlara ait on iki kapıdan biri durumundaki kapı, ismini bu Kırk Çeşme'den almış olması mümkündür. Nitekim Konya dış surlarının Alâeddin Keykubâd döneminde inşa edildiği mezkur Çeşme de surların inşasından yaklaşık yarım asır sonra yapıldığı bilindiğine göre böyle bir adlandırma imkan dahilindedir.

Konya Sahip Ata Külliye Çeşmesi: Konya'da Sahip Ata Külliyesi olarak inşa edilen yapılar topluluğunun Çeşme yapısı kaçınılmaz bir ihtiyaç olarak ortada durmaktadır. Bu durumda külliyenin asli çeşmesine ait herhangi bir ayrıntı günümüze intikal edememiş olsa da hali hazırda Caminin kuzey-doğu köşesindeki muhdes çeşmenin öncüllerinin son temsilcisi olduğunu kabul etmek gerekir. Mevcut çeşme oldukça yeni bir örnek olarak yer almakla birlikte eskiden beri var olan ve de muhtemelen yeri defalarca değişmiş olan çeşmenin son versiyonu olmalıdır¹⁰⁰⁷.

⁹⁹⁹ M. Ferit-M. Mesud, *a.g.e.*, s. 84-85; Y. Önge, *a.g.e.*, s. 281.

¹⁰⁰⁰ O. Özdemir, *a.g.e.*, s. 31.

¹⁰⁰¹ T. Samur, *a.g.e.*, s. 29.

¹⁰⁰² C. İmer, *a.g.m.*, s. 30.

¹⁰⁰³ Bk. O. Özdemir, *Ilgın Kaplıcasının Tarihçesi*, Konya 1959.

¹⁰⁰⁴ Mehmet Önder, *Mevlana Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 258; İ. Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, s. 986; Azize Yasa, *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1996, s. 252; A. Yavuzylmaz-A. Çaycı, *a.g.m.*, s. 203-204.

¹⁰⁰⁵ KŞS 10/81-3, 1070/1660; KŞS 11/99-1, 1071/1661.

¹⁰⁰⁶ KŞS 45/20-1, 1126/1714.

¹⁰⁰⁷ A. Yavuzylmaz-A. Çaycı, *a.g.m.*, s. 204-205.

Konya Sahip Ata Çeşmesi

Caminin dış avlu duvarına bitiştirilmiş çeşme dikey dikdörtgen formlu, tek cepheli ve sivri kemerlidir. Çeşmenin ana inşa malzemesi kesme taş, kaba yonu moloz taş ve devşirme taştır. Çeşmenin yan ve arka yüzeyleri Sille taşından, ön cephesinde düzgün kesme taş ve devşirme parçalar kullanılmıştır. Çeşme 4.00m. yüksekliğinde, 2.78m. genişliğinde düşey dikdörtgen formludur. Çeşme nişi 0.30m. derinliğinde, 1.70m. genişliğinde dikdörtgen planlıdır. Nişin üzerini 0.28m. genişliğinde, 2.60m. yüksekliğinde kesme taştan sivri bir kemer örter. Kemer iki yanda 0.54m. genişliğinde devşirme yekpare ayaklar üzerine oturmaktadır. Kemer köşeliklerindeki üçgenimsi yüzeyler boş bırakılmıştır. Çeşmenin yan yüzeyleri 1.20m. genişliğindedir. Çeşmenin üzeri düz ve pahlı taş bir saçakla sonlandırılmıştır. Süsleme bakımından sadedir.

Akşehir Sahip Ata Külliye Çeşmesi: Sahip Ata Fahreddin Ali'nin 1250-1260 yılları

arasında on yıllık sürede Akşehir'de inşa ettirdiği külliye yapısı Medrese, Mescid, Hankâh, Matbah ve Çeşme gibi yapılar topluluğundan oluştuğu kabul edilmektedir¹⁰⁰⁸. Ankara Kuyudu Kadime Arşivinde 256 numarada kayıtlı bulunan ve Fatih devrine ait olan defterde Sahip Ata'nın Akşehir ve İshaklı'da yaptırdığı eserleri vakfiye ile tescil ettirmiştir¹⁰⁰⁹. Külliye'nin yapıları bir sokak etrafında karşılıklı konumlandırıldıkları anlaşılmaktadır. Medrese ve mescidin günümüze intikaline karşılık, hankâh ve çeşmenin ulaşamadığı izlenmektedir. Hankâh ve çeşmenin medrese karşısında yer aldığı kaynaklar tarafından ifade edilmektedir¹⁰¹⁰. Hankâha ait kitabe günümüzde Akşehir Taş Eserler Müzesi olarak kullanılan Taş Medrese avlusunda yer almaktadır.

M. Ziya, XX. yüzyıl başlarında ziyaret ettiği Akşehir ilgili satır aralarında doğrudan Çeşme ile ilgili olmasa da medrese ve hankâh hakkında şu bilgileri vermektedir: “*Medrese-i mezkûrenin yanında bir duvara yaslanmış yazılı bir taş nazar-ı dikkatimi celb ettiğinden bunu da okumadan geçemedim... Bu taşın İzze'd-din Keykâvûs-ı (Sânî) bin Keyhüsrev tarafından hicret-i seniyyenin (659)uncu sâlinde inşâ ettirilen bir hângâhın kapısı üzerine konulmuş bir kitabe olduğunu okuyunca anladım*”¹⁰¹¹. Bu cümlelerden hareketle, XX. yüzyılın başlarında hangahın harap olduğu bu ortaya çıkmaktadır.

Çeşme ile ilgili bilgileri İ. H. Konyalı'nın verdiği malumat sayesinde öğrenmekteyiz. İ. H.

¹⁰⁰⁸ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 279- 295; A. Yavuzylmaz-A. Çaycı, *a.g.m.*, s. 205.

¹⁰⁰⁹ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 280.

¹⁰¹⁰ İ. Hakkı Konyalı, *Nasrettin Hoca Şehri Akşehir (Tarihi, Turistik Kılavuz)*, İstanbul 1945, s. 293.

¹⁰¹¹ Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 293.

Konyalı, bir sebile benzettiği ve metruk vaziyette olan çeşmenin iki yanında üzerinde balık figürleri bulunan iki taşın mevcudiyetinden bahseder¹⁰¹². Bu bilgilerden hareketle çeşmenin 1930’lu yıllara kadar cari olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra hankâh ve Çeşme yapısı yıkılarak bugünkü mesken binalarına dönüştürüldüğü takip edilmektedir.

Havzan Çeşmesi: Günümüzdeki çeşme eski Havzan’ın¹⁰¹³ enkazından alınmış taşlarla yeniden inşa edilmiştir. Bunun en önemli göstergesi çeşme yüzeyinde yer alan Selçuklu dönemine ait iki kitabe parçasıdır. Bahse konu olan kitabe parçaları¹⁰¹⁴ seyyahların da üzerinde durduğu dağlardan gelen suyun toplandığı ve üzerini bir kubbe ile örtüldüğü yapıya ait olduğu kabul edilmektedir. Bu kubbeli yapının deprem neticesinde yıkıldığından kaynaklar bahseder¹⁰¹⁵. Çeşme nişi içerisine yerleştirilen kitabelerden sağ taraftaki iki satır olup 0.46x0.70m. ölçülerinde, solda olanı tek satırlı olup 0.67x0.70m. ölçülerindedir¹⁰¹⁶. Soldaki kitabede “*Es- sultânî*”, sağdakinde ise “*..(es-sul) tânü’l muazzam Alâe’d*

dünya... (ebu’l) feth Keykubâd bin Keyhüsrev” yazılıdır¹⁰¹⁷. Kitabelerde inşa tarihini gösteren bir ibare yoktur. Ancak Kitabede Keyhüsrev oğlu Keykubâd’ın adının geçiyor olması Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubâd dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır¹⁰¹⁸. Çeşme nişi içerisinde yer alan diğer bir kitabede “sene 1341/1922” tarihi yazılı olup çeşmenin de bu tarihte yapıldığını göstermektedir.

SEBİLLER

Hoca Ahmed Fakîh Sebili: Hoca Ahmed Fakih Külliyesi Konya’nın Meram ilçesinde, Hoca Fakih Caddesi, Armağan Mahallesi’nde yer almaktadır. Etrafı bir avlu duvarı ile kuşatılmış külliye cami, türbe, çeşme, sebil ve sarnıçtan meydana gelmektedir¹⁰¹⁹. Külliye meydana getiren yapılardan sadece türbe üzerinde 618/1221 tarihini veren bir kitabe bulunmaktadır¹⁰²⁰. Diğer yapılarında XIII. Yüzyılın ilk yarısında yapılmış olmalıdır. Banisi Hoca Fakih’dir. Sebil külliyesinin kuzeyindeki avlu duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Duvarın ortasında sivri kemerli giriş kapısı, kapının batısında sarnıç, doğusunda sebil ve çeşme yer alır. Sebil altta su haznesi ile bunun üstünde sivri kemerli bir açıklıktan ibarettir. Sebilin su haznesi enine dikdörtgen formlu olup Bizans Dönemine ait olduğu düşünülen mermer bir lahitten oluşmaktadır¹⁰²¹. Bu yönüyle Konya Sahip Ata, Beyşehir Eşrefoğlu Camii taçkapılarında

¹⁰¹² İ. Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, s. 293-294.

¹⁰¹³ Havzan ile ilgili İ. H. Konyalı şu bilgileri aktarır: “... Konya kalesinin batı kapısının önünde bulunduğunu söyledikleri büyük su kubbesi; istasyonun üstündeki eski Havzan’dır. Bu su santrah; semtine (Havzan Yöresi) adını vermiştir. Meram Suyu şehir ırmağı yoluyla açıktan bu maksime gelir ve buradan toprak künklerle şehrin muhtelif semtlerine dağılırdı. Künklerin temizlenmesi için kolların üstüne sık sık bacalar konurdu. Havzanın üstündeki kubbe bir zelzeleden sonra çökmüştür. Bizim yettiğimiz zamanda Havzandan su 22 künkle muhtelif semtlere taksim ediliyordu. I. Alâeddin devrine ait iri kitabe taşları da vardı. Evkaf idaresi bir kürde satmıştır. Bu tarihi maksimin olduğu gibi muhafaza edilmesi lazımdı. Havzanın alt kısımları hala duruyor. Bir müdahale ile kurtarılması lazımdır. 1341 mali yılında yörenin yardımı ile eski havzanın enkazından doğu tarafında bir çeşme yapılmıştır. Çeşmenin cephesine eski havzana ait iki kitabe parçası konulmuştur”. Bk. İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 985.

¹⁰¹⁴ M. Önder, *a.g.e.*, s. 268.

¹⁰¹⁵ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 985

¹⁰¹⁶ R. Duran, *a.g.e.*, s. 49-50.

¹⁰¹⁷ R. Duran, *a.g.e.*, s. 49-50.

¹⁰¹⁸ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 985.

¹⁰¹⁹ M. Yıldırım, “Konya Hoca Ahmet Fakih Zaviyesi Çevresinde Oluşan Yapı Topluluğu”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, Yıl.7, S. 2, Güz 2007, s.203-232.

¹⁰²⁰ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, 391; Y. Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara 1997, s. 66-67.

¹⁰²¹ Y. Önge, *a.g.e.*, s. 66-67.

bulunan sebillerle benzerlik gösterir. Lahidin ön yüzünün ortasında dikdörtgen formlu kitabe bölümü boş bırakılmıştır. Kitabenin iki yanında yer alan yüzeyler dikey yönde oluklu yivlerle hareketlendirilmiştir. Haznenin üzerinde yer alan sivri kemerli açıklık 0.57m. yüksekliğinde, 0.28m. genişliğindedir. Nişin kemeri üç parça mermerden meydana getirilmiştir. Nişin üzerinde XIV. Yüzyıla ait bir mezar taşı, mezar taşının yanlarında ve üstünde Şekerfuruş Türbesi'nden getirildiği söylenen firuze renkli çini kakmalı derzlerle süslenmiş tuğla süslemeler dikkati çeker¹⁰²². Sebilde yer aldığı kuzey duvarı 1325/1909 yılındaki çalışmalarla günümüzdeki halini almıştır¹⁰²³.

Hoca Ahmed Fakih Sebili

Konya Sahip Ata Külliyesi Sebili: Bu sebil, Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından Konya'da Larende Kapısı karşısında yer alan külliye'nin küçük bir parçasını teşkil etmektedir¹⁰²⁴. Selçuklu dönemine ait en erken tarihli sebil örneklerin-

den birisidir. Caminin taç kapısı üzerinde küçük bir detay olarak yer alan bu su yapısı, Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii ve Konya Hoca Ahmed Fakih Camii'ndeki örnekleriyle Türk-İslam Mimarisinin Konya ve çevresindeki uygulamaları olarak zikredilebilir. Sebillerin işlevselliği hususunda farklı yaklaşımlar ortaya konmuş olmakla birlikte düzeneğin oluşturduğu işleyiş anlayışına göre bu sistemin merhum Y. Önge'nin ortaya koyduğu emzikli sebil tarzında fonksiyon icra ettiği kabul edilebilir¹⁰²⁵. Nitekim yapıların taç kapı kaidesine yakın bir bölümünde böyle bir su düzeneğinin inşa edilmesi ve cari hale getirilmesi çok da tercih edilen bir durum olmamalıdır. Nitekim Sivas'ta yine bir Sahip Ata yapısı olan Gök Medrese'nin ana cephesinin bir köşesine yerleştirilen çeşme uygulaması daha fonksiyonel ve kolayca hizmet alınabilecek bir tatbikat olmalıdır.

Konya Sahip Ata Camii taçkapısı

¹⁰²² İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s.391.

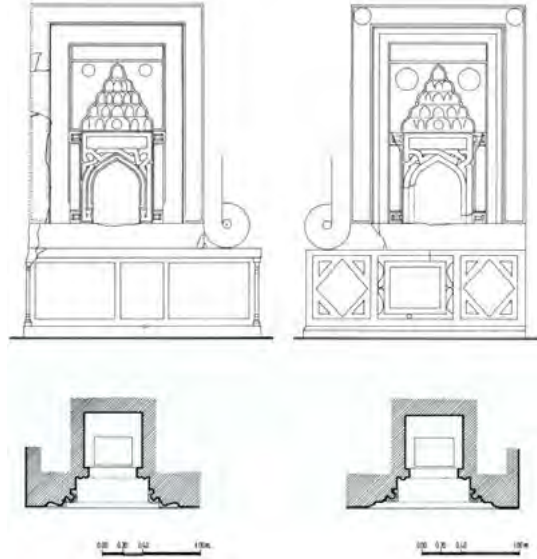
¹⁰²³ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 391.

¹⁰²⁴ A. Yavuzılmaz-A. Çaycı, *a.g.m.*, s. 211-213.

¹⁰²⁵ Y. Önge, *a.g.e.*, s. 67-70.

Taçkapı üzerindeki kitabesine göre 1258¹⁰²⁶ yılında inşa edilen caminin taçkapısı tasarım açısından Selçuklu Mimarisi içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Taçkapının doğu ve batı cihetlerine minare kaidesinin altına gelecek şekilde simetrik olarak birer adet sebil yerleştirilmiştir. Veled Çelebi, bu sebillerin birinden bal diğeri-nden süt aktığından bahseder¹⁰²⁷. Ş. Uzluk'un süslü bir kitabın iki sayfası olarak nitelendirdiği sebiller süsleme bakımından da birbirinden farklıdır¹⁰²⁸. Her iki sebilin altında (tıpkı Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Camii sebilinde olduğu gibi) birer adet Roma dönemine ait lahit bulunur. Bu lahitler aynı zamanda sebillerin haznesini oluşturmaktadır. Birer taçkapı şeklinde tasarlanmış sebillerin pencereleri sivri kemerlidir. Kemerin üzerinde cami taçkapısında olduğu gibi köşelerde birer düğüm yaparak yüzeyi kaplayan geometrik kabartmalı bir şerit yer alır. Bununla birlikte etrafı kalın bir silme ile kuşatılmış enine dikdörtgen formlu mermer üzerine sülüs hatla kabartma tekniğinde “*Cennette rableri onlara tertemiz bir içki içirir (İnsan 21)*” ayeti yazılıdır¹⁰²⁹. Genişliği 0.50m., yüksekliği 0.66m. olan açıklığın üzeri beş sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülüdür. Sebil içten ise 0.60x0.55m. ölçülerinde 0.74m. yüksekliğindedir. Sebilin haznesinin ağız bölümü 0.41x0.32m. ölçülerinde, 0.92m. derinliğindedir. Aşağıdan yukarıya doğru kademeli olarak

daralan kavsara sivri kemerli, içerisi yivli bir tepe nişi ile sonlandırılmıştır. İlk sıra mukarnas dizisinin ortasında üç dilimli bir kemer içerisine yarım küre şeklinde bir kabara yerleştirilmiştir. Kavsara köşelerinde mimar adının yazılı olduğu birer adet dairevi madalyon bulunur. Bunlardan sağdakinde “*Amel-î Kelük*”, soldakinde ise “*bin Abdullah*” oyma tekniğinde yazılmıştır¹⁰³⁰. Sebilin ön cephesinin köşelerine kare kaide ve başlıklara oturan birer adet silindirik formlu sütunce yer alır. Sütuncelerin gövdesi birbirine eklenerek devam eden palmet motifleri ile bezenmiştir.

Konya Sahip Ata Sebili plan ve görünüş çizimi (Y. Önge'den)

Sebilin etrafı dıştan üç yönden farklı genişlikte üç bordürle kuşatılmıştır. En dışta olan ve daha geniş tutulmuş ilk bordürde 0.22m. genişliğindedir. Bu bordürde Celi Sülüs hatla su ile ilgili Enbiya 30, Furkan 48-49, Nebe' 14-16,

¹⁰²⁶ R. Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Tamir)*, Ankara 2001, s. 58.

¹⁰²⁷ Ş. Uzluk, “Konya’da Sahip Ata’nın Çeşmeleri”, *Milli Mecmua*, C. XIII, S. 149-4, İstanbul 1952, s.11.

¹⁰²⁸ Ş. Uzluk, “Konya’da Sahip Ata’nın Çeşmeleri”, ...s.12.

¹⁰²⁹ F. Özkafa, “Konya Sahip Ata Camii Taçkapısındaki Yazı ve Süslemelerde Tasarım Anlayışı”, *Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu 16-18 Kasım 2006*, C. I, İzmir 2006, s. 174.

¹⁰³⁰ Z. Bayburtluoğlu, *a.g.e.*, s. 132; Z. Sönmez, *a.g.e.*, s. 270.

Zümer 21, İnsan 5-6, İnsan 15-18 ayetleri yazılmıştır¹⁰³¹. Diğer iki bordür ise geometrik ve rumi geçmelidir.

Sebilin doğusunda dıştan 0.30m., içten 0.10m. genişliğinde, zeminden 1.16m. yüksekliğinde dairevi formlu emzik deliği yer alır. Bu delik hazne ile bağlantılı olup, hazneye ucu bir marpuçla, içeriye giren diğer ucu ise deri veya madeni bir boru sokularak sebildeki suyun emilerek içilebilmektedir¹⁰³². Bu tarz sebillere Kuzey Afrika'da rastlanılmaktadır¹⁰³³.

Y. Önge, Selçuklu dönemi sebillerinin su haznelerinin zeminden 0.90m. yüksekliğinde olduğunu, haznenin üstünü örten ve kapak vazifesi gören 0.20-0.30m. kalınlığında bir sal taşı konularak sebil penceresinin de bu taşın üstüne inşa edildiğini ifade etmektedir¹⁰³⁴. Sebilin haznesini oluşturan lahit 2.22x1.04m. ölçülerinde, 0.92m. yüksekliğindedir.

Doğu tarafta yer alan sebil aynı özelliklere sahip olup süslemede farklılıklar görülmektedir. Altta bulunan sebilin haznesini oluşturan Roma dönemine ait bir lahit bulunur. Haznenin temizlenmesi yüzeye açılmış delikler vasıtasıyla sağlanmıştır. Üstte Sivri kemerli sebil penceresinin üzeri beş sıra mukarnaslı bir kavsara ile örtülmüştür. Kavsara köşeliklerinde batıdakinden farklı olarak geometrik geçmelerle bezemiş yarım küre şeklinde birer adet kabara yerleştirilmiştir. Sebilin etrafı dıştan farklı genişlikteki iki bordürle kuşatılmıştır. En dışta yer alan 0.21m. genişliğindeki bordürde Selçuklu Sülüsü ile Besmele ile Ayet-el Kürsi oyma tek-

niğinde yazılmıştır¹⁰³⁵. İkinci bordür dıştan içeriye doğru hafif içbükey formlu olup geometrik geçmelerden oluşan bir kompozisyonla yüzey kaplanmıştır.

Soldaki sebilin görünümü

Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Sebil:

Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey tarafından inşa edilen külliye'nin en küçük parçalarından biridir. 1296 yılında inşasına başlandığı ve 1299 yılında tamamlandığı cami üzerindeki kitabelerle sabit olduğuna göre sebilin inşa tarihini de aynı tarihlere vermek mümkündür. Nitekim Cami taç kapısının kaidesini teşkil eden sebil bu yapının inşasındaki öncül uygulamalardan biri durumundadır. Sebil haznesi, yekpare bezemeli bir lahitten teşekkül etmektedir. 0.80 m. derinlik ve 2.00 m. uzunluğa sahip bulunan lahit parçası, Geç Roma dönemine aittir ve yapıda devşirme olarak kullanılmıştır. 0.32

¹⁰³¹ F. Özkafa, *a.g.m.*, s. 175.

¹⁰³² Y. Önge, "Türk Sebil .....", s. 16-17; Y. Önge, *a.g.e.*, s. 18-20.

¹⁰³³ Y. Önge, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁰³⁴ Y. Önge, *a.g.e.*, s. 18-19.

¹⁰³⁵ F. Özkafa, *a.g.m.*, s. 174.

x 0.95 m. ölçülerindeki sebil penceresi iki yandan sütunceler ve profilli sivri kemerle çerçeveselenmektedir. Pencere nişinin tabanında 0.42 m. çapındaki delik, su haznesinin çemberini oluşturmaktadır. Lahitteki ortada duran bir sehpa, sehpanın iki yanında simetrik olarak oturan bezemeli kısmında birer figür tasvir edilmiştir. Geç Roma döneminde sıklıkla karşımıza çıkan bu tür sahnelerde talebesine ders veren hoca konusu işlenmiştir. Her ne kadar lahitteki sahne ile sebil tesisi arasında konu bağlantısı mevcut bulunmasa da, devşirme malzemenin farklı bir işlevle kullanımı bakımından önem arz etmektedir¹⁰³⁶.

SİKAYELER

Sahip Ata Sikâyesi: XII. yüzyılın ikinci yarısına ait sikaye, Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından inşa edilen su yapıları arasındaki yerini almıştır. Sikaye sulamak, su kabı, sulama yeri, suculuk anlamına gelmektedir¹⁰³⁷. Konya surları dahilindeki Pınari Mahallesi'nde Hacı Mescidi'nin karşısında yer alan Osmanlı dönemine ait Kadı Çeşmesi olarak bilinen çeşmenin bulunduğu yerde olduğu kabul edilmektedir.¹⁰³⁸ Bu sikâye ile komşu durumundaki Hacı Mescidi'nin günümüz Kültür Park/Fuar Alanı sınırlarında kalan saha dahilinde olduğu fakat günümüze ulaşamadığı aşıkardır. İ. H. Konyalı,

Sahip Ata sikâyesinin yerine bu çeşmenin inşa edilmiş olabileceğini savunur¹⁰³⁹.

IRMAKLAR

Sahip Ata Irmağı: Coğrafi olarak şehrin batısındaki yüksek dağlar şehrin su deposu durumundadır. Bu sebeple başkent Konya'nın en önemli su havzası şehrin batısındaki Dere ve Meram vadileri oluşturmaktadır¹⁰⁴⁰. Şehrin başta su ihtiyacı olmak üzere tüm ihtiyacı bu bölgeden temin edildiği görülmektedir. Sulama amacıyla oluşturulan ırmaklar, hep bu bölgeden başlamış ve şehrin dört bir yanını ihata eder olmuştur. Sahip Ata Irmağı, Şehir Irmağı ve Hocacihan Irmağı gibi ırmaklar Konya şehrinin başlıca ırmakları durumundadır. Bunlar arasında oldukça önemli bir yer edenlerden biri de Sahip Ata Irmağı olmuştur. Halk arasındaki ifadeyle "Saab Irmağı" gibi daha kısa ve kolay söylene türlerine rastlamak mümkündür. Bu söyleyişler Sahip Ata Irmağının muhtasarları olarak yerini almıştır.

Dere Vadisindeki akarsu Kavutlu'yu takip ederek Kızlar Kayası eteklerinden Geçeli Bendi'nde Sahip Ata ve Şehir Irmağı olarak iki kola ayrıldığı bilinmektedir.¹⁰⁴¹ Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından açılan bu Irmak, Tavus Baba'nın eteklerinden başlayarak Buzhane, Tandır, Selviler, Pirebi, Aymanas, Kovanağı, Karaarslan ve Evdereşe'ye kadar geniş bir sahayı suladığı kabul edilmektedir¹⁰⁴².

¹⁰³⁶ Bu hususta geniş bilgi için Bkz. Ahmet Çaycı, *Eşrefoğlu Beyliği Dönemi Mimari Eserleri*, Ankara 2008, s. 30.

¹⁰³⁷ M. S. Küçükbaşçı, "Sikâye", *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 177-178; A. Yavuzylmaz-A. Çaycı, *a.g.m.*, s. 213.

¹⁰³⁸ Kadim araştırmacılar Kadı Çeşmesi'nin yeri hususunda farklı görüş beyan etmektedirler: F. Nafiz Uzluk, çeşmeyi Dış Surların dışında Sadreddin Konevi Mahallesi sınırlarında olduğuna işaret etmektedir. İ. Hakkı Konyalı'nın tariflerine göre surun dahilinde olması icap etmektedir. Bu hususta Bkz. F. Nafiz Uzluk, *a.g.e.*, s.18; Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, s. 1002.

¹⁰³⁹ İ. Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, s. 1002.

¹⁰⁴⁰ A. Yavuzylmaz-A. Çaycı, *a.g.m.*, s. 213.

¹⁰⁴¹ V.A. Gordlevski, "Konya İrva ve İskâ Tarihine Ait Materyaller", *Konya*, (H. Ortekin), 18-19, s. 1054.

¹⁰⁴² M. Bildirici, *Tarihi Su Yapıları Konya, Karaman, Niğde, Aksaray, Yalvaç, Side, Mut Silifke*, Ankara 1994, s. 155; Azize Yasa, *a.g.t.*, s. 252.

Konya Şer'iyye Sicillerinde Sahip Ata Irmağı'na bağlı olarak Sahip yakası isimli bir mahalle teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Dörd vukuyye ve Dörd Okka Mahalleleriyle aynı bölgede Sahip yakası ismindeki mahalle ile ilgili kayıtlar mevcuttur¹⁰⁴³.

Konya Şer'iyye Sicillerinde Irmakla ilgili bir davada Sahip Yakası Irmağı'nın iki sehm suyu için serbestiyet hücceti verilmiştir¹⁰⁴⁴. Bir başka Kadı kaydında Konya'da Türbe-i Celaliye Mahallesi'nden Derviş Mustafa b. Mehmed'in Meram yakınındaki Karaüyük Irmağı ve Sahip Irmağı yolundaki otuz iki tahta bağı yüz elli esedi kuruşa Hacı Süleyman b. Nasuh'a sattığı ifade edilmektedir¹⁰⁴⁵. Benzer bir kayıta Meram Deresi'ndeki Sahab/Sahip Irmağı yakınında bir oda ve bir yazlık bir kıt'a bağ yüz kuruşa satışı gerçekleştirilmiştir¹⁰⁴⁶.

Konya'nın içme suyunun kaynakları şehrin batısındaki dağların yamacındaki Dere, Başarakavak, Sille suları ile sağlanmış¹⁰⁴⁷. Bu suların etraftaki farklı kaynaklardan beslenerek Meram bağlarına inerek hem içme suyu hem de sulama suyu olarak kullanılmış, bir bölümü ise şehir merkezine getirilmiştir. Bu kaynakların en eskilerinden birisi Mukbil¹⁰⁴⁸ yada Peypına-

rı suyudur¹⁰⁴⁹. Mukbil Suyu, Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubâd tarafından yaptırılan Havuzhan/Havuzluhan su deposunda toplanarak buradan şehre taksim edilmiştir¹⁰⁵⁰. XIII. Yüzyılın sonlarında, III. Alâeddin Keykubâd döneminde yaşadığı kabul edilen Ünsi, Selçukname adlı eserinde bu havuzun inşa edilmişinden bahseder¹⁰⁵¹. Ahmed Eflaki bu suyun kaynağının Çelebi Hüsameddin'in bahçesinde bulunduğu bahseder¹⁰⁵². Bu suyun bir kısmı künklerle şehre getirilmiş, diğer kısmı ise Meram bağ ve bahçelerini sulamaktaydı¹⁰⁵³.

Şehir Irmağı, Konya ve çevresinde Havzan yöresi, Hacı Şaban, Cirint, Kürden, Orta Irmak/Hoca Fakih, Çalıkli, Harmancık ve Laleli bölgelerini sulamaktaydı¹⁰⁵⁴. Bu ırmağın bir bölümünü XIX. Yüzyıl ortalarında Vali Kel Hasan Paşa satın almıştır¹⁰⁵⁵. Konya'daki bir diğer ırmak Hocacihan Irmağıdır. Bu ırmak Konya'nın batısında yer alan Devler Sarnıcı'nı da beslemekteydi¹⁰⁵⁶.

¹⁰⁴³ Sahip yakası, Dörd vukuyye ve Dörd okka Mahallelerinin zikredildiği mahkeme kayıtları için Bkz.: KŞS 1/181-1, 195-5, 208-8, 227-11, 246-3, 971/1564; KŞS 2/249-1, 978/1570; KŞS 5/106-2, 988/1580; KŞS 12/32-3, 1074/1663; KŞS 14/80-3, 104-3, 1081/1670; KŞS 37/12-1, 63-3, 242-1, 1103/1691; KŞS 38/142-2, 57-2, 230-3, 1103/1692; KŞS 39/29-1, 82-1, 1113/1701; KŞS 41/58-1, 1116/1704; KŞS 45/14-1, 42-3, 256-1, 1127/1715; KŞS 47/161-1, 216-3, 1128/1716; KŞS 50/163-2, 1139/1726; KŞS 52/231-2, 1143/1731.

¹⁰⁴⁴ KŞS 3/64-21, 1114/1702.

¹⁰⁴⁵ KŞS 15/33-5, 36-1, 1081/1670.

¹⁰⁴⁶ KŞS 15/104-1, 1081/1671.

¹⁰⁴⁷ M. Önder, *a.g.e.*, s. 257.

¹⁰⁴⁸ Konya için önemli olan Mukbil Pınarı ile ilgili olarak Şair Meşamî'nin şu dizeleri bu su kaynağını övmüştür.

“Nice makbul olmasın bir kâtre âbın nûşeden/Mürdegâna can verir Mukbil Pınarı Konya'nın”. Bk. M. Önder, *a.g.e.*, s. 258.

¹⁰⁴⁹ V.A. Gordlevski, “Konya İrva ve İskâ Tarihine Ait Materyaller”, *Konya*, (H. Ortekin), S. 18-19, Konya 1938, s.1053; İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s. 983, 990.

¹⁰⁵⁰ M. Önder, *a.g.e.*, s. 257.

¹⁰⁵¹ M. M. Koman, *Unsi'nin Selçuk Şehnemesi*, Konya 1942, s. 30.

¹⁰⁵² A. Eflaki, *Ariflerin Menkabeleri*, (Çev. Tahsin Yazıcı), C. I, İstanbul 1973, s. 231.

¹⁰⁵³ V.A. Gordlevski, *a.g.m.*, s. 1054.

¹⁰⁵⁴ V.A. Gordlevski, *a.g.m.*, s. 1056.

¹⁰⁵⁵ V.A. Gordlevski, *a.g.m.*, s. 1056.

¹⁰⁵⁶ Y. Küçükdağ, “Konya Hocacihan Yakınındaki Dibidelik Han'a Dair Bir Vakfiye”, III. *Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri 20-22 Mayıs 1993*, Konya, 1994, s.132.

BUZHANELER

Sahip Ata Buzhanesi: Şehirlerin kuruluşunda su kaynakları ve su havzaları birinci derecede etkin olmuştur. Konya şehrinin su havzası batısındaki Altınapa bölgesini takip eden Konyalıların “Dere” olarak adlandırdıkları vadiyi takip eden “Meram” bölgesi oluşturmaktadır. Meram bölgesinin önem ve şöhretinin sebebi de su vadisini teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Tarih boyunca Meram Vadisi Konya'nın hayat damarı olarak yerini almıştır. Yine bu su potansiyeline bağlı olarak bölge Konya'nın su değirmenlerinin inşa edildiği saha haline gelmiş ve bir anlamda şehrin o günkü sanayisi bu vadede teşekkül etmiştir.

İşte su potansiyeli bakımından oldukça önemi haiz olan bu havzada büyük ölçekli su yapıları yanında buzhaneler¹⁰⁵⁷ tarzındaki daha az bilinen su yapıları da yerini almıştır. Konya şehrinin batısında Havzan olarak adlandırılan ve Konya şehrinin su ihtiyacının şekillendiği bu Havzan bölgesinde buzhane binaları inşa edilmiştir. Buzhaneler tekli ve çiftli olmak üzere yapılarının niceliksel boyutlarına göre tasnif edildikleri izlenmektedir.

Konya Şer'iyye Sicillerinde “Buzhane” ismi oldukça çok sayıda geçmektedir.¹⁰⁵⁸ Özellikle bağ satışı davalarından bu mekanların

Buzhane yakınında olduğu dolayısıyla Buzhanenin civarının bağ ve bahçelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağ ve bahçeleri sulayan Şehir Irmağı'nın bu bölgeyi suladığı aşağıdaki kayıtlarla pekişmektedir. Konya Şer'iyye Sicilindeki bir bağ satışı davasında “... *Buzhane yakınında ve bir taraftan şehir Irmağı ile sınırlı ...*” şeklindeki tanımlama bu durumu izah etmektedir¹⁰⁵⁹.

Tekli Buzhane: Tekli Buzhane, Konya'nın Meram ilçesinde, Havzan Mahallesi, Duru Sokak'ta bulunmaktadır. Tekli Buzhane yapısı üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır¹⁰⁶⁰. Arşiv vesikalarında Sahip Ata Vakfına ait olduğu anlaşılan yapı çiftli buzhane ile birlikte 1258 ile 1278 yılları arasında yapıldığı kabul edilmektedir¹⁰⁶¹. Banisi Sahip Ata Fahreddin Ali'dir. Moloz taş ve kesme taş malzemedен inşa edilen yapı dıştan 16.60x5.60m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Yol seviyesinin zaman içerisinde yükselmesinden dolayı çukurda kalmıştır. Yapıya doğu cephede bulunan bir kapıdan giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığından önce merdiven sahanlığına, buradan da on bir basamaklı bir merdivenle de zemine ulaşılmaktadır. Buzhane içten içten 15.00x4.00m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Üzeri sivri beşik tonoz örtülüdür. Üst örtü iki takviye sivri kemer ile desteklenmiştir. Batı cephesinde tek pencere açıklığı yer alır. Buzhanenin üzeri çiftli buzhanede olduğu gibi dıştan kalın bir toprak tabakası ile örtülmüştür. Bir dönem askeri depo olarak kullanılan yapı günümüzde işlevsizdir.

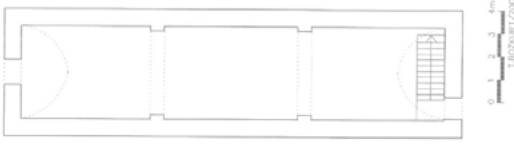
¹⁰⁵⁷ Buzhaneler hakkında Bkz. N. İlhan, “Le Buzhane de Konya”, *Fifth International Congress of Turkish Art (21-2 Sept. 1975)*, Budapeşte1978, s. 423-432.

¹⁰⁵⁸ Buzhane Mevkii şeklindeki tanımlamalar büyük miktarda bağ ve mülk satışında konu edilmektedir. Bu hususta Bkz.: KŞS 2/142-4, 979/1571; KŞS 7/54-1, 1054/1644; KŞS 10/77-1, 1070/1660; KŞS 11/121-4,122-3, 1071/1661; KŞS 13/26-4, 151-1, 167-3, 1088/1677; KŞS 14/49-1, 1081/1670; KŞS 14/76-3, 1081/1670; KŞS 37/17-2, 18-1,187-1, 207-1, 1102/1691; KŞS 39/237-1, 1113/1701; KŞS 45/159-2, 1126/1714; KŞS 50/37-2, 1138/1726.

¹⁰⁵⁹ KŞS 47/66-3, 1128/1716.

¹⁰⁶⁰ A. Yavuzylmaz-A. Çaycı, *a.g.m.*, s. 214-215.

¹⁰⁶¹ A. Yavaş, *a.g.e.*, s. 182-186.

Konya Sahip Ata Tekli Buzhane planlı (T. Bozkurt)

Sahip Ata'nın tekli buzhanesi

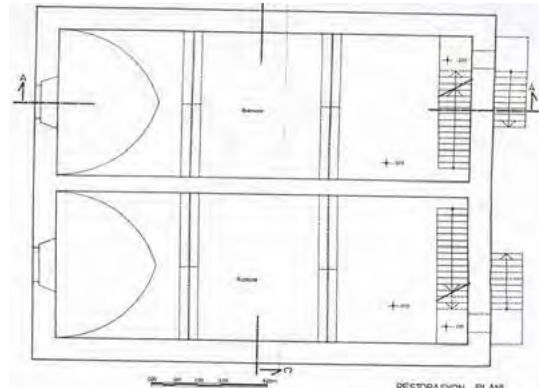
Buzhanenin iç görünümü

Çiftli Buzhane: Çiftli Buzhane, Konya'nın Meram ilçesinde, Havzan Mahallesi, Umurpaşa Sokak'ta bulunmaktadır. Çiftli buzhane üzerinde inşa tarihini gösteren bir kitabe bulunmamaktadır. Tekli buzhane ile aynı zamanda 1258-1278 yılları arasında yaptırıldığı kabul edilmektedir¹⁰⁶². Banisi Sahip Ata Fahreddin Ali'dir¹⁰⁶³. Moloz ve kesme taştan inşa edilen Çiftli Buzhane dıştan yaklaşık m. ölçülerindedir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturan yapı simetrik olarak tasarlanmış iki birimden oluşan buzhane binası büyük oranda zemine gömülü vaziyettedir. Buzhaneyi oluşturan her birime doğu cephenin kuzey ve güney köşelerine yer-

leştirilmiş birer kapıdan giriş sağlanmıştır. Kapı açıklığından önce merdiven sahanlığına buradan da on altı basamaklı birer merdivenle yapının zeminine ulaşılmaktadır. Her birim içten yaklaşık olarak 17.80x6.80m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Üzeri aynı doğrultuda sivri tonoz ile örtülmüştür. Üst örtü her iki birimde ikişer adet takviye kemer ile desteklenmiştir. Batı cephesinde her birime açılan birer adet mazgal formulu pencere açıklığı bulunmaktadır. Buzhanenin üzeri tekli buzhanede olduğu gibi dıştan kalın bir toprak tabakası ile örtülmüştür. Yapının dışında havuz ve kuyuların olduğu bilinmektedir. 1950'li yıllara kadar kullanılan yapı bu tarihten sonra işlevsiz kalmıştır¹⁰⁶⁴. Çiftli buzhane 1993-1995 yılları arasında Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilmiştir.

Sahip Ata'nın çiftli buzhanesi

Konya Sahip Ata Çiftli Buzhane planı (H. Karpuz).

¹⁰⁶² A. Yavuzylmaz-A. Çaycı, *a.g.m.*, s. 215-216.

¹⁰⁶³ A. Yavaş, *a.g.e.*, s. 182-186.

¹⁰⁶⁴ Osman Eravşar, "Buzhane (Çiftli Buzhane)", *Konya Ansiklopedisi*, C. II, Konya, 2011, 205-206.

SARNIÇLAR

Konya sarnıçlar ve kuyular bakımından zengin bir çeşitlilik ortaya koyar. Selçuklu dönemine tarihlendirilen çok sayıda sarnıç içerisinde Devler, Hocacihan Arap, Hocacihan Hanaybaşı, Hocacihan Kanlı Sarnıç, Şerafeddin, Hoca Ahmed Fakih, Ak, Ana Sultan Sarnıcı bunlardan bazılarıdır.

Devler Sarnıcı: Konya ili Meram ilçesinde Beyşehir yolunun güneyinde Hocacihan Hanının 200 m. doğusunda, Aziz Mahmud Hudai Caddesi, Ezgi Sokakta bulunmaktadır. Yapının inşa tarihini gösteren herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. İ. H. Konyalı ise “Konya Beyşehir yolu üzerinde Akyokuş’un altında Divler Sarnıçları vardı. Akyokuş’un başındakini de buradaki kervansarayı bulunan Tebrizli Hacı Bahtiyar tarafından yapılmıştır. Bu sarnıç Altunaba Medresesi ve hanı yapılmadan evvel vardı. Altunaba vakfiyesinin tarihi 598/1201-1202’dir. Büyüklüğünden dolayı Divler Sarnıcı adını alan bu muhteşem sarnıç orijinal bir Selçuk eseridir. Konya’dan kalkan kervanlar, askerler ve davarlar bu sudan istifade ederlerdi” demektedir¹⁰⁶⁵. XIII. yüzyıl Selçuklu dönemine tarihlendirilen yapının kuzeyinde bulunan Hocacihan/Dibidelik hanın vakfiyesinde de adı geçen sarnıcın bakım ve onarımı için 1701 yılında bir vakfiye düzenlenmiştir¹⁰⁶⁶.

İ.H. Konyalı’nın ifadesiyle Konya’nın en büyük sarnıcı olduğu için bu ismin verildiğini söylemektedir¹⁰⁶⁷. Yusuf Küçükdağ ise Div¹⁰⁶⁸

kelimesinin şeytan, cin, dev anlamına geldiğini ve sarnıcın ıssız bir yerde bulunmasından dolayı cin ve şeytanlarla ilgisi olduğunu söylemektedir¹⁰⁶⁹.

Sarnıcın restorasyon öncesi durumu

Sarnıç Konya ve çevresinde yaygın olarak görülen sarnıç tiplerinden olan tam gömmeli sarnıçlar tipinde inşa edilmiştir. Sille taşından inşa edilmiş Devler Sarnıcı, toprağa tamamen gömülü su deposu, toprak üstünde yer alan ve sarnıçtan su almaya yarayan kuyu bileziği ile kuyudan su çekmeye yarayan ahşap seren ağaçları üzerine yerleştirilmiş tapındırık ağacından oluşan bir yapıdır.

Devler sarnıcı doğu-batu doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturmaktadır. İçeriden 4.67m. genişliğinde, 15.02m. uzunluğunda olan sarnıç, dışarıdan 6.67m. genişliğinde, 17.02m. uzunluğunda dikdörtgen planlı olup üzeri beşik tonoz ile örtülüdür. Tonoz örtüsünün zeminden yüksekliği ise 5.07m.’dir. Zemini toprak olan sarnıcın duvar ve tonoz örtüsü sıvalıdır.

¹⁰⁶⁵ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s.1095.

¹⁰⁶⁶ H. Karpuz, *a.g.e.*, s.651.

¹⁰⁶⁷ İ. H. Konyalı, *a.g.e.*, s.1095.

¹⁰⁶⁸ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&qid=TDK.GTS.57c827642a93a8.30044088. Erişim tarihi 01.09.2016.

¹⁰⁶⁹ Y. Küçükdağ, “Konya Hocacihan Yakınındaki Dibidelik Han’a Dair Bir Vakfiye”, *Konya Şehri’nin Fiziki ve Sosyo Ekonomik Yapısı Makaleler I*, Konya, 2004, s.s.28; Y. Küçükdağ, “Konya Hocacihan Yakınındaki Dibidelik Han’a Dair Bir Vakfiye”, III. *Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri 20-22 Mayıs 1993*, Konya, 1994, s.127-148.

Su haznesinin olduğu toprak altında bir deponun üzerinde kuyudan su almaya yarayan mermerden bir kuyu bileziği bulunmaktadır. Zemin seviyesinden 0.73m. yüksekliğindeki mermerden devşirme kuyu bileziğinin et kalınlığı 13cm çapı 60cm.'dir. Kare bir kaide üzerinden dış bükey ve iç bükey silmelerle hareketlendirilmiş iki kademeli bir geçişten sonra yine kare kaideli bir geçişle silindirik formlu ağız kısmına geçilmektedir. Bu bölüm kare kaideden itibaren 20cm. yüksekliktedir. Bileziğin kenarları iç bükey ve dış bükey silmelerle hareketlendirilmiştir. Yusuf Küçükdağ yayınladığı makalesinde sarnıcın mermer bileziği hakkında yöre halkından edindiği şu bilgilere yer vermiştir: *“sarnıcın inşası bitince ortası delik bilezik taşının Allah'ın yardımı ile başka bir yerden kendi kendine dönerek gelip sarnıcın ağızına oturduğu”* şeklinde halk arasında söylenen bir anlatım olduğundan bahsetmektedir¹⁰⁷⁰.

Sarnıcın içerisi

Sarnıca suyun doldurulması için yapılmış ark batı tarafta yer almaktadır. Günümüzde sarnıca su girişini sağlayan hazne bölümünün üzere metal doğramalı bir kapakla kapatılmış-

tır. Sarnıcın batı tarafında bulunan ark kesme taştan yapılmış olup, ağız dairevi formlu olup 0.37m. genişliğindedir. Savacak olarak adlandırılan ve bir merdivenle içine girilen bölüm ise doğu yönde bulunmaktadır. Seren ağacının bulunduğu bu bölümün etrafına yakın dönemde beton dökülmüştür. Hemen bitişiğinde ise sarnıca girişi sağlayan bir açıklık bulunmaktadır. Sarnıçtan suyun alınması kuzey tarafta bulunan tapındırık olarak adlandırılan ağacına ortadan destekli çingirak ağacının ucundaki zincire bağlı kova ile çekilmektedir. Günümüzde ise sadece tapındırık ağacı mevcuttur.

Sarnıcın Hocacihan Irmağı'ndan beslendiği, Hıdırellez'de ırmağın suyu kesilince, yörede yazın su sıkıntısı çekiliyordu. Su ihtiyacını karşılamak ve bulanık çay suyunu dinlendirmek maksadı ile sarnıç ilkbaharda su ile doldurulmuş¹⁰⁷¹. Sarnıcın ana yapım malzemesi sille taşıdır. Beden duvarlarında ve tonoz örtüde moloz taş malzeme kullanılmıştır. Yakın tarihte sarnıcın bitişiğine bir bina inşa edilmiş durumdadır. Uzun vadede bu sarnıcın da ortadan kalkma tehlikesi taşıdığı gidişattan anlaşılmaktadır.

Hoca Ahmed Fakih Sarnıcı: XIII. yüzyıla ait Konya'daki Selçuklu külliyelerinden olan Hoca Ahmet Fakih Külliyesi, Konya'da merkez ilçe Meram'a bağlı, Armağan Mahallesi sınırları dahilinde, kendi ismini verdiği Hoca Fakih Caddesi üzerinde Konya Şeker Fabrikası'nın arka çıkış kapısının tam karşısında bulunmaktadır. Camii, türbe, çeşme, sebil, sarnıç ve hazireden oluşan Hoca Ahmet Fakih külliyesinin bir parçası olan sarnıç kapının sağ tarafında bulunmaktadır. Doğu, batı ve güney tarafı kapalı üzeri kırma çatı ile örtülüdür. Üst yapı itibariy-

¹⁰⁷⁰ Y. Küçükdağ, a.g.m., s.28.

¹⁰⁷¹ Y. Küçükdağ, a.g.m., s.28.

le eyvan tipli, iki katlı sarnıçlar formunda inşa edilmiştir.

Hoca Ahmet Fakih Sarnıcı

Konya Ak Sarnıcı

Ak Sarnıcı: Meram İlçesinin, Kovanağzı Mahallesi'nde yer alan ve XIII. Yüzyıla tarihlendirilen Ak Sarnıcı, altı taş, üstü tuğladandır. İki katlı olan sarnıç tam gömme sarnıçlar plan formunda inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı haznenin üst ortasında sarnıçtan su almak için bir kuyu bileziği yerleştirilmiştir. Haznenin üzeri eyvan şeklinde tasarlanmış tonozlu üst

yapı ile örtülmüştür. Kuzeye bakan cephesi sivri kemerle dışarıya açılır. Kemer iki yanda devşirme birer sütun üzerine oturmaktadır¹⁰⁷². Giriş cephesinin üst bölümü iki sıra tuğladan testere dişi ile sonlandırılmıştır.

Ana Sultan Sarnıcı: Meram İlçesi, Durunday Mahallesi, Ana Sultan Caddesi üzerinde yer alan sarnıç XIII. Yüzyıla tarihlendirilmektedir. Sarnıcın inşa malzemesi devşirme taş, moloz taş, ve tuğladır. Hazne ve üst örtü olmak üzere iki bölümden oluşan sarnıç tam gömme tiptedir. Zeminde dikdörtgen planlı, tonoz örtülü haznenin üst ortasında kuyu bileziği yer alır. Üst yapı eyvan şeklinde tasarlanmıştır¹⁰⁷³.

Ana Sultan Sarnıcı

Şerafeddin Sarnıcı: Meram İlçesi, Lalebahçe Mahallesi'nde bulunan Şerafeddin Sarnıcı 13. Yüzyıla tarihlenmektedir. İki katlı gömme sarnıçlar plan formunda inşa edilmiştir. Sarnıcın inşa malzeme moloz taştır. Sarnıç ortasında sekizgen bir kuyu bileziği bulunmaktadır. Eyvan şeklinde üst yapı çamur harçlı ahşap hatlı duvar örgüsüne sahiptir. Üst örtü orijinalin-

¹⁰⁷² H. Karpuz, *a.g.e.*, s.644-645.

¹⁰⁷³ H. Karpuz, *a.g.e.*, s.647-648.

de beşik tonoz iken sonraki onarımlarda kirpi saçaklı düz toprak dam haline getirilmiştir¹⁰⁷⁴.

Şerafeddin Sarnıcı

Gevale Kalesi Sarnıçları

Konya'da Selçuklu Dönemine ait sarnıçların yoğun olarak bulunduğu yerlerden birisi de Gevale Kalesi'dir. Şehir merkezinin 10 km. batısında, 1675 m. yüksekliğindeki dağın zirvesinde yer almaktadır. İmanı büyük oranda Bizans döneminde tamamlanmış, Anadolu Selçuklu döneminde yenilenerek kale içine saray ve şikarhane gibi önemli yapılar inşa edilmişti. Bir yandan sultanlar için eğlence ve av mekanı, diğer yandan da siyasi mahkumların tutulduğu yapılardan oluşmaktaydı. Konya tarihi için önemli bir yere sahip olan ve zaman içerisinde kendi kaderine terk edilen Gevale Kalesi ve çevresinde 2012 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı izni ile bölgede yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. 2013-2022 yılları arasındaki kazı çalışmaları neticesinde işlevi tam olarak tespit edilemeyen mimari mekanlar, kaya oyma mekanlar ve mezarlar, hamamlar, çok sayıda sarnıç ile küçük buluntular ortaya çıkarılmış-

tır¹⁰⁷⁵. Bu yapılar içerisinde sayıca en fazla olan yapı türü sarnıçlardır. Gevale Kalesi'nde bu kadar sarnıcın yapılmasında temel neden kalenin konumu, su kaynaklarına uzaklığı ile suya duyulan ihtiyaçla açıklanabilir.

Matrakçı Nasuh'un Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrâkeyn İsimli Eserinde Konya Minyatürü (1533-36). (H. Yurdaydın)

Yapılan kazılar neticesinde hem kalenin eteklerinde hem de zirvesinde farklı boyutlarda,

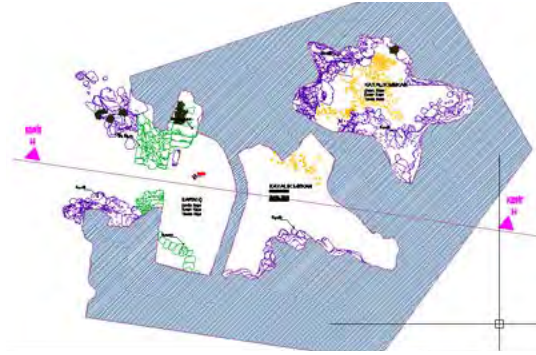
¹⁰⁷⁴ H. Karpuz, *a.g.e.*, s.667-668.

¹⁰⁷⁵ A. Çaycı,-Z. Şimşir, "Gevale Kalesi 2013-2014 Kazı Buluntuları", *Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. III, Ankara 2015, s. 539-558; A. Çaycı- Z. Şimşir, "Gevale Kalesi 2014 Yılı Arkeolojik Kazı Çalışmaları", XIX. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Manisa*, C. I Ankara, 2019, s. 383-402; A. Çaycı- Z. Şimşir, "Gevale Kalesi 2016 Yılı Kazı Çalışmaları", 39. *Kazı sonuçları Toplantısı*, C. III, Bursa, 2016, s.251-262; A. Yavuzylmaz, "Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları (2013-2015)", XX. *Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Sakarya 2017, s.49-61; A. Şen, "Konya Gevale Kalesi Kazılarında Bulunan Taş Güller (2013- 2016)", *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi (SEMA)* 4, Konya 2019, s. 189-224.

farklı derinliklerde ve farklı formlarda 94 adet sarnıç yapıldığı tespit edilmiştir¹⁰⁷⁶. İnşa edilen sarnıçların mimarisinde arazinin topografik yapısı birinci derece bunda rol oynamıştır. Bazen ana kayanın oyulması bazen de kâgir örgü tekniği ile sarnıçların inşa edildiği görülür. Genellikle oval formlu olmak üzere bunun yanında derinliği fazla olan büyük boyutlu sarnıçlarda üst örtü olarak tonozun kullanıldığı görülür.

Potern sarnıcı: Gevale Kalesi'nin eteklerinde, potern-gizli geçidin batısında bulunan sarnıçta 2013 yılında kazı ve temizlik çalışması gerçekleştirilmiştir. 5.30x2.50m. ölçülerinde kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir plana sahip olup girişi kuzeybatı köşede bulunan dört taş basamaklı bir merdivenle inilmektedir. Batı ve kuzey cephesi kısmen yıkık durumdaki sarnıcın duvarları ve üst örtüsü moloz taşla örülmüştür. Sarnıcın üst örtüsü tonozdur. Üst örtüde iki adet pişmiş topraktan pöhrenk yerleştirilmiştir. Sarnıcın doğu duvarı yıkık olduğu için arka tarafında bir ayazmanın olduğu yine kazı sırasında tespit edilmiştir. Ancak arazi şartları ve kaya yapısı elverişli olmadığı için bu bölümde kazı çalışması yapılmamıştır. Sarnıcın içerisi temizlenmiş ancak zemine kadar inilmemiştir. Çünkü duvarlarda ve üst örtüde yer yer çatlaklar olduğu gözlenmiş bundan dolayı çalışmalar kısmen yarıda bırakılmıştır. Sarnıcın yöre halkı için ayrı bir önemi de bulunmaktadır. Yukarıdan sızın yağmur suları sarnıç içerisinde birikmekte, bu suyun uyuz hastalığına iyi geldiği gerek yazılı kaynaklardan gerekse kazı çalışmaları esnasında sarnıca gelen ve uyuz

hastalığı olan insanların buradan su alarak şifa buldukları da bilinmektedir¹⁰⁷⁷.

Sarnıcın kesiti

Sarnıcın Görünümü

8 nolu sarnıç: Kalenin zirvesinde yer alan sarnıç tam gömme tiptedir. Sarnıç 1.00m çapında, 1.80m. derinliğindedir. Duvar kalınlığı 0.30m.'dir. Sarnıç ağız dairevi formlu olup kapak taşı mevcut değildir.

¹⁰⁷⁶ Gevale Kalesi sarnıçları hakkında Bkz. A. Çaycı-A. Yavuzylmaz, "Gevale Kalesi Sarnıç Mimarisi", XXV. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Konya 2022, s.5-38.

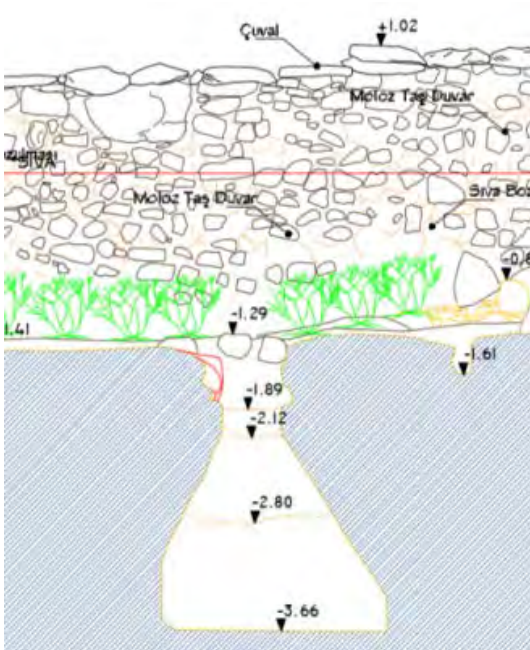
¹⁰⁷⁷ Konyalı sarnıç hakkında şu bilgiyi verir: "Kaleye çıkar-ken batı eteğinde kükürtlü bir su kaynağı vardır. Halk bu suyun uyuz, kaşıntılara ve deri hastalıklarına iyi geldiğine inanırlar. Yaz günleri buraya birçok hasta gelir, su dökünürler". (Konyalı, 1965: 170). 2013 yılında yapılan kazı çalışmaları sırasında benzer durumla karşılaşmış olup bu inancın hala devam ettiği görülmüştür.

Sarnıcın görünümü

42 nolu sarnıç: Kalenin batısında yer alan sarnıç 1.60x1.50m. ölçülerinde, 2.30m. derinliğinde tam gömme sarnıçtır. Sarnıcın kare formulu ağız kısmı 0.50x0.55m. ölçülerindedir. Gevale Kalesi'nde özgün haliyle günümüze ulaşmış sarnıçlardan birisidir. Bu sarnıç tipi kaledeki tam gömme sarnıçların nasıl bir mimariye sahip olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

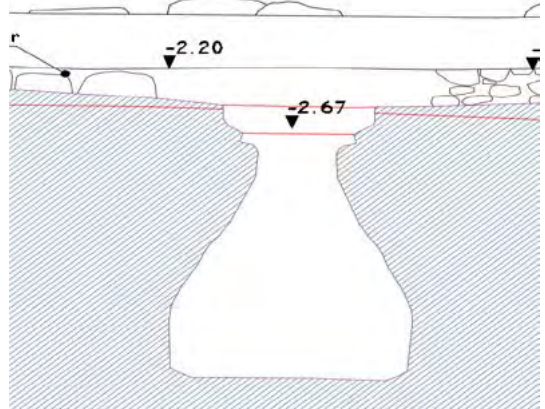

Sarnıcın kesiti

Sarnıcın görünümü

43 nolu sarnıç: Kalenin doğusunda yer alan sarnıç tam gömme tiptedir. Sarnıç 1.40x1.50m. ölçülerinde, 2.15m. derinliğindedir. Özgününde kapalı olan sarnıcın ağız kısmı 0.50x0.55m. ölçülerinde kare formulu olup üzerini örten dairevi formulu kapak taşı mevcuttur.

Sarnıcın kesiti

Sarnıcın görünümü

Sonuç olarak: Bu çalışmada Anadolu Selçuklu dönemi Konya'sında günümüze intikal eden ve çeşitli sebeplerle zamanla ortadan kalan su yapıları kısaca incelenmeye çalışılmıştır. Su yapıları, başta hamam mimarisi olmak üzere sikayeden ırmaklara kadar oldukça geniş bir uygulama alanına sahip olduğu tespit edilmiştir. Su yapılarının büyük bir kısmı günümüze intikal etmekle birlikte edemeyenler ise arşiv belgelerindeki verilere göre tasnif edilerek ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

- KŞS 1/181-1, 195-5, 208-8, 227-11, 246-3, 971/1564;
KŞS 1/153-7, 971/1563.
KŞS 2/142-4, 979/1571; KŞS 2/249-1, 978/1570; KŞS
2/179-1-2, 978/1570; KŞS 2/182-3, 979/1571.
KŞS 3/64-21, 1114/1702.
KŞS 5/106-2, 988/1580.
KŞS 7/54-1, 1054/1644.
KŞS 10/81-3, 1070/1660; KŞS 10/77-1, 1070/1660.
KŞS 11/99-1, 1071/1661; KŞS 11/121-4, 122-3,
1071/1661.
KŞS 12/32-3, 1074/1663.
KŞS 13/26-4, 151-1, 167-3, 1088/1677.
KŞS 14/80-3, 104-3, 1081/1670; KŞS 14/49-1,
1081/1670; KŞS 14/76-3, 1081/1670; KŞS
14/66-3, 1081/1670.
KŞS 15/33-5, 36-1, 1081/1670; KŞS 15/104-1,
1081/1671.
KŞS 37/12-1, 63-3, 242-1, 1103/1691; KŞS 37/17-2,
18-1, 187-1, 207-1, 1102/1691.
KŞS 38/142-2, 57-2, 230-3, 1103/1692; KŞS 38/29-2,
1103/1692.
KŞS 39/29-1, 82-1, 1113/1701; KŞS 39/237-1,
1113/1701; KŞS 45/159-2, 1126/1714; KŞS
39/130-1, 1113/1701.
KŞS 41/58-1, 1116/1704;
KŞS 45/14-1, 42-3, 256-1, 1127/1715.
KŞS 45/20-1, 1126/1714.

KŞS 47/161-1, 216-3, 1128/1716; KŞS 47/66-3,
1128/1716.

KŞS 50/163-2, 1139/1726.

KŞS 52/231-2, 1143/1731.

KŞS 50/37-2, 1138/1726.

KAYNAK VE TELİF ESERLER

- AHMED EFLAKİ, *Ariflerin Menkıbeleri*, (Çev. Tahsin Yazıcı), C. I, İstanbul 1973.
ARSEVEN, C.E., *Türk Sanatı Tarihi, Menşinde Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar*, C. I-II, İstanbul, 1955-1959.
ATÇEKEN, Z., *Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakım ve Kullanılması*, Ankara 1998.
BAYBURTLUOĞLU, Z., *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum, 1993.
BİLDİRİCİ, M., *Tarihi Su Yapıları Konya, Karaman, Niğde, Aksaray, Yalvaç, Side, Mut Silifke*, Ankara 1994.
BREND, B., "The Patronage of Fahr ad-din Ali İbn al-Husain and the Work of Kaluk Ibn Abd Allah in the Development of the Decoration of Portals in Thirteenth Century Anatolie", *Kunst der Orient*, C. X, S. 1-2 Berlin 1975, s. 160-186.
ÇAYCI, A., *Eşrefoğlu Beyliği Dönemi Mimari Eserleri*, Ankara 2008.
ÇAYCI, A- ŞİMŞİR, Z., "Gevale Kalesi 2013-2014 Kazı Buluntuları", *37. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C. III, Erzurum, 2015, s. 539-558.
ÇAYCI, A-ŞİMŞİR, Z., "Gevale Kalesi 2014 Yılı Arkeolojik Kazı Çalışmaları", *XIX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Manisa*, C. I Ankara, 2019, s. 383-402.
ÇAYCI, A- ŞİMŞİR, Z., "Gevale Kalesi 2016 Yılı Kazı Çalışmaları", *39. Kazı sonuçları Toplantısı*, C. III, Bursa, 2016, s.251-262.
ÇAYCI, A.- YAVUZYLMAZ, A., "Gevale Kalesi Sarnıç Mimarisi", *XXV. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Konya 2022, s.5-38.
ÇAYCI, A.-ÜREKLİ, B., "Bazı Osmanlı Seyyahlarının İlgün İzlenimleri", *I. Ulusal İlgün Sempozyumu*, Konya 2012, s. 229-237.

- DURAN, R., *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitabeleri (İnşa ve Tamir)*, Ankara 2001.
- ERAVŞAR, O., “Buzhane (Çiftli Buzhane)”, *Konya Ansiklopedisi*, C. II, Konya 2011, 204-206.
- ERAVŞAR, O., “Buzhane (Tekli Buzhane)”, *Konya Ansiklopedisi*, C. II, Konya 2011, 205.
- ERGENÇ, Ö., *Osmanlı Klasik Dönem Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.
- EVLIYA ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Çev. S. A. Kahraman-Y. Dağlı), C. III-I, İstanbul 2006.
- EYİCE, S., *Bertrandon de la Broquière'in Denizaşırını Seyahati*, (Çev. İlhan Arda), İstanbul 2000, s.193.
- FERİT, M.,-MESUT, M., *Selçuklu Veziri Sahip Ata ile Oğullarının Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, 1934.
- GORDLEVSKI, V.A., “Konya İrva ve İskâ Tarihine Ait Materyaller”, *Konya*, (H. Ortekin), S. 18-19, s. 1052- 1069.
- HUART, C., *Mevleviler Beldesi Konya*, (Çev. N. Uzel), İstanbul, 1978.
- İMER, C., “İlgın Kaplıcası”, *Konya Halkevi Dergisi*, Yıl: IX, S. 80, Haziran 1945, s.29-30
- KARPUZ, H., *Türk Kültür Varlıkları Envanteri*, C. I, Ankara, 2009.
- KONYALI, İ. Hakkı, *Nasrettin Hoca Şehri Akşehir (Tarihi, Turistik Kılavuz)*, İstanbul 1945.
- KONYALI, İ.H., *Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya 1964.
- KÜÇÜKAŞCI, M. S., “Sikâye”, *DİA*, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 177-178.
- KÜÇÜKDAĞ, Y., “Konya Hocacihan Yakınındaki Dıbidelik Han'a Dair Bir Vakfiye”, III. *Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri 20-22 Mayıs 1993*, Konya, 1994, s.127-148.
- KÜÇÜKDAĞ, Y., “Konya Hocacihan Yakınındaki Dıbidelik Han'a Dair Bir Vakfiye”, *Konya Şehri'nin Fiziki ve Sosyo Ekonomik Yapısı Makaleler I*, Konya, 2004, s.23-44.
- KÜÇÜKDAĞ, Y., “Devler Sarmıcı”, *Konya Ansiklopedisi*, C. III, Konya, 2012, s.86.
- MADRAN, E., “Âriflerin Menkıbeleri'nde Geçen Yapı İsimleri Üzerine Bir Deneme”, *Vakıflar Dergisi*, S. X, Ankara 1973, s. 175-198.
- MEHMED ZİYA, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat, Konya Seyâhatı Hâtırâtından*, (Haz. A. Çaycı-B. Ürekli), Konya 2010.
- ÖNDER, M., *Mevlâna Şehri Konya*, Konya, 1971.
- ÖNGE, Y., *Anadolu'da XII-XII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara, 1995.
- ÖNGE, Y., *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Ankara 1997.
- ÖZDEMİR, O., *İlgın Kaplıcasının Tarihçesi*, Konya 1959, s.25.
- ÖZKAFA, F., “Konya Sahib Ata Camii Taçkapısındaki Yazı ve Süslemelerde Tasarım Anlayışı”, *Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu 16-18 Kasım 2006*, C. I, İzmir 2006, s. 174.
- ÖZKAFA, F., “Konya Sahib Ata Camii Taçkapısındaki Yazı ve Süslemelerde Tasarım Anlayışı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu (16-18 Kasım 2006)*, İzmir, 2006, s.170-177.
- ÖZYURT, O., *Konya Ve Çevresindeki Tarihi Su Sarnıçları*, (SÜFBE Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 1988.
- REMAN, R., “Konya İlindeki Şifalı Sular”, *Konya Halkevi Dergisi*, Yıl: X, S. 83, Eylül 1945, s.20-23.
- SAMUR, T., *İlgın'da Türk Devri Yapıları*, Konya 1992.
- QUENTIN, Simon De Saint, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, (Çev. E. Özbayoğlu), Antalya 2006.
- SOYMAN, F., TONGUR, İ., *Konya Eski Eserler Kılavuzu*, Konya, 1944.
- SÖNMEZ, Zeki, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1995.
- ŞEN, A., “Konya Gevele Kalesi Kazılarında Bulunana Taş Güller (2013- 2016)”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi (SEMA) 4*, Konya 2019, s. 189-224.
- TEMİR, A., *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi*, Ankara 1989.

- TÜFEKÇİOĞLU, A., "İlgün Kitabeleri ve Mezar Taşları", *Geçmişten Günümüze Bütün Yönleriyle İlgün*, İlgün 2001, s.58-80.
- UZLUK, Ş., *Konya Abideleri*, Konya 1939.
- UZLUK, Ş., "Konya'da Sahip Ata'nın Çeşmeleri", *Milli Mecma*, C. XIII, S. 149-4, İstanbul 1952, s.11.
- UZLUK, F. N., *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ankara 1958.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., *Kitabeler*, İstanbul 1929.
- ÜNVER, A. S., "Selçuklular Zamanında ve Sonrasında Anadolu Kaplıcaları Tarihi", *Konya Mecmuası*, Yıl: III, S. 30, Eylül 1939, s.1509-1521.
- ÜNVER, S. A., "Anadolu Selçuklularında Sağlık Hizmetleri", *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1993, s.9-31
- ÜNVER, S. A., *Selçuk Tababeti*, Ankara 1940.
- YASA, A., *Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1996
- YASA, A., "Konya'nın Selçuklu Dönemi Fiziki Yapısı", *7. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Se-
mineri (30 Nisan-2 Mayıs 1998)*, Konya 1998, s. 231-268.
- YAVAŞ, A., *Anadolu Selçuklu Veziri Sâhib Ata Fahred-dîn Ali*, Ankara 2015.
- YAVUZYILMAZ, A.-ÇAYCI, A., "Sahib Ata ve Oğullarının Su Yapıları", *Sahib Ata Araştırmaları*, Konya 2022, s.189-238.
- YAVUZYILMAZ, A., "Gevale Kalesi Cam Bilezik Buluntuları (2013-2015)", *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Sakarya 2017, s.49-61.
- YILDIRIM, M., "Konya Hoca Ahmet Fakih Zaviyesi Çevresinde Oluşan Yapı Topluluğu", *Mari-fe Dini Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 7, S:2, Güz 2007, s.203-232.
- YUSUFOĞLU, M., "Sahib Ata Camii ve Hamam'ının Onarımına Dair: İki Vesika ve Bir Dilek", *Anıt*, S. 8, Konya, 1949, s.15,23.
- İLHAN, N., "Le Buzhane de Konya", *Fifth International Congresss of Turkish Art (21-2 Sept. 1975)*, Budapeşte1978, s. 423-432.

KONYA VE ÇEVRESİNDE SELÇUKLU HAN VE KERVANSARAYLARI

Ali BAŞ

Prof. Dr. Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Konya/TÜRKİYE, abas@selcuk.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-4314-0498.

ÖZ

Tarihin her döneminde ilgi duyulan bir bölge olan Konya çevresinde, bu dönemlere ait önemli kültür varlıkları bulunmaktadır. Böylesine önemli bir merkez konumunda olan Konya ve çevresi, yine her dönemde ticari açıdan insanların ilgisini çekmiş olmalıdır. Elbette ticaret deyince de akla hemen ulaşım ve konaklama gelmektedir. Teknolojik imkanların henüz tam olarak yaygınlaşmadığı XX. yüzyıl başlarına kadar, diğer yörelerde olduğu gibi, bu bölgede de ulaşım kervanlarla sağlanmıştır.

Türkiye Selçukluları zamanında Konya çevresinde çok sayıda kervansaray inşa edilmiştir. Bunlardan bazıları tamamen ortadan kalkmış, bir kısmı büyük ölçüde tahribata uğramış, bazıları ise biraz daha sağlam olarak günümüze ka-

dar gelebilmiştir. Sağlam örneklerin tamamında restorasyon gerçekleştirilmiştir. Selçuklu döneminin mimari ve süsleme açısından olduğu kadar, sosyal ve ekonomik alandaki gelişmişlik seviyesini en iyi yansıtan eserlerin başında gelen kervansaraylar, özellikle XX. yüzyılın başlarından itibaren önemini kaybetmiş, sanayi ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte kervan ulaşımının yerini çeşitli kara taşıtları almıştır.

Türk ticaret yapıları ile ilgili olarak yapılan araştırmaların büyük bir bölümünü Türkiye Selçukluları zamanında inşa edilen kervansaraylar oluşturmaktadır. Yine bu konuda yapılan ilk yayınlar da Selçuklu kervansarayları ile ilgilidir. Özellikle 1990'lardan itibaren kervan yolları ve kervansaraylarla ilgili çalışmalar yoğunlaşmış, buna bağlı olarak yeni güzergâh ve kervansaraylar tespit edilerek, Selçuklu kervan-

saraylarının sayılarında önemli artış sağlanmıştır. Benzer şekilde Konya ve çevresindeki kervan yolları ve kervansaraylarla ilgili olarak da birçok yayın bulunmaktadır. Farklı plan şemalarına sahip olan Konya çevresindeki kervansarayları avlu esaslı tipolojiye göre iki ana grupta ele alabiliriz. Bunlardan birincisi “sadece kapalı kısımdan oluşan kervansaraylar”, ikincisi “avlu ve kapalı kısmı bir arada bulunduran kervansaraylar”dır. Avlu ve kapalı kısmı bir arada bulunduran kervansaraylar genel olarak “avlu ve kapalı kısmı eş genişlikte olanlar” ile “avlusuz kapalı kısımdan geniş olan kervansaraylar” olarak iki alt gruba ayrılmaktadır.

Malzeme olarak taşın her türünün tercih edildiği Konya çevresindeki kervansaraylarda, yoğun olarak devşirme malzeme de yer almış, Selçuklu dönemi kervansaraylarında fazla görülmeyen tuğla ise az da olsa iki yapının üst örtüsünde kullanılmıştır. Selçuklu döneminde taş süslemenin en yoğun görüldüğü yapı gruplarından biri kervansaraylar olmakla birlikte, Konya çevresindeki kervansaraylarda Zazadin ve Kızılören hanları dışında süsleme görülmemektedir.

Ticaret yapılarının bir grubunu da şehir içi hanları oluşturmaktadır. Türkiye Selçukluları döneminde her ne kadar şehir içi hanlarının inşa edildiğine dair çeşitli kaynaklarda bilgiler bulunmasına rağmen, bunların hiç birisi günümüze kadar gelememiştir. Buna bağlı olarak, hanların mimari özelliklerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Bu çalışmada Konya çevresindeki mevcut kervansaraylar, makale boyutu kapsamında kalmak üzere genel özellikleriyle tanıtılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Konya, Selçuklu, Kervansaray, Han, Ticaret.

SELJUK INNS AND CARAVANSERAI IN KONYA AND ITS SURROUNDINGS

ABSTRACT

There are important cultural assets belonging to these periods around Konya, a region of interest in every period of history. The region, which is such an important center, must have attracted the attention of people commercially in every period. Of course, when it comes to trade, transportation and accommodation come to mind immediately. Until the early 20th century, when technological facilities were not yet fully widespread, transportation was provided by caravans in this region, as in other places.

During the Seljuks of Turkey, many caravanserais were built around Konya. Some of them have completely disappeared, some of them have been destroyed to a great extent, and others have survived to the present day in a slightly stronger condition, and all of the more robust examples have been restored. Caravanserais, which are among the works that best reflect the level of development of the Seljuk period in terms of architecture and ornamentation as well as social and economic development, have lost their importance especially since the beginning of the 20th century, and with the development of industry and technology, caravan transportation has been replaced by various land vehicles.

Caravanserais built during the Turkish Seljuk period constitute a large part of the research on Turkish trade structures. Also, the first publications on this subject are related to Seljuk caravanserais. Especially since the 1990s, studies on caravan routes and caravanserais have intensified, and accordingly, new routes

and caravanserais have been identified and the number of Seljuk caravanserais has increased significantly. Similarly, there are many publications on the caravan routes and caravanserais in and around Konya. We can consider the caravanserais around Konya, which have different plan schemes, in two main groups according to the courtyard-based typology. The first of these is “caravanserais consisting of only a closed part”, and the second is “caravanserais with a courtyard and a closed part”. Caravanserais, which contain the courtyard and the closed part, are generally divided into two subgroups as “the ones with the same width of the courtyard and the closed part” and “caravanserais with a wider courtyard than the closed part”.

In the caravanserais around Konya, where all types of stone are preferred as material, spolia also took place intensively, and brick, which was not seen much in the Seljuk period caravanserais, was used in the upper cover of the two buildings. Caravanserais is one of the building groups in which stone ornamentation is most intense during the Seljuk period, but there is no ornamentation in the caravanserais around Konya, except for the Zazadin and Kızılören inns.

Intracuity inns constitute a group of commercial structures. Although there is information in various sources that intracuity inns were built during the Turkish Seljuk period, none of them has survived to the present day. Accordingly, there is no information about the architectural features of the inns.

In this study, the existing caravanserais around Konya will be introduced with their general characteristics within the scope of the article.

Keywords: Konya, Seljuk, Caravanserai, Inn, Trade.

GİRİŞ

Türk ticaret yapıları ile ilgili olarak yapılan araştırmaların büyük bir bölümünü Türkiye Selçukluları zamanında inşa edilen kervansaraylar oluşturmaktadır. Yine bu konuda yapılan ilk yayınlar da Selçuklu kervansarayları ile ilgilidir. İlk yayınlarda kervansaraylar genel anlamda ele alınmış, sonraki süreçte ise çoğu kervansaray bazen lisansüstü çalışmalar, bazen de makale veya bildiri gibi yayınlarda tek tek değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra yine tek yapı ölçeğinde yapılan yayınlar, genellikle herkes tarafından bilinen önemli örnekleri kapsamış, daha küçük ölçekli yapılar veya farklı güzergâhlar üzerinde fazla durulmamıştır. Özellikle 1990’lardan itibaren kervan yolları ve kervansaraylarla ilgili çalışmalar yoğunlaşmış, buna bağlı olarak yeni güzergâh ve kervansaraylar tespit edilerek, Selçuklu ticaret yapılarının sayılarında önemli artış sağlanmıştır. Benzer şekilde Konya ve çevresindeki kervan yolları ve kervansaraylarla ilgili olarak da yayınlar bulunmaktadır. Biz de Türkiye Selçuklularının Konya ve çevresinde inşa ettikleri kervansaraylarla ilgili olarak yaklaşık otuz yıldır çalışmalar yürütmekteyiz. Bu çalışmalarda bilinen örnekler üzerinde yaptığımız yayınlar yanında, hem yeni kervansaraylar tespit edilmiş, hem de bilinen güzergâhların dışında yeni güzergâhlar belirlenmiştir¹⁰⁷⁸.

¹⁰⁷⁸ Araştırma konumuz çerçevesindeki bazı yapılar veya güzergâhlar ile ilgili olarak çeşitli toplantılarda bildiri sunduk veya makale yayınladık. Bk; “Konya-Hatunsaray-Seydişehir Kervanyolu Üzerine Düşünceler”, *V.Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri* (25-26 Nisan 1995), Konya, 1996, s.141-167; Anadolu Sel-

Anadolu Selçuklu dönemi kervansarayları ile ilgili olarak hala geçerliliğini koruyan en kapsamlı çalışma K. Erdmann tarafından yapılmıştır¹⁰⁷⁹. Metin, resim ve çizim olarak iki cilt ve Almanca olarak 1961 yılında yayımladığı bu çalışmasında daha çok kesin olarak Anadolu Selçuklularına verilen eserleri detaylı bir biçimde anlatmış, ayrıca küçük ölçekli bazı yapıları Selçuklu dönemine, bazılarını da Selçuklu sonrasına vermiştir. Bu çalışmanın devamı niteliğinde olan ve yazarın eşi tarafından 1976 yılında yayınlanan 3. ciltte ise daha çok söz konusu eserlerin süsleme özelliklerine ağırlık verilmiştir¹⁰⁸⁰. Bunun dışında rahmetli Hakkı Acun'un editörlüğünde farklı bilim adamları tarafından kaleme alınan Selçuklu döneminin

önemli kervansaraylarını içeren kitap Kültür Bakanlığı yayınları arasında çıkmıştır¹⁰⁸¹.

Ticaret yapılarının bir grubunu da Şehir içi hanları oluşturmaktadır. Türkiye Selçukluları döneminde her ne kadar şehir içi hanlarının da inşa edildiğine dair çeşitli kaynaklarda bilgiler bulunmasına rağmen, bunların hiç birisi günümüze kadar gelememiştir. Buna bağlı olarak da hanların mimari özelliklerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Türkiye Selçukluları zamanında Konya'nın ticaret hayatı üzerine yayınladığımız bir yazıda, Konya Şehir içi hanları ile ilgili de kısa bir bilgi vermiştik. Bu bilgiyi burada aynen aktarıyorum:

Kaynaklara göre Konya'da en az on altı adet hanın olduğu anlaşılır. Şemseddin Altunapa'nın 1202 tarihli medrese vakfiyesinde altı han (Altunba, Dür-üd-din, Debbağlar, Biremonî, Hacı Bahtiyar, Bedreddin) ismi geçer. Bunlardan Yeni Çarşıda ve medresesinin sınırları içerisinde, kapısı medresenin kapısının açıldığı sokağa açılan, bitişiğinde ve çevresinde dükkânlar bulunan Altunapa Hanı medreseye gelir olarak vakfedilmiştir. Debbağlar içindeki Debbağlar Hanı altı üstlü 18 odayı ihtiva etmekteydi. Şemseddin Altunapa bu hanın beşte bir hissesini hayır işlerine gelir olarak vakfetmiştir. Eski Çarşı'da bulunan Dür-üd-din Hanı ile ilgili olarak İ. Hakkı Konyalı "bu han bir hayır eseri değil, sahipli bir ticaret yeridir" demektedir. Yine Eski Çarşı'da bulunan Biremonî veya Hatun Hanı ile ilgili fazla bir bilgi yoktur. Bunlara ayrıca Mecidiye, Karatay, Şekerciler, Nizamiye, Hoca Hasan-ı Sultan, Pirinççiler, Vezir Ziyaeddin, Sahip İsfahani, Bezzazlar, Ka-

çuklu Dönemi Konya Kervansarayları", *Sanatsal Mozaik*, (Temmuz-Ağustos 1998), S:33, s.60-69; "Bilinmeyen Bir Selçuklu Kervansarayı: Yıkık Han", I. *Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, (11-13 Ekim 2000), Konya, 2001, s.93-99; "Yeni Bilgiler Işığında Zazadin Hanı'nın Değerlendirilmesi", I. *Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, (11-13 Ekim 2000), Konya, 2001, s.101-109; "Selçuklu Kervansaraylarının Koruma Sorunları (Konya Örneği)", TAÇ Vakfı'nın 25 Yılı, İstanbul, 2001, s. 93-100; "Obruk Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Editör: Hakkı Acun, Ankara, 2007 s. 348-357; "Konya-Beyşehir-Derebucak Kervanyolu", *Konya Kitabı*. X, *Rüçhan Arık-M. Olus Arık'a Armağan*, Ed. Haşim Karpuz, Osman Eravşar, Konya Ticaret Odası Yay., Konya, 2007, s. 129-142; "Kuruçeşme Hanı Temizlik ve Restorasyon Çalışması", *Uluslararası XIX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu I-II Cilt.*, (2019), TTK, Editör: Ceren Ünal-Cengiz Gürbıyık, Ankara, 2019, s. 125-147; "Konya Akşehir Kervan Yolunda Az Tanınan Bir Selçuklu Kervansarayı: Hacı Hafız Hanı. XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri, 15-17 Ekim 2008, Ed. A.Osman Uysal vd, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yay., Çanakkale, ss. 30-40; Remzi Duran, Ali Baş, Ruhi Özcan, "Tarihi Köprüler Aracılığıyla Konya'nın Tarihi Ulaşım Ağı Üzerine Değerlendirmeler", XVI. *Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, 2012, s. 297-308.

¹⁰⁷⁹ K.Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13.Jahrhunderts I-II*, Berlin, 1961.

¹⁰⁸⁰ K. Erdmann-H.Erdmann, *Das Anatolische Karavansaray des 13.Jahrhunderts II- III*, Berlin, 1976.

¹⁰⁸¹ *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Ed. Hakkı Acun, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 2007.

nara ve Hoca Mezîd hanlarını dahil etmek gerekir.

Yine kaynaklardan bu dönem şehir içi hanlarının sadece içerisinde ticaret yapılan eserler olmadığını, bu yapıların bazılarında aynı zamanda ikamet edildiğini de anlamaktayız. Bu konuda Eflaki'de geçen şu bilgiler bu görüşü desteklemektedir: “Şems Konya'ya gelince Şekerfuruşan—Şekerciler hanına iner ve bir hücre tutar, hücrenin kapısına da halk kendisini büyük bir tacir sansın diye iki üç dinar kıymetinde nadir bir kilit takar”. Bir diğer bilgide de “Mevlânâ Sultan Veled'den Şems-i aramasını ister ve onu Şam'a gönderir. Sultan Veled Şam'a ulaştınca Mevlânâ'nın söylediği hana gelip atlarından inerler ve tam bir edep- le Şems'in bulunduğu höcrenin kapısı önünde dururlar”. Bir başka bilgide ise şöyle denmektedir: “Vezir Ziyaeddin Hanı'nda Tavus adında harp çalan bir hanım vardı. Sesi de çok tatlı ve gönül okşayıcı idi. Gönül kapıcı ve benzeri az bulunur bir kadındı. Tesadüfen Mevlânâ hazretleri o hana gelmiş ve Tavus hanımın odasının karşısına oturmuştu. O sırada Çengi Tavus cilve yaparak, Mevlânâ'nın huzuruna gelip baş koydu, Mevlânâ'nın eteğine elini sürüp onu kendi hücre sine davet etti”(Ali Baş, “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Ticaret Yapıları”, Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim Karpuz'a Armağan, Editör Dr.Mustafa Denктаş-Dr. Osman Eravşar, Kıvılcım Kitabevi, Kayseri, 2007, s.73).

Bu çalışmada, günümüze kadar herhangi bir şehir içi hanı gelemediği için sadece Konya ve çevresindeki Türkiye Selçukluları zamanında inşa edilen ve günümüze kadar gelebilen kervansaraylar, güzergâhlara göre ve makale bo-

yutu çerçevesinde kalmak üzere genel olarak değerlendirilecektir.

KONYA ÇEVRESİNDEKİ KERVANSARAYLAR

KONYA-AKSARAY GÜZERGÂHI

1. Horozlu Han

Horozlu Han Konya'nın hemen kuzeyinde, günümüzde artık şehir dokusuyla bütünleşmiş olup, Konya-Aksaray, Konya-Ankara ve Konya-Akşehir güzergâhlarının ilk menzili durumdadır. Yapı hakkında yapılan ilk araştırmalarda eserin sadece kapalı kısımdan oluşan bir kervansaray olduğu belirtilmişse de, Vakıflar Genel Müdürlüğüne yapılan temizlik ve kazı çalışmaları sonucu, kapalı ve açık kısmı bir arada bulunduran şemayı yansıttığı tespit edilmiş, bu düşünce ışığı altında 1970'li yıllarda yapıda restorasyon gerçekleştirilmiştir. Eski fotoğraflarında büyük ölçüde tahrip olduğu görülen yapının restorasyonu sırasında beden duvarları tamamen kesme taş ile kaplanmış, avlu ve kapalı bölüm duvarlarına, kazı sırasında ortaya çıkan verilere bağlı olarak payandalar yerleştirilmiş, avluda rastlanılan izlerinden hareketle ayaklar ve duvarlar yaklaşık 1.5-2 m kadar yükseltilmiştir (Şek. 1, Foto. 1). Kapalı kısımdan daha geniş tutulan avlu bölümünün şeması restorasyon sırasında aydınlatılmıştır. Buna göre giriş kanadında, girişin eyvanının iki yanında üçer mekân bulunmakta, yan kanatların ise ikişerli ayak kullanımı sebebiyle revak sistemine sahip olabileceği anlaşılmaktadır. Girişin taç kapı şeklinde öne doğru taşıdığı anlaşılmıştır. Ayrıca avluda, giriş eyvanının hemen sağında merdiven basamağına rastlanması sebebiyle, giriş

bölümünün iki katlı veya mescidinin Zazadin Hanı'nda olduğu gibi girişin üzerinde olabileceği düşünülmektedir. Yapı dıştan oldukça sade görünümlüdür. Dört cephede de bulunan payandalar dış görünümde hareketlenmeyi sağlayan unsurlardır. Cephelerde ayrıca mazgal pencereler de bulunmaktadır.

Kapalı kısma geçit veren ve öne doğru taşırılan taç kapı restore edilmiş olup, süslemesizdir (Foto. 2). Kapalı kısım, giriş yönünde ve diğer örtü sistemlerine göre daha yüksek olan orta sahnın ile buna dik olarak bağlanan beşer adet yan sahnınlar şeklinde düzenlenmiştir (Foto. 3). Sahnınları birbirinden ayıran destek sistemleri, orta sahnın iki yanında ikişerli şekilde sıralanan kare kesitli ayakların orta sahnına dik olarak birbirlerine ve yan beden duvarlarına bağlanmasıyla oluşmuştur. Sahnınların üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Orta sahnında, içten kubbe dıştan külah örtülü aydınlık feneri bulunur. Tuğla örgülü kubbeye pandantifle geçilmiştir. Selçuklu kervansaraylarında nadir olarak karşılaştığımız tuğla malzeme burada aynı zamanda süsleme elemanı olarak kullanılmıştır. Yapının seki sistemi orta sahnın iki yanındaki birimlerde çözümlenmiştir.

Yapıda dikkati çekecek herhangi bir taş süsleme bulunmamaktadır. Zaten Selçuklu kervansaraylarında süslemenin karşılaşıldığı en önemli eleman taç kapılardır. Yapının kapalı kısmına geçit veren taç kapısı süslemesiz, avluya geçit veren cümle kapısı ise tamamen yıkılmış, daha doğrusu buraya ait hiçbir taş günümüze kadar gelememiştir. İç kısımda, özgün kalan taşlarda çok sayıda tamga-işaret vardır.

Selçuklu, Karamanoğlu ve Osmanlı devrine ait bazı belgelerde adı geçen¹⁰⁸² ve günümüzde turistik tesis olarak hizmet veren kervansarayın yapım tarihi ile ilgili olarak kesin bir şey söylemek zordur. Fakat birçok araştırmacı yapının banisi olarak II. Gıyâseddin Keyhüsrev ve İzzeddin Keykâvus dönemlerinde devlet görevlerinde bulunan Esedüddin Ruzbe'yi göstermektedir. Esedüddin Ruzbe atabeyliği döneminde, 1249 yılında öldürülmüştür. Hanın kapalı kısım girişinin üzerinde beyaz mermerden bir kitabe taşı bulunur. Fakat taşta kitabe yazılmamıştır. Bazı araştırmalarda bu durum ile ilgili olarak, Esedüddin Ruzbe'nin yapıyı tamamlamak üzere olduğu sıralarda yakınları ile birlikte öldürüldüğü ve bunun için de kitabe taşının boş bırakıldığı, buna bağlı olarak da kervansarayın İzzeddin Keykâvus döneminde yapıldığı, Ruzbe'nin de 1249 yıllarında öldürüldüğü dikkate alınarak da yapının bu tarihlerde bitirilmiş olabileceği belirtilmektedir.

2. Zazadin Hanı

Konya-Aksaray yolunun 22. km'sinde, yolun 3 km solunda, Tömek Mahallesi yakınında bulunan eser, diğer birçok Selçuklu dönemi kervansaraylarına göre oldukça sağlam kalabilmiş, yapıda son senelerde restorasyon gerçekleştirilmiştir. Doğu-batı doğrultusunda uzunlamasına dikdörtgen bir plan şeması gösteren yapı, dönemin birçok kervansarayında olduğu gibi kapalı ve açık kısmı bünyesinde barındırmakla birlikte, düzgün kare veya dikdörtgen planlı diğer yapılardan farklı olarak avlu kuzey duvarı kademeli şekilde yapılmıştır (Şek. 2, Foto. 4).

¹⁰⁸² Yaşar Erdemir, "Payitaht Konya'da Bir Konaklama ve Ticaret Yapısı: Horozlu Han", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S.6, Konya, 2018, s.130.

Kervansarayın beden duvarları tamamen taştan yapılmış, taşlar arasında devşirme antik malzeme de önemli yer tutmuştur. Güneyde bulunan giriş cephesindeki işçilik diğer cephelere göre oldukça düzgün ve itinalıdır. Giriş cephesinin masif görünümünü cepheden öne doğru taşınan ve iki renk malzeme ile örülen anıtsal taç kapı ile duvarları destekleyen yarım daire, kare, dikdörtgen ve çokgen kesitli payandalar hareketlendirir. Geometrik ve yıldız motifleriyle süslenen iki renk malzemeli taç kapı diğer birçok kervansarayın aksine uzun -yan- cepheye alınmıştır (Foto. 5).

Basık kemerli kapıdan giriş eyvanına, oradan da yapının avlusuna geçilir. Eyvanın üzeri basık bir tonoz ile örtülmüştür. Cephelerdeki farklı uygulamalar avluda da kendini gösterir. Birçok kervansarayda belli bir sistem içerisinde düzenlenen revak-mekân ilişkisi burada farklılaşır. Revak-mekân unsurları bu yapıda ayrı kanatlar yerine iç içe verilmiş, uzun kanatlarda mekân-revak-mekân şeklinde oldukça ilginç bir uygulamaya gidilmiştir. Bu uygulamanın sebebini anlamak zordur. Giriş eyvanının yanlarında, basık kemerli girişleri avluya açılan birer mekân bulunmaktadır. Giriş açıklıklarının etrafı dikdörtgen bir çerçeve yaratacak biçimde içerlek tutulmuş, böylece girişler bir nevi vurgulanmak istenmiştir. Giriş eyvanının doğusundaki mekândan sonra doğuya doğru sırasıyla iki bölümlü bir revak ile girişi bu revağa açılan bir mekân ve son olarak da dört bölümlü revak sistemine yer verilmiştir.

Avlunun doğu kanadında beş adet oda ile kuzeydoğu köşede, bitişiğindeki revak ile irtibatlı eyvan şeklinde bir birim bulunur. Güneydeki çapraz tonoz ile örtülü olan kare planlı mekân ile kuzeydeki beşik tonoz örtülü mekân

bağımsızdır. Doğu kanattaki üçüncü kapı ise ortadaki mekâna açılmaktadır ve bu mekân yanlardaki odalar ile birer kapı vasıtasıyla ilişkilendirilmiştir (Foto.6). Bu kanattaki mekânların doğu duvarlarında birer adet mazgal pencere bulunur. Avlunun kuzey kanadı dışarıdan iki kademe halinde düzenlenmiş olmakla birlikte, bu durum kanadın avluya bakan cephesine yansımamıştır. Buna bağlı olarak da bu kanatta bölümler arasında derinlik farkı ortaya çıkmıştır. Doğuda kalan iki sıralı revak kuzey cephede aynı zamanda dışarıya doğru en fazla taşınan kısımdır. Kuzey kanatta söz konusu revak dışında sırasıyla girişi avluya açılan bir mekân, sonrasında üç bölümlü bir revak ile birbiriyle bağlantılı üç mekân sıralanır. Avlunun etrafında yer alan bu bölümlerin üzeri güneydoğu köşedeki çapraz tonozlu mekân hariç avluya doğru yönlendirilmiş beşik tonozlarla örtülmüştür. Söz konusu bu mekânlar handa verilen sosyal hizmetlere tahsis edilmiş olmalıdır. Temizlik çalışmaları sonrasında avlunun zemininin taş döşeli olduğu anlaşılmıştır.

Avlunun etrafındaki revak ve mekânların zemin kotu, avlunun zemin kotundan daha alçak tutulmuştur. Bu durum kervansaraylarda alıştığımız sisteme aykırı bir özellik olarak görülmektedir. Dönemin hemen hemen bütün kervansaraylarında bu uygulamanın tam tersi bir düzenleme ile karşılaşılırken, bu yapıda niçin böyle bir anlayışın sergilendiğini anlamak zordur. İlk etapta avlunun daha sonraki bir dönemde yükseltilerek döşendiği gibi bir düşünce akla gelirse de, özellikle kapalı kısma geçit veren kapının düzenlenmesi ve eşik kotunun avlunun zemin kotu ile aynı seviyede olması bu düşüncüyü anlamsız hale getirmektedir. Şimdilik bunun sebebini anlamak zordur.

Yapının mescidi girişin üzerine konumlanmıştır. Buraya, giriş eyvanının hemen solundan, duvardan dışa doğru taşınan ve günümüzde hemen tamamı tahrip edilen taşların merdiven basamağı şekline dönüşmesiyle oluşan sistemle çıkılır. Mevcut izlerden basamakların alt yüzeylerinin mukarnaslarla bezeli olduğu anlaşılmaktadır. Kare planlı olan mescidin iç duvarları düzgün kesme taşlarla örülmüş, güney duvarda bulunan mihrap nişinin etrafı ise basit geometrik motiflerle bezenmiştir. Üst örtüsü tamamen göçmüş olmakla birlikte duvarlardaki izlerden yıldız tonoz ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Mescide çıkan merdivenin tam karşısında, kuzey iç duvardaki merdiven ise çatıya çıkış amacıyla kullanılmıştır. Avlunun kuzey ve güney kanatlarında, avluya doğru yönelen ve günümüze kadar ulaşabilen kalıntılardan anlaşıldığına göre mukarnas süslemeli büyük blok taşlarla saçak oluşturulmuştur. Revakların avluya açılan kemerleri taç kapılarda olduğu gibi iki renk malzeme ile örülmüştür.

Kapalı kısma geçit veren taç kapı da avlu kapısı gibi yine iki renk malzeme ile yapılmıştır. Duvardan öne doğru taşan ve duvardan daha yüksek tutulan taç kapının dış çerçevesinde yarım yıldız motiflerine yer verilmiş, diğer bordürler ise sade bırakılmıştır. Alınlıkta inşa kitabesi bulunur (Foto.7).

Kapalı kısım giriş yönünde düzenlenen bir orta sahnın ile buna dik olarak bağlanan altışar adet yan sahnılardan meydana gelmiştir. Kapalı kısımda da örtü sistemi olarak avluda olduğu gibi beşik tonozla yer verilmiştir. Ortada ayaklara, beden duvarlarına ise doğrudan bağlanan kemerler biraz içerek tutulmuştur.

Mimar kapalı kısımda da yapının genelinde olduğu gibi değişik bir uygulamaya gitmiş, seki düzenlemesinde diğer kervansaraylara göre

daha farklı bir yöntem geliştirmiştir. Anadolu Selçuklu kervansaraylarında orta sahnın geçiş bölgesi olarak planlandığı örneklerde, geçiş alanının bütünüyle sahnın genişliğinde oluşturulmasına rağmen, Zazadin Hanı'nda bu sistemin daraltıldığı ve sadece insanların geçişine imkan tanıyacak şekilde programlandığı, böylece seki sisteminin oldukça geniş yapıldığı görülür. Dar bir koridor biçimindeki düzenleme, orta sahnın sondan ikinci bölümünde yanlara doğru biraz daha dar tutularak uzatılmış ve sistem bütünüyle haçvari şekle dönüşmüştür (Foto.8). Orta sahnın dördüncü bölümünde aydınlık feneri bulunur. Kesme taş ile inşa edildiği anlaşılan kubbe mukarnaslı tromplarla geçilmiş, troplar arasında birer adet pencere yer almıştır.

Süslemenin yoğunluk göstermediği yapıda, girişlerdeki iki renk malzeme kullanımı ile basit geometrik kompozisyonlar ve mescidin mihrabındaki yine geometrik motifler mevcut süslemeleri oluşturur. Ayrıca kuzey kanadın batı bölümündeki mekânların avlu cephelerinde yoğun olmak üzere, yapının farklı bölümlerinde Selçuklu dönemine ait birçok yapıda olduğu gibi tamga- işaretler de bulunur.

Kervansarayın inşası ile ilgili olarak hem iç hem de dıştaki taç kapıda birer kitabe bulunur. Kitabelerden kapalı kısmın 1235, avlunun ise 1236 senesinde bitirildiği, banisinin ise Selçuklu devrinin önemli şahsiyetlerinden Sadeddin Köpek olduğu anlaşılmaktadır. Yapının mimarı belli değilse de aynı zamanda mimar olan Sadeddin Köpek'in, kendi yapısını kendisinin projelendirip inşa ettiği düşünülebilir¹⁰⁸³.

3. Obruk Hanı

¹⁰⁸³ Erdmann, *Das Anatolische.*, s.107.

Güzergâhtaki mevcut üçüncü yapı ise Konya'nın yaklaşık 75 km doğusunda, bugünkü Konya-Aksaray yolundan 4 km içeride, Obruk Mahallesi girişindedir. Yapının hemen doğusunda halk arasında obruk denilen krater gölü bulunur.

Kapalı ve açık -avlu- kısmı bir arada bulduran şemaya göre inşa edilen yapı anıtsal mimarisiyle dikkati çeker (Şekil 3, Foto 9). Yapımında genellikle kaba yonu taş ile özellikle giriş cephesinde olmak üzere yonu taşın kullanıldığı yapıda yoğun bir şekilde devşirme malzemeye de yer verilmiştir. Özellikle kapalı kısımda, orta sahnin kemerlerinin oturtulduğu yassı sütunların kullanılması, yöredeki bazı yapılar ile benzerlik gösterir.

Girişi batı yöne alınan ve bir kale görünümündeki cephe düzenlemesiyle ilginç bir yapı konumundadır. 1996 yılında başlatılan kazı-temizlik çalışmalarıyla kapalı kısım büyük ölçüde temizlenmiş, daha sonraki süreçte başlatılan restorasyon çalışmalarında son aşamaya gelmiştir (Foto 10).

Yapıda girişin bulunduğu batı cephesi, üst kısma mazgal şeklinde elemanların yerleştirilmesiyle özellikle vurgulanmış, köşelerdeki kulelerle de birlikte yapıya bir kale görünümü kazandırılmıştır. Bunun yanı sıra girişin bulunduğu bölüm cepheden biraz öne taşınmıştır. Ayrıca bu kanat diğer kanatlardan farklı olarak iki katlı planlandığından girişin anıtsallığı daha da belirginlik kazanmıştır (Foto.11). Avlunun yan cepheleri ortasında ve köşelerinde birer adet payanda bulunmaktadır. Kapalı kısmın cepheleri ise yalın tutulmuştur. Duvarlarda mazgal pencereler yer alır.

Oldukça derin olan giriş eyvanından avluya geçilir. Kapalı kısma göre daha geniş bir alanı

kaplayan avlunun kuzey kanadı Kızılören Hanı'nda olduğu gibi eyvan şeklindeki beş bölüm halinde, güney kanadı ise revak sistemiyle düzenlenmiş, giriş kanadı daha önce de belirtildiği gibi iki katlı olarak programlanmıştır (Foto.12). Kapalı kısma geçit veren girişin bulunduğu kanat tamamen yıkılmış, kazı ve temizlik çalışması sırasında bu bölüme geçit veren girişe ait bazı izlere rastlanmıştır.

İki katlı olan batı kanadın zemin katında, giriş eyvanının her iki tarafında da ikişer oda bulunmaktadır. Kuzeydekine göre daha sağlam olan güneydeki odalardan giriş eyvanına yakın olanı diğerine göre daha küçüktür. Üzeri ise yine diğerinin aksine doğu-batı doğrultusunda beşik tonozla örtülüdür. Odanın girişi avludan sağlanmakta olup, batı duvarda dışarı ile bağlantılı bir adet açıklık mevcuttur. Diğer oda ise belirgin bir dikdörtgen şema arz etmekte olup, üzeri kuzey-güney yönde örtülmüştür. Odanın girişi ise bitişiğindeki revaktan sağlanmakta ve aynı zamanda diğer oda ile de bir kapıyla bağlantılıdır. Giriş eyvanın kuzey tarafı da güneydeki gibi düzenlenmiş olmakla birlikte, bu kısım büyük ölçüde tahrip olduğu için bazı detayları izlemek mümkün olamamaktadır. Zemin kat gibi planlanan üst katta dört adet oda yaratılmış, bunlardan güneydeki mescit olarak hizmet görmüştür. Mescit diğer mekânlardan bağımsız olarak düzenlenmiş, buraya çıkış ise güneydeki revak içerisinden sağlanmıştır. Güney duvarında basit bir mihrap nişi bulunmakta, nişin iki yanında ise birer adet küçük mazgal pencere yer almaktadır. Ayrıca batı duvarında da bir adet mazgal pencere daha bulunur. Üzeri göçmüş olmakla birlikte, kalan izlerden üzerinin kuzey-güney yönde beşik tonoz ile örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Diğer mekânların ara duvarları kısmen yıkılmış, üst örtüleri

ise tamamen çökmüştür. Fakat kalan izlerden giriş eyvanının üzerindeki mekân dışındaki-lerin beşik tonozla, bu mekânın ise çapraz tonoz ile örtüldüğü anlaşılmaktadır. Söz konusu mekânlar birbiriyle bağlantılı olmalıdır. Çünkü bu bölüme geçit veren tek bir çıkış vardır ki, o da girişin güneyinde yer almaktadır ve ortadaki mekâna geçit verir. Köşe kulelerinden güneydekinin içi dolu, kuzeydekinin ise içi boş tutulmuş olup, bitişiğindeki mekânla bir kapı ile bağlanmıştır.

Kapalı kısma girişi sağlayan kapının bulunduğu kanat tamamen yıkılmıştır. Kazı ve temizlik çalışmaları sırasında duvara ait veriler açığa çıkarılmış, fakat girişe ait fazla bir veriye rastlanmamıştır. Kapalı kısım, boyuna düzenlenen bir orta sahnın ile buna dik olarak bağlanan sekiz adet yan sahnınlardan oluşur. Yan sahnınlardan düzenlenmesinde ortada kare kesitli birer ayak yer almış, bu ayaklara bağlanan kemerler ile iki kemer gözlü tasarımıyla dönemin birçok büyük ölçekli kervansarayında olduğu gibi bir düzenlemeye gidilmiştir. Sahnınlardan üzeri beşik tonoz ile örtülmüştür. Fakat orta sahnın örtü sistemi tamamen çökmüş olmakla birlikte, ortadaki üç bölümde, özellikle dördüncü ve beşinci bölümlerde basit tromp uygulamasına gidilmesi, bunların üzerinin kubbe ile örtülü olabileceği izlenimini verirse de mevcut sistemin bir kubbeyi taşıyıp taşıyamayacağı sorusu akla gelmektedir (Foto.13). Diğer kısımlar beşik tonoz ile örtülmüştür. Orta sahnın doğudaki son bölümünün yan tarafları kapatılarak eyvan şekline dönüştürülmüş olup, kervansaraylarda alışık olmadığımız bir düzenleme gösterir. Orta sahnın iki yanında kalan bölümler ise seki olarak kullanılmıştır. Kapalı kısmın kuzey ve güney duvarlarında her bir sahna denk gelecek şekilde birer

mazgal pencere bulunur. Aynı şekilde doğu duvarda da mazgal pencereler yer alır.

Yapının inşa tarihini gösterir herhangi bir yazılı belge mevcut değildir. Yalnız genel kanı yapının 1240'lı yıllarda yapılmış olabileceği yönündedir.

KONYA-AKŞEHİR GÜZERGÂHI

1. Dokuzun Hanı

Konya-Akşehir güzergâhındaki Horozlu Han'dan sonraki ikinci yapı, bugünkü Konya-Akşehir karayolunun 24. km'sinde Dokuz mahallesinde bulunan Dokuzun Hanı'dır. Seyyahlarca adından en çok bahsedilen kervansaraylardan biridir¹⁰⁸⁴. Yapı 1990'lı yılların sonlarında gerçekleştirilen kazı ve temizlik çalışmaları sonucunda Vakıflar Genel Müdürlüğüne restore edilmiş, restorasyon sırasında yapılan bazı hatalara rağmen eser yıkılmaktan kurtarılmıştır. Yine aynı şekilde çalışmalara başlamadan önce hemen hiçbir veriye sahip olmayan avlu ile ilgili birimler de ortaya çıkarılmış, bu izlerden hareketle duvarlar yaklaşık 1 m yükseltilecek, avlunun orijinal planı bir dereceye kadar ortaya konulabilmiştir.

Dokuzun Hanı kapalı ve açık kısmı eş genişlikte olan bir eserdir. Yapı kuzey-güney yönünde inşa edilmiş olup, avluya doğudaki dar cepheden girilir. Yapılan kazılar sonucunda avlunun doğu ve batı kanatlarının revaklı bir düzenlemeye sahip olduğu, girişin bulunduğu güney kanatta ise mekânların varlığı tespit edilmiştir (Şekil 4, Foto. 14,15).

¹⁰⁸⁴ Erdmann, *Das Anatolische*, s.37.

Kapalı kısma cepheden öne doğru taşırılan ve süslemesiz olan basit bir taç kapıdan girilir. Basık kemerli giriş açıklığının üzerinde hanın altı satırlık inşa kitabesi bulunur. Kitabede yapının 1210 M. senesinde Emir Hacı İbrahim tarafından mimar Osman'a yaptırıldığı belirtilir.

Kapalı kısım ortadaki daha geniş ve yüksek olmak üzere giriş yönünde beşik tonozlu üç sahna bölünmüştür. Tonozların kalan bölümleri restorasyon sırasında sökülerek örtü sistemi tamamen yenilenmiştir. Orta sahnadaki seki kazı sırasında ortaya çıkan izlere göre yapılmıştır.

Yapıda kullanılan malzeme ve işçilik hem içte hem de dışta oldukça kabadır. Taşların çoğu erimiş, duvarlar deforme olmuştur. Yıkılma tehlikesine karşı yapının doğu duvarına restorasyon öncesinde payandalar yapılmıştır. Güneyinde köprü, batısında ise çeşme bulunur.

2. Hacı Hafız Hanı

Dokuzun Hanı'ndan yaklaşık 7 km sonra, bugünkü kara yolundan 100 m içeride eğimli bir arazide bulunmaktadır. Selçuklu dönemine tarihlenen yapı büyük ölçüde tahrip olmuş, bazı birimleri korunarak, bu bölümleri de içine alacak şekilde küçük bir bina yapılmıştır.

Özgün yapıdan tonozlu birkaç birim ve bunların oturtulduğu ayaklar dışında fazla bir şey kalmamıştır. Yapının plan şeması ile yapım özellikleri, handa gerçekleştirilen kazı ve temizlik çalışmaları sonrasında açığa çıkarılmıştır. Buna göre yapı Türkiye Selçukluları döneminde en fazla tercih edilen kapalı ve açık kısmı bir arada bulunduran şemaya göre inşa edilmiştir ve avlu ile kapalı kısım Konya çevresine özgü olan eş genişlikte düzenlenmiştir (Şekil 5, Foto.16).

Doğu-batı doğrultuda inşa edilen eserin girişinin doğu cephede olduğu anlaşılmıştır. Dışarıya taşmayan girişten avluya geçilir. Avlunun güney kanadında mekânlar kuzey kanadında ise revak sistemi yer alır.

Kapalı kısım da büyük ölçüde yıkılmış olduğundan plan şeması ile ilgili verilere kazılar sonucu ulaşılmıştır. Buna göre giriş yönünde boyuna düzenlenmiş bir orta sahnın ile buna dik olarak bağlanan beş adet yan sahnadan oluşmaktadır. Yapımında genelde kaba yonu taş tercih edilmiş, aynı zamanda çevredeki birçok kervansarayda olduğu gibi yoğun olarak devşirme malzeme de kullanılmıştır.

3. Kadın Hanı

Konya-Akşehir güzergâhındaki Selçuklu dönemine ait mevcut kervansaraylardan sonuncusu, Kadınhanı ilçe merkezindeki Kadın Hanı'dır. Yapı, bugünkü şekliyle sadece kapalı kısımdan oluşan kervansaraylar görünümünde olmakla birlikte, giriş cephesinin köşelerindeki duvar kalıntıları, eserin açık ve kapalı kısmı bir arada bulunduran yapılar gurubuna ait olduğunu gösterir (Şekil 6, Foto. 17). Yapıda fazla özenli bir işçilik görülmemektedir. Restorasyon sırasında büyük ölçüde yenilenen duvar örgüsündeki özgün malzemeler arasında bol miktarda devşirme antik malzeme yer alır.

Yapının kapalı kısmına cepheden öne doğru taşırılan ve tonozlu kavsaraya sahip taç kapıdan girilir. İç mekân boyuna düzenlenen ve ortadaki daha geniş ve yüksek olan üç sahna bölünmüş, sahnaların üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Yapının dışa kapalılığı oldukça vurgulanmış, iç kısım ancak her bir sahnın arka duvarında yer alan birer mazgal pencere ile aydınlatılmıştır (Foto. 18).

Kervansarayın inşa kitabesi, kapalı kısma geçit veren girişin kemer alınlığındadır. Kitabeye göre eser 1223 M. yılında Mahmud kızı Raziye Hatun tarafından yaptırılmıştır.

Kervansarayda süsleme bulunmamaktadır. Ancak yapının birçok yerinde antik ve Bizans dönemine ait devşirme parçalarda süslemeler görülür. Bunlar arasında girişin kemer köşeliklerinde ve alınlık başlangıcında Bizans dönemine ait süslemeli parçalar özellikle dikkat çekmektedir.

4. Elikesik Han

Konya Akşehir'e bir başka güzergâh olan Konya-Derbent yolu ile de bağlanır. Altunapa Hanı'na kadar Eğirdir-Beyşehir güzergâhını birlikte kullanan yol Altun Apa Hanı'ndan Derbent yönüne ayrılır. Güzergâh üzerinde günümüzde Türkiye Selçuklularına ait sadece Elikesik Han bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı eser kuzeybatı-güneydoğu yönünde kurulmuştur. Yapımında yonu taş ile birlikte yoğun olarak devşirme antik malzemenin de kullanıldığı yapının beden duvarları büyük ölçüde sağlam olup, üst örtüsü yer yer göçmüş iken, son senelerde yapılan restorasyon sırasında tamamlanmıştır (Foto. 19). İç kısım dış cephelerin aksine kaba yonu ve moloz taşlarla örülmüştür.

Plan şeması bakımından oldukça ilginç bir düzenleme gösterir. Kapalı kısmın önünde küçük ölçekli bir giriş bölümü şeklinde düzenlenen ve bazı mekânların yer aldığı avlu bulunmaktadır¹⁰⁸⁵ (Şekil 7, Foto. 20). Kapalı kısım girişi cepheden öne doğru taşırılmış olup

tonozlu kavsaralıdır. Kapalı kısım ortada yer alan karşılıklı üçer ayağın birbirine kemerlerle bağlanmasıyla, boyuna üç sahınlı olarak düzenlenmiştir. Orta sahin diğerlerinden oldukça geniş ve yüksek tutulmuştur. Tonozu destekleyen takviye kemerleri kesme taş ile inşa edilmiş ve ayaklara bitişik olarak yerleştirilen devşirme yassı sütunlar üzerindeki başlıklara oturtulmuştur. Yapının üzeri dıştan toprak ile kaplanmıştır.

Anadolu Selçuklu dönemine ait olan yapının inşa tarihini gösterir herhangi bir belge yoktur.

KONYA-EĞİRDİR GÜZERGÂHI

1. Altunapa Hanı

Konya-Eğirdir güzergâhındaki mevcut ilk kervansaray, Altunapa baraj gölü havzasında kalan Altunapa Hanı'dır.

Plan şeması bakımından kapalı ve açık kısmı bir arada bulunduran ve kapalı ve açık kısmı eş genişlikte olan yapının iççiliği oldukça kabadır. Yapım malzemesi olarak devşirme antik malzeme de bol miktarda kullanılmıştır. Beden duvarından öne doğru taşmayan ana giriş doğu cepheindedir. Girişin hemen solunda, günümüzde mevcut olmayan fakat daha önceki yayınlarda tanımlanan ve fotoğrafı görülen iki katlı bölümün üst katı yapının mescididir¹⁰⁸⁶. Mescide dışarıdan bir merdivenle ulaşılmaktadır (Şekil 8, Foto. 21).

Günümüzde tamamen yıkılmış olan ve bu yüzden orijinal durumu hakkında fazla bir şey söyleyemediğimiz kapıdan avluya geçilir. Avlunun giriş kanadında mekânlar yer almış,

¹⁰⁸⁵ A. Çaycı avlu kısmının yapıya sonradan ilave edilmiş olduğunu ileri sürmektedir. Bk. Ahmet Çaycı Elikesik Han ve Zaviyesi, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. XII, S.12, İzmir, 2003, s.65

¹⁰⁸⁶ İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Konya 1964, s.1023; Erdmann, *Das Anatolische*, s.31, abb. 5.

doğu kanadı boydan boya beşik tonozla örtülü bir mekân, batı kanadı ise revak şeklinde düzenlenmiştir (Foto. 22). Fakat bu bölümler de yapının diğer kısımları gibi büyük ölçüde tahrip olmuştur.

Kapalı kısma geçit veren kapı avlu girişinin aksine öne doğru taşırılmış ve tonozlu kavsaraya sahiptir. Kapalı kısım giriş yönünde üç sahnalı olarak düzenlenmiş, beşik tonozla örtülü olan sahnılardan ortadaki daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Mekân duvarlarda yer alan mazgal pencerelerle aydınlatılmıştır (Foto. 23).

Han günümüzde oldukça harap durumdadır. Özellikle avlu kısmı büyük ölçüde yıkılmıştır. Hanın eski resimlerinde girişin hemen solunda fevkani olarak yapılmış olan mescidi görülmektedir. Söz konusu mescidin 3.50x3.20 m. ölçülerinde olduğu da verilen bilgiler arasındadır¹⁰⁸⁷. Mescidin duvarlarında devşirme antik malzeme kullanılmıştır. Doğu cepheye açılan bir adet penceresinden bahsedilen mescidin mihrabının da oldukça zarif olduğu yine verilen bilgiler arasındadır¹⁰⁸⁸.

İ. H. Konyalı hanın kuzeyinde bir çeşmesinin bulunduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda çeşmenin bir de fotoğrafını yayınlamıştır. 1944 yılında çekilen bu fotoğraftaki çeşmenin sekiz satırlık bir kitabesinin bulunduğundan bahseden Konyalı, 1813 M. tarihli bu kitabenin tamir kitabesi olduğunu da belirtir¹⁰⁸⁹.

Günümüzde tamamen kaderine terk edilen kervansaray, yıllardır içinde bulunduğu baraj gölünün suları ile mücadele etmektedir (Foto 24).

Yapının inşa tarihi ile ilgili olarak herhangi bir kitabe veya belge bulunmamakla birlikte, araştırmacılar tarafından eserin banisi olarak Selçuklu döneminin ünlü devlet adamlarından biri olan ve günümüze bir vakfiyesi ulaşan Şemseddin Altunapa gösterilmekte ve vakfiyede geçen hanın Altunapa olması gerektiğinden yola çıkılarak yapım tarihi olarak da 1201-1202 M. yılı önerilmektedir.

2. Kuruçeşme Hanı

Konya-Beyşehir yolunun 34. km'sinde bulunan Kuruçeşme Hanı çevredeki kervansaraylar arasında en fazla tahrip olan yapılardan biridir (Foto. 25). Beden duvarlarının kaplama taşları sökülmüş, tonozları göçmüş, iç kısım adeta üst örtü ve beden duvarlarının yıkıntıları sonucu tanınamaz hale gelmiştir. Son senelerde yapıda kazı ve restorasyon gerçekleştirilmiştir (Foto. 26).

Avlu ve Kapalı kısmı eş genişlikte olan yapıya giriş doğudaki dar cepheden sağlanmıştır. Giriş Altunapa Hanı gibi dışarıya taşmayan bir şekilde yapılmıştır. Bugün büyük ölçüde ortadan kalkmış halde olan kapıdan bir medhale, oradan da avlu kısmına geçilir. Medhalin iki tarafında birer mekân bulunur. Güneydeki mekânın, güney duvarındaki mihrap nişinden burasının mescit olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Mescidin üzeri kuzey-güney, diğer mekânın üzeri ise doğu-batı yönünde beşik tonoz ile örtülmüştür. Her iki mekânın girişleri karşılıklı biçimde avluya yakın bir bölümde medhale açılır. Hem bu mekânlar hem de avlunun doğu ve batı kanatları büyük ölçüde tahrip olmuştur. Mekânlar mazgal pencerelerle aydınlatılmıştır.

Avlu büyük ölçüde tahrip olmakla birlikte, günümüze ulaşabilen bazı izler bu bölümün

¹⁰⁸⁷ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri*, s.1023.

¹⁰⁸⁸ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri*, s.1024

¹⁰⁸⁹ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri*, s.1026.

plan sistemini ortaya koyacak niteliktedir. Buna göre avlu bölümünün planını şu şekilde özetlemek mümkün görünmektedir: Medhalden boyuna dikdörtgen olarak tasarlanmış avluya geçilir. Avlunun kuzey tarafında kalan bölüm güney kısma göre daha sağlamdır. Burada yaklaşık kare kesitli dört ayak birbirlerine kemerlerle bağlanmış, her bir birimin üzeri avlu yönünde beşik tonozla örtülmüştür. Kazı öncesinde tamamen dolgu altında kalan güney kanadın da kazı sonrasında kuzey kanat gibi düzenlendiği anlaşılmıştır (Şekil 9, Foto. 27).

Kapalı kısmın taç kapısı ana girişe göre daha anıtsal karakter taşır. Cepheden öne taşınan tonozlu kavsaraya sahip girişin alınlığında sekiz satırlık kitabesi bulunmaktadır. Kapalı kısım karşılıklı beşer ayağın birbirine kemerlerle bağlanmasıyla oluşan iki destek sistemi ile üç sahına bölünmüştür. Karşılıklı ayaklar hem birbirlerine hem de uzun beden duvarlarına kemerlerle bağlanmıştır. Orta sahnin takviye kemerleri, ayaklarda bulunan devşirme yassı sütunlara oturtulmuştur. Bu bölümde orta sahnin tonozu tamamen, güneydeki sahnin tonozu ise kısmen çökmüştür.

Yukarıda belirtildiği gibi yapının inşa kitabesi kapalı kısmın girişinin alınlığında bulunur. Kitabe de, yapının diğer kısımları gibi büyük ölçüde tahrip olmakla birlikte, eserin 1207 M. tarihinde I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Yapıda tamamen taş kullanılmış olmakla birlikte, devşirme antik malzemeden de büyük oranda istifade edilmiştir. K. Erdmann yapının Beyşehir yönünde ve 1 km uzağında¹⁰⁹⁰, İ. Hakki Konyalı ise yapının biraz aşağısında, dere

içerisinde¹⁰⁹¹ bir çeşmenin olduğundan bahsetmektedir.

3. Kızılören Hanı

Konya-Beyşehir yolunun 42. km'sinde bulunan yapı güzergâhındaki mevcut son kervansaraydır. Kara yolunun hemen solunda yer alan yapı, yine kapalı ve açık kısmı bir arada bulunduran plan şemasına göre inşa edilmiştir. Güzergâhtaki diğer iki hanın aksine Kızılören Hanı'nın avlusu kapalı kısımdan daha geniş tutulmuştur. Yine oldukça kütleli bir görünüme sahip olan yapıda yan cepheler ile giriş cephesinin köşelerinde bulunan payandalar, bu görünümü hafifleten elemanlar olarak görülür. Yapı büyük ölçüde yonu taş ile inşa edilmiştir (Şekil 10, Foto. 28).

Girişi batı cephede bulunan kervansarayın bu cephe düzenlemesi ilginçtir. Cephenin ortasına alınan ve iki katlı olarak programlanan bölüm bütünüyle cepheden dışarıya taşınmış, bu görünümüyle diğer Selçuklu kervansaraylarına göre farklı bir karakter kazanmıştır. Altta ve üstte üç bölüme ayrılan çıkıntının alt kat düzenlemesinde ortada giriş eyvanı oluşmuş, bunun solundaki bölüm baldaken tarzında yapılarak buraya su sistemi yerleştirilmiştir. Sağdaki diğer mekân ise girişi avluya açılan bağımsız bölüm haline getirilmiştir.

Bu bölümün üst katına, girişin avlu cephesinden sağlı sollu birer merdivenle çıkılmaktadır. Her ikisi de günümüzde büyük ölçüde tahrip olan merdivenlerden kuzeydeki bağımsız olarak planlanan mescide, diğeri ise iç içe iki oda şeklinde düzenlenen bölüme geçit verir (Foto. 29). Mütevazı ölçülerdeki mescidin süs-

¹⁰⁹⁰ Erdmann, *Das Anatolische*, s.35.

¹⁰⁹¹ Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri*, s.1041.

lü mihrabı ne yazık ki son senelerde defneciler tarafından tahrip edilmiştir (Foto. 30). Avlunun kuzey ve güney kanatları ise diğer kervansaraylardan farklı olarak, eyvanlardan oluşan bir uygulamaya sahiptir.

Kapalı kısmın taç kapısı öne doğru taşınmış olmakla birlikte oldukça sadedir. Taç kapıdaki, 1980'li yılların ortalarına kadar yerinde olan dört satırlık kitabe günümüzde mevcut değildir. Daha önce birkaç araştırmacı tarafından yayınlanan kitabeye göre eser 1206 M. yılında I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci saltanat yılında Emir Şah adıyla bilinen Emir Kandemir tarafından yaptırılmıştır. İ. Hakkı Konyalı yapıyı bu sebeple Kandemir Hanı olarak tanımlamıştır¹⁰⁹².

Kapalı kısım giriş yönünde üç sahına bölünmüştür. Burada da orta sahnın diğerlerine göre daha geniş ve yüksek tutulmuş olup, orta sahnın üst örtüsü tamamen çökmüştür. Kapalı kısım ile avlunun birleştiği köşelerde yer alan ve girişleri avluya açılan dikdörtgen formlu birer mekân bulunmaktadır.

Hemen her noktasında kesme taşta yer verilen yapıdaki işçilik Konya çevresindeki birçok kervansaraya göre daha itinalıdır. Yine birçok tarihi eser gibi günden güne tahrip olan yapıda son senelerde restorasyon gerçekleştirilmiştir (Foto 31).

Hanın yaklaşık 400 m. güneydoğusunda küçük ölçekte ve her biri beşik tonozla örtülü iki sahnalı olarak inşa edilen yapı hakkında birçok araştırma yapılmış olmakla birlikte, bu eserin fonksiyonu konusundaki tartışmalar sürmek-

tedir¹⁰⁹³. Güney duvarındaki mihrap nişinden yapının en azından bir süre mescit olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu yapı da yine düzgün yonu taşlarla inşa edilmiştir.

KONYA-BEYŞEHİR-DEREBUCAK GÜZERGÂHI

Kızılören Hanı'ndan sonraki menzil olan Yunuslar Hanı'na kadar aynı yolu takip eden güzergâh Yunuslar'dan ayrılarak Beyşehir üzerinden Yenice Çiftlik Hanı'na ulaşır. Buradan Derebucak üzerinden Antalya-Alanya'ya bağlanır

1. Yenice Çiftlik Hanı

Seydişehir-Beyşehir yolunun yaklaşık 20. km'sinde yolun 5 km solunda kalan ve Yenice Çiftliği denen yerde Selçuklu dönemine ait bir kervansaray tespit ettik. Doğu-batı doğrultusunda uzanan ve açık ve kapalı kısımdan oluşan kervansarayda, avlu kapalı kısma göre geniş tutulmuştur. Yapının beden duvarları 1-1.5 m yüksekliğe kadar korunabilmiştir. Avlusu dışarıya 21.30x16.70 kapalı kısım ise 18.55x14.75 m ölçülerindedir. Duvarlar büyük blok taşlar ve devşirme antik malzeme kaplıdır. İç kısmı ile ilgili herhangi bir veri günümüze kadar gelememiştir (Şekil 11, Foto. 32).

2. Derebucak Tol Hanı

Derebucak-Beyşehir yolunun 3. km'sinde bulunan yapı günümüzde oldukça harap du-

¹⁰⁹² . Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleri*, s.1035.

¹⁰⁹³ . Geniş bilgi için Bkz. R.Hüseyin Ünal, "Kızılören Hanı Yakınındaki Yapının İşlevi", *E.Ü.Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, VI, İzmir 1992, s.129-136; A.Tükel Yavuz, "Mel-leç'teki Han ve İki Sahnalı Anadolu Selçuklu Dönemi Hanları", VI.Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (16-17 Mayıs 1996), Konya 1997, s.7-34

rumdadır. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan yapıda mevcut izlere göre kaba yonu ve moloz taşın kullanıldığı ve yine duvar örgüsünde harca da yer verildiği görülür. Dar cephesinde ayrı bir kapı ile girilen mescidi bulunmaktadır (Şekil 12, Foto. 33).

Yapı plan şeması yönünden Anadolu Selçuklu döneminde inşa edilen ve sadece kapalı kısımdan oluşan şemanın en iyi örneklerinden olan Şarapsa ve Ortapayam Hanları ile benzerlik içerisindedir. Derebucak'da bulunan bir kitabe parçasının hana ait olduğu üzerinde durulmuş ve buna bağlı olarak yapı XIII. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmiştir¹⁰⁹⁴. Eser O. Kunduracı tarafından Kubadabad-Alanya güzergâhının bir yapısı olarak tanımlanmakla birlikte, Tol Han ile Kubadabad arasında başka bir kervansaray tespit edilememiştir.

3. Ortapayam Hanı

Derebucak-Antalya-Alanya kervan yolu üzerinde bulunan ve doğu-batı doğrultusunda enine dikdörtgen planlı olarak inşa edilen yapı, Derebucak Tol Han gibi sadece kapalı kısımdan oluşmaktadır. Yine girişin bulunduğu güney cephe Tol Han ve Şarapsa Han'da olduğu gibi yoğun şekilde payandalarla desteklenmiştir. Üzeri boydan boya tek bir beşik tonoz ile örtülü olan yapının duvarları yonu taş kaplamalıdır (Şekil 13, Foto. 34). İnşa tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi olmamakla birlikte Şarapsa Han ve Derebucak Tol Hanı ile büyük benzerlik içerisinde olması sebebiyle 13. Yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olmalıdır.

KONYA-ERENKAYA-DEREBUCAK GÜZERGÂHI

1. Yıkık Han (Erenkaya)

Konya-Seydişehir Karayolu üzerinde, Erenkaya Mahallesi'ni 3 km geçtikten sonra, yolun solunda ve bir vadi içerisinde bulunmaktadır. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde inşa edilen yapının günümüze kadar yol tarafında bulunan ve yaklaşık 3.50 m. yüksekliğinde olan güneydoğu duvarı büyük ölçüde sağlam kalabilmiş, diğer kısımları ise tamamen yıkılmıştır (Şekil 14, Foto. 35). Yalnız duvarların temel izleri büyük ölçüde izlenebilmektedir. Bugünkü mevcut duvar moloz taş örgülü olup harçlıdır. Yalnız duvarın bazı bölümlerinde kesme taşın bulunması ve duvarda ayrıca mevcut taşların devamı niteliğinde izlere rastlanması, duvarın kesme taş ile kaplı olduğunu göstermektedir. Mevcut kesme taşlardan bazılarının devşirme malzeme olduğu görülmektedir. Yapının iç kısmı tamamen dolu olup, mevcut duvarın iç yüzeyinde kemer ve konsol izleri de bulunmamaktadır. Yalnız zeminde ve duvarda görülen bazı izler eserin iki bölümlü olduğunu gösterir. Her iki bölümün duvarında birer adet boşluk söz konusudur ve bunların giriş olabileceğini düşündürmektedir. Fakat kervansaraylarda dışarıya açılan iki girişin olamayacağı dikkate alındığında, bu açıklıklardan en azında birinin giriş olamayacağı anlaşılmaktadır. Bu nedenle yapının ana girişi ile ilgili olarak mevcut duruma göre bir şey söylemek zordur.

Yapının tarihini yansıtabilecek herhangi bir yazılı belge mevcut değildir. Kervansaray yakınındaki bir çeşme üzerinde Arapça kitabe bulunmaktadır. Kitabede kesin tarih olmamakla birlikte I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanını ver-

¹⁰⁹⁴ . Osman Kunduracı, "Kubadabad-Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Araştırmalar-I", *I.Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, Bildiriler I, Konya, 2001, s.54.

mektedir. Çevrede herhangi bir yerleşim yerinin bulunmaması, kitabenin kervansaraya ait olabileceğini göstermektedir.

I. Gıyâseddin Keyhüsrev 1192-1196 ve 1205-1211 tarihleri olmak üzere iki defa tahta geçmiştir. Yapının I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in birinci saltanat döneminde mi, yoksa ikinci saltanat döneminde mi yapıldığını kesin olarak ifade etmek zordur. Yalnız Konya çevresindeki kervansaraylara baktığımızda yapının Keyhüsrev'in 2. Saltanat döneminde, 1205-1211 yılları arasında inşa edildiğini söyleyebiliriz.

KONYA-HATUN SARAY-SEYDİŞEHİR GÜZERGÂHI

1. Belbaşı Hanı

Bugünkü Akören-Akkise kara yolunun 21. km'sinde, Belbaşı denilen mevkiye bulunan ve bu sebeple de Belbaşı Hanı olarak adlandırığımız eser¹⁰⁹⁵ 35.90x15.65 m. ölçülerinde dikdörtgen bir alan üzerine inşa edilmiştir. Doğu-batı istikametindeki han günümüzde oldukça haraptır. Üst örtüsü tamamen çökmüş, beden duvarlarının ise ancak bazı bölümleri tam olarak izlenebilmektedir. Han kapalı ve açık kısmı bir arada bulunduran plan şemasına göre inşa edilmiş, kapalı kısım ile avlu eş genişlikte düzenlenmiştir (Şekil 15, Foto. 36).

Yapının beden duvarları kireç harçlı moloz taş ile örülmüş ve üzeri kesme taşla kaplanmıştır. Kaplamalar temele yakın yerde kısmen izlenebilmekte, diğer kısımlarda ise tamamen sökülmüş durumdadır.

Yapının duvarlarının bir bölümünün yıkılması ve üst örtünün tamamen çökmüş olması, buna bağlı olarak da iç kısmın tamamen dolması sebebiyle plan şemasını tespit etmek oldukça zordur. Yalnız bazı izler avlunun planını ortaya koymada yardımcı olmaktadır. Avluda en ilgi çekici bölüm güneybatı köşedeki fevkani şekilde düzenlenen mescittir. Beşik tonozlu mekân üzerinde yer alan mescidin doğu duvarı sağlam olarak günümüze kadar ulaşabilmiş, kuzey ve güney duvarlarının bir bölümü ayakta kalmıştır. Batı duvarı ise tamamen yıkılmıştır. Mescidin kireç harçlı moloz taş örgülü duvarları kaba yonu taş ile kaplanmıştır. Kalıntılardan mescidin üzerinin kuzey-güney yönünde beşik tonozla örtülü olduğu görülür.

Kapalı kısımda da üst örtünün tamamen çökmesine bağlı olarak iç kısım dolduğu için, burada her hangi bir mimari detay izlemek mümkün değildir. Yalnız güney duvarın dış yüzünde biri avlu ile birleşme noktasında, diğeri de yaklaşık kapalı kısmın ortasında olmak üzere üçgen şekilli iki payanda bulunur.

Belbaşı Hanı'nı, yöredeki 13.yüzyıl başlarına tarihlenen yukarıdaki örneklerle, özellikle plan şeması açısından benzerlik göstermesi, güzergâh üzerinde 1215 tarihli Seyfeddin Ferruh (Kavaklı) Kervansarayı'nın bulunması ve inşai özelliklerini göz önüne alarak 13.yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenmek mümkün görünmektedir.

SONUÇ

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçtiği ilk yıllardan bu yana önemli bir bölge konumunda olan Konya ve çevresinde, söz konusu dönemlerden itibaren yeni yerleşmeler oluşmuştur. Yöredeki ilk önemli yerleşmelerden en fazla tanınanlar Boncukluhöyük, Çatalhöyük ve

¹⁰⁹⁵ Ali Baş, "Konya-Hatunsaray-Seydişehir, s.148.

Karahöyük'tür. Daha sonraki dönemlerde de bu çevre önemli medeniyetlere hizmet vermiş, 11.yüzyılın sonlarına doğru son sahibi olan Türklerin eline geçmiş ve Konya Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Türkiye Selçuklularına yıkılıncaya kadar başkentlik yapmıştır. Şehir bu önemini Karamanoğulları ve Osmanlılar zamanında da korumuştur.

Tarihin her döneminde ilgi duyulan bir bölge olma özelliğini koruyan Konya çevresinde, bu dönemlere ait önemli kültür verileri bulunmaktadır. Bu durumu konumuz açısından değerlendirilecek olursak, böylesine önemli bir merkez konumunda olan bölge, yine her dönemde ticari açıdan insanların büyük ilgisini çekmiş olmalıdır. Elbette ticaret deyince de akla hemen ulaşım ve konaklama gelmektedir. Teknolojik imkânların henüz tam olarak yaygınlaşmadığı 20.yüzyıl başlarına kadar, diğer yörelerde olduğu gibi, bu bölgede de ulaşım kervanlarla sağlanmıştır.

Türklerin yöreyi ele geçirmeleri ve mutlak bir hakimiyet sağlamalarıyla birlikte, tarihin hemen her döneminde insanoğlunun vazgeçemediği uğraşlardan biri olan ticarete Türkiye Selçukluları zamanında büyük önem verildiği, Konya'nın başkent olması sebebiyle de ticaretin ağırlık noktasının bu şehir olduğu, çevredeki kervan yolları ve bu yollar üzerinde bulunan kervansaraylardan anlaşılmaktadır. Şehir adeta hemen her yöne ulaşım ağı ile bağlanmıştır.

Konya çevresindeki kervansarayları avlu esaslı tipolojiye göre iki ana grupta ele alabiliriz. Bunlardan birincisi "*sadece kapalı kısımdan oluşan kervansaraylar*", ikincisi ise "*avlu ve kapalı kısmı bir arada bulunduran kervansaraylar*"dır. Avlu ve kapalı kısmı bir arada bulunduran kervansaraylar genel olarak

"*avlu ve kapalı kısmı eş genişlikte olanlar*" ile "*avlusu kapalı kısımdan geniş olan kervansaraylar*" olarak iki alt gruba ayrılmaktadır. İncelediğimiz örneklerden Derebucak Tol Han ile Ortapayam Hanı birinci gruba dahil eserlerdir. Dokuzun, Hacı Hafız, Altunapa, Kuruçeşme, Yıkık ve Belbaşı hanları avlu ve kapalı kısmı eş genişlikte olanlar; Horozlu, Zazadin, Obruk, Kızılören ve Yenice Çiftlik hanları ise avlusu kapalı kısımdan geniş olan gruba ait örneklerdir. İkinci grup eserlerde kapalı kısım Horozlu, Zazadin, Obruk ve Hacı Hafız hanlarında klasik şema özelliğinde boyuna düzenlenmiş bir orta sahnın ile buna dik olarak bağlanan yan sahnınlardan oluşurken, diğer örneklerimizde boyuna düzenlenmiş üç sahnın sistemi uygulanmıştır. Yine Horozlu, Zazadin, Obruk ve Hacı Hafız hanlarında seki sistemi orta sahnın etrafındaki birimlerde görülürken, boyuna üç sahnınlı örneklerimizde ise seki orta sahnında yer almıştır. Aydınlatma mazgal pencerelerle sağlanmıştır.

Avlu düzenlemeleri de örneklerimizin hemen hepsinde farklı uygulama gösterir. Kuruçeşme, Dokuzun ve Horozlu hanlarında avlunun uzun kanatlarında revak, Altunapa Hanı'nda ise bir kanatta revak uygulanmışken diğer kanadın beşik tonozla örtülü bir mekân olduğu görülür. Kızılören Hanı'nda her iki kanat eyvan şeklinde, Obruk Hanı'nda ise bir kanat revak diğer kanat eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Hacı Hafız Hanı'nda bir kanatta mekânlara, diğer kanatta ise revak sistemine yer verilmiş, Zazadin Hanı'nda ise revak ve mekân kurgusu düzensiz bir şekilde oluşturulmuştur. Çok harap durumdaki diğer örneklerimizde avlu düzenini kesin olarak tanımlamak mümkün değildir. Ayrıca Obruk ve Kızılören hanlarında giriş bölümü iki katlı olarak düzenlenmiş, Zazadin Hanı'nda ise sadece mescit avlu girişinin üzerine yerleştiril-

miştir. Horozlu Han'da giriş kanadının üzerine çıkan merdivene ait basamak bulunması, yapının giriş bölümünün iki katlı veya en azından mescidinin girişin üzerinde olabileceğini düşündürmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde ise Konya çevresindeki kervansaraylarda avlu etrafında bağımsız mekânların fazla yer almadığı görülmektedir.

Avlu girişleri Horozlu ve Zazadin hanlarında dışarıya taşırılmış, Obruk ve Kızılören hanlarında giriş bölümü eyvan şeklinde düzenlenmiş, diğer örneklerimizde ise girişler dışarıya taşırılmamıştır. Kapalı kısım girişleri ise izlenebilen örneklerde tonozlu kavsaraya sahip taç kapı şeklinde dışarıya taşırılmıştır.

Yöredeki eserlerin tamamı taş ile inşa edilmiş olmakla birlikte, Zazadin ve Horozlu Han'ın üst örtüsünde az da olsa tuğla kullanılmıştı. Duvar örgüsünde çoğunlukla kaba yonu taşlar tercih edilmiş, bazı yapılarda düzgün yonu taşlar ile özellikle bir kısmında daha yoğun olmak üzere hemen tüm yapılarda devşirme antik malzemeye de yer verilmiştir.

Anadolu Selçuklu dönemi yapıları dış görünüşleri açısından taç kapı dışında süslemeye fazla yer verilmeyen eserlerdir. Taç kapılardaki süslemeler de bazı yapılarda yoğun, bazılarında ise daha sade olmak üzere uygulanmıştır. İncelediğimiz eserler arasında süsleme açısından Zazadin Hanı ön plana geçmektedir. Avluya geçit veren taç kapı, kapalı kısımdakine göre daha yoğun bir süsleme programına sahiptir. Diğer örneklerimizin taç kapılarında süsleme görülmemektedir. Kervansarayların süsleme açısından dikkati çeken bir diğer bölümü ise mescitlerinin özellikle mihraplarıdır. Zazadin, Kızılören ve Obruk hanlarının mescitlerinde az da olsa süsleme bulunur. Ayrıca Horozlu

Han'ın aydınlık feneri kubbesinde tuğla süsleme görülür.

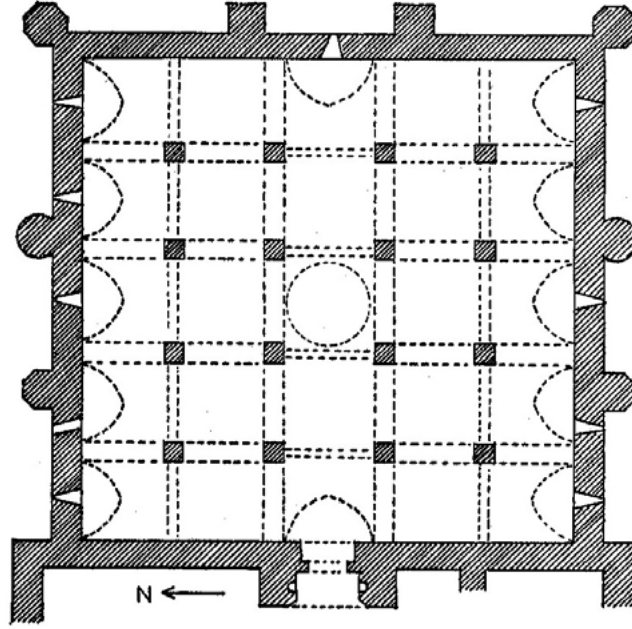
Sonuç olarak; Konya çevresinde Türkiye Selçukluları zamanında inşa edilen çok sayıda kervansaray bulunmaktadır. Tamamen ortadan kalkan eserlerin yanı sıra bir kısmı büyük ölçüde tahribata uğramış, bazıları ise biraz daha sağlam olarak günümüze gelebilmiştir. Sağlam örneklerin tamamında restorasyon gerçekleştirilmiştir. Selçuklu döneminin mimari ve süsleme açısından olduğu kadar, sosyal ve ekonomik alandaki gelişmişlik seviyesini en iyi yansıtan eserlerin başında gelen kervansaraylar, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren önemini kaybetmiş, sanayi ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte kervan ulaşımının yerini çeşitli kara taşıtları almıştır. Aynı zamanda büyük ölçekli eserlerin bakımı da zorlaşmış olmalı ki, geç dönemde özellikle daha küçük ölçekli kervansaray yapımına önem verilmiştir. Bu durum ihtişamlı birer eser görünümündeki kervansarayların kısa sürede tahrip olmalarını sağlayan en büyük faktör olmuştur. Buna bağlı olarak da insanlar tarafından hazır taş ocağı olarak kullanılmışlar, ilgisizlik ve bakımsızlık sonucunda bugünkü harap görünümü kazanmışlardır. Buna bir de definecilerin bilinçli veya bilinçsizce yaptıkları tahribatlar da eklenince, eserlerin harap olması daha da hız kazanmıştır.

KAYNAKÇA

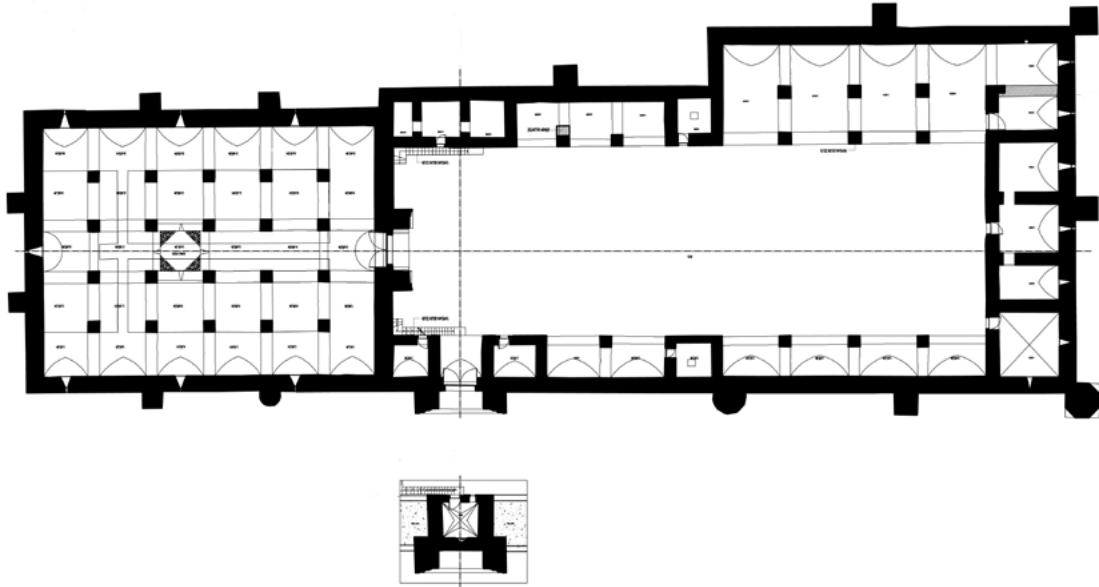
- BAŞ, A., "Konya Hatunsaray Seydişehir Kervanyolu Üzerine Düşünceler", *V. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, 25-26 Nisan 1995, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, 1995, ss. 141-167.
- BAŞ, A., Anadolu Selçuklu Dönemi Konya Kervansarayları", *Sanatsal Mozaik*, (Temmuz-Ağustos 1998), S.33, s.60-69.

- BAŞ, A., “Bilinmeyen Bir Selçuklu Kervansarayı Yıkık Han”, I. *Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, Selçuk Üniversitesi Yay., C. I, Konya, 2001, ss. 93-99, Şek. ve Foto. 537-544.
- BAŞ, A., Yeni Bilgiler Işığında Zazadin Hanının Değerlendirilmesi. I. *Uluslar Arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildirileri*, Selçuk Üniversitesi Yay., C. I, Konya, 2001, ss. 101-109, Şek. ve Foto. 545-556.
- BAŞ, A., “Konya-Beyşehir-Derebucak Kervanyolu”. *Konya Kitabı. X, Rüşhan Arık-M.Olus Arık’a Armağan*, Ed. Haşim Karpuz, Osman Eravşar, Konya Ticaret Odası Yay., Konya, 2007, ss. 129-142.
- BAŞ, A., “Obruk Hanı”, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Editör: Hakkı Acun, Ankara, 2007, s. 348-357.
- BAŞ, A., “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya’nın Ticaret Yapıları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sanat Tarihi Araştırmaları, Prof. Dr. Haşim Karpuz’a Armağan*, (Ed. M. Denктаş-O. Eravşar), Konya, 2007, s.71-78.
- BAŞ, A., “Konya Akşehir Kervan Yolunda Az Tanınan Bir Selçuklu Kervansarayı: Hacı Hafız Hanı”. XII. *Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 15-17 Ekim 2008, Ed. A.Osman Uysal, Alptekin Yavaş, Mesud Dünder, Oğuz Koçyiğit, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yay., Çanakkale, 2010, ss. 30-40.
- BAŞ, A., “Kuruçeşme Hanı Temizlik ve Restorasyon Çalışması”, *Uluslararası XIX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 21-24 Ekim 2015, Ed. Ceren Ünal, Cengiz Gürbıyık, TTK Yay., C. I, Ankara, 2019, ss. 125-147.
- ÇAYCI, A., Elikesik Han ve Zaviyesi, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. XII, S.12, İzmir, 2003, s.65.
- DURAN, R.- BAŞ, A.- ÖZCAN, R., “Tarihi Köprüler Aracılığıyla Konya’nın Tarihi Ulaşım Ağı Üzerine Değerlendirmeler”. XVI. *Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Eskişehir, 2012, ss. 297-308.
- ERDEMİR, Y., “Payitaht Konya’da Bir Konaklama ve Ticaret Yapısı: Horozlu Han”, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi* S.6, Konya, 2018, s. 123-146 .
- ERDMANN, K., *Das Anatolische Karavansaray des 13.Jahrhunderts, I-II*, Istanbuler Forschungen, Berlin, 1961.
- ERDMANN, K,-H., *Das Anatolische Karavansaray des 13.Jahrhunderts,II-III*, Istanbuler Forschungen, Berlin, 1976.
- KONYALI, İ.H., *Abideleri ve Kitabeleriyle Konya Tarihi*, Yeni Kitabevi, Konya, 1964.
- KUNDURACI, O., “Kubadabad-Alanya Arasındaki Selçuklu Kervanyolu Üzerine Yeni Araştırmalar-I”, I. *Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi*, C. II, Konya, s.53-59.
- ÜNAL, R. H., “Kızılören Hanı Yakınındaki Yapının İşlevi”, *E. Ü. Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, VI, İzmir 1992, s.129-136.
- YAVUZ, A.T., , *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansaraylarının Tipolojisi, IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, 25-26 Nisan 1994, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, 1995, ss. 183-198.

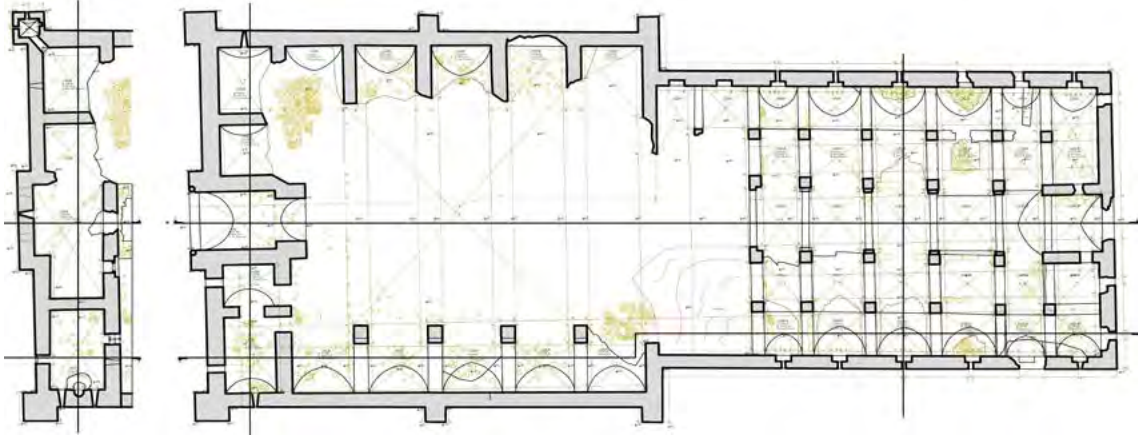
ŞEKİLLER

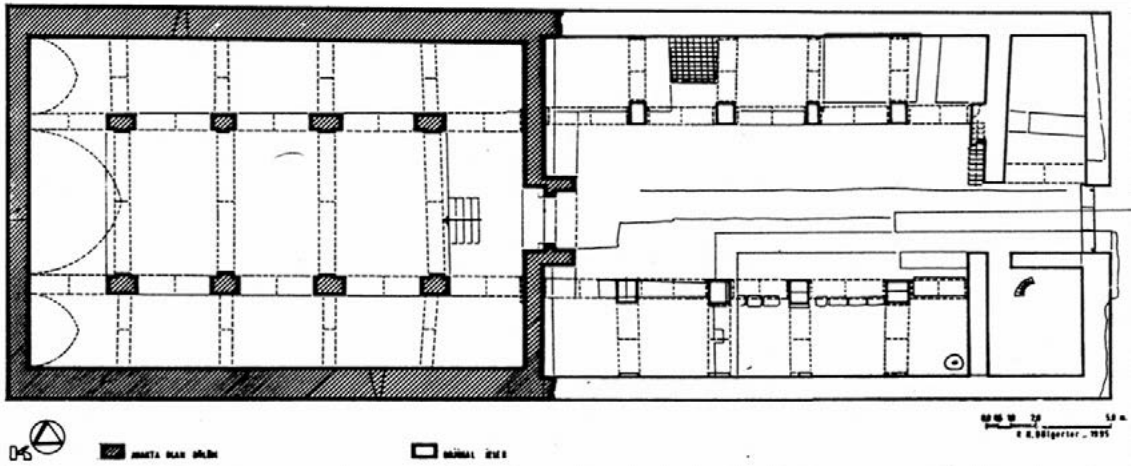
Şekil 1. Horozlu Han (K. Erdmann).

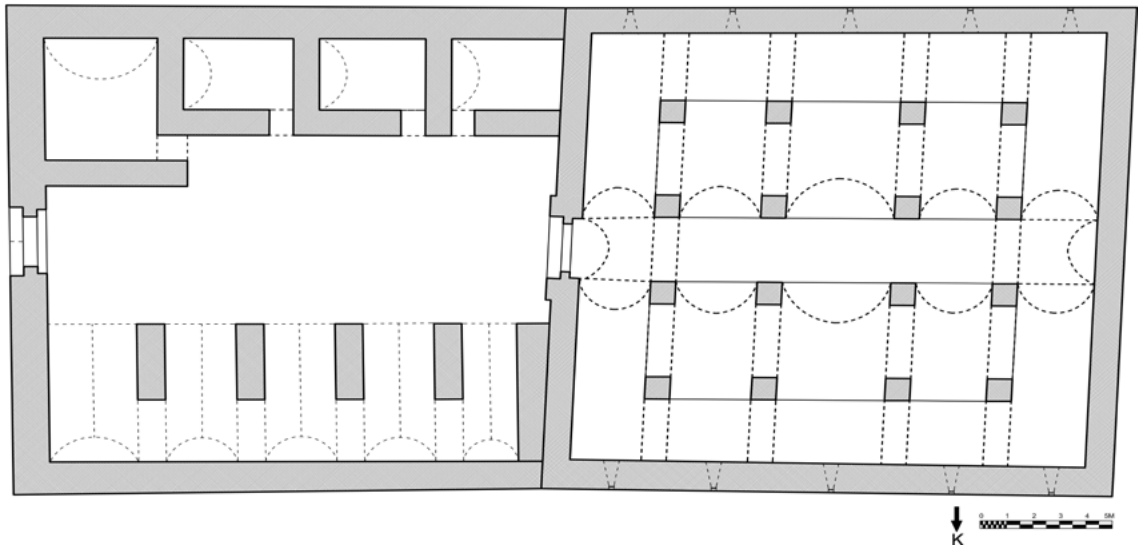
Şekil 2. Zazadin Hanı. Restitüsyon (A Proje).

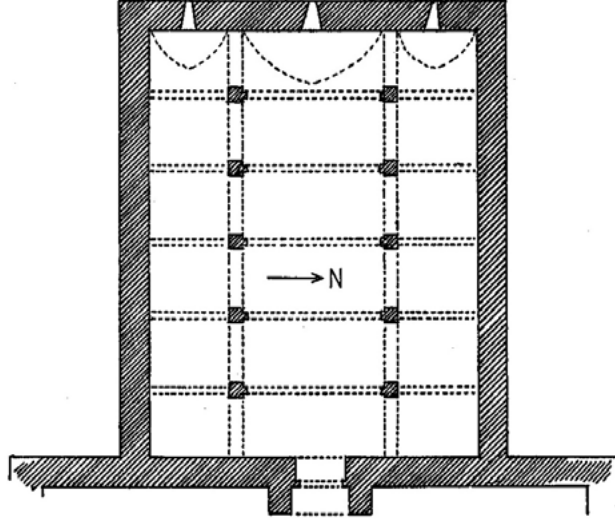
Şekil 3. Obruk Hanı. (A Proje).

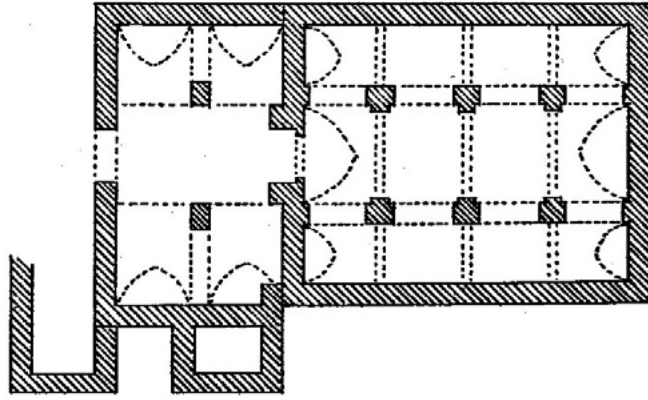
Şekil 4. Dokuzun Hanı (H. Karpuz).

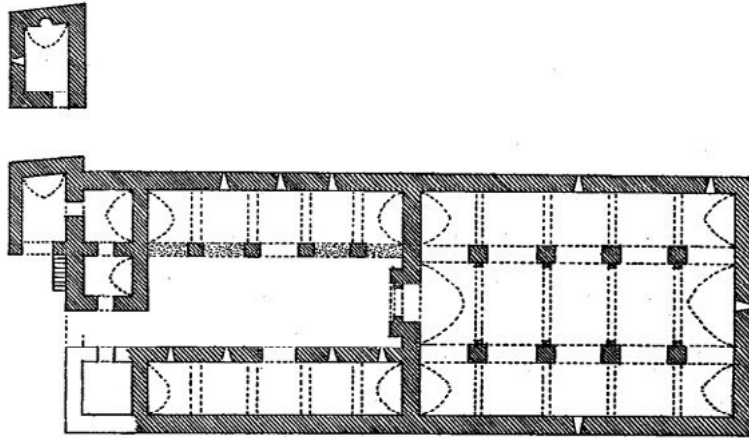
Şekil 5. Hacı Hafız Hanı (A Proje)

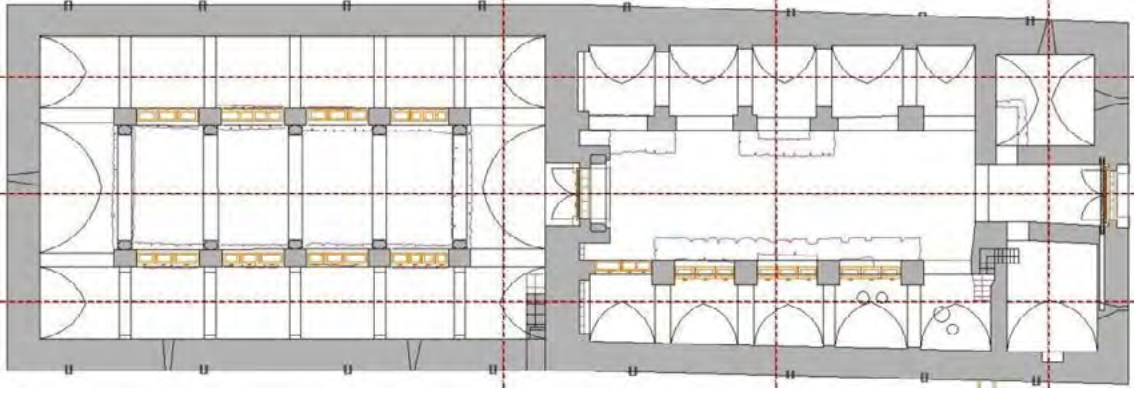
Şekil 6. Kadın Hanı (K. Erdmann).

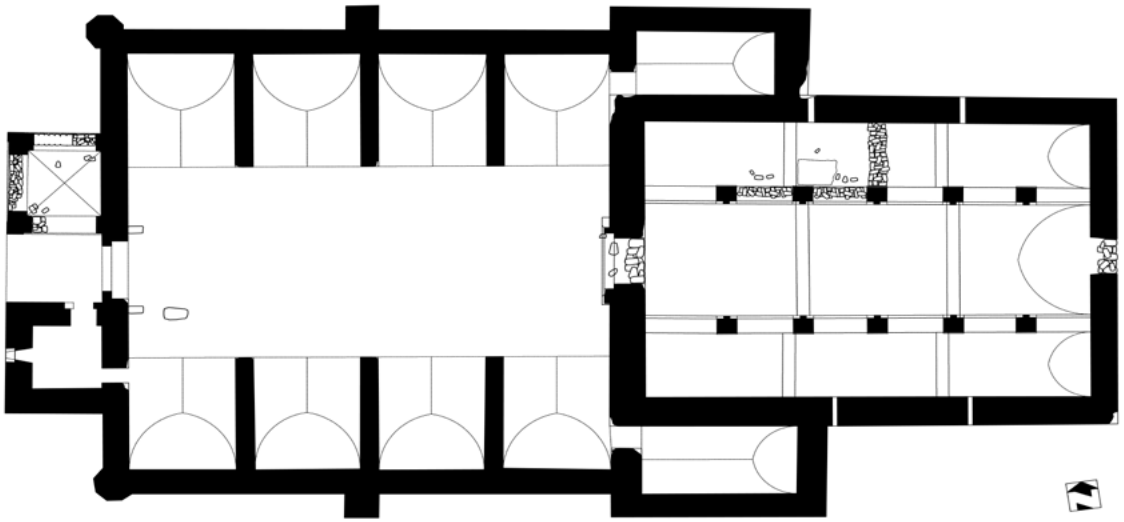
Şekil 7. Eli Kesik Hanı (K. Erdmann).

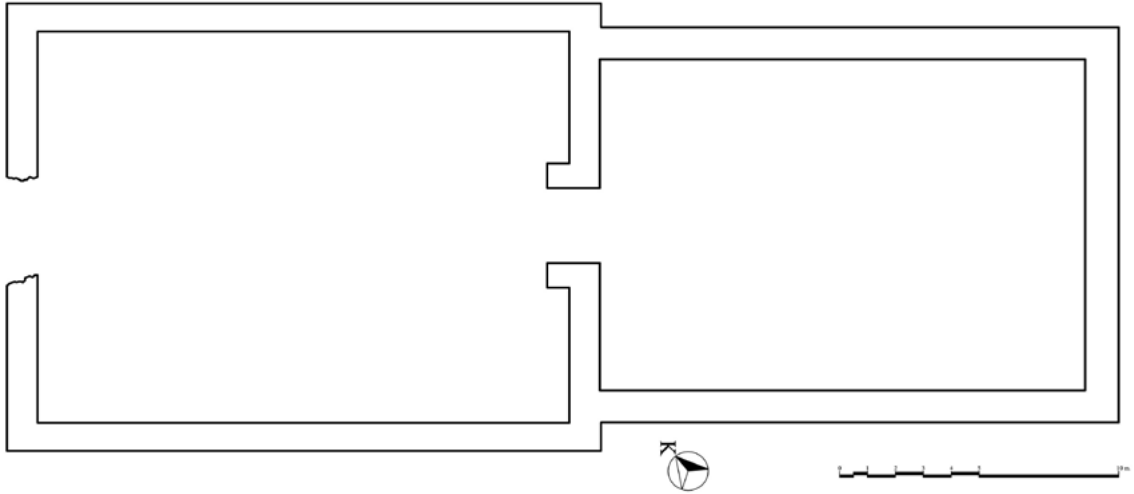
Şekil 8. Altunapa Hanı (K. Erdmann)

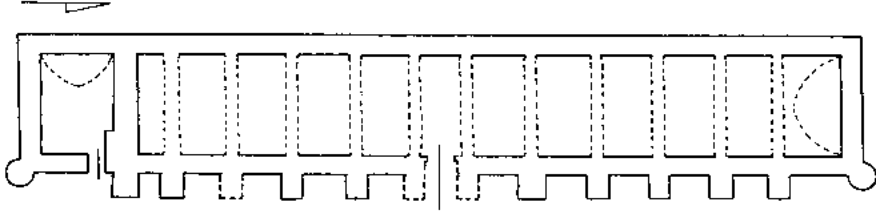
Şekil 9. Kuruçeşme Hanı (Anı Anıtsal).

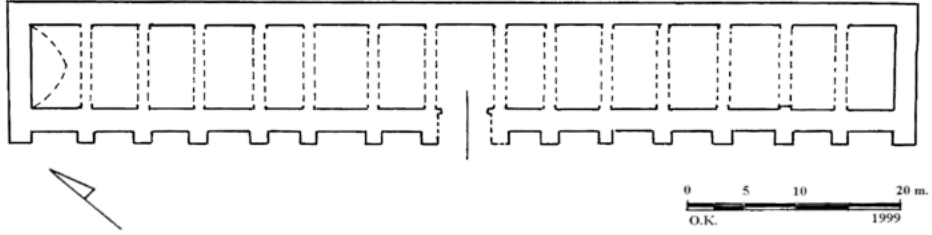
Şekil 10. Kızılören Hanı (A. Kocadağistan).

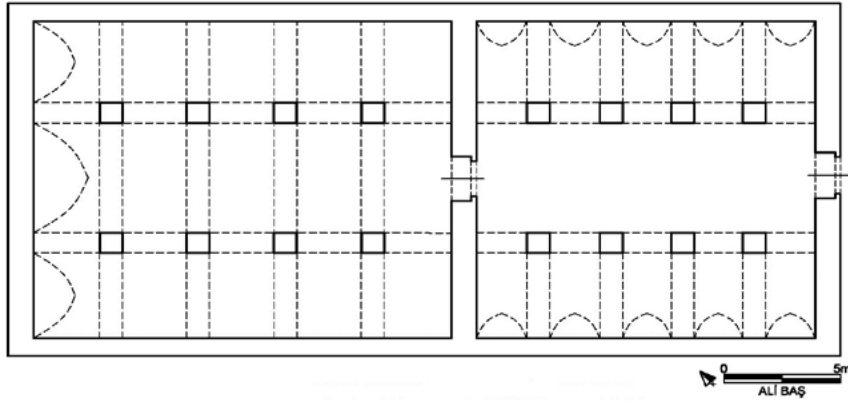
Şekil 11. Yenice Çiftlik Hanı

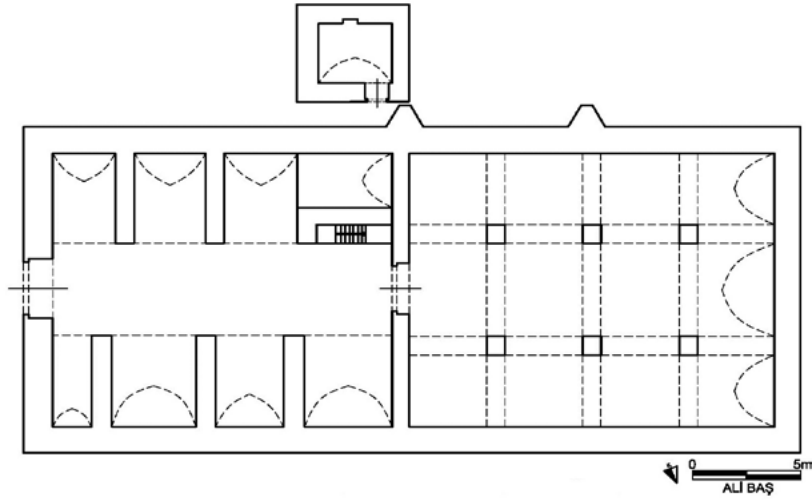
Şekil 12. Tol Han (O. Kunduracı).

Şekil 13. Ortapayam Hanı (O. Kunduracı).

Şekil 14. Yıkık Han

Şekil 15. Belbaşı Hanı

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. Horozlu Han. Hava Fotoğrafı (İ. Divarçı).

Fotoğraf 2. Horozlu Han. Avlu.

Fotoğraf 3. Horozlu Han. Kapalı Kısım.

Fotoğraf 4. Zazadin Hanı Genel Görünüş. Restorasyon öncesi.

Fotoğraf 5. Zazadin Hanı Genel Görünüş. Restorasyon Sonrası.

Fotoğraf 6. Zazadin Hanı. Avludan Doğuya Bakış

Fotoğraf 7. Zazadin Hanı. Avludan Batıya Bakış

Fotoğraf 8. Zazadin Hanı. Kapalı Kısım Orta Sahın.

Fotoğraf 9. Obruk Hanı. Genel Görünüş. Restorasyon öncesi.

Fotoğraf 10. Obruk Hanı. Hava Fotoğrafı. Restorasyonda son aşama (İ. Divarçı).

Fotoğraf 11. Obruk Hanı. Genel Görünüş. Restorasyon sonrası.

Fotoğraf 12. Obruk Hanı. Avludan Girişe Bakış.

Fotoğraf 13. Obruk Hanı. Kapalı Kısım.

Fotoğraf 14. Dokuzun Hanı (Kent Bilgisi).

Fotoğraf 15. Dokuzun Hanı (Konhaber).

Fotoğraf 16. Hacı Hafız Hanı. Genel Görünüş (İ. Divarçı).

Fotoğraf 17. Kadın Hanı. Genel Görünüş.

Fotoğraf 18. Kadın Hanı. Kapalı Kısım.

Fotoğraf 19. Elikesik Han. Restorasyon Sonrası Hava Fotoğrafı (İ. Divarçı).

Fotoğraf 20. Elikesik Han

Fotoğraf 21. Altunapa Hanı. Genel Görünüş.

Fotoğraf 22. Altunapa Hanı. Avlu (K.Erdmann).

Fotoğraf 23. Altunapa Hanı. Kapalı Kısım

Fotoğraf 24. Altunapa Hanı (i. Divarcı).

Fotoğraf 25. Kuruçesme Hanı. Genel Görünüş.

Fotoğraf 26. Kuruçesme Hanı. Hava Fotoğrafı (İ. Divarçı).

Fotoğraf 27. Kuruçeşme Hanı. Avlu.

Fotoğraf 28. Kızılören Hanı. Genel Görünüş.

Fotoğraf 29. Kızılören Hanı. Avlu.

Fotoğraf 30. Kızılören Hanı. Mihrap.

Fotoğraf 31. Kızılören Hanı Hava Fotoğrafı (Türkiye Kültür Portalı).

Fotoğraf 32. Yenice Çiftlik Hanı.

Fotoğraf 33. Derebucak Tol Han (I. Divarlı).

Fotoğraf 34. Ortapayam Hanı (O. Kunduracı).

Fotoğraf 35. Yıkık Han. Genel Görünüş.

Fotoğraf 36. Belbaşı Hanı. Genel Görünüş.

DİZİN

A

- Abdülaziz Mescidi 36, 176, 177
Abdullah oğlu Muhtesip Eminüddin Hacı Hasan 175
Abdullah oğlu Zeyneddin Beşare Bey 173
Abdülmümin (Megaribe) Mescidi 180, 187
Abdülvahid Çelebi 242, 243
Adana 29, 303
Adilcevaz (Ahlat) 5
Adıyaman 29
Afrika 331
Afyon 52, 231, 251, 275, 281
agora 308
Ahi Murad Hamamı 315
Ahlat 5
Ahlatlı Berti oğlu Hacı Mekki (Mengüm Berti) 157
Ahmedek (Antalya, Pul Ahmet) Kapısı 122
Ahmet Fakih 165, 175, 328, 337, 338, 345
akantus 261
akçe 69, 245, 317
Akıncı (Cemaleddin İshak Bey) Mescidi 171
Aksaray 7, 9, 10, 14, 48, 107, 121, 122, 194, 197, 201, 202, 212, 224, 299, 300, 301, 332, 343, 351, 352, 355
Aksaray Kapısı 121, 122, 301
Aksaray Ulu Camii 194, 197, 201
Ak Sarıç 338
Akşehir 16, 46, 49, 59, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 100, 102, 106, 109, 110, 111, 144, 156, 163, 164, 170, 174, 175, 180, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 300, 303, 309, 323, 327, 344, 350, 351, 356, 357, 358, 366
Akşehir Altunkalem Mescidi 174, 187
Akşehir Ferruh Şah Mescidi 174, 187
Akşehir Hacı Hamza Mescidi 170, 187
Akşehir Hıdırlık Mescidi 183, 187
Akşehir Kalaycı Mescidi 186, 187
Akşehir Kileci Mescidi 170, 187
Akşehir Kızılca Mescit 183, 187
Akşehir Küçük Ayasofya Mescidi 175, 187
Akşehir Sahip Ata Külliye Çeşmesi 327
Akşehir Sarayı 49, 59, 80, 81, 110
Akşehir Sarayı/Saray Altı 49
Akşehir Tahtakale Mescidi 184, 187
Akşehir Ulu Camii 156, 163, 186
Aksinne Mescidi 183, 187, 188
Alâeddin Keykubâd 3, 9, 10, 31, 38, 41, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 59, 64, 65, 68, 73, 76, 79, 81, 83, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 103, 106, 110, 113, 116, 117, 118, 120, 121, 123, 130, 145, 155, 156, 157, 158, 163, 164, 165, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 178, 186, 188, 189, 190, 198, 203, 217, 241, 243, 259, 264, 265, 266, 270, 278, 280, 281, 304, 308, 323, 326, 328, 333
Alâeddin Köşkü 30, 52, 68, 70, 71, 108, 109, 128
Alâeddin Tepesi 12, 30, 51, 52, 53, 58, 63, 65, 66, 67, 69, 70, 77, 78, 79, 108, 114, 116, 125, 127, 129, 130, 132, 197, 217, 230, 235, 239, 299, 308
Alay Han 7
Alcubierre 28
Alevi oğlu Seyyid Muhammed 182
Alevi Sultan (Ulvi Sultan) Mescidi 181, 187
Ali Gav/Mahmudiye Zaviyesi/Medresesi 42
Ali Gav Medresesi/Zaviyesi 235
Ali Gav Zaviyesi 42, 59, 236, 251
Alp Arslan 64, 111, 144, 152, 272, 280
Altun Aba Hanı 358
Altunapa/İplikçi Medresesi 238
Amasya 196
Amphilokhios 3, 10, 11, 12
Amphilokhious Kilisesi 125
Anadolu 4, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 27, 28, 30, 34, 42, 45, 46, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 70, 74, 75, 76, 77, 81, 84, 87,

- 88, 89, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 105,
106, 108, 109, 110, 111, 115, 116, 117,
122, 123, 127, 128, 131, 141, 142, 144,
145, 146, 147, 149, 150, 155, 156, 157,
158, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 172,
175, 179, 180, 183, 185, 186, 188, 189,
190, 191, 193, 194, 196, 197, 199, 200,
201, 202, 203, 213, 214, 215, 216, 217,
218, 222, 226, 229, 231, 233, 245, 249,
250, 251, 253, 254, 255, 256, 257, 258,
259, 261, 267, 269, 272, 273, 274, 275,
278, 279, 280, 281, 282, 301, 302, 303,
304, 305, 306, 308, 309, 310, 313, 314,
318, 319, 323, 324, 326, 339, 343, 344,
345, 349, 350, 354, 358, 361, 362, 365,
366
- Anamas Dağları 49, 90
Ana Sultan Sarnıcı 336, 338
Anber Reis Camii 167, 187
Ani 7, 14, 17, 370
Ankara 3, 4, 7, 9, 13, 14, 15, 29, 31, 33, 34, 35,
36, 37, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 52, 53,
55, 58, 59, 60, 63, 65, 66, 68, 69, 70, 71,
72, 73, 74, 75, 81, 82, 84, 85, 87, 89, 90,
96, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 108,
109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118,
119, 120, 121, 122, 125, 126, 129, 130,
131, 132, 144, 145, 146, 152, 157, 158,
159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167,
169, 170, 171, 172, 173, 176, 177, 178,
179, 182, 184, 185, 187, 188, 189, 190,
191, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200,
201, 202, 203, 204, 214, 215, 216, 217,
218, 223, 230, 231, 236, 238, 239, 240,
241, 242, 244, 245, 250, 251, 254, 255,
256, 257, 258, 259, 260, 261, 264, 266,
275, 278, 279, 280, 281, 302, 303, 304,
305, 307, 309, 316, 317, 318, 324, 326,
327, 328, 330, 332, 339, 343, 344, 345,
350, 351, 366
- Anonim Selçukname 145, 151, 244
Araplar 176
arasta 299, 300
Artemis Tapınağı 29
Aspendos 83
Asya 63, 71, 72, 74, 79, 80, 83, 90, 101, 102,
103, 106, 107, 111, 255, 259, 279, 281,
300, 303, 318
Atabeg Ayaz 31, 264, 265, 266
Atabekiye/Atabey/Ağazâde Medresesi 240
atabey 265
At Pazarı 121, 122, 128, 129, 302
- avlu 9, 16, 19, 20, 31, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 63,
80, 90, 92, 97, 106, 157, 158, 163, 175,
198, 215, 221, 224, 229, 248, 249, 255,
264, 265, 267, 293, 301, 327, 328, 348,
351, 352, 354, 355, 356, 357, 358, 359,
360, 361, 363, 364, 365
- Ay Çeşmesi 180
Aymanas 332
- B**
- Bağdad 216
Bahaeddin Veled 246, 304
Bakırcı Süleyman oğlu Yusuf Bey 168
Bakırcı Yusuf 168
Bakırcı Yusuf Bey Mescidi 168
baldaken 360
bani 7, 9, 10, 289
Başarakavak 333
Basık 47, 217, 220, 353, 357
Basra 196, 215, 303
Bedelci Sarayı 126
bedesten 302
Bedreddin Muslih Medresesi/Sırçalı Medrese
217
Bedreddin Muslih Türbesi 278, 286, 295
Bedreddin Yalman Hanı 302, 305
Belh 215, 216
Bergama 218, 302
Beşare Bey (Ferhuniye) Mescidi 173, 187
Beyhekim Mescidi 178, 187, 190
Bey Pınarı 314
Beyşehir 30, 49, 50, 54, 60, 86, 87, 88, 89, 90, 92,
98, 99, 100, 101, 103, 105, 109, 110, 111,
145, 193, 194, 196, 197, 200, 201, 203,
207, 208, 230, 328, 329, 330, 331, 336,
350, 358, 359, 360, 361, 366
Beyşehir Eşrefoğlu Camii 193, 194, 197, 201,
203, 328
Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey Sebili 331
Beyşehir Gölü 50, 60, 87, 90, 98, 99, 100, 101,
103, 105, 109, 200
Beyşehir Kubad Abad Sarayı 49
Binbirkilise 5, 14
Binbirkilise anıtları 5
Bizans 4, 5, 6, 10, 12, 13, 43, 52, 54, 55, 57, 79,
81, 83, 87, 99, 111, 113, 115, 117, 125,
126, 128, 142, 144, 146, 149, 150, 236,
257, 260, 300, 302, 308, 328, 339, 358
Boncukluhöyük 363
bordür 43, 76, 219, 220, 226, 236, 263, 274, 331
Bozkır 303

Buğday Pazarı 245, 302, 306
Buhara 255, 279
buk'a 253, 254
Bulgur Tekkesi 184, 187, 188, 301
Bulgur Tekkesi Mescidi 184, 187
büngüldek 228
burç 79, 80, 98, 115, 117, 121, 128, 147
buzhane 313, 334, 335

C

Çalıklı 333
çarkifelek 234, 274
Çaşnıgir Kapısı 122
Çatal Çeşme 180
Çatalhöyük 30, 363
Celâleddin Karatay 4, 9, 10, 176, 189, 191, 223, 251
Cemal Ali Dede Mescidi 184, 187
cenazelik 36, 40, 42, 182, 221, 236, 257, 260, 262, 266, 267, 276, 278, 279, 283
cerrahlar 306
çeşme 91, 99, 165, 175, 179, 301, 313, 314, 326, 327, 328, 329, 337, 357, 362
Çeşme Kapısı (Yeni Kapı) 122
Çiftli Buzhane 335, 344
Cihanbeyli 303
çini 8, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 42, 44, 45, 50, 51, 53, 54, 57, 63, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 78, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 149, 151, 155, 157, 161, 163, 164, 166, 169, 174, 176, 177, 178, 179, 181, 198, 217, 218, 221, 222, 225, 226, 228, 229, 230, 233, 234, 236, 237, 243, 249, 258, 259, 267, 269, 270, 271, 273, 275, 276, 277, 278, 293, 308, 329
Cirint 333
çömlekçiler 306

D

darıh 254
darulhuffaz 179
Demre Hatun Hanı 302, 305
dendrokronoloji 50, 51, 74
Derbent 7, 14, 115, 130, 358
Derebucak Tol Hanı 361, 362
derz 262, 274
Develi 316
Develi Hamamı 316
Devler Sarnıcı 333, 336, 344
Devlet Hatun 42, 162, 171, 172

Dicle 72, 216
Divriği 193, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 208, 209
Divriği Ulu Camii 194, 197, 199
Diyarbakır 30, 55, 59, 88
Doğanhisar 303
Dokuzun Hanı 46, 47, 59, 356, 357, 368, 378, 379
Dokuzun Hanı/Dokuzun Derbendi/Emir-i İğdişan/Şadiye Hanı 46
donjon 64
dor 158
Durak Fakih Camii 165, 187

E

Ebu Abdullah Muhammed 314
edip 84, 255, 279, 307
Edirne 91, 106, 182, 191, 202
Eflatun 3, 4, 12, 14, 125, 129
Eflatun Kilisesi 129
Eflatun Mescidi 3, 4, 12, 14, 125
Eğirdir 358
Ehmedek 64
ejder 76, 107, 183
Elikesik Han 358, 366, 381
Emir Bedreddin Müslîh 8
Emir Çoban 103
Emir-i İğdişan Ebubekir oğlu Hacı İbrahim 46
emplekton 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 13
epigrafik 149
Erdemşah (Kale-i Cerp) Mescidi 173, 187
Ereğli Hacı Budak Mescidi 169
Ertaş (Çaşnıgir, Mevlâna İdris) Kapısı 122
Ertaş Kapısı 121
Erzurum 8, 34, 58, 152, 155, 179, 188, 191, 199, 202, 245, 250, 270, 303, 324, 343
Eskişehir 303, 366
Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey 200
Eşrefoğulları 103
Evdereşe 332
Eymür oğlu Mehmed Çavuş 162
eyvan 36, 41, 43, 44, 45, 46, 63, 69, 73, 90, 91, 92, 93, 98, 106, 197, 215, 218, 219, 221, 222, 229, 230, 233, 236, 237, 240, 242, 247, 248, 249, 256, 273, 276, 277, 319, 320, 338, 353, 355, 356, 364, 365

F

Fahreddîn Ali 231, 251, 345
Fenari Hamamı 315
Ferhuniye 45, 56, 173, 187

Ferhuniye Mahallesi 56
ferraş 216
ferraşa 225, 239
Ferruh Şah Mescidi 81, 174, 187
fevkâni 261
Firuzabad 7
fresk 78, 80, 93, 99, 279
Friedrich Barbarossa 117, 130
Frigler 53, 127

G

Gevale Kalesi 54, 55, 56, 58, 59, 60, 84, 85, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 321, 339, 340, 342, 343, 345
Gıyâseddin Keyhüsrev 36, 45, 46, 47, 48, 81, 88, 105, 144, 167, 171, 176, 177, 180, 246, 259, 324, 352, 360, 361, 362, 363
Gıyâseddin Mesud 272
Gömeç Hatun 256, 276, 277, 278, 285, 295
Gömeç Hatun Türbesi 276, 277, 278, 285, 295
gravür 198, 308
Güdük Minare Mescidi 81, 175, 187, 191
Gühertaş Hamamı 316
Gühertaş Medresesi 241
gülbezek 220, 263
Gündoğdu 266
Gürcistan 5
Gürcü 5

H

Hacegi Bey 184
Haceği Mescidi 332
Hacı Ferruh 8, 14, 18, 172, 187, 188
Hacı Ferruh (Taş-Akçe Gizlenmez) Mescidi 172
Hacı Hafız Hanı 350, 357, 364, 366, 368, 379
Hacı İsa Mescidi 168
Hacı İsmail oğlu Şemseddin Erdemşah 173
Hacı Mahmud oğlu Bedrettin Bremuni 172
Hacı Şaban 333
Haçlılar 65, 66, 78
Hadim 303
halıcılar 306
Halka Beguş Kapısı 122
Halkabegüş Kapısı 121
hamallar 306
hamam 27, 33, 55, 57, 66, 84, 87, 92, 95, 97, 99, 116, 147, 148, 165, 175, 216, 231, 255, 301, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 343
hankah 165, 231, 238

hanlar 213, 299, 302, 315
Harmancık 333
Hasankeyf 72, 108, 194, 196, 197, 202, 203, 210, 211
Hasankeyf Ulu Camii 194, 196, 197, 203
hattân 306
hattatlar 306
Hatuniye (Devlet Hatun) Mescidi (Güdük-Kütük Minare) 171
havuz 36, 43, 44, 221, 228, 233, 314, 319, 325, 335
Havzan Çeşmesi 328
Helenistik 4, 5, 52, 55, 87, 144, 147
heraldik 183
Herat 215, 216
Herculaneum 28, 60
Hindistan 302
Hititler 143
Hoca Ahmed Fakîh Sarnıcı 337
Hoca Ahmed Fakîh Sebili 328, 329
Hoca Ahmet Fakih 165, 175, 328, 337, 338, 345
Hoca Ahmet Fakih Mescidi 175
Hocacihan Irmağı 332, 337
Hoca Fakih Camii 41
Hoca Hasan Mescidi 37, 168, 169, 187
Hoca Sadeddin 145
Hoca Yusuf (Kuyumcu Hoca Yusuf) Mescidi 168
Horasan 255, 279
Horozlu Han 46, 47, 48, 59, 243, 351, 352, 356, 365, 366, 367, 372, 373
Horozlu/Ruzbe Han 47
Hristiyan 52, 87, 98
hücre 184, 221, 240, 351
hutbe 195
Hz. Ali 179
Hz. Ebubekir 179
Hz. Ömer 179
Hz. Osman 179, 195

I

I. Alâeddin Keykubâd 9, 10, 31, 41, 48, 49, 50, 59, 64, 68, 76, 79, 81, 86, 110, 120, 130, 156, 157, 158, 163, 164, 165, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 186, 189, 190, 198, 203, 241, 243, 259, 264, 280
İbn Bîbî 231
İbn-i Bibi 3, 5, 47, 50, 65, 116, 117, 118, 123, 165, 270, 323
İç Karaaslan Mescidi 169, 187
I. Gıyâseddin Keyhüsrev 46, 144, 171, 259, 360, 361, 362, 363

İhtiyareddin Hamamı 316
II. Gıyâseddin Keyhüsrev 36, 45, 47, 48, 88, 105,
176, 177, 246, 259, 352
II. Gıyâseddin Mesud 272
III. Alâeddin Keykubâd 103, 333
III. Gıyâseddin Keyhüsrev 36, 167, 180, 259, 324
III. Haçlı Seferi 117, 130
III. Kılıç Arslan 74, 144
III. Murad 241, 245
II. İzzeddin Kılıç Arslan 168
II. Kılıç Arslan 8, 17, 31, 51, 54, 64, 67, 68, 69,
72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 86, 100, 102,
106, 107, 108, 117, 125, 128, 130, 144,
157, 158, 159, 161, 162, 197, 198, 201,
238, 239, 256, 258, 259, 260, 269, 270,
280, 282, 288, 303
I. İzzeddin Keykâvus 9, 31, 123, 156, 157, 158,
169, 172, 173, 255, 256, 264, 266
İkonion 3, 5, 10
İlgün 262, 268, 323, 324, 326, 343, 344, 345
İlgün Kaplıcası 323, 344
İmam Begavi 173
I. Mesud 8, 31, 64, 144, 152, 197, 198, 201
İnce Minareli Medresesi 44
insitu 36, 91, 98, 102, 149
İplikçi Camii (Ebu'l Fazl Abdulcabbar Mescidi)
159
İplikçi Medresesi 238
Irak 68, 213, 216
Irene 5, 14
I. Rükneddin Mesud 144, 157, 158, 259
İsauria 5
İshaklı 327
İsmet İnönü 29
Isparta 213, 214
İstanbul 4, 5, 6, 7, 9, 13, 14, 15, 28, 29, 30, 45,
46, 49, 51, 54, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 68,
69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 81, 83, 84, 90,
101, 102, 105, 108, 109, 110, 111, 115,
117, 118, 120, 121, 123, 124, 125, 130,
131, 144, 145, 151, 152, 157, 159, 160,
163, 165, 172, 173, 175, 177, 184, 185,
187, 188, 189, 190, 191, 194, 195, 196,
197, 201, 202, 203, 214, 215, 218, 222,
223, 227, 228, 229, 232, 233, 241, 250,
251, 253, 254, 255, 259, 265, 266, 269,
272, 275, 279, 280, 281, 282, 300, 302,
303, 305, 306, 307, 309, 310, 314, 315,
317, 320, 327, 330, 332, 333, 343, 344,
345, 350
IV. Kılıç Arslan 74, 145
IV. Rükneddin Kılıç Arslan 259

iyon 158
İznik 87, 303
İzzeddin Keykâvus Türbesi 260, 283, 291, 293
ırmak 313, 333
K
Kâbe 194
Kadı İzzeddin 38, 164, 187, 190, 191, 238, 240,
246
Kadı İzzeddin Camii 38, 164, 187
Kadı Kalemşah Medresesi 241
Kadın Hanı 357, 369, 380
Kahire 159, 189, 214, 244
Kalenderhane Hamamı 316
Kaloyanü'l-Konevi 7, 10
Kamarüddin 303
kanarlı 263
kandil 56, 104, 150, 181, 182, 202, 272
Kapı Camii 299, 301
kaplıca 313, 314, 323, 324, 326
Kappadokya 5, 6
Kapturğa Mahallesi Mescidi (Begavi Mescidi)
172
Kara Arslan Türbesi 267, 284, 293
Karadeniz 94
Karagu Mescidi 185
Karahanlı 80, 213, 215, 216, 249, 255, 279
Karahöyük 364
Karaman 5, 14, 33, 66, 68, 145, 146, 152, 162,
243, 277, 303, 316, 332, 343, 345
Karamanlılar 65
Karamanoğlu II. İbrahim Bey 42, 51
Karamanoğulları 81, 113, 118, 145, 151, 159,
160, 161, 162, 180, 185, 187, 191, 201,
203, 279, 302, 364
Karaoğlan Höyüğü 52
Karapınar 303
Karatay Köyü 165
Karatay Medresesi 9, 13, 14, 22, 23, 29, 37, 39,
42, 43, 44, 50, 59, 60, 126, 177, 223, 225,
226, 227, 228, 229, 230, 235, 241, 242,
250, 251, 265, 276, 299, 301
Karatay Mescidi 176, 187
Kars 155
kartal 50, 76, 93, 98, 99, 101, 107, 183
kasaplar 306
kasnak 39, 159, 234, 240, 256, 268
kavsara 37, 220, 227, 330, 331
Kavutlu 332
kayısı 303
Kayseri 5, 7, 8, 10, 14, 30, 76, 82, 87, 88, 89,

- 100, 108, 123, 127, 129, 167, 169, 189,
191, 213, 214, 254, 303, 308, 351
- Kaysirli Mimar Küneş (Güneş) oğlu Ramazan
172
- kazılar 27, 28, 29, 30, 33, 49, 50, 55, 56, 70, 71,
89, 90, 97, 99, 116, 128, 129, 141, 182,
215, 321, 339, 356, 357
- keçeciler 306
- Kelük bin Abdullah 9, 44, 232, 316
- kemanger 306
- Kerimüddin Erdişah 31, 157
- kervansaray 5, 8, 10, 27, 41, 46, 47, 48, 115, 155,
165, 347, 349, 351, 358, 359, 361, 362,
365
- kesme taş 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 128, 248, 257,
260, 327, 334, 351, 358, 362
- kiklopiyen 143
- kirişlemeli 35
- Kılıç Arslan Köşkü 54, 63, 67, 68, 70, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 86, 100, 102,
107, 108, 109, 125, 128, 130, 230
- Kılıç Arslan Kümbeti 17
- Kınacı Sokağı (Mihmandar Mahallesi-Mahmud
Bey) Mescidi 171
- Kırşehir 10, 30, 161, 162, 191, 316, 344
- Kırşehir Cacabey Medresesi 30
- kışlık 44, 45, 222, 229, 247, 248, 249
- Kızıl Kilise 5
- Kızılören Hanı 46, 355, 360, 361, 364, 366, 370,
385, 386, 387
- Kız Kalesi 50, 88, 89, 90, 97, 98, 99, 100, 106,
108, 111
- Köln 65
- Konya ii, iv, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16,
17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28,
29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 41,
42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53,
54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77,
78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
90, 92, 94, 96, 98, 99, 100, 101, 103, 104,
105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113,
114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121,
122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129,
130, 131, 136, 137, 138, 141, 142, 143,
144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
152, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161,
162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169,
170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177,
178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185,
186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194,
195, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 205,
208, 209, 210, 213, 214, 215, 217, 218,
219, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230,
231, 232, 235, 236, 238, 239, 241, 242,
243, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 251,
253, 254, 255, 256, 257, 259, 260, 262,
264, 265, 266, 267, 270, 271, 272, 274,
275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282,
283, 284, 285, 295, 299, 300, 301, 302,
303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310,
311, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 321,
322, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 330,
331, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 339,
340, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 350,
351, 352, 353, 355, 356, 357, 358, 359,
360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 368,
369, 370, 373
- Konya Alâeddin Camii 9, 13, 33, 60, 157, 158,
188, 194, 196, 197, 201, 202, 224, 255,
265, 280, 293
- Konya Filobad (Felek Abad) Sarayı 84
- Konya İç Kalesi 54, 59, 65, 70, 72, 79, 80, 109,
128, 243
- Konya İnce Minareli Medrese 24, 41, 230
- Konya Karatay Medresesi 37, 50, 223, 229, 250
- Konya Köşkü 51, 63, 69, 73, 75, 76, 77, 109, 111,
120, 121, 122, 125, 127, 131
- Konyalı Kulu oğlu Ferruh Şah 174
- Konyalı Mehmed Çavuşoğlu Memi Bey 42
- Konya Meram Şekerfuruş Türbesi 41
- Konya Sahip Ata Çeşmesi/Kırk Çeşme 326
- Konya Sahip Ata Hankahı 44
- Konya Sahip Ata Külliye Çeşmesi 326
- Konya Sahip Ata Külliyesi Sebili 329
- Konya Sarayı 51, 66, 68, 74, 78, 80, 103, 107,
108, 109, 125, 128, 130
- Konya Zazadin Hanı 48
- korint 158, 220, 227
- Korogo Kilisesi 5
- Kösedag 89, 156
- Köşk-i Sebz ve Filobat Sarayı / Köşkü 84
- Kovanağı 332
- kripta 40, 273
- Kubad Abad 30, 49, 50, 58, 60, 63, 64, 72, 75, 76,
77, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91,
92, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103,
104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111
- Kuban 6, 160, 185, 189, 196, 255
- kubbe 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
47, 49, 69, 160, 166, 168, 169, 170, 171,
172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180,
181, 182, 183, 184, 185, 186, 199, 201,
222, 225, 227, 228, 229, 233, 234, 237,

240, 248, 249, 253, 254, 255, 256, 257,
258, 264, 266, 267, 269, 270, 271, 272,
273, 275, 279, 315, 318, 319, 320, 325,
328, 352, 356
Kubbet-üs Süleybiye 255
Kudüs 51, 194
külâh 39, 49, 258, 264, 267, 268, 352
külâhçılar 306
külliye 164, 169, 175, 176, 177, 182, 184, 185,
267, 327, 328
Kulu 174, 303
kümbet 155, 253, 254, 255, 256, 257, 279, 315
kündekari 30, 31
Kürden 333
Kuruçeşme Hanı 46, 350, 359, 366, 370, 384, 385
kuyumcular 306

L

Lala Ruzbe 47, 238, 243
Lala Ruzbe Medresesi 243
Laleli 333
Larende 9, 33, 119, 120, 121, 122, 123, 299, 300,
301, 316, 317, 329
Larende Camii 9
Larende Kapısı 33, 121, 122, 299, 317, 329
lüle 56, 315
lüster 54, 76, 89, 91, 101, 102, 104

M

mahfil 38, 159, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 201
makam 68, 253, 254
makbere 253, 254
makulî 274
Malanda Köşkü 99, 100, 108
Malatya 10, 258
Malazgirt 87, 165, 189, 272, 280, 345
Malazgirt Zaferi 272, 280
mancınık 121
Mansur 171
martiryon 10
Matrakçı Nasuh 68, 79, 85, 86, 121, 135, 143,
301, 310, 339
medhal 35, 37, 41
Medine 195
medrese 8, 27, 36, 43, 44, 45, 47, 66, 105, 155,
160, 164, 171, 176, 195, 214, 215, 216,
218, 221, 222, 223, 225, 231, 232, 233,
235, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 245,
246, 247, 248, 249, 255, 256, 304, 327,
350
Mehmed Çavuşoğlu Memi Bey 42

Melikşah 144, 152
Memi Çavuş 162
Meram 33, 36, 39, 41, 57, 58, 118, 121, 217, 255,
274, 280, 281, 303, 304, 314, 315, 316,
328, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338
Meram Deresi 303, 333
Merv 216
mescid 41, 87, 126, 147, 148, 151, 216, 236, 265,
266, 272
Mescid-i Nebevî 195
meşhed 253, 254
Mesudzade Hacı Ebubekir 159, 160
meyhaneciler 306
mezartaşçılar 306
Mimar Abdullah oğlu Kölük 165
minai 54, 63, 64, 74, 75, 76, 79, 80, 106
minyatür 68, 75, 308
Moğollar 89
Molla Cedit/Velediye Medresesi 243
Molla Mustafa b. Derviş Ömer 326
moloz taş 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 41, 43, 182, 236,
271, 327, 337, 338, 362, 363
mücellitler 306
Mugan 52
Muhammed bin Hâvlan 9, 10
Muhammed bin Hâvlan el Dımışkî 9
Muhammed bin Muhammed bin Osman el Tûsî
8, 9
mukarnas 34, 51, 74, 159, 161, 164, 166, 167,
169, 172, 179, 180, 182, 183, 184, 185,
199, 220, 263, 330, 354
Mukbîl Pınarı 314
Mukbil Suyu 333
mülâzım 224
mumyalık 278
Musalla Mezarlığı 276
Müslüman 144, 152, 195
Müstevfî Hamamı 316
Musul 216
mütevelli 9, 10, 216, 238, 239, 264
mutfak 148, 184
Muzafferüddin Mahmud 171
Müze 29, 37, 40, 41, 44, 49, 50, 54, 56, 57, 58,
60, 69, 71, 101, 109, 146, 148, 182

N

Nadir (Atakent) Köyü 164, 180
Nadir (Atakent) Köyü Mescidi 180
Nahcivanlı Hekim Ekmeleddin Bey 178
Nakışlı Hamamı 316
nakkaşlar 308

Nasreddin Hoca 163, 191
Necibeddin Ayaz 238, 239
Niğde 10, 26, 194, 196, 197, 199, 201, 203, 209,
210, 266, 332, 343
Niğde Alâeddin Camii 10, 194, 197
niş 40, 72, 82, 159, 182, 183, 206, 220, 233, 248,
257, 261, 262, 263, 268, 270, 271, 272,
274, 277
Nizameddin Pervâne Mescidi 177
Nizâmülmülk 216
Nyssa 4, 10, 11, 12, 13, 15
Nyssalı Gregorios 3, 4, 10

O

Obruk Hamı 46, 350, 354, 364, 366, 368, 376,
377, 378
Odun Pazarı 230, 302
Oğuz 9, 14, 30, 52, 63, 70, 71, 77, 86, 90, 98,
108, 366
Ömer oğlu Şemseddin Hasan 175
Önasya 31, 33, 42, 59, 60, 82, 90, 108, 111, 178,
190, 200, 203, 236, 251
Orta Irmak/Hoca Fakih 333
Ortapayam Hamı 362, 364, 371, 388
Osman Bin Abdurrahman 46
Osmanlı 29, 46, 52, 56, 66, 68, 69, 70, 74, 81,
84, 109, 113, 115, 118, 119, 122, 123, 125,
126, 130, 131, 144, 145, 149, 152, 155,
160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 169,
171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178,
179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 189,
191, 193, 194, 195, 196, 202, 203, 214,
216, 238, 244, 245, 250, 251, 259, 265,
266, 279, 280, 281, 300, 301, 302, 303,
305, 306, 307, 308, 309, 317, 324, 328,
332, 343, 344, 352
oymacılar 306

P

palmet 77, 234, 273, 274, 275, 330
Pamukçu/Penbe Furuşân Medresesi 245
pandantif 38, 181, 184, 319
Pervâne Nizameddin Hurşid 177
Pirebi 332
Pir Esad Mescidi 177
Piri Bey Hamamı 316
Piri Paşa Hamamı 316
Pir Paşa Hamamı 316
Pisidya 87
Pompei 28
Potern sarnıcı 340

pramidal 42, 258
Prince d'Elboeuf 28

R

Ramazan ii, 7, 8, 13, 87, 145, 172, 223, 272
Ramazan bin Küniş (Güneş) 8
ravza 253, 254
Raziye Hatun 171, 358
rekonstrüksiyon 182
Restle 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12
restore 42, 49, 180, 321, 335, 352, 356
revak 46, 48, 324, 325, 351, 353, 355, 357, 359,
364
Rey 77
Roma 34, 52, 56, 57, 64, 70, 87, 122, 125, 126,
144, 146, 147, 149, 300, 302, 308, 330,
331, 332
Roma İmparatorluğu 302
Ruzbe Ovası 47

S

Şaban oğlu Hasan (Hüseyn) Bey 174
saç tokası 35
Şad Bey Hamamı 315
Sadeddin Köpek 48, 50, 144, 354
Sadreddin Konevi Camii 167, 187, 190
Şah Cihan Hatun 255
Sâhib Ata Fahreddin Ali 231, 251, 345
Sâhib Ata (Lârende) Camii 165
Sahip Ata Buzhanesi 334
Sahip Ata Camii 9, 10, 14, 33, 34, 165, 166, 330,
344
Sahip Ata Fahreddin Ali 44, 165, 179, 191, 231,
324, 326, 327, 329, 332, 334, 335
Sahip Ata Irmağı 332, 333
Sahip Ata Sikâyesi 332
Sahip Ata Türbesi 270, 272
Sahip Ata Vakıf Müzesi 34
sahun 34, 46, 47, 49, 158, 159, 160, 186, 199, 352,
354, 355, 356, 357, 358, 361, 364
Şahne Hamamı 316
Said Âbâdî Kapısı 128
Sakahane Mescidi 185, 187
Şam 258, 303, 351
Şarapsa Han 362
Sarayaltı Sokağı 83
sarnıç 55, 147, 175, 261, 264, 265, 266, 314, 321,
328, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342
Sebastos Kayserevî 7
sebil 34, 175, 231, 313, 314, 328, 329, 330, 331,
332, 337

- Şehabettin Anber Reis 167
 Şehir Irmağı 332, 333, 334
 Şekerfuruş Mescidi 174, 187
 Şekerfuruş Türbesi 41, 329
 Sekili Yol 91, 92, 94, 95
 Selçuklu iv, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 138, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 196, 197, 198, 199, 202, 203, 213, 214, 216, 217, 218, 223, 224, 226, 229, 231, 235, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 249, 250, 251, 253, 254, 256, 257, 259, 260, 262, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 321, 323, 324, 328, 329, 330, 331, 333, 336, 337, 339, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 354, 355, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 365, 366, 368
 Selçuklu Mahalle Mescidi 38
 Selçuklu Veziri Ziyaeddin (Necmeddin) Karaaslan 169
 Selviler 332
 Şemseddin Altunaba 159, 160, 168
 Şemseddin Altunaba Medresesi 159
 Şemseddin Mardinî 223
 Şems-i Tebrizî 299, 300
 Şemsi Tebrizi Türbesi 301
 Şerafeddin Camii 162, 187
 Şerafeddin Sarmıcı 338, 339
 Şerafeddin Türbesi 42, 60
 seramik 35, 49, 50, 57, 75, 81, 83, 85, 104, 128, 150, 166, 230
 Seydişehir 176, 303, 349, 361, 362, 363, 365
 Seydişehir Araplar Mescidi 176
 Seyfeddin Ayaba 304
 Seyfeddin Ferruh (Kavaklı) Kervansarayı 363
 Seyfeddin Karasungur 225, 246, 256
 Seyfiye Medresesi 241, 243, 246
 Şeyh Alaman Mescidi (Şeyh Alaman Türbesi) 181
 Şeyh Osman Rumi Mescidi 185
 Seyran Köşkü 63, 66
 Seyyid Mahmud Hayranî Türbesi 81
 sikaye 313, 314, 332
 sikke 50, 103, 144, 149
 Silifke 332, 343
 Sille 121, 122, 125, 164, 165, 187, 190, 262, 303, 327, 333, 336
 Sille Çayı 303
 Sille Kapısı 121, 122
 Sille Karatay Köyü Camii 165
 Sincari Mescidi 170
 Sinop 7, 94, 106, 196, 213, 214
 Sıryanus 164
 Sivas 7, 8, 10, 26, 30, 57, 117, 123, 169, 191, 213, 214, 230, 231, 250, 256, 264, 265, 329
 Sivas Gök Medrese 7, 10, 230, 231, 250
 Sivrihisar 5, 16
 Sıddık bin Mahmud 10
 sıraltı 54, 76, 89, 91, 98, 100, 102
 Sırçalı Medrese 8, 9, 18, 23, 217, 218, 220, 221, 222, 241, 249, 250, 251, 278, 279, 280, 299, 301
 Sırçalı Mescit (Kubbeli Mescit-Demirci Hacı/Debbağlar Mescidi) 179
 sırüstü 82, 89, 91, 101
 sondaj 30, 34, 42, 44, 45, 50, 57, 58, 166, 186, 197
 şpolyen 271
 su deposu 56, 91, 95, 97, 261, 265, 266, 318, 321, 322, 325, 332, 336
 suffa 195
 sûk 305
 su kanalı 43, 44, 228
 Sûki Atik (Eski Çarşı) 302
 Sultan Veled 120, 243, 244, 351
 Sungur Hamamı 315
 Sur 52, 94, 120, 121, 133
 Suriye 195, 213, 216, 303
 sütünce 233
- T**
- Tabakçılar (Kasaphane, Debbağlar) Kapısı 122
 Taç kapı 227, 233
 Tacüddin Ahmed 45, 176
 Tac'ül Vezir Medresesi 45
 Tâcü'l-Vezir (Vezir Tacüddin Ahmed) Mescidi 176

Tahir ile Zühre (Sâhib Ata) Mescidi 179, 180, 187
taht 90, 91, 93, 107, 116
Takkeli Dağ 54, 115, 144, 152
tamga 352, 354
Tandır 332
Taşra Karaarslan Köyü 161
Taşra Karaarslan Camii 162, 187
Tavus Baba 256, 332
tavus kuşu 76, 104
Tebriz 267
Tebrizli Ebu'l Fazl Abdulcabbar 160
tekke 177, 184, 216
Tekli Buzhane 334, 335, 344
tellaklar 306
Telli Kapı 121, 122
temizlik 36, 41, 46, 49, 316, 340, 351, 355, 356,
357
Terceman (Tercüman) Mescidi 170, 187
testiciler 306
tir-gerler 306
Tömek Mahallesi 352
tonoz 36, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 55, 144, 160,
169, 170, 172, 179, 184, 186, 197, 201,
209, 210, 220, 221, 227, 228, 229, 233,
236, 237, 243, 247, 248, 249, 260, 273,
277, 278, 319, 320, 321, 325, 334, 335,
336, 337, 338, 339, 341, 353, 354, 355,
356, 359, 362
Toprak Tol 91, 96
Toros Dağları 100
Trakya 149, 152
tromp 37, 45, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 183,
184, 186, 187, 258, 267, 356
Tuğrul Bey 215
türbe 8, 27, 31, 33, 34, 36, 39, 40, 41, 42, 45, 64,
66, 71, 105, 165, 167, 175, 177, 184, 221,
222, 236, 246, 247, 248, 249, 253, 254,
255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 264,
265, 266, 268, 270, 272, 275, 277, 278,
317, 328, 337
Türbe Hamamı 316
Türkiye Selçuklu Devleti 155
Türkiye Selçukluları 103, 121, 130, 141, 193,
194, 196, 201, 202, 239, 244, 250, 251,
299, 302, 303, 309, 347, 348, 349, 350,
351, 357, 364, 365, 366
Türkler 4, 27, 65, 109, 144, 152, 216, 255, 281
Türk üçgeni 159, 176, 180
tuzcular 306

U

Ulaş Baba 256
Ulvi Sultan Mescit ve Türbesi 39
Uruçoğlu Abdürrezzak oğlu Şeyh Ali 160
Uz 164
Üzüm Pazarı 302

V

Vakıflar Bölge Müdürlüğü 37, 41, 42
Vali Ahmet Tevfik Paşa 308
Van 5, 30, 51
Varka ve Gülşah 75
Vezir İhtiyârüddin Hasan 168
VGM 38, 39, 42, 45, 48, 49, 237, 246, 288, 289,
291
Vitruvius 5

Y

Yalvaç 332, 343
Yapılı (Eski) Kapı 121, 122
Yenice Çiftlik Hanı 361, 370, 387
Yıkık Han (Erenkaya) 362
yılankâvî 263
yonu taş 39, 355, 357, 358, 360, 362, 363
Yunak 303
Yusuf bin Abdulgaffar el Cuhî 8
Yusuf oğlu Mahmud 171

Z

Zahirüddin Mansur Terceman 171
zaviye 175, 177, 181, 182, 185, 216, 236, 256,
272
Zazadin Hamı 46, 48, 301, 350, 352, 354, 364,
365, 367, 373, 374, 375
Zenburi Mescidi 40, 41, 60, 185, 186, 187
Zevle Sultan Mescidi 186, 187
Zindan Kale 64
Zirva Hamamı 316
Ziyaeddin (Necmeddin) Karaarslan 38

Selçuklu Devleti'nde kullanılan Kartal Formlarından bazıları

KONYA TİCARET ODASI
Ferhuniye Mahallesi Vatan Caddesi No: 1
Selçuklu KONYA
Tel: 0332 221 52 52
www.kto.org.tr

konyato

E-ISBN: 978-605-137-997-5

9 786051 379975